This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Viata romineasca;
revista literara si stiintifica

Digitized by Google

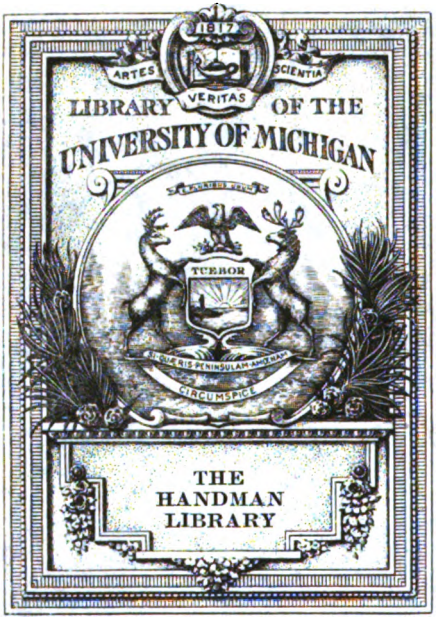

COLLECTED BY
MAX SYLVIUS HANDMAN 1885-1939
PROFESSOR OF ECONOMICS 1931-1939
UNIVERSITY OF MICHIGAN

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Viaţa Romînească

Digitized by Google

Digitized by Google

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL IX

ANUL III

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Carp 6

1908

Digitized by Google

Digitized by Google

Gen. Lib
Hardman
5-25-49
539271
AP
P6
.V62

COMETA

Comedie în trei acte şi în versuri

PERSOANELE:

Doamna *Mirea*	*Lucica*
Roro (fiicele d-nei Mirea	*Tity Rosnov*, tînăr rentier.
Tanţa (	*Rudi*
Doamna *Gubin*	*Hals*
Cleo	Sculptorul *Pralea*
Nineta	Preotul *Colum*

Invitaţi, etc.

ACTUL I-iŭ

Un salon modern. Lumină de lampă. *Roro* pe un puf, lucrează lîngă foc, la o broderie. *Tanţa* îngrijeşte de un samovar. E în amurg.

Scena I-ia

RORO, TANŢA.

TANŢA

Ciudat! Nu vine nimeni...

RORO

Da, nimeni...

TANŢA

Ce să fie?

RORO

Te miră?...

TANŢA

Da, vezi bine... Eu m'aşteptam să vie.
Nu-i astăzi Miercuri oare?

RORO

De bună samă, Miercuri...

TANŢA

Nu-i cercul nostru astăzi?

RORO

O, sînt attea cercuri!

Digitized by Google

TANŢA

Da,—e-o epidemie!

RORO

Nu,-i foarte natural!
De-arunci o piatră 'n apă, nu se porneşte-un val?
Şi'n urmă valul oare nu creşte 'n cerc?

TANŢA

Fireşte!

RORO

Şi-apoi din cercu-acela nu prinde altu-a creşte?
Şi altele 'n virtutea aceleiaşi vibraţii?
Unde-i acuma cercul întîiei generaţii?
Cine-ar putea să spună?...

TANŢA

Nu eu!

RORO

Ascult' atunci!
(sentenţios)
Aicea cade piatra pe care o arunci (face gestul)
Aici se face cercul, şi-acesta-i „cercul nostru"...
Pe urmă cercul creşte, şi face „cercul vostru"...
Şi cercul vostru face pe-al lor,—şi mai departe...

TANŢA

Roro, să aibă Tity ca tine-atîta carte...

RORO

De ce vorbeşti de Tity?

TANŢA

Ar fi un lucru mare!
Ce n'ar putea s'ajungă el, un băiat cu stare!...

RORO

Ei, şi? Ce'mi pasă mie?

TANŢA

Ce'ţi pasă? Ei, îţi pasă...

RORO

'mi pasă ca şi ţie, după cum văd...

TANŢA

Ei, lasă!
Las', şi mai bine haide, continuă'ţi ideia
Cu cercul tău cel magic... Cum stăm cu piatra-aceia?

Digitized by Google

RORO
(sentențios)
Aceia ce greșește să nu arunce piatra!

TANȚA
(luînd în mînă „Indépendance Roumaine" de pe masă)
Ia să vedem mai bine ce-i cu puterea-a patra?
(parcurgînd ziarul)
Te 'nteresează Bursa?...
(*Roro* tace. *Tanța* schimbă tonul)
Nu?... Preferați vre-o scenă
Din parlament?... Să trecem la rubrica mondenă...
A! violetul iarăși!...

RORO
Da,—toate's violete!

TANȚA
Și, sigur, violetul cu tenul tău se ceartă...

RORO
Nu... dar ce-ai zice dacă o mie de palete
S'ar pune să picteze printr'un capriciu de artă
C'o singură coloare o mie de portrete?..,

TANȚA
Ce-ar fi?

RORO
Un an rentabil pentr'un oftalmolog!... (rîd)
Și totuși violetul mi-e drag, cînd nu-i *en vogue!*
E-atîta poezie în el cînd ziua moare...
C'o dungă violetă se 'nchee-o depărtare,
O viorică spune că-i primăvara-aproape,
O dungă violetă însamnă supt pleoape
O patimă ascunsă... O umbră violetă
Acopere trecutul...

TANȚA
(ironic)
Roro!... devii poetă!...

RORO
Ba nu... dar o coloare așa de ideală
Lăsată parc' anume pentru melancolie,
Nu e păcat s'ajungă atîta de banală
Prin tirania modei? Sărmană poezie!

TANȚA
Ce vrei? Sînt numai șapte culori în curcubeu!

Digitized by Google

RORO

S'arată curcubeul?... Atunci e semn de pace?

TANŢA

Ba nici de cum! Văd lumea şi eu în felul meu!
Şi orice pun pe mine, mă prinde şi îmi place.

RORO

Îţi place, că-i la modă, şi moda-i, cum se ştie,
Făcută pentru-aceia ce nu au fantezie:
Gîndeşte pentru tine un Worth sau M-me Paul.
Vînează 'ntre gheţare un Eschimos la pol
Şi în aceiaşi vreme un Cafru 'n ţări toride...
Mor gingaşii colibri cu penele splendide,
Devin ridicoli struţii aşa de eleganţi,
Rămîn cu gura ştirbă sărmanii elefanţi,
În semn de întrebare sucind în aer tromba;
Pe zi ce merge creşte imensă hecatomba,
Şi toţi îşi dau tributul, ca 'n urmă domnul Worth
Sau altul ca şi dînsul, din materialul mort,
Din toate-aceste lucruri aşa de disparate,
Ducînd la frunte mîna cu gesturi inspirate,
Să'nghebe cine ştie ce creaţiune nouă..,
Şi-apoi să decreteze ca Dumnezeu: „Vai vouă,
De nu'ţi purta cu toate, burgheză sau regină,
Jupon scurt, redingotă, jiletca androgină
Sau bluza cu guipură... Pe stradă kimonoul...
Pentru-anotimpu-acesta, acesta mi-i cadoul!
Iar cît despre culoare, cu violet vă satur,
Sau stofele vărgate, şi...

(cu emfază)

tertium non datur!

(rîd amîndouă)

Ce rîzi?... nu-i asta moda?...

TANŢA

Roro!.. eşti o nebună!...

RORO

Şi tu... Palas Athena, firește...

TANŢA

Asta-i bună!
In orice caz mai bine-i să fiu aşa cum sînt,
O fire mărginită...

RORO

N'am spus acest cuvînt...

TANŢA

Nici nu-s o revoltată ca tine, o estetă...

Digitized by Google

RORO

Tu nu 'nțelegi că toate pe lume se repetă ?
Că nu e nou nimica, și vasta crenolină
Purtată de bunica, a fost și-o să revină
Mereu, că e un ciclu de forme și tipare,
Menite să ascundă diformități bizare,
Să întregească lipsuri...

TANȚA

Atunci cum vrei să fie ?

RORO

Cum vreau ?... Intăi de toate să fie-o armonie
De linii, căci în linii e-a frumuseții taină...
Să nu le-ascunzi, ci astfel să'ți faci orișice haină
Ca ritmul plin de farmec al lor să nu se strice...
Aș vrea să port hlamida statuilor antice,
Să'mi fie liber mersul, și brațul gol să-l am,
Să am mișcări de valuri și legănări de ram,
Ca undele 'n mișcare al faldurilor joc
Cîntînd să se preschimbe cînd merg sau stau pe loc,
Și'n orice 'nfățișare senină să rămîn,
Născută ca din dalta unui artist păgîn...
Pe orice fond aș trece, să nu însemn o pată,
Să fiu cu fondul una, să par că sînt pictată..

TANȚA

Prostii !

RORO

Nu, dragă Tanță ! Sînt lucruri înăscute,..

TANȚA

Ei, ași !

RORO

Las'o 'ncurcată !

TANȚA

Ba nu !

RORO

Atuncea du-te
Și-anunț'o conferință la Ateneu...

TANȚA

(indignată)

Cum ? Eu ?

RORO

Da, cine ?

Digitized by Google

TANŢA

Tu, desigur! Că tu vorbeşti mereu,
Tu ai formule gata şi-asortimente nouă
Expuse la vitrină...

RORO
(plictisită)

Ei, las-o!

(In timpul acesta d-na Mirea intră, în toaletă de vizită)

Scena II-a

Aceleaşi, D-na MIREA

D-na MIREA
(intinzînd mînile)

Pace vouă!
Iar vă certaţi, desigur... Iar faceţi teorii!

TANŢA
(cu răutate)

Nu, mamă... dar e 'n vervă Roro, şi tu o ştii
Cum e esteta noastră cînd şi-a pornit motorul...

D-na MIREA
(cu desnădejde comică)

O ştiu!

RORO
(arătînd-o cu degetul)

Ce's eu de vină?! De vină-i autorul!

(Soneria. Se aud glasuri pe coridor)

TANŢA

Vin fetele!
(aleargă să le 'ntîmpine)
Da! Ele's!

D-na MIREA

Cum?... Iar?... Credeam că-i Joi!
Eu fug.. azi nu am vreme... primiţi-le şi voi!
(Larma din coridor creşte.)
I-auzi ce gălăgie!.. Nebune ce mai sînt!... (ese)

Scena III-a

RORO, TANŢA; NINETA, LUCICA şi CLEO, în costum de patinaj.

NINETA, LUCICA, CLEO

Bonjur!

Digitized by Google

CLEO

Frumos vă şade! Vă ţineţi de cuvînt!...

TANŢA

Nu-i vina noastră, Cleo...

LUCICA

Păcat!

NINETA

Era o ghiaţă
Curată ca oglinda, mai limpede la faţă
Decît obrazul D-nei Gubin, de obicei...
Incremenise apa cuprinsă de polei,
Aşa de străvezie, că 'n loc stai rusinată
Văzîndu-te în luciul oglindei dedublată...

RORO

Risca deci să te piardă un mic pas olandez?

NINETA

Noroc c'o bură fină ca pudra de orez
Ningea, şi-atuncea faţa strălucitoarei sticle...

RORO

(ridicînd capul)

Ca Lacul Yosemity a Veronicăi Micle
S'a tulburat deodată... Ş'apoi?...

NINETA

(privind-o maliţios)

Era şi Tity...

CLEO, TANŢA şi LUCICA

(rizînd)

Cometa!

NINETA

Da, Cometa!

TANŢA

Te tulburi Yosemity?

LUCICA

Te 'ntuneci lac-oglindă?

RORO

Deloc! nu pot să-l sufăr!

CLEO

Serios vorbeşti?

Digitized by Google

RORO

E anost ca un șerbet de nufăr!

LUCICA

Ei, asta nu!

CLEO

Firește că nu!

TANȚA

Eu îl ador!

CLEO, LUCICA, NINETA
(în cor)

Și eu!

RORO
(cu dispreț simulat)

Fiind acesta avisul tuturor,
Permiteți'mi, ilustră majoritate, mie
Să mă înscriu în contra...

TOATE
(în cor)

Aceasta-i infamie!

LUCIA

E adorabil Tity...

TANȚA

E elegant, distins...

CLEO

E zvelt ca un Adonis...

TANȚA

O, da!

RORO
(ironic)

Prea v'ați aprins!

NINETA

Oriunde-apare dînsul, aduce veselie...

LUCICA

Mișcările lui toate sînt o euritmie...
Și glasul lui...

CLEO

E dulce...

Digitized by Google

NINETA

Te farmecă, te fură...

LUCICA

Şi parc'aceiaşi vorbă ce-o spune altă gură
Alt înţeles îmbracă cînd gura lui o spune...

CLEO

Da, orice face dînsul, îl prinde de minune!

RORO

(lăsînd broderia)

Nici vorbă! Lucrul ăsta l-am auzit şi an!
Eroul era altul... Un trubadur sărman...
Un palid Ahasverus, un rătăcit din drum,
Un bard căzut din lună, supt braţ cu un volum,
Volumul lui de versuri, umplut ca un herbariu
Cu mîndre flori presate... Dar nu avea nici Lari,
Nici unde să şi-i ţie în casa lui umilă...
Nu se 'ntrebase nimeni de starea lui civilă...
Era pe-atunci în vogă cum e-astăzi violetul
Şi-acuma... cine ştie pe unde-o fi poetul!

TANŢA

Cum poţi să pui pe Tity în cumpănă cu'n tont!

RORO

Da, astăzi Tity creşte măreţ la orizont!
S'a dus cîntînd poetul un biet epitalam,
Şi cartea lui pe care odată o citeam
Cu atîta drag, pe margini scriind duioase note,
A prefăcut-o Tanţa de mult în papiliote!

(Fetele rîd)

TANŢA

(indignată)

Minţi fără de ruşine!

RORO

De ce te-ai supărat?
E-o cinste să ai părul în versuri ondulat!
De fiece şuviţă s'atîrne o poemă:
Ici un ghazel şagalnic, dincoace-un triolet,
O'ntreag'architectură clădită de-un poet,
Se poate-o mai frumoasă şi scumpă diademă?

TANŢA

(în culmea indignării)

Ce rîdeţi?

Digitized by Google

RORO

Cum te superi şi tu de toate cele!
Tu nu 'nţelegi că rîsu-i ca scumpele dantele
Ce 'nveselesc o haină?...

TANŢA

(enervată)

Ei, lasă-mă în pace!

CLEO

Iar se porneşte sfada...

LUCICA

(cu un aer grav)

Tăcere!

NINETA

(bate din palme)

Ştii că-mi place?...

RORO

Aşa s'a 'nchis şedinţa şi-acum o săptămînă!

LUCICA

La ordine!

CLEO

(punînd mîna pe un clopoţel)

Ajunge! Discuţia s'amînă!

Scena a IV-a

ACELEAŞI, TITY.

TITY

(intrînd, aude ultimele cuvinte şi stînd în prag, strigă)

Eu cer cuvîntul!

TOATE

(afară de *Roro* care-şi pleacă capul pe broderie şi se face că lucrează)

Tity! Cometa e 'ntre noi!

TITY

(înaintînd)

Cometa totdeauna vesteşte un războiu!

(Toate fetele, afară de *Roro*, care stă la locul ei, îl înconjoară).

Digitized by Google

CLEO

De unde vii, Cometă ?.

LUCICA

Din care regiuni ?

TITY

Din regiuni polare..... şi-am să vă spun minuni !
Dar, mai întâi, permiteţi.....

(plecînd un genunchiu în faţa lui *Roro*, care se face că lucrează înainte).

Sînt prea supusul paj
Al Majestăţii Voastre.....

(*Roro* se uită la el ironic)

N'aţi fost la patinaj.....

(*Roro* tace)

Nu vreţi să rupeţi ghiaţa ?....

(acelaş joc)

Tăceţi ? *Brruh !* Ce *Eisberg !*

(se scoală scuturîndu-se ca de frig, *Tanţa* îi ţine calea, rîzînd)

TANŢA

Amabilă primire !.....

TITY

Lăsaţi-mă s'alerg !
O, de-aş avea patine !.... *One Horse ! one horse !* O vai !
Ca Richard un imperiu aş da acum—pe-un ceai !

TANŢA

(arătîndu-i samovarul)

Vin, samovarul cîntă....

TITY

(cu mînile întinse spre samovar)

Salut ! O, samovar !
La tine e căldură....

(arătînd pe *Roro*)

Acolo-i frig polar !

(se întoarce iar spre samovar)

De ai ceva pe suflet, tu murmuri cel puţin,
Ţi-arăţi nemulţumirea cînd toanele îţi vin,
Pufneşti cînd atmosfera te-apasă, protestezi
Cu grave borborigme ; arunci schintei, fumezi ;
Cînd eşti duios, cînd vesel, cînd mut, cînd guraliv...
Oricum ai fi, tu însă eşti comunicativ !

(Fetele rîd, afară de *Roro*. *Tanţa* îi toarnă şi-i serveşte ceaiul).

Digitized by Google

TANŢA

Ţi-ai meritat paharul....

LUCICA

A fost splendid cupletul!....

TITY

(se duce la *Roro* şi-i oferă paharul)

Îmi pun în el nădejdea să-mi fie interpretul.....

RORO

(respingîndu-l cu ochii la cer)

O, treacă de la mine, Stăpîne,-acest pahar!

TITY

Odată cu nădejdea am pus destul zahar:
Nu ţi-l servesc cu fiere...

RORO

Nu sîntem pe Golgota!....

TITY

De-acord, o Majestate!

RORO

(cu dispreţ)

Cu Almanahul Gotha
N'am nici o legătură: nu port pe cap coroană....
In schimb am pentru anoşti mîndria suverană...

TITY

Olimpică aproape....

RORO

Ce glume de prost gust!

TITY

(bînd ceaiul, face o reverenţă)

Mă 'nchin umil în faţa dispreţului august!
Şi totuşi daţi-mi voe să nu renunţ la glumă....
Căci glumele-s asemeni baloanelor de spumă
Ce-adună curcubee în viaţa lor de-o clipă
Înveselind copiii,—şi-apoi cad în risipă....

RORO

(îmblînzită)

Ca pe-un copil atuncea doreşti să te ascult?

Digitized by Google

TITY

(cu melancolie prefăcută, dă din cap)

Nu... nu mai am tutore... eu sînt major de mult!

CLEO

Ai fost foarte precoce...

TOATE

(afară de *Roro*)

O, da!

TITY

Nu-s mai deştept
Şi nici mai prost ca altul, dar am licenţa 'n drept,
Paşportul ce deschide oricare barieră....
A răposat în mine un om de carieră,
Căci n'avea aptitudini să doarmă la birou.
Am moştenit, se vede, un suflet de erou,
Şi vaste patrimonii cu dînsul deodată....
Sînt deci o excelentă partidă pentr'o fată!

RORO

Modest erou!

(Fetele rîd)

TITY

Desigur! Modest de mic copil!
Îmi daţi voe s'adaug şi-acest mic codicil!

LUCICA

Atunci din modestie se vede c'ai rămas
Stingher ca o cometă până acum....

TITY

Hélas!

TANŢA

De ce oftezi?...

(*Tity* tace)

CLEO

Răspunde!

TITY

De ce? Vreţi să vă spun?
Atunci face-vă'ţi roată!....

(Fetele, afară de *Roro*, se string în jurul lui)

Sînt un sărman nebun!

Digitized by Google

TOATE

O ştim !.... Poveste veche !....

TITY

(continuînd pe acelaş ton)

Aveam un ideal....

(răzgîndindu-se bruse)

Nu.... nu mai spun, căci astăzi prea sînt sentimental !

(se rîdică să plece)

FETELE

(afară de *Koro*)

Nu te lăsăm... Hai, spune...

TITY

(se opreşte grav, în mijlocul scenei)

Tăcere în salon !...

Prin gura mea vorbeşte acum Flamarion !

(Pauză)

Gentil auditoriu ! Dincolo de lumină,
De-această uriaşă şi veche pelerină,
Tăiată din cuponul întinderii albastre,
Cum zic, mai sus de soare, de cuiul lumii noastre,
De care-atîrn' această străveche pelerină...

RORO

(întrerupînd)

Imagina-i greşită !.

TITY

Mă rog, ce-s eu de vină?
Să zicem că-i greşită... şi trecem mai departe...
Din bezna fără margini cu încăperi deşarte,
Acolo unde-i noaptea opacă şi concretă,
In negrul haos unde nu ochiu, dar nici lunetă
N'a fost în stare încă s'arunce o privire
In locu-acela virgin de orice clevetire,
Incognito ca regii, dar făr' agenţi secreţi,
Aproape anonimă cum sînt unii poeţi
Ce n'au avut norocul să afle-un editor
Nici doamne patronese,—un biet punct călător,
Inexistent în spaţiul obscur deşi există,
Se 'nscrie dintr'odată pe-a oaspeţilor listă
Rupînd monotonia sistemului solar...
Senzaţia-i enormă... „ce-i monstru-acest bizar ?"
Se'ntreabă cu mirare planetele şi sorii...
Se umple universul de ştiri contradictorii ;
Din Jupiter în Marte, din Marte în Jupiter
E-un schimb de telegrame cifrate, care cer

Digitized by Google

In cea mai mare taină amănunţit raport:
Ce-i cu suspectu-acesta ce n'are paşaport?
Ce-i corpul ăsta straniu în rochie gazoasă?
A cui e oare-această reclamă luminoasă?
Şi'ndreaptă astronomii lunetele din turn
Şi păn' şi Ugolinul, ignobilul Saturn
Îşi tulbură plăcerea digestiei lui grele
Pîndind cu bănuială prin vastele-i inele,
Pe cînd cometa creşte pe cer, şi'n zbor nebun
Cu mîndra-i coadă 'ncearcă efecte de păun!...

TANŢA

Cometa era dară, cum văd...

TITY

Bine 'nţeles!

NINETA

O ce n'aş da ca dînsa să am atît succes!

TITY

Succesu-i foarte lesne de repurtat...

NINETA

Ei, cum?

TITY

O rochie gazoasă şi fină ca de fum
Şi părul dat pe spate ca simplă garnitură...

TOATE
(afară de *Roro*)

O! o!

TITY

Vă cer iertare!

LUCICA

Intreci orice măsură!

TITY

De ce mă întrerupeţi?!... Tăcere în salon!
Prin gura mea vorbeşte din nou...

TOATE
(afară de *Roro*)

Flamarion!

TITY

Flamarion, firește... Dar unde am rămas?
A... da! Cometa noastră acum din ceas în ceas
Tot mai impetuoasă s'avîntă şi desfide.

Digitized by Google

Poftită-i pretutindeni... i se ofer partide,
Se luptă între ele planetele rivale,
Se 'ntrec în politeţe, fac jertfe colosale,
Şi-aprind ca niciodată imensele lor faruri,
I se trimit misive de dragoste şi daruri,
Saturn devine tandru, Mercur stă trist departe,
Scăpărătoare Venus se uită crunt la Marte,
Pleiadele-i fac semne cu blîndele lor focuri,
Tot ceru-i numai baluri, serate, *five-o-klock*-uri,
Dar ea, ca o mireasă, îşi flutură peteala
Şi trece înainte... Şi-acuma triumfala
Şi mult sărbătorita persoană vagabondă
Dispare, ca în urmă s'apară şi mai blondă,
In alt sistem, departe, dar nu stă nicăirea
Şi ori pe unde trece îşi scrie amintirea,
Zvîrlind în întuneric un pumn de stele-albastre,
Apare şi dispare din sfera lumii noastre
Ca iarăşi să revie, păn' ce 'ntr'o zi, distrată
De-o nostalgie vagă, de-un gînd obscur, deodată
Ajunge faţă 'n faţă cu Febus Apolon...

TANŢA

Cu cine are-onoarea ?...

TITY

Tăcere în salon !

NINETA

Ei, prea devii didactic !

TITY

Mă rog, aşa sînt eu !
Un clasic ! Şi de-aceia, vedeţi, îmi vine greu
Să-i zic soarelui soare, cînd e aşa sublim
Acest plin de-armonie şi vechiu pseudonim!
O, dătător de viaţă, o Febus Apolon !

RORO

Povestea cu cometa devine foileton !

TITY

Atunci... pe mîni urmarea...

(se scoală să plece)

TOATE

(afară de *Roro*)

Ba nu !... Acuma vrem !...

LUCICA

Înşir'te mărgărite !

Digitized by Google

CLEO

Desfăşură-te ghem,
Că noi tăcem de-acuma...

TITY

Gentil auditor!
Priviţi! Urc iar spirala, sus, în observator:
Cum vă spuneam, Cometa, în goana ei, deodată,
De-un ochiu imens de aur se simte fascinată,
Falenă uriaşă ce-aleargă fără vrere
Atrasă spre lumină de-o tainică putere...
Se uită lung în urmă, s'ar întorna din cale,
Incearcă să reziste atracţiei fatale,
Roteşte, tot roteşte, aproape, mai aproape,
Intinde înc'odată aripele să scape
De ochiul care-o chiamă imperios spre moarte,
Dar nu mai e scăpare de-acum în nici o parte;
Un jar cumplit o arde şi pleata ei bălae
Acum e-un nimb de flăcări, un caer de văpae,
Şi vagabonda asta cu-atîta fantazie,
Ce n'a putut să lege nici o tovărăşie,
Ce cocheta cu toate imensele planete,
Ce nu ştia pe lume nimica să regrete,
Invinsă, umilită, ne mai putînd să zboare
Vertiginos s'aruncă şi să destramă 'n soare!...

TANŢA

Atîta tot?...

LUCICA

Pe urmă?....

TITY

Ce, nu-i destul, mă rog?
Am început c'o glumă şi 'ncheiu c'un necrolog!

NINETA

Şi care e morala?

TITY

Morala? (melancolic) Cine ştie!...
(se uită la ceas)
In orice caz pe astăzi destulă poezie!
Am vorbit prin spaţiu destul.... Mă duc.

LUCICA

Cum? pleci?...

NINETA

Nu ne conduci?..

Digitized by Google

TITY

Sînt gata !

LUCICA, către NINETA și CLEO

Plecăm cu Tity deci !

(se ridică toate trei, gata de plecare)

NINETA

La revedere, Tanța...

CLEO

A !... dar uitam... Roro,
Veniți la balul Doamnei Gubin ?...

RORO

N'am încotro....

TANȚA

Ba da... cu siguranță...

TITY

Atunci voiu fi și eu !

NINETA

La drum dar cu cometa !

(se'ntoarce către *Tity*)

Să mergem, domnul meu.

(îi oferă brațul)

TOATE TREI

La revedere, Tanța... Roro...

TANȚA și RORO

La revedere

(Dau să plece)

NINETA

Hai...

TITY

(se oprește)

Merg.., însă cu condiții : să mergeți în tăcere,
Să nu v'aud pe stradă nici în surdină glasul,
Să nu priviți la nimeni, decît la mine... Pasul
Scandat ca mersul sigur al versului spondeu...

(le arată)

Așa... Primiți ?...

CELE TREI

Desigur !

Digitized by Google

TITY

Şi 'n urmă fiecare
Primiţi drept răsplătire să'mi daţi o sărutare?...
(Rid toate, protestînd)

LUCICA

Deschide-atuncea marşul, ilustră călăuză!
(*Tanţa* le conduce spre uşă: Tity, cînd să plece, lasă braţul *Ninetei* şi se'ntoarce brusc la *Roro*, care rămăsese la locul ei).

TITY

(către *Nineta*)

Pardon!
(aleargă spre *Roro*, plecînd un genunchiu în pămînt).
O dulce *Rebus*, cer umilită scuză!...
Uitam să'mi iau adio...

RORO

Îl iei pe totdeauna?

NINETA, LUCICA, CLEO

(în fundul scenei)

Ei, haide... vii odată?...

TITY

(întorcîndu-se către ele)
Staţi că nu dă furtuna!
(răspunzînd lui *Roro*)
Cînd reapare iarăşi, cometa parcă ştie?

RORO

Permiteţi o 'ntrebare: e-o autobiografie
Povestea de-adineaori?

TITY

Şi dac'ar fi?...

RORO

Aş cere... (ezită)
Aş cere comentarii ştiind că fac plăcere...

TITY

Cui?

RORO

Vrei să ştii anume, cu orice preţ?...

TITY

Da!

RORO

(fixîndu-l)
Tanţii!

Digitized by Google

TITY

Nu mai arunc nimica în talerul balanţii...

LUCICA

(în fund)

Da vii odată ?...

TITY

Gata !...

RORO

(către *Tity*)

La revedere, dar...
Desigur te reclamă un alt sistem solar...

TITY

De ce aşa de sigur ?...

FETELE

(în fund)

Ei, noi plecăm !

(es cu zgomot, conduse de *Tanţa*)

TITY

(se -nclină)

Rămîn
Al Majestăţii voastre admirator şi-amîn
Răspunsul la 'ntrebare...

TANŢA

(intrînd)

Ce întrebare ?

TITY

(ca surprins)

Plec...
M'aşteaptă Caravana... Inc'un *Salamalek !*

(se 'nclină şi fuge)

Scena V

RORO, TANŢA

(Pauză, în care *Roro* rămîne pe gînduri. *Tanţa*, nehotărîtă se priveşte 'n oglindă, şi se apropie încet de pian. Deschide pianul aruncînd o privire peste umăr la *Roro*. Încearcă un acord şi închide brusc pianul.)

RORO

(tresărind)

Ce ai ?...

Digitized by Google

TANŢA

Dar tu ?

RORO

Nimica...

(ducînd mîna la frunte)

Migrena asta iar...

TANŢA

(îndreptîndu-se spre uşă)

Cam des o ai...

(îi face semn cu degetul în timp ce iesă)

Ia sama !

RORO

(rămasă pe gînduri, ridică din umeri)

Curios !... Ce tip bizar !

(CORTINA).

D. Anghel şi St. O Iosif

Digitized by Google

In munţii Neamţului *)

(Urmare)

— Părintele Ghermănuţă —

.... Şi, o bucată de vreme, botul ascuţit al babei, cu musteţile lui sure şi lungi, şi guşa nodoroasă a Aniţei, cu fanfara ei cu tot, stăpîniră îngrozita mea închipuire; cum, însă, eram silit de răcoarea şi umezeala dimineţii, îmi aruncasem peste umeri mantaua mea imensă, de sub ale cărei poale lungi şi răsfirate împrejur, cel mult dacă se mai iveau spre afară urechile mici, drepte şi ascuţite şi botul negru şi fin al Pisicuţii... Pătrunsă şi stăpînită, parcă, şi ea de solemna măreţie a împrejurimilor, călca cuminte, oarecum, şi măsurat şi mergea cu pas mărunt, domol şi meditativ.—Şi, de m-aş fi luat după mişcarea plină de înţelegere şi în toate părţile a urechilor ei, ar fi trebuit să cred, că auzul ei, cu mult mai mare destoinicie decît al meu, prindea, din depărtări nemăsurate, feluritele glasuri nehotărîte şi că se îmbată şi ea de şoptirile tainice şi pline de farmec, ce însoţesc, de pretutindeni, în faptul curat al zilei, neţărmurita deşteptare a Firii... Perdut, cîte odată, în larga şi neprihănita singurătate a naturii, cine n-a ascultat graiul duios şi mistic, în care adierile călătoare ale dimineţii îşi destăinuesc frunzelor adormite ale codrului, eterna lor dragoste? Al cui suflet n-a întinerit în faţa unei picături de rouă, ce îndoae, sub greutatea-i răcoroasă şi scînteetoare, fruntea încărcată, parcă, de gînduri a unei flori? Cu măsura scurtă şi neîndestulătoare a inimii sale, cine n-a căutat, totuşi, să socotească nemărginitul adînc al patimii nevinovate, cu care o undă zglobie îşi lasă strălucitoarea-i goliciune în voia desmerdărilor şagalnice ale unei raze de lumină, spre a-şi arunca, în urmă, peste pudoarea-i, parcă jignită, haina de umbră a pădurilor? De cîte ori, în mijlocul arborilor muţi şi neclintiţi, nu ne-am simţit ca în tovărăşia unor vechi şi buni prieteni guralivi! De cîte ori nu le-am destăinuit lor durerile noastre şi de cîteori, mai cu samă, nu ne-au alinat ei aceste

*) Vezi „V. R.", Anul II, N-rele 2 şi 7.

Digitized by Google

dureri! Din nenumăratele generațiuni de foi putrede și îngrămădite de vremuri unele peste altele, cine n'a văzut, cum își rîdică fruntea, rar și sflos, o floare albastră sau roșie, și cine, iarăși, n-a înțeles, cum răsare viața din păturile eterne ale morții?... Și, în fața veșnicei nimiciri, și în fața veșnicei reînvieri, cine nu s'a simțit, el însuși, lunecînd pe rostul fatal al lucrurilor spre însași neînlăturata și desăvîrșita sa neființă?.... Și cine n-a îndreptat, atunci, din nestatornicia lumii aceștia, o durereoasă amintire spre lumea de veșnică odihnă a celor ce nu mai sînt?... Și... al cui suflet n-a simțit răsărindu-i, fără de voe, o lacrimă caldă la capătul cugetărilor sale?...

Și botul ascuțit al babei, cu mustețile lui sure și lungi, și gușa nodoroasă a Aniței, cu fantara ei cu tot, își topiră ființa și se mistuiră, parcă, în valurile adînci ale unui soiu de caldă filozofie melancolică și visătoare; iar de pe depărtările înalte ale pădurilor, un prelung șuer ascuțit și melodic străbătu pănă la mine... Un merloiu saluta—se vede—cu glas prevestitor întăile raze ale zorilor, ce deschideau, în calea soarelui, porțile înflăcărate ale răsăritului... Intr'o clipă, peste tot cerul din stînga, painjinit de rețeaua rar întrețăsută a pădurilor, se desfășură și se întinse, din miazăzi spre miazănoapte, o imensă perdea de lumină trandafirie, ale cărei margini de deasupra se topeau, sus de tot, și se perdeau pe nesimțite în înălțimile limpezi și largi ale văzduhului vioriu de dimineață. De după depărtările umbroase ale pămîntului, se deschise, ca un colosal semicerc de aur înflăcărat, geana aprinsă a soarelui și, cît ai clipi, trunchiurile neclintite, umbroase și netede ale brazilor se poleiră de o lumină curată și rece... Iar în solemna încremenire a Firii, nu se mișca, incet și gînditor, decît, doar, chipul meu tăet în umbră pe fundul de lumină al adîncului pădurilor din dreapta.... De pe pămînt la ceruri, tăcerea sfîntă de pretutindeni se îndrepta ca un imn de imensă rugăciune a Făpturii către ziditorul său... Și fu un moment, cînd Pisicuța nu mai simți, de sigur, nici o povoară pe spetele sale.... Sau sînt momente, cel puțin, cînd «conștiința de sine» desprinzîndu-se ca o lipitoare sătulă și căzîndu-ți de pe suflet, întreaga ta ființă se desface, se topește, se împrăștie și, ca un prinos curat și neprihănit, se înalță pe trepte de văzduh și de lumină către Dumnezeul său etern... Atomul devine imenzitate! Te cauți și nu te găsești nicăiri, sau te cauți și te găsești pretutindeni!... Și dacă, înainte de mine, n-ar fi trăsnit prin minte unui Fachir flămînd și strențeros, să străbată, după cersit, pe spetele unui magar, pădurile sacre ale Indiei, dela Elora la Benares, cine știe, dacă Nirvana n-ar fi încolțit, pentru întăiași dată, în creerul meu și dacă, astăzi, nu s-ar fi adăpostit, sub plăzmuirile minții mele, nenumăratele milioane de suflete desculțe ale fiilor lui Brahma... Și cine știe, încă, prin ce neumblate și intunecoase unghere ale nemărginirii ar fi mai cutreerat sufletul meu, dacă Pisicuța, ca îngrozită, parcă, de o vedenie floroasă, nu s-ar fi oprit, ca trăsnită, din mers, n-ar fi

Digitized by Google

început a sforăi şi a se smunci îndărăt şi dacă, mai ales, nu şi-ar fi vădit dorinţa de a mă scutura jos de pe spetele sale şi a mă arunca cît colo, la pămînt, cu tot calabalîcul meu sentimental de visătoare filosofie.... Toate îndemnurile şi silinţile mele de a o hotărî să-şi urmeze calea, fură zădarnice; iar cînd văzui, în cele din urmă, că echilibrul meu e aproape primejduit, descălecai şi, tîrînd-o de dîrlogi, cercai a o hotărî să păşască peste stavila nevăzută ce, din senin, parcă, să rîdicase în faţa ei; dar, nici în ruptul capului, nu se dădu urnită din loc cu un pas macar înainte: ba, din potrivă, ea se încumeta să mă tîrască pe mine înapoi. O lăsăi un minut să se liniştească; tremura cum îi varga şi, sforăind, se uita cu ochii spărieţi în toate părţile. Năzatică n-o ştiam şi, prin urmare, nu-mi puteam da cu socoteala, ce se întîmplase cu dînsa.... Mă muţumii, deci, deocamdată, să stau locului şi să mă lupt cu smunciturile ei, spre a n-o scapa din mîni. Oboseala o mai linişti puţin; mă dădui pe lîngă ea, o bătui uşor pe gît, o scărpinai pe sub bărbie, o mîngîiai pe ochi, o netezii pe obraz... Ca de obiceiu, îşi răzămă capul pe umărul meu, şi, pentru un moment, om şi cal alcătuiră, în liniştea pădurilor, un grup, din toate privinţile, vrednic de dalta unui Fidias sau Praxiteles... Cum, însă, n-aveam nici gîndul, nici gustul şi nici timpul de a trece la nemurire pe calea aceasta, căutai să-mi tălmăcesc pricina acestor năzăreli sau, poate, chiar *marafeturi* ale Pisicuţii. Iată pentruce, cu drept sau fără drept, bănuii, că vre-o sălbătăciune de lup sau de urs trecuse pe acolo, cu puţin mai înainte, că străbătuse de-acurmezişul peste drum şi că lăsase, pe urma ei, o dîră de miros în aer, pe care nasul Pisicuţii, cu mult mai priceput decît al meu, o descoperise, şi peste care ea, mai puţin curajoasă decît mine, nu îndrăznea să treacă. Imi veni în minte o idee genială: vîrîi mîna în desagi şi scosei iute prosopul meu de drum cît toate zilele de lung, al cărui miros heteroclit, eram încredinţat, că va covîrşi şi se va înălţa victorios peste toate mirezmele acre şi sălbatice ale tuturor fiarălor universului... Nu degeaba stătuse el, atîta vreme, sub ocrotirea desagilor mei, în strînsă vecinătate cu tot soiul de masline vechi şi sbîrcite, cu usturoiul şi ceapa greu mirositoare, ce alcătuiau temelia merindelor mele de drum, cu coşcogea oae prefăcută în căciulă de vremuri grele şi însfîrşit, cu cîte alte opinci neargăsite, cu cîte soiuri de brînză cărămizie, cu cîte feluri de unsori de ciobote, cu cîţi pepteni rari odată şi lungi în dinţi, dar ajunşi acuma deşi şi cu dinţii scurţi de tot!.... Şi cînd prosopul meu îşi destinse spre pămînt jilava, unsuroasa, boţita şi gălbia sa lungime nemăsurată, mă încredinţai încă odată, ca, pentru intăia oară în viaţa mea, îmi încolţise în minte o idee genială... Iute şi cît ai clipi, capul Pisicuţii, de sub nări şi pănă peste vîrful ascuţit al urechilor, măsură în care se cuprindeau şi ochii ei spărieţi, dispăru sub lungimea întorsăturilor late şi de mai multe ori ale nesfîrşitului meu prosop... Iar cînd făcui din dîrlogi Pisicuţii chip să păşască în-

Digitized by Google

nainte, ea păși, fără frică și fără încăpățînare, peste neînvinsa și îngrozitoarea stavilă aeriană, ce, cu o clipă mai înainte, părea că se rîdicase în fața ei. Și iată cum, mulțumită atotputerniciei făcătoare de minuni a prosopului meu, eșii din o neașteptată și grea încurcătură și iată pentruce, încă, în tot lungul drumului, nu îndrăznii a atinge, cîtuși de puțin, și nu profanai deloc sacrasanta înrățișare a smeritului meu prosop... Cine știe? Poate că-mi era dat, în pribegia mea fără de țintă, să mă întîlnesc cu felurite dihănii... m'așĭ fi înfășurat, atunci, cu minunatul meu prosop, după cum se înfășura Isis cu minunata sa cingătoare și, ca sub o egidă de biruință, aș fi străbătut, ca și dînsa, în lung și în lat, lumile largi ale bunului Dumnezeu!..... Toate puteau să fie așa; dar, pînă atunci, nu știu pentruce mă uitam adesea îndărăt și căutam cu ochi spărieți în toate părțile... Nici vîntul, încremenit pe creștetul înalt al pădurilor, nu-și mai cînta frunzelor eterna sa elegie, nici florile mici și sfioase nu-și mai îndreptau ochii lor albaștri și limpezi, din adîncul umbrelor presurate cu nestatornici fulgi de lumină, spre vechiul și credinciosul lor amant; din susurul tăcerii neturburate, glasuri străine și floroase mi se păreau că se desprind în răstimpuri, și inima mea, ca înțepată fără veste de ceva ascuțit, le însemna pe toate cu bătăi pripite și repezi; în preajma ochilor mei și în oglinda închipuirii mele muncite de vedenii, gheburile crîmpeelor de putregaiuri, acoperite cu erburi sălbatice, sau șoldurile goale ale unei stînci, cu haina ei de mușchiu sfîșietă de vijelii, se înfiripau și trăiau viața scurtă a unei năluciri apocaliptice, care mi se părea că se mișcă încet, se tîrăște furiș, vine, ajunge și întinde spre mine o ghiară flămîndă și ucigașă.... Mă feream în lături spăriet... era o creangă mai îndrăzneață, care sau căuta să-mi mîngîe fața, sau năzuia, chiar, să-mi radă pălăria de pe cap...

Scoborît, ast-fel, din ceruri pe pămînt, mergeam pe poteca strîmtă și plină de umbră, cu gîndul încarcat de urși, de lupi și de porci sălbateci!... Cum, însă, nimic nu e veșnic pe lumea aceasta, apoi nici frica, ce mă cuprinsese, nu era să ție cît lumea, sau nu putea, cel puțin, să-și întindă stăpînirea ei peste mine dincolo de anumite hotară; și, aceasta cu atît mai mult, cu cît, dela o vreme, băgăi de samă, că, dacă eu mă gîndeam cu tot dinadinsul la fel de fel de dihănii, ele, în schimb, habar n-aveau de existența persoanei mele pe pămînt...

Cît mersesem, n-aș putea spune; atîta știu, că, potrivit pornirilor mele, căutai să mă rîdic iarăși spre cerurile, din care mă scoborîsem cu puțin mai înainte... Sufletul meu își destinse aripile, ochii mei se înalțară, și, prin bolțile de umbră înaltă ale pădurilor, căutară să deschidă gîndului meu un drum spre largul limpede și albastru al văzduhurilor adînci și pline de lumină!... Uitasem, însă, că soarele nu e alcătuit de cel a tot puternic numai ca să-și arăte fața lui mîndră și să-și facă zilnica sa călătorie dela răsărit spre apus, ci că i s-a mai dat și menirea de a însemna, din înaltul tăriilor, prînzul oamenilor de pe pămînt și,

Digitized by Google

în popasurile sale cerești, de a se mai opri, cîteodată, și drept inima cuiva, fără ceas hotărît... Astfel, cînd privirea mea pămînteană se întîlni cu el în ceruri, mi-l găsii oprit «drept inimă». Și iată cum din ceruri mă văzui silit a mă scoborî iarăși pe pămînt; de astă dată, însă, drept în fundul desagilor mei... Sărmanii mei desagi!... ei înșuși erau flămînzi și costelivi, ei înșuși aveau coapsele deșelate și pîntecele lipit de spete... Trecuseră frumoasele lor zile de îmbelșugată rotunzime, după cum trecute erau și pentru mine frumoasele zile dela... Aranjuez; iar cînd mă abătui din potecă sub o umbră mai deasă și-i luai din spetele Pisicuții, mi se păru că vor să zboare în sus cu mine, cu tot, în loc de a cumpăni spre pămînt... atîta erau de ușori!... Îi pusei, totuși, cu deasila jos și scotocii cu deamănuntul prin fundurile lor.... pustiu, sărăcie și nimic! Și, totuși, de cîte ori o ceapă, un cățel de usturoiu și o coajă prehistorică de pîne nu ți-ar înlesni nălucirea de o clipă a unui ospăț vitelian! De cîte ori două trei masline zbîrcite n-ar trage mai mult, în cumpăna flămîndei desperări, decît ochii negri, umezi și voluptoși ai celei mai molatece Hetaire!... Și degetele mele, cuprinse de frigurile foamii, scotoceau tremurînd fundurile adînci ale desagilor și, în închipuirea lor hămesită și oarbă, luau opincile scorojite drept niște imense coji de pîne uscată, ghemul de tîrsîne drept o ceapă cît un cap de motan, iar peptenii mei drept cine știe ce șușăniți de străveche pastramă rămasă de pe vremuri și scăpată, ca prin minune, de furia flămîndă a dinților mei... Și cînd mă gîndeam eu, ca, întru nimic, nu eram mai pre jos de cît toți eroii tuturor odiseelor homerice, și cînd mă gîndiam eu, că vicleanul fecior al lui Laerte înghițise în pribegia lui fatală, atîtea spete de boi grași sau de berbeci cu lîna de argint... ei bine, mă simțiam nedreptățit.. Cel puțin de mi-ar fi eșit un urs înainte!... l'aș fi mîncat tot, dela vîrful unghiilor pănă la ascuțișul urechilor... sau, de m-ar fi mîncat el pe mine, ei bine, tot eu m-aș fi ținut cel sătul!... atîta eram de flămînd! Și, în fundul desagilor mei, nimica, sărăcie și pustiu.... „Cînd nu-i, nu trebue" e o maximă de foarte adîncă filosofie gastronomică; se poate; dar, fiindcă maximele țin de foame numai filosofilor, rămăsei abătut și toată putința mea de cugetare se scoborî din cap în pîntece... Ce să faci? Să te apuci, ca moartea, de ros smicele tinere de pe lîngă rădăcina copacilor bătrîni? Să te înșiri la rînd cu Pisicuța și, lăsîndu-ți gura apă, să rontăești cu deliciu firele roșietice și rari de chir sălbatec? Să mînînci?.... Da ce să mînînci?... De-ar fi fost, cel puțin, așternută pădurea pe jos cu jîr în loc de cucuruzi de brad, calea-valea... Dar așa?... Și, în strășnicia desnădăjduitei mele stări, mă apucă un rîs nebun... Ce ți-i și cu amintirile, cîteodată!... Nu mai știu cu cîți ani înainte, dar, în tot cazul, cam de mult, fusesem pe coclauri cu un mare naturalist, mititel și iute ca un titirez și vînjos ca o vargă de oțel; el după burueni atingătoare de flora Moldovei, în general și a Ceahlăului în deosebi, eu de teleleu-Tanasă; iar,

Digitized by Google

ca apendice, cu cordele și zurgălăi, d-na naturalistă, însoțită de micul și nedespărțitul său Bijucă alb și flocos și cu botișorul dumisale totdeauna rece, trandafiriu și umed. — Plecasem, din zori, cu sloboda, cu gînd să ne ĭutoarcem, pe la prînz, iarăși la gazda noastră de pe schit, la Sălăgeanu, vestitul învățător al muntelui, pe acele vremuri... Trecuse prînzul de mult și soarele, care n-avea de făcut nici-o erborizație pe plaiurile cerești, păsise dincolo de amează și-și căuta liniștit de drumul său înspre apus...

— Bine, Alexandre, întreba, din cînd în cînd, d-na naturalistă cu glas ridicat și ascuțit, bine, dragă, da n-o să mai sfîrșești odată cu buruenile tale? Uite, e tîrziu și Bijuca nu mai poate de foame, mititelul; o să trebuiască să-l duc în brațe păn de vale; nici nu mai poate merge, sărăcuțul! Bijou! mon pauvre petit, viens ici!...

Și Bijuca, care se trezise, de mic, tot între lume subțire și aleasă și care nu știa, prin urmare, decît franțuzește, își lăsa, de multe ori, trebile sale, și, în sunet de zurgălăi și în tremurături de cordele roșii, alerga mărunt, cu lăbuțe albe și mici, la chemarea duioasă a stăpînii sale; iar limba lui îi atîrna afară din bot, ca o molatecă și tremurătoare foae de trandafir bătută de vînt....

Și Alexandre, care n-auzia sau se făcea că nu aude, mic și subțire, cum era, și cu picioare subțiri de oțel, pe jumătate acoperit de sarcina imensă a herbariului său de hîrtie sugătoare, zbura din burueană în burueană, se pleca din cînd în cînd, smulgea cîte una, se rîdica, o privea, o mirosia, o studia o clipă și sau o arunca cît colo, ca netrebuinoioasă, sau o așeza la rînd, cu îngrijire și sfințenie, ca pe o comoară neprețuită, între doctele foi late și lungi ale vîrtecosului său herbarium de hîrtie sugătoare!...

— Bine, Alexandre, da n-auzi?

Și Alexandre n-auzia.

— Iaca, domnule, îmi zicea de multe ori d-na naturalistă, —Iaca, așa-mi face în fie-care vară; mă ia cu dînsul pe coclauri și mă poartă prin toate prăpăstiile după buruieni... Of! doamne!... Cînd ai știi!...

Și, în acest „of, doamne!“ nerăbdător și nervos și, mai ales, în acest „cînd ai știi“ urmat de o traganată și oare cum confidențială și dureroasă reticență, un tălmăcitor de ginduri omenești ar fi putut ceti întreaga istorie a unui suflet desgustat...

— Dă, cuconiță dragă, îi răspundeam eu cu glas mîngîitor răce și părintesc;—dă, mata ai putea mai la urmă, să lași, prea bine pe d. Dr. să plece singur în escursiunile sale științifice; d-sa, pecît se vede, e un alpinist fără pereche; și o constituție gingașă și puțin rezistentă, cum e cea femeească, nu poate răspunde la «tururile de forță» cu care d. Dr. se pare obicinuit. Nu vezi mata, cu cîtă ușurință sue și scoboară? parcă-i un titirez de oțel. Eu îl admir și, oricît de deprins mă simt și eu cu asemenea lucruri, m-aș lasa, totuși, bătut, fără luptă și pe toa-

Digitized by Google

tă linia, de d. Dr. Mă mir că mata ai curajul să-l urmezi; eu, unul, drept să vă spun...

— O! Domnule, Domnule! zise ea întrerupîndu-mă—da crezi d-ta că vra să plece singur? zice că-i e urît fără mine; și... uite, mă ia așa, pe toate coclaurile fără să vrau.

— Și eu cred, cuconiță dragă, că dacă lucrul stă așa, apoi doctorul are deplină dreptate.

— Deplină dreptate?... Și de ce mă rog?... zise ea cu un glas subțire și prefăcut ascendentă de mirare interogativă.

— Pentru cuvîntul foarte simplu, că s-ar simți nemulțămit fără tovărășia d-voastră de fiece minut; sînt și lucruri pe care mata nu le înțelegi sau nu știi, cel puțin, să le apreciezi îndestul.

— Lucrurile, scumpul meu domn, se înțeleg și se apreciază după valoarea și după plăcerea ce-ți pricinuesc, zise ea, scuturînd cu capătul ascuțit al umbrelei ceva imaginar de pe vîrful fin și lustruit al unuia din pantofii săi mici ca de copil.

— Tocmai, tocmai! și ar fi prilej, prin urmare, ca mata să te simți foarte măgulită, dacă nu și chiar foarte fericită.

— Merci bien!... J'en ai assez de ces choses-là.

— Si tôt?...

Și, ca și cum ar fi lunecat înadins pe lîngă punctul meu de întrebare, se pleca, în mod foarte firesc și, cu o măeastră ușurință, rupse un mare și frumos fir de romaniță albă, ce tocmai se întîmplase răzleț în calea ei.

— Sînt așa de frumoase florile de munte, zise ea scoțînd un bold—ea știe de unde—și prinzîndu-și floarea pe sin cu degete subțiri, ușoare și îndemănatice.

O privii zimbind, fără să-i răspund.

— Nu-i așa? întreba ea cu glas mlădios și stăruitor.

— Frumusețea, cuconiță dragă, e lucru cu totul relativ... și dacă florile, cochete și gingașe, cum sînt ele, și-ar înțelege adevăratul lor interes, ar trebui să-și aleagă drept patrie un alt loc, iar nu pămîntul răce și umbra posomorîtă și umedă a pădurilor.

— Cred că ele fac aceasta, pentruca să trăiască mai mult.

— Prețuește mai mult o clipă de strălucire decît o eternitate de întunerec.. Dar bietele flori nu știu aceasta...

— Da Alexandre?... Alexandre?... zise ea uitîndu-se în toate părțile cu un fel de spaimă prefăcută, oare ce s-a făcut? N-ai băgat de samă încotro să fi apucat?

— N-am văzut; dar, în tot cazul, cred că la deal.

Incepurăm a urca.

— Dă-mi voe, te rog, să mă sprijin de d-ta, zise ea apucîndu-mi brațul;—nu mai pot; am presimțirea c'o să-mi sfîrșesc zilele în vr'o prapastie din pricina buruenilor lui Alexandre.

— Aceasta ar fi o idilă pe cît de științifică, pe atît și de funebră, dragă cuconiță; dar totuși o idilă; Ș'apoi... cînd e în cer atîta lumină, pe pămînt atîta umbră, atîta liniște pretutindeni și...

Digitized by Google

— Bijou! Ah, petit méchant! viens ici!... Trebue să știi, domnule, că Bijucă al meu e un nesuferit; uite, cum rămîne veșnic în urmă și mă lasă singură...

Și Bijucă, în sunet de zurgălăi și în tremurături de cordele roșii, alerga mărunt la deal cu lăbuțe albe și mici, la chemarea de duioasa mustrare a stăpînei sale; iar limba lui îi atîrna afară din bot ca o molatecă și tremurătoare foae de trandafir bătută de vînt...

— Foarte frumos, domnule Bijucă, zisei eu, adresîndu-mă cățelului, cînd fu lîngă noi—foarte frumos! Te-ai apucat, hoțule, de făcut, pesemne, idile cu florile și cu buruenile, și-ți părăsești stăpîna; dar dacă vine vr'un urs ș-o mînîncă, vagabondule, cine să dea socoteală? Ia fă bine, te rog, și stăi de pază mai peaproape.

Doamna naturalistă îmi aruncă o privire ironică și ghidușă, cum numai femeile știu să arunce.

— Așa-i că-s grea?... Așa-i că nu mă mai poți duce?... zise ea, la un moment dat, atîrnîndu-se mai simțitor de brațul meu.

— Sînt în lumea aceasta, dragă cuconiță, și greutăți negative, care, adică, în loc să te atîrne spre pămînt, te rîdică spre cer; s-ar părea atunci, că, întocmai ca zeităților antice, ți-a răsărit aripi la umere, și că ai putea să străbați cu ele văzduhurile sprə...

— Spre Alexandre? nu-i așa? zise ea, întrerupîndu-mă, spre Alexandre?...

Și, ca și cum ar fi stat să cadă, împedecîndu-se, își împreuna degetele amînduror mînilor, și se atîrna mai greu de brațul meu în jos.

Au femeile, cîte odată, niște fantazii!...

— De sigur că spre Alexandre; de cît, vezi mata, cuconiță dragă, se poate, prea ușor, să rătăcești drumul și, în loc să te poți ținea de zborul lui ușor după flori și buruieni, se poate întîmpla prea lesne, să te trezești, ca Alexandru Machedon la porțile raiului...

— Bine... Bine... zise ea privind nehotărît înainte și apăsînd pe fiecare vorbă;—bine, dar dacă sf. Petru, care am auzit că e un bătrîn morocănos și hursuz, nu-ți deschide, ca să poți intra în lăuntru, așa-i că tremuri de foame și de frig la porțile Raiului?..:

— O! o!... de loc, dragă cuconiță; sfărîmi porțile; și intri în Raiu, rămînînd ca sf. Petru să se burzuluească în urmă cît o pofti...

— Și ți s-a întîmplat de multe ori, să sfărîmi porțile Raiului și să înfrunți mînia prăpăditoare a sfinților săi păzitori?...

— Dacă nu mă înșel, dragă cuconiță, zisei eu uitîndu-mă la ea de sus în jos,—mata ai aerul de a săpa prea adînc în sufletele oamenilor; aveți, pe cît se pare, apucături arheologice.

— Uite, uite! zise ea întrerupîndu-mă și strîngîndu-mă

Digitized by Google

spărietă de braț,—uite, Alexandre a căzut jos; hai mai iute... i s-a întîmplat ceva...

Ca la o svîrlitură de băț înaintea noastră, doctorul, alăturea cu pîntecosul său herbarium, stătea lungit cu fața'n jos și, răzămat pe amîndouă coatele, făcea, el știe ce, foarte grav și, adînc cufundat în ceva, parcă de mare însămnătate.

Ne apropiarăm, fără să ne simtă; iar cînd furăm lîngă el și ne încredințarăm cu ce se îndeletnicia, ne bufni pe amîndoi, de o dată și fără voe, un rîs nebun...

Nici mai mult, nici mai puțin, doctorul păștea, sau, cel puțin, dintr'o rariște de iarbă salbatecă, ciupia pe alese o anumită buruiană în trei foi mici, rotunde și de un verde deschis, cu coada lungă subțire și roșietică și... o mînca.

Cînd ne auzi rîzînd la spetele sale, întoarse capul, ne privi foarte serios un moment, apoi, ca și cum lucrul ar fi fost cu desăvîrșire firesc, își urmă înainte și cu băgare de samă științifica sa cină, fără să zică nimic...

— Alexandre... bine, Alexandre, ce faci? pentru D-zeu! o să te otrăvești... Ce te-ai apucat să mînînci burueni pe inima goală? Incepu să strige ca spărietă d-na naturalistă.

— Imi era sete, Natalie, și am dat aice peste *oxalis acetosella, le pain du bon Dieu*, o plantă de un gust acrișor și foarte plăcut, care tae setea; uite, gustă și tu.

Și zicînd aceasta. îi întinse un mic zmoc de *oxalis acetosella, le pain du bon Dieu*...

Gustă ea, îmi dădu și mie... și, la un moment dat, ne trezirăm tustrei pe pîntece, păscînd foarte conștiincios iarba fragedă a pădurilor...

— Iar Bijucă neclintit și țapăn pe lăbuțele sale albe și mici, sucindu-și privirea cînd într'o parte, cînd în alta. se uita țintă la noi și căuta să-și dea socoteala cam ce ni se întîmplase... Și limba lui îi atîrna afară din bot ca o molatecă și tremurătoare foae de trandafir bătută de vînt...

— Află Doctore, ziceam eu păscind, că, de va fi să-mi scriu vre-odată amintirile, apoi să știi că o să te rîdic, cel puțin, la treapta de prooroc al Evreilor; căci, mai la urmă, nu cred să fi fost întru nimic mai presus minunea marelui Jidov, care a adapat, în chip miraculos, cu apă de stîncă pe turma însetată a poporului lui D-zeu, decît minunea d-tale cu *Oxalis acetosella*. Și, mare lucru, să nu se fi încheet, mai la urmă, dumnezeeasca putere a divinului Moise în descoperirea, prin pustiile Arabiei, a vre unei buruени de soiul Acetoselei d-tale... Mă rog, n-ai putea să-mi spui d-ta, dacă în țara fericită a mirezmelor se găsește *măcrișul epurelui*... id est, *Oxalis acetosella*? Căci, drept să ți spun, în Pentateuc, pe care l-am cetit din scoarță în scoarță, n-am găsit amintindu-se nimic despre așa ceva.

— Fie-care climă cu Flora ei, răspunse el scurt și sentențios, urmîndu-și, neturburat, păscutul său.

. . . . . .

Digitized by Google

Era de mult de-atunci; dar în oglinda închipuirii se păstrează vii și nesterse unele amintiri ale trecutului; iată pentruce, în strășnicia desnădăjduită a stării mele de acum, rîdeam singur, ca un nebun...

Totuși dela o vreme se sfîrși cu rîsul și ochii mei rătăciți căutau în jos spre iarbă... Par'că era un făcut: multe din buruenile, ale căror nume sucite îmi rămaseseră în minte dela doctor, se înfățișau privirilor mele; numai *Oxalis acetosella* părea că-și pusese pe cap chitia dracului...

Ce-mi folosia mie, de pildă, că *Geum montanum* îmi aținea calea cu florile sale galbene și mari? Ce mă încălzià pe mine, că *Potentilla aurea* își resfața sub ochii mei, florile sale portocalii?... In zadar *Campanulla abietina* se uita la mine cu ochi albaștri și limpezi; în zadar *Cortusa Mathioli* scînteia roș în calea mea... Și dacă *Impatiens nolli tungere* îmi painjinia drumul cu trunchiul său zvelt și resfirat, apoi nu făcea aceasta, de cît ca să-și bată joc de mine, pentruca, adică, să-mi arunce în nas toate sămînțile sale, de îndată ce m-aș fi atins de una, macar, din păstarile ei!... *Haedysarum alpinum* și *Dryos octopetalla* aveau aerul să-mi dea de veste, că mă aflu pe piscuri de munți vecine cu cerul și că, de-aș fi întins mîna, aș fi prins stelele... Iar *Aconitum Napellus* și *Aconitum moldavieum*, cu ochi albaștri închiși, întindeau posomoriți, parc'ă, spre mine potirul lor cu venin; numai *Papaver alpinum*, cu fața lui albă și oftigoasă, mă îndemna să mă culc și se dorm, avînd aerul de a căuta să mă încredințeze, că somnul ține de foame...

Și de-aș fi fost, macar, cine știe ce mare filosof grecesc! Aș fi mîncat, fără multă vorbă, cucută sau ceapa ciorii și, scurt, aș fi pășit fie *ad inferos*, fie la nemurire; m-aș fi mulțămit, chiar, cu smerita glorie a lui Pytagoras, care mînca bob și născocia table de socoteli... dar așa!!... Eu, simplu muritor din timpul meu!... Cel mult, dacă *Athropos belladonna*, aliter *mătrăguna*, își mai deschidea, cu dragoste în calea mea, brațele sale albe de femee vicleană... Și cînd mă gîndiam eu, că, tot împreună cu marele, dar micul și vînjosul meu naturalist și tot cu plăpînda și eterica sa jumătate, și tot cu Bijucă cel mic, flocos și alb, sub privirile indiscrete ale lunii pline, ce-și cumpănia, în mez de noapte, mersu-i înalt de asupra văcăriei mînăstirii Neamțului, mîncasem, în lipsă de pîne, și cu o foame pantagruelică, sardele de cutie cu mămăligă caldă! Și cînd, mai ales, îmi amintiam că, mai pe urmă cu cîțiva ani, d-na naturalistă, din fundul unui molatec fotoliu de București, mă încredința, că niciodată nu ospătase mai cu deliciu decît atunci!...

— Ș'apoi, ce odihnă sfîntă! adăogam eu cuprins de melancolia părerilor de rău,—ce dulce dormiam noi cu toții, înmormîntați într'o moale și îmbălsămată căpiță de fîn răsfirată ca saltea, sub privirile mîngiioase ale stelelor!! Cu ce farmec negrăit eram legănați de simfoniile tăcerii adînci, întrerupte în răstimpuri, de

Digitized by Google

ţîrîitul depărtat al greerilor de noapte!!.... Şi era aşa de frig... şi era aşa de cald!...

— De sigur... de sigur... observa ea rar şi gînditor, cu privirile perdute, par'că, în depărtările altor lumi,—de sigur că trecutul e un frumos apus de soare... şi cînd te gîndeşti, că, de nicăiri, o altă rază de lumină nu va mai veni să dea strălucire norilor posomorîţi ai vieţii!...

Şi, întrerupîndu-se, rîdica spre podele ochii ei adînci şi umezi....

— De ce?, o întrebam eu cu glas mişcat şi cu privirile perdute în lumea privirilor ei,— de ce am jăli numai soarele ce apune, şi n-am nădăjdui şi în soarele ce va să răsară?... Oare, dacă o frunză se scutură, o altă frunză mai plină de viaţă nu rasare la loc? Şi dacă o floare se vestejeşte, oare altă floare nu reînvie mult mai strălucitoare în primavară?...

Intorcea molatec capul spre mine şi mă privia cu zimbet amar.

— Crezi încă în primăveri şi în răsărituri de soare, în frunze care renasc şi în flori care reînfloresc? De sigur... de sigur... eşti un om fericit!

— Cred, cel puţin, că, în putrejunea, din care sîntem alcătuiţi, este şi ceva etern...

— Si acel ceva?

Ii sărutam mîna şi plecam.

. . . . . .

Ei bine, cînd mă gîndiam la toate acestea, mă apuca ameţeala; şi nu ştiam, dacă ameţeala îmi venia din pricina foamii sau din pricina lirismului sentimental al trecutului; şi, deşi la efecte identice trebue să presupui, cel puţin, cauze înrudite, eu totuşi nu-mi băteam capul cu lucruri aşa de înnalte, ci mă uitam, pur şi simplu, în toate părţile, pe jos, după *Oxalis acetosella* le pain du bon dieu sau, cum s-ar zice, după măcrişul epurelui; dar măcrişul epurelui îşi pusese pe cap chitia dracului.

Mă hotărîi să-mi fur căciula ca ţiganul.

Aşezai şeaua la rădăcina unui brad, aşternui mantaua, mă lungii cu faţa 'n sus şi mă hotării să-mi închipui că nu-mi-e foame... Ţi ai găsit! Avea Pisicuţa un aşa talent la ronţăit iarba şi la ucis între dinţi vîrfurile tinere şi fragede ale crăngilor, de-ţi lasa gura apă.

Et misit soporem in Adamum!...

Şi mă prinse o grozavă ciudă pe Adam, că putuse adormi flămînd... Şi mă prinse o grozavă ciudă pe D-zeu, că nu avea şi pentru mine aceiaşi părintească îngrijire, ca şi pentru întăiul său născut!...

— Decît, vezi, mă gîndiam eu, iarăşi, dînd dreptate lui D zeu; pe vremea aceia, D-zeu avea nevoe de o coastă de om, spre a săvîrşi cu ea cea mai mare poznă din cîte pozne a săvîrşit vre-odată: dar acum?...

De-odată, Pisicuţa se opri din păscut şi, cu un smoc de

Digitized by Google

iarbă înflorită, ce-i atîrna afară din bot, se uită țintă și spărietă, oare-cum, la deal...

— Vr'o dihanie!... îmi fulgeră mie prin minte.

Și punînd mîna pe revolver, mă sculai iute și drept în picioare.

Un călugăr scobora încet, pe potecă, la vale, cu o mare și umflată traistă la șold.

— „Mîntuirea ta prin tine Israele", cugetai eu întorcînd cam pe dos versetul biblic, ceiace, potrivit împrejurării, însemna, că mîntuirea mea stătea în traista umflată dela șoldul călugărului.

— Blagoslovește, părințele și cale bună, zisei eu, cînd călugărul fu în dreptul meu.

— Mulțămim d-voastră, domnule, mulțămim d-voastră, Domnul!...

Și, îndreptîndu-și spre mine fața-i palidă și slabă, mă privi smerit și sfios, stringîndu-și îngrijit, cu degete aspre, nodoroase și tremurătoare, rasa la pept.

Trebue să mărturisesc în treacăt că, dacă D-zeu a fost cu mine sgîrcit în multe privinți, apoi în una singură a fost peste măsură de darnic, în privința, adică a mutrei mele, care sub o poală de pădure, e aproape nebiruită... mai pune mantaua, mai pune pălăria...

— Ii fi ostenit, părințele; vii de departe? Ia mai șezi colea, o leacă de te odihnește.

Și-i arătăi spre locul unde șezusem eu lungit cu capul pe șea.

— Mulțămim d-voastră, domnule, mulțămim d-voastră, îngînă el pe o notă oare-care din pisaltichie, resfirîndu-și pe pept degetele ruginite ale stîngii sale, iar cu dreapta netezindu-și sfios și smerit de sus în jos barba-i sură și încîlcită; — dar ne-am grăbi, că sîntem cam de departe, încheie el, înclinîndu-se cu oare care evlavie înaintea mea.

— Da ia șezi; c'un ceas mai de vreme, ori c'un ceas mai tîrziu, n-o să fie mare treabă; șezi.

Mă pusei jos, se puse și călugărul.

— Vii de departe?

— Tocmai din fundul Ciungului, domnule.

— Ești de pe la vr'un schit din apropiere? nu-i așa?

— Tocmai dela Nichit, Domnule.

— Da ce? Nichitul e așa de departe de aici?

— Apoi tot a mai fi cale ca de-o jumătate de zi.

— Și după ce-ai fost sf. ta tocmai prin fundul Ciungului?

— Apoi după o leacă de bureți; ia mai uscăm și noi pentru iarnă, că, dă, cu de-aistea ne mai ținem și noi viața.

— Ș'apoi tocmai prin fundul Ciungului, după bureți?

— Apoi nu sînt mai pe-aproape, că-i culeg țigancele, de-i duc la tîrg.

Digitized by Google

Și umblam cu vorba împrejurul trăistii călugărului, cum umbla vulpea împrejurul gărăfii cu mîncare a cocostîrcului.

— Da nu mi-i vinde și mie vr'o cîțiva dintrînșii, dragă părințele ? ..

— Da, mă rog, poftiți; iaca, se grăbi să zică călugărul, scoțind traista din gît și punîndu-mi-o dinainte—iaca, luați cît vă trebue, că eu mă pot duce să mi mai culeg alții, și în altă zi.

Și fața călugărului se însănină de bucurie la ideia că, poate, își rescumpărase pelea cu prețul a cîțiva bureți.

Ce bureți ?... erau niște hribi arămii, fragezi și mici, de-ți venia să-i mînînci de cruzi.

— Apoi, dacă-i așa vorba, părințele, ia să facem noi, colea, un foc ca acela și să-i tragem o față de mîncare să se ducă vestea. Trebue să știi, dragă părințele, că-s rupt de fcame; vin și eu cam de departe, s-am rătăcit pe meleagurile aistea ale sf. tale; de-asară n-am pus nimic în gură.

Și în toată această păcatoasă și nevoeșă stare de lucruri, nota epică nu lipsia...

Mai știi ?... Poate că vr'o Dumnezeire vrașmașă mie, pentru vr-o depărtată greșală strămoșască, își istovia peste capul meu potopul întreg al urgiei sale răzbunătoare... Alt-fel, ce-ar fi căutat pașii mei obosiți și flămînzi pe căi fără de țintă, înmormîntate în umbra virgină și nesărutată încă de soare, a codrilor neumblați ? Și de ce, adică, o altă zeitate prielnică mie, nu s-ar fi vîrît sub pelea slabă și palidă a unui călugăr mărunt și pentruce, încă, nu și-ar fi aruncat, peste măreția olimpică a chipului său, evlavia smerită a unei bărbi alcătuite din sure și plîngătoare stalactite de păr încîlcit? Și de ce n-ar fi înlocuit ea, după împrejurare, tolba plină cu săgeți, dela șoldul său, prin o traistă cu ciuperci ? De ce ?... Fiindcă, adică, vechimea clasică se socoate a fi fost mai îmbelșugată în eroi de odisee decît vremurile noastre ?... Dar, mai la urmă, ce eram eu însumi? Și dacă pe tatăl meu nu l'a chemat tocmai Laerte, urmează de aici că eu n-aș fi putut să mă numesc Odisefs ? Singura deosebire, ce putea fi, așa dar, între mine și între vicleanul barbat al mult mai viclenei Penelope, ar fi stat, poate, în aceia, că, dela o vreme, lui Odisefs i se rupsese ciobotele și rămăsese desculț, în vreme ce desagii mei mai pastrau pe fundul lor încă o pareche nouă și neargăsită de opinci... Iar cînd iscusitul meu călugăr, cu un amînar de oțel, în formă de scoabă veche, prinse a scoate din vinele mute și negre ale unei cremene răci, un izvor de scîntei, luminoase, și cînd, mai ales, din frunzele uscate și îngrămădite peste iasca aprinsă, începu să se ridice în sus fumul negru și înădușit, mi se păru că stă în fața mea Achates, cel mai mare meșter al vechimii în scăpărat cu amînarul și cel mai iute și îndeminatec alcătuitor de focuri, din vreascuri și din frunze uscate, al vremurilor de demult... Și cît pe ce să zbor, pe aripile nărăvitei mele închipuiri, spre clasice pustiuri arzătoare și gălbii și cît pe ce să înfiripez, din stîncile împrejmuitoare mie, o lume

Digitized by Google

de monștri aeroceraunici, care, din fundul negru al umbrei pădurilor m-ar fi privit cu ochi încruntați și ar fi rînjit fioros la mine cu gingini vinete și goale!...

Și vreascurile n-apucaseră, încă, să se prefacă în jaratec, și hribii nu fuseseră puși încă pe rug și eu mai că mistuisem în gînd aproape toate ciupercile din traista călugărului...

Și de cumva, pe lîngă șoaptele tainice și înalte ale vîntului cu frunzele, pe lîngă murmurul etern al apelor străvezii cu petrele, peste care curg și trec în calea lor fatală, pe lîngă orchestrația aeriană și plină de farmec, pe care o alcătuesc, în mezul înflăcărat al zilei, muzicanții inaripați și fără de număr ai lui D-zeu, pe lîngă atîtea melodii ale văzduhului, izvorîte de pretutindeni din nevăzute harfe coliene, mai adaugi și „hangul" unison, pe care-l ține, cu glas înalt de trișcă crapată, sfîrșitul hribilor pe cărbuni, apoi vă pot încredința că muzică mai serafimică n-ați auzit!... Și eu cred că, dacă simfoniștii clasici ai vremurilor noastre n-au atins, nici unul, încă, culmea meșteșugului lor, apoi aceasta nu se datorește decît împrejurării, că nici unul din ei n-a mîncat ciuperci fripte la umbra pădurilor!

Și hribii așezați pe spete și cu pîntecele 'n sus sfîrîiau pe cărbuni, iar măruntul meu călugăr îi presura pe pept cu sare și piper și punea, în această îndeletnicire, atîta măsură și chibzuială și, fără să-și dea samă, așa își țuguia buzele pe linia întinsă a celor două degete, cu care-i presura, încît ai fi zis că vra să-i sărute pe toți, de rînd. Din cînd în cînd, cîte un hrib, mai puțin răbdător la usturimea focului, rîdica dintr'un șold, pocnia și, așăzîndu-se iar pe cărbuni, sfîrlia înainte.

— Gata friptura, părințele? întrebam eu, de departe, cum stăteam lungit cu fața'n sus, cu capul pe șea în loc de căpătăiu și cu degetele amînduror mînilor încleștate la ceafă.

— Gata, acu, numai să se mai frigă o leacă, c'apoi cade greu la inimă.

Și în privigherea diriguitoare și cu multă băgare de samă a acestei fripturi anahoretice, nu rare ori se întîmpla, ca măruntul meu călugăr să-și tragă iute mîna de pe cîte un hrib, ce nu stătea tocmai cuminte pe jăratec, să scuipe pripit pe cele două degete diriguitoare și să-și scuture, în aer, mîna de ele, ca și cum ar fi voit să le arunce departe, spre a ostoi, cu chipul acesta, usturimea mușcăturii arzătoare a vre unui cărbune mai îndrăzneț. Ba de multe ori își aplica singur un fel de autoflagelațiune pe partea corpului, care-i era mai la îndămînă.

— Ia sama, părințele, ia sama, strigam eu de departe, ori de cîte ori se frigea călugărul; ia sama să nu mîncăm degete fripte în loc de hribi; azi e sfînta Vineri și ar fi pacat, macar că degetele de călugăr trebue să fie de post...

— Nu te teme, domnule, nu te teme; sîntem noi deprinși cu de-aistea... Și scuipa călugărul, de părea că descîntă de deochiu tuturor stihiilor dela cele patru vînturi...

Dar în sfîrșit friptura fu gata.

Digitized by Google

Şi dacă soarele, ce sta să cumpănească dincolo de amează, ar fi putut, din înălţime, să străbată cu privirea prin desişul întunecos al bolţii de umbră, ce ne ocrotea de pretutindeni, apoi ar fi văzut întinsă, pe rariştea de iarbă înflorită a pămîntului, năframa albă-neagră-vînătă a călugărului, soră mai mică în lungime, dar mai mare în curăţenie cu imensul meu prosop; iar pe ea tăbărîţi la întîmplare hribii fripţi, întocmai cum ar tăbărî o turmă de oi obosite, în popas de odihnă, pe drumul galbiu şi plin de colb; şi, după cum de lîna oilor se acaţă, în treacăt, curnuţii şi scaii pîrloagelor, tot aşa se acăţaseră cărbunii stînşi ai focului de spetele hribilor mei; şi dacă, ceia ce albia pe la subţiorile scorojite ale fiecărui hrib, nu era tocmai sare nemistuită, apoi era, cel puţin, cenuşă nescuturată, lucru care, totuşi, nu împedeca pe măruntul meu călugăr de a-şi da ifoase profesionale de Moschion sau de Labdacus.

Oricum, eu mă dădusem pe lîngă năframa cu hribi, îmi însămnasem. cele patru puncte cardinale ale persoanei mele cu o largă şi smerită cruce potrivită împrejurării, îmi luasem pălăria de pe cap, şi, scuturînd, pe cît era cu putinţă, de cărbuni şi de cenuşă cîte un hrib, îi făceam vînt în pustiul întunecos şi flămînd al gurii mele.

Şi poate că, în scurt, aş fi ajuns cu înghiţitul la capătul celalalt al năfrămii, dacă nu mă oprea la timp măruntul meu călugăr.

— Da'ţi mai avea o leacă de rabdare, domnule, zise el, mînînd înspre dînsul, cu un băţ pîrlit la capăt, cel de pe urmă hrib, ce mai rămăsese răzleţ pintre cărbuni;—poate—om găsi şi vr'o fărmătură de pîne.

Şi cu vîrfu pîrlit al băţului, făcu hribului vînt pe năframă.

Dela sine se înţelege, că pusei strunea flămîndei şi prăpăditoarei mele porniri.

Iute şi harnic, după cum era şi de mărunt, scotoci uscativul meu călugăr pintre hribii ramaşi în traistă, şi scoase la iveală o pîne oacheşă, destul de mare, cu gingini strenţeroase de amîndouă părţile şi începută la un capăt; iar cînd dădui să rup din ea, înţelesei că şi o pîne poate avea odiseia şi nefericirile sale: fire de lînă sure şi lungi, luate în hiolă din ţăsătura moale a traistii. stăteau acăţate de colţurile uscate, ţăpoase şi ascuţite ale ginginilor pînii, ca de dinţii unui darac; fărîmături mărunte şi albe de hribi mijiau neclintite de pintre adîncăturile rupturii aspre a capătului început; iar cînd începui a o bate la spete, spre a scutura dintr'nsa pulberea mărunţă şi albă de hribi, o sumedenie de furnici începură a curge de prin toate ascunzăturile pînii, ca o ploae neagră şi fină şi a fugi spăriete şi nedumerite care încotro;

Si licet exemplis in parvo grandibus uti,
Hae facies Trojae, cum caperetur, erat!...

Aşa de spărieţi şi nedumeriţi mi'nchipuiam că trebue s-o fi.

Digitized by Google

împuns de fugă Troenii, lui Priamus, cînd îi luă Achile cu jărdia dela spete!...

Sermanele furnici!... Erau și ele menite să-și ducă, de acum înainte, pe țărmuri străine și depărtate, nemîngîiatul dor de patrie; le era și lor, se vede, scris, să mînînce pînea amară a pribegiei, și, cine știe, dacă nostalgia după fundurile Ciungului nu era să pună, sub alte apusuri și sub alte răsărituri de soare, capăt zbuciumatei lor vieți!!..

— Da bine, părințele, zisei eu, bătînd în pîne ca'ntro pernă și sculîndu-mă de jos, ca să nu mă umple furnicile;—bine, te-ai apucat de dus furnici de prăsilă din fundurile Ciungului tocmai în gura Nichitului? Ce? Pe la Nichit, n'aveți furnici?...

— Da, bată-le pustia, Domnule, să le bată, parcă te poți feri de ele? Se vîră peste tot locul după mîncare... Ia, și ele, ca toate lighioanele lui D-zeu: unde văd masă'ntinsă, hop și ele!...

— Ai dreptate, părințele, ai dreptate! Ia să lăsăm noi viii cu vii și morții cu morții și să ne căutăm mai bine de suflet, zisei eu așăzîndu-mă într'un cot de-alungul naframii.

Rupsei pînea, dădui călugărului, îmi oprii și mie și începui a mînca.

— Da, o gură de rachiu nu-ți pofti? zise călugărul, vîrînd mîna în sîn și scoțînd o stecluță potrivit de mare și plină pân' la jumătate cu ceva galbăn-roș.

— Și două, părințele.

— Poftim.

Și așăzîndu-se și el lîngă naframă, mi-ntinse stecla.

Era un rachiu dumnezeesc.

— Da strașnic rachiu, părințele, strașnic rachiu! De unde-l cumperi?

— D'apoi că'l facem noi, domnule, nu-l cumpărăm.

— Mă rog, zisei eu, mai luînd o'nghițitură, nu mă poți învăța și pe mine cum se face?

— Da cum nu? domnule: faci ceaiu rusesc tare, cum se face ceaiul, și, după ce se răcește, pui jumătate ceaiu și jumătate spirt de cel bun, de vin; pui zahar, cît vrai să fie de dulce, pui inipere, izmă creață, anghelică și coji de portocală, dacă ai, și-l lasă așa de dospește cîteva zile, ș'apoi începi a bea din el.

Și, trăgîndu-i și călugărul un gît, astupă cu îngrijire stecla cu dopul, o vîrî în sîn, își luă comanacul din cap și, punîndu-l alăturea, începu a mînca cu smerenie și cumpătat, fără grabă, fără pripire, potrivit darului său.

In cîte-va minute, ospățul nostru de anahoret fu gata.

— Da de apă ce-om face, părințele? Hribii au fost cam sărați și sărătura face sete.

— Apoi este pîrău de vale, domnule; mă duc eu acu ș'aduc apă numaidecît.

Și fără să mai aștepte vr'un răspuns din parte-mi, își și puse comănacul pe cap, ș'o porni de vale, deadreptul prin pădure, cu mînile goale.

Digitized by Google

— Ei! părinţele, părinţele!!... dădui eu se strig; aşi!!... călugărul îşi şi mistuise, în desişul depărtat al pădurii, mărunta sa închipuire; iar cînd, dela capătul privirilor mele, se rupse şi se desprinse petecul îngust şi cafeniu al spetelor lui, rămăsei nedumerit.

— Da'n ce dracu o s'aducă el apă?... în gură... în pumni?... mă gîndeam eu, ramas în picioare neclintit, şi uitîndu-mă ţintă spre desişul încîlcit, în care se mistuise năluca măruntă şi mohorîtă a călugărului meu. Nu cumva să-mi fi făcut şotia călugărul naibii? Mai ştii?... Te-i trezi numai, că i-a fi trăsnit prin cap, să se tot ducă la Nichit şi pe mine să mă lese aici în cît m'a găsit...

Ce să faci? Să te iei după dînsul? Să te-apuci de scotocit prin hălăciuga pădurii o pişcătură de călugăr în floarea umbrelor, care şi-ar fi putut tupila, ca o veveriţă, întreaga sa făptură după o cioată sau la încheetura unei crengi?

Pisicuţa rîdică capul şi se opri din mestecat un smoc de iarba înflorită, ce-i atîrna, pe jumătate, afară din bot..

Cînd îmi îndreptai ochii pe linia de privire a Pisicuţii, zării desprinzîndu-se treptat, de pe fundul de umbră al pădurii, înfăţişarea gheboasă, plecată înainte şi cu capul gol a călugărului meu; iar, între mînele-i întinse, ducea, parcă, ceva, cu mare cumpăneală.

Îmi ascuţii privirea, dar nu putui deosebi ce ducea călugărul cu atîta sfinţenie şi bagare de samă.

Iar, cînd fu destul de aproape ca să-l pot vedea, mă încredinţai, spre marea mea nedumerire, că ţinea, de o parte şi de alta, între degetele nodoroase şi răsfirate ale amînduror mînilor sale, un soiu de tingire de tinichea, mai mult lungă de cît largă şi plină ochiu cu apă...

— Da tingirea asta, îl întrebai eu, cînd fu lîngă mine, de unde o găsişi, părinţele? Că de-aici ai plecat cu mînile goale?...

— Da, nu-i nici o tingire, domnule.

— Da, cum nu-i tingire? Eu o văd că-i tingire ca toate tingirile; atîta, numai, că-i de tinichea?

— Da nu-i nici o tingire, domnule; ia-i comanacul meu; dă, îl mai facem şi noi de tablă, cîte o dată; că dă! vine vremea fel de fel; poate că ai, cite odată, nevoe, prin pădure, ba de-o apă, ba de-o mămăligă, şi, dacă n'ai în ce, răbzi mult şi bine şi de sete şi de foame...

— Mare ţi-i minunea ta Doamne! D'apoi eu nu te-am văzut cu tingirea'n cap părinţele, eu te-am văzut cu comanac ca toate comanacele.

— Aşa-i Domnule; da, vezi D-ta, i-am scos îmbrăcămintea, că, doar, nu era s'aduc eu apă cu 'mbrăcămintea pe el.

— Bine, părinţele, da pozna asta n'am mai văzut-o nici odată!!..

— Nu-i fi văzut-o, domnule, că nu-i fi umblat prin nevoi.

Digitized by Google

— Bine, da de ce nu-ți iei sf-ta în traistă, cînd pleci la pădure, vr'un pahar, vr'o tingire ca toate tingirile ?

— Da ce să ne mai încărcăm noi cu atîta tarhat, domnule, cînd ne putem sluji cu comanacul și în loc de tingire și în loc de pahar? Sîntem bătrîni, domnule, și nu putem duce în spete atîta jăchilă.

Logica strînsă a călugărului îmi închise gura.

— Bine cuvintează, părințele, zisei eu suflînd în cruce peste apă și ducînd comanacul la gură.

— Bine cuvîntată fie împărăția Tatălui și a Fiului și a Sf. Duh, amin !...

Băui jumătate de comanac.

— Ei, părințele, ia să plecăm, că-i tîrziu și zici că schitul e cam departe ?

— Cam departe, domnule ; da mergeți la Schit ?

— Merg, părințele, încotro văd cu ochii ; și, fiindcă mi te-ai întîmplat sf-ta în cale, apoi merg și eu la schit ; aș putea să stau acolo cîte-va zile ?

— Da cum nu, domnule ? Puteți sta și mai mult ; puteți sta chiar la mine, dacă vi-i cu voea și v'iți împăca.

— Da eu mă'npac cu toată lumea, părințele, și cu sf. ta, simt eu, c'o să mă'mpac de minune.

— Apoi, bine domnule ; atuncea să plecăm.

Călugărul își puse naframa'n traistă și traista la șold, iar eu aruncai șeaua pe spetele Pisicuții și-o închingai. Nu bagasem de samă, dar cînd luai pe mînă frîul Pisicuții și fu să plec, călugărul stătea gata și mă aștepta, cu comanac pe cap ca toate comanacele.

Și nu mai fu cu putință să mi-l închipui în urmă, pe părintele Ghermănuță de cît cu tingirea'n cap ; iată pentru ce, cum scoboram noi la vale, călugărul cu sloboda și eu cu Pisicuța de dîrlogi, fără voe, mă bufnia rîsul din cînd în cînd.

— Rîzi de comanacul meu, domnule, văd eu bine !

— Cam așa, părințele, drept ți-oiu spune. Cum naiba, să-ți vie în minte sf. tale să faci comanac din tingire și tingire din comanac ? Doar asta nu-i lucru ușor ; și, mă rog, egumenul are la știință treaba aceasta ?

— D'apoi că egumenul, parcă, n'are și el tot așa ; și, parcă, ceilalți vr'o nouă, cîți mai sîntem, n'au și ei, toți, tot așa !

— Bine, dar să faci sf. ta mămăligă în comanac ? ! !

— Ei, domnule, doar mămăliga nu-i lucru spurcat ; și chiar dac'ar fi, cele sfinte nu se spurcă ; ș'apoi, ce ți-i c'a fi comanacul de tinichea, ce ți-i c'a fi de hîrtie sclivisită ? Îmbrăcămintea-i totul, domnule. Iacă, îmbracă-te d-ta cu rasă și ți pune un comanac în cap, și să vedem, are să știe cineva că nu ești călugăr ? Tot așa și cu comanacul meu ; cine știe că-i tingire ?...

— Dacă are pe de-asupra îmbrăcămintea darului ? Nu-i așa ? zisei eu întrerupîndu-l și terminîndu-i cugetarea.

— D'apoi ? Se'nțelege, domnule ; îmbrăcămintea-i totul...

— Și darul nimic ?

Digitized by Google

— Ba a fi, el, și darul ceva; da, parcă, darul se vede? Doar darul îi pentru noi călugării, nu pentru ochii lumii; pentru ochii lumii, iaca: rasa, comanacul, barba; doar d-ta ești om învățat; n'ai auzit de hoți de codru, care s'au îmbracat în strae călugărești, și până nu i-o prins, parc'o știut cineva că-s hoți, ori că nu-s călugări?...

— Doamne, părinte, Doamne! Să te-audă Mitropolitul vorbind așa, ce mai gherlă ți-ar trînti, și ce mai ascultare ți ar rîndui!...

— D'apoi că D zeu să mă erte, domnule... zise călugărul, însoțind această reticență de o mare și, parcă, izbăvitoare cruce.

Și în acest «D-zeu să mă erte» și în această reticență însoțită de o mare și, parcă, izbăvitoare cruce, cineva ar fi putut ceti o întreagă pagină din istoria inedită a sfîntului nostru monahism.

Era, pe vremea aceia, Mitropolit fericitul întru pomenire Calinic Miclescu, acel, asupra căruia oftigosul călugăr, Clement Neculau, profesor de grecește la Academie, trăsese focuri de revolver; dar, fie că nu-l nimerise, fie că gloanțele se turtiseră pe paftalele de aur ale colanului, cu care rangul încingea coapsele măruntului și slăbănogului cap al Bisericii, că nu se alese, din toată această dramă călugărească, decît Mitropolitul cu spaima, iar Clement cu închisoarea.

— Eu aș socoti, domnule, zise călugărul oprindu-se în drum, să tăem de-adreptul de vale, că schitu-i cam departe și mă tem c'om înopta în pădure.

— Să tăem, părințele, pe unde socoți sfinția ta; vorba e să ajungem cu lumină la schit.

Călugărul coti la stînga prin desișul fără urmă.

Și nu-ți venea să crezi ochilor, cînd te uitai la părintele Ghermănuță, cu cîtă îndemănare șerpuia prin desișul încîlcit al pădurii, cu cîtă nesilită ușurință urca și scobora... lasat pe spete la vale, plecat înainte la deal. părintele Ghermănuță își păstra neturburat centru-i de greutate în lăuntrul bazei sale; și ai fi zis, că, în calea lui, suișurile se scoborau și scoborîșurile se suiau, spre a-i face drumul pînză... Și de n'ai fi stat cu privirile înfipte în spetele lui înguste și cafenii, mărunt, subțire și în floarea umbrelor, cum era, s'ar fi topit părintele Ghermănuță și s-ar mistuit în zarea încîlcită a crengilor, după cum, în văzduhurile amurgului, se mistue și se topesc unele vedenii de o clipă întrupate de închipuirea cuprinsă de florii pustii ai singurătății... Avea părintele Ghermănuță ceva din firea șopîrlii, pe care acum o vezi, acum n-o vezi, și ia-i urma, dacă poți, cînd vrai să-i pui bățul pe coadă... Și eu cred că pădurile au suflet și, în sufletul lor, dragoste de mamă pentru toate vietățile, ce se adăpostesc la umbra ocrotitoare a sinului lor; și fiindcă părintele Ghermănuță pășise de mult spre starea de vietate a pădurilor, apoi și pădurea cu brazii săi uriași, cu vînăta încremenire a stîncilor sale, cu

Digitized by Google

așternutu-i moale și ruginiu de foi uscate și seci, cu neagra și frageda-i putrejune a vreascurilor sale, părea cuprinsă de clipa vie a unui flor de ocrotitoare dragoste în calea grăbită și sub pașii mărunți ai părintelui Ghermănuță... Sub mersul său ușor nici vreascurile nu trăsneau, nici așternutul moale și ruginiu de foi uscate și seci nu foșnea sub lunecarea-i cotigită de șopîrlă mlădioasă; țesătura deasă a crengilor împînzite păstra, totdeauna, o spărtură îngustă, prin care părintele Ghermănuță se strecura ca suveica printre ițe; iar cînd firul subțire și cafeniu al persoanei sale se alătura pe lîngă grosimea seculară sau luneca prin dreptul înălțimii amețitoare a vreunui brad încremenit pe temeliile sale, părintele Ghermănuță se mistuia, pentru o clipă, ca sorbit, ca înghițit, parcă, de trunchiul mohorît al uriașului codrilor.... De cîte ori nu-l prăpădiam din ochi și de cîte ori nu-l vedeam, iarăși, pe părintele Ghermănuță înfiripîndu-se în zare, ca izvorît, ca răsărit, ca eșit, parcă, la lumină, cu comanac și cu rasă, cu tot, acum de sub scoarța sură a vre-unui fag, acum din trupul ciuntit al vreunei frînturi sau al vre unui crîmpeiu rămas în picioare, pe urma unui brad răsturnat alăturea de vreme sau de vijălii!...

— Bine, părinte, da stăi mai încet, că-i valea mare și eu nu pot scoborî așa de iute cu iapa de dîrlogi...

Și biata Pisicuță, sgîrcindu-și picioarele de dinapoi, lungindu-și gîtul după friu, și înțepenindu-se pe picioarele întinse de dinainte, luneca, de multe ori, de-a săniușul pe luciul foilor, ca pe un ghețuș, cînd valea scobora prea repede.

Părintele Ghermănuță se oprea un minut, mă aștepta și iarăși o pleca la vale... Ai fi zis că se prăpăstuește în neștire, ca sorbit de adîncimi și te așteptai să-l vezi, la fiecare pas, mistuindu-se în umbră, ca o vedenie, născocită de frigurile închipuirii...

Cu vai nevoe mă țineam de dînsul cît colea. Puțin mai avea soarele, pănă ce să scapete dincolo de piscurile depărtate și neguroase ale munților din urma noastră, cînd eșirăm la limpeziș, în valea largă a Nichitului.

Incălecai, spre a mă putea ține mai aproape de părintele Ghermănuță.

Cît prindeai cu ochii spre răsărit, între munți de o parte și între munți de alta, pîrăul Nichitului curgea grăbit și limpede, acum printre fînețe înflorite, acum printre lunci tinere de mesteacăni de salcii sau de arini, acum printre prundișuri întinse și sterpe de mozaic cu multe fețe; iar razele soarelui, ce cădeau peziș pe crestele fugătoare ale undelor lui, îi dădeau înfățișarea cotigită a unei nesfîrșite cordele late de mătasă moale, cu schimbătoare sclipiri de aur...

Amurgul începuse a se ridica din adîncuri... iar între piscurile mai înalte ale munților, ce se răsfățau, încă, în pulberea de lumină roșietică a celor din urmă raze ale Apusului, văile tupilate întunecau priveliștea, cu atîtea pete imense de umbră.

Digitized by Google

viorie... Din adîncimi, din înălţimi, din taina pădurilor, din întunericul codrilor, din văzduhuri, de pretutindeni, glasurile prelungi ale sărilor de munte se rîdicau depărtat a liniște și a odihnă... Și, încet, încet, se stîngeau toate și toate adormiau pe rînd; și tot mai rar se desprindea din depărtări un latrat de cîne, un sunet de talangă, un glas de bucium... Numai pîrăul, mînat cu grăbire, în calea lui fatală, de o putere nevăzută, mai însemna, în amorţirea universală, eterna mișcare a vieţii în vinele adormite ale lucrurilor... Departe, foarte departe, la răsăritul din faţa noastră, spre gura largă a văii, sclipia încă ceva în umbra amurgului, ca o stea căzută din ceruri pe pămînt... era cea de pe urmă rază de lumină, ce cădea rătăcită și peziș din depărtările apusului, pe luciul metalic și înalt al ţărmului dela biserica Schitului; iar cînd această stea se mistui și se stinse în umbra pămîntului, o altă stea se aprinse în tăriile cele mai de sus ale cerului... era luceafărul de seară...

Un sunet prelung și jalnic de aramă sunătoare, lovită în răstîmpuri de o potrivă de departate, înfioră și făcu să tremure umbrele singuratice ale văzduhului, și valea largă se umplu, pănă la marginile de deasupra ale munţilor săi, de glasul sfînt al rugăciunii și al păcii... Era clopotul schitului, care vestea închinătorilor pustiului ceasul slujbei de sară...

Părintele Ghermănuţă se opri din mers în faţa răsăritului, își luă smerit, cu toate cele cinci degete răsfirate ale stîngii sale, comanacul din cap; iar cu cele trei degete iniţiale și împreunate ale dreptei, de trei ori își însemnă larg, cu trei cruci evlavioase și mari, cele patru puncte sacramentale ale trupului său; și, atingînd, după fiecare cruce, pămîntul cu dosul mînii de închinare, de trei ori se plecă, în chip de metanie, în faţa a tot puternicului și nevăzutului său D-zeu...

Și faţa lui slabă și veștedă, și cele două bucle sure și mari de păr împrăștiat, ce-i ţișniau pe tîmple de sub comănacu-i, părea prea strîmt, și barba lui căruntă ce se prelin gea spre pămînt în lungi și plîngătoare șuviţe de lînă încîlcită, și traista cu ciuperci dela șold, și tingirea-i de tinichea de pe cap învălită cu pîslă, și întreaga lui făptură măruntă și cafenie, ca într'o haină, se îmbrăcă, pentru o clipă, într'un fel de tainică lumină... In extasul scurt al unei rugăciuni, ce izvora, în șoapte neauzite și domoale, din buze umilite și păcătoase, întreg sufletul părintelui Ghermănuţă, ca o flacără ușoară, se înalţa spre treptele tronului celui prea înalt... Și aureola sfinţilor mucenici înfășură, ca într'un fel de strălucire, făptura lui întreagă...

Ce mare și sublim era părintele Ghermănuţă!... Ce mic și netrebnic mă găsiam eu pe lîngă dînsul.

Fără voe, îmi descoperii capul și, în imensitatea deșartă, tăcută și plină de umbră, ca spre rugăciune, plecai fruntea mea în faţa răsăritului...

O dată cu noaptea sosirăm și noi la schit. Și de n-aș fi fost biruit de oboseală, aș fi avut, poate, destulă vreme să-mi las și

Digitized by Google

inima și sufletul să guste farmecul tainic, cu care liniștea sfîntă învălue în noapte acest adăpost al rugăciunii și al păcii, pe care lepădarea de cele lumești l-a îngrădit cu prăpastii fără de fund și cu codri fără lumină... Și totuși, de la hotarele despre răsărit ale pămîntului adormit, peste adîncurile oarbe ale nopții, geana lunii înflăcărate trimetea lungi raze de lumină mută și rece, care se topiau pe luciul aerian al turnului neclintit... Ai fi zis că, în văzduhuri, mîna a celui a tot puternic aprinsese o candelă de străjuire pe un mormînt pustiu și părăsit... De prin prejur și din depărtări nehotărîte, umbre negre se desprindeau din noapte în răstimpuri și, lunecînd grăbite, se mistuiau pe rînd în ușa luminată și larg deschisă a bisericii, după cum, în flacara unei lumini aprinse în întuneric, năvălesc și se mistue orbi fluturii hipnotizați... Din lăuntrul gol, înalt și sec al bisericii, glasuri, acum prelungi și tremurătoare, acum trunchiate și repezi, porniau spre afară și trezeau văzduhurile tîrzii și adormite... era ceasul al noulea, ceasul de sară al sfintei vecernii, care aduna spre rugăciune, în casa domnului, pe smeriții și credincioșii închinători ai pustiului...

Cînd părintele Ghermănuță păși din întuneric în fășia de lumină, ce izvora pe ușa larg deschisă a bisericii, se opri pe loc, își întoarse fața spre catapiteazmă, își luă comanacul din cap și, după toate regulele darului său, de trei ori își făcu cruce și de trei ori se înclină, ca spre metanie, în fața sfintelor icoane, ce păreau că-l văd și că se uită la el din fundul depărtat al bisericii...

Descălecai dinaintea chiliei părintelui Ghermănuță și, pănă să leg, deocamdată, pe Pisicuța de un stîlp al cerdacului, părintele Ghermănuță scotoci nu știu pe unde, găsi și scoase cheia dela ușă, descuiè și, cînd fu să intru și eu în lăuntru, Părintele Ghermănuță, după ce-și aninase într'un cuiu din tindă traista cu ciuperci, și aprinsese o lumînare subțire de ceară galbenă, pe care o lipise de marginea știrbă de deasupra a unui sfeșnic de alamă, tot galbăn... N-aș putea hotărî cu un singur cuvînt mirosul ce domnește în ori ce chilie de călugăr : curat a tămîe nu miroasă și nici curat a piper negru, ba nici chiar curat a dohot; dar, desigur că miroasă curat a toate acestea la un loc!... Și fiindcă părintele Ghermănuță, cu înseși slăbănoagele și muritoarele sale mîni își clădise chilia din dărîmăturile uscate ale pădurilor lui D-zeu, apoi chilia eșise cam după măsura măruntă a harnicului ei întemeetor; și dacă, intrînd, trebuia să pleci capul, apoi aceasta nu însamna altă-ceva, decît că părintele Ghermănuță îi dăduse ca înălțime întinderea fapturii sale înseși, numai cît cu comanac cu tot; și dacă erai silit să te așezi cam lăturiș spre a-ți strecura grosimea trupului prin îngustimea ușii, apoi aceasta, iarăși, nu însămna altă-ceva, decît că, tot părintele Ghermănuță. luase, drept măsură, lățimea tot a fapturii sale, numai cît cu minele'n șolduri... Drept în față, într'un cuiu, un șirag de metanii de os cafeniu; deasupra o icoană în stil rusesc, închipuind pe

Digitized by Google

Maica Domnului în colori, cu copilul Isus în brațe, și închisă între privazuri late de lemn negru și lustruit la care păreau a se fi închinat nenumărate neamuri de muște băștinașe, ce văzuseră, pe rînd, lumina vieții și întunerecul morții sub acoperemîntul bine-cuvîntat al părintelui Ghermănuță. Intre cele două ferești de la stînga, o masă de brad, alb odată, dar mohorît acum de vremuri; și pe masa, pe cît de scurtă, pe atît și de îngustă, un mare ciaslov legat în pele neagră, împodobit la mijloc cu o cruce, iar pe margini cu chenaruri de poleială galbănă; în colțul stîng de lîngă ușă, un dulap în canaturi și frate mai mic cu masa, pastra, poate, sub încuetoare, lucrurile mai ferite ale părintelui Ghermănuță; în colțul din fund și dinspre dreapta, patul cu macat de lăvicer, cuprins deasupra, întocmai pe măsură, de o saltea subțire îmbrăcată cu pistră vargată cu roș; la căpătăi un cultuc înfățat cu cit, ale cărui flori albastre sau roșii de abia mai mijiau de sub lustrul problematic, pe care vremea sau, poate, chiar barba și părul părintelui Ghermănuță îl așternuse peste ele; drept pernă de părete, însuși păretele galben și coșcovit; iar între capătul de la picioare al patului și între soba, ce se tupila, înghemuită în colțul din dreapta a chiliei, o ladă de Brașov, cu zugrăveli albastre, roșii sau verzi, care își avea în regulă actul său de vîrstă scris cu boia albă, din josul lăcății pînticoase și ruginite, în mari țifre arăbești; cel puțin, veleatul 1793 nu putea să însemne altă-ceva, decît mitrica de naștere și de botez a lăzii cu felurite zugrăveli a părintelui Ghermănuță; pe lada acoperită cu o velință, stăteau așezate și frumos păturite straele mai de zile mari ale părintelui Ghermănuță; iar deasupra, peste strae, străjuia, în picioare și neadormit, un comanac nou îmbracat cu șiiac cafeniu.

— Știi că-mi place grozav chilia Sf. Tale, părințele? Zisei eu călugărului, care se plecase pe un genunchi și umbla să descue lacata de la ladă; — mare lucru să nu mă fac și eu călugăr, cînd oiu mai îmbătrîni.

— Să'ți ajute D-zeu, domnule; da... dă, vezi d-ta, are și călugăria necazurile și greutățile ei, și n-o poate duce ori cine cu toate ale ei.

— Ce necazuri? ce greutăți? părinte? Să te duci la biserică, să te închini, să te rogi lui D-zeu... Alte, ce greutăți și ce necazuri mai poate avea călugăria?

— Așa-i domnule, așa-i; da... dă, are și ea necazurile și greutățile ei, mai afirmă încă odată părintele Ghermănuță, scoțînd din ladă un oghial aproape nou de buhur roș și punîndu-l pe capătul despre ladă al patului; — că, dă, urmă el mai scoțînd și o pernă îmbracată tot cu cit înflorit și punînd-o peste oghial; — că, dă.... Și călugării sînt oameni... Cînd se despart de lume, parcă-și lasă în lume toate pacatele lor, după cuvîntul evangheliștului? Nu, domnule! Mai aduc dintrînsele și la călugărie. Dă.. Sîntem și noi oameni, încheè călugărul încuind lăcata și punînd cheia sub velință.

Digitized by Google

Puse perna la căpătâiu, cultucul mai deoparte, desfăcu și întinse oghialul pe pat și așternutul fu gata.

— Da cu iapa ce-om face, părințele?

— N'aveți grijă, d-le, regulăm noi toate, acu. Și eșind afară, se întoarse, peste cîteva minute, cu toată jăchila Pisicuții în spinare, și-o puse jos în tindă, mai deoparte.

Peste alte cîteva minute, Pisicuța se găsia frumos și liniștit încuartirată pentru noapte, sub un mic șopron de scînduri, legată de un țăruș bătut în pămînt și cu o zdravănă sarcină de iarbă proaspătă dinainte, adusă de părintele Ghermănuță, el știe de unde.

— Da, poate, v'a fi și d-voastră foame, zise el, după-ce ne întoarserăm din șopron în chilie,—dacă 'ți vra, s'a găsi și pentru d-voastră ceva.

— Fiindcă sînt în gazdă la Sfinția ta, apoi vrau tot ce vrai Sfinția ta, părințele; chiar mîncare dac'ar fi.

Luă iute ceaslovul de pe masă și-l răzămă în picioare pe fereastră, descuiè tot iute dulapul cel mic în canaturi, și într'o clipă masa fu gata: cîteva foi late și rotunde de podbal cu zglăvoace și boișteni uscați pe vatră, cîteva masline străvechi pe fundul unei farfurii cu margini albastre și creță; în fundul unei străchini smălțuite, cîțiva hribi cu undelemn, oțet și usturoiu, mai deoparte, fălii de pere și de mere uscate la soare, cu cîteva nuci printre ele; nelipsita pîne cu gingini de amîndouă părțile, dar fără furnicile și fărmăturile albe de hribi reglementare; iar în mijocul tuturor și mai răsărit decît toate, se înalță, cu oarecare conștiință despre superioritatea sa, șipul cu rachiu.

— Apoi bine-am găsit, părințele, noroc și bucurie să dea D-zeu! Binecuvîntează! zisei eu, făcîndu-mi cruce și punînd la gură stecla cu rachiu.

Și pănă ce părintele Ghermănuță să-și facă, și el, cruce și să rostească binecuvîntarea cerută de împrejurare, aproape un sfert din stecla cu rachiu se și mistui sfîrîind în adîncurile bîntuite de secetă ale gîtului meu... Era un rachiu dumnezeesc!...

— Să știi, părinte Ghermănuță, că, hotărît, mă fac călugăr cînd oiu mai îmbătrîni, zisei eu cu încredințare, întinzîndu-i stecla cu rachiu.

— Dă, Domnule, să-ți ajute cel de sus, răspunse el, ducînd stecla la gura; da.... închee părintele Ghermănuță, luînd stecla de la gură și ștergîndu-și în două părți mustețile-i încîlcite, cu mîneca cenușie a antereului său de lăstrică,—vezi d-ta, are și călugăria necazurile și neajunsurile ei...

— Eeeee!.... Apoi asta-i chiar fățărie, părinte Ghermănuță... Cu asemenea rachiu, cu asemenea zglăvoace și, mai ales, cu asemenea salată de hribi, ce mai vorbești Sfinția ta de necazuri și de neajunsuri?... Da, se vede, că așa-i făcut omul, să cîrtească totdeauna, și să nu mai fie mulțămit niciodată...

— Așa-i, domnule, da vezi d-ta, zglavoacele trebue să le prinzi de prin baltă, hribii să-i aduci dela pădure, usturoiul să-l

Digitized by Google

sameni și celelalte să le cumperi... și cînd n'ai cu ce?... Ia, vai de capul nostru, cum mai trăim și noi; chipurile, avem și noi cîte trei lei, o litră de brînză, o sîngeacă de rachiu și 25 dramuri de untdelemn la luna și o pîne la săptămîna? d'apoi cu atîta ce poate să facă un om?... să moară sau să trăiască?...

— Au doar, nu numai cu pîne va trăi omul, ci și cu cuvîntul lui Dumnezeu, zice evanghelistul, părinte Ghermănuță; de ce, prin urmare, n'ar posti un călugăr macar treizeci de zile pe lună, după pilda Mîntuitorului și Dumnezeului nostru Isus Hristos în deșert, pentru păcatele oamenilor, fără ca, cu toate acestea, să poată fi ispitit de satana!

Și fiindcă boistenii și zglăvoacele, cu podbal cu tot, erau prea sărate și-mi făcuseră sete, îmi mai astîmpărai gîtul cu o dușcă de rachiu... Era un rachiu dumnezeesc!...

Și, iarăși, fiindcă nucile uscate, pe care părintele Ghermănuță le strica și le mînca mezul cu o îndemănare de veveriță, se vede că, iarăși, făceau sete, apoi și părintele Ghermănuță îi mai trase, și el, un gît zdravăn tot de rachiu.

— Apoi, vezi d-ta, domnule, răspunse el într'un tîrziu, ștergîndu-și în două părți mustețile-i încîlcite cu mînica cenușie a antereului său de lăstrică;—vezi d-ta, pe vremea aceia se făceau minuni, și sfinții Apostoli și Mucenici le arătau oamenilor calea cea dreaptă, și oamenii erau buni și drepți, nu ca astăzi zavistnici, pizmătariți, clevetitori, hrăpareți, răi și cîrtitori....

— Și, îl întrerupsei eu, urmîndu-i mai departe reflexiunea sa biblică,—se săturau noroadele cu cinci pîni și doi pești pe malurile Ghenesaretului, și tot mai rămîneau douăsprezece coșuri de fărmături; și leproșii se lecuiau în scăldătoarea oilor, și schivnicii se mulțămiau cu lăcustele fripte, pe care le mîncau de prin văile arzătoare ale Iordanului, și păzitoarele de capre de prin văile Ghedronului năzuiau la treapta de sfinte mucenițe....

Și cine știe unde s-ar fi oprit avîntul meu biblic, spre lauda sfintelor vremuri, dacă părintele Ghermănuță, căruia începuse a-i sticli ochii și a i se înroși vîrful nasului, nu m-ar fi întrerupt....

— Că bine mai știi, domnule, cele bisericești; parcă le zici de pe carte.

— Apoi, de-a puterea-hi, părințele, sînt și eu o leacă de dascal în oraș, zisei eu, mîndru oarecum, de treapta, la care eu însumi mă înălțam.

— La care biserică, domnule?

— La Sf. Ioan Domnesc; știi... la biserica din deal.

— Ei, ei! știu; unde-i și părintele Ghiță și popa David....

— Da, da! sînt chiar o leacă de cimotie și cu popa David și cu părintele Ghiță.

— Ce mai preoți de ispravă, domnule! Parcă-s niște vlădici, așa giubele de mătasă blănite cu samur au pe dînșii!!...

— Ba, încă și ce anteree de cutnie, ca acelea.

— Ș'apoi se poartă încinși cu colane de catifea cu paftale

Digitized by Google

de argint suflate cu aur; mă rog, curat niște vlădici; doar i-am văzut eu.

Și-i mai traserăm cîte un gît de rachiu....

— Da potcapice! Ai văzut ce potcapice au, părinte Ghermănuțe?

— De castor de cel bun și cu lustru de strălucesc la soare, de parcă-s unse... Și cu cruce amîndoi....

— Apoi se'nțălege, dacă amîndoi îs stavrofori!...

— Da barba popii David? Ce mai barbă, domnule! leit Sf. Neculai....

Și părintele Ghermănuță îi mai trase un gît de rachiu, fără să mă mai poftească și pe mine și fără ca, de astă dată, să-și mai șteargă mustățile în două părți cu mîneca cenușie a antereului său de lăstrică.

— Barba părintelui Ghiță, urmă el, nu-mi place; îi prea scurtă și spîrlichetă, ș'apoi rară, de i se vede pelea prin ea; nu-i vorbă, că nici nasul popii David nu-mi place, fiindcă-i cîrn; nasul părintelui Ghiță-i mai frumos... Da nu mai guști oleacă, zise el, întinzîndu-mi sticla cu rachiu; gustă, dascale, că doar aista-i rachiu călugăresc, nu bulearcă, de care beți voi la tîrg; bea cît vrai, că, doar mai am, nu e-o-ncheet lumea-n stecla asta.

Pusei sticla la gură și gustai.

— Strașnic rachiu, părințele, strașnic rachiu, zisei eu, dregîndu-mi glasul și punînd stecla pe masă.

Și, pentru ca să se încredințeze de adevărul ziselor mele, mai trase și el o dușcă; apoi, punînd stecla în zarea lumînării, se uită prin ea lung și tăcut; apoi, dîndu-i o tiflă...

— Na!... că nu mai ești bună de nimic!...

— Deșărtăciunea deșărtăciunilor; toate sînt deșărtăciuni pe lumea asta, părinte Ghermănuță; da, ce ți-a făcut biata steclă de-i dai cu tifla?

— Na! zise el, mai dîndu-i o tiflă; păcătoaso și mangosito! Da așa te-am învățat eu să fii? iii!... pîrlita dracului, din roșie și frumoasă ce erai, te-ai făcut galbănă și oftigoasă... ptiu!...

D'apoi că, doar Sf. ta ai oftigit-o; de ce ocărăști de geaba biata steclă?

Și eșind iute cu dînsa afară din chilie, îl auzii descuind ceva, încuind ceva, și iute se întoarse cu ea plină...

— C'apoi eu i-s doftoru, măi dascale; ce credea, ea, mangosita, c'are să-mi zacă de oftigă pe masă?... Trage-i, dascăle, c'aista-i proaspăt.

— Pusei sticla la gură și mă prefăcui că-i trag; dar părintele Ghermănuță îi trase cu toată inima.

— Da tu, mă dascale, ce hram ai la biserica lui Sf. Ioan Domnesc, din deal, unde-i—îl întrerupse un sughiț—unde-i... cum îl cheamă? spune, dascale... cel cu—alt sughiț—crucea și paftalele?....

— Popa David....

— Cel—scuipă spre stînga—cu barba spîrlichetă?...

Digitized by Google

toate, unele în altele: Cai înaripați cu barbe sure și lungi, copaci uriași cu mînile 'n șolduri, furnici cu musteți, cu cruce la gît și cu nasul cîrn, suite pe catalige, munți în chip de ciuperci, urși cu comanace pe cap, mistreți mergînd pe două picioare și îmbrăcați în anteree de lăstrică cenușie, muște făcîndu-și cruce și plecîndu-se pe la icoane cu metanii adînci... Și, ca într'un caleidoscop uriaș, toate se năsteau și izvorau unele din altele și, ca într'un danț infernal, toate alergau, rotindu-se vijelios, pe o orbită fără sfîrșit... Apoi, totul începu a se depărta încet, încet și a se șterge, treptat și pe rînd, în umbra depărtării... Un singur punct roș... galbăn... verde... siniliu... mohorit mai rămase din toată fantasmagoria aceasta... Cineva suflă în punctul mohorît și, ca o flacără slabă, se stînse și el... Adormii.

N'aș putea spune hotărît, dacă, și în timpul somnului, ținusem sau nu ison părintelui Ghermănuță, căci totul trecu *in ictu oculi*, după cum toate trec, cînd se nimicește conștiința vieții reale.

Mă trezii cu soarele sus și cu părintele Ghermănuță nicăiri; iar în locul, unde dormise el, pe lada de Brașov, straele lui mai de zile mari stăteau așezate și frumos păturite, avînd deasupra lor, spre străjuire, nelipsitul comanac nou îmbrăcat cu șiiac cafeniu:

Cea întăi vizită, pe care o făcui, eșind din chilie, fu la Pisicuța sub șopron. Cînd îmi simți pasul, întoarse capul și se uită la mine cu toată bunătatea inteligentă a ochilor săi negri și mari.

Părintele Ghermănuță avuse grijă, de mincate, să-i pună dinainte un alt maldac de iarbă proaspătă și înflorită.

Pe o portiță de dindos, eșii în grădinile largi ale schitului. Din vale și pănă 'n zare, cît puteai prinde cu ochii, pe înclinarea lină a costișii, copaci roditori de toate soiurile răsăriau dela briu în sus, din finațul înalt și înflorit; iar frunzișul lor puternic, cu sclipiri de poleială verde-închisă, se clătina domol în aerul limpede și larg, sub adierele ușoare și nevăzute ale unui vînt de răsărit; sub mingîerile acelorași adieri, finațul adînc se mlădia în valuri molatece, cu scînteeri de rouă aprinsă în lumină de soare... Glasul sec al ierburilor trezite de vînturi umplea depărtările și fluturi rari albaștri sau galbeni, ca atîția fulgi de cer sau de lumină, însuflețiau văzduhurile cu zbor nestatornic....

Cu greu, dar totuși urcai, ca în not, prin această mare adîncă de flori, pănă pe sprinceana înaltă și arcuită a colinei. In fund, departe, spre apus, munții peste care călcasem, se desfășurau pănă dincolo de hotarele ochiului, ca un nemărginit amfiteatru frămîntat, parcă, de valuri uriașe, peste a căror întindere viorie, răsăritul aruncase un văl străveziu și fin, țesut din raze subțiri de soare... Jos, în vale, schitul se tupila după dese și înalte pîlcuri de verdeață, și numai prin rariștea frunzișului mișcător, albeața curată a chiliilor mai străbătea, sclipind pe furiș, pănă la mine; iar în deșertul cerului, crucea singuratică a tur-

Digitized by Google

nului bisericei se înalța neclintită, ca o stea scînteetoare tăetă pe un fund de azur... Spre dreapta, din văile umbroase ale munților Tazlăului, cu piscuri perdute în pulbere de lumină, negurile albe se înalțau spre văzduhuri și-și topiau în aer creștetele lor, ca fumul, ce s-ar rîdica din o jertfă colosală, aprinsă de natură, pe altarele sale, pentru a tot puternicul său ziditor!... O fășie cotigită și lungă fără sfîrșit de aburi străvezii și albi însemna, din apus spre răsărit, cursul fără odihnă al Nichitului și numai sclipiri scurte și fugătoare de lumină vie mai vădia până la mine lucrarea lui grabită și fatală... Și peste toată această strălucire încremenită și imensă, ca peste întăile ape ale creațiunii, un singur spirit mai plutia... era spiritul meu... Și, în sinul acestei firi răsărite ca sub puternicul „fiat" al lui D-zeu, o singură inimă mai bătea... era inima mea!... Pentru întregirea sublimului era poate nevoe și de atomul însuflețit al ființii mele!...

. . . . . .

Venisem la schit cu hotărîrea să stau cîteva zile, fără să pun la socoteală firea mea nestatornică și iubitoare de pribegie.... Și cînd îmi aruncam ochii spre negurile munților din miazăzi, și cînd închipuirea mea străbătea în taina lor adîncă și liniștită, mi se părea că ceva mă soarbe, că întreaga mea ființă se subție, ca suptă de o gură nevăzută și că nu rămînea din ea decît ceva sec și neinsuflețit. Nici odată n'am simțit mai aevea îndoita alcătuire a făpturii mele, decît atunci, cînd am privit din depărtare taina ademenitoare a pustiului și a singurătății...

A douazi dimineață, odată cu zorile, legănat de eterna gebea a Pisicuții, mă îndreptam spre țăriile neguroase ale munților din miazăzi.

C. Hogaș

Digitized by Google

Vlad-Vodă Călugărul

(Din condica unui monah)

Nesfîrşit un praznic are
Raiul azi, o frate Vlad!
Ca 'mpăratul David sare
Patriarhu 'n Ţarigrad,
Iar în Iad e plînset mare.

Ni s'a 'nvrednicit pămîntul
Să-l scăpăm de-amar şi munci,
Har aşa de mult Preasfîntul
Nu ne-a dat decît atunci
Cînd intrat-a 'n trup Cuvîntul!

Domn, prea cuvioase frate,
Din Paisie Vlad tu eşti!
O, ce fapte minunate
Scrise-ţi sînt să făptueşti—
Salt'acum, creştinătate!

—Dacă vor veni 'mpotriva
Ţării tale Agarei:
Scoţi pe sfînta Paraschiva
Şi cu mila Dumniaei
Le mînînci la toţi coliva.

Iar popor cînd o să vie:
„Noi perim, mărite Domn!"
Iai Ceaslovul unde scrie
Rugăciunile spre somn
Şi spre pace-o să le fie!

Digitized by Google

Oh, păgîna tălmăcire
Cu-acel „Io Voevod“ !
Dar de-apururi fericire
Cînd va 'ncepe-orice izvod
Cu „dela Mateiu cetire“ !

Iar boeri tăind vrodată,
N'o să moară făr'de popi,
Tu, cu mila ta de tată,
Pui odăjdii şi-i îngropi
Prohodindu-i fără plată !

Glasuri opt tipicul are,
Opt boeri în taina ta
Cîte-un glas de fiecare
Şi 'ntr'acesta-şi vor cîntă
Orice-ar spune 'n adunare.

Iar divan, mărite Vlade,
Orişicînd ar fi s'aduni,
Precum Domnului se cade
Tu-l deschizi cu rugăciuni
Celui ce pe nouri şade.

Tu dintăiu cînţi Iordanul,
Hangu-l duc cu toţii, lin,
Cîntă 'n urm' o peasnă Banul,
Face-apoi, cîntînd amin,
Opt mătănii 'ntreg divanul.

În genunchi, pe sub icoane,
Le va dărui Cel sfînt
Mintea ta, o Solomoane,
Ca să-şi spue-a lor cuvînt
Glăsuind în antifoane.

O, ce cîrmuire-aleasă
Pentru-atîta neam creştin,
Salţi, Eleno 'mpărătească,
Cu-al tău fiu, cu Constantin,
Joace-a lui Isus mireasă !

Digitized by Google

Ci 'n porfiră să se 'mbrace
Şi să salte drepţii 'n raiu,
Cînd la zile mari vei face
Mîndrul tău domnesc alaiu,
O, spre-a lumii dulce pace!

Cor de popi mergînd în frunte,
Vor deschide calea ta,
Toţi cu bărbile cărunte
Şi tot drumul vor cînta:
„O, Basan, frumosul munte!"

Şi 'ndreptar a tot erezul,
Tu, apoi, cadelniţînd,
Vornicul va spune Crezul,
Treti-logofăt purtînd
Căldăruşa cu botezul,

Şi boerii-apoi grămadă
Cu cadelniţi şi potcap—
Sfinţii 'n raiu de-aşa paradă
Nici în piele nu-şi încap
Nici n'au saţ, mereu s'o vadă!

O, de-acum tu nu te teme,
Luntre-a lui Hristos pe drum!
Vruşi să mori, sătul de vreme,
Dar în veci—trăind *acum*—
N'ai mai vrea, Metusaleme!

G. Coşbuc

Digitized by Google

Socialdemocratism sau poporanism ?

VI

Formula progresului nostru industrial.

Desăvîrşirea operei generaţiunii dela 1848, realizarea, întruparea în instituţiunile şi în viaţa noastră publică a principiilor democratice, într'o ţară în care ţăranii formează 94% din numărul total de *contribuabili*, va determina, fatal, şi direcţia evoluţiunii noastre economice întregi.

Dacă progresul *politic* pentru noi se rezumă în idealul unei *democraţii rurale*, evoluţiunea noastră economică, ca şi toată înfăţişarea statului nostru, vor trebui, necesar, să-şi păstreze întotdeauna caracterul lor specific ţărănesc, şi progresul *economic*, deci, trebue să ne ducă înainte de toate spre organizarea întregii gospodării naţionale pe temelii ţărăneşti: o ţărănime viguroasă, stăpînă pe pămîntul pe care îl munceşte, şi pentru care, prin organizarea unui sistem desăvîrşit de societăţi cooperative, avantajele micii proprietăţi sînt împreunate cu toate avantajele tecnice, accesibile astăzi numai pentru marea proprietate.

Am arătat în altă parte (cap. II) care poate fi idealul, care este norma progresului social pentru o societate clădită pe aceste temelii, în condiţiunile concrete ale dezvoltării noastre istorice.

Dar înainte de a încheia, sînt silit să prezint aici şi o altă faţă a problemei, şi să spun cîte-va cuvinte asupra direcţiei în care va trebui să se îndrumeze, în concordanţă cu acest caracter al evoluţiunii noastre politice, economice şi sociale, şi *desvoltarea noastră industrială*.

Cu atît mai mult sînt dator să mă opresc asupra acestei chestiuni, cu cît teza susţinută de mine, în ce priveşte rezultatele politicei noastre industriale de pănă acum, a dat loc la multe nedumeriri şi interpretări greşite.

Din faptul că am tăgăduit posibilitatea desvoltării la noi a unei industrii mari, după *tipul celei din Apus*, mi s'a atribuit de cătră mulţi credinţa ineptă în imposibilitatea *oricărei industrii*.

Dar chiar din faptul că oricîte braţe ar cere o agricultură

Digitized by Google

mai intensivă, înmulţirea populaţiunii cu timpul fatal va da naştere unui prisos de braţe,—fără să mai vorbesc de acele ramuri de producţiune industrială, în privinţa cărora am recunoscut că şi astăzi pot înflori,—e vădit că nu acesta e gîndul meu.

* * *

Problema industrială la noi poate fi înfăţişată din trei deosebite puncte de vedere:

1) Cu toate că pentru munca cîmpului nu avem braţe destule, încît sîntem siliţi să introducem atîţia muncitori străini în fiecare vară,—totuşi peste 80% din populaţiunea ţării, aproape 99% din *muncitorimea* noastră, e condamnată de obiceiu la trîndăvie în timpul lunilor de iarnă, dela Noembrie până în Martie incluziv, aproape o jumătate din an!

Ce popor poate trăi omeneşte un an întreg din munca numai a lunilor de vară?

Chiar faptul acesta care, pe de o parte, dovedeşte şi imposibilitatea desvoltării industriale în sensul apusean, ne pune, pe de altă parte, în faţa problemei economice, chiar din punctul de vedere al *ţărănimii*.

Această problemă poate fi formulată astfel:

A găsi un tip de organizaţie industrială, care, fără să distragă populaţiunea muncitoare dela munca cîmpului în lunile de vară, să-i dea ocupaţiune productivă în lunile de iarnă.

Această organizaţie industrială, vădit, nu poate avea asămănare cu cea din Apus. Acolo industriei i s-a asigurat un contingent constant de muncitori, *pentru tot cursul anului*, nu numai pentru lunile de iarnă,—prin „exodul din sate", prin despărţirea ţăranului de pămînt şi înregimentarea lui în armata de proletari; în alte condiţiuni industria europeană nici nu ar putea exista, întrucît n'ar putea lupta pe piaţa internaţională (condiţiune *sine qua non*, cum am văzut, a industriei europene moderne), dacă toate instalaţiunile şi maşinăriile ei, ce reprezintă un capital imens, ar trebui să „şomeze" în lunile de vară, fiindcă muncitorii ar părăsi atelierele pentru munca cîmpului.

In astfel de condiţiuni nu se poate desvolta decît o industrie casnică, o *industrie ţărănească*, pentru care piaţa externă nu este indispensabilă, şi care ar tinde *în primul rînd* de a satisface cerinţele consumaţiunii interne.

O politică economică greşită a ultimelor decenii, care urmărea fantasmagoria „marii industrii naţionale", nu numai a împiedicat desvoltarea producţiunii noastre în această direcţie, dar a şi distrus începuturile adevăratei *industrii naţionale* din vechime.

Şi nici într'o direcţie *protecţionismul industrial* nu poate fi mai legitimat.

Această industrie se poate naşte în modul cel mai firesc din gospodăria ţărănească, ca industrie agricolă sau accesorie

Digitized by Google

agriculturii, plecînd dela valorificarea produselor ogorului şi ale cîmpului ţărănesc, ca în Danemarca, care, cum am văzut, a putut chiar bate în concurenţa internaţională producţiunea franceză; *sub imboldul cooperaţiunii* ea poate lua o desvoltare practiceşte nelimitată, mai ales dacă vom ţinea seamă că tecnica modernă face cu putinţă distribuirea forţei motrice ieftine pentru atelierele cele mai mici, putem spune la domiciliul fiecărui muncitor.

Totul în sfera aceasta atîrnă de încurajarea înţeleaptă din partea statului, de organizarea, pe baze cooperative, în ce priveşte cumpărarea de unelte, de materii prime ce nu s'ar găsi pe loc, de combustibil, precum şi în ce priveşte desfacerea produselor fabricate, etc.

Legislaţia noastră asupra cooperativelor săteşti poate servi de punct de sprijin pentru organizarea producţiunii noastre naţionale în această direcţie; şi, pe lîngă industriile organizate pe această cale depildă în Danemarca, am putea ajunge la reînvierea şi desvoltarea ulterioară a vechilor noastre industrii ţărăneşti, ca ţesătoria, tăbăcăria, cojocăria, rotăria, etc.

E vădit, că desvoltarea *industrială*, în acest sens, intră cu desăvîrşire în formula progresului economic şi social, din punctul de vedere al unei ideale *gospodării ţărăneşti*,—adică, ea apare, propriu zis, ca o altă faţă a aceleiaşi probleme economice, pe care pînă acum am relevat-o mai ales din punctul de vedere al evoluţiunii agricole.

2). In al doilea rînd, problema industrială ni se înfăţişează din punctul de vedere al *muncitorimii orăşeneşti*,—oricît de neînsemnată ar fi aceasta faţă de cea ţărănească.

Muncitorimea industrială în oraşele noastre e reprezintată, în majoritate covîrşitoare, de *meseriaşi*, nu de „proletari", salariaţi ai fabricilor (am văzut că numărul total al muncitorilor în industria noastră „mare",—ţinînd samă chiar de stabilimentele cu 4—5 lucrători,—nu se urcă, cu femei şi copii, nici la 40,000, şi încă o parte însemnată din acest număr o formează tot *meseriaşii*, şi nu „proletarii" în sensul european al cuvîntului).

In condiţiunile desvoltării noastre economice, cum am dovedit, este exclusă ipoteza că aceşti meseriaşi pot fi „proletarizaţi" de ftizica industrie „mare" dela noi.

Progresul economic şi social pentru acest element al oraşelor noastre, prin urmare, nu poate rezulta decît dintr'o organizare a meseriaşilor noştri, *ca atari*, astfel ca dînşii să poată lupta împotriva concurenţii din afară, adică să li se asigure condiţiuni mai prielnice de producţiune şi de desfacere a produselor.

Şi, în această direcţie, putem recunoaşte legitimitatea unui regim raţional de protecţiune, precum şi necesitatea unei legislaţii *asupra cooperativelor orăşeneşti*, analoagă cu aceia, pentru eficacitatea căreia avem deja destule probe în tînăra mişcare cooperativă din satele noastre.

E vădit că evoluţia industrială în această sferă, departe de a fi în contrazicere cu progresul economic al ţărănimii, apare, dimpotrivă, pentru el ca o armonioasă şi firească complectare,

Digitized by Google

întrucît în oraşe e sediul natural pentru toate acele ramuri de activitate industrială, cari sînt neaccesibile gospodăriilor ţărăneşti, oricît de mult ar veni în sprijinul lor creditul şi cooperaţiunea.

Bine înţeles, în populaţiunea orăşenească, precum şi în acea a regiunilor muntoase neprielnice agriculturii, se găsesc şi elemente ce ar putea îndestula nevoia de braţe muncitoare a acelor adevărate mici industrii capitaliste cari pot întreprinde şi la noi, în mod *natural* şi în limitele pieţii noastre interne, transformarea industrială a diferitelor produse ale solului nostru, de vreme ce e vădit, că astăzi sînt ramuri de producţiune, cari ar întrece şi puterile industriei ţărăneşti, precum şi pe cele ale atelierelor de meseriaşi.

Departe de a mă ridica împotriva acestei mici industrii capitaliste, socot că ea poate servi de sprijin unui preţios element social, în faza actuală a desvoltării noastre politice, şi anume: micii burghezimi industriale naţionale, care are acum încă un mare rol de îndeplinit în viaţa noastră publică.

Dar pentru a putea fi la înălţimea menirii sale, mica burghezime industrială trebue să fie o reală forţă economică, şi nu un produs artificial şi lipsit de viaţă proprie. Această sarcină, vădit, nu o poate duce industria de „fitiluri“ sau de „nasturi de sidef“, ce nu trăeşte decît în sera „încurajărilor“ budgetare, şi niciodată nu poate ajunge să stea în picioare singură.

În condiţiunile noastre economice, deci, şi mica industrie capitalistă va păstra de regulă caracterul de *industrie accesorie agriculturii*.

In orice caz însă, în economia totală a vieţii noastre productive, rolul ei va fi, prin forţa lucrurilor, întotdeauna foarte modest, şi—în ce priveşte evoluţia noastră economică generală—prea neînsemnat.

3) In sfîrşit sînt ramuri de producţiune, de care nu ne putem dispensa şi cari, prin firea lor, nu pot fi organizate decît în forma *unei mari industrii*.

Voiu cita un singur caz: industria petrolului.

Analizînd împrejurările vieţii noastre economice, necompatibilă cu organizaţia industrială apuseană, am subliniat întotdeauna şi faptul că această industrie, mulţumită unor condiţiuni excepţionale, are un mare viitor în ţara noastră.

Insă unde ne-a adus desvoltarea ei lăsată pe sama iniţiativei private, în voia întîmplărilor, ne-a arătat atît de desluşit d. Vintilă Brătianu, în „Cronica economică“ din Nr. 9, 1907, al *Vieţii Romîneşti*.

Aici voiu reproduce în sprijinul datelor adunate de d-sa şi cifrele datorite chiar unor specialişti străini.

D-nii I. Mendel şi Dr. P. Schwartz, din Berlin, ne dau următoarea tabelă relativă la capitalurile plasate în industria noastră petroliferă, *după naţionalitate* [1]):

1) *I. Mendel und Dr. P. Schwarz*—„Die Kapitalinvestionen in der rumänischen Petroleum-Industrie“ (în *Festschrift* für d. III Internationalen Petroleumcongress, Berlin 1907), p. 67.

Digitized by Google

CAPITALURILE	Suma	% din total
Germane	115,500,000	55,8
Engleze	15,500,000	7,5
Franceze	15,300,000	7,4
Italiene	15,000,000	7,2
Olandeze	14,600,000	7.
Române	14,000,000	**6,7**
Americane	12,500,000	6.
Belgiene	4,750,000	2,4
Total	207,150,000	100.

Notaţi bine, că aici sînt clasificate ca „romîne“ şi toate acele capitaluri, cari adesea sînt naţionale numai cu numele, după domiciliul, aşa să zic, legal al capitalistului,—dar şi *aceste* capitaluri formează mai puţin de 7% din întreg capitalul industriei petroliere!

Dacă vom ţinea samă, că şi o parte din muncitorii acestei industrii, şi mai ales personalul superior, sînt străini, că proprietatea solului însăşi, într'o formă sau alta, a trecut în mîni străine, putem afirma că aproape valoarea integrală produsă în industria petrolieră,—dobînda capitalului, profitul întreprinzătorului, renta pămîntului înstrăinat şi chiar o parte din salarii,—totul cade astfel în mîna străinului!...

Industrie *naţională*...

Cererea d-lui Vintilă Brătianu ca industria petrolieră să fie *naţionalizată* e dar pe deplin justificată.

Dar cum?

Capitalurile în adevăr naţionale nu pot fi încă multă vreme îndestulătoare pentru organizarea cuvenită şi desvoltarea normală a acestei industrii, nici nu putem renunţa pentru vremuri îndelungate la acest mare izvor de bogăţie.

Atunci?

Nu poate fi decît o singură soluţie, care e şi conformă vechilor noastre tradiţiuni,—*monopolul statului*, ca şi pentru saline, singura industrie extractivă ce am moştenit-o dela părinţi (dar bine înţeles fără scopuri fiscale).

Dacă şi statul va fi silit să recurgă la capitaluri străine, în formă de împrumuturi, totuşi din valoarea produsă nu va cădea, în cazul acesta, în mînile străinilor decît *dobînda*, totdeauna foarte redusă pentru împrumuturile de stat, dar şi aceasta cu timpul nu

Digitized by Google

va mai fi plătită, mulţumită amortizării treptate a datoriei, înlesnită prin desvoltarea însăşi a acestei industrii.

Această soluţie nu poate fi acceptată de un bun social-democrat, în oroarea lui pentru „socialismul de stat“,—deoarece socialdemocratismul vede în „statul burghez“ numai un instrument de dominaţiune a claselor exploatatoare, cari se vor folosi de orice lărgire a sferei lui de acţiune în dauna claselor muncitoare.

Şi încă K. Kautsky, de pildă, spune:

„Ca exploatator, statul încă întrece pe un capitalist particu-„lar, pentrucă, faţă de cei exploataţi, el poate dispune, pe lîngă „mijloacele economice ca şi orice capitalist, şi de mijloacele po-„litice ce-i dă puterea publică....“ [1])

Din cauza aceasta social-democraţii germani au combătut cu înverşunare monopolul tutunului, al alcoolului, al comerciului cu grîne (propus de agrarieni), şi chiar trecerea către stat a Băncii Imperiale, şi chiar.... ideia naţionalizării pămîntului!...

Nu pot discuta aici cu social-democraţii asupra naturii statului [2]), dar nu ne putem speria de monopolul statului într'o ţară, unde nu numai din vechime extragerea sării e monopolizată, nu numai de mult a intrat în moravuri monopolul tutunului, al hîrtiei de ţigară, al chibriturilor etc., şi înfiinţarea monopolului alcoolului e numai o chestie de timp, unde nu numai statul şi-a rezervat exclusiv exploatarea căilor ferate, a serviciilor postale, telegrafice şi telefonice, dar unde toată lumea găseşte foarte firesc ca statul să-şi întreţină vastele exploataţiuni de pescărie, să-şi creeze servicii de navigaţiune fluvială şi maritimă, şantiere de construcţii navale, fabrici de cărămidă şi ţigle, de traverse, etc., etc.

Dacă *unicul mijloc* de a *naţionaliza* industria noastră petrolieră constă în forma aceasta, tradiţională pentru noi, a *monopolului de stat*, e vădit că mai curînd sau mai tîrziu acest mijloc ni se va impune. Ce l'ar putea împiedica, în adevăr, ce interese *legitime* s'ar putea invoca împotriva realizării lui?

Interesele proprietarilor subsolului? Dar pentru ei concesiunea către stat poate fi şi mai avantajoasă decît către societăţile străine.

Interesele capitaliştilor naţionali? Dar pe lîngă că aceste interese cantitativ (şi calitativ) sînt încă atît de neînsemnate în industria noastră petrolieră, apoi naţionalizarea ei le deschide noi posibilităţi, prin o raţională încurajare a diferitelor industrii derivate, accesibile capitalului naţional, ce se pot naşte tocmai din cauză că statul va exploata bogăţiile terenurilor petrolifere, înainte de toate, în interesul *economiei naţionale* generale.

Monopolizarea de către stat a industriei petroliere nu numai ar fi avantajoasă pentru stat, fiindcă i-ar spori veniturile (în

---

1) *K. Kautsky*—„Das Erfurter Programm“, 1907, p. 129—130.

2) Cf. în această privinţă, *C. Stere*,—„Introducerea în studiul dreptului constituţional“, p. 51 urm.

Digitized by Google

afară de orice considerație pur fiscală, ca în monopolurile actuale, ci prin beneficii legitime cît de moderate); nu numai ar fi o mare binefacere și pentru lucrători, căci ei atunci ar avea, firește, o situație materială mai bună și mai sigură, ca în toate întreprinderile statului; dar această monopolizare, și aici e punctul cardinal, ar face cu putință ca o ramură atît de însemnată a producțiunii naționale să fie exploatată în concordanță cu interesul economic general al unei țări, care prin caracterul ei esențial e înainte de toate o țară *agricolă* și o țară de *mică industrie*.

Aici însă trebue să lărgim chestiunea.

Industria petrolieră, chiar de nu ar fi monopolizată, se poate, la urma urmelor, desvolta de la sine, deși înstrăinată și în dauna economiei naționale.

Ca țară agricolă, însă, putem avea interes și de alte ramuri de *mare industrie*. cari astăzi încezesc sau duc o viață artificială nu numai fără vr'un folos real pentru interesele noastre economice generale, dar chiar fără un alt rezultat decît un deficit netăgăduit în gospodăria noastră de stat.

Să citez, de pildă, din nou, cazul fabricilor noastre de zahar, în privința cărora am dovedit, că dacă statul ar plăti pur și simplu o leafă tuturor lucrătorilor lor și ar da fabricanților și o dobîndă de 5 % asupra capitalului lor de instalațiune, fără să le mai ceară să producă ceva,—încă ar fi un folos pentru economia națională, față de starea actuală de lucruri.

Și totuși aceste fabrici,—dacă ne silesc să plătim scandalos de scump zaharul, pus la dispoziția vecinilor noștri cu jumătate de preț, și chiar mai eftin,—nu pot trăi decît *prin cartel și impunînd statului și obligația de a nu mai autoriza înființarea altor fabrici* (art. 2, din convenția dintre Ministerul de finanțe și fabricile de zahar, votată de corpurile legiuitoare, și promulgată la 15 Martie 1906).

Cu alte cuvinte: avem un *monopol al fabricilor de zahar*, stabilit de *lege*, dar nu în favoarea statului, ci a *cîtorva capitaliști, în mare parte străini*,—și fără nici un folos pentru economia națională!....

Se poate o anomalie mai mare?

Și poate fi ceva mai ușor, și mai firesc, decît ca la expirarea terminului acestui monopol, în 1914, statul să răscumpere instalațiunile fabricilor de zahar, și să ia asupră-și monopolul, în profitul tuturor?

O industrie, care trăește numai din pomana statului, pe care statul o poate distruge prin o singură trăsătură de condeiu, nu poate invoca nici interesele „libertății economice", nici „drepturile cîștigate". Trecerea ei direct în mînile statului e și logică, și poate aduce numai foloase, fără să prezinte vr'un dezavantaj.

Pentru a învedera foloasele ce poate aduce agriculturii, și economiei naționale în genere, o mare industrie monopolizată de către stat, e destul să amintim aici cazul, citat și de deputatul

Digitized by Google

socialist belgian E. Vandervelde, şi anume rezultatele monopolului alcoolului în Elveţia: [1])

Cîtă vreme fabricaţiunea şi distilarea alcoolului în Elveţia forma o industrie privată, singura preocupare a distilatorilor era de a fabrica rachiu cît se poate mai ieftin, întrebuinţînd, la nevoe, şi materiile prime străine, ca porumbul. De la introducerea însă a monopolului, statul nu numai a stăruit, cu mare folos pentru sănătatea publică şi pentru economia naţională, să scadă simţitor consumaţia alcoolului, dar s'a şi îngrijit să vină în ajutorul agriculturii, şi anume a favoriza regiunile mai puţin fertile, fabricînd, de pildă, alcoolul din *cartofe*, ce se pot produce în ţară. Astfel cultura cartofilor s'a întins foarte mult, ceia ce a contribuit la ridicarea stării materiale a populaţiunii rurale.

Alt exemplu de rezultate prielnice pentru agricultură e şi cel relevat de profesorul Wagner, relativ la monopolul tutunului.

Tutunul se cumpără de Regie, după preţurile stabilite de mai înainte pentru fiecare calitate, şi publicate în fiecare an de Ministerul de finanţe. Astfel cultivatorul primeşte nu numai un preţ bun, dar şi un preţ ce rămîne aproape uniform din an în an, şi cunoscut de mai înainte. El are în chipul acesta—o deosebire foarte avantajoasă faţă de „comerţul liber"—o bază solidă pentru socotelile sale, o adevărată binefacere pentru agricultor.

Pe cînd astăzi la noi, afară de cazuri excepţionale, industria mare nu se poate dezvolta deloc sau se înstrăinează,—prin monopolizarea acestor ramuri de producţiune de către stat am putea ajunge la regularea şi îndrumarea sănătoasă a întregii noastre vieţi economice, a agriculturii şi a micii industrii.

Rafinăriile de zahar, de pildă, s'ar putea răzima pe o reţea de mici fabrici regionale de melasă, iar distileriile de alcool pe mici velniţe şi pe micii producători de ţuică.

Iar dacă vom ţinea seamă de faptul că aceste mici velniţe sau fabrici de melasă sînt accesibile şi gospodăriilor ţărăneşti, prin organizaţii cooperative, se poate uşor vedea ce aspect ar putea lua munca noastră naţională, toată viaţa productivă.

Nu pot insista aici mai mult şi mai amănunţit asupra diferitelor industrii, cari nu se pot organiza decît în mare, dar cari nu sînt cu putinţă la noi, sau nu pot avea o desvoltare prielnică economiei naţionale, decît în cazul monopolizării lor de către stat.

Ţară exportătoare de cereale, noi nu putem exporta de pildă făină, fiindcă, cu toate sacrificiile ce le facem, morarii noştri nu sînt în stare să reziste concurenţii străine.

Dar aici atingem şi chestiunea întreagă a exportului nostru, astăzi cu totul acaparat de străini.

Agrarienii germani, cel mai reacţionar partid din Europa, nu s'au sfiit să susţină monopolizarea de către stat a comerţului cu cereale!...

Fiind dat faptul că statul nostru a monopolizat căile ferate,

---

3) *E. Vandervelde*,—„Le Socialisme et l'agriculture", 1906, p. 73—74.

Digitized by Google

că a făcut un început serios de organizare a navigaţiunii fluviale şi maritime, şi că mîne va avea şi o conductă de petrol (pipeline) pînă la Constanţa,—putem prevedea de pe acum pe ce cale am putea ajunge la o organizare *naţională* a exportului nostru.

Din această schiţare, foarte fragmentară, a îndrumării *posibile* pentru industria şi întreaga noastră producţiune,—ca să revenim la punctul nostru de plecare,—e uşor să deducem ce însemnătate economică ar putea avea industria noastră petrolieră, dacă în loc să servească numai intereselor străine, şi în orice caz intereselor înguste ale cîtorva capitalişti, ea ar fi monopolizată de către stat, care, vădit, ar urmări nu numai „profitul", în sensul în care îl caută un particular, ci mai ales o desvoltare intensă a tuturor forţelor productive naţionale.

Cel mai mare „profit" pentru stat ar fi ca petrolul, acest minunat combustibil, să servească înainte de toate pentru intensivarea acestor forţe productive.

Şi sînt convins, faţă de împrejurările descrise pe larg în capitolul III al studiului de faţă, că aceasta e singura cale posibilă pentru desvoltarea noastră industrială [1]).

Această îndrumare a industriei noastre mari e, în acelaş timp, în concordanţă perfectă cu desvoltarea economică a ţărănimii şi a micii industrii şi ne păstrează intacte pentru viitor toate posibilităţile unui progres economic şi social mai înalt.

Această cale nu ne duce, în ce priveşte marea industrie, la *socializarea* ei, după reţeta social-democratică,—ci numai la *naţionalizarea* ei, prin monopolizare de către stat.

Socializarea industriei are în vedere înainte de toate *interesul muncitorului, emanciparea lui*, pe cînd într'o industrie naţionalizată situaţiunea muncitorului, deşi mai bună şi mai sigură, nu se deosebeşte, *în fond*, de aceia pe care o au lucrătorii în întreprinderile private, naţionalizarea industriei urmărind în primul rînd o organizare industrială conformă cu interesele corpului naţional întreg.

Dar după toate desvoltările din cuprinsul acestui studiu, socot că n'am nevoe să mai insist asupra inepţiei năzuinţilor de a *socializa* producţiunea în Romînia cîtă vreme lumea întreagă trăeşte încă sub egida capitalismului.

In orice caz, toate îmbunătăţirile în soarta muncitorimii nu pot rezulta decît din desvoltarea producţiunii,—şi în afară de naţionalizarea marii industrii, proletariatul nostru nu poate găsi, de fapt, decît o soluţie foarte simplă: *să dispară* odată cu neîn-

1) *Adaos la corectură*: După ce acest articol a fost dat la tipar, ziarele ne-au adus vestea, că Ministrul de finanţe a depus un proect de lege *„pentru împărţirea consumului petrolului între distileriile din ţară"*... Unde e *libertatea comercială*?. Nu critic proectul, fiind-că în momentul de faţă nici nu-l cunosc în detaliu. Dar dacă sîntem *siliţi la astfel de măsuri*, cari vor avea de consecinţă scumpirea petrolului,—nu e mai simplu de a naţionaliza toată industria petrolului, prin monopolizarea de către stat?

Digitized by Google

lăturabila desfiinţare a „marii industrii" înseşi, în cazul dacă nu voeşte să trăiască ca un organism parazitar pe corpul „avantajelor" şi al „încurajărilor" budgetare, în regimul actual...

* * *

O ţărănime liberă şi stăpînă pe pămîntul ei; desvoltarea meseriilor şi a industriilor mici, cu ajutorul unei intense mişcări cooperative la sate şi în oraşe; monopolizarea de către stat, în principiu, a industriei mari (afară de cazuri excepţionale, unde ea s'ar putea dezvolta de la sine, fără prejudiţiu pentru viaţa economică); aceasta este formula progresului nostru economic şi social, ce ni-o impun condiţiunile înseşi ale vieţii noastre naţionale.

Pentru vremurile pe cari le poate străbate gîndul nostru, în împrejurările concrete ale desvoltării noastre istorice,—nu avem înaintea noastră altă cale.

Bine înţeles, acest ideal—ca orice *ideal* de altfel—nu poate fi realizat dintr'o zi într'alta; multă muncă, lupte îndelungate, în cari fiecărei biruinţi parţiale îi vor premerge attea înfrîngeri, cu tot cortegiul lor de crude dezamăgiri şi suferinţi, —ne pot asigura numai o înaintare treptată şi, poate, prea înceată pentru inima şi mintea nerăbdătoare a celuia ce întrezăreşte perspectivele nesfîrşite ale viitorului; dar fiecare pas va însemna triumful idealului asupra puterilor întunericului.

Ar fi copilărească încercarea de a preciza mai lămurit fazele distincte ale acestei evoluţiuni: chiar numai faţă de progresele vertiginoase ale tecnicii, cine mai poate prevedea astăzi *condiţiunile materiale*, în cari va trăi societatea peste cîteva decenii, peste o sută, două sau trei sute de ani? Chiar socialismul apusean, de mult nu ne mai serveşte descripţiuni amănunţite şi concretizate ale „societăţii viitoare", precum nici ale fazelor intermediare.

„Ajunge pentru fiecare zi răutatea ei"...

Dar idealul nostru ne poate da—şi acesta e rostul unui ideal—în învălmăşagul inextricabil al luptelor de fiecare zi, firul conducător, călăuza statornică şi credincioasă.

Şi mai mult, chiar pentru socialistul din Apus, nu poate da nici marxismul cel mai „ortodox" şi neprihănit...

Îmi dau bine seama, că e departe încă momentul, cînd politica economică a statului nostru se va putea afirma cu toată francheţa în sensul indicat aici.

Inerţia şi ignoranţa ţărănimii, lipsa de conştiinţă şi de educaţie politică a micii burghezimi orăşeneşti, lipsa de cunoştinţi economice şi de simţ politic la intelectuali, lipsa de energie şi debilitatea morală a unora, precum şi prejudecăţile şi interesele nemărturisite ale altora, cari, sub cuvînt de a sprijini „industria naţională", crează situaţii budgetare excepţionale pentru o mînă

Digitized by Google

de privilegiaţi,—toate acestea pot întîrzia încă multă vreme acest moment.

Ştiu de asemenea că, pe de o parte, social-democraţii noştri nu vor găsi destule cuvinte de înfierare pentru reacţionarismul meu, vor reproduce împotriva mea toate tiradele confraţilor din Germania împotriva „socialismului de stat", şi toate filipicile de cari altădată a avut parte acolo politica economică a unui Bismark; că, pe de altă parte, voiu fi zugrăvit de către campionii oligarhiei noastre reacţionare ca cel mai zvăpăiat şi primejdios „anarhist" (cuvîntul e la modă), „tovarăş cu Bebel" şi nu mai ştiu cine.

Dar am curajul să afirm, că aceasta va fi politica economică a generaţiunii ce va veni după noi.

Ea va fi impusă şi de necesitatea economică, şi de desvoltarea noastră democratică, în măsură în care se vor deştepta şi vor lua o parte tot mai activă la viaţa publică masele populare:

Fiindcă interesele tuturor elementelor noastre sociale *pozitive*,—ale ţărănimii, ale claselor mijlocii şi ale intelectualilor,—convergează toate în direcţia acestei evoluţii.

VII

Incheere

„Nu e omul pentru Simbătă, ci Simbăta pentru om...."

Construcţiunile teoretice, formulele abstracte şi programele practice, au singurul rost de a servi trebuinţilor şi aspiraţiunilor unui popor.

Dar omul e adesea stăpînit de pornirea metafizică de a-şi *antropomorfiza* creaţiunile minţii sale, de a le privi ca fiinţi de sine stătătoare, de a rupe legătura lor cu faptele materiale, cu trebuinţile şi aspiraţiunile ce le-au dat naştere.

Şi atunci, în loc să servească aceste trebuinţi şi aspiraţiuni, construcţiunile teoretice, diversele formule şi programe,—ca fiinţi închipuite,—ajung să le încătuşeze, să le subjuge!....

Impotriva acestei străvechi rătăciri e îndreptat cuvîntul scripturii, de această rătăcire s'a făcut vinovat socialdemocratismul nostru, şi această rătăcire am căutat să o desvăluiu în şirul studiilor de faţă.

In vederea acestui scop, n'am avut nevoe—cum am lămurit chiar în capitolul introductiv—să critic doctrina marxistă în sine, întrucît,—bazîndu-mă pe premisele înse-şi ale acestei doctrine, invocînd chiar autoritatea marilor ei dascăli, aplicînd cu rigurozitate metoda ei în analiza problemelor vieţii noastre sociale,—am putut scoate la iveală, şi cu mai mult relief, toată lipsa de consecvenţă şi de spirit ştiinţific în împrumutarea oarbă a formulelor izvorîte din complexul împrejurărilor altei vieţi; am arătat că această copiare a lozincilor, a programelor şi a prac-

Digitized by Google

ticilor, menite de a rezolvi,—după cuvîntul chiar al magistrului,—„problemele născute în sînul unei societăți ce trece cu totul altă fază a evoluțiunii sociale, e o culme de absurditate....“

Cu atît mai puțin intra în gîndul meu să critic aici însă-și concepția *socialistă* în ce privește progresul omenirii.

Și pentru un motiv foarte simplu.

* * *

Socialismul poate avea două interpretări contrarii.

După una,—cea marxistă,—socialismul e un produs specific și excluziv al societății capitaliste moderne; el nu este—după vorba lui Fr. Engels—decît „expresiunea teoretică a mișcării proletariatului *industrial* din sînul societății *burgheze*“; aci *socialismul* e identificat cu *socialdemocratismul,* cu toate formulele și practicele lui, iar toate curentele de idei ce se îndepărtează de acest din urmă, sînt considerate ca *reacționare* și *anti-socialiste.*

Această interpretare, îngustă și unilaterală, nu numai n'a ajuns, de pildă, nici o dată să predomine în Anglia (țară ce merge totuși în fruntea *evoluțiunii capitaliste* și, deci, după formula lui Engels, ar fi trebuit să stea și în fruntea *mișcării social-democratice),* dar ea este astăzi săpată din temelie chiar în țările ei de baștină, unde peste tot mișcarea social-democratică trece printr'o criză acută.

Astfel, cu drept cuvînt, se poate discuta dacă chiar pentru proletariatul socialist din Apus socialdemocratizmul nu este acum „ein ueberwundener Standpunct“. (Dacă îmi va îngădui vremea, poate altădată voiu întreprinde și un studiu de critică *în fond* a acestei doctrine).

După cealaltă interpretare, socialismul e vechiu ca lumea; în toată desvoltarea istorică a societății omenești, se poate constata lupta neîncetată între două principii opuse,—a solidarității sociale și a liberei concurențe; dela desființarea comunismului preistoric al triburilor primitive, în fiecare fază a evoluțiunii sociale găsim o nouă formă de echilibru nestabil între aceste principii antagoniste; și în desființarea robiei, a iobagiei, în luptele breslelor și ale țăranilor din evul mediu, în prăbușirea societății feodale, și chiar în acea aspră afirmare a individualismului ce i-a urmat, se poate vedea la fiecare pas triumful unei forme superioare a acestui echilibru, în care se degajează și se afirmă, pe o bază tot mai largă și mai înaltă, principiul solidarității sociale.

Din acest punct de vedere, socialismul, deci, departe de a fi un produs excluziv al vieții economice moderne, în fiecare din aceste faze istorice e reprezentat de acele curente de idei și de acele clase sociale, cari afirmă principiul *solidarității sociale;* socialdemocratizmul și mișcarea proletariatului nu sînt ele înseși decît o fază trecătoare, mărginită *în timp și în spațiu,* în evoluția ideii de solidaritate socială; și odată cu mersul omenirii spre formele tot mai superioare ale vieții sociale, gîndirea se ridică

Digitized by Google

la o concepţiune tot mai largă şi mai pătrunzătoare a solidarităţii, a *socialismului*,—luminîndu-ne astfel calea spre o nouă biruinţă a idealului de dreptate socială.

Dacă socialdemocratismul, cum am spus, e „un punct de vedere învins" pentru cugetarea modernă,—socialismul însă, în ciocnirea-i violentă cu apoteoza exasperată a liberii concurenţe, întreprinsă un moment, sub imboldul împrejurărilor istorice, de către şcoala clasică a liberalismului, dimpotrivă *a eşit el învingător din luptă*.

(Trebue să recunoaştem, că la acest rezultat a contribuit mult şi socialdemocratismul apusean, şi prin mişcarea de idei ce a provocat'o, şi mai ales prin acţiunea maselor populare, pe cari a ştiut să le organizeze. In aceasta chiar a constat, putem spune, misiunea lui istorică).

Spre a invedera biruinţa *socialismului* în cugetarea modernă, voiu cita pe un adversar hotărît al socialdemocratismului, şi chiar al socialismului revoluţionar în genere, pe celebrul critic literar francez, *Emile Faguet*.

Dacă ideile acestui gînditor,—care nu e economist, nici sociolog,—au în această privinţă puţină autoritate din punctul de vedere strict ştiinţific, ele sînt cu atît mai interesante, cu cît reflectează numai *părerea mijlocie* a claselor culte din Apus, şi deci ne pot arăta măsura în care socialismul a pătruns în psihica societăţii europene.

Emile Faguet îşi încheie cartea, îndreptată împotriva socialismului revoluţionar, cu următoarele cuvinte:

„In orice caz, socialismul în sine, *în fondul său*, e o *doc-„trină morală*, care e *ireproşabilă* şi *salutară*, şi care, ca doc-„trină morală, trebue răspîndită între toate popoarele, ca o reli-„giune, fără să părăsim pentru dînsa ideea de patrie...."

Şi ilustrul om de litere, foarte sceptic prin firea lui, nu numai acceptă „socialismul de stat", dar chiar şi „socialismul asociaţionist", pe care îl recunoaşte „demn de toată consideraţiunea şi de tot respectul", fiindcă „nu este decît o trebuinţă ce ştie să-şi creeze organul, în perfectă conformitate cu legile naturale şi cu legile sociologice cele mai sigure şi mai bine întemeiate...."

Şi iată cum e definit acest „socialism asociaţionist":

„Socialismul, care constă în aceea că proletarii se organi-„zează ei înşi-şi; fie spre a se hrăni mai ieftin; fie spre a înlo-„cui capitalul capitalist prin capitalul colectiv şi a crea ei înşi-şi „o întreprindere industrială, ca stăpîni nu ca servitori; fie pen-„tru a se apăra metodic împotriva exigenţelor injuste sau exce-„sive ale patronilor; fie pentru a avea accesul la proprietate; fie *„pentru a constitui proletariatul într'o clasă considerabilă şi im-„portantă cu o mare parte în destinele naţiunii şi în răspun-„derile naţiunii...."* [1]).

1) ***Emile Faguet***,—„Le Socialisme en 1907", p. 370—372, ***passim***.

Digitized by Google

Cum vedeţi, în cadrul acesta poate intra şi sindicalismul şi socialismul parlamentar....

Cînd un cugetător atît de sceptic şi chiar timid, ca Faguet—o încarnare a „bunului simţ",—atît de moderat şi conservator în ideile lui, vorbeşte astfel, liberalismul clasic a trăit, şi triumful concepţiunii socialiste nu se mai poate contesta, şi, vădit, în viitorul apropiat ne putem aştepta numai la lupta între diferitele curente în cadrul *acestei* concepţii.

In cadrul lucrării de faţă însă, nu intră încercarea, foarte legitimă de altfel, de a lămuri mai de aproape această concepţie asupra progresului social, de a o preciza, sau de a înlătura din ea toate ingredientele străine, ce prejudecăţile, patimele sau greşelile le-au îngrămădit înjurul ei.

Cu atît mai puţin, intră—repet—în intenţiunile mele de a ataca o concepţie pe care o găsesc, în fond, conformă ştiinţii şi gîndirii moderne.

* * *

Dar socialismul, ca şi orice formulă teoretică a progresului social, nu se poate justifica decît în măsura în care poate servi pentru ridicarea şi propăşirea unui popor, pentru orientarea lui în împrejurările istorice concrete ale vieţii naţionale.

Cu alte cuvinte, socialismul nu poate fi considerat ca un *scop*, ci numai ca un *mijloc*: un mijloc pentru realizarea,—nu a unui progres social *in abstracto*,—ci a propăşirii *poporului din care facem parte*, pentru înfăptuirea în viaţa *lui* a maximului de dreptate socială şi de prosperitate, pentru asigurarea desvoltării neîmpiedecate a tuturor forţelor lui materiale şi morale.

Activitatea unui om îşi are, mai întăiu, o limită firească, în spaţiu şi în timp, în mediul în care ea se desfăşoară şi care îi formează sfera de acţiune.

„Progresul omenirii", ca şi „omenirea" însă-şi, nu e decît o noţiune abstractă; şi precum „omenirea" nu se alcătueşte decît dintr'o sumă de grupări etnice concrete, tot aşa şi „progresul omenirii" nu poate fi decît rezultanta tuturor acţiunilor de propăşire *din sînul* grupărilor naţionale ce formează „omenirea".

Nimene, deci, nu poate contribui la „progresul omenirii", decît prin şi în măsura prinosului său la propăşirea grupării din care face parte.

E adevărat că creaţiunile geniale trec peste toate hotarele şi îmbogăţesc tezaurul comun al civilizaţiunii omeneşti, dar, pe lîngă faptul că genii adevărate sînt atît de rare, şi că nimănui nu i se poate cere să fie genial,—excepţiunea aci e numai aparentă: şi creaţiunile geniale nu pot servi civilizaţiunii universale, decît în măsura în care intră ca un element integral în cultura diferitelor popoare, sînt însuşite, asimilate de diferitele culturi *naţionale* (fără să mai vorbesc că pecetea geniului nu o pot avea

Digitized by Google

decît acele creaţiuni ce în acelaş timp au şi un pronunţat *caracter naţional*).

In principiu dar, acţiunea unui om nu se poate desfăşura decît în cadrul vieţii naţionale, el nu poate avea acţiune utilă, decît în sînul poporului şi pentru poporul în care s'a născut.

Şi aceasta e mai adevărat pentru *acţiunea politică*, decît pentru oricare alta.

Şi dacă, prin urmare, actele sale sînt indiferente pentru propăşirea acestui popor, în economia forţelor progresive ale istoriei universale, toată acţiunea lui e nulă, sau chiar negativă, toată viaţa lui zadarnică.

In cazul acesta poate socialismul să triumfe pentru „omenire", — adică pentru *celelalte* popoare, — dar cei ce n'au ştiut, prin activitatea lor, să asigure propăşirea *neamului lor*, nu numai n'au contribuit cu nimica la acest triumf, oricîtă dovadă de eroism ar fi dat, nu numai nu reprezintă forţe progresive în mersul istoric al omenirii întregi, ci constitue elemente de *regres*, în toată puterea cuvîntului.

Dacă dar concepţia socialistă a progresului universal e adevărată, cei ce s'au pătruns de acest adevăr, cei ce şi-au însuşit-o, mai mult decît ori-cine altul au datoria să lupte pentru desvoltarea politică, pentru ridicarea economică şi culturală a poporului lor, în condiţiunile reale ale vieţii naţionale.

Un cugetător de puterea lui K. Marx, bine-înţeles, îşi da bine seamă de aceste condiţiuni materiale ce necesar delimitează sfera activităţii politice. Aceasta rezultă chiar din „Manifestul comunist", unde găsim rîndurile atît de suggestive, ce le-am mai citat odată :

„Toate mişcările istorice au fost pînă acum mişcările unor „minorităţi în favoarea minorităţilor. Mişcarea proletariatului e o „mişcare spontanee a majorităţii imense *în profitul majorităţii „imense.... De la sine se înţelege*, că proletariatul fie-cării ţări „trebue să sfîrşească înainte de toate cu *burghezia ţării sale...*"[1])

Pentru K. Marx dar, lupta proletariatutui este *inainte de toate* lupta în sînul unei ţări determinate, pentru interesele *majorităţii imense*, împotriva opresiunii unei minorităţi exploatatoare.

Cu alte cuvinte, şi pentru Marx socialismul nu se justifică decît în condiţiunile concrete ale ţărilor din Apus, unde proletariatul poate vorbi *în numele poporului întreg*. [2])

Cum ar judeca el un program politic, ce nu e întemeiat pe lupta politică directă pentru realizarea progresului, *în sînul ţării*, ci pe aşteptarea.... „intransigentă", în numele unei *infime minorităţi*, a darului din afară ?....

* * *

Dar sfera noastră de acţiune este ast-fel delimitată nu numai de aceste consideraţiuni de ordine, cum am spus, materială,

1) *„Manifeste du parti communiste"*, p. 30,
2) Cf. *K. Kautsky*, — „Das Erfurter Programm". 1907, p. 252 urm.

Digitized by Google

ci și de un înalt postulat moral, cristalizat și în cuvintele amintite ale scripturii, și căruia un mare gînditor i-a dat o expresiune atît de adîncă :

„Legea morală e sfîntă,—spune Kant. In creațiunea întreagă „tot ce dorim, sau tot ce se află sub puterea noastră, poate fi „întrebuințat ca un simplu mijloc ; omul singur, și cu el ori-ce „ființă rațională, este *un scop în sine,*—pentru că, prin autono- „mia libertății sale, el este *subiectul legii morale*, care e sfîntă... „El nici odată nu poate fi tratat ca un simplu mijloc, ci întot- „deauna ca un scop..." [1])

Dacă acest postulat moral ne impune de a trata întotdeauna ori-ce ființă omenească ca un scop, și nu ca un simplu mijloc, cu atît mai mult un popor întreg de oameni vii sîntem datori să-l considerăm ca un „scop în sine", ce nu poate fi subordonat vre-unui alt scop.

Idealuri sociale ori-cît de înalte, formule de progres, programul politic, pentru un popor nu au valoare decît *întrucît îi servesc lui.*

Celebrul profesor de filosofie din Copenhaga, *H. Höffding*, pune chiar toată problema socială în legătură directă cu postulatul formulat de Kant,—ceea ce e adevărat mai ales pentru noi, cei favorizați de soartă, pentru cari această problemă nu poate fi redusă la o simplă chestiune de interes :

„Chestiunea socială—spune el,—este o chestiune *morală*.... „Suprimați în gînd *criteriul moral*, care este noțiunea morală a „unei societăți ideale, și toată *chestiunea* cade deodată, sau mai „bine ea se reduce la o simplă chestiune de forță.... Noțiunea socie- „tății ideale, a unui regat al umanității (acest *criteriu de morală*), „cere dimpotrivă ca ori-ce ființă omenească să fie mai mult decît „un mijloc (pentru alții), ca ea să-și ocupe un loc propriu și per- „sonal în vastul regat al umanității. E în contrazicere cu idealul „unei societăți omenești, ca un număr mai mult sau mai puțin „mare de ființe omenești să fie considerat numai ca o masă „pasivă, ca o sumă de mijloace și instrumente inferioare, ale că- „ror bucurii și suferinți nu intră în socoteală.... Principiul perso- „nalității libere (autonomia libertății, după Kant), corolarul cel „mai însemnat al principiului binelui, se află ast-fel violat, fiind- „că ființile personale sînt înjosite pînă la rolul de simple mij- „loace, fără să fie considerate în același timp ca scopuri..." [2])

Ast-fel, încercarea de a se subordona interesele vitale ale unui neam cerințelor unei formule, degenerată astăzi într'o dogmă mistică,—în disprețul caracterului social al majorității lui imense, în disprețul nevoilor urgente și neînlăturabile ale momentului istoric,—este nu numai absurdă, dar și adînc imorală,—și împotriva acestei încercări am afirmat cu tărie punctul de vedere *poporanist.*

---

1) *Em. Kant*,—„Kritik der practischen Vernunft" (ed. *Kehrbach*) p. 106,
2) *H. Höffding*,—„Morale", Paris, 1906, p. 337—338

Digitized by Google

* * *

În ce constă, dar, în rezumat „concepția poporanistă" (Bine înțeles aici nu-i pot da întemeiarea teoretică mai largă, căreia am de gînd să-i consacrez o lucrare mai vastă) ?

Cuvîntul „popor" are trei înțelesuri deosebite, cuprinzînd, dacă pot spune astfel, trei noțiuni concentrice :

1) În sensul cel mai larg al cuvîntului, „popor" înseamnă o grupare etnică, cu un tip cultural determinat și o comună viață sufletească.

Am înaintea mea minunatul tratat asupra eticei al profesorului Höffding ; nu mă pot opri de a reproduce aici cuvintele, prin care el arată însemnătatea legăturii de popor în toată viața morală a omului :

„Amintiri comune și o tradiție stabilită e o condițiune pen-„tru nașterea unui popor. Ori-ce sentiment de comunitate, îm-„preună cu sentimentul național, naște din *comunitatea soartei* „*și a muncii*.... Esențialul este să se producă o împreună-viețuire „care, sub înrîurirea destinului și a acțiunilor comune, se desvoltă „într'o *viață intelectuală și afectivă comună*...."

„Progresele culturii măresc, fără îndoială, unitatea și soli-„daritatea genului omenesc, dar ele deschid deasemenea ochii „asupra nuanțelor și a diversităților particulare. Fie-care popor „își duce viața în felul lui deosebit, și viața, prin aceasta chiar, „prezintă, celui ce o privește cu o pătrundere simpatică, mai „multă bogăție și varietate.... Progresele culturii scot la lumină „particularitățile diverselor popoare și dau în același timp fie-„cărui popor în parte un prilej mai bun *de a aduce prinosul său* „*desvoltării comune*....

„....Diversele naționalități apar ca *intermediari naturali* în-„tre indivizii izolați și genul omenesc întreg. Elementul univer-„sal omenesc nu este împiedicat prin aceasta în desvoltarea sa : „el ajunge dimpotrivă mai bogat și mai variat....

„Statul este un *popor organizat*.... Fără organizație, un po-„por duce o viață cu totul vegetativă. E cu putință oare-care „cultură ; activitatea materială, viața intelectuală și afectivă se „pot desfășura până la un oare-care grad ; dar totul poartă un „caracter de întîmplare și de incoherență. *O desvoltare mai îna-„intată are de condițiune necesară concentrarea și solida co-„hesiune a tot ce face parte dintr'un popor*..." [1])

Dacă însemnătatea caracterului național poate fi neglijată sau întunecată la acele popoare fericite, la cari ea nu prezintă un interes de dureroasă actualitate, pentru cari demult însăși ființa lor națională nu e în primejdie, și pentru cari desvoltarea normală e asigurată, — ea, dimpotrivă, capătă o greutate deosebită pentru toate acele neamuri urgisite de istorie, cari încă trebue

1) *H. Höffding*.—Op. cit., p. 475—480. *passim*.

Digitized by Google

să se lupte pentru dreptul cel mai elementar al omului: de a fi şi de a se desvolta liber, potrivit cu firea-i sufletească.

2) In al doilea rînd, cuvîntul „popor" înseamnă toate acele elemente sociale *pozitive*, cari într'un moment dat au a îndeplini o anume menire istorică în desvoltarea socială şi politică, şi—în opoziţie cu elementele sociale *negative*—determină o nouă îndrumare în viaţa naţională şi socială.

In revoluţia din veacul XVIII, de pildă, „poporul" era reprezintat de toată burghezimea franceză, împreună cu clerul inferior şi toate clasele muncitoare,—împotriva clerului înalt şi a nobilimii, ce formau elementele sociale negative. Iar la 1848, în Franţa, din „popor" fac parte numai mica burghezime şi muncitorimea,—marea burghezime trecând în lagărul claselor privilegiate.

Asupra însemnătăţii acestui înţeles istoric-social al cuvîntului „popor", nu am nevoe să insist mai mult, fiindcă această denumire serveşte astfel numai pentru a trage o linie de demarcaţiune, în fiecare moment istoric dat, între forţele progresive şi cele reacţionare din sînul unui corp politic şi social.

3) În sfîrşit, sub denumirea de „popor" se cuprinde totalitatea *claselor muncitoare* din sînul unei societăţi.

In această categorie socială de obiceiu se cuprinde (mai ales de către socialişti) numai munca productivă în sensul strict al cuvîntului, munca fizică, munca de braţe, excluzîndu-se munca intelectuală, deşi aceasta e tot atît de utilă şi de necesară societăţii.

Nu găsesc, din punctul de vedere al idealului social, această distincţiune raţională, dar şi ea poate avea rostul ei, mai ales că ast-fel se subliniază îndatoririle morale ce leagă pe intelectuali de clasa cea mai numeroasă a societăţii, de temelia ei, pe care se sprijină toată viaţa noastră materială şi sufletească.

Din punctul de vedere pe care l'am numit *poporanist*, această accepţiune a cuvîntului „popor" are mai ales însemnătatea caracteristică.

Şi această însemnătate nu se datoreşte numai faptului, că muncitorimea e clasa cea mai numeroasă, care e, în acelaşi timp, izvorul sănătăţii fizice şi morale a neamului întreg; sau că ea este singura forţă productivă în societate şi, creînd toate mijloacele existenţii materiale, crează, putem spune, viaţa însă-şi, o îmbogăţeşte şi o înalţă, asigurîndu-i desvoltarea desăvîrşită până la plenitudinea idealului vieţii omeneşti; dar, cum a spus odată L. Tolstoi, în concordanţă cu *legea morală* Kantiană: poporul muncitor *„are întotdeauna dreptate"* în faţa istoriei.

Filozoful danez citat mai sus dă următoarea desvoltare legii Kantiene:

„Din punctul de vedere al moralei omeneşti, cuprinsul *legii „morale* nu-l poate forma decît acest principiu: acţiunile noastre „trebue să tindă *spre cel mai mare bine şi spre cel mai mare „progres cu putinţă al celui mai mare număr posibil de fiinţe „raţionale*... Cînd sentimentul moral se desvoltă, pe baza sim-

Digitized by Google

„patiei, în *sentiment de datorie şi de dreptate*, principiul expri-„mat în această lege *e criteriul ultim al judecăţilor morale*"...[1])

„Poporul muncitor are întotdeauna dreptate," fiindcă numai interesele lui nu pot fi *nici odată* contrarii intereselor societăţii, considerată ca un tot întreg, numai interesele lui nu pot fi *nici odată* în contrazicere cu idealul moral şi idealul social, şi numai propăşirea lui, înălţarea lui cade *întotdeauna* în direcţia progresului societăţii întregi.

Dacă însă e adevărat acest „criteriu ultim al judecăţilor morale", dacă „poporul muncitor *are întotdeauna dreptate*," — sentimentul de recunoştinţă pentru toate rezultatele progresului, pentru toate bunurile vieţii, sentimentul adînc de solidaritate socială, ce ne leagă pe toţi de acest ziditor al vieţii noastre materiale şi morale, ne face în acelaş timp, pe noi toţi, *vinovaţi* faţă de el, chiar fără de vină, datornici veşnic răi de plată...

De acest sentiment se leagă în chip atît de firesc şi revoluţiunea din timpurile noastre în apreciarea valorii morale şi sociale a muncii.

După ideile vechi, munca e necompatibilă cu demnitatea omenească, cu nobleţa morală a vieţii, ea nu poate fi decît blăstemul, destinul robilor sau al „gloatei de rînd", pe cînd în conştiinţa modernă numai munca poate da adevăratul caracter de nobleţă şi demnitate vieţii omeneşti.

Din toate aceste consideraţiuni rezultă, că muncitorimea, considerată ca *pars pro toto*, se identifică cu societatea întreagă, cu neamul întreg; şi progresul social şi naţional se identifică, deci, cu înălţarea şi propăşirea ei.

Dar această afirmare nu are, vădit, nici un înţeles în ce priveşte *categoria economică abstractă* a „muncii", ci numai pentru „oameni de muncă" în carne şi oase, pentru mulţimea muncitoare din sînul fie-cării societăţi determinate, în formele ei *concrete* de existenţă.

Dacă K. Marx, de pildă, a putut identifica interesele *proletariatului* cu interesele progresului social în genere, — aceasta nu pentrucă proletariatul apare ca încarnarea „muncii pure", liberată de ori-ce îngredient străin (fără amestecul categoriilor economice de „capital" şi de „rentă a pămîntului", ca la ţărani, de pildă), — ci pentrucă el avea dreptul să afirme că proletariatul în Apus reprezintă *„majoritatea imensă"*, — adică *mulţimea muncitoare concretă*.

Dar dacă într'o ţară dată clasa muncitoare reală, clasa producătoare, „majoritatea imensă" nu are acest caracter de „muncă pură", dacă în acea ţară nu există *proletariat* în sensul apusean (sau reprezintă o cantitate abia apreciabilă), atunci o categorie fictivă şi interese neexistente nu pot substitui — nici în judecata morală, nici în concepţia socială — pe oamenii vii ce muncesc şi

1) *H. Höffding*. — Op. cit., p. 38—39.

Digitized by Google

formează „majoritatea imensă", pentru identificarea lor cu interesele societăţii întregi şi cu ale progresului social.

La acest *fetişism* de formulă a ajuns însă socialdemocratismul nostru, violînd ast-feliu „criteriul ultim al judecăţilor morale"...

Concepţia *poporanistă* se reazimă ast-fel, cum am spus, mai cu deosebire pe noţiunea de „popor", ca masă muncitoare concretă. Dar din acest punct de vedere nu poate fi nici o contrazicere cu celelalte două accepţiuni ale cuvîntului.

În ce priveşte noţiunea de „popor", ca elemente sociale pozitive, nici nu e nevoe de multă stăruinţă, pentrucă, vădit, aceste elemente nu sînt *pozitive*, decît prin menirea lor istorică faţă de progresul social, care se confundă cu interesele muncitorimii; şi nu sînt pozitive, decît în măsură în care ele se identifică cu aceste interese.

Dar nu poate fi nici o contrazicere şi între „popor—muncitorime" şi „popor—naţiune":

Dacă există o clasă socială, care, cum se exprimă Höffding, nu poate „lua parte la desvoltarea elementului universal omenesc", decît în formele naţionale şi pentru care „orice progres nu e cu putinţă decît sub condiţiunea concentrării şi a solidei coheziuni naţionale",—apoi aceasta e tocmai muncitorimea (cf. Cap. IV).

Clasele privilegiate, pretutindeni şi întotdeauna, se înstrăinează, relativ, foarte uşor, şi în orice caz *numai lor* le este accesibilă cultura în forme străine.

Aşa dar, punct de sprijin în toate construcţiunile noastre teoretice asupra progresului social, precum şi punct de plecare pentru orice program politic, ca şi pentru orice activitate publică, nu poate fi decît—*poporul* din care facem parte, în toate cele trei accepţiuni ale cuvîntului.

Toată concepţia poporanistă se rezumă în norma de conduită, ce ne impune datoria de a subordona orice acţiune de renovare, şi chiar orice activitate, intereselor reale şi concrete ale poporului *nostru*, în formaţiunea lui istorică, în împrejurările de fapt ale vieţii lui naţionale, sociale şi politice.

Sînt acum exact patrusprezece ani. de cînd am scris în această privinţă următoarele rînduri:

„În ordinea politică poporanismul se manifestă prin aplica-
„rea vechiului adevăr că *nu omul e făcut pentru sîmbătă, ci*
„*sîmbăta pentru om;* factorul determinant devin ast-fel masele
„*concrete* ale muncitorimii, cu toate interesele ei culturale, eco-
„nomice şi sociale,—de cari trebue să ţină seamă toate progra-
„mel politice,—şi nici într'un caz aceste mase nu se pot consi-
„dera ca un simplu material de experimentaţie pentru aplicarea
„formulelor abstracte ale vre unui program, oricare ar fi el: *pro-*
„*gram pentru popor şi nu popor pentru program.*" [1])

1). „Poporul în artă şi literatură", *Evenimentul literar*, No. 19 din 25 April 1894.

Digitized by Google

Din acest punct de vedere, şi socialismul însu-şi nu poate fi legitimat decît *ca un moment al poporanismului.*

Noţiunea poporanismului, vădit, e mai largă decît a socialismului.

Orice socialist, şi *de ori unde*, trebue să fie poporanist, şi nici *nu* poate fi socialist, decât *pentrucă* e poporanist,—dacă socialismul lui nu se reduce la fetişism de formulă, la un dogmatism sterp, lipsit de viaţă, la o simplă jonglerie de clişee sacramentale.

Dar nu orice poporanist e şi socialist.

Imprejurările sociale concrete unei ţări, faza de desvoltare prin care ea trece, pot impune un program de acţiune fără caracter socialist propriu zis.

Concepţia socialistă nu poate împiedeca aderarea la un program impus astfel de nevoile reale ale ţării, iar pe de altă parte, practiceşte, speculaţiunile asupra viitorului îndepărtat, sau asupra „scopului final" în politică sînt adesea indiferente (dacă nu şi mai rău):

„Nimic din ceia ce trebue să vină într'un viitor îndepărtat, „—spune un *social-democrat* ca Ed. Bernstein, — nu mă intere„sează, ci numai ceia ce trebue şi poate să fie făcut în momen„tul de faţă, pentru prezent şi pentru un viitor apropiat....

„Scopul final? Ei bine, el va continua să fie scop *final*.... „Acest scop final pentru mine nu e nimic, totul e *mişcarea*.... „Insă tot ce, sub forma teoriilor preconcepute asupra rezultatului „mişcării, trece peste scopul general ce determină *direcţia prin„cipală şi caracterul mişcării*, ajunge, totdeauna şi fatal, la *uto„pism* şi formează la un moment dat *o piedică pentru mersul „ascendent al teoriei şi pentru practica mişcării*" [1]).

Pe baza acestor principii dar,—fiind dat că Romînii sînt un popor ce este încă departe de acea concentraţiune şi coheziune naţională,—condiţiune necesară a oricărui progres, după Höffding; —şi un popor de *ţărani* foarte înapoiat economiceşte şi politiceşte; fiind dată situaţiunea de fapt a statului, în care abia de ieri a reuşit să se organizeze o parte relativ neînsemnată a acestui popor:—ni se impune acea formulă a progresului social şi acele norme de acţiune politică, pe care le-am schiţat în capitolele anterioare, cu destule desvoltări pentru a lămuri concepţiunea poporanistă,—„scopul general" şi „caracterul mişcării" sociale, cum sînt ele cu putinţă în Romînia....

Iar „scopul *final*",—îl putem lăsa în grija viitorului.

De aici concluzia finală în două cuvinte:

Socialişti, şi chiar social-democraţi—adică oameni cu o anume concepţie asupra „scopului final" al mişcării sociale, precum şi cu o anume filosofie a procesului istoric,—pot fi în Romînia, dar *partid* social-democratic, *nu*.

Ideile trec peste toate hotarele, dar partide nu se înfiinţează

---

1). *Ed. Bernstein*,—„Socialisme théorique", p. 234 şi 278—279, *passim*.

Digitized by Google

decît sub presiunea nevoilor reale, şi nu pentru speculaţiuni filozofice sau sociologice (precum nici pentru admiraţia mutuală),— ci numai pentru *acţiune*, şi numai pentru o acţiune ce poate avea rezultate *pozitive: teoria* ce duce la neputinţă şi sterilitate nu poate fi adevărată.

Şi acesta este singurul criteriu al adevărului în filosofia politică.

* * *

Am ajuns la sfîrşitul lucrării mele.

Am trăit prea mult, şi am trăit *prea multe*, ca să pot avea prezumţiunea naivă, că mi s'a deschis tot adevărul şi că mi-a fost dat să spun ultimul cuvînt în această privinţă.

Cu vremea, desigur, se va da pe faţă că mi s'au strecurat constatări de fapt greşite, apreciări nejustificate, generalizări pripite.

Adevărul nu ni-l pot da decît cercetările laborioase, căutările stăruitoare şi nepregetate, adesea, ale multor generaţii.

Dar,—în mijlocul acestei confuziuni intelectuale şi morale, cînd unii nu privesc viaţa decît prin prisma formulelor împrumutate, şi-şi risipesc forţele în goana după năluciri, iar alţii, miopii propovăduitori ai „bunului simţ" şi ai disprețului pentru „doctrine", socot că în somnolenţa vegetării dintr'o zi în alta e toată taina înţelepciunii politice; în mijlocul exploziunii de uri atavistice, de porniri canibalice, cînd, pe deoparte, se înalţă la valoarea de dogmă obscurantismul şi prejudecăţile de castă, iar, pe de altă parte, idealul naţional se confundă cu xenofobia sau iudofagia vulgară şi crudă:—ori-cine, al cărui cuget e frămîntat de căutarea unui fir conducător, de trebuinţa morală de orientare în haosul nimicurilor şi grozăviilor vieţii, e dator să-şi spună cuvîntul.

„Bunul simţ" e un dar nepreţuit, singurul ce ne poate feri de toate poticnirile în drum, dar idealul, care ca o stea să ne îndrepte în lunga cărare a vieţii, ca să nu ne rătăcim în mlăştini şi în desişuri (ce veche e comparaţia!....), nu ni-l poate da decît o doctrină întemeiată pe fapte, coordonate în lumina ştiinţii şi a gîndirii sistematice.

Mi-am făcut datoria.

Şi piatră cu piatră se va clădi corpul doctrinal, potrivit trebuinţilor şi aspiraţiunilor neamului, dar fără să ne îngrădească calea largă şi luminoasă a progresului universal.

C. Stere

Digitized by Google

Expoziţia VII a „Tinerimii artistice"

„Tinerimea artistică" ne chiamă pentru a VII-a oară la expoziţia ei anuală, la care, pe lîngă membrii ei în frunte cu augusta patroană a acestei societăţi, au luat parte, ca şi în alte rînduri, un număr însemnat de artişti pămînteni (printre cari s'au strecurat întîmplător şi două nume străine). Nivelul lucrărilor expuse se susţine binişor faţă de trecut. Pe lîngă lucruri mediocre, mai mult sau mai puţin suportabile de-ale începătorilor, observăm opere bune, care ar figura cu cinste şi în alte părţi, nu numai la noi. Sunt printre artiştii noştri tehnicieni vrednici de toată stima, dar ceia ce lipseşte îndeobşte e avîntul, îndrăzneala în concepţie şi execuţie, lucrul inedit şi caracteristic al nostru. Dar de cîte ori se întîlneşte aceasta chiar în expoziţiile din străinătate? La noi cel puţin apasă prea mult trecutul sau mai bine zis lipsa de trecut, insuficienţa culturii şi împrejurările externe (sărăcia de pasiuni mari în viaţa noastră publică), pentru ca să avem ceva prea neobişnuit în această direcţie. Evoluţia aici, ca şi în literatură, îşi urmează cursul firesc. Date fiind aptitudinile unora din artiştii noştri, cred însă că producţia artistică la noi ar fi putut să fie şi mai îmbelşugată şi mai de preţ, dacă numărul mecenaţilor mai generoşi şi mai pricepuţi ar fi mai mare şi dacă Statul, din lipsă de control serios, nu şi-ar slei dărnicia ajutînd şi susţinînd persoanele mai mult în paguba decît în interesul şi spre binele artei adevărate. Mediocritatea e o plantă netrebnică şi răufăcătoare, şi ar trebui stîrpită, nu cultivată dinadins sau de milă. Ea a fost întronată dela început în şcoală, şi acum suferim urmările păcatului originar. Un patriotism miop a crezut de cuviinţă să apeleze la puterile noastre slabe şi nu la bune elemente străine, capabile să dea valoarea tehnică necesară instituţiilor naţionale. Era dar fatal ca slăbiciunile începuturilor să se resimtă pănă astăzi în cea mai mare parte din ceia ce se produce pe acest teren în ţară. Impotriva cotropitoarei mediocrităţii s-a grupat şi şi-a ridicat steagul «Tinerimea», şi 'i o datorie a publicului ales ca s-o sprijine din răsputeri pe calea îndrumării sănătoase a mişcării artistice. O parte din membrii ei şi-au cîştigat vaza lor în străinătate, şi-i un cu-

Digitized by Google

vînt și acesta, care cîntărește ceva în cumpăna cauzei lor. Veți obiecta că nici ei nu sunt artiști de mîna întăi. Că nu sunt, e drept și se înțelege din tot ce am spus mai sus; dar că nu pot fi — iată ce nu se poate prevedea cu toată siguranța. Cît de cutezat ar fi răspunsul categoric în această privință, se poate deduce din o mulțime de desminți ce ne procură istoria artelor. Chiar în zilele noastre trăesc artiști celebri, cari nu și-au găsit calea proprie și nu s-au ridicat la înălțimea dorită decît după muncă trudnică și îndelungată.

In primul rînd e vorba de o artă sinceră, adevărată, și subt acest raport «Tinerimea» e hotărît pe calea cea bună. Exceptînd pe Grigorescu și Mirea, niciodată nu s'a ivit la noi un grup de artiști mai bine dăruiți, mai harnici și mai devotați în lupta pentru întruparea frumosului. De bună samă, veți dori ca acest frumos să fie ceva mai național sau chiar cu totul național. Dar— there 's the rub. Nici celelalte neamuri nu caută altceva; și uneori cu ce risipă de puteri și jertfe! Și cu toate acestea, cîte din ele se pot lăuda că au izbutit să aibă o artă proprie, dacă n'au avut tradiții cu rădăcini adînci în trecutul lor?

Negreșit, caracterul național cu greu poate fi rostit numai și numai prin procedee tehnice. Se știe că din acest punct de vedere școala franceză ține astăzi hangul mai pretutindeni. Nici Germanii, mulți și puternici și vestiți de îndărătnici în felul lor de a fi, n'au fost scutiți de înrîurirea de peste Rin.

Cînd Romanii au vrut să aibă o literatură și o artă proprie, n'au găsit alt mijloc mai nemerit pentru aceasta decît adoptarea directă a formulelor tehnice eline și aplicarea lor la motive naționale. E mijlocul cel mai simplu pentru a naționaliza produsele spiritului unui neam, mai ales cînd acesta e la început sau nu e înzestrat din fire cu daruri extraordinare spre a'și putea deschide căi cu totul ale sale. Acest adevăr l'a înțeles și, în chipul cel mai competent, l'a realizat întîia dată la noi Grigorescu, a cărui manieră e împrumutată direct dela școala din Barbizon; adaosele sunt achiziții provenite din preferințele proprii sau din condițiile speciale ale țării. Nu trebue să se creadă că acesta e un rol modest, căci nu e vorba de o simplă localizare, cum și-ar închipui cineva, ci de o adevărată creație, care nu e dată decît unui talent înrudit cu geniul. Izbînda lui Grigorescu pe această cale ne arată dreptatea acestei procedări. Deci nu atît prin originalitate și virtuozitate tehnică vom bate noi pe Apuseni, cît mai vîrtos prin noutatea și alegerea pricepută a motivelor. Și acestea vor fi mai puțin probleme de lumină și de aer sau peisaje obișnuite și mărunte scene de mahala sau de interior ș. a. decît subiecte cît se poate de caracteristice din țara noastră, din istoria și prezentul poporului romîn precum și de artă decorativă spre care ne mînă în chip firesc legăturile noastre seculare cu civilizația bizantină. Ca probă plină de învățămînt ne poate sluji aici cu deosebire procedarea Suedejilor. E drept că aceștia aveau încă din timpul lui Gustav al 3-lea o

Digitized by Google

Academie de arte, dar gustul lor pentru imitarea străinilor s'asămăna foarte mult cu mania păturii noastre de sus pentru limba franceză și pentru toate produsele culturii franceze. De această boală ei n'au scăpat decît abia din cel din urmă deceniu al veacului trecut, cînd tinerimea lor artistică, energică și conștientă de adevărata ei menire, a rupt-o cu străinismul și a statornicit punctul cel mai însemnat al programului național: *izvoarele artistice ale țării proprii cu toată libertatea, poezia și frumusețea ei.* Prin evocarea lor ei vorbiră de munții, și de căderile de ape, de văile și de lacurile ei cu minunata lor coloare, de casele roșii care se înalță pe un pămînt acoperit de zăpadă, și de țărani cu carele lor, de Laponul care străbate marile întinderi întroenite, sub cerul instelat cu o noapte de iarnă. Și astăzi nu-i altă țară, în care arta să fie mai națională, mai vie, mai adevărată ca în Suedia.

Dar cum natura țării noastre nu-i atît de interesantă și originală ca a Suediei, va rămînea ca privirea artiștilor să fie îndreptată mai mult spre celelalte izvoare de inspirație indicate de noi mai sus. Aici e teren bogat și neexplorat încă.

Acestea fiind spuse spre îndrumarea noastră generală, să trecem acum în revizie lucrările expuse în sălile Ateneului.

* * *

A. S. R. Principesa Maria ne îmbie ochilor două obiecte de artă decorativă executate în piragravură: E o *masă* scundă și rotundă din care reies patru colțuri în formă de cruce, rezemată pe patru picioare largi cu spațiu destul pentru împodobirea lor cu relieturi de crini stilizați. Pe masă e o fericită aplicare a motivului cunoscut din biserici: radiarea soarelui. Al doilea obiect e un *dulap*, pe ale cărui canaturi vedem reliefate două cruci (din care una încîrligată, ca și crinii, e un motiv de predilecție a Principesei) și coroane de mărăcini. Amîndouă aceste lucrări confirmă finețea și originalitatea artistică. E aici un simțimînt de stil, o inspirație proprie cu caracter bizantin modern, dela care nu lipsește calitatea și puritatea. Ceva masiv și sobru ne izbește din prima aruncătură de ochiu și tradează lucrul unei mîni iscusite pătimaș pornită spre căutarea de mijloace nouă și simple.

Aceasta e o indicație pentru unii de-ai noștrii cari se mulțumesc a transcrie ori a măslui rețete importate.

Un pictor care în legătură cu arta noastră decorativă bisericească ne-a dat vădite semne de pricepere, e *Ștefan Popescu.* D-sa ne trimite astăzi din Paris 13 pînze, mai toate peisaje: e continuarea operei unui talent care nu mai are nevoe de reclamă, căci a fost relevat în cîteva rînduri și în străinătate. Chiar dacă ar fi să judecăm ceea ce el vrea și poate după lucrările de față, tot trebue să-i acordăm un loc de onoare în mișcarea noastră artistică. E aici calcul, e conștiință netăgăduită de artist susți

Digitized by Google

nută printr-o rafinărie de gust ce se hrănește din cele mai bune școli apusene. Peste pînzele sale plutește un ritm moale, gingaș, ceva catifelat care topește asprimile și înobilează apariția reală. E aplicarea principiului neoimpresionistic pornit dela Whistler și Manet: nu redarea crudă a formelor și culorilor după natură, ci aranjarea lor în vederea unui acord al întregimii.

In acest chip Popescu, cu marea-i istețiune tehnică și cu înnăscutul său simț decorativ, izbutește să ne dea un șir de icoane frumoase, limpezi și depline, dintre care citãm ca mai caracteristice „Zi întunecoasă" și „Toamnă".

Un alt pictor, care tratează natura iarăș subiectiv e *G. Pătrașcu*. D-sa expune 11 bucăți, care dau îndeajuns măsura talentului său sumbru și sugestiv ca o balada nordică. Pătrașcu e opusul lui Grigorescu: pe cît de idilic și luminos e acesta, pe atît de trist și întunecat e cel dintăi. Dacă Grigorescu e un Alexandri al penelului, Pătrașcu e un Nicoleanu. Deci nu orice timp și orice moment al zilei îl interesează pe el; de obiceiu preferă toamnele, amurgurile și nopțile, căci ele 'i procură elemente necesare pentru a'și rosti emoția. Dar și atunci el nu se mulțumește a transcrie ceia ce vede, ci, cu o paletă alcătuită din puține colori neutre, ne dă în tușuri largi scene neisprăvite, mai mult schițate după natură, un fel de instantanee, pe care, ca artist plin de temperament, nu le prelucrează de teamă ca să nu strice unitatea impresiei. E o inimă cu atît mai simpatică pentru noi cu cît în expresia ei sumbră pare a fi mai bine răsîrîntă starea morală a țării. De aceia și arta aceasta de siluete capătă uneori o însemnătate oarecum simbolică. Compară, bunăoară, fata care șede plecată „Pe prispă", împietrită parcă de o durere, durerea ce apasă de veacuri copila din popor—o cariatidă cu capul încovăiat de greul ce poartă. Acelaș graiu de pustiire și jale ne vorbește fiecare pînză a lui Patrașcu. Armonia dintre fond și mijloacele de expresie e uneori desăvîrșită. („Peisaj de toamnă", „Casă în Cîmpulung"). Poezia acestei concepții nu trebue însă s'o cauți prea de aproape, cu ochii indiscreți, căci atunci ai înaintea ta «turnată o oală de colori.» Pune-te la o depărtare potrivită, și vei vedea cum, încetul cu încetul, realitatea se desprinde cu fireasca ei scară de culori. Dar dacă artistul păstrează unitatea inspirațiilor sale și înșfacă un mulțumitor efect de ensemblu, terenul său din nerecirire e incapabil de desvoltare; îți face impresia că se găsește ca într'un impas. Lucruri mari nu pot eși dintr'o asemenea concepție. Ar trebui să'și lărgească cîmpul de activitate, să adîncească natura, să'și clarifice viziunea.

Contrastul acestei picturi ni-l dă talentul sănătos, flegmatic, punctual, aș putea zice *burghez*, al lui *Artachino*, care se continuă aici într'o interesantă serie de vederi din stradele și mahalalele Sofiei, unde pictorul lucrează de mai multă vreme la frescurile bisericii romînești. Sînt motive predilecte tratate cu o

Digitized by Google

paletă cam uscată, dar cu un realism și cu o exactitate care'l compensează îndeajuns. Iluzia aici se confundă aproape cu adevărul—atît de bine sînt prinse efectele din natură: cărămiziul olanelor, albul zăpezii, galbenul sau pămîntiul zidurilor, lemniul zaplazurilor și stîlpilor. Apoi o mare calitate a penelului său e desenul: aici Artachino se distinge ca puțini între ai noștri. Probă bună e între altele un portret de femee, desenat în sanguină.

Mult meșteșug, mult simțimînt de adevăr și scrupul în tălmăcirea realității ne arată și *I. Strîmbu* în cele cîteva lucrări expuse și cu deosebire în „Fata cosînd". E un luminist îndemânatic, dar nu și atît de rafinat (bunăoară în felul lui Besnard) ca să fi putut izbuti pe deplin în problema ce și-a pus prin compoziția sa mai mare „In fața oglinzii". Mijloacele sale de expresie, cum se vede, nu sînt deajuns pentru redarea bogăției și rafinăriei nuanțelor de stofe luxoase. Căsnindu-se a ne da efectul natural, a căzut în exagerare. Nu numai coloritul, ci și liniile și orînduirea maselor—o mare chestiune și aceasta—nu sînt la înălțimea altor creații ale aceluiaș artist. Se pare că Strîmbu nu'și cunoaște încă bine mijloacele și puterea. Dacă'i meșter desenator, penelul său relativ simplu are o asprime firească, ceia ce'l face impropriu pentru probleme de virtuozitate de felul celei amintite. Date fiind însușirile sale coloristice precum și adîncile cunoștinți ce are despre lumea dela țară, se poate socoti ca și sigur, că Strîmbu, care ne-a dat lucruri frumoase pănă acum, ar putea fi un minunat interpret al temelor țărănești; pentru asta însă trebue să fie sincer, să se ferească de contactul cu Grigorescu și să'și aleagă tipurile și momentele din natură. D-sa are destule daruri pentru a ne da icoana măestrită a unei lumi atît de puțin complicate și pretențioase în apariția 'i externă.

Desen, tonuri plăcute și calde, sinceritate și natural găsim în lucrările de manieră renaissansistică—coloristică ale harnicului pictor *Vermont*. Schițele sale de față — căci așa ni se prezintă ele în mare parte—sînt surprinzătoare reflexe din natură (mai caracteristice „In fața bisericii", „La arat", „La circiumă"). Tot odată Vermont e la noi între rarii care îndrăznesc și isbutesc a ne da compoziții în pictură. Cea mai mare din acestea, „Christus consolator", e născută mai mult din reminiscențe decît dintr'o nouă concepție a motivului; dar ea dovedește aceleași însemnate însușiri compoziționale, care asigură artistului un loc aparte în pictura noastră. Pentru o mai deaproape caracterizare a operei sale, ca și a lui Strîmbu, așteptăm un prilej mai bun.

Aceeași dragoste de adevăr, și mai ales de lumină, de aer, de colori distinse găsim în drăguțele acuarele ale meșterului *N. Grant*. El nu se mulțumește însă cu redarea impresiei generale, ci în chipul unui miniaturist stărue ște la amănunte, le prelucrează fără teamă și dă elementelor ce compun un peisagiu aceeași valoare ca și statagiului cu care'l însoțește. Una din lucrările sale poartă titlul «Lenevia»: o fată de țăran se razimă de zaplazul

Digitized by Google

din față pridvorului unei case țărănești. Doniţele ei sînt lăsate jos și brațele'i sînt duse pe după gît: ea ar fi sufletul, iar scena rurală ce se desfășură la spatele ei ar fi numai fondul tabloului. De fapt însă figura are aceiași însemnătate ca și florile, ca și celelalte accesorii ale tabloului, așa că titlul dat acestuia ar fi tot așa de îndreptățit ca și oricare altul sugerat de prezența detaliilor. Figura deci e numai un prilej care îngădue pictorului să desvăluească ochilor noștri acel miraj de colori primăvăratece, care-i tot farmecul plăzmuirilor lui Grant. In tempo mai repede sau mai încet continuă el ruladele sale hromatice în restul acuarelelor expuse, printre care se disting „In pridvor" și „Răul Tîrgului".

Panoul lui *Kimon Loghi*, cu splendoarea și solemnitatea decorativă a colorilor, face impresia unui iconostas datorit unui maestru păgîn îndrăgit de roadele țărînii și bucuros de vieață. Este aici un puternic simț artistic cu totul propriu și personal, care răspunde mai bine condiției esențiale a frumosului ce urmărește arta și pe care atît de des o uită în aprecierile lor criticii moderni. Ni-i destul un moment de luare-aminte pentru a descoperi în cele două pînze noi ale artistului, în «Primăvară» și «Adieri de Primăvară», nu amănuntele banale ale acestui anotimp, ci aceea ce am putea-o numi esența lui. Prin elemente caracteristice, reduse la minimul lor, dar rostite cu o frăgezime și o grație aproape feminină, penelul său, ca și lira unui poet liric cu imaginile sale repezi și abia conturate, deșteaptă și acordează în noi tot acel complex de simțiri nedesluşite și dulci, care s'ar putea numi simfonia eternei primăverii.

In afară de Luchian, care'și cîntă cîntecul fără nici o variație (dar despre care am vorbit altă dată pentru a mai stărui acum cu dinadinsul), expoziția cuprinde o mînă de pictori, un mănunchiu de vlăstare tinere cu mai multe sau mai puține semne de vieață și trăinicie. Intre dînșii am putea cita, ca mai promițători sau cunoscuți prin lucrări anterioare, pe *Mărculescu*, pe *Mützner*, pe *Căpidan*, pe A. Baltazar și mai ales pe *Steriadi* care însă, de data asta, nu ne atrage nici prin nobleța și adevărul coloritului și nici prin alegerea fericită a motivelor. Vrednici de amintit, spre complectarea tabloului de pictori, mai sînt doi desenatori, *A. Murnu* și *A. Popini*, reprezentați amîndoi prin cîteva lucrări, care ca ilustrații nu pot fi trecute cu vederea.

Imi mai rămîne să vorbesc despre sculptură. Dar puținătater pieselor expuse și îndeosebi lipsa lor de noutate mă scutesc de o apreciere mai amănunțită.

Cîteva lucrări mărunte (statuete, medalioane) curățel modelate de *Storck*; apoi cîteva specimene interesante de D. Mirea și D. Paciurea, care dă tot mai multe dovezi de tărie, și însfîrșit cîteva bronzuri de *Constantin Brîncuș* și de *O. Spaethe* —iată tot ce avem înaintea neastră ca producție plastică. Insușiri neobișnuite de concepție și tehnică din școala lui Rodin ne anunță dalta lui Brîncuș prin cele două studii de co-

Digitized by Google

pil ce ne trimite din Paris: Aici nu mai e dibuit, migăleală, ticluire după tipicuri învățate, ci o privire liberă, îndrăzneață a modelului, o tratare largă și pitorească a formelor și ca rezultat o rostire intensă a vieții sufletești și corporale—constatări prețioase, care ne fac să punem nădejdi multe în tînărul artist.

«Portretul lui T. Frumușanu» de Spaethe e o lucrare solidă, dar pare a fixa mai mult un moment trecător din viața lăuntrică a celui reprezintat decît cuprinsul deplin al acestei vieți (cum e bunăoară în portretul lui Luchian făcut de același artist). Splendid modelat e «Dor», figură femeiască datorită tot lui Spaethe. Dar nu dor blajin, tînjitor, potolit umezesc ochii mari și liniștiți ai acestui tip de sirenă; sub părelnica-i liniște se simte ca un prepus de furtună, de patimi ce colcăe și cari nu așteaptă decît un prilej pentru a isbucni cu toată furia lor mistuitoare. Amîndouă aceste busturi sunt dovezi strălucite nu numai de stăpînire a formelor anatomice, ci și de adîncire psihologică—semnul cel mai bun al fazei noi prin care trece talentul viguros al lui Spaethe.

George Murnu

Digitized by Google

Cronica Artistică

Rolul Societăţilor de arte la noi

Avem în Capitală în momentul de faţă 7 societăţi de arte şi anume: două societăţi de protejare (soc. „Domniţa Maria" şi soc. „Arta Romînească"), trei societăţi de pictură, sculptură şi arhitectură, („Cercul Artistic", „Tinerimea Artistică" şi soc. „Generală a artiştilor din Romînia"), precum şi două societăţi de arhitectură. In afară de aceste şapte, care sînt privitoare la artele plastice mai sînt încă vre-o trei patru societăţi de muzică şi de literatură şi artă; adecă în total cam vre-o 10—11 societăţi de arte.

Acest număr este şi îmbucurător, dă însă şi de gîndit: îmbucurător, fiindcă dovedeşte o adevărată mişcare artistică; dă de gîndit, fiindcă sînt prea multe societăţi faţă de producţiunea şi numărul restrîns al artiştilor şi prin aceasta se micşorează acţiunea lor socială.

Ar trebui, dar, ca studiindu-se cauza înmulţirii societăţilor să se caute mijlocul de a împedeca tendinţa aceasta de divizare a forţelor noastre artistice.

* * *

Cauza principală a divizării artiştilor pictori şi sculptori în mai multe societăţi este, între altele, şi insuficienţa încurajării ce li se dă.

In adevăr din lipsa de îndemn material către lucrările *de muncă intensivă*, şi din cauza lipsei unui local spaţios, unde să poată expune toţi deodată tot ce produc, artiştii sînt nevoiţi să se divizeze spre a expune pe rînd lucrările lor multe şi mărunte în sala puţin încăpătoare a Ateneului. Cu măsura aceasta ei îşi agonisesc adeseori existenţa lor de azi pe mîne, pe cîtă vreme, dacă ar fi nevoiţi să expue deodată toţi la un loc în acelaşi sală a Ateneului,—cîte o lucrare două cît le-ar permite locul,—mulţi n'ar vinde nimic, iar cei care ar vinde nu şi-ar acoperi nici cheltuelile făcute într'un an pe văpsele şi rame.

Este suficientă cred, această constatare spre a nu mai fi nevoe să căutăm mai departe şi alte cauze de despărţire între artişti.

Digitized by Google

* * *

Lipsa de încurajare însă îşi are şi ea cauzele ei care de asemenea trebuesc ştiute. Printre cele dintăi pricini ale indiferenţii publicului, trebue socotită fără îndoială lipsa lui de pregătire pentru înţelegerea lucrărilor de artă plastică. La noi în ţară sînt foarte puţini cunoscătorii şi adorătorii pasionaţi ai acestui gen de producţiune: dintr'acei care să nu poată dormi, cînd au văzut o lucrare frumoasă, pănă cînd nu o posedă. Şi aceasta din pricină că ne-a lipsit mijloacele de educaţiune artistică. N'am avut şi nu avem galerii bogate de artă, n'avem încă reviste de artă, conferinţe interesante de artă foarte puţine s'au ţinut, iar expoziţiile, care sînt cel mai puternic mijloc de educaţiune artistică, au fost cele mai de multe ori încărcate cu lucrări slabe, care mai curînd scoboară decît ridică sentimentul estetic.

Fără îndoială că o parte din vina acestor lipsuri cade şi în sarcina Statului şi anume acea privitoare la sărăcia pinacotecilor noastre. De celelalte lipsuri însă vinovaţi sînt înseşi artiştii, care n'au ştiut să se organizeze din vreme în societăţi cu scopul de a face *educaţiunea artistică* a publicului.

Prin societăţile lor de pănă acum artiştii şi-au căutat mai mult de ei, de nevoile lor imediate: să-şi vîndă lucrările produse ca să poată trăi, să se pue în vază, pentru acelaş scop, şi să aspire la clădirea unui local propriu pentru expoziţii; care toate nu sînt decît mijloace de traiu, de existenţă pentru ei, străine aproape cu totul de intenţia pură de a face educaţiunea artistică a publicului.

Deşi este foarte explicabilă şi scuzabilă această vină a artiştilor, pănă acum, fiindcă era natural să se îngrijască mai întăi de ei să aibă cu ce trăi şi apoi să se îngrijască de alţii, deşi va fi explicabilă şi de aici încolo atîta vreme cît va dura situaţia lor de pănă acum, totuşi aceasta nu ne împiedecă de a dori o schimbare în atmosfera vieţii lor şi a publicului.

* * *

Din cele arătate pănă aci rezultă că, lipsa de încurajare şi lipsa de educaţiune artistică, îşi datoresc una alteia izvorul lor; şi amîndurora se datoreşte piedeca înaintării artelor la noi.

Şi fiindcă prin lipsa de încurajare n'am înţeles că nu se fac sacrificii, dar că nu se fac sacrificii pornite din dragostea nestăpînită pentru lucrările de artă, ceia ce ne rămîne de făcut este să ne mulţumim a ne folosi de acele sacrificii din buna-voinţă şi să căutăm ca buna-voinţa şi raţiunea să o punem acolo unde ar fi trebuit să fie entusiasmul involuntar.

Aşa de pildă: în lipsa unei porniri spontanee în public de a strînge

Digitized by Google

bani necesari pentru clădirea unui local de expoziție, pentru atelierele artiștilor, pentru crearea de burse, pentru subvenționarea unei reviste de artă, pentru cumpărarea lucrărilor celor mai de samă spre a le dărui galeriilor statului etc., să căutăm a face acestea prin *stăruință* pe lîngă persoanele bogate și bine-voitoare.

Un mijloc și mai bun ar fi organizînd o societate de încurajare pentru artele plastice, așa cum este „Societatea Domnița Maria" pentru artele industriale-naționale. Și aceasta e cu atît mai ușor acum de îndeplinit, cînd fără un motiv bine definit avem două societăți de arte cu acelaș scop, puse sub acelaș patronagiu al A. S. R. Principesei Maria, și sub protecția acelorași membri de onoare. Una dintre aceste două societăți de arte ar putea fi transformată în *Societate de încurajare* a artelor, rămănînd numai cealaltă ca societate de arte plastice. Atunci amîndouă ar avea un rost bine hotărît și bine-cuvîntat, deoarece, fiind amîndouă sub acelaș patronagiu una venind în ajutorul celeilalte, amîndouă ar veni în folosul dezvoltării artelor în țară.

In cazul acesta comitetul, precum și membrii principali ai societății de încurajare, ar trebui să fie fruntașii iubitorilor și încurajatorilor de artă din țară, iar artiștii profesioniști să ocupe un rol secundar, mai mult consultativ decît activ în această societate.—Și mai nimerit ar fi poate, ca puținii artiști din comitetul societății de încurajare să nu fie alții decît artiștii din comitetul societății de arte, sau aleși dintre membrii principali ai acestei societăți.

Măsura aceasta ar fi bună din două puncte de vedere: întăi că nu s'ar strecura în societatea de încurajare decît artiștii de merit, deci cu care s'ar putea consulta societatea în chestiunile de artă, și al doilea că prin aceasta s'ar putea stabili o unitate de vederi și o perfectă armonie în acțiunile ambelor societăți de sub acelaș patronagiu.

Atunci productivitatea selectă a artiștilor din societatea de arte, fiind încurajată de dragostea bogaților și luminaților membri din societatea de încurajare, această productivitate va deveni din ce în ce mai selectă și mai spornică.

Să sperăm că nu va trece mult timp pănă cînd se va realiza acest bine pentru arte.

Ip. Strîmbulescu
pictor
Profesor la școala de arte-frumoase din București

27 Martie 1908.

Expozițiunile dela Ateneu

D-nii Eugène Carrière, Aman Jean, Grandhomme, Henri Martin, Voinescu Eugen, Gropeanu Nicolae, Angelescu Niculae, Serafim Demetru; și d-nii: Kimon Loghi, Lukian, Grant, Ioanid I., Patrașcu N., Artachino C., Aricescu Al., Mihailescu Al., Hîrlescu D., A. Baltazar, Al. Steriade,

Digitized by Google

N. Bassarab, St. Popescu, N. Vermont, Murnu Ary. Müntzner, Ipolit Strîmbulescu, Fay, d-na Cunţescu, P. Capidan, Al. Poitevin, Papini, Stork, Spaethe, Paciurea, Mirea, Brîncuşi, A. Iliescu de la *Tinerimea Artistică.*

Eugène Carrière. Maestrul francez expune la noi două pînze îndestul de cunoscute publicului, care face un eveniment din apariţia oricărei opere inedite a acestui profund artist. D. Carrière, ca toţi artiştii mari, a izbutit să impue operei sale acel ceva nou, această însuşire esenţială pot zice a unei opere de artă, fie că e vorba de concepţia operei, fie că se critică tehnica sau că amîndouă laolaltă, concepţie şi execuţie, s'au ajutat una pe alta la înfăptuirea operei. Prin procedeul aşa numit *grisaille*—pictură în două tonuri, la Carièrre sepia şi alb—artistul execută o compoziţie unde, dacă se sileşte să gîndească cît mai mult, totdeodată însă mănueşte tehnica cu acel *brio*, care, orice s'ar zice, imprimă operei acea strălucire totdeauna prezentă în opera marilor maeştri. La noi Grigorescu, scumpa noastră glorie, şi-a făcut aproape o unică preocupare din a se îngriji ca tabloul său să fie executat cu brio. Mulţi care l-au cunoscut, ştiu că Grigorescu foarte rar revenea la un tablou. In *Cap de femee* maestrul francez, redă cu prisosinţă din personalitatea sa, izbutind să facă din această pînză, nu un portret ci un tablou, căruia i-ai putea da în voe un titlu cu totul impersonal. E o mamă care gîndeşte, o gîndire care abia se cerne de sub pleoapele acelea aburite; o soţie tandră sau o gospodină aşezată, a cărei singură preocupare încape numai în cadrul grijelor casnice. E multă umbră la Carrière, ca şi cum artistul ţine să ascundă cît mai mult aceia ce înseamnă realitatea pipăită, aspectul de toate zilele al lucrurilor. Avem în viaţă momente în care sîntem altfel de cum ne prezentăm sub aspectul nostru obişnuit; tot astfel nu odată figura noastră ia o expresiune, un aspect particular, *interesant*, cum foarte bine se exprimă artiştii-pictori în argoul lor. Sub acest aspect caracteristic maestrul Carrière prinde pe pînză silueta modelelor sale, aceasta e aspectul, expresiunea interesantă a modelului. Iată de ce zicem că e ceva particular, ceva nou în opera lui Carrière, şi iarăşi că în pînzele sale e ceva care gîndeşte. In *Femee cu corset* se întîlneşte un sentiment de intimitate îndestul de bine exprimat prin mijloacele tehnice de care dispune maestrul, şi care abundă aci însemnînd acelaş caracter de superioritate ce-l are şi *Christ* al său şi energica sa operă *Paul Verlaine.*

E o mîngîere pentru noi că revedem, deşi rar—să sperăm că aceasta nu va fi pentru ultima oară—operele în original ale iubitului maestru.

Aman Jean. O foarte frumoasă pînză, de un colorit suav, intitulat, *Confidenţă* expune d. Aman Jean, o distinsă personalitate artistică, îndestul de apreciată de publicul parizian. Potrivit unor adînci observaţiuni, cum şi consecvent unui principiu că opera de artă atunci s'a apro-

Digitized by Google

piat de înfăptuire cînd ea s'a filtrat în deajuns prin simţirea artistului, d. Aman Jean colorează compoziţiunea sa într'o gamă violacee foarte atenuată şi ale cărei tonuri topite cade căldura ce animă opera, se potrivesc de minune cu motivul pînzei: două femei de o eleganţă aleasă care se spovedesc una alteia.—Ce-şi spun aceste două femei cu umerii aceia goi şi alunecoşi, care va fi înţelesul acelor şoapte a căror discuţiune e păzită de însăşi piepturile lor—două sînuri care ar face din orice aschet un nou sfînt Antoniu—o spune dela început artistul prin acea discretă armonizare brumărie. In interesul acestei armonizări, artistul se foloseşte de contur cu destulă sobrietate, ascunzînd aproape peste tot, întocmai ca şi Carrière, această linie îndestul de acuzată la academiciani. Lipsesc deasemenea asperităţile rămase din mînuirea pensulei foarte utile în unele compoziţiuni energice, în plin aer şi în soare, foarte păgubitoare însă în pînze ale căror subiect reprezintă în esenţă un sentiment potolit, o acalmie.

În rezumat d. Aman Jean e un artist care vorbeşte deadreptul sufletului, posedînd pentru aceasta destule calităţi de artist bine ajutate de o ştiinţă a culoarei, şi toate la un loc cum nu se poate mai bine întrunite printr'un gust particular firilor alese.

Henri Martin. Mi-e în minte încă acea *Sérénité* a subtilului maestru, care acum cîţiva ani, cam de mult, mă încînta prin acel vag al poeziei, o însuşire care caracterizează întreaga operă a lui Henri Martin. În Ateneul nostru, maestrul parizian expune două pînze: *Case vechi* şi *Tricoteuse.* Cea dintîi, într'o gamă galben-roşcată, e o operă de *pointilliste,* redată cu ştiinţa particulară acestei manieri pe care maestrul o stăpîneşte îndeajuns. In „Tricoteuse" întîlnim asemenea aceleaşi calităţi superioare care au consfinţit în Henri Martin pe maestru, alături de marile ilustraţiuni artistice indicate de lumea întreagă, să-şi împartă un renume cu atît mai greu de căpătat cu cît, pentru a-l avea, trebue să trăeşti o viaţă de om, cum e cazul şi cu marele Puvis, care nu odată a fost respins în debuturile sale.

Nu mai puţin interesante sînt lucrările „Hébé" şi „Madona de Solario", două pînze ale d-lui Grandhomme, precum şi tablourile d-lui Scott şi Madame Grandhomme, alte două temperamente care complectează numărul artiştilor franceji care au trimis cîte ceva din operele lor pentru a fi admirate de publicul romînesc. Cum aceasta e a treia oară cînd ne vine ceva artă din Franţa, ţinem să o spunem că de data asta am fost mai fericiţi decît sub *impressa* Simon Toudouze, cînd s'a avut mai puţin în vedere aceia ce domniile lor, impresarii, numiau „răspîndirea artelor în Romînia" (foarte mulţumim!).

Nicolae Gropeanu. Nu sînt rele unele pasteluri ale acestui artist, ale cărui merite de pictor rămîn încă să fie afirmate, şi aceasta prin cel mai sigur mijloc: acela de a se produce cu cîteva pînze bine studiate.

Digitized by Google

Pastelul un gen uşurel şi profesat mai mult de domnişoarele din pensioane decît de artişti cu unele pretenţii, nu poate da niciodată consistenţa corpurilor, ceia ce face ca el să fie folosit într'o slabă măsură şi mai totdeauna de unele temperamente puţin obişnuite cu greul meşteşugului pictural. Pastel a făcut şi un Besnard, dar nu „pastelurile" au făcut faima acestui artist.

E în pastelurile d-lui Gropeanu, chiar şi în cele cîteva mai bune, o perseverentă atenţiune de a face ceva bătător la ochi, tot aşa după cum e şi o nemărginită prudenţă de a evita forma. Toţi copii aceia n'au capete ca lumea, n'au ochi, n'au nasuri, mînile, dacă cîteodată sînt redate în întregime, nu au degete. Nu e lipsită de unele calităţi de armonie „Înşiră-te mărgărite", care, aşa cum e, reprezintă abea o schiţă pentru adevărata compoziţie pe care o aşteptăm încă dela d. Gropeanu; efectul acela de lumină din jurul copilului care povesteşte, e obţinut cu pricepere.

Eugen Voinescu. Un cuvînt spus cu asprime ar atinge poate susceptibilitatea unui om, care, la vîrsta cînd alţii culeg laurii, s'ar vedea contestat până şi în aşa numitele „succese" ale trecutului. De aceia nu voi mai critica opera d-lui Voinescu, octogenarul pictor, ale cărui pînze nu mi-au încălzit niciodată inima; mă voi mărgini să spun numai că e timpul ca d. Voinescu, pentru prestigiul numelui d-sale, să refuze a mai semna sau expune pînze de felul celor expuse anul acesta, ca „Pe prispă la Rucăr", o searbădă vedere de interior, fără perspectivă şi desen, sau „Călugăriţe", lucrări care nu se trec nici atunci cînd cel care le expune e un debutant. Oricît de *practic* ar fi un artist, el nu trebue să se despartă de ceia ce, într'un elan al mîndriei de sine, se numeşte ambiţiune; şi ambiţiunea în anumite împrejurări e o patimă înălţătoare.

Serafim Demetru. E sigur că iubitorii de o artă originală au fost mai puţin impresionaţi de pînzele d-lui Serafim, toate concepute, nu din dorinţa de a exprima cu sinceritate o impresiune sufletească, nici din imboldul de a se apropia încă cu puţin de acel renume pe care îl ambiţionează orice artist. Dar d. Serafim va răspunde că d-sa nu e dintre aceia care în tot momentul cată cu ochi lacomi către acel disc fosforescent atribut al gloriei, acea aureolă, care şede atît de bine în jurul atîtor frunţi gînditoare. Consecvent acestei lipse de ambiţiune,—o vanitate ca orişicare, un fel de struguri acri pentru cei ce nu o pot dobîndi (vorbim se înţelege de renume), d. Serafim se lasă dus de curentul cel mai nenorocit, acela care ventilează o artă viciată de tot felul de elemente primejdioase şi pentru gustul public şi pentru bunul renume al picturii noastre. O manieră academică în subiecte banale, ca „ţigănci cu flori", „ţigănci care se caută în cap"(!) „ţigănci care dă în căţi", apoi un Hennerianism rău întrebuinţat în Hristoşi deşiraţi, în Magdalene cu părul veşnic roşu, însfîrşit o pastişare după pictori francezi obscuri, într'o reeditare a cliseelor clasice. Într'aceasta din urmă catego-

Digitized by Google

rie se poate socoti şi acea *Drayadă* (oamenii cu carte zic: Driadă), care vădit nu e o driadă, deoarece această divinitate însemna la Greci o zeiţă a pădurilor care îşi avea şi ea cultul ei, iar nu o simplă muritoare care venerează cultul unui zeu oarecare. Subiectul, o femee nudă care, potrivit felului de închinăciune antică, oferă un mănunchiu de flori unui satir—ce rînjeşte pe un piedestal—e acelaş dintr'o pînză a unui obscur autor francez intitulată „Offrande", şi care se poate vedea într'un număr vechiu din publicaţiunea Panorama Salon. Dar şi fără această pastişare—ca să nu-i zicem pe numele adevărat—d. Serafim nu iese din cadrul producţiunilor hibride, pentru care nu se cere o simţire deosebită, ci simple aptitudini de a colora şi relativ de a desemna. Nici o pînză deosebită unde să întîlneşti tresărirea unui temperament sau măcar intenţiunea de a te arăta că preţueşti aceia ce se chiamă originalitate. Aceasta e şi cauza pentru care opera d-lui Serafim nu poartă semnul unui caracter oarecare; ea e un cîntec vechiu şi anost repetat din gură în gură, şi care după un şir de ani răsună mult mai nesuferit, pe care îl uiţi oridecîteori întîmplarea ţi-l aduce la ureche. De aceia poate am simţit o jenă particulară, o teamă de a nu mă indispune, atunci cînd am vizitat expoziţia d-lui Serafim, care, pentru a fi apreciată, ar trebui ca şi artist şi public să fi trăit cu zeci de ani în urmă.

D. Angelescu Nicolae. Alături de d. Serafim expune, pentru a doua oară în acelaş sezon, d. Angelescu, un bun pictor printre numeroşii noştri amatori, care se dedau la pictatul florilor, pe care le redau potrivit mijloacelor de care dispun. In artă, însă, se cere şi puţin talent şi totdeodată puţină şcoală; altfel nu izbuteşti să faci opera. Dacă totuşi o faci, atunci.... faci negustorie.

*

Innainte de a trece la artiştii „Tinerimii", ne înclinăm cu tot respectul în faţa acelor admirabile decoraţiuni ale *A. S. R. Principesa Maria*, o valoroasă artistă, cea dintăi care a făcut să înflorească şi la noi genul decorativ. Am urmărit acele compoziţiuni de pe „dulapuri" şi „mese", şi din ele mi-am căpătat convingerea că A. S. R. Principesa noastră posedă frumoase calităţi de stilist, cum şi multa preciziune pentru un desen destul de anevoios.

Kimon Loghi. Cu d. Loghi a apărut la noi un fel de pictură pe care nu-l mai întîlneşti nicăiri la ceilalţi artişti. Şi e poate un bine aceasta; întăi pentrucă d. Loghi rămîne singur într'un gen în care nu s'a mai încercat nimeni la noi, şi în al doilea rînd pentrucă am rămas—păn' acum, scutiţi de pastişe în genul Kimon. Pentru a înţelege pe Loghi trebue din capul locului să vezi în artist un tovarăş de gînduri, să fi trecut prin aceleaşi emoţiuni ca şi dînsul şi mai cu samă să ţii ca in-

Digitized by Google

tegritatea inspirațiunii tale să nu fie cotropită de unele curente de moda cea mai nouă. Dar tocmai pentru aceasta, vor spune unii, Loghi nu e original; ceia ce vezi la dînsul vezi și la Boecklin. Nu este așa. Din faptul că Loghi zugrăvește castele vechi, cu chiparoși încovoiați de furtună, sau balade trăite în aceiași atmosferă, în acelaș decor ca și la Boecklin, nu se poate trage concluzia că Loghi calcă pe urmele maestrului neamț. Credem că e permis orișicui să guste subiectele medievale, baladele sau orice alte motive *nereale*, fie că ele se întîlnesc prin legende străvechi și la alte popoare, fie că sînt plăzmuite de mintea artistului, un temperament, o fire vizionară. Atît numai că ceia ce zugrăvești să fie prefăcut prin temperamentul tău, întocmai cum o oglindă cu o suprafață convexă schimbă, pocește imaginea care s'a proectat într'însa. Aceasta e partea care interesează într'o operă, și în această privință d. Loghi nu datorește nimic lui Boecklin, deoarece în opera artistului nostru se răsfrînge temperamentul său. Dacă, însă, voiți să cîntăriți opera de artă cu măsura naționalismului, atunci nu numai Loghi dar și un Patrașcu, cu acel colorit care nu e al țării aceștiea, un Ștefan Popescu, cîntărețul romîn al Bretaniei, vor trebui să fie lăsați deoparte, căci și aceștia doi artiști au ceva neromînesc în opera lor. Astăzi preocupările de școală, rafinăriile tehnice, ca și manierismul unora, sînt atita de răspîndite, atita de întrebuințate de orișicine, în acelaș fel și în orișice colț de țară, încît nu se mai poate zice că există o școală franceză sau o școală germană, engleză sau alta, și ca consecință că cutare artist lucrează în felul școalei franceze, germane, etc. Ceia ce într'o vreme se înțelegea prin *școală*, cum de pildă: școala normandă (Rubens), școala florentină (Michel-Angelo), școala boloneză, etc., nu mai poate avea senz astăzi cînd peste tot există o singură școală, aceia a *realității*, aceia care uzează pretutindeni de aceleași mijloace tehnice pentru a reprezenta realitatea lucrului, chiar cînd realitatea aceasta însamnă traducerea adevărului plastic dintr'o operă cu inspirație idealistă. Un Hans von Bartels e acelaș ca și un Besnard, tot așa după cum un Sargent e un Segantini și un John Lavery, un Jacques Emile Blanche, amîndoi portretiști de valoare. S'ar părea că orice artist nou care apare pe arena artei, nu are în vedere decît un singur scop: să redea cît mai bine și cît mai *personal* aceia ce gîndește. Pentru aceasta el nu ține socoteală că mijloacele pe care le întrebuințază pentru a-și ajunge țelul au mai fost întrebuințate și de alții. Un Von Verner, cu acel tablou care reprezintă „un tîrg de pește", mînuește pensula în acelaș fel ca și un Stevens în „l'Accouchée", o frumoasă pînză ce reprezenta o femee culcată, o lehuză avînd alături pe noul născut.

Din cele spuse se poate vedea că aci nu mai e vorba de școală, care să deosebească doi artiști din două țări deosebite, sau care să atașeze pe unul la școala celuialalt. Ștefan Popescu al nostru lucrează în acelaș fel ca și maestrul francez Lucien Simon. Nimeni însă nu s'a gîn-

Digitized by Google

dit să spue că artistul nostru calcă pe urmele maestrului francez. Este altceva însă care caracterizează opera artistului, este acea personalitate care trăeşte în compoziţia pictorului în fiece nuanţă sau linie din tablou. Dacă Stevens samănă oarecum cu Whitsler sau un Puvis cu Levy Durmer, şi iarăşi, dacă un Gustav Moreau rămîne un Gustave Moreau, e că un Puvis sau un Moreau au gîndit şi au arătat cum au gîndit în opera lor, fiecare după modul său de a vedea. La unul o profunzime de cugetare vecină cu filozofia, la celălalt o percepţiune a operei prin prizma simbolului. Dacă eşti un observator fin, nu poţi confunda pe unul cu celălalt; acolo unde se face această confuzie, a lipsit, negreşit, o personalitate; acolo e vorba de pastişă. Un exemplu izbitor, pentru a nu merge mai departe, îl avem în d. Serafim Demetru, pictor bucureştean care samănă ca două picături de apă cu Henner, pe care-l pastişază fără pic de rezervă.

Pentru a reveni la d. Kimon Loghi, vom spune încheind că, dacă Loghi are acelaş fond de inspiraţie caşi Boecklin, aceasta nu-l rînduieşte printre imitatorii acestui mare artist. Dealtfel opera lui Loghi e foarte *variată*. Ea nu reprezintă, cum nu a reprezentat niciodată, o *unitate* de gîndire, cum e cazul cu maestrul neamţ. Dacă Loghi a făcut „castele cu chiparoşi", a făcut însă şi pe: „Post mortem laureatus" şi „Gavroche" (unde numai de Boecklin nu poate fi vorba) şi *Princessa bizantină*, expusă în expoziţia de care ne ocupăm, o pînză cu reale calităţi de armonie. Tot la „Tinerimea" a expus d. Loghi şi un frumos peisaj, reprezentînd oraşul *Cavalla* întrezărit prin crenourile unui zid de o culoare roşcată. Mult studiu şi mult sentiment în această pînză, o merituoasă lucrare cum puţine se găsesc în expoziţie.

Lukian. Multă simţire în toate acele „Flori" din panoul d-lui Lukian. Am admirat „Garoafe" de o admirabilă frăgezime şi de un colorit încîntător. Nu ştiu cum, cînd priveşti opera lui Lukian, ai perfect aceiaşi senzaţie ca dinaintea pînzelor lui Grigorescu. Simţi că eşti în faţa unui artist care nu te minte cu idei împrumutate, cu culori întîlnite şi la alţii şi mai cu samă cu subiecte pentru care vezi bine că nu i-a tresărit o clipă firea. E numai natura, în simplitatea şi măreţia ei, pe care o prinde un artist ce o înţelege şi mai cu samă o iubeşte.

N. Patraşcu. E un artist Patraşcu, cum puţini sînt la noi, adecă unul care nu prea se sinchiseşte de aceia ce-i place publicului. De aceia nici nu prea se sileşte artistul să intre în voia publicului, care nu odată a întors capul nedumerit dinaintea pînzelor sale întunecate, puţin conforme cu acela ce ne-am obişnuit a numi realitate. Spuneam mai sus că, tocmai aceia ce ne interesează într'o operă, este această prefacere, această falşificare, dacă mă pot exprima astfel—a motivului prin intervenţia eului nostru. Şi comparam opera de arta trecută prin sufletul artistului cu o imagine oarecare resfrîntă de o oglindă cu o suprafaţă convexă, care, pri-

Digitized by Google

mind imaginea, o denaturează, o poceşte, încît mai că nu o cunoşti. E sigur, că Patraşcu a perceput la fel imagina oricărui peisaj din pînzele sale, ca şi oricare din noi, căci pe fundul retinei fiecăruia din noi, se desenează exact aceiaşi imagine; această imagine a întîlnit însă în artist pe un visător, pe un culorist iubitor de armonii sumbre, şi atunci întreaga imagine, oricum ar fi fost ea, a căpătat acea culoare, care e cea preferită de artistul nostru. Nouă ne place acest artist mai ales că, printre puţinii care se îngrijesc ca ceia ce fac să fie făcut dintr'o convingere proprie, iar nu din cea ce vezi că face altul; de aceia Patraşcu se poate numi şi original.

In „Peisagiu de toamnă", acea privelişte sombră, neînţeleasă, d. Patraşcu abuzează de unele tonuri şi mai ales de o factură care îngreuiază în totul înţelegerea operei, dacă nu chiar nimiceşte *senzul* pe care trebue să-l aibă orice operă. Este acolo... dar ce este? ce-ar putea fi? Un teren cultivat, o arătură, un aluniş. Ce va fi vrut să spună d. Patraşcu? Odată d. Maiorescu vorbea de scopul final pe care trebue să-l ajungă opera de artă pentru a merita acest nume. Şi compara, fermecătorul nostru magistru, opera de artă înfăptuită cu o rachetă care se ridică, sue, sue, şi acolo sus pocneşte, împrăştiind scîntei, lumină, stele.... Aşa şi în poezie, tot aşa şi în pictură. Aduni vers cu vers, strofă cu strofă, pui linie lîngă linie, ton lîngă ton, dar... pănă cînd?

„Interior de curte" e o admirabilă pînză care străluceşte de frăgezime şi transparenţă; e un abil pictor d. Patraşcu care ştie să redea dintrodată o imagine, cruţînd curăţenia aceia a tonurilor neretuşate.

Artachino. D. Artachino se prezintă cu cîteva peisage serioase, toate vederi din Bulgaria. Privind lucrările sale din anul acesta, mai că nu regăsim pe d. Artachino de altădată, cînd, cu o timiditate ce nu mai stă bine artiştilor formaţi ca d-sa, zugăvea „felii de pepene" sau „crizanteme". De data asta d-sa se prezintă cu studii complecte, cu unele peisage eboşate cu destulă siguranţă şi în care se oglindeşte mult sentiment. Am gustat fără excepţiune toate pînzele d-lui Artachino. In deosebi acel *Călugăr în repaus* într'acel interior bulgăresc, de o intimitate îmbietoare pentru drumeţii obosiţi care conăcesc pe la hanuri identice cu cel din tabloul d-lui Artachino.

Aricescu. Nu m'am pasionat niciodată de pînzele acestui amator—căci e operă de amator aceia ce face d. Aricescu—care n'a înţeles niciodată senzul adevăratei arte către care d-sa nu va putea să se îndrumeze niciodată, deoarece nu are cu dînsul nici unul din mijloacele indispensabile pentru a face opera de artă. Cu un alt public, d. Aricescu şi-ar fi înmormîntat demult aspiraţiunile sale de pictor—dacă le va fi avut. Ne miră chiar cum de asemenea pînze de un aspect supărător de naiv, o tonalitate dulceagă obţinută ca de mîna unei cucoane senzibile,

Digitized by Google

oh! prea senzibile—pot sta alături de „Crist Consolator" a d-lui Vermont sau „In faţa oglinzii" a d-lui Strîmbu.

Alături de d. Artachino expune şi un tînăr începător d. *Mihailescu*, care posedă unele însuşiri ce îndreptăţesc bune speranţe pentru viitorul acestui tînăr. Nu e lipsită de calităţi lucrarea d-sale „Studii grup", unde, într'un desen aproape corect, se înjghebează o compoziţie oarecum echilibrată şi cu o bună distribuţie a valorilor. Ce păcat însă că asemenea calităţi sînt puse în serviciul unei şcoale nenorocite, aceia care falşifică aparenţa lucrurilor, nu pentrucă aşa ceva porunceşte simţul tău intern, ci pentru a maimuţări pe cutare maestru neamţ sau nemţit. Unde va fi văzut d. Mihailescu ochii aceia nălbiţi de acel fum albăstriu, care se ridică din fieştece nuanţă şi care împiedecă ca obiectele să aibă consistenţa lor reală; de unde iarăşi obrazul acela trandafiriu la bătrîna aceia care stă cu mîna în poală? Sîntem siguri însă că cu vremea d. Mihailescu se va dezbăra de unele apucături nesincere pentru un talent care ia fiinţă şi care trebue ferit de primejdia imitaţiunii, tocmai pentru a se putea intitula şi original.

Tot ca debutat întîlnim în dreapta d-lui Mihailescu şi pe d. *Hîrlescu*, care, în portretul d-lui A. I., dovedeşte că posedă însuşirea a ceia ce numim: talent, dar un talent care nu va putea evolua, din pricina acelei lipse de orientare care încurcă orice tendinţă de a eşi la un bun sfîrşit. Cauza e că d. Hîrlescu nu se mulţumeşte, cum s'ar zice, „să meargă la pas, pe drumul cel bătut", ci se grăbeşte, crezînd că dacă va merge mai repede va ajunge mai curînd acolo unde vrea. Privind opera d-lui Hîrlescu mi-am făcut convingerea că d-sa a înţeles că, pentru a te intitula pictor mare, trebue neapărat ca tot ceia ce faci să fie: *larg*, *îndrăzneţ* şi *original*. Asta se vede din toată acea construcţie „largă" şi manierată. Decît acest fel de a picta şede bine numai maeştrilor mari, cu un trecut de experienţă şi care, cînd pun un ton, îl pun sigur şi la locul lui. Tehnica picturii are şi ea o disciplină, o regulă; nu e un joc oarecare, o anarhie.

* * *

Despre ceilalţi expozanţi în numărul apropiat.

Spiridon Antonescu

Digitized by Google

Cronica Ştiinţifică

Căldura pămîntului şi Radiul

Descoperirea Radiului şi a substanţelor radioactive a zdruncinat din temelii edificiul ştiinţific clădit cu atîta trudă şi care părea veşnic; ea a atins principiile fundamentale ale ştiinţii, a permis să se rezolve un mare număr de probleme şi a pus în discuţie altele nouă. Consecinţele teoriei radioactivităţii se resimt în domenii îndepărtate, stabilind legături între fenomene, care păreau cu totul străine unele de altele. Aşa o teorie, propusă în timpurile din urmă de către *Ch. Ed. Guillaume*, caută să explice căldura interioară a pămîntului prin descompunerea radiului conţinut într'însul. Se ştie în adevăr, că radiul, discompunîndu-se, pune în libertate căldură; ar trebui să existe în pămînt cantităţi însemnate de radium, pentruca toată căldura din interiorul pămîntului să poată fi atribuită descompunerii lui. Vom trece în revistă principalele constatări făcute pănă acum, pentru a vedea, întrucît ele sprijină ideia aceasta a lui *Guillaume*. Se înţelege că va trebui să vedem înainte de toate dacă radiul e răspîndit peste tot locul în pămînt şi dacă e în cantitate aşa de mare, încît să poată explica formarea căldurii interne a pămîntului. Un mare număr de fapte arată că radiul e răspîndit peste tot locul în scoarţa globului. O bucată de argilă roşă, luată din fundul oceanului Atlantic dela o adîncime de 5000 m., era de 16 ori mai radioactivă decît rocele ignee, cunoscute ca radifere. După cercetările lui *Joly*, rocile din Simplon conţin radium în cantităţi cu mult mai mari decît rocele ignee. Radiul e deci pretutindeni răspîndit: în rocile care formează munţii, ca şi în fundul Oceanului. Poate acest radiu să dee prin descompunerea lui căldura constatată în pămînt, ori de cîte ori s'au făcut săpături? La această întrebare se va putea da un răspuns, numai dacă se va calcula cîtă căldură dezvoltă radiul aflător în pămînt, şi se vor compara rezultatele calculului cu faptele observate. Un asemenea calcul a fost făcut întăiu de *Strutt*. Pe baza calculului lui *Strutt* a găsit *Fischer* că, în special pentru rocile din Alpi, temperatura ar trebui să crească cu 1° pentru fiecare 23 m. adîncime. E un fapt cunoscut că, cu cît ne adîncim în pămînt, temperatura se ridică; în special pentru Alpi este ştiut, că între greutăţile cu care a avut să lupte omul la facerea diferitelor tuneluri pe sub munţii aceştia, era şi enorma temperatură ce domnea acolo. Către partea Nord la eşirea din tunelul Simplonului temperatura era de 56° şi în părţile celelalte s'au întîlnit des 55°. Existenţa izvoarelor ferbinţi întîlnite cu prilejul acestor săpături dovedesc că în interiorul rocilor domneşte o temperatură des-

Digitized by Google

tul de ridicată. S'a constatat la muntele *Cenis* că temperatura creşte cu 1°, cînd ne scoborîm cu 43 m. în interiorul pămîntului, în *Saint-Gothard* cu 1° pentru 46 m. către mijlocul tunelului şi 1° pentru 21 m. la eşirea spre nord. Din acest punct de vedere se vede deci că calculele lui *Fischer* sînt pe deplin confirmate. Pare aşa de naturală legătura între radiu şi temperatura din lăuntrul pămîntului, încît profesorul *Joly* din *Dublin*, odată cu studiul radioactivităţii rocilor din Alpi, a emis părerea că temperaturile constatate în aceşti munţi pot fi datorite radiului. După cum se vede, *Guillaume* caută să generalizeze această ipoteză şi să explice toată căldura pămîntului prin distrugerea radiului răspîndit în scoarţa globului.

Permit oare proprietăţile cunoscute ale radiului să se susţie o asemenea ipoteză? Căldura pămîntului durează de multă vreme, pe cînd viaţa radiului e limitată. Din studiul acestui corp s'a constatat că, din o cantitate anumită de radiu, ar rămînea peste 1300 de ani numai ½ în urma distrugerii celeilalte jumătăţi, şi după 26000 ar mai rămînea din ea numai a milioana parte. Dacă tot pămîntul ar fi din radiu, el ar fi redus la 1 kgr. peste 1000 de secole. Dar vrîsta pămîntului e mai mare decît 1000 de secole. Cum se face deci că a mai rămas radium în el şi nu s'a distrus tot? De unde provine radiul din pămînt? Se vede că ipoteza lui *Guillaume* e în strînsă legătură cu chestiunea originii radiului. *Boltwood* a constatat că, din minerale de *uran*, care nu au *thorium*, se poate obţine un product radioactiv, analog radiului. Cu modul acesta se găseşte confirmată ipoteza lui *Soddy* şi *Mackenzie*, că radiul ar rezulta din distrugerea uraniului. Această distrugere de uran nu dă însă de-adreptul naştere la radium, ci unui alt product, *actinium*, care la rîndul lui trece în un corp necunoscut încă pe pămînt şi numai din acesta se formează radiul. După cercetările lui *Soddy*, *Rutherford* şi *Boltwood* pare deci lucru sigur că radiul ce să găseşte pe pămînt se datoreşte uranului, provine din distrugerea uranului. *Boltwood* a constatat mai departe că în toate mineralele de uran, proporţia între uran şi radium e constantă. Ne explicăm acum de ce mai există radium, pe pămînt, cu toate că se distruge necontenit: el se reformează necontenit din uraniu. Cercetările au arătat că numai după 600 milioane de ani o cantitate dată de uranium este distrusă pe jumătate. Această constatare arată că şi radiul va continua să existe multă vreme în scoarţa pămîntului.

Uraniul se găseşte pe pămînt în terenurile eruptive. Unele din acestea vin de la o adîncime foarte mare, unde desigur domnesc alte condiţii decît cele de pe pămînt. In adevăr corpurile din interior sînt din ce în ce mai puţin atrase spre centrul pămîntului cu cît ne apropiem de acest centru *); pe de altă parte ele trebue să fie supuse acolo

*) Mecanica dovedeşte că un corp aflat în interiorul pămîntului la distanţa r de centru e atras numai de materia ce se găseşte în interiorul

Digitized by Google

la presiuni enorme. *Ch. Ed. Guillaume* complectează ipoteza lui admiţînd că această presiune enormă a dat naştere la cantităţi mari de uran în interiorul pămîntului. Acest uran poate ajunge mai la suprafaţă, pe toate căile, pe care un corp din interiorul pămîntului se apropie de suprafaţă: uneori, contracţiunea scoarţei apropie unele minerale de uran din interiorul pămîntului de păturile superficiale; alte ori se pot forma curente ascendente datorite atracţiilor celorlalte astre—fiindcă atracţia spre centrul pămîntului e mică, asemenea curente nu sînt imposibile—; alteori cristalizări produse în interiorul pămîntului schimbă volumele şi fac dizlocări de roci către suprafaţa erupţiei vulcanice etc. De sigur, dacă n'ar fi asemenea cauze care să aducă la suprafaţă corpurile dense din interiorul pămîntului, metalele grele ca aurul, platina, iridiul n'ar trebui să se găsească în păturile apropiate de suprafaţa pămîntului. uraniul format deci în interior, ar străbate şi el către exterior, unde ar da naştere prin dezagregare la radium. In ce priveşte condiţiunile de căldură, pămîntul ar fi supus unui echilibru, care va domni multă vreme. Prin trimetere de căldură către corpurile cereşti, pămîntul se tot răceşte; scoarţa i se tot contractează, supunînd la presiuni din ce în ce mai mari interiorul lui. In păturile adînci această stare de lucruri ar da naştere uraniului, care venind către suprafaţă sufere distrugeri şi se transformă în radium. Distrugerea mai departe a acestuia dă naştere la căldură, care înlocueşte pe cea pierdută prin radiare. Cum se vede totul e ipotetic, ba numărul ipotezelor creşte necontenit. In special ipoteza aceasta asupra originii uraniului e destul de îndrăzneaţă, căci dovezile experimentale directe par a o contrazice. Această ipoteză admite că se poate crea uraniul, o substanţă radioactivă, din roci care pot să nu fie radioactive şi aceasta prin efectul presiunii. Dar *Schuster*, *Eve* şi *Adams* au arătat că, supunînd radiul la presiuni de 3000 atmosfere, radioactivitatea lui nu sufere nici o schimbare, nici nu creşte nici nu descreşte. Dacă în acest caz presiunea enormă n'a influenţat radiul, nu-i o dovadă că ea n'ar putea influenţa alte substanţe, cum sînt corpurile din interiorul pămîntului şi aceasta cu atît mai mult cu cît presiunile ce domnesc acolo sînt enorme faţă cu presiunea de 3000 de atm. produsă de om. Din alte domenii avem dovada, că presiunile exercitează o influenţă considerabilă asupra stării corpurilor şi deci n'ar fi de mirare ca ipoteza asupra originii uraniului să conţie în ea mult adevăr.

Dr. P. Bogdan

---

unei sfere de rază r. Această atracţie se calculează, închipuindu-ne toată materia din sfera de raza r concentrată în centrul pămîntului, şi aplicînd legea lui *Newton*: atracţia e proporţională masei care atrage şi invers proporţională cu patratul distanţii. Pentru cazul unui corp de 1 gr., aflat la distanţa r de centrul pămîntului, masa atrăgătoare e materia cuprinsă în sfera de raza r; volumul sferei e $4{,}18\ r^3$ şi masa materială cuprinsă în ea e $4{,}18\ r^3\ d$, dacă d reprezintă densitatea pămîntului. Forţa atractivă e $\frac{4{,}18\ r^3\ d}{r^2} = 4{,}18\ r\ d$, ea scade deci cu r.

Digitized by Google

Cronica Medicală

Cîteva cuvinte asupra creşterii, dezvoltării şi involuţiunii organismului la animalele superioare şi în special la om.

Printre multiplele şi importantele fenomene ce se prezintă observaţiunii biologiştilor, puţine au darul de a deştepta un interes aşa de viu ca acelea ale edificării, dezvoltării, modelării şi involuţiunii organismului.

Puţine spectacole sînt aşa de grandioase ca acela al vieţii care construeşte mărindu-şi astfel propriul său domeniu, iar studiul bătrîneţii nu are un interes mai puţin însemnat.

Importanţa acestui studiu e datorit faptului că bătrîneţa, cu lungul ei lanţ de mizerii, e soarta comună a fiinţilor vieţuitoare, care au putut rezista pănă la această fază. Studiul acestei stări, ca şi acela al boalelor, reprezintă o manifestare a dorinţii de conservare a existenţei şi a sănătăţii atît de adînc înrădăcinată în om.

Voi încerca în acest articol să schiţez, în linii generale şi în limitele cunoştinţelor actuale, mijloacele pe care natura le pune în acţiune în procesul creşterii şi modelării organismelor, spunînd în urmă cîteva cuvinte asupra mecanismului bătrîneţii.

Amintesc mai întăi că oul fecundat se poate considera ca punctul de plecare al dezvoltării organismelor ce le avem aci în vedere. Începutul lor se găseşte în definitiv într'o celulă rezultată din contopirea altor două şi expulzarea unor părţi ce ar fi fost de prisos sau ar fi împiedecat chiar dezvoltarea normală.

In constituţiunea fizico-chimică a oului, prea puţin cunoscută de altfel, trebue căutat substratul ereditătii. Cînd condiţiunile sînt favorabile, oul ajunge prin dezvoltarea sa treptată la un organism mai mult sau mai puţin asemănător cu acela al părinţilor. In el rezidă un mecanism, în virtutea căruia anumite substanţe din mediul intern al mamei sînt atrase şi elaborate, edificînd noul organism cu diferitele tipuri de celule, ţesuturi, organe etc.

S'a zis—şi faptul mi se pare sigur—că fiecare organism se naşte cu un coeficient de vitalitate şi de evoluţie ulterioară. Ar fi însă inexact dacă s'ar induce de aci că, organismul odată născut, fiecare ţesut sau organ evoluează în urmă numai pe contul lui propriu şi independent de celelalte organe sau ţesuturi din organism, în virtutea impulsului primit dela părinţii săi şi care se găseşte în stare latentă în ou.

Studiile din ultimele decenii au arătat că fenomenele sînt mai complicate şi în acelaş timp au început să ne dezvălue mijloacele întrebuinţate de natură în dezvoltarea, în creşterea organismelor, dîndu-ne chiar într'o anumită măsură posibilitatea să ajutăm această dezvoltare cînd e împiedecată, şi să modelăm întru citva pasta organismului cînd aceasta evoluează într'un mod anormal.

Digitized by Google

Creşterea la om, ca şi la animalele superioare, se face prin intermediul unei porţiuni cartilaginoase situată între corpul şi extremitatea oaselor lungi şi care, printr'o înmulţire a celulelor sale şi printr'un proces în amănuntele căruia nu e locul să intrăm, produce la ambele sale capete o nouă zonă osoasă, pe cîtă vreme partea mijlocie continuă a persista în stare cartilaginoasă. Celulele sale se multiplică din nou, formînd în urmă o altă zonă osoasă, şi aşa mai departe. Cînd şi această porţiune mijlocie se osifică, creşterea se opreşte, ceia ce se întîmplă în starea normală la o anumită vîrstă.

Dar această evoluţiune nu se face numai pe sama cartilagiului, precum s'ar putea crede, ci ea e strict condiţionată de integritatea unor alte organe, precum vom vedea.

In regiunea anterioară a gîtului, sub cartilagele laringelui, se află o glandă numită tiroidă, a cării greutate la omul adult e cam de 25—30 grame.

Dacă această glandă se atrofiază sau se extirpă—precum se făcea altă dată pentru guşă, care nu e decît o dezvoltare exagerată şi patologică a acestui organ—la un copil spre exemplu în vîrstă de 2 sau 3 ani, creşterea încetează şi talia rămîne indefinit ceia ce era în momentul operaţiunii sau atrofiei organului.

Osificarea la cele 2 capete ale cartilagiului nu mai are loc. Cartilagiul persistă, dar vitalitatea lui e scăzută în mod foarte însemnat, înmulţirea celulelor sale şi tot mecanismul formaţiunii osoase se opreşte.

Iată deci creşterea strîns legată de activitatea unei glande.

Ceia ce e încă mai interesant e faptul că administrînd pe cale bucală la un asemenea copil şi mai mult timp a unei anumite cantităţi din glanda respectivă a unor animale (ca miei, viţei etc.), şi nu numai proaspătă dar chiar uscată, pulverizată, creşterea îşi reia mersul normal în timpul cît acest tratament e continuat.

S'a putut chiar extrage, din această glandă, o substanţă chimică destul de bine definită, o combinaţiune albuminoidă a iodului—care are proprietăţi asemănătoare cu acelea ale glandei normale şi funcţionînd în locul ei sau administrată pe cale digestivă precum am văzut.

Putem conchide că acesta e principiul, sau, mai exact, unul din principii activi, ai acestui organ.

Şi cu chipul acesta am ajuns să cunoaştem o substanţă chimică definită, al cărui rol în creştere şi în dezvoltarea generală a organismului e considerabil. Aci nu mai e vorba de o misterioasă materie vieţuitoare, ci de o substanţă chimică definită ce poate sta luni de zile în borcanul unei farmacii şi care totuşi, întrodusă după atîta timp într'un organism, exercită asupra acestuia o acţiune vitalizantă din cele mai însemnate.

Celulele cartilagiului de care am vorbit es din amorţeală, capătă o nouă viaţă, puterea lor de asimilare creşte, încep a se înmulţi, mecanismul formaţiunii osoase e pus în mişcare şi creşterea reîncepe pentru

Digitized by Google

a continua în mod normal atîta timp cît procurăm organismului această substanță.

Am zis mai sus că aceasta are un rol considerabil, nu numai în creștere, ci și în dezvoltarea generală a organismului. Astfel cînd glanda lipsește, evoluția întreagă a acestuia se oprește. Din punctul de vedere intelectual acești copii rămîn niște idioți sau au o stare intelectuală înapoiată, cînd funcțiunea glandei, deși mult redusă, nu e cu totul pierdută.

Pubertatea nu apare la acești copii, care, oricare ar fi numărul anilor (20—30 etc.), rămîn totuși în această stare.

De altfel, într'o formă atenuată a insuficienții funcțiunii tiroidiene, avem ceia ce s'a numit *infantilismul*, în care, fără ca să existe turburări profunde ale inteligenții, nici o stare bolnavă evidentă a viscerelor, individii, în vîrstă spre exemplu de 20—30, ani păstrează aspectul fizic și starea mentală a unui copil spre exemplu de 10—12 ani.

Dar glanda tiroidă nu e singura care să influențeze creșterea și evoluția generală a organismului. Alte organe intervin de asemenea în aceste procese interesante.

Influența glandelor sexuale spre exemplu e bine cunoscută.

Astfel castrația la om sau la animale, înainte de terminarea osificației, aduce cu sine o persistență prelungită a cartilagiului de conjugație, a cărui vitalitate e de astă dată exagerată sau cel puțin prelungită, așa încît creșterea se continuă peste durata normală a ei. De aceia castrații au talia superioară celei mijlocii. Membrele lor au o lungime exagerată etc. E o formă specială de *gigantism.*

Dar în acelaș timp, în aceste condițiuni pubertatea nu apare, caracterele sexuale ale sexului nu se diferențiază, mușchii rămîn moi la bărbat, corpul fără peri, barba, mustețile lipsesc, vocea nu se îngroașă, iar la femee nu găsim rotunjirea formelor, dezvoltarea mamelelor etc Din acest punct de vedere castrații, care în privința creșterii sînt niște giganți, rămîn totuși niște copii sau mai exact niște infantili.

Anumite organe ce dispar la omul adult, cum e timusul, continuă a persista la castrați. E un caracter mai mult din acelea ce aparțin copilăriei.

Deci apariția caracterelor sexuale masculine sau femenine sînt produsul activității glandelor sexuale respective.

Și această activitate e în mare parte cel puțin tot de ordine chimică, secretorie.

Deși proba terapeutică n'a fost dată aci în mod complect pănă acum, s'a văzut totuși creșterea exagerată oprindu-se sub influența tratamentului cu preparate din testicule sau ovare și menstruația care încetează la femeile castrate reapărînd sub influența tratamentului cu ovare.

Avem din acest punct de vedere și fapte opuse, care pun în evidență în mod indiscutabil rolul glandelor sexuale în apariția pubertății. Astfel un autor italian, Sacchi, a publicat cazul unui copil ce a prezentat o ipertrofie patologică și de natură parazitară a unui testicul. Ori, la 9 ani copilul acesta avea talia de 1 metru și 43 centimetri (ce corespunde

Digitized by Google

vrîstei de 13—14 ani), musculatura era puternică, vocea groasă, corpul acoperit de peri, o barbă şi musteţi îi apăruseră, în fine acest adult precoce manifesta inclinaţiuni sexuale. Se ridică acestui bolnav testiculul atins de tumora parazitară (coccidioză), şi evoluţiunea aceasta prematură încetează, ba chiar o bună parte din fenomenele apărute regresează. Astfel perii corpului cad, starea psihică se modifică şi bolnavul redevine iar un copil din acest punct de vedere.

In alte cazuri pubertatea precoce apare în urma unei afecţiuni intracraniene, şi în aceste cazuri trebue să ne gîndim la intrarea în acţiune a unei alte glande—ipofisa—situată în interiorul craniului şi aceasta cu atît mai mult cu cît s'au văzut unele cazuri de întîrziere a pubertăţii sau de nedezvoltare complectă, cu alte cuvinte de infantilism, legate de o alteraţiune a acestei glande, şi că în alte cazuri în care aceiaşi glandă e bolnavă, putem întîlni o creştere exagerată în lungime—gigantismul—sau, cînd aceasta nu mai e posibilă, o îngroşare însemnată a extremităţilor, mai cu samă pe contul oaselor acestor regiuni—*acromegalia.*

Alte glande situate în abdomen deasupra rinichilor, şi numite din această cauză capsule suprarenale, intervin de asemenea în dezvoltarea generală a organismului, şi s'au observat cazuri de oprire în dezvoltare —infantilsm—sau de dezvoltare precoce legate de unele alteraţiuni ale acestor organe.

Bogăţia mai mult sau mai puţin abondentă a ţesutului grăsos e de asemenea strîns condiţionată de funcţionarea regulată a acestor diferite glande, zise cu secreţiune internă, pentrucă produsul elaborat de ele nu se varsă în afară sau într'o anumită cavitate ca acela al altor glande —cele salivare spre exemplu, zise cu secreţiune externă—ci se absoarbe în sînge influenţînd, precum am văzut, vitalitatea întregului organism.

Glandele cu secreţiune externă pot de altfel să aibă şi o secreţiune internă şi aceasta pare chiar regula.

Dacă însă secreţiunile interne au un rol aşa de însemnat în creştere, pubertate, în modelarea organismului, e natural să ne gîndim că alteraţiunile lor nu trebue să fie străine involuţiunii organismului, cu alte cuvinte că bătrîneţa poate recunoaşte drept cauze imediate modificări în funcţiunile unora din aceste glande.

De fapt această opiniune a fost susţinută de mai mulţi autori şi s'au notat modificări ale acestor glande la bătrâni, iar unele din caracterele acestora amintesc turburările ce apar în alteraţiunile glandelor de care am vorbit.

Aceasta nu înseamnă că şi alţi factori nu pot să intervină în producerea bătrîneţei, nici nu prejudecă nimic asupra mecanismului ei intern, spre exemplu a posibilităţii unei ruperi de echilibru între elementele nobile ale organelor şi alte elemente—aşa zişii macrofagi—conform teoriei lui Metschnikoff, ale cărui idei au fost expuse de colegul şi amicul meu Dr. Slătineanu într'un precedent număr al revistei.

Dr. C. Parhon

Digitized by Google

Cronica Externă

Situaţia în Franţa

Au trecut mai bine de doi ani, decînd Ministerul Clémenceau conduce destinele Franţei. Astă iarnă s'a putut observa oarecare enervare a majorităţii, împotriva lui. S'au dat chiar mai multe asalturi pentru a-l răsturna, dar ele au fost respinse, şi astăzi, în ajunul alegerilor municipale, el se înfăţişează ţării mai puternic decît oricînd.

Cărui fapt se datoreşte această situaţie atît de bună? Reformelor cu care Ministerul Clémenceau a înzestrat democraţia franceză? Desigur că nu. Ministerul Clémenceau la constituirea lui s'a înfăţişat cu un bogat program de reforme, printre care cele mai însemnate erau: reforma administrativă, impozitul pe venit, asigurarea lucrătorilor, reforma consiliilor de război, răscumpărarea căilor ferate, naţionalizarea minelor şi separaţiunea bisericilor de stat. Unele, ca separaţiunea bisericii de stat, a fost moştenită de d. Clémenceau, aşa că el a trebuit, mai ales sub presiunea evenimentelor, s'o realizeze. Ce e drept, a realizat-o cu foarte mult tact şi cu o mare pricepere, ajutat fiind, de d. Briand. Dar însfîrşit n-a avut meritul de a fi fost iniţiatorul, ci numai unul din continuatorii ei abili. Altele, ca reforma administrativă, au fost pur şi simplu înmormîntată în cartoanele ministerului de interne; iar altele, ca impozitul pe venit, ca răscumpărarea căilor ferate şi ca asigurarea lucrătorilor, întîrzie prin secţiile Camerii sau ale Senatului, fără să reuşească a se transforma în legi. Atunci care să fie cauza menţinerii la putere a guvernului Clémenceau? Dacă n'a avut succese înăuntru, să fie oare izbînzile lui din afară, care i-au dat autoritatea de care el se bucură astăzi? Nici măcar atîta. De doi ani decînd d. Pichon conduce politica externă a republicii franceze, situaţia Franţei, în lume, a rămas aceiaşi. Alianţele şi amiciţiile ei nu s'au schimbat şi nici nu s'au înmulţit. Dacă pe ici pe colo, cu unele puteri, legăturile de intimitate au slăbit puţin, cu altele s'au restrîns. Dar, în schimb, Franţa a avut să lupte în Maroc cu greutăţile din zi în zi crescînde ale unei situaţiuni foarte delicate, care i-a pricinuit până acum pierderea multor vieţi şi numeroase sacrificii băneşti. Prin urmare nici de aci ministerul d-lui Clémenceau nu a putut să împrumute puterea pe care o are.

Digitized by Google

Cauzele trebuesc căutate în afară de guvern. Ele se găsesc, pe deoparte, în atitudinea majorităţii parlamentare şi pe de altă parte în starea de spirit a opiniei publice franceze.

In precedentul parlament, la sfîrşitul legislaturii, în urma politicii d-lui Combes, majoritatea ajunsese să fie condusă de extrema stîngă. D. Jaurès era arbitrul suprem al parlamentului. D. Clémenceau n-a înţeles însă să ocîrmuiască în aceste condiţiuni şi încă din primele zile el a rupt legăturile cu socialiştii. Cea dintăiu luptă pe care a dat-o în Cameră a fost faimosul său duel oratoric cu d. Jaurès, în care el a tras o linie de despărţire foarte lămurită între partidele din stînga şi între fracţiunile socialiste. Această atitudine n-a putut împedeca pe socialişti ca, în toate reformele cu caracter înnaintat, să voteze alături cu d. Clémenceau, dar ea a avut darul de a-i asigura sprijinul progresiştilor de cîteori d. Clémenceau a voit să ferească politica lui de unele exagerări sau să-i imprime un caracter mai moderat. Şi astfel d. Clémenceau a găsit formula unui echilibru parlamentar foarte preţios mai cu samă într-o ţară care a cunoscut prea mult vicesitudinile variaţiunilor parlamentare. Nu e vorbă, mulţi radicali învinuesc pe d. Clémenceau pentru aceasta. Ei susţin că sprijinul progresiştilor a compromis adevăratele interese ale democraţiei, că a introdus în politica guvernului o notă reacţionară, pecînd tocmai datoria d-lui Clémenceau era să ferească cauza democraţiei de orice amestec, de orice apropiere cu reacţionarismul. D. Combes la Senat şi d. Camille Pellettan la Cameră sînt în fruntea acestui curent de nemulţumiri, care a provocat astă iarnă mai multe displăceri d-lui Clémenceau şi colegilor săi din minister, dară care nu le au putut zdruncina situaţia lor, fiindcă d. Clémenceau putea să spue oricînd Camerei şi Senatului, precum a şi spus'o în ultimul său răspuns către d. Jaurès, că desfide să i se arăte o lege care să nu fi fost însufleţită de cel mai sincer şi de cel mai curat democratism, şi că în definitiv nici el nici nimeni altul nu poate impedeca pe progresişti ca, între două formule democratice, una mai puţin înaintată a lui, şi alta mai înaintată a socialiştilor, ei să prefere pe a lui. Acest lucru, nu e numai firesc, el este chiar de dorit, în situaţia actuală a Franţei, fiindcă sileşte pe progresiştii, care au avut privirile lor atîta vreme întoarse spre dreapta, să se apropie iarăşi de stînga, şi să se convertească astfel, încetul cu încetul, la o politică, pe care pănă eri o combăteau cu înverşunare. In sfîrşit majoritatea înţelege prea bine, că, precum d. Clémenceau o spunea tot în ultimul său discurs, situaţia parlamentară e astfel încît numai trei feluri de guverne sînt azi posibile în Franţa: sau un guvern care ar urma identic politica d-lui Clémenceau, şi atunci, de ce să-l răstorni, căci nimeni nu poate reprezenta mai bine o stare politică decît el; sau un guvern, mai puţin înaintat decît al d-lui Clémenceau, ori Camera aceasta e prea democratică, pentru a dori vreodată un guvern, care ar căuta să reîntoarcă Franţa de pe calea radicalismutui; sau un guvern mai înaintat, un guvern „de bons garçons", cum l'a numit d. Clémenceau cu atîta

Digitized by Google

spirit, al cărui şef nominal ar fi un d. Combes sau Pelletan, dar al cărui conducător efectiv ar fi iarăşi d. Jaurès. Ori de un asemenea guvern parlamentul se teme, fiindcă ştie că Franţa nu-l vrea, şi că n'ar putea decît, prin mişcarea de reacţiune ce ar provoca de pretutindeni, să întîrzie realizarea adevăratului ideal democratic.

Dacă din cauza situaţiunii de azi, majoritatea sprijină guvernul Clémenceau ca fiind singurul ce poate conduce republica franceză, acest guvern este sprijinit şi mai puternic încă de către opinia publică. După sforţările mari, vin întotdeauna epocile de stagnaţiune; după avînturile prea îndrăzneţe, e firesc să urmeze oarecare şovăeli şi oarecare sfială. Aceasta se întîmplă în momentul de faţă şi cu mentalitatea franceză. După politica înaintată şi reformele îndrăzneţe săvîrşite de Franceji dela ministerul Waldeck Rousseau încoace, trebuia să vie o fază de lîncezeală, care singură ar fi putut să explice îndeajuns tendinţa Franţei de a reintra într'o epocă de activitate mai restrînsă şi mai adevărată. Dar s'a întîmplat ceva care a mărit încă această firească tendinţă. Politica înaintată a luat în Franţa, în domeniul economic şi în cel politic, două forme noi, necunoscute în trecut, două forme care depăşeau chiar limitele socialismului clasic: sindicalismul şi antimilitarismul.

Sindicalismul, reprezintînd cea mai puternică tentativă de organizare a maselor lucrătorilor cunoscută până azi, a rupt cadrul restrîns al organizaţiunii socialiste de partid şi s'a ridicat ca o forţă adeseaori protivnică socialismului şi în orice caz ca o forţă mai periculoasă decît socializmul pentru organizarea socială modernă, fiindcă este de o aplicaţiune imediată. Iar antimilitarismul este o formulă extremă a internaţionalismului, deasemenea mai îngrijitoare decît dînsul, fiindcă e mai concretă, şi fiindcă seduce masele făgăduindu-le dezlegarea de o datorie grea, datoria serviciuiui militar.

Aceste două teorii extreme au speriat chiar spiritele înaintate, care s'au temut ca nu cumva urmîndu-le să nu alunece într'o lume cu totul străină, de aceia pe care o făuriseră în visurile lor. Socialiştii însă în parte, dacă nu în întregime, au alunecat pe acest povîrniş, au împărtăşit şi sindicalismul şi antimilitarismul, şi au perdut astfel încrederea opiniei publice, care, cuprinsă de oarecare spaimă, a alergat în jurul d-lui Clémenceau, care ştiuse dela început să combată cu înverşunare aceste teorii.

Aşa fiind, ce mai putea să zdruncine situaţia ministerului Clémenceau şi să legitimeze înlocuirea sa printr'o altă combinaţiune radicală? Numai două lucruri, şi anume: întăi, ca d. Clémenceau să nu fi ştiut să pătrundă cu destul tact linia de purtare ce şi-a tras'o în parlament, şi să nu se fi priceput a evolua printre greutăţile, ce la un moment dat diferitele grupuri parlamentare ar fi putut să i le provoace, şi al doilea ca el să nu fi ştiut să solidarizeze în destul ministerul său, cu lupta în potriva formelor celor mai exagerate ale politicii democratice de azi.

Aceste daruri însă nu îi lipseau d-lui Clémenceau, din potrivă el

Digitized by Google

le stăpînea într'o măsură, în care nici un alt om politic din Franţa nu le stăpînea. Nimănui nu îi era mai uşor decît d-lui Clémenceau să păstreze linia de purtare ce şi-a tras-o în parlament, fiindcă el a fost toată viaţa lui pe linia de despărţire dintre radicalism şi socialism. El a fost în totdeauna democratul cel mai înaintat, şi în totdeauna vrăjmaşul cel mai hotărît al socialismului. Pentru oameni politici, ca d. Combes de pildă, care au plecat dela clericalism şi au evoluat spre ideile înaintate, e greu să nu treacă peste această linie de despărţire. In focul entusiasmului, îi se întîmplă adesea să calce pragul socialismului. Este de asemenea greu pentru oamenii care au fost în totdeauna democraţi, dar care n'au fost niciodată prea înaintaţi, ca pentru d. Poincaré de pildă, ca reacţionarismul să nu exercite cîteodată asupra spiritului lor seducţiuni neaşteptate. Cu d. Clémenceau, care a stat pe loc toată viaţa lui, asemeni fluctuaţiuni înainte sau înapoi nu sînt însă posibile. Afară de aceasta nu trebue uitat că d. Clémenceau nu este numai un politician, el este şi un teoretician politic. Multă vreme el n'a fost chiar decît un teoretician, şi atît de mult un teoretician, încît, în ziua în care i s'a încredinţat conducerea unui minister, aproape toată lumea se îndoia că va putea fi un om de guvernămînt, şi a fost desigur pentru toţi o surprindere de a constata că în d. Clémenceau omul de guvernămînt e tot atît de distins pe cît teoreticianul era de strălucit. Bine-înţeles că fiind un teoretician, nimeni nu putea mai bine decît el lămuri opiniei publice care sînt marginile pănă la care democraţia nesocialistă înţelege să se întindă, sau să explice cauzele doctrinare ale slăbiciunii socialiştilor. In acest rol un om cu cunoştinţi mai puţin întinse nu ar fi putut să se menţie cu uşurinţa cu care d. Clémenceau se menţine într'o situaţie care, orice s'ar zice, este prin însăşi natura ei o situaţie foarte delicată. Tot astfel, pentru a evolua cu succes printre toate grupurile din majoritate şi din afară de majoritate şi a înlătura loviturile lor, se cereau trei calităţi: o mare autoritate politică, o mare experienţă parlamentară şi un mare talent oratoric.

O mare autoritate—afară de d. Brisson—nici un alt republican nu avea, dela moartea lui Waldeck Rousseau, autoritatea d-lui Clémenceau. D. Clémenceau e unul din cei mai vechi, şi din cei mai statornici republicani, e unul din puţinii republicani astăzi în viaţă, care au contribuit la întronarea regimului republican în Franţa şi la organizarea lui.

O mare experienţă parlamentară.—Dacă în privinţa autorităţii d. Brisson se mai putea măsura cu d. Clémenceau şi poate îl întrecea în privinţa experienţei parlamentare, nimeni desigur nu i se poate asămui. El nu are numai o viaţă parlamentară de mai multe decenii, dar el e şi vestitul răsturnător de ministere, singurul om din vremurile moderne care prin puterea cuvîntului a răsturnat guvernele unui mare popor, de cîte ori i-a plăcut.

Un mare talent oratoric. Cine nu ştie cu ce dar admirabil de vorbă natura a înzestrat pe d. Clémenceau, şi cine îndoindu-se nu ar fi găsit în discursurile ce le a rostit, de cînd e preşedinte al consiliului de miniştri, dovada neîndoelnică a acestui talent fără seamăn.

Digitized by Google

Iar ca să se solidarizeze cu lupta în potriva antimilitarismului şi antisindicalismului, iarăşi nimeni nu era mai indicat decît d. Clémenceau. In lupta în potriva sindicalismului, nimeni nu putea mai bine decît d. Clémenceau să fie la largul său, pentru a scoate la iveală greşelile socialismului, şi a pune pe socialişti în contradicţie cu ei înşăşi. Lupta în potriva militarismului se descompunea în lupta în potriva concepţiei şi în proslăvirea ideii de patrie. Pentru a combate concepţia, teoreticianul Clémenceau trebuia să fie neîntrecut prin cunoştinţile sale. Pentru proslăvirea ideii de patrie, oratorul Clémenceau trebuia să fie strălucit. Şi de fapt el a şi găsit în vasta sa cultură, în cutele variate ale nemărginitului său talent, tot ce trebuia şi teoreticianului şi oratorului.

Totuşi poate că situaţia ministerului Clémenceau ar fi fost mai puţin bună, dacă d. Clémenceau n'ar fi ştiut să prindă o altă caracteristică a evoluţiunii prin care Franţa trece. Franţa a ajuns în faza evoluţiunii sale, în care a rupt ultimele legături cu trecutul, şi în care s'a avîntat pe deplin pe marea necunoscută încă a democraţiei moderne. Ce va fi această democraţie, cum se va cristaliza noianul de idei ce o frămîntă, în forma căror organizaţiuni sociale se va întrupa, nu se poate şti. Timpul singur va desăvîrşi această operă. Mulţi, lipsiţi de simţul realităţii, aşteaptă dela fapta omului îndeplinirea visurilor ce îi călăuzesc şi n'au înţelepciunea se înţeleagă, că vremea sîngură poate clădi ceia ce mintea lor abea întrezăreşte. D. Clémenceau din scepticism are mai mare încredere în acţiunea lentă a timpului decît în puterile lui, şi preferă să lase vremii să săvîrşască cu tărie ceia ce slabele sale mîni n'ar putea ridica decît vremelnic.

Masele, care percep transformările sociale mai mult decît le pricep, care au intuiţia lor nelămurită dar sigură, simt că d. Clémenceau are dreptate şi sînt atrase fără să vree către scepticismul său, fiindcă recunosc intr'nsul începutul adevăratei înţelepciuni.

Azi democraţia franceză se poate statornici mai puţin prin acte precise de guvernămînt decît prin mentalitatea cu care se rezolvă incidentele zilnice şi prin pătrunderea cu care se ştie să se extragă din diversitatea manifestaţiunilor de organizare democratică, principiile fundamentale ale lumii de mîne. Orice politică de precipitare sau de neastîmpăr, ar fi o politică care ar întîrzia izbînda marei organizaţiuni democratice, şi care ar fi osîndită peirii, ca tot ce izvorăşte din credinţa omului în atotputernicia lui.

I. G. Duca

Digitized by Google

Cronica Veselă

FĂRÎMĂTURI

Epitalam

Cu o deosebită solemnitate s'a săvîrşit la „Vatra Luminoasă" căsătoria unui bărbat şi a unei femei internaţi în acest azil de orbi.

Ziarele

Doi orbi s'au cununat
La „Vatra Luminoasă".
Nevasta e frumoasă?
Frumos al ei bărbat?

Sînt bruni ca negrul corb?
Sînt blonzi cum este luna?
Nu vreau să ştiu!... Ştiu una:
Ş'Amorul e tot orb!

Miha-Tache Drago-maiorescu

Toţi, în critica romînă,
Chendi chiar, scriu cu o mînă.
Numai Mişu scriitorul
Parcă scrie cu piciorul!

În umbra stranei

Pe cînd un popă din scriptură
Cîntă cucernic, dar pe nas,
In umbra stranei, gură 'n gură,
Doi tinerei stau la taifas.

Digitized by Google

Dar sfînta slujbă-i pe sfîrşite....
—„Cînd, unde ne mai întîlnim?"
Întreabă el. Ea, pe şoptite,
Cu glas suav de heruvim:

—„La douăspre'ce evanghelii!"
. . . . . .
. . . . . .
....Ş'aşa firesc e tonul său,
Încît guriţa demoazelii
Parc' ar fi spus: „La Herăstrău!"

Nenoroc

Nu! Nu e chip să mă găsească!
De şease zile 's căutat
De un postaş c'un mic mandat
Trimes de „Viaţa Romînească".

Cînd stau acasă, amploiatul
Zelos mă caută 'n oraş;
Pe străzi eu caut pe postaş,
Cînd vine-acasă cu mandatul.

Şi am de bani nevoe mare,
Dar n'am noroc.... O, sînt convins
Că într'o clipă m'ar fi prins
Cu un mandat.... de arestare!

O crimă din dragoste

Imi pare c'am ucis o fiinţă vie,
Cînd zmuls-am floarea ce mi-ai spus să-ţi rup....
Parfumu-i, suflet ce-a zburat din trup,
Ca o mustrare-amară mă sfîşie.

Văd parcă din al fluturilor grup
Că se desprinde unul... soţ să-i fie?....
Şi, ca să uite neagra-i văduvie,
Bea la mirezme păn' se 'mbată Krupp.

Şi fug!... Şi 'n urma mea un roiu d'albine
Vor àcele să 'nfigă 'n ucigaş!....
Vor să-l linşeze!...
Dragă, pentru tine

Digitized by Google

Comis-am groaznica nelegiuire.
Ia floarea ş'o sărută drăgălaş:
Va renviea!—şi scap de ispăşire.

Tarascon

CALEIDOSCOP

„Americanism literar".—Controversă.—„Prin viscolele Bucegilor".—Vremea premiilor.

25 Martie

Eu sînt Americanul literar
Şi 's înzestrat cu 32 dinţi...
Aşa-i, stimate domn S. Mehedinţi:
Tot omul cu modestul lui salar!

Talentul meu e 'ntocmai ca un bar:
Pui banul ici, şi versul a picat...
Sînt, prin urmare, un automat
Ca orice dascăl universitar!

Cum, pentru bani, la ceasul anumit
Se duce bietul om să-şi ţină cursul:
Eu, pentru bani, îmi joc la poartă ursul...
Atîta tot—şi cred că sîntem chit.

* * *

30 Martie

D-lui M. Dragomirescu şi altor cugetători iluştri contemporani şi viitori.

Garafa este plină
Şi fila ne 'ncepută...
Au care e de vină?

E o 'nrudire mută
Între pahar şi vers?
Ce au, de se 'mprumută?

E vre-un raport invers?
Cum poate să se 'ntîmple
Atare controvers?

Digitized by Google

Cu mînile la tîmple
Stau ca un alt Esop:
Cînd fila mi se împle,

De ce, cu orice trop,
Garafa se deşartă
Şi scade strop cu strop?...

O, artă pentru artă!...

* * *

7 Aprilie

In zilele de 24 Martie, patru excursionişti, şi cu d. Becescu Gh. Silvan cinci, „şi-au luat inimile 'n dinţi"— după cum spune „Adevărul" dela 7 Aprilie c.—„şi-au dispărut în Valea Cerbului, spre *Omul*" etc. etc. etc.

Cu inimele 'n dinţi porniră
Cinci Tartarini dela Ploeşti—
O, muză, vino şi mă 'nspiră,
C'aşa subiect nu mai găseşti.

Cu sky-uri, blănuri, scări şi funii,
Cu tîrnăcoape, alpenstockuri,
Cei cinci porniră ca nebunii
Să urce falnicele blocuri.

Pe vremea ast' aşa ursuză
Să-i însoţească prin zăpezi,
Nu s'a găsit o călăuză—
Dar ei sînt curajoşi, ce crezi!

Porniră dar, avînd în frunte
Pe marele turist Silvan
Ce însuşi el e cît un munte...
Ce zic, un munte!—un Caraiman!

Cercau troenii să-l îngroape,
Dar el c'un gest îi da 'ntr'o parte,
Şi cînd vedea un steiu aproape
Că năvălea,—el, de departe

Digitized by Google

Sufla cu focul său cel sacru
Şi-atuncea steiul de zăpadă,
Schimbat în riu de lapte acru,
Curgea la vale în cascadă...

Urcau din nou, săpînd tuneluri,
Surpau la brazi să facă punţi
Şi-aveau năstruşnice dueluri
Cu urşi mai mari şi... mai mărunţi.

Scrutau terenul pe 'ndelete,
Natura solului şi clima—
Şi-umplură cîteva carnete
Cu constatări de toată stima.

Gustau în treacăt mineraluri
Şi ciocăneau conglomerate,
Şi pe supt albele portaluri
Ieşeau din peşteri dărîmate.

Îi prefăcea în statui gerul,
Oricît de gros li-era costumul—
Păn' se 'ndura la urmă cerul
Şi soarele le da iar drumul...

Dar iată-i sus, pe culme 'n fine,
Stăpîni acuma peste blocuri,
Măreţi, cu feţele senine,
Cum stau proptiţi în alpenstockuri!

Şi cum pe piscurile ninse
Nu mai puteai acum să vezi,
Al bandei fotograf aprinse
Cinci chilograme de magnez.

Stau neclintiţi în faţa plăcii
Cei cinci eroi şi marii munţi
Şi tot imperiul vast al păcii
Şi urşii mari şi mai mărunţi.

Stăpîni apoi pe nemurire
Se gratulează călduros—
Silvan atuncea c'o zimbire,
Nainte de-a porni în jos:

Digitized by Google

„La anul, Omule, revanşă!“
Şi 'n urmă banda, cît clipeşti,
A înhămat o avalanşă
Şi s'a trezit... iar la Ploeşti!

* * *

8 Aprilie

Fumez mereu şi-am insomnie...
Odaia-i împînzită 'n fum...
E vremea premiilor—vai mie!
Gîndesc la bietul meu volum...

Iar luna care mă priveşte,
La vremea asta 'n orice an,
Nu ştiu de ce îmi aminteşte
Un craniu de-academician...

A. Mirea

Digitized by Google

Viața Romînească în Bucovina

Catedra de istorie romînă la universitatea din Cernăuț

O față a mult discutatei chestiuni naționale din Austria, care amenință ca sabia lui Damocles capul ministeriilor este și *chestiunea universitară*. In Austria—fără Ungaria—există 8 universisăți, dintre care 7 complecte cu cîte 4 facultăți și una necomplectă fără facultatea de medicină. Numărul studenților e 20000, dintre care cei mai mulți și anume 7700 sînt la Viena și cei mai puțini sînt la Cernăuț, unde lipsește facultatea de medicină. Din cele 8 universități din Austria 5 sînt nemțești și anume la Viena, Praga, Graz, Innsbruck, Cernăuț, una e cehă la Praga și două polone la Krakau și Lemberg.

De mulți ani cer deja Cehii o a doua universitate și anume în Moravia, și, ceia ce provoacă împotrivirea cea mai mare a Nemților și îngreuiază soluțiunea, e că Cehii pretind ca universitatea să fie în Brünn, capitala Moraviei, oraș cu caracter nemțesc. O cerere tot atît de veche pe terenul acesta este și cererea Italienilor, care cer crearea unei universități italiene în Triest. Guvernul pare a fi aplicat ca să împlinească Italienilor această dorință, dar nu la Triest, ci în Viena. Slovenii cer o facultate de drept la Laibach; iar Rutenii, care sînt în Galiția cel puțin tot atît de numeroși ca Polonii, cer o universitate ruteană în Lemberg, iară pănă la crearea acesteia mai multe catedre cu limba de propunere ruteană. Cu agitările în jurul chestiunii acesteia stă în legătură și ultimul omor politic, care a produs atîta sensație, fiind primul de feliul acesta în Austria, și arătînd în ce stare disperată au fost aduși Rutenii prin domnia neomenoasă a Polonilor. Guvernul central a căutat de multe ori să mulțămească pe Ruteni la universitatea din Cernăuț, fiind dispus a le acorda aici cît de multe favoruri, ceia ce ar fi fost egal cu nimicirea Romînilor pe terenul cultural. Pentru fericirea noastră, Rutenii n'au primit pănă acuma. Ca ultimii în șirul popoarelor austriace care cer concesiuni naționale în învățămîntul superior se prezintă Romînii. Cererea lor e foarte modestă. *Ei cer înființarea unei catedre pentru istoria Romînilor pe lîngă universitatea din Cernăuț.* Un capitol trist al învățămîntului nostru din țară este tratarea istoriei naționale. Poate nică-

Digitized by Google

ieri în altă parte a lumii nu-i posibil ca istoria țării respective, istoria poporului care locueşte într'însa, care a rîdicat pe pămîntul ei instituțiuni culturale, a apărat'o prin secoli de năvălirile popoarelor barbare, să nu fie cunoscută de generațiile tinere. Nici în şcoala primară *) nici în cea secundară **) istoria Romînilor nu este deloc considerată la predarea învățămîntului istoric. Se înțelege că cu atît mai puțin a fost considerată ca o disciplină a parte la Universitate. Cererea Romînilor bucovineni pentru crearea unei catedre de istoria romînă la universitatea din Cernăuț e veche, dar ea n'a fost considerată. Pe vremuri deputații romîni au cerut prin rezoluțiuni votate unanim în dieta provincială crearea catedrei de istorie, dar aceste rezoluții au rămas în cartoanele dietei. Acum în urmă chestiunea a luat o întorsătură nouă, şi din ținuta guvernului se poate prognostica ceva favorabil rezolvării definitive a acestei cereri atît de modeste şi atît de întemeiate. Acțiunea a pornit dela studențimea universitară romînă din Viena. Intr'o mare adunare studențască, la care au fost de față şi studenți slavoni, italieni, ş. a., studențimea a cerut din nou realizarea acestui postulat. Studențimea romînă de pe la celelalte universități, ca Graz, Cernăuț a aderat la mişcarea aceasta. Deputatul *Aurel Onciul* a ridicat chestiunea aceasta în comisia budgetară la discuția învățămîntului superior şi a fost sprijinit de reprezentanții tuturor partidelor. Ministrul de instrucție publică, Marchet, răspunzînd lui Onciul a recunoscut că cererea Romînilor e justă, nu se poate însă încă realiza, deoarece nu i s'a făcut nici o propunere din partea universității. Aceiaşi bunăvoință a arătat'o ministrul şi unei deputații studențeşti care s'a prezentat la dînsul, rugîndu-l să accelereze realizarea creării acestei catedre. Şi primarul Vienei, Dr. Lueger, a asigurat deputația că va sprijini din toată inima această cerere îndreptățită a Romînilor bucovineni. Dară tocmai cînd s'ar părea că ne-am apropiat mult de realizarea acestei dorințe atît de modeste a unui popor loial, care se mulțumeşte cu atît de puțin pe terenul cultural şi care şi aşa capătă numai din cînd în cînd dela masa guvernamentală cîteva fărîmături, tocmai atunci dăm peste o piedică neaşteptată—peste rezistența pe care se pare că va face-o universitatea din Cernăuț.

Puține cuvinte despre universitatea din Cernăuț. Universitatea din Cernăuț Francisco-Iosefina a fost înființată în anul 1875 cu ocaziunea jubileului de 100 de ani dela încorporarea Bucovinei la Austria. Ea e o universitate cu caracter german şi a fost înființată ca un punct de atragere pentru popoarele din Ostul Europei şi mai ales pentru Romînii din regat. Merite mari pentru înființarea ei şi-a cîştigat Romînul bucovinean Tomaşciuc, care, ca deputat liberal în parlament, se bucura de mare trecere. El a fost şi primul rector.

---

*) Vezi articolul d. *Mitric-Bruja* în „Şcoala" Nr. 8 - 11.
**) Vezi articolul d. *Iancu Nistor* în „Şcoala" Nr. 6—7.

Digitized by Google

Universitatea aceasta niciodată nu s'a bucurat de dragostea guvernului central şi s'ar putea spune că ea a funcţionat mai mult ca o fabrică pentru trebuinţile practice ale ţării decît ca un focar de lumină şi cultură.

Profesorii trimeşi la Cernăuţ priveau această stagiune ca o nenorocire şi e cunoscut că mulţi au susţinut că universitatea din Cernăuţ e un fel de *Strufkolonie*. Dacă şi în prezent nu s'ar putea susţinea aceasta pe dea'ntregul, mult în bine nu s'au schimbat referinţile. Prietini între profesorii de universitate am avut puţini, duşmani declaraţi mulţi. Profesorii dela această universitate n'au avut legături cu ţara şi cu poporul din ea, şi de aceia a fost posibil ca într'un moment dat un profesor să facă propunerea ca universitatea din Cernăuţ să fie mutată în altă parte. Ubicaţiunile în care e instalată universitatea, institutele şi lipsa mai multor catedre de prima necesitate pentru învăţămîntul universitar, ca catedra de estetică şi altele, arată că universitatea din Cernăuţ nu numai că e unica incomplectă din Austria, dar şi cea mai neglijată. Sumele alocate în budget pentru trebuinţile acestei universităţi nu stau în nici o proporţie cu cele ale celorlalte universităţi. Foloasele ce le-au tras Romînii din această universitate constau în înlesnirea ce o au tinerii romîni, dealtmintrelea săraci pentru aşi putea face studiile superioare în ţară, pe cînd înainte vreme trebuiau să urmeze la Viena. Pe lîngă facultăţile laice la universitatea din Cernăuţ este şi o facultate teologică susţinută din fondul religionar, la care corpul profesoral, înainte vreme exclusiv romîn, este în majoritate romîn. Multe cursuri se fac însă în limba nemţască. La facultăţile laice există o singură catedră pentru limba şi istoria literaturii romîne. Slavii însă au trei catedre: una pentru limba şi literatura ruteană, una pentru limba slavă, şi una pentru istoria europeană ostică. Şi dealmintrelea pănă acum doi ani n'a fost posibil ca să pătrundă vre-un Romîn bucovinean, în învăţămîntul superior. Acuma avem deja doi docenţi romîni pe *Dr. Constantin Isopescul-Grecu*, la facultatea juridică, pentru dreptul penal şi pe *Dr. Eugen Botezat*, la facultatea de ştiinţi, pentru zoologia comparată.

Cererea Romînilor bucovineni pentru crearea unei catedre de tstorie nu s'a bucurat niciînd de simpatiile profesorilor universitari străini. Ei nici nu s'au prea interesat de chestiune cîtă vreme nu s'au interesat nici cei dela centru. De cînd cu declaraţiunea favorabilă a ministrului de instrucţie chestiunea a luat însă altă faţă şi la universitate. La catedra pentru istoria popoarelor din ostul Europei este un Rutean, dr. Milkowicz. De 24 de semestre, de cînd face cursuri la această catedră, nu i-a trecut prin cap că există Romîni în istorie şi pe lume, fie că i-a trecut simplu cu vederea, fie că i-a considerat ca neaparţinînd cercului său de activitate, ci a făcut cursuri de istoria Ucrainei, Bizanţului etc. Cum s'a ivit chestiunea creării catedrei pentru istoria Romînilor, sprijinită în comisia budgetară de toate partidele şi aprobată de ministru, dr. Mil-

Digitized by Google

kowicz a descoperit pe Romîni şi a anunţat un curs de istoria Romînilor pentru semestrul de iarnă viitor.

Romînii nu sînt şi nu pot fi mulţămiţi cu acest curs al d. Milkowicz. Romînii cer o catedră separată pentru istoria Romînilor, la care cursurile să fie făcute în limba romînească de un Romîn care poate consulta toate izvoarele, căci Milkowicz e Rutean şi nici nu cunoaşte limba noastră, iar istoria noastră o cunoaşte numai din izvoare străine de mîna a doua. Decît aşa un curs de istorie mai bine deloc. O adunare a studenţilor romîni dela universitatea din Cernăuţ a şi cerut în două rezoluţiuni crearea acestei catedre şi anume cu limba de propunere romînă. Pentru rezoluţiunea întăia, prin care se cere crearea catedrei, sînt şi cîţiva profesori nemţi, şi e probabil că va fi aprobată de corpul profesoral al facultăţii filosofice şi de senatul universitar. Contra cererii a doua, ca la această catedră cursurile să se facă în limba romînă, se ridică toţi ca un om, căci prin această dispoziţiune s'ar nimici *caracterul german* al universităţii. Se pare că, după mulţi ani de trudă, ne apropiem de realizarea acestei dorinţi, dar mă tem să nu ne lovim de altă piedică: lipsa de candidaţi pregătiţi pentru a putea ocupa catedra. Nostim e că Milkowicz—se înţelege fără semnătură—încearcă într'un jurnal nemţesc să dovedească că nicăieri în Austria nu există catedre speciale pentru istoria diferitelor popoare, şi că Romînii s'ar putea mulţămi cu catedra pentru istoria popoarelor Europei ostice. Adevărul e că la universitatea din Praga există o catedră pentru istoria Cehilor, că la Cracovia şi Lemberg există catedre pentru istoria poporului polon, ba, ce-i şi mai mult, la Lemberg există chiar o catedră pentru istoria poporului ucrain (rutean) la care cursurile se fac în limba ruteană, lucru pe care Milkowicz l'a ştiut desigur.

Cu crearea catedrei pentru istoria romînă la universitate, cred că se va putea întroduce această disciplină într'o măsură suficientă şi în programele şcoalelor secundare şi primare.

Un Romîn Bucovinean

*

P. S.—Vizita Bucovinenilor. In cursul săptămînii luminate, Iaşul a avut cîteva zile de însufleţire, mulţumită sosirei unui grup de 500 Bucovineni, în frunte cu păr. C. Morariu, d-nii G. Tofan, S. Puşcariu şi Popişor.

Fraţii Bucovineni au vizitat expoziţia istorică, organizată de d. N. Iorga, Universitatea, Frumoasele noastre biserici vechi, etc.

Ar fi de dorit ca astfel de excursiuni culturale, care ne apropie, şi ne fac să ne cunoaştem mai bine, să fie organizate cît mai des şi pentru Romînii din celelalte provincii.

„V. R."

Digitized by Google

Scrisoare din Ardeal

Lovitura dela Caransebeş.—Congresul presei.—Alte ştiri.

S'a vorbit şi am avut adesea tristul prilej să înregistrăm cîte o lovitură pe care guvernul unguresc o dă aşezămintelor noastre şcolare şi bisericeşti. Aşa zisa congruă ne-a robit preoţimea, iar legea şcolară a lui Apponyi tinde să acapareze şcoalele noastre confesionale.

Ceia ce s'a întîmplat însă de curînd la *Caransebeş*, în Banat, este fără îndoială cea mai simţitoare lovitură dată autonomiei noastre bisericeşti şi şcolare. Pentru unele abuzuri ale cîtorva profesori negligenţi şi certaţi cu morala publică, guvernul s'a amestecat şi a dispus direct în afaceri care nu-s de competenţa sa, ci consistorul şi sinodul trebue să se rostească. Pe baza unui raport făcut de un comisar guvernial, ministrul destitue pe directorul preparandiei (şcoala normală) din Caransebeş, precum şi pe mai mulţi profesori şi funcţionari consistoriali. Nici măcar atîta condescendenţă n'a arătat octogenarului episcop N. Popea şi consistorului, să ceară ca *şi acesta să ancheteze* iregularităţile, ci pe baza unui raport scris la porunceală, destitue vinovaţi şi nevinovaţi, în loc să se mulţumească cu pedepse mai mici. Iar de obiecţiunile şi apărarea consistorului nu ţine samă, ci a procedat—ungureşte !

Indignarea e mare, printre toţi Romînii, căci s'a creat astfel un precedent care repetîndu-se nimiceşte toate drepturile noastre autonome şcolare şi bisericeşti.

Sinodul, care se întruneşte în sesiune ordinară la Duminica Tomii, nici nu va întîrzia să protesteze împotriva acestor fără-de-legi. Din parte-i Consistorul a făcut remonstrare la minister.

Pe de altă parte, pentru ca să se asigure o mai promptă administraţie şi controlă în cele bisericeşti şi şcolare, episcopul Popea şi-a păstrat sieşi numai afacerile canonice, celelalte le-a încredinţat arhimandritului vicar Filaret Musta.

Trebue să recunoaştem anume, că într'adevăr, intre profesorii din Caransebeş sînt cîţiva nevrednici şi dacă ei ar fi fost controlaţi şi pedepsiţi mai de mult, poate că guvernul tot nu găsea pretext să se ingereze atît de agresiv în afacerile interne disciplinare ale institutelor noastre autonome.

Digitized by Google

Este, de asemeni, ştiut, că în Caransebeş guvernul are în persoana faimosului Burdea un element de distrugere, o coadă de topor. Cu banii guvernului, Burdea scoate acolo un ziar, care nu face decît să calomnieze şi să denunţe aşezămintele noastre culturale şi pe slujitorii naţionali.

Faptul că unul dintre profesori îşi creşte copiii la o rudenie din Turnu-Severin este considerat drept „daco-romînism", şi presa maghiară strigă unisono ca guvernul să spargă „cuibul primejdios", cetatea tare de odinioară a grănicerilor, care de altfel este în stăpînirea guvernului şi caracter de centru romînesc îi mai dă doar episcopia şi cele două şcoli: preparandia şi seminarul. Guvernul şi-a înfipt acum tîrnăcopul şi într'aceste! Vrea să prepare astfel terenul pentru complecta maghiarizare, al cărei prime etape sînt gimnaziul maghiar înfiinţat cu bani romîneşti şi internatul din care limba romînească este izgonită.

*

In presa romînă de aici se agită chestia convocării unui congres al presei. Ar fi vorba nu să se întemeeze o societate ori sindicat al presei, căci aceasta am încercat-o, *dar guvernul nu vrea să aprobe statutele,*—ci să se discute şi să se ajungă la o înţelegere în ceia ce priveşte activitatea publică a ziariştilor, concursul ce ei să dea fruntaşilor politici şi apostolilor culturali. Ca loc de întîlnire s'a indicat Aradul ori Braşovul. Cel dintîi se impune ca centru al organizării politice, iar Braşovul tocmai acum serbează jubileul de 70 ani de existenţă a „Gazetei Transilvaniei". In cîteva zile se vor decide unde şi cînd să se ţină *primul* congres al presei de aici.

— Prin Ardeal, dar mai ales prin centrele din Banat, care au toate coruri bine organizate, se fac pregătiri de a comemora amintirea lui Ciprian Porumbescu, compozitorul bucovinean care a murit ca profesor în Braşov şi ale cărui compoziţii se cîntă cu multă predilecţie pe la noi.

— Adunarea generală a Asociaţiunii se va ţine anul acesta la Şimleul-Silvaniei, iar adunarea Fondului de teatru la Oraviţa. In ambele locuri se fac mari pregătiri pentru primirea şi sărbătorirea apostolilor culturii romîneşti.

— Drept pildă despre regimul poliţial sub care trăim dau următorul fapt: în ziua de 8 Aprilie poliţia din Arad a confiscat toate exemplarele din cartea „Romînii din statul ungar" (de I. Russu-Şirianu) cîte a găsit la redacţia „Tribunii" şi la Librăria Weiss şi Klein, măcar că în procesul ce i se intentase autorului, Tabla regească (curtea de apel) achitase pe autor şi decretase că în carte nu se cuprinde agitaţiune, aşa că au fost eliberate exemplarele confiscate pe acea vreme, în 1904. Poliţia, se vede, vrea să corecteze sentinţa înaltului for de justiţie.

I. Russu-Şirianu

Digitized by Google

Dr. Ion Radovici

În ziua de Paşti ne-a sosit vestea sfîrşitului tragic al D-rului Ion Radovici.

Ne e greu să materializăm memoria scumpului nostru prieten prin nişte cuvinte, cărora nu le-am putea insufla tot ce simţim.... Şi nu ne putem îngădui convenţionalitatea rece a necroloagelor banale.

Căci a trăit ca o încarnare curată a ideei, ca o nestînsă năzuinţă spre ideal:

Atît de tînăr încă, şi deşi nu i-a fost dat să păşească la înfăptuirea credinţelor sale, el a ştiut să simbolizeze, în persoana lui, tot avîntul idealist şi generos al tineretului nostru.

Şi a murit cum a trăit: mîndru, eroic, nesupus chiar în faţa destinului crud şi gelos, cum spuneau cei vechi....

A voit parcă anume să ferească lăcaşul trupesc al acestui mare suflet de materialitatea adesea jignitoare a înmormîntării; să-l confunde într'o clipă în eternitatea impersonală a naturii fără să ne lese vre-o rămăşiţă materială a fiinţii sale; să rămînă pentru noi în veci numai ca o amintire, neprihănită de vre-o legătură pămîntească, a *ideii pure*, a credinţii în ideal şi a jertfirii de sine,—nematerializată măcar printr'o cruce mormîntală....

Şi astfel ne-a făcut pe toţi să simţim mai viu, din tot adîncul inimii noastre, *ceia ce nici odată nu moare:*

Pentru ca în clipele de îndoială şi de şovăire, această icoană, în curăţia ei de eter, să ne dea tăria de a învinge necredinţa şi desnădejdea....

Să doarmă în pace?

O, nu!.... În sbuciumarea eternă a mării,—ca şi neastîmpărul acestei inimi nebiruite,—să se înnalţe tot mai sus, spre cer valurile-i măreţe, nerobite; şi fiecare adiere de vînt dinspre întunecata nemărginire a mării să ne aducă pururea roua amintirii, ca o picătură din sufletul ce a fost odată legat de atomii de lut, mistuiţi în nesfîrşitul ei cuprins....

„Viaţa Romînească"

Digitized by Google

Miscellanea

O SCRIERE POSTUMĂ A DOCTORULUI ION RADOVICI.

In N-rul viitor al „Vieţii Romîneşti" vom publica un studiu al dispărutului nostru prieten, Dr. Ion Radovici, asupra chestiei agrare, scris la San-Remo, în momentele de răgaz ce-i dădeau crudele-i suferinţi şi cînd nu se mai putea înşela asupra viitorului.

Ca documentare şi argumentaţie, lucrarea e complectă. Dar în expunere se simte graba unui om ce ştia că nu mai este stăpîn pe vremea lui.

In scrisoarea către d. Al. Radovici, acest suflet ales, care şi ultimele zvîcniri ale inimii sale îndurerate le aducea ast-fel prinos poporului său, spune, cu o resemnare sfîşietoare în nobleţa ei, că dacă n'a trimis această lucrare mai înainte, deşi de mult nu mai avea iluzii asupra sfîrşitului ce-l aştepta, este din cauză că nădăjduia, totuşi, că o îmbunătăţire vremelnică în starea lui îi va putea da încă, pentru două trei zile măcar, puterea de a veni la Cameră pentru a-şi spune ultimul cuvînt.

A trebuit să renunţe şi la această nădejde...

Socotim ca o datorie de pietate să publicăm acest studiu fără nici o retuşare, chiar acolo unde sînt aruncate două trei cuvinte, cu intenţia vădită de a reveni pentru desvoltarea ideii, —păstrîndu-i ast-fel intact caracterul de ultimă voinţă, ce ne face impresiunea tragică a unei lupte supreme între un cuget senin şi destinul orb, a ultimelor gîndiri smulse fatumului spre a ne transmite din partea unuia din cei mai aleşi fii ai neamului nostru, nădejdile-i şi urările-i de înălţare şi propăşire.

IN JURUL UNEI GREŞELI DE TIPAR.

In N-rul trecut al revistei noastre am arătat la ce se reduce „nepotrivirea" în citaţia făcută de d. C. Stere, relevată în „Convorbirile literare" de către d. C. Hiotu.

În primul moment am crezut, că se poate imputa d-lui C. Stere cel puţin neglijenţa în utilizarea „fişelor" sale, şi am arătat că aceasta în ori-ce caz nu schimbă fondul ideilor autorului citat.

In urmă, ne-am convins că nu este vorba decît de o *greşală de tipar*, mulţumită căreia, prin omisiunea *semnului de parenteză*, lămurirea d-lui C. Stere desvoltată mai jos în acelaşi articol, mai pe larg, cum că tendinţa latifundiilor de a absorbi mica proprietate duce fatal „şi la fărămarea ei," — s'a găsit atribuită direct profesorului Vienez, conform cu ideile sale de alt-fel.

Cu toate lămuririle date, „Convorbirile literare", direct sau prin canalul „Epocei" (doar nu fac politică... vezi „revista revistelor" din acest No.) nu încetează să trîmbiţeze prăbuşirea „reputaţiunii literare" a d-lui C. Stere.

Nu putem eterniza această discuţie, pentru două motive :

1) In ce priveşte buna credinţă, în genere, nu se discută. Pe cei ce sînt porniţi, sau afectează neîncrederea în buna noastră credinţă, nici nu putem, nici nu voim să-i convingem.

2) In ce priveşte *fondul* chestiunii,—efectele economice ale latifundiilor,—discuţiunea este încă deschisă, şi chiar în N-rul viitor al „V. R." va apare un articol asupra naturii latifundiului, datorit d-lui C. Stere, pe care numai împrejurări independente de voinţa sa l'au împiedicat în ultimul moment să scrie acest articol pentru N-rul de faţă.

Digitized by Google

Cu atît mai puţin putem intra în discuţie asupra valorii intrinseci a lucrărilor d-lui C. Stere, sau asupra utilităţii colaborării sale intense, cu toate „*multele* sale scăpări de condeiu şi neadevăruri", pe care „Convorbirile literare", direct sau prin canalul „Epocei", le deduc dintr'o greşală de tipar.

Desigur noi nu apreciăm aceste lucrări la fel cu „Convorbirile literare" sau „Epoca", căci atunci nu le-am publica.

Nu ne putem deci pierde timpul cu ast-fel de „polemici".

De alt-fel avem şi un criteriu destul de sigur şi lămurit,—succesul revistei noastre.

Dacă „Convorbirile literare" au motive de a nu se încrede în acest criteriu al utilităţii unei colaborări, noi, în cazul de faţă, ne mulţumim şi cu atîta.

O SCRISOARE A D-LUI LOVINESCU:

Domnule Redactor,

In numărul de 15 Martie al „Convorbirilor critice", d. Dragomirescu, vorbind de „Insemnările lui Neculai Manea", crede că prin publicarea unui „adaos" la aceste însemnări, aşi fi voit să arăt indirect „uşurinţa şi uşurătatea cu care d. Sadoveanu îşi stringe materialul unora din povestirile d-sale".

Vă rog să bine voiţi a inserà că nu aceasta a fost intenţia mea. Am voit numai să dau cîteva amintiri personale asupra lui Radianu, pe care l'am cunoscut destul de bine. D. Sadoveanu însă era în drept să prelucreze realitatea cum a voit; modificînd'o, istorisirea sa a cîştigat în patetic şi în poezie. Tocmai în prelucrarea realităţii stă talentul scriitorului; departe de a-i face deci o vină, îi găsesc un merit şi o mărturie mai mult de talent.

Primiţi salutările mele distinse.

E. Lovinescu

Paris 2 Aprilie 1908

IN AMINTIREA D-RULUI ION RADOVICI.

În N-rul de Mai al „Vieţii romîneşti", d. Dr. I. Cantacuzino, directorul nostru ştiinţific, va publica un articol dedicat memoriei d-rului Ion Radovici.

ERATA

Pagina 21, rîndul 5 de jos în sus, în „Cometa", a se ceti:
Am *zăbovit* prin spaţiu etc.
în loc de:
Am *vorbit* prin spaţiu, etc.
Pagina 46, rîndul 13 de sus în jos, „In Munţii Neamţului", a se ceti:
pe luciul metalic şi înalt al *turnului* etc.
în loc de:
pe luciul metalic şi înalt al *ţărmului* etc.

... Cît pentru celelalte greşeli, să ne erte şi colaboratorii şi cetitorii noştri, precum... ertăm şi noi greşiţilor noştri: culegătorilor şi corectorilor...

P. Nicanor & Co.

Digitized by Google

Recenzii

N. Iorga. *Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor.*

Intăiul cuvînt din titlul acestei broşuri de 91 pagini ar trebui, spre a-l face să corespundă conţinutului, înlocuit prin acel de *Presupuneri.* Autorul nu constată nimic în tot cursul broşurii, ci se mărgineşte să emită presupuneri, în sprijinul cărora nu aduce nici umbră de dovadă.

Astfel, la începutul întăiului paragraf (pag. 5), ni afirmă că *dreptul românesc* „nu e decît un străvechiu obiceiu *cu îndoite rădăcini tracice—cele mai puternice şi mai adînci*—şi slave..." Ar fi fost foarte interesant să ştim cum dovedeşte d. Iorga această precumpănire a elementelor tracice asupra celor slave în *dreptul* sau *obiceiul românesc,* şi mai ales să aflăm izvoarele care l'au luminat asupra amănuntelor obiceiurilor agrare ale Tracilor. Din nenorocire aceste izvoare nu ni sînt divulgate şi învăţatul istoric nu găseşte cu cale să ne lămurească temeiurile pe care îşi sprijină această afirmaţiune.

In paragraful al III-lea autorul ne primblă pe la Muntele Atos, Patras şi insula Cipru, spre a ni arăta că, în evul mediu, o parte din populaţiunea acelor localităţi era alcătuită din oameni cu libertate limitată, şerbi numiţi *parici,* şi asămănîndu-se întru-cîtva cu vecinii dela noi, şi face să reiasă deosebirea „între *sistemul bizantin şi dreptul românesc* (pag. 12). Păcat numai că, după cît ştiu, instituţiunile din Patras şi din Cipru, departe de a fi bizantine, fusese introduse de cruciaţi din apus, şi că aşăzămintele din Cipru, ca şi *obiceiurile din Ierusalim* (*Coutumus de Jerusalem*), erau privite ca cea mai desăvîrşită formă a instituţiunilor feodale.

Paragrafele VI şi VII, privitoare mai cu samă la sistemul agrar în vigoare în Moldova înainte şi după descălecare, sînt cu desăvîrşire confuze. Din cele spuse de autor este cu neputinţă să-ţi faci o concepţie lămurită despre starea de lucruri descrisă, concepţie care de altminteri se vede a lipsi şi autorului.

Mi se pare totuşi că, din cuprinsul acestor paragrafe, reiesă:

1. Că, după d. Iorga, în fruntea satelor, în Moldova, înainte de descălecare nu se găsiau *cneji* ereditari, ci juzi aleşi.

2. Că învăţatul istoric stărue a susţine că răzăşii şi moşnenii de astăzi sînt urmaşii unor ţărani proprietari hotarului care atîrnă de satul lor.

Dovezi în sprijinul acestor păreri nu ni se dau deloc. D. Iorga nu voeşte deloc să ţină samă de faptele următoare:

1. De mulţimea *întăririlor* de *judecăţi* făcute de Domni vechi ca Alexandru cel Bun, în care judeciile întărite poartă numele de *ocini (patrimonii),* întă-

Digitized by Google

riri neasămănat mai numeroase decît *daniile* aceloraşi Domni.

2 De împrejurarea că, dacă judeţii de dinainte de descălecare ar fi fost diregători rurali aleşi, despoiarea obştiei poporului, de către întemeetor şi urmaşii lui, de un drept atît de preţios ca alegerea acestor diregători, ar fi stîrnit în mulţime o nemulţămire, care ar fi făcut cu neputinţă opunerea biruitoare a Moldovenilor la năzuinţile cuceritoare ale Ungariei.

4 De faptul că şirul documentelor oricărui sat de răzăşi şi de moşneni ne arată în chip invariabil cum ei se trag dintr'un strămoş unic sau din fraţi, care, la origine, au stăpînit judecia întreagă, *luînd de o seceа* dela sătenii aşăzaţi pe hotarul acelei judicii,— pe care îi judecau şi care săteni, cu vremea, au fost siliţi să părăsească satul spre a lăsa pămînturile de hrană în folosinţa urmaşilor săraciţi ai judeţului primitiv.

5 In fine d. Iorga nu vrea să ţină nici o samă de faptul că moşnenii din ţara românească şi-au zis *cneji* pănă în veacul XVIII, conştienţi că se scoborau din *cneazul* care *cnezise* odinioară pe întreg hotarul ce şi-l împărţiau acuma.

Afirmările nedovedite şi greşelile nu lipsesc din paragrafele următoare, dar semnalarea lor ar cere un spaţiu întrecînd cu mult cadrul unei simple recenzii. Le voiu lăsa pentru alt prilej spre a mă ocupa cu ultima parte a broşurii, care dă măsura gradului de pregătire şi a temeiniciei cu care a fost scrisă.

D. Iorga pretinde (pag. 50) că Regulamentul organic cuprinde că „voia la păduri va fi şi de aici înainte cum a fost pănă acuma".

Dar nici Regulamentul Moldovei nici acel al Ţării româneşti nu cuprinde o asemene dispoziţie. Dreptul săteanului de a lua din pădure lemne pentru trebuinţa sa, fără vre-o plată, şi cherestrea sau alt lemn de speculă în schimbul dijmei (lemnului luat), drept recunoscut de hrisoavele Fanarioţilor din ultimul deceniu al veacului XVIII, este ridicat cu desăvîrşire în Moldova, unde art. 129 al nouei legiuiri hotărăşte că proprietarul singur are drept la folosurile „din mori, iazuri, păduri şi alte asemenea".

Iar Regulamentul Organic al Ţării româneşti în paragraful 4 al art. 140 hotărăşte că, pe moşiile pe care sînt păduri, proprietarul va învoi pe săteni să ia lemne de încălzit, pentru trebuinţa lor, în păduri şi tufişuri, din locurile desemnate de el.

Vorbind în paragraful XVI *de măsurile administrative luate pentru ajutorarea* ţăranilor, d. Iorga afirmă că „în domeniul Giurgiului, Statul hotărăşte arendaşului în ce condiţii va da sătenilor pămînturile de prisos (pag. 55), citînd şi pagina din I-iul volum de *Acte şi Legiuiri* în care se găseşte textul actului doveditor.

D. Iorga face aici o deplorabilă confuzie. Condiţiile de care vorbeşte sînt acele din 1845, relative la arendarea moşiilor mănăstireşti şi chiriarhiceşti, după cum rezultă din chiar titlul actului ce să găseşte la pagina din *Acte şi Legiuiri* citată de d. Iorga. In cît priveşte domeniul Giurgiului, lucrul stă cu totul altfel. Domnitorul, Alexandru Ghika, a făcut într'adevăr să se prezinte Adunării, la 1841, un proect de condiţiuni pentru arendarea domeniului Giurgiu, în care se mărginea într'adevăr plata prisoaselor de arătură la legiuita dijmă din roade, dar, cu toate stăruinţile Domnului, Adunarea a răspins această mărginire.

D. Iorga ne mai zice că legea dela 1851 a lui Ştirbei impunea săteanului o clacă de 20 zile „destul de încărcate şi data aceasta, însă el e scutit de multele pocloane". (Pag. 61).

Această singură frază conţine trei greşeli. Numărul zilelor de clacă im-

Digitized by Google

pus săteanului de paragraful 1 al art. 141 al Regulamentului Organic modificat de Ştirbei era de 22 şi nu de 20. Aceste zile nu sînt încărcate; *nartul* regulamentar dela 1832 este menţinut în noua legiuire şi acest *nart* este, în Ţara românească, foarte uşor pentru toate muncile, afară de secere. Iar „multele pocloane", despre care vorbeşte învăţatul profesor, nu s'au suprimat, pentru minunatul temeiu că aceste pocloane nu existau nici în Regulamentul Organic, nici în legiuirea dela 1851 nu se face menţiune de înfiinţare sau suprimare de pocloane. Ceva mai mult: nici un aşăzămînt scris, vechiu sau nou, nu vorbeşte de asemenea lucruri.

D. Iorga mai afirmă (pag. 62) că „statul îşi ia sarcina de a fixa cît se vor plăti loturile luate din prisosul proprietarului" şi că aceste preţuri se fixau pe un period întreg de recensement.

Această afirmare alcătueşte o nouă şi regretabilă confuziune, căci nu există o asemenea dispoziţie în legiuirea lui Ştirbei. Paragraful 8 al articolului 140 prevede că se va fixa, pe un period catagraficesc întreg, preţurile cu care se vor achita de ţărani zilele de clacă nelucrate de ei. Aceste preţuri deosebindu-se, după cum locuitorii erau aşezaţi pe locuri de cîmp sau pe locuri de munte, d. Iorga şi-a închipuit că legiuirea dela 1851 stabileşte un maximum de preţ pentru locurile închiriate ţăranilor.

Reforma săvîrşită la aceiaşi vreme în Moldova dă d-lui Iorga prilej să facă o confuziune şi mai regretabilă decît cele de mai sus.

După ce repetă şi aici afirmarea neîntemeiată că această legiuire ar fi desfiinţat toate pocloanele (care nu existau), distinsul istoric adaugă; „Legea lui Ghyka dă voe să se ia dela pădure, din căzături, lemne şi chiar să tae lemne pentru clăditul easelor, rămînînd a se face învoeli numai pentru lemnul de cherestea destinat vînzării, negoţului".

Din textul de mai sus rezultă că autorul crede că legiuirea din 1851 a lui Grigorie Ghyka a dat ţăranilor din Moldova dreptul să ia, pentru uzul lor, lemn de foc şi de trebuinţă din pădurile proprietarilor. Această părere este cu desăvîrşire greşită.

Dacă cetim în *Acte şi Legiuiri* I, p. 536, textul oficial al acelei legiuiri, găsim dispoziţia despre care vorbeşte d. Iorga în articolul 44 sub un subtitlu special intitulat: ***Regularea îmbinatelor drepturi şi îndatoriri ale*** **locuitorilor din satele de prin munţi.** Iată şi textul în chestiune:

„*Locuitorii de munte* sînt slobozi a lua din căzături lemne de foc pentru trebuinţa caselor lor, precum şi lemnul pentru clădire de casă, de heiuri şi unelte gospodăreşti, la care trebuind lemne verzi din picioare, li se va da cînd vor avea trebuinţă, orînduindu-se de proprietar locurile unde ar fi mai de îndămînat pentru locuitori, care vor plăti de gospodar cîte şese lei, precum mai jos în tablă se arată pe fiecare an".

Vrea să zică d. Iorga, necetind textele cu băgare de samă, a întins asupra întregii ţări un drept de care se bucurau numai locuitorii satelor dela munte din ţinuturile Putna, Bacău, Neamţ şi Suceava.

Dar greşala d-lui Iorga nu este mărginită în generalizarea unei măsuri parţiale, ea se complică cu o greşală istorică. Articolele figurînd în legiuirea dela 1851 sub numerile dela 40 inclusiv înainte nu sînt cîtuş de puţin opera lui Grigore Ghyka, ci alcătuesc *Legea asupra îmbinatelor drepturi şi îndatori ale proprietarilor şi ale sătenilor din satele de prin munţi*, propusă de Mihaiu Sturza Adunării obşteşti şi votată de aceasta la Martie 1844, al cărui text întreg a fost

Digitized by Google

adăugit fără modificare la acel al legiuirii dela 1851.

Hotărît lucru, d. Iorga nu era pregătit pentru a face istoricul chestiunii țărănești.

R. Rosetti.

***

N. Iorga. *Inscripții din Bisericile Rominiei.* Vol. II, cuprinzînd 1079 N-re, 380 p.p. pr. 6 lei. Socec, București, 1908.

Micile însemnări rătăcite prin îndoiturile filelor vreunei vechi cărți bisericești sau aruncate sub cine știe ce margini de icoane, pomelnicele, inscripțiile crucilor și bisericilor, toate își găsesc loc și sînt rînduite în colecția d-lui N. Iorga. O serie de „inscripții amestecate", alta de „inscripții feluri te", inscripții dela bisericile din Roman, Piatra, Bacău, Cîmpu-Lung, Caracal. Au fost cercetate apoi 20 de biserici din Craiova, aproape 50 de biserici din Iași; din celelalte județe, Dîmbovița ocupă loc cu mai multe inscripții în acest volum comunicate în cea mai mare parte de d. V. Drăghiceanu. Multe lucruri noi și de o deosebită însemnătate se vor afla din acest nou volum, d.p. pentru cine nu va fi o mare satisfacție știrea că la mănăstirea Dobrovățul a lui Ștefan cel Mare au rămas pănă acum cărțile de slujbă pe care le dăruise Ștefan cel Mare [p. 211]?

Publicarea „Inscripțiilor" înseamnă deschiderea unei noui căi de cercetări și, deși unele din lecturile d-lui Iorga vor fi rectificate în parte, căci e firesc ca cel ce cercetează într'o cale deschisă larg să meargă mai sigur, doar cine vede după, va vedea mai bine, prin însuși acest fapt, întregul însă nu va suferi.—Despre adnotările și însemnările istorice genealogice care întovărășesc publicația, socot că nu mai e necesar să vorbesc, căci oricine a avut în mînă o publicație similară a d-lui Iorga a rămas uimit de modul înalt științific cu care știe d-sa să dea la lumină rămășițele trecutului.

*

Sublocotenentul Zagoriț Constantin. *Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai-Viteazul* (7—20 Octombrie 1600), *Luptele cu Polonii*, cu 5 hărți, București, Carol Göbl, 1908.

După înfrîngerea dela Mirislău Mihai Viteazul a fost silit să treacă în țară și să lupte împotriva Hatmanului Zamoyski, care trecuse prin Moldova și o dăduse lui Ieremia Movilă și acum venea nu numai ca să întroneze pe Simion Movilă în Țara Românească, ci să-l piardă și pe Mihai, ca să dispară cu el și zvonurile amenințătoare ale unei cuceriri a tronului Poloniei din partea lui Mihai.

Operațiunile militare și cele mai interesante din întreaga viață a eroului (p. 14), care s'au săvîrșit între 7—20 Octombrie 1600, în valea cuprinsă între Buzău și Ploești, spre a opri în calea spre Tîrgoviște pe Zamoyski, erau pănă acum foarte puțin cunoscute.

Urmărirea situațiilor strategice, a locurilor unde Mihai și-a așezat tabăra în timpul luptelor, a cîmpurilor de batae; caracterizările armatelor de care dispuneau adversarii,—e lucru aproape sigur că pe cîtă vreme Mihai își punea nădejdea în pedestrime, Zamoyski dispunea de multă cavalerie (p. 55),—rolul căpitanilor lui Mihai (li se dau și scurte biografii p. 39—53), toate acestea sunt lucruri noi pe care le pune în lumină pentru întăia dată d. Zagoriț.

D. Zagoriț stabilește două perioade de lupte. Prima perioadă sunt luptele de hartă între Buzău și Cricov, „lupte de întîrziere, de slăbire și de demoralizare a inamicului" și în a doua perioadă sunt „luptele desnădăjduite" din cîmpul de batae din jurul Ploeștilor (p. 62).

Darea aceasta de samă ceva mai întinsă își are rostul, deoarece lucra.

Digitized by Google

rea d-lui Zagariţ e cea dintâi lucrare serioasă de istorie militară din trecutul nostru întemeiată pe cercetarea critică a izvoarelor.

Sunt însă şi afirmări cari nu cred că se pot susţine. E lămurit că Mihai Viteazul îşi avea planurile lui în faţa luptelor, dar aceste planuri nu plecau dela o cunoştinţă şi studiere întinsă, ci dela intuiţia superioară pe care o avea Mihai şi o au toate spiritele mari în faţa situaţiilor, şi dela necesităţile terenului şi a împrejurărilor. Chiar despre luptele cu Polonii însuşi Mihai, după ce arată împrejurările în care se afla, spune: *„mă văzui constrîns* a mă retrage dealungul munţilor" (p. 61).

E o părere unilaterală, pornită dintr'un exces de zel pentru profesiune, acea exprimată în prefaţă (p. 4—5), că, pentru „luminarea întregului nostru trecut, istoricul trebue să caute alianţa militarului". Fiecare disciplină ştiinţifică adoptă de la disciplinele cu care vine în atingere atît cît are nevoe pentru lămurirea liniei pe care o urmăreşte, şi ar fi o mare confuzie dacă s'ar petrece altfel.

Pe lîngă unele neobişnuinţi de tehnică, şi hărţile pe care le dă d. Zagoriţ nu pot fi satisfăcătoare, sunt schiţe cari lasă de dorit şi ca execuţie tipografică.

Un merit deosebit are însă cartea de faţă. Multe cărţi ştiinţifice nu se pot citi, între acestea se pune chiar o monografie a lui Mihai Viteazul datorită unui istoric cu reputaţie. Cartea d-lui Zagoriţ se poate ceti. M. T.

***

I. Otescu. *Credinţele ţăranului romîn despre cer şi stele.* Extras din Analele Academiei Romîne, seria II, tomul XXIX, Memoriile secţiunii literare. Bucureşti, Göbl-Rasidescu, 1907, 1 vol. în 4⁰ de 88 p.+2 stampe, preţul 1 leu.

Una din cele mai interesante cărţi folklorice publicate de Academie în ultimul timp. Pentru alcătuirea ei autorul a întocmit o hartă a constelaţiilor pe care a trimes-o, însoţită de un chestionar explicativ, la mai mulţi învăţători, cu rugămintea de a-i trimete informaţii respective luate chiar din gura ţăranului.

La apelul d-lui Otescu au răspuns 39 de învăţători, dintre care 3 din Oltenia, 17 din Muntenia, 1 din Dobrogea şi 18 din Moldova (dintre aceştia din urmă 13 numai din judeţul Neamţ). La informaţiile căpătate dela învăţători, autorul a adăugat şi pe cele cunoscute personal încă din copilărie, pe care ş-a petrecut-o la ţară, în judeţele Ilfov, Vlaşca şi Buzău. Din acest material d. Otescu, profesor liceal de matematici, a alcătuit o monografie pentru care merită toate laudele.

Ţăranul romîn cunoaşte bine cerul, ori cel puţin îl cunoştea (vom vedea de ce). Toate constelaţiile îi sînt cunoscute, dintre care cele mai multe chiar cu numele pe care ele-l au în astronomie: ursul mare şi ursul mic (ursa mare, ursa mică), balaurul (dragonul), crucea, vulturul, vizitiul, văcarul, şerpele (şerpele şi Ophiuchus), peştii, berbecul, taurul, gemenii, racul, leul, fecioara (virgina), balanţa sau cîntarul, scorpia (scorpionul), săgetătorul (arcaşul), ţapul ori cornul caprei (capri-cornul), vărsătorul, cinele sau dulăul şi căţelul (ciuele mare şi cinele mic), chitul (balena), porumbiţa.

Dacă pentru aceste constelaţii Romînul păstrează chiar numirile clasice, pentru două el păstrează numai amintirea lor. Acestea sînt: *Hercule*, căruia îi zice *Omul*, închipuit ca un voinic, ca „un Hercule, şi *Perseu*, căreia îi zic *Căpăţina*, luîndu-se după steaua numită Algol, care în antichitate reprezenta *capul Meduzei*. Pentru celelalte constelaţii Romînul a făurit numiri cu totul sugestive: Lira este numită Ciobanul cu oile, Delfinul-Crucea (mică), Cefeu-Co[illegible]sa, Cassiope-Scau-

Digitized by Google

nul lui Dumnezeu, Andromeda-Jghiabul puţului, Pegasul-Toaca ori Puţul ori Gavădul mic, Corona boreală-Hora, Pleiadele-Cloşca cu pui (găinuşa), Hiadele-Scroafa cu purcei. Orionul a dat mai mult de furcă. Gruparea stelelor din această constelaţie s-a făcut şi altfel decît este ea în astronomie. De aici diverse numiri: Treisfetitele sau Cei trei Crai, Craii dela răsărit, Toiegele, Cingătoarea regelui (aceste din urmă numiri amintind Toiagul lui Aron şi Centura lui Orion, cum încă se mai numesc în astronomie cele trei stele); Rariţa sau Rariţele, Plugul, Grebla; Secerea; Sfredelul mare, Spiţelnicul sau Spiţelnicul mare. Unele din constelaţiile numite cu numele lor clasic mai au încă şi alte numiri: Ursa mare şi Ursa mică se numesc încă, şi mai ales, Carul mare şi Carul mic, Şerpele se mai numeşte încă Calea rătăciţilor, Leul-Calul, Gavădul mare, Perseu-Carul dracului, Barda, Toporul, Vizitiul-Carul lui Dumnezeu, Vulturul-Fata de împărat cu cobiliţa.

In Carul mare şi Carul mic Rominul a văzut Roatele carului şi Oiştea (protapul, tinjala).—Odată cu numirile de constelaţii, Rominul a păstrat şi grupările lor. Mici modificări s-au făcut totuş la unele ca d.p. la Gemenii şi Taurul, care s-au redus la părţile lor esenţiale. Ceva mai mare modificarea a fost la Orion, care a fost subîmpărţit şi chiar altfel grupat. Afară de numiri pentru constelaţii Rominul are numiri şi pentru anumite stele. Astfel steaua polară este numită *Împăratul, Candela cerului, Stîlpul* sau *Steajărul* dela arie, *Steaua Ciobanului, Ţigîra*. Steaua numită Alcor, o stea mică lîngă steaua a doua din protapul carului mare, stea care abia se vede, e numita *Cărăuşul, Paloschiţa, Ucigă-l-toaca, Ucigă-l-crucea* sau *Văcarul*. Venus e numită *Steaua Ciobanului, Luceafărul de Sară*.—Legendele clasice legate de constelaţii s-au pierdut firește. In schimb Rominul a creat altele inspirate mai ales din creştinism.

Urmează apoi o ingenioasă legendă populară a cerului, credinţi cu privire la calea laptelui, pămînt, cer, stele căzătoare, soare, lună, eclipse, comete, meteore atmosferice (vîntul, vîrtejul, ploaia, tunetul, fulgerul şi trăsnetul). Partea aceasta este mai slab tratată, autorul mărginindu-se numai la informaţiile sale particulare, deşi se mai găsesc de acestea şi prin alte ivoare, ceia ce nu era cazul şi pentru partea întăia.

La sfîrşit autorul dă lista învăţătorilor care i-au trimes informaţii. Învăţătorii din Moldova dau mai toţi şi numele şi vrista ţăranilor la care s-au adresat. Mai toţi erau între 60 şi 90 de ani, unul singur era de 45 de ani, în schimb un altul era de *105* ani. Aceasta însemnează că tineretul dela ţară nu mai cunoaşte astăzi cerul după cum îl cunoşteau bătrînii. Aceasta însemnează apoi că trebue să facem toate chipurile de a culege folklorul nostru cît mai e vreme, căci, altfel, peste cîţiva ani, riscăm a nu mai avea ce culege.

D. Otescu n-a putut scăpa de naivităţi. Un învăţător din Argeş i-a comunicat că „Gemenii sînt *Romul* şi *Rem*“, că „în Carul mare şi Carul mic punea Traian pe robii ce-i ducea din *Dacia* la *Roma*“, că Arcaşul este „un războinic *roman*“. Ademenit de aceste comunicări suspecte, la pg. 44 d-sa face pe baza lor comentarii cu privire la origina noastră în *Dacia*. Nu vede d-sa că aceste legende, chiar dacă or fi existînd în popor, sînt cu totul recente? La pg. 62 scrie: „De altfel carul şi caii de foc ai acestui car, luaţi dela soare, [Rominul] i-a dat Sfîntului Ilie: chestie de *asemănare de nume* între *Helios* şi *Ilie*“!

G. P.

Digitized by Google

* * *

Eugeniu Dinescu. *Euripide. Ecuba.* Traducere în versuri. Biblioteca pentru toţi. Bucureşti. Preţul 30 bani.

Dintre tragicii atenieni Euripide e poate cel mai inegal în operele sale; alături cu piese de o incontestabilă valoare artistică se grupează tragedii lipsite de viaţă, cu personaje palide şi şterse. Dacă poetul simte profund mizeria omenească, dacă înţelege şi descrie în colori fermecătoare tinereţa, iubirea naivă, instinctele nobile şi curate, eroismul, tot ce înalţă şi impodobeşte pe om, este însă din firea lui un distrugător de iluzii, un spirit satiric şi ochiul său nu poate cuprinde ansamblul complex al sufletului, nu-şi poate sintetiza observaţiile de detaliu, creînd fiinţi vii.

Hecuba, cu prilejul traducerii căreia spunem acestea, e mai puţin o tragedie decît o serie de scene patetice grupate în jurul personajului principal. Rău compusă, fără o unitate profundă şi reală, e totuşi una din cele mai frumoase piese ale lui Euripide prin scenele ei mişcătoare. Limba lui Euripide, caşi a tuturor tragicilor de altfel, este limba epicii şi liricii corale, dar mai concentrată, mai plină de savoare, cu nuanţe fine şi variate, cu metafore îndrăzneţe.

Trebue să recunoaştem deci greutatea, cu care a avut de luptat traducătorul în versuri al acestei tragedii, şi pe care regretăm că nu a învins-o. D. D., de cele mai multe ori, a urmărit fidel textul; dar l-a urmărit cu dicţionarul, şi toată poezia, toată nuanţarea fină şi delicată, toată eleganţa expresiilor a pierit. Cînd Ecuba se aruncă la picioarele lui Odiseu implorînd graţia Polixenei, în efuzia chiar a durerii şi în umilinţa rugăminţilor sale ea păstrează demnitatea, ce ne arată pe regina detronată; e o mamă înainte de toate, dar nu o mamă oarecare.

„O nu-mi răpi copile din braţe, nu o ucide; destul singe. Ea o singura-mi bucurie, numai cu dînsa mai pot uita; cu dînsa mă mîngîiu de multe, ea e sprijinul bătrîneţii, toiagul, călăuza mea. Nu, învingătorul nu trebue să depăşască drepturile victoriei, norocoşii să nu creadă că veşnic vor fi. Şi eu fost-am odată fericită şi nu mai sînt: o singură zi mi-a luat cu dînsa tot norocul meu. O! pe această bărbie pe care o ating, respectă-mă, aibi milă! Du-te în armata arhaică, spune-le că e urîcios să ucideţi femeile cruţate de sabia voastră, cînd le-aţi smuls dela altare şi pe care mila voastră le-a apărat. Legea, la voi, apără viaţa robului caşi pe a omului liber. Respectul ce-l au pentru tine îi va convinge, chiar dacă glasul tău va slăbi; căci nu aceiaşi putere are vorba unui om de rînd şi a unui rege" (Versul 276—295). Iată ce devine acest pasaj în traducerea versificată a d-lui D.:

„Te rog plîngînd cu lacrimi să nu-mi răpeşti din braţe
Copila şi nici *viaţa să nu i-o iuaţi dintr'însa.*
Curmaţi la alţii firul. Prin ea numai mă bucur
Şi-mi uit de rele. Dînsa mă mîngîe de multe.
Ea mi-i *oraş*, mi-i *hrană*, toiag şi călăuză.
Cei care au puterea nu trebui *s'abuzeze*,
Nici cei ce le surîde norocul să nu creadă
Că 'n veci *vor duce-o bine. Şi eu fui bine odată*
Şi acum nu sînt nimica. O zi doar sfărîmat-a
Întreaga-mi fericire. Dar, o scumpă bărbie!
Respectă-mă, ai milă. *Sovind* în oastea greacă
Arată-le oroarea d'a omorî femeia
Pe care n-aţi ucis-o dela'nceput, cînd sînic
Aţi smuls-o *din* altare, ci mile vă cuprinse.
La noi este o lege egală pentru liberi
Şi pentru sclavi, cînd vorba-i de-a singelui vărsare.
Apoi a ta plăcere, *chiar dacă n-ai dreptate*,

Digitized by Google

Convinge; căci aceiaşi vorbire dacă
ieşe
Din gură de om mare sau din vr'un
biet oricare
Nu are-aceeaşi vază." p. 16.

D. D. traduce πολιά prin πόλις, ἔρχομαι prin ἀφικνοῦμαι, ὑμεῖς cu ἡμεῖς, τεθήγη prin τροφή, τῶν τεθνηκότων ἅλις prin: „Curmaţi la alţii firul"!, ca să relevez numai inexactităţile de text.

Din nefericire astfel de neexactităţi şi greşeli de traducere se găsesc în multe locuri. Versul 457 din cîntul corului: οἰκτράν βιοτάν ἔχουσιν οἴκοις îl redă prin: „eu ce duc o viaţă curat de plîns în casă", sensul fiind tocmai contrar: să duc jalnicul traiu al robului în casele stăpînilor mei. Versurile 479—483:

....ἐγὼ δ'
ἐν ξείνᾳ χθονί δὴ κέκλημαι
δούλα, λιποῦσ' Ἀσίαν
Σωτῆρας θέραπναν
ἀλλάξασ', Ἅιδα θαλάμους

le traduce prin:

„Intr'alt pămînt acuma
Port numie chiar de sclavă
Iar ţara mi-am lăsat-o
Robită Europei,
Schimbat-am doar locaşul
Lui Hades pe unirea
Cu un stăpîn de-acuma." p. 26.

Sensul e următorul: Iar eu [de-acum înainte] sînt o roabă în ţară străină, căci am părăsit Asia şi am primit în schimb locuinţa Europei, casă a lui Hades [pentru mine] etc...

Personajele piesei apoi, în traducerea românească, ori vorbesc într-un stil încărcat cu neologisme şi construcţii contrare limbii noastre, ori devin frivole luînd tonul şi atitudinea unui mahalagiu:

„Pe ducă-s vai de mine! *Şi membrele-mi se 'mmoae.*
Apropie-te, *fată*, de mine, 'ntinde-mi
mîna,
Nu mă lăsa lipsită de copilaşi.—Mor,
fete!
Ce n'aş da să văd astfel pe Lacedemoneanca
Cu Dioscurii soră. Doi ochi frumoşi
distrus-au
Cu prea mare ruşine pe fericita Troe !!"

Aşa vorbeşte, în traducerea d-lui D., Hecuba, în paroxismul durerii, cînd Polixena pleacă cu Odiseu să fie înjunghiată pe mormîntul lui Achile.—Sau, Hecuba stă trîntită cu faţa la pămînt şi-şi plînge copila; Taltibius, crainicul lui Agamemnon, vine să-i anunţe că sacrificiul s'a făcut, că-şi poate lua cadavrul fiicei. Cînd vede pe bătrîna regină, îl copleşeşte mila şi o atinge încet; dînsa-i răspunde:

„Vai! Cine eşti tu care
Nu-mi laşi *corpul să zacă?* Oricît ai
fi de mare,
De ce mă *egîlţii* oare, cînd vezi ce
întristată-s? pg. 28.

Sînt pe ici pe colo expresii fericite şi se găsesc versuri binişor redate, totuşi ele nu pot răscumpăra proza, în care d. D. a transformat poezia originalului.—Dacă traducătorul este un admirator al anticităţii, ori a simţit frumuseţele piesei poetului atenian, sîntem siguri că regretă şi el acum gestul grăbit, pe care l-a făcut, dînd această traducere publicului român.

*

Raymund Netzhammer. *Dem Schwarzen Meer entlang.* Eine Sommerfahrt durch alte Kulturstätten. Bukarest. Buchdruckerei Gustav Albrecht.

Dela Caramurat pînă la Mangalia dealungul Mării Negre, aceasta e noua călătorie făcută în vara anului trecut de d. N. La Caramurat găseşte o populaţie germană religioasă, muncitoare, econoamă, cu case bune şi curate, cu

Digitized by Google

plantaţii de salcîm; în deobşte acesta e caracterul tuturor Germanilor din coloniile dobrogene. Lipsa de pămînt însă, unită cu dificultăţile făcute de autorităţi, silesc să emigreze, fie în Argentina, fie în Dakota, pe aceşti muncitori aduşi să servească de pildă elementului romîn. — Din Caramurat, prin Taşaul, sat turcesc, prin Caracoim, un curăţel sat lipovenesc, pe lîngă anticul Istropolis, pe lîngă lacul Sînt-Ghiol, cu minunata lui însuliţă, insula lui Ovidiu, ajunge în Constanţa.

Iubitor al anticităţii, regretă că din cauza prefacerii violente, ce a suferit-o acest port, urmele vechiului Tomi, cetate cu străveche cultură, locul de exil a lui Ovidiu, reşedinţa atîtor episcopi, ce de aici răspîndeau creştinismul şi aveau să se lupte cu ereticii asiani, nu se mai pot cunoaşte. Trecutul cu enigmele lui îl ispiteşte şi îl pasionează; şi pentru a le descifra cercetează colecţii de monete, muzee etc. Aici cîteva cuvinte despre muzeul nostru istoric din Bucureşti: „La început m-am izbit fără îndoială de faptul că în acest foarte interesant lapidariu nu domneşte nici o ordine, că pietre cu preţioase inscripţii, fragmente arhitectonice stau aruncate de-a valma prin coridoarele universităţii şi în vestibulul senatului [1])". Muzeul nostru cuprinde un bogat material arheologic relativ la Tomi, şi totuşi istoria acestui oraş încă nu a găsit nici un specialist. Material bogat în colecţii numismate e şi în muzeul din Sofia: „Mi s'a atras atenţia asupra bogatei colecţii de monete relativ la Tomi în Sofia, unde alături cu muzeul naţional *frumos orînduit*, este un cabinet numismatic cu monete vechi din Moesia inferioară şi superioară, din Macedonia, din nordul Greciei." Tomi, fundat în al VII-lea veac a. Hr. de Milisieni, reprezintă de preferinţă pe monetele sale pe Dioscuri, cu caii lor albi, cu căciulele de călătorie ascuţite, cu cele două stele. Se găsesc însă reprezintate şi frontoane de temple, şi sînt şi monete cu trofeul dela Adam-Klissi; cu Filip Arabul însă, 249 d. Hr., se sfîrşeşte şi baterea de monete la Tomi.

Din Constanţa continuă drumul prin Techir-Ghiol, cu băile, cu plantaţia lui săracă, prin Tuzla, prin Mangea-Punar, unde ţăranii germani îi fac o frumoasă primire. Excelenţa sa e foarte iubit de supuşii săi religioşi şi chiar de Romîni; aminteşte cu plăcere primirea ce i-a făcut-o un învăţător cu şcoala sa. La Mangalia, după indicaţiile hărţii lui Castorius, trebue să fi fost vechea colonie greacă, Kallatis, ce se credea fundată de Heracles, a cărui măciucă şi tolbă e reprezentată pe monedele lor. Kallatis, port de frunte altădată, a putut înfrunta pe Lysimachos, generalul lui Alexandru cel Mare, şi a ocupat cîtva timp locul întăi printre porturile din această parte; monetele bătute de dînsa arată o îndelungă şi frumoasă strălucire timp de multe veacuri. Aici vizitează un interesant şi bine păstrat mormînt din vechiul cimitir al coloniei.

Trebue să fim recunoscători d-lui N., că, împărtăşindu-ne continuu impresiile şi reflexiile sale totdeauna interesante de prin excursiile în Dobrogea, ne deşteaptă şi întreţine interesul ce trebue să-l avem pentru această provincie a noastră.

M. J

1) Vezi V. R. II 102 sqq. articolul d-lui Samurcaş, în care se cercetează cauzele acestei neorînduieli.

***

Leonida Bodnărescul. *Cîteva datini de Paşti la Romîni.* Cernăuţi, 1901, 1 broş de 1 leu.

Profesorul Leonida Bodnarescul, unul din puţinii bărbaţi activi la Romînii bucovineni, a tipărit o broşură cu titlul de mai sus, în care cu o te-

Digitized by Google

meinică cunoştinţă de cauză se ocupă de datoriile Romînilor dela „lăsatul secului“ şi până la Paşti. Arată pe larg cum se roşesc sau „închistresc“ ouăle la ţară. Broşura, care va fi binevenită tuturor celor ce se ocupă cu folklorul, are 4 tabele, care arată diferitele feliuri de desemnuri întrebuinţate la „închistrirea“ ouălor şi o tablă colorată, pe care sînt reproduse 6 ouă din bogata colecţie a autorului pe care a dăruit'o muzeului naţional din Bucureşti. Broşura costă 1 cor. (1 leu) şi se poate comanda dela autor.

A. B.

* * *

Emile Faguet. *Le Pacifisme.* Société Française d'imprimerie et de librairie. Paris, lei 3.50.

Una din problemele cele mai discutate ale vremii noastre e desigur acea a războiului. Opere importante au fost consacrate acestei probleme în ultimul timp, atît de partizani ai păcii ca Richet, Lagorgette, cît şi de apologişti ai războiului ca sociologul Steinmetz. Pătruns de importanţa problemei, Faguet o tratează şi el într'o operă destul de întinsă şi plină de interes.

Dupăce face pe scurt istoricul teoriilor pacifiste, expune apoi foarte imparţial ideile principale ale partizanilor războiului şi ale pacifiştilor. Discutîndule apoi pe larg, nu se arată deplin convins nici de argumentele unora, nici de ale altora.

Argumentul cel mai puternic al pacifiştilor e dreptul celui mai slab. Dar pentru bunul simţ ceia ce constitue dreptul e numai slăbiciunea însoţită de oarecare merit. Dar dacă, cînd e vorba de indivizi, meritul, deci dreptul, celui mai slab e atît de greu de determinat, cu cît e mai greu cînd e vorba de popoare. Dacă se poate susţinea că dreptul individului are ca fundament interesul statului, nu se poate susţinea că dreptul unui popor are ca fundament interesul omenirii. Între popoare nu există, ca între indivizi, o societate, ele trăesc unele faţă de altele în stare de anarhie. Dreptul popoarelor nu va putea fi proclamat decît cînd toată omenirea nu va forma decît un singur popor, şi pînă atunci dreptul unui popor slab nu poate fi bazat pe nimic. Dar obiecţia cea mai gravă pe care Faguet o face pacifizmului e că, deşi se dă ca apărător al dreptului celui mai slab, consacră în realitate cele mai mari nedreptăţi. Realizînd la un moment dat pacea între popoare, el previne toate nedreptăţile viitorului, dar declară cîştigate şi intangibile toate acele ale trecutului. Închizînd istoria în beneficiul celor ce se folosesc de dreptul forţei, interzice revanşele şi revendicările cele mai legitime. Războiul e fecund în nedreptăţi, dar şi în reparaţii. În starea de război dreptul celui mai tare e totdeauna deschis, dar şi al celui mai slab. În stare de pace eternă şi dreptul celui mai tare şi al celui mai slab rămîn închise pentru totdeauna. Combătînd şi pe partizanii războiului, Faguet arată confuzia pe care o fac aceştia între cel mai tare şi cel mai bun. Pe cîmpul de bătălie un popor nu dă dovadă decît de virtuţile lui militare: curaj, prevedere, activitate, abnegaţie. Dar sînt în viaţa unui popor şi alte activităţi demne de laudă care n'au nici o utilitate militară nici prin cele mai depărtate din rezultatele lor. Partizanii războiului mărturisesc singuri că de obicei poporul cel mai puţin înaintat în civilizaţie învinge pe cel mai înaintat, care din cauza aceasta e mai puţin războinic. Aceasta e istoria Romanilor faţă de Greci şi a barbarilor faţă de Romani.

E adevărat, recunosc ei, că după fiecare din aceste mari victorii urmate de risipirea unui imperiu, civilizaţia dă îndărăt pentru un timp uneori lung,

Digitized by Google

dar cu vremea ea se ridică iarăşi, căci poporul învingător combinînd civilizaţia lui elementară cu cea rafinată a poporului învins, crează o nouă civilizaţie cu un nou caracter. Regresiunea mai mult aparentă decît reală e urmată de o reîntegrare a civilizaţiei. Dar, obiectează Faguet, faptul nu se confirmă întotdeauna. Nu se poate spune că Turcii au clădit o civilizaţie strălucită pe ruinele celei bizantine. Ş'apoi e oare necesar ca aceste palingenezii să se opereze prin transfuziune precedată de o mare efuziune de sînge? Pentru mersul progresului regenerările violente nu sînt desigur nici legitime, nici necesare. Mişcări ca stoicizmul, creştinizmul, reforma, dovedesc că regenerările pacifice sînt posibile. Există totdeauna în sînul decadenţelor elemente regeneratoare care se pot răspîndi şi dezvolta printr'o invazie paşnică. Păstrînd sau pierzînd caracterul său etnic, un popor se poate modifica fără ca războiul, acest teribil accident, să intervină. Dar dacă nu se poate dovedi că omenirea s'a dezvoltat numai prin războae şi jocuri de forţe, e totuşi ceva însemnat, şi care nu poate fi trecut cu vederea, faptul că de cele mai multe ori evoluţia omenirii s'a făcut prin acest mijloc. Acest fapt ne face să ne punem întrebarea, dacă războiul nu e un mijloc de selecţie fericit sau nefericit, dar natural, necesar, mijloc prin care omenirea, dacă nu se ameliorează dar înaintează în mersul ei veşnic.

Faguet lasă această întrebare fără de răspuns, căci cel mai puternic argument împotriva pacifizmului nu sînt pentru dînsul teoriile care legitimează războiul, ci existenţa patriotizmului. Acesta, e după el, marele obstacol care se opune pacificării generale, o pace durabilă ne putînd coexista cu patriotisme energice şi pasionate. Şi dacă patriotizmul e recunoscut ca ceva salutar, războiul e aproape justificat.

Analizînd cu multă fineţă patriotizmul, Faguet îl consideră ca fiind la origine o extenziune a sentimentului familial, care se transformă apoi într'o concepţie de utilitate şi într'o concepţie estetică. Elementele care au contribuit la întărirea sa, sînt în primul rînd: limba comună, apoi religia (deşi religiile sînt cosmopolite, bisericile sînt naţionale), moravurile strămoşeşti, dragostea trecutului întreţinută mai ales de studiul istoriei propriu zise apoi de acel al istoriei artistice şi literare, aversiunea împotriva străinului, alcătuită din multe sentimente diverse, dintre care cel mai puternic e amintirea injuriilor primite. Războiul contribue într'un grad însemnat la întărirea patriotizmului, ţări ca Italia şi Germania au fost create prin războiu. Caracterul esenţial al patriotizmului e abnegaţia, renunţarea în folosul comunităţii, sacrificiul existenţei individuale celei naţionale. E un idealizm înalt, o formă a instinctului care împinge pe om să-şi pună în joc viaţa pentru a putea să trăiască, instinct care e poate, cum spunea Nietzsche, una din condiţiile esenţiale ale vieţii omeneşti. Patriotizmul e ceva instabil şi poate uşor scădea ca forţă, fie pentru un timp, fie pentru totdeauna. Dacă elementele lui esenţiale, sentimentul de familie lărgit, solidaritatea în muncă şi sforţări, limba comună nu pot dispărea niciodată, cele auxiliare se pot schimba sau atenua. Religia poate fi părăsită, moravurile se pot schimba, studiul istoriei poate fi neglijat din cauze politice. Dar factorii care contribue mai mult la decăderea sentimentului naţional sînt slăbirea caracterelor, prea marea grijă pentru interesele materiale, descurajarea lesne contagioasă. Pentru teoreticienii antipatriotizmului, patriotizmul

Digitized by Google

e un sentiment contra naturii omeneşti. Sociabilitatea naturală a omului nu-i naţionalitatea ci solidaritatea liberă. Patriile sînt obstacolul principal la realizarea egalităţii, care nu poate fi stabilită decît odată cu distrugerea lor. Unii socialişti cred că patriile pot fi mai degrabă distruse decît socializmul stabilit pretutindeni, că popoarele pot deveni mai uşor antipatriotice decît socialiste. Faguet crede că această teorie, e nouă. Filozofii din veacul al XVIII erau indiferenţi pentru ideia de patrie, dar nu ridicase antipatriotizmul la rangul de teorie. Prima manifestare a acestei tendinţi o găseşte într'o poezie a lui Lamartine din 1841, Marsilieza păcii. Azi, doctrinele antipatriotice sînt răspîndite în Rusia de admiratorii lui Tolstoi, şi foarte răspîndite în Franţa de discipolii lui Hervé, pentru care nu există patrii ci numai clase. Ele au pătruns în păturile de sus, în burghezia care urăşte serviciul militar, între muncitori, ale căror sindicate fac pe faţă profesie de antipatriotizm, între institutori şi, ceia ce e mai grav, după mărturisirea oficială a lui Clémenceau, chiar în armată. Dar pe cînd în Franţa patriotizmul scade, în celelalte ţări se afirmă şi se întăreşte tot mai mult. Partidele cele mai înaintate se arată tot atît de patriote ca celelalte. Faguet vorbeşte de Bebel, care în congresul dela Stuttgard, combătînd pe Hervé, Vaillant, Jaurès a spus că condiţia primordială a dezvoltării socializmului rămîne în fiecare ţară independenţa şi autonomia naţiunii. Antipatriotizmul e pentru un popor un semn de decadenţă. Civilizaţia, caşi dezvoltarea generală a omenirii, se face prin patrii distincte şi nu se va putea face niciodată altfel. Sforţarea pentru a desfiinţa patriile nu poate reuşi decît la distrugerea cîtorva, a acelor care sînt deja epuizate, fără a face să înainteze cu un pas lumea spre unitatea dorită, care nu poate să rămînă decît o iluzie. Între patriotizm şi antipatriotizm există, după Faguet, un sistem mixt, combinaţie de patriotizm cu umanitarizm, în proporţii diverse şi greu de determinat. Această teorie o numeşte el patriotizmul internaţional, un patriotizm temperat de iubirea umanităţii, şi o găseşte susţinută cu diferite nuanţe de Jaurès, Aulard, Lavisse, Naquet.

Introducerea umanitarizmului şi a internaţionalizmului în patriotizm e, după dînsul, un dizolvant subtil şi periculos. Patriotizmul adevărat nu poate fi ca cel internaţionalist condiţionat, subordonat, provizoriu. Ca şi altruizmul, el are un caracter absolut. Cercetînd mijloacele practice de pacificare, Faguet nu găseşte decît două: dezarmarea simultană şi înlocuirea războiului prin arbitraj. Dezarmarea prezintă enorme dificultăţi. Hotărîrile luate de tribunalul de arbitraj nu pot fi respectate decît dacă el dispune de o forţă de constrîngere mai mare decît acea a ţărilor reunite. Altfel tribunalul de arbitraj e inutil ca pacificator şi nu poate fi decît cel mult un moderator. De un folos mai mare ar fi poate o ligă a celor slabi, dar azi în Europa statele mici sînt puţin numeroase şi destul de răspîndite. Pacifismul, încheie Faguet, e ceva himeric, iluzia unor spirite care n'au simţul realităţii. El n'ar putea să triumfe decît dacă patriotizmul, acest sentiment etern, ar dispărea în acelaş timp şi la toate popoarele. Asupra popoarelor energice această teorie nu poate avea nici o influenţă, dar poate desigur grăbi peirea celor în decadenţă. E de dorit ca toate să fie patriote fără de megalomanie şi să nu se lese ademenite de teorii pacifice. „Adevăratul pacifizm e încă patriotizmul. Căci ceia ce menţine pacea, în chip relativ, dar în singurul chip în care poate fi menţinută, e defensiva energică care nu în-

Digitized by Google

vită cucerirea să înainteze prin indiferenţă sau nepăsare".

In această operă importantă Faguet a arătat, c'o incontestabilă forţă, marile obstacole opuse de starea de fapt a popoarelor realizarii păcii universale. Cu un mare talent a demonstrat legitimitatea patriotizmului şi denunţat cu multă dreptate pericolul antimilitarismului şi al dezarmării. Războiul nu e însă justificat prin aceasta. Manifestare inferioară a impulsivităţii omeneşti, oricît de nobilă i-ar fi cauza, războiul rămîne desigur un mijloc primitiv de rezolvire a conflictelor internaţionale, un mijloc care revoltă mai mult decît oricînd conştiinţa morală a omenirii culte. Şi din acest punct de vedere mai înalt, propaganda pacifiştilor nu e poate atît de inutilă, cum crede Faguet. Luptînd pentru un nobil ideal, adresîndu-se senzibilităţii omeneşti, ea o poate schimba cu vremea şi, avînd un răsunet asupra manifestărilor externe ale omenirii, poate deveni rodnică, cel puţin într'un îndepărtat viitor.

O. B.

* * *

Félix Le Dantec. *Science et Conscience.* Paris, Flammarion.

A. *Teoria conştiinţii epifenomen.*

In acest volum filozoful francez dezvoltă teoria conştiinţii epifenomen şi sub lumina acestei teorii încearcă analiza conştiinţii omeneşti.

Cum trebue înţeleasă această teorie?

Dezvoltarea ştiinţilor pozitive întemeiază afirmarea că orice fenomen natural *s'ar putea* prevedea, deoarece e *posibilă* cunoaşterea ştiinţifică a condiţiilor, în care ia naştere acel fenomen. S'ar putea prevedea, atunci, orice act al unui animal şi, în deducţiile ce le-aş face spre acest sfîrşit, *n'aş ţine samă* de cunoştinţa sau voinţa animalului. Principiul conservării energiei e satisfăcut, caşicum n'ar exista conştiinţă: conştiinţa, prin urmare, n'are echivalent mecanic.

Cu alte cuvinte, nu există nici un studiu obiectiv ce ar permite să constatăm dacă un corp e conştient sau nu. „Dar, eu sînt conştient; dece n'ar fi conştienţi şi semenii mei". „Admiţînd în ceilalţi oameni o conştiinţă analoagă cu a mea, în mod logic trebue să admit ceva analog în corpurile brute. Şi ceia ce întăreşte această deducţie e şi faptul, că în dezvoltarea embriologică a fiinţelor nu se constată nici o modificare bruscă, ce-ar denota apariţia unei conştiinţi... „Sînt condus a crede că există în lumea brută „elemente de conştiinţă", despre care ştiu numai atît, că, prin mijlocul acestor elemente necunoscute, se poate constitui o conştiinţă asemănătoare cu a mea".

„Dar nu toate fenomenele ce se petrec în organismul meu sînt întovărăşite de conştiinţă". Se pune atunci întrebarea: Prin ce mijloc obiectiv s'ar putea constata, care sînt fenomenele însoţite de conştiinţă?

Chestiunea pare paradoxală, odată ce s'a recunoscut mai sus efectiva neputinţă a „elementelor de conştiinţă". Totuşi, graţie comparaţiei ce putem face între noi înşine şi semenii noştri, chestia prezintă o soluţie obiectivă. Şi acel mijloc obiectiv îl dă legea deprinderii (habitude), al cărei enunţ din punct de vedere ştiinţific este: Funcţia crează organul, cînd acea funcţie se repetă adeseori identică cu ea însăşi. Vom zice dar: Numai fenomenele, ce-s întovărăşite de o variaţie, trezesc conştiinţa. Odată construit definitiv organul unei funcţiuni, această funcţie e îndeplinită inconştient. In alt limbaj, acelaş lucru s'ar exprima: Disonanţa, care contrariază *legăturile* e un fenomen conştient; stabilirea definitivă a unei consonanţe face să dispară conştiinţa.

B. *Ştiinţă şi conştiinţă.*

Digitized by Google

I. Cazul unei protozoar.

Odată stabilit acest criteriu, Félix Le Dantec trece la studiul paralelismului între subiectiv şi obiectiv, luînd ca punct de plecare o fiinţă unicelulară

Din punct de vedere obiectiv, unitatea acestei fiinţi se traduce prin legăturile particulare din masa protoplazmică, legături ce asigură continuitatea protoplazmei în timp şi spaţiu. Din continuitatea în timp a legăturilor, ce determină asimilaţia, rezultă din punct de vedere subiectiv particularitatea numită *memorie elementară*. Obiectiv, individul protoplazmic păstrează urma luptelor ce a susţinut contra vibraţiilor disonante. Iar memoria e epifenomenul subiectiv corelativ acestei urme obiective.

Mai departe. Un protozoar poate fi influenţat de o anumită radiaţie. Vom putea atunci clasa radiaţiile în două categorii: acele active pentru protozoarul considerat şi cele ce nu-l influenţează în funcţionarea lui. Aceste două categorii vor forma respectiv spectrul vizibil şi invizibil al speciei studiate. Acelaş lucru s'ar putea spune în cazul unui agent chimic.

Să venim acum la reacţiunea din partea protozoarului provocată de radiaţii sau de substanţe chimice. *Aceste reacţiuni din punct de vedere obiectiv sînt supuse determinismului celui mai riguros.* Subiectiv, ele dau o senzaţie de voinţă şi iluzia libertăţii absolute. Întocmai ca un rezonator, care vibrînd sub influenţa unui agent exterior n'ar avea conştiinţă decît de el însuşi; rezonatorul va avea atunci conştiinţă de un fenomen ce ar *începe* într'însul. Ceia ce e extrem de interesant în această ordine de idei, e constatarea că epifenomenul de voinţă nu e niciodată în contrazicere cu determinismul obiectiv. Se întîmplă, adică, că animalul vra totdeauna să facă tocmai ce ar trebui să facă după legile determinismului.

II. Să trecem la fiinţele superioare.

Din punct de vedere obiectiv amintim că, în producerea manifestărilor conştiente, joacă rol de prima ordine suprafeţele senzoriale, prin care sîntem sensibili la mişcările exterioare şi pe care ajungem să le cunoaştem, datorită legăturii destul de strînse dintre activităţile exterioare şi trezirea conştiinţii.

Ce raport este atunci între ceia ce cunoaştem astfel dintrun fenomen şi fenomenul, care este obiectul cunoştinţii noastre? Iată o chestie ce pare foarte importantă şi care în realitate n'are nici un senz, căci „forma exterioară a unui fenomen exterior nu există în afară de cunoaşterea *de către cineva* a acelui fenomen".

Aceste amintite, trecem la studiul imaginilor şi imitaţiei.

a. Imagini. Fiecare mişcare periodică exterioară crează, prin rezonanţă, în protoplazma sensibilă o mişcare *corespondentă*. Să consider, d. p., o frază muzicală. Ea se poate înscrie pe un fonograf sub formă de linie sinuoasă. Se prezintă urechii sub formă de presiuni, diferite de mişcarea înregistrată de fonograf. Această serie de presiuni determină în nervul auditiv o serie corespondentă de influxuri nervoase. Iată dar o serie de trei fenomene ce le putem descrie în trei moduri diferite (ca fenomen geometric, barometric şi protoplasmic) numai cu o singură ecuaţie.

Senzaţia va fi dar citirea în langaj auditiv a ecuaţiei seriei de influxuri nervoase. Acelaş lucru putem spune de orice senzaţie.

Vom numi *imagine* transmisiunea sub formă de influxuri nervoase a unei serii de deformaţii susceptibile de a fi reprezentate prin o ecuaţie. Imagina subiectivă va fi seria de epifenomene de conştiinţă ce întovărăşesc transmisiunea influxurilor nervoase. Vom numi

Digitized by Google

această imagine în timp imagine de întâia specie. Imagini de a doua specie sînt imaginile în spaţiu: cunoştinţa spaţială a lumii rezultă din sincronismul documentelor diverse sosite prin diferitele căi în centrele nervoase, rezultă dar din funcţionarea simultană a mai multor organe de simţuri.

Organele vizuale sînt desigur, cel puţin la om, cele mai perfecte. Ştiinţa are chiar de scop a reduce totul la măsurări făcute cu ajutorul ochilor.

b. Imitaţie. Imitaţia proprlu zisă consistă în producera de către animal de acte sensibile la exterior şi *sămănînd* cu alte acte, la care a fost martor. Ce însamnă *asemănare* între un act observat de animal şi unul executat de dînsul? Imitaţie perfectă, aceia în care fenomenul reprodus e identic cu cel imitat, e un lucru extrem de rar. Se poate spune că există aproape numai imitaţii prin traducere. In adevăr, cînd executăm un act oarecare, simţim că-l executăm; adică se face în centrele noastre nervoase o reprezentare, despre care nu ştim decît, că ea ne permite să ştim ceia ce facem. Pierre Bonnier a dat acestui simţ numele de *simţul atitudinilor segmentare*. Un exemplu pentru lămurire.

„Cine din noi nu s'a amuzat a imita vr'un tic ridicul al unuia din prietinii noştri? Acel ce execută această contrafacere n'are nevoe a se vedea în oglindă. Dacă s'ar vedea, desigur că în cele mai multe cazuri ar fi decepţionat. Si cu toate acestea simţul său al atitudinilor îi trimete o impresie de gesturi, impresie care e de acord în centrele sale nervoase cu amintirea gestului observat de multe ori la amicul său. Vom putea acum defini imitaţia: Ea consistă în un acord între imagina percepută a unui fenomen exterior şi imagina, ce ne-o dă simţul atitudinilor, a gestului ce executăm. Acest acord poate fi cu totul subiectiv şi să nu se manifeste pentru un observator străin. Imitaţia se reduce, aşa dar, la o traducere ce n'are valoare imitativă decît pentru animalul ce execută traducerea. Simţul atitudinilor funcţionează dela început, dela observarea fenomenului de imitat. De aceia animalul poate prevedea, cînd execută o mişcare, care va fi rezultatul acelei mişcări *considerată numai ca o variaţie* a atitudinilor segmentare.

Pe lîngă imitaţia aşa definită intervine o complicaţie, corecţia actelor executate, datorită aprecierii prin organele simţurilor a rezultatului exteriorizat al activităţii noastre. A învăţa un meşteşug însamnă a face educaţia simţului atitudinilor relativ la acel meşteşug. Aşa că ajungem, pentru un act cu care sîntem obişnuiţi, să prevedem ceia ce avem să facem.

Rezultă din cele spuse asupra imitaţiei că toate actele noastre sînt imitaţii.

Organul nostru de imitaţie cel mai perfect este organul vocal. Nu putem reproduce prin voce toate sunetele ce le auzim, din cauza diferenţii dintre urechea noastră şi laringe. Acest fapt arată că imitaţia obiectivă, cea mai perfectă ce-o putem realiza, e tot o traducere.

Organul nostru vocal e susceptibil de o funcţionare intelectuală foarte prelungită; de aceia a fost utilizat pentru constituirea vorbirii. *A gîndi* însamnă a povesti în imagini vocale tot ceia ce se petrece în noi.

c. Ştiinţă şi morală.

Ştiinţa nu ne poate dicta datoria noastră, căci ideia unei datorii, la care te poţi după voinţă supune sau nu, nu este o idee ştiinţifică. Dar, omul este ceia ce este şi nu ceia ce ar fi fost, dacă ştiinţa ar fi existat în totdeauna; şi aşa cum este omul astăzi, el are dorinţa de a trăi şi de a fi fericit.

Digitized by Google

„Şi fiindcă ştiinţa nu m'a învăţat ce reguli sociologice să urmez, urmează de aici să cer celor asupriţi să aştepte până ce se vor găsi norme sigure, şi să sufere în pace până atunci? Acolo unde ştiinţa tace, empirismul îşi reia drepturile, cel puţin provizor; şi cred în „minciuna socială necesară ca să existe o societate", de care vorbeşte Vigny.

„De altfel, ceia ce e o minciună pentru mine, e un adevăr pentru aproape toţi ceilalţi oameni. Ştiinţa nu-i aşa de periculoasă, după cum pare, fiindcă omul e legat prea mult de tradiţiile sale; omul îşi iubeşte principiile şi le atribue o valoare absolută, şi tocmai de aceia li se supune în mod efectiv; nu te poţi supune cu uşurinţă unor legi, ce le ştii că-s alese prin simplă convenţie.

„Omul are dar trebuinţă de principii pentru a acţiona; îi trebue o credinţă, fie în justiţie, fie în patrie, fie în artă; această credinţă va avea utilitete, dacă ne va decide a acţiona fără şovăire în diversele împrejurări ale vieţii noastre.

„Din nenorocire, oamenii n'au toţi aceiaş credinţă; şi, pentru credinţa lor, ei se luptă. E fără îndoială imposibil ca oamenii să se 'nţeleagă şi să primească o credinţă unică. Şi dacă ştiinţa, arătînd zădărnicia credinţilor. va decide pe oameni să trăiască în pace, nu le va lua în acelaş timp singura lor raţiune de a trăi?

„Pentru a fi înţelept, ar trebui să te resemnezi la o minciună continuă; să crezi orbeşte în principiile tale conducătoare, cînd ar fi necesar pentru a acţiona; şi să facă apel la ştiinţă, cînd acele principii ar deveni prea tiranice" A. Z.

***

Mermeix. *Le Syndicalisme contre le socialisme.* Paris, Ollendorff, 1908.

Autorul vrea să trateze despre origina şi dezvoltarea „Confederaţiei generale a muncii", însă cu toate că tratează despre una din formele celemai uriaşe de luptă ale proletariatului francez, şi care are o importanţă socială deosebită, autorul e destul de nepregătit în materie de teorie. Nu are multe idei generale şi cunoştinţile sale asupra socializmului nu sînt scoase din izvoarele de teorie fundamentale. Probabil că Mermeix cunoaşte colectivismul mai mult din scrierile lui Jules Guesde, deoarece numele acestuia revine foarte des, cînd autorul acestei cărţi se referă la unele puncte din teoria marxistă. Cu toate că e mediocră ca valoare teoretică, însă această operă e interesantă, prin faptele ce le expune, mai ales pentru acei, care nu-s în măsură de a cunoaşte împrejurările din Franţa.

Ca pilde tipice că autorul nu prea e mult familiarizat cu teoriile marxiste, sînt definiţiile pe care le dă în ce priveşte *capitalul constant* şi *capitalul variabil*, în accepţiunea lor în doctrinele socialiste. Mermeix credc că mijloacele de producţie, ce poartă numele generic de *capital constant*, sînt desemnate sub acest nume în marxism, din pricină că acest capital constant „cumpărat de către exploatator rămîne acelaş, fie că-i utilizat, ori nu". Iar în ce priveşte înţelesul capitalului variabil, mîna de lucru poartă acest nume, „deoarece nu-i cumpărată decît pe măsură ce este nevoe de ea". (pag 131).

In marxism însă mijloacele de producţie poartă numele de capital constant, deoarece nu transmit produsului o valoare mai mare, decît aceia, pe care ele o pierd în procesul de producţie, adică capitalul constant trece

Digitized by Google

în produs fără nici o modificare de valoare, pe cînd capitalul variabil,— munca—, produce o valoare mai mare decît e costul de întreținere, adică salarul.

Apoi Mermeix, cu toată buna voința, ce o are de a părea imparțial, lasă să se străvadă prin modul de a se exprima, tendințile lui de vrăjmășie pentru socialism. De-alminteri acest fapt nici nu poate fi socotit ca o vină, căci expunerea unor idei de organizare socială niciodată nu poate fi expusă cu o indiferență de înregistrator mecanic, căci lucrurile expuse se leagă cu nenumărate sentimente tainice, născute din cauza legăturilor sociale, în care trăește omul. In expunerea ideilor ce privesc legăturile între oameni, se oglindește în mod inconștient însuși sufletul expunătorului, cu toate năzuințile lui.

In sînul a numeroase sindicate franceze, care multă vreme stătuse sub tutela socialiștilor guesdiști, s-au infiltrat cu vremea, zice Mermeix, tendinți anarhiste. Anarhiștii s-au introdus și ei în sindicate invocînd între altele chiar autoritatea cuvintelor lui K. Marx, că „emanciparea proletarilor trebue să fie opera proletarilor însiși"... Insă față de socialiști, care spun că trebue să se pună mîna pe puterile statului, pentru emanciparea proletariatului, anarhiștii susțin că proletariatul trebue să facă abstracție de stat, părăsind lupta politică și menținîndu-se numai pe terenul luptei economice. Anarhiștii, propovăduind între muncitori că statul în sine este o excrescență parazitară, cu care muncitorimea nu trebue să aibă de-a face, deveniră o primejdie pentru acțiunea parlamentară socialistă, căci „....este o opoziție capitală între partidul socialist, care urmărește transformarea socială prin acțiunea parlamentară și cucerirea puteritor publice, și între sindicaliștii libertari, anti-parlamentari hotărîți „decișî să suprime acest organizm social, Statul" (Discursul lui Keufer în congresul din Amiens 1906).

Mermeix dă la lumină fapte interesante asupra modului cum s-a ajuns la constituirea „Confederației generale a muncii".

In prima jumătate a secolului XIX în perioada haotică a marii industrii, cînd clasele muncitoare fuseseră aduse într-o mare nesiguranță a traiului de toate zilele, din cauza unei dezordonate anarhii în producere, această stare detestabilă a fost și mai mult înrăutățită prin faptul că muncitorii nu aveau dreptul să se coalizeze. Legea Le Chapelier din 1791 și unele dispoziții din codul penal opreau asociațiile, în special pe cele de muncitori. O lege din 1834 și multe dispoziții regulamentare întăreau această pulverizare a puterilor proletariatului.

Către sfîrșitul imperiului II-lea, prin măsuri diferite se primise alcătuirea asociațiilor muncitorești și în 1869 s-a creat chiar „Camera federală a societăților de muncitori din Paris". Colectivismul începu să se introducă în aceste asociații abia pe la 1876 și mai puțin la Paris decît în Provincie. Legea lui Waldeck-Rousseau din 1884 asupra sindicatelor, recunoscîndu-le ființă legală, ele se înmulțiră cu repezeciune, însă, în sînul lor, socializmul marxist, Guesdismul, își cuceri mulți partizani. In intenția Guesdismului era de a se subordona mișcarea sindicalistă în folosul activității politice a partidului muncitoresc (parti ouvrier). Sub inspirația acestui partid s-a format o asociație de sindicate, adică „Federația sindicatelor și a grupărilor corporative muncitorești din Franța", însă mișcarea propriu zisă de organizare economică fu părăsită de către socialiști, și lăsată pe planul al doi-

Digitized by Google

lea, încît menirea sindicatelor, sub tutela guesdiştilor, fu stingherită.

Legea lui Waldeck-Rousseau din 1884 mai făcu însă cu putinţă şi crearea unor instituţii, numite „Bursele muncii", care servesc ca mijlocitoare între patronii care caută muncitori şi muncitorii care caută de lucru,—regulînd oferta şi cererea de braţe muncitoare. Bursa muncii din Paris, prima creată în Franţa, căzu în mîna diferitelor grupări socialiste, antiguesdiste însă, din cauză că marxismul era puţin răspîndit între proletarii Parisului. Diferitele burse create în toate părţele Franţei au format „Federaţia burselor".

Până în 1894 Guesdismul avea o influenţă destul de mare asupra sindicatelor, însă în acest an circumstanţe fatale au voit ca şi Guesdiştii şi „Federaţia burselor", compusă mai mult din elemente antiguesdiste, profund revoluţionare, să ţină congres la *Nantes*. In mai multe rînduri se agitase chiar în sînul sindicatelor guesdiste ideia grevei generale, însă fără mult răsunet, din cauză că socialiştii marxişti, conducătorii mişcării, o respingeau ca fiind utopică. Nu e vorbă, că dintre înşişi intelectualii partidului muncitorilor, unia erau apărători ai grevei generale, cum era Briand. (Acum, mutantur tempora, propovăduitor al ordinei la congresele institutorilor din Franţa).

Ideia grevei generale, deşi era latentă în sînul sindicatelor guesdiste, din cauză că era combătută de conducători,—exista însă pe vremea, cînd s-a făcut congresul din Nantes în 1894, în acelaş timp cu congresul federaţiei burselor muncii.

Sub îmboldul socialismului revoluţionar, care admitea ca mijloc de luptă greva generală, şi care stăpînea federaţia burselor, ideia latentă în sindicatele guesdiste izbucni şi ea, focul ascuns sub cenuşă se aprinse. Pe tema grevei generale, în congresul dela Nantes, s-a făcut ruptura între majoritatea sindicatelor, încorporate în partidul muncitorilor şi fracţiunea politică, partidul parlamentar propriu zis. In 1895 aceste sindicate, care se desfăcuseră de sub conducerea guesdistă, formară la Limoges „Confederaţia generală a muncii".

Sindicaliştii, reprezentaţi prin această confederaţie, şi „Confederaţia burselor" multă vreme stătură în izolare, şi în acest răstimp influenţa asociaţiilor proletariatului nu avu mare răsunet asupra vieţii publice, din cauză că nu erau concentrate toate puterile într-o organizare generală. In 1902 din aceste două grupări se născu actuala „Confederaţie generală a muncii", căci „confederaţia burselor" se contopi în cealaltă grupare a sindicatelor. Insă noua grupare, sau mai bine zis comitetul ei executiv, a fost cucerită de către anarhişti, şi prin dispreţul pe care-l au aceştia pentru activitatea politică şi pentru deciziunile majorităţilor, ameninţă cu ruina sprijinul pe care socializmul îl are în clasa muncitorilor, ca reprezentant al ei în viaţa politică.

Un exemplu tipic de modul cum privesc anarhiştii, care şi-au încorporat „Confederaţia generală a muncii", partidele politice, fără să cruţe nici măcar partidul socialist, ni-l oferă congresul din Amiens 1906:

„Considerînd că toate partidele politice, chiar partidul socialist unificat, nu sînt înainte de toate decît grupări de opiniuni avînd un scop primordial, acela de a alege membri în Parlament, că în aceste grupări de afinităţi, luptă de clasă, baza fundamentală a sindicalizmului revoluţionar, se găseşte nimicită prin faptul că patroni milionari şi proletari înfometaţi se găsesc împreună;...

Digitized by Google

„Congresul, văzînd articolele fundamentale ale confederațiunii generale a muncii și neutralitatea politică, pe care trebue s-o conserve orice sindicat confederat, se pronunță categoric împotriva oricărei aproprieri sau raporturi, oricare ar fi ele între confederație și un partid politic oarecare“ (pag. 208—209).

Intr-o altă parte Mermeix arată care este organizarea confederației generale a muncii:

„Cum arată d. Pouget,.. organizarea confederală este o serie de cercuri concentrice, suprapuse. La bază e marea circonferență, unde mișună sindicatele. Ele se grupează într-o masă mai deasă, în circonferența mai puțin dezvoltată a uniunelor sindicale sau „Federațiuni de industrie“. Deasupra, după ce s-a mai restrins încă cercul, apar Bursele muncii, pe lîngă care federațiunile trebue să se afilieze în mod obligatoriu.

„Mai sus încă, în centru, iată comitetul confederal, al cărui sediu e la Paris și care se reunește din trei în trei luni; în fine Biuroul confederal, condensează în sine puterile comitetului confederal“ (pag. 193).

Cu toată influența mare exercitată de „Confederația generală a muncii“, ea nu reprezintă decît o mică parte din muncitorimea Franței. Dintr-o sumă de 5,000,000 muncitori din Franța, numai 836,000 sînt sindicați în diferite organizații; iar din totalul lucrătorilor sindicați, sub egida confederației generale a muncii nu se adăpostesc decît 203.273, adică numai 5% din totalul muncitorilor franceji!

Pe lîngă sindicalismul englez și german, confederația muncii din Franța e un pigmeu, însă.... condus de anarhiști.

Mermeix are dreptate, cînd spune că anarhiștii au avut un rol la crearea sindicalismului; dar cînd confundă sindicalismul cu anarhismul, el dă dovadă de nepricepere, pentrucă sindicaliștii nu se ridică în potriva statului, ci pretind că ei fiind marea mulțime a poporului francez, organizarea lor, cînd va fi destul de puternică, va înlocui statul „burghez“... Cu alte cuvinte, ei crează pe 'ncetul alt *stat*, care să dea la o parte, la un moment, pe acel actual, al „clasei burgheze“

I. N.

Digitized by Google

Revista Revistelor

Îndrumarea,—No. 1, Aprilie 1908, Iași.

Încă o revistă la Iași!

Pentru a justifica apariția ei, direcția ne spune în articolul-program, „Scopul nostru", din fruntea revistei:

„... Noi, pe lîngă literatură și știință, vrem mai ales să facem politică. Sînt la noi, ce-i drept, multe, poate prea multe, reviste; dar care să facă politică, puține, și încă și acelea fac politică mai mult în mod secundar...

„Așa dar pentru cuvîntul de-a înălța politica ne manifestăm prin revistă; și ne manifestăm prin revistă a parte pentru cuvîntul, că avem de expus și unele idei, care n'ar cadra, precum e lesne de înțeles, cu ale celorlalte reviste. *Ca membri ai partidului conservator-democrat, urmează firește să desfășurăm vederile directive ale acestui partid*, cu deosebire acele care trebue să-l caracterizeze și să-l întărească"...

Așa dar: *revistă de partid*!... „Literatură și știință" de partid!...

Noi, cei dela „Viața Românească", cari din capul locului am declarat, că înțelegem a reprezinta în viața noastră intelectuală o anume *concepție teoretică*, n'am avea, vădit, nimic de zis, dacă celelalte *curente de idei* din lumea noastră intelectuală s'ar grupa pentru a da o expresiune literară ideilor lor într'o anumită revistă.

Literatura și știința sînt doar cîmpul propriu de manifestare a tuturor concepțiunilor asupra lumii și vieții, a tuturor curentelor de idei și sentimente.

Și întrucît artiștii au întotdeauna o *personalitate* proprie, un fel de a fi, de a reacționa, prin care se manifestează ideile, sentimentele lor, toată concepția lor asupra lumii și a vieții, —ceea ce am numit *tendințele* lor,— totdeauna am susținut, de pildă, că arta poate avea tendinți *poporaniste* sau *naționaliste*, precum poate avea tendinți de *conservațiune socială*, tendinți *revoluționare* sau *reacționare*, tendinți optimiste, pesimiste, morale sau imorale, etc. etc.

Gruparea dar a reprezentanților diferitelor *curente* literare și științifice e nu numai firească și legitimă, dar chiar necesară.

Astfel numai ele vor putea servi la luminarea, la educațiunea intelectuală a unei societăți, prin opoziționea vie și constantă a diferitelor puncte de vedere.

Dar *partidele* politice se întocmesc în vederea unui program *practic* de luptă și sînt conduse de considerațiuni de *tactică*, de interesele momentului, presupun o ierarhie, o disciplină de partid, etc.

Digitized by Google

Cît de mult toate acestea mărginesc libertatea de acțiune și de apreciare, ușor se poate vedea din presa noastră de partid.

Ce rost poate dar avea o *revistă de partid*, dacă nu de a crea, în forma unei publicațiuni lunare, o altă varietate a *presei de partid?*

Am spus, de pildă, că arta poate avea tendințe de conservațiune socială,— dar poate ea avea tendințe... *takiste* sau *carpiste ?*...

Nu e ridicol?

Reprezintă oare oamenii, ce au luptat o viață întreagă sub același steag, altă concepție asupra lumii, alt sistem de idei, prin faptul că din considerațiuni de tactică, sau sub presiunea împrejurărilor trecătoare, s'au despărțit în două fracțiuni ale partidului conservator, și cari, de sigur, cu vremea din nou vor „fuziona" ?

Deși confrații dela „Îndrumarea" ne clasează și pe noi între revistele cari „fac politică", sînt siliți însă să recunoască că: „*Viața Românească* în politică reprezintă o anumită școală, *școala poporanistă*, odinioară risă până la un punct și social-democrată (? ! ?...), *neidentificată încă cu școala liberală*"...

Dar „școala poporanistă" nu reprezintă un *partid* politic; în cadrul acestei largi concepțiuni, pot colabora, și colaborează de fapt, toți oamenii iubitori de țară și de neam, pătrunși de *spiritul modern și democratic*,—indiferent dacă fac sau nu politică, sau în ce partid o fac, după considerațiuni de tactică sau de convenințe personale.

Nu ne-am *identificat* cu „școala" liberală, fiind-că *nu voim* să ne identificăm, și credem, că o revistă nici nu are dreptul și nici nu poate să se „identifice" cu vre-un partid politic, fără să cadă în păcatul politicianismului, spre marea pagubă a „literaturii și a științii".

E destul să arunce cine-va ochii asupra listei colaboratorilor noștri, precum și să-și aducă aminte că pe aceste pagini, cu deplină libertate, am putut să luăm o atitudine și să ne spunem cuvîntul asupra scrierilor, datorite diferitelor personaje *din cele mai însemnate*, chiar *șefi de partide, fără distincție de partid.*

Deci nu înțelegem a „face politică" în sensul *Îndrumării*, și nu putem saluta această încercare de a introduce politicianismul până și în publicațiunile literare.

Convorbiri literare, (Mart 1908).

Cele spuse mai sus relativ la „Îndrumarea", se pot ilustra de minune prin evoluția pe care o sufere sub ochii noștri bătrîna revistă „Convorbiri literare". Nici o dată n'am luat în serios mimica ei disprețuitoare la adresa „amestecului politicii în literatură". Prin urmare am putea numai să salutăm cu plăcere hotărîrea direcțiunii acestei reviste de a arbora însfîrșit franc și deschis steagul *concepțiunii conservatoare*. Aceasta nu poate decît folosi discuțiunii serioase și contribui la afirmarea adevărului, ce nu poate rezulta—nu-i așa ?—decît din „ciocnirea ideilor".

Din nenorocire „Convorbirile literare" pășesc mai departe, și manifestează tendința de a se transforma într'un *organ de partid*, în stilul „Îndrumării", avîntîndu-se în plin politicianism.

Concepțiunea conservatoare, pură, fără nuanță de politicianism, o reprezintă, de pildă, în No. din Martie, articolul „**Demagogie criminală**" al d-lui Aurel C. Popovici, a cărui însemnată operă „Gross-Oesterreich" o apreciăm foarte mult.

Asupra concepțiunii conservatoare, în forma specifică pe care ea o îmbracă la d. Aurel Popovici, vom reveni mai jos, cînd vom vorbi despre

Digitized by Google

„Sămănătorul", ce apare acum sub direcţia politică a d-sale.

Desigur, nu împărtăşim această concepţiune, dar acum voim să relevăm unele particularităţi de publicist ale d-lui Aurel C. Popovici, care ne-au surprins la autorul senin şi obiectiv din „Gross-Oesterreich".

Articolul „Demagogie criminală" e un atac vehement împotriva d-lui Oct. Tăzlăuanu, pe care d-sa ni-l zugrăveşte ca „anarhist", „socialist", „revoluţionar", „partizan al lui K. Marx şi ceilalţi tovarăşi" (d. Oct. Tăzlăuanu!... Mă gîndesc ce a trebuit să simtă bietul director al „Luceafărului", care odineoară ne denunţa pe *noi* ca „socialişti", şi „revoluţionari"...)

Articolul „Două culturi", care a provocat aceste atacuri, cuprinde, desigur, multe naivităţi şi afirmări nenorocite, şi d. Tăzlăuanu ajunge la concluzii greşite, nejustificate chiar de premisele d-sale, cum am arătat la vreme, dar d-sa, în ori-ce caz, dă dovadă de curaj şi de sinceritate, care ar merita alt tratament, şi spune, cîte-odată, chiar unele adevăruri ce trebuesc spuse.

Că între ţărani şi cărturari sînt deosebiri de cultură şi divergenţe de interese (la *armonizarea* cărora ori-ce patriot, în vederea succesului luptei naţionale din Ungaria, e *dator* să tindă, şi deci e *dator* să-şi dee seamă de ele), e un fapt material, pe care cele mai brutale vehemenţe de limbaj nu-l pot înlătura.

Însu-şi d. Aurel C. Popovici e silit să recunoască: „E perfect adevărat că cultura noastră dela oraş *a pierdut multe puncte de contact cu viaţa lui* (a ţăranului). Că ea trebue *desvoltată în armonie* cu tot ce e frumos şi bun şi caracteristic în viaţa ţăranilor. Căci numai păstrînd tot ce se poate păstra din ea, cultura noastră poate *deveni* naţională (deci trebue încă *să devină*!). Şi ea va fi naţională *sau nu vom fi noi*. Noi ca naţiune"... („C. L.", No. 3, 1908, p. 306).

Spune alt-ceva *în fond* d. Tăzlăuanu, dacă vom lăsa la o parte incongruenţele şi excursiunile sale în „sferele înalte", unde d-sa nu prea se simte acasă?

Începuturile de gîndire critică trebuesc încurajate, luminate, îndreptate, nu reprimate cu brutalitate (mai ales cînd sinceritatea e mai presus de orice îndoială). Aşa înţelegem noi rostul unei *polemici* adevărate. *Fără critică* nu e cu putinţă doar nici o propăşire!

Şi în ori-ce caz, ce caută în toate acestea „K. Marx cu tovarăşii"? Sînt convins, că d. Tăzlăuanu nu are pe conştiinţă nici măcar *cetirea* vre-unei scrieri de Marx...

Apropos de K. Marx.

Pentru procedeurile polemice ale d-lui Aurel C. Popovici e foarte caracteristic, cum d-sa tratează, sau mai bine zis maltratează, pe acest puternic cugetător (de alt-fel mort de mult, şi chiar de ar fi trăit, i-ar fi indiferente toate vehemenţele revistelor româneşti).

Sîntem atît de obosiţi de toate brutalităţile şi lipsa de orice jenă a presei noastre zilnice (a celei de partid, ca şi a celei „independente"), încît nu putem trece cu vederea această încercare de a transporta aceleaşi practice învechite şi în sfera, în orice caz mai senină pînă acum, a publicităţii din revistele noastre literare.

Lui K. Marx distinsul redactor politic al „Sămănătorului" nu-i recunoaşte nici o valoare, şi-i aruncă cu cea mai mare dezinvoltură epitetele de plagiator sau de şarlatan, etc.

Scriitorul acestor rînduri nu este şi n'a fost nici odată „marxist", chiar în acele vremuri, cînd doctrina marxistă nu trecea în Apus prin criza ei de astăzi.

Prin urmare, dacă d. Popovici s'ar

Digitized by Google

fi mărginit să afirme, că un partid social-democratic n'are nici un rost în Romînia, am fi perfect de acord. Acest lucru l'a afirmat de altfel şi d. C. Stere pe paginile revistei noastre.

Că astăzi doctrina social-democratică, chiar în Apus, nu mai corespunde stării ştiinţii şi a gîndirii moderne? De acord.

Că nu ne putem permite luxul unei *politice revoluţionare*; că *orice Romîn* trebue să ţină seamă de misiunea ce o are statul nostru în împrejurările actuale ale vieţii noastre naţionale, şi deci orice acţiune revoluţionară, ce sapă acest stat din temelie, şi-i micşurează puterile, trebue cu energie reprobată? Iarăşi, de acord!

Toate acestea deasemenea au fost spuse şi de d. C. Stere.

Dar ce nevoe este, pentru aceasta, de a nega valoarea ştiinţifică a lui K. Marx, cu toate greşelile lui, pe care nu noi le vom tăgădui?

Voiu reproduce aici în această privinţă un pasagiu din acelaşi W. Sombart, pe care, cu drept cuvînt, îl citează şi d. Popovici, spre a dovedi „ultragiile" ce a adus vremea doctrinei marxiste:

„Ceea ce a îndreptăţit pe K. Marx, —spune profesorul din Berlin,—să se urce până la *primul rang* între sociologiii veacului XIX (den ersten Rang unter den Socialphilosophen des neunzehnten Jahrhunderts zu erklimmen; —în conferinţa sa editată de către „societatea etică" pentru prima oară în Berna în 1897, din care s'a desvoltat scrierea citată, Sombart îl numeşte pe K. Marx şi mai categoric: *cel mai mare social-filosof al vremii noastre*), şi *alături de Hegel şi Darwin* să aibă *cea mai mare înrîurire asupra ideilor timpului nostru*, a fost faptul, că el a unit împreună cunoştinţa celei mai înalte forme a filosofiei istoriei din vremea lui cu cunoştinţa celei mai înalte forme a vieţii sociale din acea epocă", etc. (*W. Sombart*,—„Sozialismus und soziale Bewegung", 1908, p. 59).

Dar profesorul Sombart, deşi în nici un caz nu poate fi socotit ca „marxist", poate fi bănuit pentru „simpatii socialiste".

Iată însă părerea unui savant ca *Gustav Schmoller* (citez după ediţia franceză: „Principes d'économie politique", 5 vols. 1905—1908), care nu numai e un *conservator*, dar are şi o tinctură de antisemetism (cf. Op. cit., vol. I, p. 370), şi, deci, nu poate avea nici o simpatie personală pentru K. Marx,—dar să vedeţi cît de obiectiv îl judecă:

„K. *Marx* întrece pe toţi din partidul său prin impetuozitate, prin forţa de voinţă în serviciul revoluţiunii, *prin seriozitate şi prin adîncimea gîndirii*, prin sentimentele de ură împotriva tuturor puterilor stabilite... Tabloul desvoltării tecnice şi sociale a marii industrii engleze dela 1750—1850, scris într'un stil lapidar de acuzator plin de ură, *rămîne totuşi un cap de operă*, cu toată parţialitatea lui. Întemeiarea *materialismului economic*... a fost o protestaţiune *legitimă* împotriva concepţiunii idealiste a istoriei, şi *deci un merit*; cu toate că Marx, şi mai ales succesorii săi, prea au exagerat *ceea ce este just* în aceste idei... Chiar *sistemul său de economie politică*, doctrina lui de *plus-valoare*, expunerea sa a producţiunii capitaliste sînt prinosul *unui mare cugetător abstract, plin de pătrundere şi de inteligenţă bogată*. E uşor de a despărţi de acest sistem imprecaţiunile socialiste" etc. (Op. cit. vol. I, p. 234—235, *passim*).

Şi în altă parte, vorbind de mişcarea muncitorilor, Schmoller spune, că ea ar fi putut avea o altă îndrumare:

Digitized by Google

„dacă doi oameni *în adevăr mari* (vraiment grands), Lassalle şi Marx, n'ar fi împins-o cu pasiune pe calea ce a apucat-o"... (Op. cit. vol. V, p, 176).

Şi mai departe, înşirînd pe urmaşii lui Marx, între cari şi pe K. Kautsky şi Ed. Bernstein, Schmoller afirmă :

„Toţi aceştia, lăsînd la o parte pasiunea lor de partid, dovedesc *un talent ştiinţific real*; ca şi în revista lor (*Neue Zeit*, dela 1882), se găsesc la ei *multe lucruri excelente din punctul de vedere ştiinţific*"... (ibid., vol. I, p. 237).

Ca un adevărat om de ştiinţă, cu multă obiectivitate, Schmoller ne arată, că multe din greşelile lui Marx se datoresc stării ştiinţii din vremea lui (Cf. vol. I, p. 101, 102, 106, vol. V, p. 180, 348, 466, etc. etc.)

Că Marx a utilizat teoriile lui Ricardo? Dar cine nu are predecesori, a căror muncă e o condiţiune a ori-cărei înaintări ?

Că astăzi vremea a dărîmat multe din teoriile lui ?

Dar mult rămîne astăzi şi din darwinismul *primitiv*, cum se datoreşte lui Darwin personal, şi mai ales ce rămîne din filosofia istoriei lui Hegel ?

Totuşi, Sombart, cu drept cuvînt, a putut să afirme că Darwin şi Hegel (alături de Marx) au avut cea mai mare înrîurire asupra gîndirii moderne. Şi desigur, oricîte „ultragii" le-ar aduce vremea, ei, ca şi K. Marx, vor ocupa un loc de onoare în istoria culturii noastre, ca şi în istoria vieţii sociale.

Înţeleg dar să *criticăm* doctrina lui Marx, şi *sîntem chiar datori* să o criticăm, să-i elucidăm greşelile, şi să le înlăturăm.

Dar pentru aceasta nu e nevoe să-l tratăm pe K. Marx „gazetăreşte" şi să ne umflăm în pene spre a micşura pe... „adversar"...

Adevărul nu poate rezulta decît din studii şi din *gîndirea cinstită*, şi gîndirea cinstită presupune respectul gîndirii altora, ori-cît ne-ar fi ea de contrară.

Invectivele violente, în publicistică, ca şi în literatură şi în ştiinţă, sînt prin ele însîle probe de inferioritate.

Şi de la un om de seamă ca Aurel C. Popovici *avem* dreptul să cerem să nu ne dea aceste probe.

Dar dacă d. Aurel Popovici se menţine, cum am spus, în limitele legitime ale unei concepţiuni conservatoare, „Convorbirile literare", cu „Cronicile" d-lui C. Hiotu, sau mai ales cu articolul d-lui N. Teohari, intră chiar în sfera *presei de partid*, cu toată îngustimea, unilateralitatea, şi chiar cu „trucurile" obişnuite spre a *abîma* pe „adversar", nedespărţite la noi de acest gen.

Vom cita, de pildă, articolul d-lui N. E. Teohari („profesor la liceul din Piteşti", cum crede d-sa necesar să-şi singularizeze iscălitura), intitulat „Răscoalele şi intelectualii noştri", — în care autorul atribue răscoalele mai ales faptului că ţăranul nu e „religios" şi în care reproduce toate clişeele presei de partid.

Următorul pasagiu, prin care d-sa caracterizează „noul curent aşa poreclit *poporanist*", e semnificativ :

„S'a ivit o mare mulţime de *nechemaţi* cari, în *dorinţa de a parveni*, croesc *opere de porunceală, mediocre*, pline de *declamaţiuni uşoare*, sub care se ascunde un *patriotism prefăcut*. Aşa s'a desvoltat acea *retorică umflată* şi *pătimaşă*, care inundă astă-zi satele noastre. Din toate aceste lucruri s'a desprins o doctrină, un fel de *socialism agrar cu caracter revoluţionar*, care se răspîndeşte liber prin presă, reviste, şi broşuri, *fără cea mai mică împotrivire sau control din partea celor în drept*"... („C. L.", No. 3, p. 336).

Digitized by Google

Înţelegeţi, cine e „nechemat", care în „dorinţa de a parveni", „croeşte opere de porunceală", etc, şi pentru cari se crede dator să tragă la răspundere pe „cei în drept", d. N. E. Teoharl, „profesor la liceul din Piteşti", şi deci un „chemat", care neputînd avea „dorinţa de a parveni" (e doar „profesor la liceul din Piteşti", pofta de a parveni o pot avea numai pîrliţii de directori ai „revistelor poporaniste", nişte „nechemaţi", ca de pildă, d-nii N. Iorga, C. Stere şi Dr. I. Cantacuzino, simpli profesori universitari, fără nici un nume sau situaţie, decît doar deputaţi, directori ai serviciului sanitar, prefecţi, etc.),—ne putînd, spun, avea „dorinţa de a parveni", „croeşte" la „Convorbiri literare", opere neperitoare, de profunzime nespusă, de un patriotism sincer şi luminat, fără retorică şi patimă....

Nu mai insistăm. Am consacrat aici prea mult spaţiu, pentru cadrul acestei rubrici, „Convorbirilor literare".

Dar vom reveni, fiind-că, dacă e de dorit, pentru educaţia noastră intelectuală, ca toate curentele de idei şi de sentimente să-şi găsească expresiune literară, în cadrul unei concepţiuni teoretice asupra lumii şi vieţii, (deci, şi a celei conservatoare), desvoltată cu toată sinceritatea şi amplitudinea ce ne poate da ştiinţa sau filosofia modernă, — transformarea revistelor noastre în *organe de partid*, pătimaşe şi aservite scopurilor politicei curente, ar fi un dezastru pentru tînăra noastră literatură.

Cunosc, de pildă, confraţii de la „Convorbiri literare" acel caz extraordinar, ce ne arată unde poate duce aservirea unei reviste considerauiunilor de partid? Cazul unei reviste importante care a refuzat, nu de mult, unui colaborator constant o *Cronică*, fiindcă ea privea pe „un membru marcant", ce abia pe atunci se „fuzionase"? (Ştim lucrul, fiind-că, în urmă, această Cronică a fost publicată de noi, după chiar corecturile cenzurate)... Acum după „ruptură", confraţii de la venerabila revistă n'ar mai refuza, desigur, publicarea...

Frumos e să se încetăţenească astfel de moravuri în periodicile noastre „literare şi ştiinţifice"?...

Sămănătorul, (No. 13—16; Martie—Aprilie 1908).

In „Convorbiri literare", cum am văzut mai sus, d. Aurel C. Popovici, sub titlul de „Demagogie criminală", atacă mai ales un articol al d-lui Oct. Tăzlăuanu, şi întrucît în multe privinţi, faţă de acest articol, d-sa are dreptate (în ce priveşte atît unele afirmări prea... riscate, cît şi concluziunile la cari ajunge, în aparenţă, d. Tăzlăuanu), poate n'am fi relevat chiar vehemenţa nejustificată de realitatea lucrurilor, dacă din scrierile d-lui Aurel C. Popovici din „Sămănătorul", n'ar fi rezultat că „demagogia" are pentru d-sa un înţeles mult mai vast.

D. Aurel C. Popovici e o figură în viaţa noastră publică, atît prin trecutul său, prin felul său de a fi, prin lucrările sale (un adevărat arsenal pentru lupta noastră naţională din Ungaria), cît şi prin rolul însemnat ce, de sigur, e menit să-l aibă în viaţa noastră naţională, dacă neamul acesta va avea în curînd parte de împrejurări mai fericite.

Nu odată ne-am manifestat simpatiile noastre pentru acest luptător viguros şi bărbat politic de mare valoare, publicist de talent şi cu o vastă cultură.

Dar decînd d. Aurel C. Popovici a luat asupra-şi direcţia politică a „Sămănătorului", ni s'a lămurit pe deplin, că d-sa şi-a format o concepţiune politică conservatoare, şi chiar—pentru ce să nu spunem cuvîntul?—reacţionară, nu fără inclinaţii spre obscurantism, şi de o aspră netoleranţă.

Digitized by Google

Socotim această concepţie greşită din temelie.

In asemenea împrejurări ni se impune datoria de a lupta împotriva *ideilor* d-sale, fiind-că numai de excese de democratism şi liberă gîndire nu sufere ţara noastră.

D-l Aurel C. Popovici neagă, pur şi simplu, ori-ce rost *democraţiei*.

Aşa de pildă în articolul „Doctrine şi Realitate" („Sămănătorul", No. 13) d-sa ne spune:

„«Democraţia» (ghilimetele de ironie şi cursivele în toată această citaţie sunt ale autorului),—„Democraţia" e o simplă abstracţie mintală ce n'a existat şi nu poate exista decît în eterne făgăduieli şi eterne trageri pe sfoară, în continue mustrări şi lupte fratricide. „Democraţia" e o *vorbă*. Pentru că aşa e firea popoarelor, că de fapt numai un singur om sau o mînă de oameni le pot guverna. Nici o dată, şi pentru o mie de cuvinte, un popor nu se poate guverna el pe sine însuşi... Că noi, marea mulţime, credem uşor în democraţie, nu însemnează nemic. Faptul pozitiv este că în ori-ce „democraţie", tot numai o mînă de oameni, o oligocraţie, stăpîneşte, *nici odată poporul*. Fapt pozitiv este că în „democraţie" noi, poporul, nici măcar o indicaţie politică nu putem da... Cu toate astea, noi mulţimea, ne credem atomi suverani, ne place grozav să ni se vorbească de „democraţiune" şi ne credem „adevărata" putere de Stat. O amăgire ca multe altele în viaţă. De existat n'a existat de fapt, şi nu există decît *demagogia*"... (p. 251.

Foarte categoric.

Cu toate acestea, *democraţia* în ştiinţă are un înţeles precis, atît *teoreticeşte*, ca *bază juridică* a puterilor publice („emanaţiunile", de cari îşi bate joc în altă parte d. Aurel C. Popovici, joacă, de pildă, un mare rol în Dreptul Constituţional pentru delimitarea sferii de acţiune a organelor puterii publice, pentru determinarea raporturilor între puterea centrală şi organizaţiunile administrative autonome, pentru interpretarea juridică a drepturilor cetăţeneşti, şi deci pentru mărginirea lor legală, etc.); cît şi din punctul de vedere al *urmărilor practice*, în ce priveşte participarea opiniunii publice organizate, ca factor *legal*, la guvernarea unui popor, pînă la realizarea idealului de guvernare a poporului prin sine însuşi, de care ideal s'au apropiat foarte mult unele ţări, cum vom arăta îndată.

D-l Popovici nu vede oare nici o deosebire *de fond*, de pildă, între „variantele de oligocraţie", cum se exprimă d-sa, în Rusia „constituţională" de astăzi, şi Elveţia?

Pentru lămurirea d-sale voiu cita pe un savant *englez*—d. Aurel Popovici are mult respect pentru „bunul simţ" şi „spiritul pozitiv" al poporului englez,—şi un savant *celebru*—d. Popovici are slăbiciune pentru celebrităţi,—un *specialist*—d-sa desprenţueşte foarte mult pe cei „fără competenţă",—şi anume: pe profesorul de Drept Constituţional de la glorioasa universitate din Oxford, A. V. Dicey, care, pe deasupra, e membru statornic al partidului liberal, legitimitatea căruia o recunoaşte şi d. Popovici, şi care nu e nici „socialist", nici „anarhist", nici „demagog", pe cari d-sa îi detestă atît de mult.

Şi acest spirit pozitiv şi cumpătat, acest *moderat*, afirmă în cursul său că guvernarea poporului prin sine însuşi, şi *directă*, e realizată pe deplin în Elveţia!....

In adevăr, în Elveţia poporul, *masele populare*, aprobă prin sufragiul universal şi direct toate legile şi actele mai însemnate de guvernămînt (dreptul de *referendum*); poate opri,

Digitized by Google

prin acelaşi sufragiu ori-ce dispoziţiune a „guvernului“ său (dreptul de „*veto popular*“); poate chiar impune reprezentanţilor săi, tot prin sufragiul direct al poporului întreg, orice măsură ar crede de cuviinţă (dreptul de „*iniţiativă populară*“).

Încît A. V. Dicey, cu drept cuvînt, compară situaţia legală, şi *de fapt*, a poporului elveţian, cu a monarhilor constituţionali (fiind-că poporul se manifestează în *forme constituţionale*), dar nu din Anglia actuală, ci din acele vremuri cînd, ca în timpurile Elizabetei, regii erau de fapt atotputernici, *guvernau*, nu numai „domneau“.

Dar să reproduc cuvintele proprii ale învăţatului englez:

Ideea fundamentală a instituţiunilor Elveţiei moderne, spune el, este—

„necontestata şi directa suveranitate „a naţiunii:

„In Elveţia voinţa poporului, exprimată în chipul stabilit de constituţie, „este desigur supremă.... Vechea idee „a *deosebirii între guvern şi popor a „dispărut cu totul* (has vanished). Toate „organele de guvernămînt, cuprinzînd „în acest termin nu numai puterea „executivă, ci şi corpurile legislative, „sînt *agenţi recunoscuţi ai naţiunii*, „şi poporul intervine direct în toate „actele importante ale legislaţiunii. „Scurt: în Elveţia *naţiunea este su„verană în sensul în care un puter„nic rege sau regină au fost suve„rani în acele vremuri, cînd monarhia „a fost o putere predominantă în ţă„rile europene*. Şi vom înţelege mai „bine raporturile între naţiunea elve„ţiană şi reprezentanţii săi, fie cei ce „formează organele executive, fie cei „ce fac parte din Parlament, dacă vom „considera că poporul elveţian posedă „aceiaşi situaţie pe care o avea, de „pildă, regina Elisabeta în Anglia. Ori„cît de mare a fost puterea acestei „regine, ea n'a fost un tiran, însă ea „realminte, în ultimul resort, *guverna „ţara*, şi miniştrii au fost slujitorii ei „şi aduceau la îndeplinire politica ei. „Regina nu legifera direct, însă prin „*veto* şi alte mijloace diriguia orice „act legislativ mai însemnat. Aceiaşi „este, în genere vorbind, situaţia po„porului elveţian (Dar prin *referen„dum*, prin dreptul de *veto* şi prin cel de „*iniţiativă*, poporul elveţian astăzi *le„gifereză chiar direct*)... Ideea ce do„mină instituţiile elveţiene e vădită: „*naţiunea e un monark*, organele e„xecutive şi membrii corpurilor legis„lative sînt numai agenţii şi miniştrii „poporului....“ (*A. V. Dicey*,—„The Law of the Constitution“, 1897, ed. 5-a, p. 450—451).

Dacă adăogim la aceasta că în cantoanele mici puterea legislativă aparţine adunării plenare a cetăţenilor, că aceiaşi adunare, de regulă, are dreptul de dispoziţiune în comunele rurale şi alte circumscripţii administrative, alături de o largă *autonomie locală*,—icoana unei „guvernări a poporului prin sine însuşi“ va fi complectă.

Aşa dar, „fapt pozitiv este, că *democraţia*.... există“!... Si există nu numai în Elveţia, ci, mai mult sau mai puţin, în toate statele civilizate, şi anume: *în drept*, în măsura în care naţiunea e recunoscută ca *izvorul legal* al puterii statului, în măsura în care acest principiu e aplicat în toate instituţiunile politice şi administrative (faţă de organele centrale şi locale), în măsură adică, în care opinia publică are mijloace *legale, constituţionale* (şi nu numai *morale*), de a înriuri guvernarea unei ţări; democraţia există şi *de fapt*, în măsura în care cultura generală a poporului, educaţia lui politică, conştiinţa drepturilor sale, îl fac capabil în adevăr de a participa, pe această cale, la guvernarea ţării.

De aici rezultă că „democraţii“, atît

Digitized by Google

de urîţi de energicul director al „Sămănătorului", au o îndoită datorie: de a lupta pentru introducerea principiilor democratice *în instituţii*, în măsură tot mai largă; şi, în al doilea rînd, de a lucra pentru educaţia politică a poporului, a opiniei publice, pentru ca poporul să poată şi *de fapt* lua tot mai mult parte la guvernare,

Şi în această direcţie e toată propăşirea politică a vremurilor noastre, în ea constă acea „revoluţie irezistibilă", pe care o privea cu „respect religios" încă Tocqueville.

Mai mult. Numai întruparea în viaţă a democratismului poate da unei naţiuni toată vigoarea şi puterea de expansiune; prin instituţiile ei democratice explică un Tocqueville, un James Brice, etc. expansiunea uimitoare a rasei anglo-saxone.

Din cele două partide, pe cari le recunoaşte indispensabile chiar şi d. A. C. Popovici,—cel liberal, deci, *trebue* să fie şi democratic; iar în măsura în care democratismul biruieşte, se întrupează definitiv în instituţii şi se înrădăcinează în moravuri, e silit să fie democratic şi partidul conservator. (În cazul citat mai sus al Elveţiei, de la sine se înţelege că nici un partid nu mai poate fi *antidemocratic*!)

Bine înţeles, formele democratismului pot, şi *trebue* să varieze de la un popor la altul, de la o epocă la alta. Nici un om întreg la minte n'are să ceară, de pildă, să se copieze în Rominia instituţiunile unei republici federale ca ale Elveţiei. Dl. C. Stere susţine, de pildă, că *monarhia constituţională* e forma cea mai practică de rezolvire a problemei de guvernare democratică, iar în Romînia, chiar singura cu putinţă (v. „Introducerea în Dr. Constituţional", 1903, p. 126 urm.), pe o bază cît mai largă de instituţiuni democratice, bine înţeles.

Dacă însă „fapt pozitiv este, că democraţia există",—tot aşa de cert este, că ea, pur şi simplu, *nu-i place* d-lui Aurel C. Popovici.

Şi nu-i place, fiindcă d-sa, cu toate că e sincer cînd vorbeşte cu dragoste despre popor, şi e sincer cînd îi laudă înţelepciunea (sinceritatea şi adînca convingere vibrează în fiecare cuvînt la d-sa), totuşi, în fond, ca toate firile conservatoare, toate inteligenţele pornite spre reacţionarism, *nu are încredere în judecata poporului*; d-sale i se pare că e de ajuns ca „băeţandri, liceieni şi studenţi, suflete avîntate tinereşti" să ţină poporului un discurs incendiar, pentru ca „un lung şi prelung consentiment să răsune: *Aşa e, Domnule! Las pe noi, Măria Ta*"... Şi „în zarea îndepărtată se înalţă plastic coarnele furcilor şi uite—zorile roşii ale războiului civil "...

Nu. *vorbele* nici odată n'au răzvrătit nici un popor,—dacă nu sînt cauze *adînci* şi *reale* pentru răzvrătire. Să se năpustească mii de „băeţandri" incendiari într'o ţară ca Danemarca sau Elveţia,—nu vor răzvrăti masele. (De cîte decenii lucrează acolo fără nici un rezultat partidele revoluţionare! Şi aici d. Popovici nu poate explica acest fapt prin „militarism", cu toate, că pînă şi în Anglia a descoperit „militarismul"...) Un patriot, deci, nu trebue să lupte numai împotriva discursurilor incendiare, ci mai ales împotriva acelor cauze adînci şi reale ce pot duce un popor la războiu civil. Atunci, discursurile incendiare vor rămînea, în adevăr, nişte exerciţii inofensive de oratorie catilinară.

Şi numai fiind-că acestui aprig publicist *nu-i place* democraţia, d-sa o şi identifică cu „anarhia", „demagogia" şi alte prăpăstii.

În realitate d. Aurel C. Popovici,—deşi nu găseşte cuvinte destul de aspre împotriva „doctrinelor" şi a „doctrinarilor", e un *doctrinar* conservator foarte rigid, cum vom arăta altă da-

Digitized by Google

tă,—și în virtutea *doctrinei sale*, nu a „bunului simț", cum i se pare, combate democrația.

E una din contrazicerile caracteristice pentru felul de a gîndi al d-lui A. C. Popovici.

D-șa e grozav, de pildă, împotriva „simetriei" și a „abstracțiunilor", dar el însu-și e foarte „simetric" (numai *două* partide: unul „menține", celalalt „schimbă"; și numai două, nu după împrejurările *de fapt* ale unei țări, ca a noastră, ci ca formulă universală) și „abstract" (*Statul* pentru d-sa parcă e o ființă *în afară* de oamenii vii ce-l alcătuesc, etc.).

Sau, altă pildă, scrie: „un ziarist inteligent cu cultură, nu se dedă nici odată la acest fel de polemică-revolver: sau ești ca mine, sau te impușc".

Și iată cum își tratează pe „adversari":

„Mai toți demagogii doctrinari, democrații, socialiștii, anarhiștii, sînt dogmatici, încăpățînați, plini de trufie. Compilatori, copiști ori papagali recitatori ai silogismelor franțuzești, marxiste, ateiste, amoraliste și imoraliste, ei azi sînt se udați de o mulțime de deraiați „intelectuali", declasați și fanfaroni. Și iarăși de o altă categorie de „intelectuali" propriu ziși, mai toți sentimentali scîrbiți de politicianizmul francez d.p.,—de hidoasa prezență a neamului șoricesc și guzgănesc ce mișună și roade prin imensul cașcaval, fabricat de „marea" (ghilemetele sînt ale autorului) revoluție din secolul al XVIII. Intreg acest stat major de minori politici este urmat orbește de năprasnice oștiri de muncitori"...

„...Așa numitele „științe sociale" cad din înălțimile utopiștilor sentimentali, pe mîinile calfelor de tăbăcari, de frizeri, tinichigii, de advocăței limbuți, fără clienți, dar cu ambiții, de „intelectuali" cu intelectul în plete, de gazetari fără talent, fără obraz, fără cultură"... (No. 15).

„Nici o indulgență însă nu e admisibilă față cu demagogia fie „științifică", fie ideologică, vanitoasă sau șarlatană, dacă ea persistă în lucrarea ei disolvantă. Căci ea combate credința în D-zeu, în tradiții și moravuri, dragostea de țară și de neam. E republicană și feministă, pacifistă și antimilitaristă, „combativă" și stupidă.... Cu Rousseau și La Mettrie, cu Marx și Büchner, cu Jaurès, Clémenceau, Bourgeois și toată ilustra companie, dimpreună cu „marele" Alfred Fouillée și mulți alții"... (No. 14).

Lui Renan aproape i se aruncă cunoscutul clișeu de *jidovit* sau *vîndut jidanilor* (și d. A. Popovici are multă considerație pentru *E. Faguet*, „unul din oamenii cu adevărat mari ai Franței", zice d-sa. Să citească ce spune *acesta* despre Renan: „Politiques et Moralistes", vol. III.)

Ați văzut cum e „bruftuită" Revoluțiunea franceză, cu toate că *ei* i se datoresc principiile de guvernămînt ale lumii de azi, că *ea*, mai ales, a afirmat pentru prima oară principiul *naționalității*, atît de scump acestui aprig luptător.

Și d-sa are mult respect pentru Kant, aproape cît și pentru... Houston Stewart Chamberlain!...

Dar Kant admira pe Rousseau, admira Revoluțiunea franceză în ideile aruncate de ea omenirii, visa „pacea universală",—era dintre „democrații" cei cu „simetrie" și „abstracții", pe cari îi disprețuește atîta directorul „Sămănătorului..."

In dorința-i pătimașă de a nimici pe „democrați", d. A. Popovici,—nu-i pot pune la îndoială sinceritatea,—ia, de pildă, cuvintele lui Fr. Engels, prin cari el caracterizează starea deplorabilă a *manuscriselor*, a *brulioanelor lucrărilor neisprăvite* de K. Marx, drept caracterizarea valorii *operei* sale însăși,

Digitized by Google

a ideilor sale, ca fiind „confuze“ !...

Fr. Engels, care a creat *cultul* lui K. Marx!... Fr. Engels, care ocupă primul rang în acea falangă de „discipoli“, ce prin exces de zel au compromis doctrina Marxistă, au *osificat-o*, au adus-o în starea de dogmă, neaplicabilă cerinţilor timpului, împrejurărilor reale, pe cari nici nu le-a putut prevedea K. Marx !...

„Discipolii“ doar, pe cari, cum a spus cine-va, îi secretează chiar fără voe un „magistru“, întotdeauna îl compromit pe acesta prin cadelniţare, nu prin critică.

D. Aurel Popovici se poate convinge de aceasta, de pildă, din apucăturile acelor „discipoli“, cu cari a venit acum în contact, şi cari, jurînd în numele „magistrului“—un om care cugetă *prin sine însu-şi*, acesta !—socot că-i reprezintă „şcoala“, numai imitîndu-i—vorba crudă a lui Hasdeu—„gimnastica barbişonului“, fără să poată invoca marile lui însuşiri de gînditor, şi fără talentul lui...

Şi credem că facem un serviciu d-lui Aurel Popovici, că nu reproducem aici bucata clasică de polemică din „Sămănătorul“, de sub direcţia d-sale, la adresa „Omului Ioină, individ marxist“ şi „planetar“ !...

Pentru d. Aurel Popovici deosebirea între d-sa şi toţi „eterodoxii“, ce văd lucrurile alt-fel, sau cred alt-fel, e foarte simplă :

„Cu un cuvînt, totul se reduce la distincţia între *ştiinţă* şi *neştiinţă*, între *cumpăt* şi *pripeală*, *modestie* şi *aroganţă*, după vechea experienţă a poporului nostru, că unde-i „învăţătură multă“ e de obiceiu şi multă—sminteală“... (No. 14).

Dar vedeţi, prea multă lume e în lagărul „cellalt“...

Aceasta nu mai e „polemică-revolver : sau eşti ca mine, sau te împuşc“, —nu e nici macar „polemică-mitralieză“, ci polemică-uragan, polemică-vulcan, polemică-razzia de mare, care tinde să dărîme totul în jurul d-sale, aproape tot ce se „aplică de 100 ani în politică“, să rămînă un pustiu—*ad majorem gloriam*... a „anti-doctrinarismului“ şi a... „bunului simţ“ !....

Demagogia e un fenomen foarte urît,—dar cînd declari „demagog“ pe ori-cine are alte idei („Cu Rousseau şi La Mettrie, cu Marx şi Büchner, Jaurès, Clémenceau, Bourgeois şi toată *ilustra companie*. dimpreună cu „marele“ Alfred Fouillée“...!), şi ataci cu atîta furie, cu atîta netoleranţă, cu atîta lipsă de ori-ce frîu, pe ori-cine nu se închină lui... Houston Stewart Chamberlain, cînd faci apel la prejudecăţile mulţimii şi zugrăveşti pe orice democrat ca pe un monstru, fără D-zeu, fără patrie, un smintit,—nu e şi aceasta o adevărată demagogie,—demagogie reacţionară, care e tot atît de detestabilă ca şi demagogia revoluţionară ?....

Dar dacă am dori, în interesul unei discuţiuni mai omenoase, ca din stilul d-lui Aurel Popovici să dispară aceste trăsnete şi erupţiuni vulcanice împotriva necredincioşilor,—pentru bunul motiv, că credinţa nu ţi-o poţi impune cu ciomagul, nici chiar cu rugurile inchiziţiunii,—totuşi sîntem mulţumiţi, că „Sămănătorul“ îi dă d-sale prilejul să-şi desvolte ideile sistematic, într-un corp de *doctrină* (ori-cît nu i-ar plăcea acest cuvînt) armonios, fără să cadă în politicianism vulgar.

Desigur pe această cale—prin discuţiune serioasă—poate numai cîştiga educaţia noastră intelectuală şi politică. Cu atît mai mult, că d. Aurel Popovici are şi multe vederi juste şi salutare (le vom releva cu altă ocaziune), şi chiar greşelile d-sale pot servi descoperirii adevărului, fiind-că însе-şi greşelile unui om de o cultură serioasă şi de o inteligenţă superioară ne

Digitized by Google

indică cu siguranţă dificultăţile, pe cari mintea noastră trebue să le învingă în calea-i spre adevăr, prin studii nepregetate şi gîndire stăruitoare.

In aceste numere, mult talentaţii poeţi D. Anghel, St. O. Iosif şi A. Mirea publică admirabile versuri.

Luceafărul (April). O frumoasă poezie,— *Cîntecele mele*,— de Goga.— Versuri de Maria Cunţan, Ecaterina Pitiş, Elena Farago, etc.—*Faceri de bine*, o puternică nuvelă de Sadoveanu, etc.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (Anul I, No. 1).

Publicaţie trimestrială, de cea mai mare însemnătate, căci are de scop „să contribue la progresul studiilor istorice, arhitectonice şi artistice, cu specială privire la monumentele noastre istorice şi să rămîe, pentru cei viitori, o arhivă de icoane cît mai credincioase, sub toate raporturile, a stării în care se găsesc azi monumentele noastre strămbune". In acest număr,— pe lîngă „Cuvinte începătoare", „Raport general cu privire la lucrările Comisiunii monumentelor istorice în 1907" şi o „Cronică",—ni se dau importante „Note istorice şi arhitectonice", însoţite de admirabile ilustraţii, relativ la Mănăstirea Comana.

Arhiva (Martie). Urmarea şi sfîrşitul bătrîneştilor şi interesantelor *Amintiri de călătorie* ale Vornicului Teodor Burada „în cîteva locuri ale Imperiei Austriace",—şi „întoarnarea din Austria în Valahia-mică". Incolo, colaboratorii ordinari ai revistei.

Revista celor l'alţi (No. 1, 2, 3).—„Ceilalţi" sînt simboliştii romîni, grupaţi în jurul d-lui Minulescu, care, —*d-sa*—nu e lipsit de oarecare talent. Despre chipul cum ceilalţi „Ceilalţi" înţeleg, sau mai bine *realizează*, simbolismul. vom vorbi, probabil, altădată. In ultimul Nr. d. Anghel oferă d-lui Minulescu preţioasa-i colaborare la traducerea, reuşită, a unor frumoase poezii din opera „maeştrilor".

Săptămîna (Aprilie).— D. Panu vorbeşte despre *Invierea lui Isus Hristos*, după evanghelişti, şi arată că, din chipul cum vorbesc evanghelistii, ea nu poate fi considerată ca un fapt sigur, fiindcă Isus le apare sau ca spirit, sau, cînd le apare în carne şi oase, evanghelistii presupun că e Isus, după oarecare semne.

Junimea literară (Cernăuţ, April-Mai 1908). Intr'un articol intitulat *„O pretensiune culturală"* se discută chestiunea creerii unei catedre de Istoria Romînilor la Universitatea din Cernăuţ. O conferinţă despre poetul D. Anghel; d. Vica Ţurcan analizează cîteva din poeziile distinsului poet, scoţînd în relief duioşia, gingăşia şi fineţa ce caracterizează scrierile acestui autor.—Colaboratorul nostru d. G. Tofan termină studiul său **Agata Bîrsescu în Bucovina** şi d. D. Olinescu sfîrşeşte de înşirat **rămăşiţele traco-dacice**. Poezii şi nuvele de d-nii: Loichiţă, Tr. Brailean, Rotică, Huţan. Iorgu G. Toma şi alţii.

Revista Generală a Învăţămîntului. (Aprilie, 1908. Bucureşti).

Numărul acesta, în deosebi, cuprinde articole de interes didactic. Contribuţiile d-lor *G. Iuga* (**Cum s-ar putea îmbunătăţi metoda de predare a aritmeticei în şcoalele comerciale**), *Gh. Gr. Gheorghiu* (**Concursurile pentru internatele statului**), *I. Tutuc* (**Matematicile în şcoalele secundare**) dovedesc hărnicia cu care membrii corpului nostru didactic studiază chestiile referitoare la şcoală. Interesant şi caracteristic e articolul d-lui *T. Alesseanu*: **Gramatica în învăţămîntul limbii moderne**. Autorul e un partizan al *directismului* în predarea limbilor moderne; cu toate aceste nu e partizan al formulei: „afară cu gramatica". Credem că părerile d-lui *Alesseanu* nu vor găsi protivnici între profesorii de limbi moderne: azi toţi profesorii de limbi moderne s-au convins din experienţă

Digitized by Google

că eliminarea gramaticii din învățământul limbilor e tot așa de dăunătoare cași vechiul exclusivizm gramatical. Și în metodică calea mijlocie e mai aproape de adevăr decît extremele.

Șezătoarea (vol. X, No. 3—4).

Șezătoarea apare foarte neregulat. Astfel chiar No. acesta, care trebuia să apară în Ianuar, apare abia acum, le finele lui Martie. Știm foarte bine greutățile prin care Șezătoarea trece, dar nu e mai puțin adevărat că neregularitatea de apariție a unei reviste este una din cauzele principale pentru care publicul nu o mai urmărește cu interes. Dacă ar apărea regulat, Șezătoarea ș-ar asigura fără îndoială cetitori și colaboratori *statornici* din toate părțile rominimii. Ar fi într-adevăr de cel mai mare merit, dacă d. Gorovei ar reuși să facă din revista sa *singura* revistă folklorică rominească, căci astăzi se publică, mai ales în Ardeal, o cantitate considerabilă de material folkloric, care însă, din cauză că apare în reviste și ziare obscure ori vremelnice, este cași pierdut.

No. acesta cuprinde, pe lîngă obișnuitul material folositor, și un prețios articol în care d. Gh. T. Kirileanu descrie **Un vechiu călindar manuscript**, copie făcută în 1798 după un calendar tipărit în Iași la 1785, și care a aparținut familiei Tabără din Bucovina.

Mercure de France (1 și 15 Aprilie 1908).

Într'un articol, **Bovarismul istoric**, *Jules de Gaultier* analizează ideile exprimate de Nietzsche în „Considerațiile lui inactuale" asupra utilității și incovenientelor istoriei. În acest studiu Nietzsche căuta să arăte în ce măsură cunoștința trecutului e utilă oamenilor din timpul prezent și în ce măsură e periculoasă, fiind un obstacol la dezvoltarea personalității lor. După filosoful german, realitatea socială e un compromis între două forțe, una de schimbare alta de cristalizare și de conservare. Măsura în care aceste două forțe trebue asociate în sînul aceleiași realități variază după împrejurări, e o chestie care a preocupat mult pe Nietzsche.

Cunoștința trecutului și a străinătății nu poate folosi, după el, decît popoarelor care posedă deja acel mod fiziologic de a fi, acea putere de reacțiune esențială și originală pe care Nietzsche o numește cultura proprie, un product al acțiunii aceluiaș sol asupra unui grup etnic înzestrat cu obiceiuri și tradiții comune, un product care nu se realizează decît cînd anumite condiții filozofice sînt îndeplinite.

Numai prezența acestei culturi în grupul social, numai existența acestui punct fix poate fi condiția unor schimbări rodnice.

Puținele popoare, cum au fost Grecii cari au posedat-o, au avut acel simț critic cu ajutorul căruia au știut să aleagă, printre produsele trecutului și cele ale străinătății, acele care erau în armonie cu ele însile și le puteau în adevăr înavuți. Această cultură și putere de reacție, care formează personalitatea unui popor, Nietzsche o nega Germaniei. De aceia el socotea simțul istoric ca periculos pentru ea, căci, după credința lui, istoria nu poate fi suportată decît de personalitățile puternice, pe cele slabe ea sfîrșește prin a le șterge. Acestea să continue mai bine a se dezvolta în chip liber, spontan. Să învețe întîi a trăi și să nu utilizeze decît mai tîrziu istoria, în serviciul celor învățate în școala vieții.

La Revue Latine, (Martie).—Emile Faguet vorbește, cu ocazia unei cărți a lui Zyrowski, asupra lui **Sully Prudhomme**. După Faguet, Sully Prudhomme a fost un romantic, un „elexir de romantism", și se poate urmări, în poezia sa, influențele lui Lamartine,

Digitized by Google

Musset, Vigny şi *chiar* Victor Hugo. Parnasul a influenţat, şi el, dîndu-i măsura, alegerea, finitul, „scurtul şi forţele"... dacă nu cumva aceste calităţi le avea dela natură, chiar fără influenţa Parnasului.—In deosebire de Parnasieni însă, Sully Prudhomme a fost individualist, personalist, „confidenţial". — Sully Prudhomme a fost un stoic.—A fost *solicitat*, muncit de Pascal, dar Pascal n'a avut asupra sa decît rolul de a-l „excita": Pascal a întrupat în sine negaţia ştiinţei, negaţia spiritului ştiinţific; pe cînd Sully Prudhomme a fost apostolul ştiinţei, cerîndu-i adevărul şi liniştea sufletească cu speranţa de a le căpăta. — Urmează o pătrunzătoare analiză a filozofiei ce se degajează din *Justice*.—Intr'o „prefaţă a unei ediţii engleze" a celebrei scrieri a lui Montesquieu : **Lettres Persanes.** Faguet arată importanţa acestei scrieri : o zugrăvire vioae a moravurilor dela 1720 (în genul *caracterelor* lui Labruyère) şi, în acelaşi timp, prin concepţia socială ce se degajază din ea, o prefaţă spirituală şi îndrăzneaţă a marii opere *L'Esprit des Lois*.

Rivista d'Italia (Martie 1908). *Emma Castelbolognesi* „Ludwig Uhland, ca poet caracteristic al baladei germane. — Balada germană, cultă, s-a născut supt influenţa baladelor populare ingleze şi scoţiene, care au făcut pe Herder să atragă atenţia Germanilor asupra propriei lor poezii populare. Influenţei lui Herder se datoreşte celebra baladă „Lenore" a lui Iohann Gottfried Bürger, şi aceleiaşi influenţe se datoresc şi baladele scrise de Goethe şi Schiller. Şcoala romantică a cultivat mai departe acest gen literar; cultul pentru evul mediu şi deşteptarea spiritului naţional german erau cu deosebire favorabile baladei. Colecţia de poezii populare a lui Arnim şi Brentano „Des Knaben Wunderhorn" avu o tot aşa de mare influenţă asupra grupei a doua de romantici: fraţii Schlegel, Tieck, Novalis şi tinerii poeţi din Tubingen şi Stuttgart, printre care găsim şi pe Uhland, după cum avusese colecţia lui Herder „Stimmen der Völker" asupra primei grupe din Göttingen. Uhland, deşi mai tîrziu neagă cu tărie orice legătură cu scoala romantică, avu totuşi în tinereţă şi el epoca sa de romantism, după cum o probează şi scrierile sale din anii tineri şi legăturile sale cu I. Kerner, Fouqué, Chamisso. Născut la Tubingen în anul 1787 şi-a făcut studiile în oraşul său natal, dedicîndu-se jurisprudenţii şi ocupîndu-se mai tîrziu cu avocătura. Dragostea sa însă pentru filologie şi literatură, îl făcu să se ocupe cu studiul limbilor franceză, spaniolă şi ingleză şi să înceapă de timpuriu a scrie versuri. La 1810 făcu o călătorie la Paris, cu scopul de a studia codul lui Napoleon, dar în realitate se ocupă mai mult cu studiul vechei poezii franceze şi stabili el cel dintăiu diferenţa între ciclul de poezii epice al lui Carol cel mare şi ciclul breton. Pentru scurtă vreme, ocupă la 1813 postul de subsecretar la ministerul de justiţie din Stuttgart şi după ce în 1819 fu ales deputat, el părăsi cu totul avocătura şi se ocupă numai cu literatura şi filologia, în special cu mitologia germană, pînă ce în anul 1829 fu numit profesor de literatura germană la univ. din Tubingen, unde profesă pînă la 1833, cînd fiind ales iarăşi deputat, trebui să-şi dea demisia. Politica i-a mai tulburat încă odată viaţa la 1848, cînd îl vedem deputat în adunarea generală dela Frankfurt, apoi a trăit retras pînă la moartea sa, întîmplată în 1862.

Ca învăţat filolog el a lăsat o operă însemnată „Mitul lui Thor", zeul tunetului, şi o colecţie de poezii populare vechi, publicată la 1844. Ca poet el a dus genul baladei la cea mai înaltă

Digitized by Google

perfecţie şi a avut cea mai mare influenţă asupra poeţilor următori.

Nuova Antologia (1 April 1908). *Roberto Michels*, „Werner Sombart". W. Sombart este una din cele mai însemnate personalităţi ale Germaniei ştiinţifice de astăzi. Impreună cu triada Schmoller, Wagner şi Brentano, numele lui W. Sombart este cel mai cunoscut între savanţii economişti ai Germaniei. Ca o dovadă, care în acelaş timp ne arată şi mişcarea intelectuală din Rusia, poate servi faptul că numai în şese luni din anul 1905 s-au vîndut în imperiul Ţarului 24,500 exemplare din operele lui Sombart. Născut în anul 1863 la Ernesleben dintr'o familie de pastori protestanţi din Westfalia, de origină franceză—strămoşii au fost nişte ughenoţi emigranţi pela finele sec. XV în Olanda— Sombart, zice autorul, prezintă caracteristicile raselor încrucişate: francez prin vioiciunea spiritului, eleganţa stilului, fineţa simţului artistic; german prin precisiunea metodei sale ştiinţifice. După sfîrşirea studiilor liceale în Berlin, motive de sănătate îl făcură să se ducă în Italia, unde a petrecut mai multă vreme. La Pisa a urmat întâiul an de universitate; la Roma a studiat mai mult de un an statistica. Acestui fapt se datoresc studiile economice asupra Italiei, din care cele mai însemnate: Studien zur Entwicklungsgeschichte des italienischen Proletariats (în Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik, VI, 177—258, Berlin 1893) constituesc întâia încercare de a explica legile dezvoltării societăţii omeneşti, studiind tipurile mai înapoiate din societăţile actuale. După aceste studii monografice Sombart intră în o fază nouă, acea a marilor sinteze. In rîndul întâiu vine acel ciclu de conferinţe ţinute la Zürich, publicate sub titlul „Socialismul şi Mişcarea Socială", operă care a fost tradusă în 17 limbi (franceză, italiană, spaniolă, flamandă, olandeză, ingleză, suedeză, daneză, rusă, polonă, cehă, croată, slovenă, bulgară, maghiară, armană, japoneză). In 1905 a apărut a 5ª ed. germană a acestei opere (mia a 33ª) şi acuma apare a 6ª ed., care faţă cu prima ed., e o carte cu desăvîrşire nouă. Punctul său de vedere nu e marxist, deşi admite principiul istoric şi filozofic al luptei de clase cu lege a transformării sociale. Dintre operele care i-au consacrat faima de mare economist, cele mai importante sînt: „Der moderne Kapitalismus (2 vol. Leipzig 1902) şi „Economia politică în Germania în sec. XIX" (Berlin 1903).

Cu tot renumele său în întreaga lume cultă, cariera sa universitară a fost departe de a fi strălucită. Numit în 1890—cînd se găsea secretar al Camerei de Comerţ din Brema,—profesor extraordinar la Breslau, n-a mai fost înaintat deloc, până cînd în 1906 şi-a dat demisia primind catedra de economie politică la scoala superioară de comerţ din Berlin, o fondaţie nouă a municipalităţii. Acel lucru se explică prin aceia că în Germania oficială libertatea ştiinţei şi a doctrinelor încă nu există.

Deutsche Rundschau (April 1908). *A. Bossert* „Hippolyte Taine în scrisorile sale". Cu al patrulea volum s-a încheiat publicarea corespondenţei lui H. Taine (H. Taine, Sa vie et sa correspondance, 4 vol. Paris, Hachette 1903—1907). Publicarea corespondenţei unui scriitor, zice autorul, nu serveşte în totdeauna gloria sa, cum s-a văzut de pildă prin publicarea scrisorilor lui Sainte-Beuve ori V. Hugo. Pentru Taine însă, corespondenţa sa nu micşorează întru nimic ideia pe care cei care îi cunosc opera, şi-au făcut-o despre el. Rezumăm biografia.

Taine s-a născut în Vouziers, departamentul Ardennes, în anul 1828. Tatăl său era avocat şi om cult care

Digitized by Google

se-ncerca nu fără succes și în poezie; el a învățat pe fiul său elementele limbii franceze și latine. Un unchiu al lui Taine, care făcuse o călătorie în America, i-a dat lecții de limba engleză. Murind în anul 1840 tatăl, Hippolyte fu trimes la Paris într-un institut ce stătea în legătură cu colegiul Bourbon; constituția sa delicată însă neîmpăcîndu-se cu viața de internat, mama sa fu nevoită să se mute și ea la Paris spre a-și ținea fiul acasă. În colegiu Taine legă strînsă prietenie cu Prévost-Paradol, vestitul scriitor politic de mai tîrziu. După isprăvirea liceului, Taine, în urma unui concurs strălucit, intră în școala Normală superioară. După trei ani de studii strălucite, el se prezintă la examenul de agregat pentru filosofie, dar fu respins de comisiune pentru ideile sale înaintate, și fu numit profesor într-un mic oraș de provincie: Nevers și de aici, mai tîrziu, permutat la Poitiers. În acest timp el își pregăti o teză de doctorat „Asupra percepției sensuale", dar facultatea o respinse dela început, fără să-l admită a o susținea și, în anul următor, fu permutat la Besançon. Atunci Taine își luă congediu și veni la Paris, hotărît să trăiască din lecții private și să-și treacă doctoratul în litere. Teza aleasă „Asupra fabulelor lui Lafontaine" fu primită și la 1853 Taine era doctor. De aici înainte Taine s-apleacă tot mai mult spre cariera de scriitor și la 1855 apăru opera sa premiată „Incercare asupra lui T. Liviu". Intră apoi în relații cu editura Hachette, și devine colaborator la „Revue de l'Instruction publique", la „Journal des Débats" și în curînd la „Revue des deux Mondes". Prescriindu-i-se de medici o cură în Pirenei, Hachette îl însărcinează să scrie un „guide". Taine, care avea nevoe de bani, primește propunerea, dar cînd editorul primește manuscrisul, găsește că titlul de „guide" ar fi prea modest și publică opera sub titlul „Călătorii în Pirenei". În anul 1863 apar 3 vol. din „Istoria literaturii ingleze" și în acelaș an Taine e numit membru în comisiunea examinatoare pentru școala militară din Saint-Cyr, funcție în care rămase pînă în 1866. În 1864 își începu la École des Beaux-Arts prelegerile sale asupra istoriei artei, din care au eșit acele 2 volume de „Filosofia Artei". Însurîndu-se în anul 1868 cu fiica arhitectului Denuelle, Taine trăește de aici înainte mai mult la moșia socrului său în Chatenay, nu departe de Paris. Închis în odaia sa de studiu, el trăi ca un pustnic, fără să bănuiască nenorocirea ce amenința Franța. Războiul și înfrîngerea patriei sale îi tulbură viața și îl făcu să privească cu grcază viitorul. În această stare sufletească începu el opera sa cea mai întinsă „Originile Franței contemporane", care apăru în 10 vol. și în care crezu că a arătat izvoarele relelor ce zbuciumau societatea. La 1893 el muri și fu înmormîntat aproape de casa sa în groapa pregătită de mai înainte. Inscripția funerară: „Veritatem unice dilexit" exprimă conținutul întregei sale vieți.

Deutsche Revue, (April 1908).— Baronul *De Pouvourville*, fost, timp de 8 ani, atașat pe lîngă guvernămîntul Indochinei franceze, într-un articol intitulat *„Prefacerea în China"*, se ocupă cu mișcarea revoluționară chineză. Mișcarea aceasta se întinde mai cu samă între Chinezii din sudul imperiului și are o îndoită țintă: răsturnarea actualei dinastii străine și reformarea radicală a actualei organizații învechite și dușmane progresului. Rezultatul cel mai însemnat pe care l-a ajuns pînă acuma propaganda reformatorilor, este că a făcut pe locuitorii diferitelor provincii să priceapă că există interese care privesc de o potrivă pe toți locuitorii impe-

Digitized by Google

riului în aceiaşi măsură. Şi acest lucru este capital. Până acum diferitele provincii erau despărţite prin gelozie şi chiar ură şi revoltele izolate puteau fi uşor înăduşite. Această unitate spirituală a poporului chinez este opera unei publicaţii revoluţionare, care a fost răspîndită în toată China în nenumărate exemplare. In acelaş timp, odată cu propaganda, se fac şi pregătirile de luptă necesare: arme şi muniţiuni se introduc cu toată paza funcţionarilor imperiali. Şeful şi organizatorul acestei mişcări revoluţionare este Sun-ya-tsen, care nu de mult s-a reîntors din Singapore iarăş în China. Mişcarea revoluţionară a început în Kwangtung şi în insula Hainau şi începe şi în Sz'tschwan. Guvernul a numit ca vicerege a amînduror provinciilor Kwang pe faimosul ministru Samtcheong şi acesta a şi anunţat că va începe o luptă fără cruţare în potriva rebelilor. Care partidă va învinge? In China nimeni nu are curajul să facă prognosticuri, dar întreaga opinie publică e de părere că acea partidă va fi învinsă, care va face apel la ajutorul puterilor străine. Această nouă atitudine a opiniei publice este rezultatul propagandei lui Sun-ya-tsen. El ştie bine că fără ajutorul Englejilor dinastia actuală ar fi încetat să domnească de acum şeizeci de ani şi nu vrea ca acelaş lucru să se întîmple şi acum. Toată propaganda sa şi a partizanilor săi a tins tocmai de aceia ca să formeze în poporul chinez convingerea că trebue să se sprijine numai pe sine însuşi şi nu trebue să mai lase pe străini să se amestice în chestiunile ce-l privesc. Pe de altă parte şi el şi toţi partizanii reformelor nu arată nici o duşmănie Europenilor, ci din contra, în cazuri de tulburări, formează garde dintre dînşii care să-i protejeze, lucru pe care guvernul chinez nu l-a făcut niciodată.

Sozialistische Monats-Hefte (April 1908). *Roman Streltzow* „Situaţia politică şi socialdemocraţia în Rusia.—Reacţiunea în Rusia s-a întărit din nou şi odată cu aceasta a început şi emigrarea elementelor înaintate. Presa socialistă nu mai poate exista în ţară şi a trebuit şi ea să o părăsească; ziarele socialiste au început iarăş a se tipări în străinătate. Care sînt părerile acestei prese? Organul fracţiunii numite a Bolschewikilor, ziarul *Proletarij*, e de părere că reacţiunea nu are niciun sprijin în popor, că puterea ei stă numai în baionetele armatei; revoluţia e stăpînă pe întreaga ţărănime şi pe întregul proletariat; reacţiunea din potrivă nu are ca sprijinitori decît micul cerc al lumii oficiale, marii proprietari şi marii capitalişti. Cum se vede, redacţia ziarului Proletarij, nu e deloc pesimistă. Dar, zice autorul, cum se face—dacă lucrurile sînt aşa—că Reacţiunea a fost totuşi destul de puternică ca să schimbe dreptul de vot în dezavantajul ţărănimii şi a proletariatului? Cum a fost posibil ca micul număr al reacţionarilor să înăduşe orice mişcare a proletariatului?

Organul Menschewikilor, Golos Sozialdemokrata, vede situaţia cu totul altmintrelea. Ne spune: „Revoluţia rusească a fost sfărmată; partidul revoluţionar este dezorganizat şi demoralizat". Adevărul, zice Streltzow, e din partea acestor din urmă şi afirmarea lui e de mai mult folos pentru mişcarea socialistă din Rusia decît ilusiile Leninianilor. Fracţiunea Menschewikilor este singura care-şi dă deplină socoteală de situaţia reală din Rusia; ea ştie că multe lupte vor trebui, pînă cînd partidul se va întrăma din nou, dar se poate mîngîia că sforţările sale vor aduce succesul. O regenerare a mişcării socialiste în Rusia, conchide autorul, e posibilă numai pe calea pe care merge Menschewismul.

Zeitschrift für romanische Philologie (1907, No. 6).

Sextil Puşcariu (p. 718) derivă pe

Digitized by Google

ameţesc din **ammattire* — *mattus* bat (Georges), în legătură cu ital. *ammattire* a înebuni, a-şi pierde mintea, engad. *ammattir* a deveni furios, nebun, fr. *amatir*.—Meyer-Lübke (p. 716) derivă pe macedorom. *alincesc* a prinde, a se prinde (d. p. în horă) din latin. *adnanciscor*.

North American Review. (April, 908, New-York).—*D. Reginald de Koven*— „Declinul şi Căderea lui Wagner"—ne dă un studiu foarte interesant asupra operei wagneriene. Autorul pleacă dela observarea unui fapt. In New-York sînt două *Case de Operă*, care au reuşit să alcătuiască cele mai mari şi mai complecte trupe din lume. Azi, necontestat că oraşul New-York este centrul muzical al lumii întregi, în ce priveşte muzica de operă. Autorul a urmărit, de aproape, succesul diferiţilor autori interpretaţi de aceste trupe neîntrecute şi a constatat că *Wagner*, care cu cîţiva ani mai înainte era cel mai apreciat de public, astăzi, deşi interpretarea lui e superioară, nu mai poate ţinea scena; pecînd *Puccini* şi *Verdi* au aceleaşi succese. După constatarea faptului, autorul, foarte metodic caută să afle cauzele:—1) în caracterul intrinsec al operei;—2). în artişti;—3). în public. 1) In ce priveşte valoarea intrinsecă artistică a operelor lui Wagner, autorul observă că teoria artistică a lui Wagner nu se conformează deloc unui adevăr prea cunoscut în materie de artă: *trăinicia unei opere de artă este în raport direct cu nobleţa concepţiei ei şi cu adevărul, în ce priveşte natura omenească, cuprins în ea.* Din acest punct de vedere, opera lui Wagner, care îşi are izvorul exclusiv în *legendă* şi *mit*, e lipsită cu desăvîrşire de înălţime şi universalitate. Azi ne place viaţa reală, nu romantizmul. Personajele lui Wagner nu sînt reale, nu ne inspiră simpatie; atmosfera mistică şi legendară ne încătuşează emoţia sinceră.—2) In privinţa artiştilor d. *Riginald de Koven*, cu drept cuvînt impută lui Wagner faptul că el nu dă locul întîi *vocii omeneşti*, care e mai aptă decît orice instrument să trezească emoţii în auditor. In Wagner aproape toată puterea operei e concentrată în orchestră şi chiar partitura vocii e scrisă ca pentru muzica instrumentală: vocile sînt tratate ca instrumente de orchestră; de aici distrugerea vocii artiştilor şi repulzia lor pentru muzica wagneriană.—3) Auditorul muzicii wagneriene e împărţit—după autor—în patru categorii: a). *exclusivişti*, care sînt fanatici ignoranţi produşi de modă şi de farmecul geniului, şi care azi sînt în descreştere; b). *raţionalii*, apreciatori conştienţi şi măsuraţi ai lui Wagner cari, azi, nu mai văd în el pe „reprezentantul muzicei viitoare," ci numai pe urmaşul lui *Beethoven*, pe un om de geniu care a făcut un pas înainte, dar care începe deja să fie întrecut. Ei nu mai sînt idolatorii marelui maestru; c). *intuitivii*, care apreciază pe Wagner nu pentru muzică, ci pentru excitarea violentă a senzaţiilor produsă de elemente secundare. Aceştia găsesc această excitare în furtunele orchestrale din maeştrii moderni, aşa că pentru plăcerile lor muzicale Wagner nu le mai este indispensabil; d). *părtinitorii*, admiratori produşi de influenţa personală a marelui maestru, care dela moartea lui Wagner au scăzut considerabil.—Se vede dar că niciuna din cele patru categorii ale auditorului wagnerian nu mai e în stare azi să susţie curentul wagnerian la nivelul la care se ridicase acum cîţiva ani. Toate consideraţiile expuse mai sus fac pe autor să creadă că wagnerianizmul va ceda locul unei muzici superioare.

Contemporary Review (April. 1908. London).—*Edouard Rod*—„Tendinţele Actuale ale Literaturii Fran-

Digitized by Google

ceze"--analizează de aproape producţia literară din Franţa, din ultimul timp, şi caută să caracterizeze deosebitele curente literare care se desprind din această supraîmbelşugată producţie. Cu toată silinţa de a desemna curente bine distincte, autorul conchide că acum, în Franţa, nu e o şcoală dominantă de scriitori, nu-l o direcţie comună; că întreaga producţie literară are caracterul heterogenităţii. Cu toate aceste, din imensa diversitate, un caracter al literaturii contemporane se impune în mod neîndoelnic: *dorinţa de adevăr în zugrăvirea vieţii şi descrierea sentimentelor.* Acest caracter apare ca o reacţiune împotriva romantizmului care a dus prea departe falşificarea realităţii şi hiperbola. Reacţiunea împotriva romantizmului începe în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, şi cei mai autorizaţi adversari ai lui, încă îi sînt, în parte, victime: *Baudelaire* şi *Flaubert* sînt departe de a fi emancipaţi cu totul de influenţa vechii şcoli, iar *Zola* se plînge singur că fără voinţa lui e romantic. Necontestat însă că aceşti scriitori, deşi sacrifică încă idolului Romantismului contribue mult la întronarea Naturalismului. După ei veniră alţii, care au servit cauza Naturalismului mai mult prin sforţarea lor colectivă decît prin prestigiul literar al vreunei sfere celebre. Toţi aceşti scriitori, fie clasici, realişti, umanişti, impresionişti ori neclasificaţi, scriitori care n-au atins înălţimea celebrităţii lui *Hugo* ori *Zola*, toţi, fără excepţie, luptă pentru adevăr în artă. Cel mai artist dintre ei: *Henri Régnier* crede că exactitata termenillor ce întrebuinţează nu e separată de calitatea lor estetică. Noua direcţie, fără îndoială, va străbate prin toate şcoalele sau începuturi de şcoale şi ultimele rămăşiţi romantice vor fi spulberate din literatură de vigoarea naturalizmului, care are mult de aşteptat dela viitor.

Digitized by Google

Varietăţi

Adormirea prin curenţi electrici. Învăţatul francez *Leduc* a imaginat un aparat pentru adormirea bolnavilor ce urmează a fi supuşi operaţiilor.

Adormirea se face cu ajutorul curenţilor electrici, imaginaţi de dînsul şi numiţi curenţi *Leduc*.

Aceşti curenţi, de potenţial mic, lucrează în aceiaşi direcţie şi în mod intermitent. O casă germană a construit un aparat care să dee astfel de curenţi şi de curînd *Carpentier* în Paris a construit un aparat, care permite întrebuinţarea adormirii electrice ori a unei anestezii parţiale, în practica curentă a doctorilor. *Leduc* s'a supus el, cel dintăi, experienţelor cu curenţii producători de somn electric şi descrie impresiile căpătate: viaţa sufletească dispare aproape; el aude vorbele celor dimprejur ca în vis, ar vrea să comunice cu dînşii, dar nu poate.

Invierea animalelor ucise de electricitate. Aceiaşi curenţi *Leduc* fură întrebuinţaţi de o doctoreasă din *New-York*, *Luisa Rabinovici*, în o serie de experienţe cu animalele. Cu un curent de 5—6 volţi animalul e adormit, respiraţia şi pulsul sînt cu totul regulate. Dacă curentul e de 55 volţi şi lucrează cîteva secunde, imediat dupăce facem ca el să înceteze, se observă la animal convulsiuni ca în cazurile de epilepsie. Cu un curent de 12—15 volţi, care ar lucra 1 minută asupra unui iepure, animalul e ucis. Dîndu-i însă curenţi la intervale regulate, i se provoacă respiraţia artificială şi pulsul şi mişcările respiratorii reîncep. Aceste fapte sînt relatate de *Alfred Gradenwitz* în Revue générale des Sciences No. 5 din 15 Martie 1908 şi el declară că d-ra *Rabinovici* i-a prezentat un iepure „care fuscse de mai multe ori ucis şi înviat" şi care totuşi era sănătos. Această respiraţie artificială electrică dă bune speranţe în ce priveşte readucerea la viaţă a oamenilor ucişi prin discărcările electrice de cel mult 2000 volţi; e nevoe să fie însă aplicată imediat. Tot aşa ea ar putea fi întrebuinţată cu succes în cazul accidentelor mortale ce au loc uneori, cînd se întrebuinţază ca narcotic cloroformul ori eterul.

Fotografii reproducînd relieful corpurilor. Cunoscutul fizician francez *Lippmann* a reuşit să pregătească nişte plăci sensibile, cu ajutorul cărora fotografiile ni redau relieful corpurilor; ca şi corpurile din natură, aceste fotografii presintă aspecte diferite după poziţia observatorului. *Lippmann* le numeşte fotografii integrale.

Împrăştiarea norilor de grindină cu ajutorul tunurilor. O sumă de experienţe făcute în Italia de *Blaserna* la *Castelfranco Veneta* păreau să dovedească că zguduirile aerului, datorite tragerilor cu tunul, nu au nici un efect asupra norilor. Fizicianul francez *Violle* arată că e nevoe ca exploziile să se facă chiar în mijlocul norilor. El s'a servit în mai multe rînduri de *baloane captive*. In

Digitized by Google

August 1907 el a reuşit să rupă un nour în două părţi şi să'l împrăştie. Pentru a putea ajunge la rezultate practice, e nevoe încă de numeroase experienţe.

Apa în atmosfera planetei Marte. Făcîndu-se între 15 şi 25 Februar 1908 mai multe fotografii a spectrului luminii ce o primim de la planeta Mart, s'a putut dovedi existenţa apei în atmosfera acestei planete. Observaţiile s'au făcut la *Lowell* în Statele-Unite, unde se află un observator astronomic.

Pompele de incendiu la New-York. În New-York se execută lucrări în valoare de vr'o 20,000,000 lei pentru apărarea părţii centrale a oraşelor contra incendiilor. Pentru a avea la îndămînă apă sub presiune, s'au pus 80 km. de conducte de apă, s'au aşezat două staţii de pompe în afară de zona primejdioasă şi s'a întrebuinţat la construirea lor material care nu arde. Cu ajutorul sistemului de distribuire a apei adoptat, se poate uşor concentra asupra unei clădiri incendiate 60 de guri de apă, dînd fiecare cîte 2200 litruri de apă pe minută. Pompele sînt mişcate electric.

Case înalte în New-York. După o statistică de curînd apărută se găsesc în *New-York* 558 de case, care au mai mult de zece rînduri şi anume :

164 cu 10 rînduri
101 „ 11 „
169 „ 12 „
91 „ 13 până la 20 de rînduri
11 „ 22 „ „ 26 „ „
1 „ 41 de rînduri
1 „ 48 „ „

Şi casa cu 48 de rînduri are o înălţime de 200 m.

Industria blănii de Astrahan în Europa. Oile numite *Kurakul* din Turchestan sînt singurele care dau cunoscuta blană de Astrahan. Încrucişînd aceste oi cu cele din Europa centrală s'a reuşit a se crea o rasă a cărei blană e foarte căutată. S'a reuşit apoi să se crească oile *Karakul* în Europa. Aceste încercări au reuşit în Rusia, în Bosnia şi Herţegovina şi în Germania, acum de curînd, la Lindehen.

Legiferarea întrebuinţării razelor X în Austria. Întrebuinţarea acestor raze în scopuri medicale e aşa de răspîndită şi neajunsurile întrebuinţării lor de către oamenii necunoscători atît de mari încît s'a simţit nevoia de a o legifera. Doctorii o vor întrebuinţa pe răspunderea lor, şefii diferitelor institute particulare trebue să presinte certificate, că au făcut studiile trebuitoare. În afară de institute şi şcoli, expunerea corpului la razele X, în scop de demonstrare rodioscopică şi în expoziţii, se poate face numai în urma permisiunii autorităţilor.

Electrizarea curelelor de transmisiune. Pentru ca să nu lunece curelele de roţi se zvîrle de obiceiu pe aceste din urmă rîşină pulberizată. In Chemiker Zeitung din Decembre 1907 se găsesc redate observaţiile lui *Richter*, care a constatat, în urma a numeroase experienţe, că pielea se încarcă cu electricitate pozitivă, iar roţile cu electricitatea negativă. Potenţialul curelei poate deveni aşa de mare (13000 volţi), încît pot uşor să se formeze scîntei de 2—3 cm. Richter vede în aceste scîntei cauza unui mare număr de accidente, neexplicate până acum, căci o asemenea scîntee poate foarte uşor aprinde un amestic explozibil. Pentru a se evita formarea lor, *Richter* recomandă să se ungă roţile cu glicerină şi apă.

Smochine şi blastofagi. Un cetitor ne cere o lămurire complementară asupra celor spuse în cronica ştiinţifică din „Viaţa Romînească" No. 2 An. III.

D sa doreşte să ştie ce se'ntîmplă cu smochinele de Smirna, în care n-ar fi putut intra blastofagi ca să aducă polemul fecundator. Autorul

Digitized by Google

cronicei răspunde că aceste smochine tinere, ce n-au avut norocul să fie vizitate de blastofag, *se usucă repede şi cad de pe copac.*

In această privinţă s'ar putea istorisi pe scurt o păcăleală ce-au suferit-o Americanii din California.

Se pare că Californienii savurează mult smochinele de Smirna. De aceia în 1880 ei au trimes o comisiune la Smirna, cu însărcinarea să caute smochinii cei mai aleşi, să-i cumpere şi să-i transporte, cu toate îngrijirile trebuitoare, până'n California unde trebuiau să fie replantaţi. I-a costat mulţi bani această întreprindere, dar în fine au reuşit să răsădească în patria lor o sumedenie de smochini de Smirna. Cînd colo, ce să vezi! Arborii mergeau de minune, însă fructe coapte n-au putut gusta bieţii Americani nici după 15 ani de aşteptare. In fiecare vară apăreau pe copaci o infinitate de smochine tinere, dar nici una nu ajungea să se coacă; toate se uscau şi cădeau. Bieţii oameni începuse să creadă că Smirnejii i-au păcălit, vînzîndu-le cele mai rele soiuri de smochini. Pe la 1894, ei au trimes un delegat în Asia mică, să observe mai de aproape ce se petrece cu smochinii. Deabea atunci au aflat ei că blastofagul este indispensabil pentru ca smochinul de Smirna să dea roade.

Smirneţii cunoşteau importanţa blastofagului, încă din timpuri foarte vechi, deoarece şi Aristot pomeneşte de dînsa, dar ei n-au vrut să spună la început nimic Americanilor, de frica concurenţei.

Mecanismul intim al fecundării şi legătura de viaţă între smochin şi blastofag s-au cunoscut însă mult mai tărziu.

Convinşi că nu-i de ajuns să ai smochini ca să mănînci fructe coapte, şi că mai trebue şi blastofagi, Californienii au început să importe din Algeria smochini sălbatici cu blastofagii lor. De atunci a început în California cultivarea şi exportul de smochine, care e azi aşa de înfloritor.

Schimbări produse la animale şi transmise prin ereditate. In volumul 25, fasc. 1, 2 a revistei germane *Archiv für Entwickelungsmechanik* se găseşte un articol al lui *Kammerer*, în care acesta descrie experienţele ce le-a făcut în laboratorul profesorului *Przibram* de la Universitatea din Viena cu Salamandra pătată şi Salamandra neagră. Intre altele aceste animale se deosebesc prin modul de reproducere, căci cea dintăi dă naştere la larve prevăzute cu branchii şi o membrană înotătoare, pe cînd Salamandra neagră (trăeşte în munţii Germaniei merdionale, Franţei şi Svţierei) dă naştere la doi puişori care respiră prin plămîi şi afară de talie samănă cu o salamandă neagră adultă. Larvele Salamandrei pătate sînt silite să trăească în apă ci'ăva vreme şi numai mai tîrziu trec în Salamandre terestre. *Kammerer* a arătat că, dacă ţinem Salamandra patată la un loc uscat şi la temperatură joasă, ea dă naştere la doi pui, de coloare închisă, care samănă cu Salamandra neagră. Pe de altă parte ţinînd pe această din urmă la temperatura mai înaltă, în aer umed, în vecinătatea apei, ea dă larve, care vor trebui să trăească întăi în apă, întocmai ca Salamandra patată; larvele par patate chiar. Schimbările produse astfeliu se moştenesc, căci Salamandrele negre, obţinute din cea patată după chipul arătat, se înmulţesc ca Salamanerele negre, chiar dacă le punem în condiţiile de viaţă obişnuite ale Salamandrei patate. Transformarea speciilor se poate face deci brusc şi teoria transformărilor lente capătă deci o lovitură puternică.

Spicuitor

Digitized by Google

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Francesco de Sarlo e Giovanni Calò. *Principii di Scienza etica.* Palermo, Remo Sandron editore.

Prima parte a operei cuprinde tratarea fenomenologiei conştiinţii etice; a doua, tratează evoluţia principiilor de morală în cursul veacurilor.

Erminio Troilo. *La filosofia di Giordano Bruno,* Torino, Bocca, 1907.

Un studiu asupra filosofiei lui G. B., în care autorul vrea să dovedească că Brunno nu s-a preocupat de metafisică.

CHESTIUNI MORALE ŞI RELIGIOASE

Edmond Thiandière. *La conquête de l'Infini.* Paris. Fischbacher. Operă interesantă şi serioasă de filosofie religioasă.

Frédéric Charpin. *La question religieuse.* Paris. Société de Mercure de France.

In această lucrare sînt reunite răspunsurile la ancheta internaţională deschisă de Mercure de France în privinţa sentimentului religios.

Lucien Roure. *En face du fait religieux.* Paris. Perrin.

Analiză fină a sentimentului religios.

Bossuet. *Pensées chrètiennes et morales,* édition nouvelle avec introduction et notes par Victor Giraud. Paris. Blond.

Culegere de cugetări religioase şi morale cuprinse în opera marelui scriitor.

ISTORIE

Von Lignitz, *Deutschlands Interessen in Ostasien und die gelbe Gefahr.* Berlin, Voss. 1907

Autorul povesteşte dezvoltarea istorică a Chinei şi Japoniei, precum şi luptele din 1894—905 din răsăritul Asiei; deasemenea arată relaţiile comerciale dintre Germania şi China-Japonia.

Prof. Dr. Marian Zdziechowski. *Die Grundprobleme Russlands.* Wien und Leipzig, Akademische Ver lag 1907.

Este o traducere făcută de prof. Stylo din Cracovia. Autorul vrea să explice curentele din Rusia, prin analiza psicologică a celor mai distinse personalităţi.

SOCIOLOGIE

Ettore Zoccoli. *L'Anarchia: gli agitatori, le idee; fatti, saggio di una revisione sistematica e critica e di una valutazione etica.* Torino, Bocca, 1907.

Autorul bazat pe o adunare cît se poate mai complectă a diferitelor lucrări anarhiste, a căutat să expue ideile doctrinarilor şi propagandiştilor anarhişti.

CRITICA. STUDII LITERARE

Guillaume Huszar. *Etudes critiques de Littérature comparée. Molière et L'Espagn[illegible]* 1 vol. 5 fr. Champion.

Studiu interesant despre influenţa

Digitized by Google

literaturii spaniole asupra literaturii clasice franceze.

Michel Salomon. *Charles Nodier et le groupe romantique.* 3 fr. 50 Perrin.

Lucrare interesantă pentru originile romantizmului.

Léon de Séché. *Muses romantiques: Horteuse Allart de Mériteus, dans ses rapports avec Chateaubriand, Béranger, Lamennais, Sainte Beuve, G. Sand, M-me d'Agoult.* Mercure de France, 7.50.

Operă care luminează unele părţi necunoscute din viaţa cîtorva din marii scriitori ai secolului al XIX.

Carl Albert Bernouilli. *Franz Overbek und Friedrich Nietzsche, eine Freundschaft.* Vol. I. Iena. Eugen Diederichs. 7.50.

Opera care conţine detalii interesante asupra vieţii lui Nietzsche ca profesor la universitatea din Bâle.

Paul Goldmann, *Vom Rückgang der deutschen Bühne. Polemische Aufsätze über Berliner Theater-Aufführungen.* Frankfurt a. M. Literarische Anstalt Rütten und Loening. 1908.

E o colecţie de critici teatrale asupra operelor dramatice ale dramaturgilor germani contemporani, în a căror nouă direcţie literară, autorul vede un regres.

Antonio Fusco. *La filosofia dell' arte în Gustavo Flaubert.* Napoli, R. Ricciardi ed. 1907.

Autorul a adunat toate ideile lui Flaubert asupra artei, culegîndu-le mai cu samă din scrisorile sale.

Dr. D. August Vünsche. *Die Bildersprache des Alten Testaments.* Leipzig, Ed. Pfeiffer pr. 4.65 mrk.

O analiză stilistică din punct de vedere al metaforilor şi comparaţiunilor, a scrierilor vechiului testament.

LITERATURA

Alexander Kielland. *Breve* (Lettres) 2 vol. Gyldendal. Kristiania et Copenhague.

Această colecţie de scrisori e foarte însamnată pentru cunoaşterea vieţii şi caracterului cunoscutului scriitor norvegian.

Salvatore Farina. *Il tesoro di Donnina.* Torino-Roma. Soc. Tip. Ed. Nazionale 1907.

Este o nouă ediţie a unuia din cele dintăi romane ale cunoscutului scriitor italian.

Th. Pantenius. *Aus meinen Iugendjahren.* Leipzig, R. Voigtländers Verlag, 1907.

E un roman istoric în care autorul îşi povesteşte propriile sale amintiri din copilărie.

ŞTIINŢA

Dr. Et. Burnet. *La luite contre les microbes,* 3 fr 50. A. Colin.

O serie de studii asupra bolilor infecţioase: cancerul, tuberculoza, tetanosul, variola, etc. Expunere pătrunsă de spirit filosofic a principalelor probleme şi metode ale medicinii experimetale.

Graf. Zeppelin. *Die Eroberung der Luft.* Stuttgart 1908, Deutsche Verlags-Anstalt. pr. 75 pf.

Este o conferinţă pe care cunoscutul aeronaut a ţinut-o în Berlin în care explică posibilele întrebuinţări practice ale invenţiei sale.

A. Faustoni. *Le terre polari.* Istituto di Arti grafiche, Bergamo.

Prima parte a volumului, cuprinde istoria explorărilor polare; a doua, geografia descriptivă a regiunilor arctice şi antarctice. Are şi vre-o 150 ilustraţii în text.

ETNOGRAFIE, FOLKLOR

Oskar Münsterberg. *Japanische Kunstgeschichte.* Vol. III. Brunswick Verterman. Operă interesantă, aduce date noi asupra vechei culturi asiatice.

Compilator

Digitized by Google

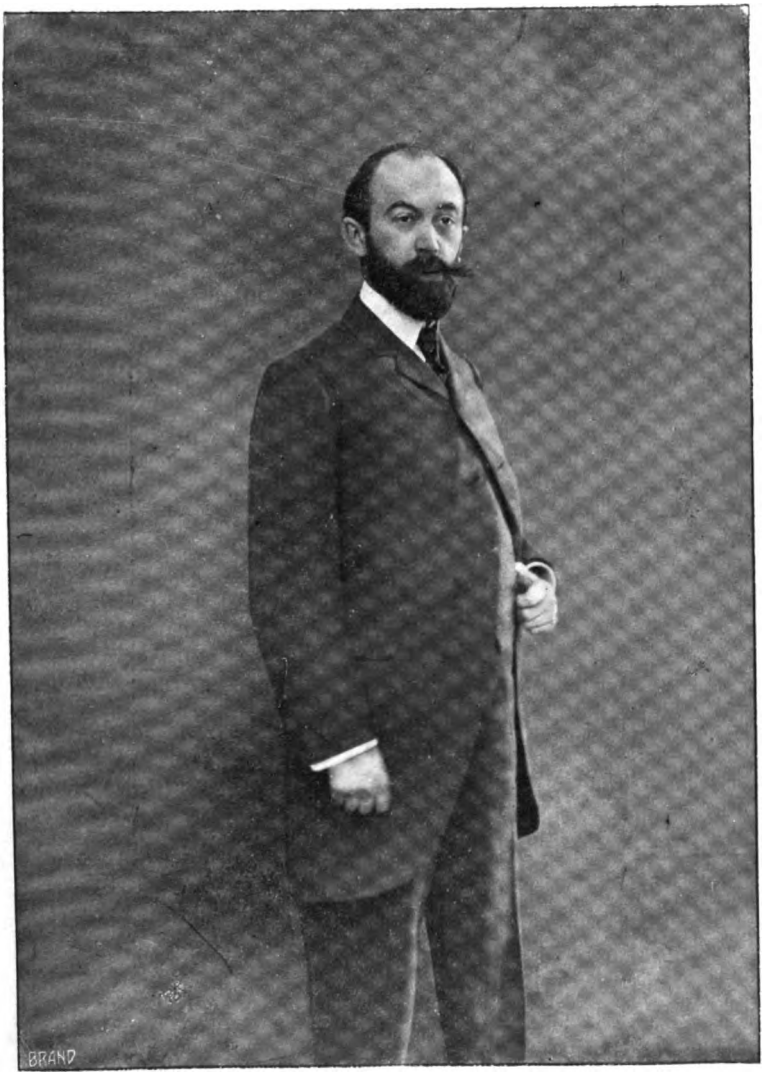

Dr. Ion Radovici

„Viața Romînească", 1908.

Digitized by Google

Digitized by Google

Haia Sanis

I.

In mahalalele dela miază-zi locuesc Ovreii, grămădiţi în căsuţe leproase, pe uliţi întortochiate şi înguste. Partea aceasta cuprinde mai puţin de un şfert de tirg; dar în ea sălăşluesc cu mult mai multe suflete decît in celelalte trei şferturi, ale creştinilor, unde înverzesc copaci şi creşte liniştea cu cît grădinile se măresc. In desimea aceasta a lui Israel, doar în *Broscărie*. s'aŭ pripăşit cîţiva Romîni, funcţionari mici, odagii, şi puţini Nemţi: un cîrnăţar, cîţiva dubălari. Incolo, pe uliţa mică, pe uliţa jidovimii, pe uliţa şcoalelor, pe uliţa strîmbă,—se înmulţeşte, creşte şi furnică în lumina soarelui un popor sărac, care-şi duce încovoiat năcazurile, îşi vorbeşte neturburat jargonul şi se închină Dumnezeului lor.

Sînt acolo căsuţe vechi şi joase: din uliţă trebue să cobori două trepte ca să dai într'un miros greŭ de îngrămădire şi să te loveşti cu capul de tavan. Ferestrele abia se rîdică de-o palmă de-asupra noroiului din drum. Dintr'o locuinţă ies dimineaţa şi două familii, şi trei. Bărbaţii îşi încep goana după pîne, femeile ofilite încep a se purta de colo-colo cu sugacii în braţe, pe cînd copii nenumăraţi, cu ochi frumoşi şi cu părul creţ, cu obrazul plin de murdării, îmbrăcaţi în zdrenţe, îşi pornesc traiul pe insulele mai uscate ale uliţei.

De-acolo pornesc cotiugarii cu straele ninse de făină, cu lemnăria hodorogită pe cele patru roate. Şi triştii caî schilozi abia înnaintează în hamurile rupte şi înnodate cu capete de frînghie, se poticnesc, se opresc din cînd în cînd cu capetele plecate în pămînt şi privesc cu ochii umbriţi de trudă înnainte-le. Stăpînii grăesc repede, se întreabă, se ceartă,—apoi biciul cade, şi cotiuga se urneşte, clămpănind din încheeturi.—De-acolo şi nişte omuleţi mărunţi şi unsuroşi pornesc, ducînd cu greŭ tinichelele cu gaz. Intră gîrbovi în uliţele mai deschise, privesc în pămînt şi înnaintează încet cu un strigăt prelung şi tremurător, care găseşte răsunet în toţi ştrengarii mahalalelor: gaz gaz!—De-acolo pornesc iute calfele spre meşterii din alte părţi mai bogate ale

Digitized by Google

tîrgului: subțiri, palizi, flăcăiașii aceștia deapănă mărunt din picioare, tremurînd în diminețile răcoroase și molfăind încă cea din urmă îmbucătură de pîne.—Iar spre bariere, «spre porțile cetății», se îndreaptă babe cu ochi ascuțiți și șireți, cu șaluri grele în spate. Așteaptă pe sătenii din împrejurimi și dezbat crîncen prețurile, din cinci în cinci bani, cu supărări, cu jurăminte, cu ochii bulbucați, cu gurile care nu-și mai contenesc melițatul. Acolo însfîrșit, în jurul sinagogilor, cresc și pier acele vlăstare ale neamului care niciodată nu ies în ulițile largi, ologii și rătăciții la minte cu fețele pururea triste, ori pururea neclintite și zîmbitoare.

In furnicarea zilnică, în zarva obișnuită, răzbat corurile monotone ale școlarilor, cari silabisesc litera legii după glasul dascalului. Din cînd în cînd un ceauș trece grăbit spre sinagogă; altul colindă casele cu oala nouă în care fiecare lasă să cadă banul morților.—Iar drumul spre fundul mahalalelor acestora e totdeauna plin de mizgă și anevoie te scoate în cîmpul acoperit de ciulini, unde într'o pustietate întristătoare se arată *heigheșul*, fără o floare, fără un arbor, cu lespezile albe de piatră de-asupra lăcașurilor veșniciei.

Spre *sabăș* deodată toată viața aceasta se oprește. Se aprind lumînările; stăpînul familiei, la masa curată, își începe ruga. După o săptămînă de năcaz și de hrană proastă, pe apucate,—Dumnezeŭ poruncește poporului lui să mînînce *coilici*, carne și pește. Mai poruncește bărbatului să se liniștească și, în divanul cel mare, sub chilotele de puf de gîscă, să-și cerceteze nevasta. Și 'n ziua de odihnă havrele răsună de vaete și de cîntări; bătrînii intră în papuci în școală, în laibăre negre și cu cușmă blănită. Și cel din urmă, cel mai sarac și mai umilit, se grăbește spre rugăciune, cu cărțile în coșteiul alb de pînză.

In îngrămădirea aceasta și în sărăcia aceasta a neamului săŭ a crescut Haia, fata lui Leiba Sanis. Pănă la șepte ani n'a cunoscut altă lume. Mahalalele romînești eraŭ tot așa de departe, ca și America. La șapte ani tată-săŭ Sanis, om sarac, și Rifca, cu toți copiii lor, saŭ strămutat la Bărgăoani la țară. Acolo aveaŭ o rudă, Meer Avramovici, care făcuse o leacă de avere cu crîșma și avea nevoe de-un credincios. S'a dus Leiba Sanis la Bărgăoani în sat și a început să facă negustorie în crîșmă, iar Meer, om gînditor, cu barba neagră, a prins a face alte speculații.

Din acea vreme, Haia își aduce aminte de multe lucruri. Acolo era un sat mare; și veneaŭ flăcăii la crîșmă, flăcăi frumos îmbrăcați și voinici, și petreceaŭ. Ei îi era frică de dînșii, și stătea într'un ungher privindu-i. Cîte-unul o apuca de șuvița de păr de pe frunte, îi zîmbea, și-i dădea o bucățică de covrig. Atunci îi trecea un fior prin vine și rămînea cu ochii aținți la chimirul sclipitor, plin de alămuri, care se mișca înnaintea ei.

Din cînd în cînd intra în casa lui Meer. Se uita la lucrurile curate, la alămurile sclipitoare. *Madama* Ernestina umbla îmbrăcată bine prin casă și avea două slugi cărora le dădea porunci. Iar fata lui Avramovici era acŭ o domnișoară de doispre-

Digitized by Google

zece anĭ, care citea romînește dintr'o carte.—Își aduce aminte Haia de o zi cînd a poposit în sat un regiment de soldați. Cîntaŭ cornurile frumos în aerul limpede al amurgului și flăcăĭ în uniforme începură a furnica în toate părțile. Un ofițer tînăr și frumos, cu mustăcioara neagră, a întrat în casă la Meer.—Haia îl privea uimită dintr'un colț și l-a auzit spunînd: «Vă rog să nu vă supărați... am fost trimis aicĭ în gazdă...»

Meer Avramovicĭ s'a rîdicat dela masa luĭ și a dat mîna cu ofițerul. Ernestina a zîmbit cu prietenie și l-a poftit în salon. Ș'acolo aŭ aprins lampa cea mare și aŭ început să stee de vorbă. Și a intrat și domnișoara Beti și a dat mîna cu ofițerul, și s'a pus și ea pe scaun și a început a vorbi veselă cu el. Asta-ĭ plăcea tare Haeĭ; și dintr'un colț, dintr'o odae de-alăturĭ, privea și asculta.—Domnul Meer se uita gînditor într'o parte și spunea:

«Păn'acù, slavă Domnuluĭ, nu mi-a mers răŭ; da'am de gînd să mă lăs de toate celelalte afacerĭ și să rămîn cu pămînt... Am să maĭ iaŭ în arendă... Acuma numaĭ cu pămînt se cîștigă parale...»

Și ofițerul tînăr da din cap; pe cînd Beti suspina cu dragoste:

«Are să dea Dumnezeŭ, tată, să izbuteștĭ...»

Și cum sta pe scaun și-a rîdicat ochiĭ marĭ, negri și sprîncenațĭ spre oaspete, și parcă avea flacărĭ în privirĭ; iar zîmbetu-ĭ era de o dulceață nespusă.

Maĭ tîrziŭ a început Haia a pricepe maĭ bine lucrurile. Acù crescuse, umbla maĭ curat îmbrăcată și se ducea maĭ des pela domnișoara Beti. Îĭ era dragă domnișoara Beti. Era frumoasă și deșteaptă și citea multe cărțĭ. Și-și aducea foarte bine aminte Haia că fata aceia cuminte și bogată avea o suferință mare și de multe orĭ plîngea. Și i-a spus eĭ odată: «Haie, eŭ sînt foarte mîhnită... Eŭ nu vreaŭ să mă mărit cu un Evreŭ... Eŭ am o dragoste... Și de multe orĭ plîng...» Pe vremea aceia a venit de multe orĭ la Bărgăoanĭ un domnișor subțirel, care era subprefect, —și Avramovicĭ îl primea bine... Iar Beti umbla atuncea veselă și rîdea cu ochiĭ umezĭ. Pricepea Haia dragostea aceasta și-ĭ era milă de fata stăpînilor... Și asculta ca într'un vis un glas melodios care spunea: «E tînăr deștept și vorbește frumos...» Și madama Ernestina suspina: «Și are legăturĭ cu lume bună...» Iar Meer Avramovicĭ stătea la o masă ca totdeauna, și se gîndea adînc, palid, cu tîmpla sprijinită în mîna stîngă.

Ceva s'a întîmplat pe urmă. Ce anume, nu-și dă seamă fata luĭ Sanis. Poate a plecat domnișoara; poate aŭ plecat cu toțiĭ. Dela crișma din Bărgăoanĭ Leiba Sanis și cu alĭ luĭ s'aŭ întors iar în tîrg; și deatuncea staŭ în căsuța cu două odăițĭ din Broscărie. Aŭ trecut șapte anĭ și nicĭ-un spor n'a întrat în gospodărie. Săracĭ aŭ rămas; doĭ băeți marĭ aŭ fugit la America, îndată ce-aŭ tras sorțiĭ; ceilalțĭ doĭ creșteaŭ, slabĭ și năcăjițĭ, ucenicĭ la un tinichigiŭ și se gîndeaŭ și eĭ, în odihna Simbeteĭ, cîteodată, se gîndeŭ și visaŭ la țara

Digitized by Google

aceia îndepărtată, la pămîntul făgăduinţii, unde banul se cîştigă uşor şi unde te poţi îmbogăţi.

Haia era fată mare, cu ochi verzi, plini de lumină; în mahalaua aceasta avea cîteva prietine de neam străin, şi trăia bine cu dînsele; din vreme în vreme îşi aducea aminte de visurile şi de suferinţele dedemult ale fetei lui Avramovici şi cădea pe gînduri... O mişcaŭ deseori amintirile acestea din vremea cînd cu toţii trăiaŭ mai bine.—O clipă însemnată în viaţa ei era şi plecarea fraţilor mai mari cu pribegii. Îi numărase: patruzeci şi cinci de tineri porneaŭ pe jos spre pămînturi străine, spre Hamburgul de unde se întinde oceanul nemărginit. Eraŭ gătiţi de drum, cu tot calabalîcul în spate, şi colindaŭ mahalalele neamului, cîntînd cu durere, luîndu-şi pentru totdeauna rămas bun dela pămîntul pe care se născuseră. Aŭ cîntat şi la casa rabinului, şi rabinul nu s'a arătat; şi aŭ pornit mai departe, întovărăşiţi de o mare mulţime; şi pe lîngă cimitir le-aŭ scăzut glasurile, şi cotind drumul cel mare abia se auzeaŭ ca o adiere mîhnită cîntările lor,—şi 'n curînd aŭ murit sunetele; pe cînd plîngeaŭ mamele şi surorile. Iar Haia nu plîngea. Ea se gîndea că fraţii ei se vor întoarce; că ea niciodată n'ar pleca în ţări străine, niciodată, pentru nimic în lume, acum, în vrîsta cînd dorurile încep a creşte şi dragostele a tremura şi 'n sufletele celor mai umiliţi...

Acuma Haia era o fată năltuţă 'n boiŭ; şi 'n plimbările de Vineri-seara, cu celelalte fete, se avîntase chiar şi pănă la grădina publică, şi pănă 'n uliţele romîneşti, unde era linişte, răcoare, şi livezile risipeaŭ adieri parfumate. La vîrsta ei găsea puţină plăcere numai în aceste clipe de răgaz; iar în ceasurile cînd sta acasă lucrînd la o cusutură ori la un căltun, icoanele văzute i se deşteptaŭ în lumina umedă a ochilor. Viaţa care fierbea în juru-i, săracă şi necăjită, figurile palide şi flămînde, săptămînile şi lunile de răbdare, toate, fără ca să-şi dee seamă, cîteodată o făceaŭ să rîvnească la altă viaţă, să invidieze soarta altor femei din alt neam, mai libere, mai respectate şi mai scutite de grijî.

Astfel intraŭ în sufletul ei mai multe năcazuri decît bucurii; şi astfel trăia în mijlocul neamului ei. Bătea drumul părinţilor, pănă la şcoală, pănă la feredeŭ; pănă la săracele croitorii şi magazii din apropiere; trecea printre pruncii nenumăraţi cari umpleaŭ uliţele; ieşea şi intra între femeile care se purtaŭ domol de colo colo, vorbeaŭ moale şi trăgănat, se certaŭ ori se tînguiaŭ fără întrerupere. Plîngea pentru o rochie, pentru o bluză, pentru o pereche de botine, se certa cu maică-sa Rifca şi amîndouă porneaŭ tînguiri nesfîrşite cînd Leiba Sanis intra în casă, tăcut, bocănind rar cu cizmele-i uriaşe. La anul noŭ, la Haman, la sărbătorile de toamnă, se veselea cu tot tineretul din jurul ei. Eraŭ uitate năcazurile; glumele, picîliturile, cîntecele, chefurile aveaŭ o putere neobişnuită; petreceaŭ ca într'o înfrigurare, cu grabă, cu teama ascunsă că toate se vor sfîrşi prea curînd.

Digitized by Google

Uneorĭ cădea pe gînduri, cu inima grea. Dela școala statului se întorceaŭ alungați și bătuți cu pietre copiiĭ Ovreilor. Veneaŭ în goană, speriați; se opreaŭ și se întorceaŭ în loc înjurînd; apoĭ se răspîndeaŭ prin casele scunde, cu lacrămĭ și tînguirĭ. Și femeile și bătrînii se adunaŭ, vorbeaŭ despre întîmplare, blăstămaŭ pe străinĭ, pe *goĭ*, și-și aminteaŭ de toate chinurile din urmă, de cele pe care le apucaseră și de cele pe care uneorĭ seara, la focurile iernii, cărturariĭ le murmuraŭ depe cărți, cu glasurĭ trăgănate: istoriĭ triste din pribegiĭ fără sfîrșit.—I se împetrea și eĭ inima și nu i se părea nefiresc că, din întunericul și tristeța vieții lor, copiiĭ neamuluĭ cînd ies la lumină, privesc piezĭș în juru-le și scuipă cu un blestem murmurat spre biserica creștinuluĭ. In clipele acelea i se părea departe tare de la ea până la altă lume, de la ea și până la puținiĭ străinĭ curați și veselĭ aĭ mahalaleĭ. I se părea departe. Căcĭ eĭ treceaŭ nepăsătorĭ privind în altă parte, fără grijĭ. Și ea avea într'o clipă o privire de ură spre eĭ, iar alte orĭ, în colțul eĭ de fereastră, avea o strîngere de inimă.

II.

Intr'o vreme, primăvara, Haia a prins a umbla prin casa părinților eĭ cu o deosebită bucurie. In fiecare ceas își lua din ocnița mare a sobeĭ călțunul început și da fuga în uliță.

Rifca, maică-sa, își ridica ochiĭ negri, fără să-și clintească trupul gras din locul eĭ, din cerdacul dărăpănat. Intreba cu voce ostenită:

«Haie, unde te ducĭ, Haie?

— Mă duc pînă la Tudorița!» striga repede fata și apuca la vale, pe cărarea zbicită.

Tudorița era fata picheruluĭ Ion Rusu, un om cărunt, negru la obraz, fornăit și lăudăros. Acest Ion Rusu, cu un cortel mare de doc, cu straiele-ĭ ponosite, cu o pălărie cenușie de pîslă în cap, bătea drumurĭ lungĭ, de la canton la canton, de la crîșmă la crîșmă,—și-și lăsa gospodăria în plata Domnuluĭ. Nevasta de multă vreme-ĭ murise; umblase cu treĭ copiĭ din mahala în mahala, prin case cu chirie. Pe doĭ copiĭ îĭ pusese în pămînt, morți de anghină; iar fata cea maĭ mare, Tudorița, deodată se prefăcuse într'o domnișoară bălaie și voinică.

«Mînĭ, poimînĭ o mărit! grăia pe nas, cu mîndrie, Ion Rusu. Zestre n'am,—dar chiar să am avere, n'aș da zestre feteĭ mele... Cuĭ îĭ place, așa s'o ieie!...» Și pleca, mîndru, cu cortelu-ĭ uriaș și cu pălăria-ĭ cenușie.

Ca totdeauna și aicea în Broscărie, decînd se mutase, fata maĭ mult singură stătea acasă. Cosea o bluză pentru nevasta unuĭ funcționar din cînd în cînd, făcea cîte-o leacă de horbotă, și isbutea să-și cumpere o panglică nouă, o bluză, orĭ o pălărie de paie.

Digitized by Google

Ion Rusu zicea:

«Eŭ, pe Tudoriţa mea, o port modest... Nu-mĭ place luxul... Chiar să am avere, tot aşa aşĭ purta-o...»

Şi el colinda pe drumurile luĭ iar fata se năcăjea singură să se îmbrace. Singură îşĭ plivea şi-şĭ prăşea o grădinuţă de zarzavat din dosul caseĭ, şi hrănea vre-o cinsprezece găinĭ care-ĭ dădeaŭ ouă. Avea o odăiţă curăţică, cu lăvicere de peticĭ colorate pe jos, cu «tablouri» pe păreţĭ,—Otelo întinzînd un braţ spre depărtărĭ şi povestind Desdemonei isprăvile luĭ, Romeo sărutînd pe Julieta, şi altele.

Haia intra şi se aşeza pe un scăunaş în dreptul ferestrelor deschise, pe care înfloreaŭ florĭ în oale de lut. Tudoriţa, aşezată în fundul unuĭ divan, o privea zîmbind; şi amîndouă tăceaŭ o vreme, apoĭ începeaŭ să vorbească.

«De unde aĭ mată aşa de frumoase portrete? a întrebat într'un rînd fata luĭ Sanis.

— Le-am cumpărat dela iarmaroc, răspunse Tudoriţa. Tablourile acestea aŭ şi poveştĭ... Eŭ le-am citit acŭ doĭ anĭ... Aicĭ arată cum istoriseşte Maurul, Desdemoneĭ, vitejiile luĭ... Pe urmă eĭ s'aŭ iubit şi aŭ fugit amîndoĭ departe... Iar la urmă, el a omorît-o...

— De ce-a omorît-o?

— A omorît-o pentrucă o temea... A pîrît-o un om ticălos... Şi'atuncea Maurul a omorît-o... Scrie foarte frumos....

— Da' era vinovată?...

— Nu, nu era vinovată...» răspunse zîmbind Tudoriţa.

Iar Haia se uita cu luare-aminte pe păreţĭ, gînditoare, turburată.

«Dar dincolo, ce arată?

— Acolo-ĭ Romeo şi Julieta... amanţiĭ nenorociţĭ... Şi cartea asta o am... Spune cum eraŭ duşmane familiile lor, şi cum eĭ s'aŭ văzut şi s'aŭ iubit... Amîndoĭ eraŭ frumoşĭ... Şi pe urmă n'aŭ avut noroc, şi amîndoĭ aŭ murit... Eŭ cînd am cetit, plîngeam...»

Haia tăcea, mişcată. Deodată întrebă:

«Domnişoară Tudoriţă, vraĭ să-mĭ citeştĭ şi mie?...

— Ce să-ţĭ citesc?

— Cărţile de care spuĭ... Eŭ îţĭ fac ce vraĭ... Viŭ să-ţĭ arăt cum să te pieptenĭ ca mine, cu valurĭ, ca să nu se maĭ strice pieptănătura, îţĭ ajut la horbotă, la bluză... Dacă-i aşa de frumos, tare te rog să-mĭ citeştĭ şi mie...»

Citirea aceasta a început s'o facă Tudoriţa în zilele luĭ Maĭ, cînd şi în îngrămădirea aceia de case ajungeaŭ mirezmele pămîntuluĭ umed. Soarele avea o lumină deosebită şi intra şi pe uşă şi pe ferestre în odăiţa strîmtă în care Romînca cetea rar, monoton, şi fata luĭ Sanis asculta neclintită, mişcîndu-şĭ numaĭ mînile deasupra lucruluĭ pe care-l avea pe braţe. Din cînd în cînd se oprea şi ţintea asupra cărţiĭ pe care o ţinea Tudoriţa doĭ ochĭ arzătorĭ, pe care îndată şi-ĭ pleca, umezitĭ, şi-ĭ ştergea încet, pe furiş, cu dosul palmeĭ.

Digitized by Google

«Tare-i frumos!» zicea ea la urmă, în amurg; și pleca cu părere de rău spre casă. Multă vreme, înnainte de a adormi, prin cap îi vijiiau vorbe și-i tremurau în ochii închiși icoane nelămurite.

Tudoriţa era singură în partea aceia de tîrg, și zilele-i treceau mai ușor cu fata lui Sanis. Vorbeau despre întîmplările tîrgului și mai ales despre ale mahalalei: despre o lehuză, despre o moarte, despre o bătaie. Sîmbătă, Haia venea gătită și veselă, după o mîncare bună, la care nici vinul nu lipsise. Ieșeau pe o rohatcă, se plimbau până sub dealul Ulmilor, și se întorceau cu un buchet de flori, vesele și aţiţate. Tineri palizi, stîngaci în hainele lor nouă, treceau pe lîngă dînsele murmurînd frînturi de cîntece; și Haia, alăturea cu Tudoriţa, nici nu se uita la ei.

Apoi prietinia între cele două fete se strînse și mai tare. Într'un rînd, în amurg, Haia intrînd fuga în casa picheruluĭ, se opri uimită în prag. Îndărătul oalelor de flori, la fereastră, Tudoriţa sta de vorbă c'un băiat nalt, negricios, c'o umbră de mustaţă de-asupra buzelor.—Stătu la îndoială. Dar Tudoriţa începu să rîdă:

«Intră, Haie, intră, nu te teme, că nu te mînîncă...»

Ea întră și se așeză pe o margine de divan, tăcută și mirată. Prietina ei spunea ceva tainic, cu mult foc, băiatuluĭ; iar el o asculta cînd c'un zîmbet, cînd c'o încruntare de sprîncene; și din vreme în vreme își oprea ochii ca de păcură asupra Ovreicei. Haia își pleca genele, privea în pămînt; apoi iar cerca să vadă obrazul celuĭ din faţa ei, și rîdica pleoapele cu sfială.

Tudoriţa se rîdică și-și petrecu prietinul pe din dos, până în hudiţă; apoi îndată se întoarse rîzînd, vorbind:

«Ce stai, dragă, așa? Până acù nu l-aĭ văzut niciodată?

— Nu, nu-l cunosc... Cum îl chiamă?

— Ștefan Bucșan...

— Aista-i Ștefan Bucșan, băiatul luĭ Vartolomeĭ? Eŭ l-am cunoscut, cînd învăţa la școală... Băeţii noștri se temeau tare de el... Îi alunga până 'n uliţa noastră... Pe urmă s'a dus de peaicĭ... Acù nu-l maĭ cunoaștem... El e?...

— Da, el e...» răspunse rîzînd Tudoriţa. Și așezîndu-se alături, pe divan, deodată își schimbă glasul și începu să spue o taină mare.

Vartolomeĭ tatăl luĭ Ștefan era un vîntură-ţară și a colindat multe tîrgurĭ și sate, ba ca notar, ba ca vechil, până ce, la urmă, căzînd tot maĭ tare în patima beţieĭ, a ajuns să nu-l maĭ primească nimenĭ; și s'a întors iar în tîrg aicĭ... Cu un singur băiat a rămas, cu Ștefan, și pe acesta l-a bătut, l-a horopsit, ca un tiran; l-a purtat desculţ și flămînd; și el umbla din crîșmă în crîșmă... Și după aceia a murit. Iar băiatul a maĭ răsuflat, s'a dezgheţat, și pentrucă n'avea maĭ mult de patru clase primare a intrat practicant la judecătorie. «Da-i un băet frumos... șoptea Tudoriţa; și deștept... și nu se teme de nimenĭ... Totdea-

Digitized by Google

una are parale în buzunar... Şi umblă bine îmbrăcat... Toate fetele se uită după dînsul... Dar el nu se uită la nimenĭ...»

Fata lui Sanis asculta cum se înmlădie în înserarea caldă glasul Tudoriţeĭ,—apoĭ, după ce fata picheruluĭ tăcu, ea rîdică ochiĭ, o privi drept şi parcă îĭ ceru mărturisirea :

«Nu se uită la nimenĭ?...»

Tudoriţa se apropiè până la urechea eĭ. Incepu a vorbi cu foc:

«Haie! să nu spuĭ la nimenĭ... Auzĭ? Numaĭ tu să ştiĭ... Mie mi-ĭ drag Ştefan... Vine la mine sara; şi tata nu ştie... Numaĭ ţie îţĭ spun, căcĭ tu îmĭ eştĭ prietină... Să vezĭ cum îmĭ spune că i-s dragă, ş'are să mă ieie... Ţie nu ţi-a fost drag nimenĭ?...

— Nu!» şopti Haia,—şi dintr'odată simţi o mîhnire mare în suflet.

Amîndouă tăcură o vreme. Odaia se întuneca pe nesimţite.

«Cînd are să maĭ vie să te vadă? şopti domol fata luĭ Sanis.

— Nu ştiŭ, poate mîne-sară...»

Maĭ vorbiră un timp, cu greŭ, despre altceva, apoĭ Haia se sculă să se ducă acasă. Tudoriţa o apucă de mînă :

«Da'să nu spuĭ la nimenĭ. Auzĭ?...

— Nu. Nu te teme. Nu spun la nimenĭ...»

Ş'acasă, pe cînd tată-săŭ slab, cu pielea obrazuluĭ roşie şi tăbăcită, sta tăcut în colţu-ĭ obişnuit, lîngă sobă, pe cînd Rifca scărmăna pene de gîscă în mijlocul caseĭ, — Haia se gîndea la descoperirea pe care o făcuse. Căuta să-şĭ aducă aminte de înfăţişarea luĭ Ştefan Bucşan, de şoaptele Tudoriţiĭ, de mărturisirea primită,—şi se gîndea, tot aşa de turburată ca şi'n vremea cînd prietina eĭ îĭ cetea istoriile cele jalnice de dragoste. «Trebue să fie fericită Tudoriţa...» se gîndea ea închizînd ochiĭ pe jumătate.

«Ce daĭ aşa din cap?» întrebă deodată Sanis, cu glas gros.

Fata tresări, speriată.

«Ce aĭ cu fata? strigă dela locul eĭ, Rifca. Poate se gîndeşte la ceva...

— Cum se gîndeşte? Trebue să facă treabă... Eŭ cum muncesc toată ziua de dimineaţa până în sară? Şi de cu noapte mă scol, ca să mă duc să jupesc vitele la tăetor... Nicĭ pe haham nu-l aşteaptă cum mă aşteaptă pe mine... Trebue să muncească. Gîndurile eĭ, ce folos mi-aduc mie?...»

Mama şi fata îl priveaŭ uimite. De mulţĭ anĭ nu rostise Leiba Sanis atîtea cuvinte. El ştia atîta : cînd se înturna acasă dela abator, scotea de prin buzunărĭ şi de prin turetcĭ bucăţĭ de carne şi le arunca pe leasa care aştepta sub tingirile de aramă, —pe urmă tropăia cu cizmele-ĭ pline de sînge, se aşeza la locul luĭ şi nu zicea nimic, până ce nu-l chema nevastă-sa la mîncare. Atuncĭ îşĭ îndesa în cap pălăria spartă şi începea să înghită cu lăcomie. Apoĭ îşĭ ştergea cu dosul mînilor mustăţile

Digitized by Google

roșii, zbîrlite,—se învîrtea de două orî prin colțurî căutînd ceva și negăsînd nimic,—își răsucea o țigară cît degetul, ieșea cu pași rarî, și se ducea să-și bee litra de vin în colț la crîșma lui Zeilic Ornștain, poreclit Făluță Laptedulce.

«Ce aî în ia-sară? zice Rifca prelung, privindu-l cu mirare.

— Cineva mi-a făgăduit un mire pentru Haia... grăi Sanis rîdicîndu-și privirile șterse.

— Un mire pentru Haia?... strigă femeia uimită. Și cine ți-a făgăduit un mire pentru Haia?

— Hahamul, pe cînd își ștergea cuțitul de sînge...»

Rifca întorsese fața spre Sanis, dar se uita în altă parte, căzută deodată pe gînduri.

Glasul Haiei porni deodată:

«Mie nu-mi trebue nuntă încă... Logodnicul meŭ a murit... Nicî măcar nu l-am cunoscut... ș'a murit!»

Părinții nu răspunseră. Ceia ce ar pŭtea spune fata n'avea nicî-o însemnătate pentru eî.

Rifca întrebă oftînd:

«Și cine-î mirele acela? Știe hahamul că dăm zestre numaî cincî sute de leî?

— Știe. Dar el mi-a spus numaî așa: Am un mire pentru fata ta...

— Și nu l-aî întrebat de nume?

— Nu l-am întrebat...

— Leiba! tu totdeauna facî așa!...» strigă cu nemulțămire nevasta.—Iar jupitorul își aduse aminte că mîncase o jumătate de scrumbie cu ceapă; și 'ndată începu să se învîrtă căutînd ceva; apoî își răsuci țigara și ieși tropăind ca să se ducă la șfertul lui de vin.

După ce plecă el, fata începu să se frămînte în locul eî.

«Mie încă nu-mi trebue nuntă! zise ea, întŭnecată.

— Haie! strigă maică-sa holbînd ochiî. Ți-a spus ție cineva ceva? Ce treabă aî tu? Ce te privește pe tine?... Maî bine vină aicî și scarmănă și tu pene de gîscă... Leiba-î mînios. Dacă nu tacî din gură, are să te dea cu capul de părete. Tu maî bine să tacî din gură!...»

Haiei nu-î era frică de părinții eî; ar fi pŭtut să strige și să plîngă. Dar maî bine tăcu. Avea ea o turburare în suflet și stăpînea o taină: și iarăși începu să se gîndească, alegînd în neștire lîngă maică-sa fulgiî ușorî, ca de zăpadă.

Adoua-zi o neliniște ciudată o cerca din vreme în vreme. N'avea astîmpăr. Lăsa lucrul și cădea pe gînduri, ieșea în uliță, privea la deal și la vale, pe urmă intra în casă și iar se suia pe divan.

«Ce aî tu, Haie? o întreabă maică-sa. Ce te frămînți așa?

— N'am nimic...» răspundea fata întunecată.

Pe după toacă, se cercetă înnaintea oglinzii, își mîngliè cu mîna, ușor, părul în unde, își legă la gît o panglică roșie, și ieși grăbită. Intră la Tudoriță, găfiind.

Digitized by Google

«Ce este? ce-aĭ fugit așa?

— Imĭ era dor să te văd!...» zise repede Haia. Apoĭ se așează lîngă fereastră. Așteptă o clipă; se întoarse după aceia repede spre Tudoriță.

«Astăzĭ a fost pe-aicĭ?

— Cine?...»

Fata luĭ Sanis nu răspunse. O roșață ușoară îĭ năvăli în obrajĭ.

«Cine? întrebă adoua oară Tudoriță. Ștefan? N'a fost. Poate să vie maĭ pe urmă...»

Haia se alătură de prietina eĭ. Rosti cu glas moale.

«Tare te rog, spune-mĭ și mie...

— Ce să-ți spun?...

— Spune-mĭ ce vorbești cu dînsul... Cum te dezmiardă?... Spune-mĭ tot... tot...»

Tudoriță rîdea. Haia îĭ luase o mînă și i-o mîngiia.

«Tare te rog să-mĭ spuĭ...

— Ce să-ți spun, dragă? N'am ce să-ți spun... Ți-am spus tot, că mi-ĭ drag... că ne vedem cîteodată, că tata nu știe nimic... Altceva ce să-ți maĭ spun?...»

Totuși, în frînturĭ de fraze, începu să-ĭ facă iarăși mărturisirĭ: de cînd îl cunoaște pe Ștefan Bucșan, cum s'aŭ întîlnit întâiŭ, care a fost cea dintâiŭ vorbă a luĭ, cum a zimbit el și ea a înțeles iubirea luĭ;—și Haia asculta cu ochiĭ pe jumătate închișĭ, strecurînd printre gene o lumină de dorințĭ deșteptate, orĭ de părerĭ de rău. Iarăși creștea amurgul, și ele de mult tăceaŭ, așteptînd parcă ceva. Fiecare se gîndea, cu privirile ațintite.

Ovreica se rîdică în picioare și ieși încet. Dar nu intră acasă. Începu să se plimbe lin pe ulița îngustă, apoĭ pe hudița umedă, prin umbra zăplazurilor și a zidurilor. Din cînd în cînd trecea pe lîngă ea, prin umbră, cîte-un locuitor tăcut al mahalaleĭ. Nicĭ n'o băga în seamă; îșĭ căta de drum. Ea se oprea, asculta răsunetul înnăbușit al pașilor, apoĭ pornea iarăși. Un vînt cald cu mirosurĭ de pe bălțile stătute dela răscrucĭ sufla în răstimpurĭ; noaptea era fără lună, și stelele eraŭ așa de multe, ca boabe nenumărate de aur și ca o nesfîrșită pleavă a boabelor, risipită în toată întinderea albastră a văzduhuluĭ.

Luminĭ ardeaŭ în casele scunde, dar glasurile eraŭ ogoiate pretutindenĭ. Fata cerca să înțeleagă jocul umbrelor prin ferestrele aburite; zărea un profil de bătrînă cu nasul coroiat, orĭ un moșneag neclintit cu barba răscolită în jurul buzelor.—Deodată tresări. Cineva se apropiase repede de dînsa, ocolind colțul hudițeĭ, o privise plecîndu-se, apoĭ trecuse maĭ departe.

«El e...» se gîndi ea, și încremeni în loc. Iĭ bătea inima. Ascultă pașiĭ cum se depărtează, apoĭ porni și ea după eĭ, se lăsa la vale, spre casa luĭ Ion Rusu. Se opri în drum întâiŭ. Ferestrele eraŭ luminate, perdelele lăsate. Se apropiè de cerdac,

Digitized by Google

cercă să strecoare o privire prin vre-o crăpătură, pe la colţurile geamurilor. Apoi ocoli casa şi se apropiè de părete. Cercă să tragă cu urechea. N'auzi nimic. Se întoarse iar în drum, stătu o vreme în cumpănă,—după aceia porni încet, cu părere de rău parcă, spre casă. Dar nu intră. Se lăsă încet pe prag,—ca să n'o audă cei din casă, îşi lăsă fruntea pe genunchi, închise ochii şi începu să se gîndească. Din vreme în vreme ridica fruntea; aştepta parcă să treacă cineva. Dar tăcerea uliţei se prelungea. Se strecură într'un tîrziu în casă. Fraţii mai mici veniseră de la lucru şi dormeau; Sanis încă nu-şi părăsise pe prietinul său din colţ, iar maică-sa tot cu penele se năcăjea în mijlocul odăii, clipocind de somn.

O întrebă cu glas obosit:

«Unde-ai fost Haie? Da' ce? azi e zi de sărbătoare?...»

Haia nu răspunse, începu să se dezbrace încet; apoi se ghemui într'un colţ.

III.

Ştefan Bucşan, băiatul vestitului Vartolomeiu, avea în ochii lui negri grămădite parcă focuri de patimi. Cu greutate mare, ca într'o cuşcă, îşi făcea munca de practicant la judecătoria tîrgului. Privea piezîş spre ţăranii cari intrau sfioşi în grefă, lăsîndu-şi căciula lîngă uşă; privea în dreapta şi 'n stînga la tovarăşii de masă, apoi îşi ţintea ochii asupra grefierului, care se răsturna pe speteza scaunului cu mînile în buzunări, cu ţigara în gură, şi întreba de sus, cu nepăsare:

«Ce vrei, bade?...»

Omul începea o tînguire încilcită, şi «băeţii» îşi puneau penele după urechi şi ascultau. Apoi începeau dăscălirile grefierului, cîte timbre trebuesc, cîtă muncă este de făcut; omul se scarpina în cap, iar Bucşan sta cu ochii la pîndă.

«Pentru scris, iaca, înţelege-te cu dumnealui...» rostea domnul Ionescu arătînd cu degetul.

Şi Ştefan sărea de la locul lui, ieşea cu omul în sală, îl grămădea într'un colţ şi prindea să-l descînte şi să-l cerceteze. Îl făcea să-şi scoată punga,—rupea gologan după gologan, supărîndu-se, rîzînd, vorbindu-i de domnul grefier şi de domnul judecător. Şi omul rămînea ameţit, se scărpina în cap, îşi căuta căciula, iar Bucşan strecura gologanii în buzunar şi se întorcea în vîrful degetelor la locul lui. Toată grija, toată luarea-aminte erau îndreptate asupra uşii. Cum zăreau cu toţii sumanul ori cojocul, îşi încetau scrisul, şi Bucşan scotea un oftat de uşurare şi de nădejde,—cînd era rîndul iui «să dea asaltul». Căci tot meşteşugul era să ştii cum să aduci vorba, unde să vorbeşti de judecător, unde de grefier, cum să faci pe om să scoată punga, cum să te rîdici în vîrful degetelor şi să-ţi cufunzi privirea spre francii şi spre gologanii cu amar adunaţi, cum să ştii să scoţi parà după parà... Era o luptă în adevăr, pe care Ştefan Bucşan

Digitized by Google

știa s'o ducă totdeauna la bun sfîrșit cu grabă și cu cruzime.

Acolo în grefă își făcuse tînărul toată învățătura înnaltă a vieții. Acolo învățase să rabde o privire de batjocură dela unul mai tare decît el, să strecoare o vorbă ascuțită ș'o privire de ură spre cel umilit. Și ieșind spre seară, își punea puțin pe-o ureche pălăria rotundă, își aprindea o țigară și se îndrepta spre cafenea. Acolo, după obiceiul tovarășilor, juca un *domino*, o *spaniolă*, citea o gazetă,—și cînd nu se ducea undeva la o crișmă, se îndrepta spre mahalalele lui iubite,—căci un tînăr ca el totdeauna trebuia să aibă o dragoste. Dar în viața aceasta în care se ridicase cu asprime și prin care din greu răzbătea, el nu știa să umble decît pentru puținele și săracele lui plăceri: o beție cu prietinii, un rînd de straie nouă... Iar vorbele schimbate îndelung la un colț de portiță, în fundul unei grădini,—le rostea tot pentru plăcerile lui visate cu cutremur în ceasurile-i goale și singuratice.

Cu gîndul aținti numai asupra unei plăceri se strecura totdeauna repede, cu ochii lui mari și negri lucind prin fumul înserării, spre căsuța joasă, cu flori în ferestre, unde îl aștepta Tudorița lui Rusu. Intra încet, cu zimbetu-i plin de lumină; nu spunea o vorbă; închidea repede ușa în urma lui și nările-i tremurau și închidea ochii cînd fata, întinzînd spre el mînile, se alătura, i se lăsa pe piept și-l întreba de ce-a întîrziat.

«Am stat tîrziu la cancelarie... șoptea el, lăsîndu-se pe marginea patului. Pe urmă m'am mai plimbat cu prietinii...

— De ce te ducî la cafenea?...» întreba fata privindu-l cu teamă.

El răspundea îndată ațintindu-și asupra ei ochii mari, negri:

«N'am fost la cafenea... Ce să fac acolo?... Indată ce am scăpat de ei—am așteptat oleacă să se facă sară, și întins la tine am venit...

— Nu te-a văzut nimeni?...

— Nu m'a văzut...»

Tudorița îl mîngîia încet cu mîna stîngă pe obrajii bruni, fără strălucire.

«Uite ce obraz moale ai, zicea ea. Parcă-s niște obraji de fată... De ce te uiți așa la mine?...»

Și el rîdea arătîndu-și dinții albi și ascuțiți, și se pleca domol spre ea, cu o sărutare pătimașă.

Tudorița lui Rusu, orfană de mamă, crescusă singură prin străini, fără dragostea tatălui, fără dragostea nimănui. Singură cum se pricepea și cum încet-încet învățase, ducea cu amar, cu ceia ce mai rămînea din puțina leafă a picherului, casa. Răbdase de foame și de frig, plînsese pe la porțile străinilor,—și abia acuma, după optsprezece ani împliniți, izbutea să o ducă mai lesne de azi pe mîni, cu împletituri și cusuturi, c'o leacă de gospodărie orînduită. Și abia acum, după optsprezece ani împliniți, începu să fie mîngîiată de un vis de fericire. Căci de ani, trăind singuratică între femeile mahalalelor, rănită și batjocorită de

Digitized by Google

priviri, rar auzind o vorbă bună, de ani se mîngîia gîndindu-se că vor veni şi pentru ea zile de fericire şi de noroc. De ani se mîngîia nădăjduind.

Iar acuma deodată intrase în împărăţia visului. Ascultase cu sufletul plin, în tăcerea căsuţei ei, vorbele încet strecurate, care-i pipăiau parcă urechile şi intrau în mintea ei ca ademenitori, vorbele care-i pipăiau şi urechile şi gura, şi-i învăluiau mintea.

«Mult n'avem s'aşteptăm... zicea Bucşan, privind-o stăruitor cu ochii lui mari. Mi-a făgăduit domnu' grefier că are să vorbească cu judecătorul... Are să-l roage, are să-i spue... Grefierul ţine la mine, Şi dela April viitor mă înnaintează copist... Şi pe urmă puţin ne pasă...»

Şi rămînea singură după îmbrăţişările lui Ştefan, visînd la o căsuţă în marginea tîrgului, la o grădină, şi la gospodăria curată în care va munci ca o roabă, căci a ei va fi. Şi cu amar se gîndea apoi că aceasta va fi singura ei răzbunare împotriva fetelor care i-au batjocorit sărăcia cu privirea şi cu vorba,—cînd va fi şi ea în rînd cu lumea, cu copilul ei, cu toate ale ei, fără grija nimănui, închizîndu-se în puţinul ei şi căutînd să fie fericită cu cît de puţin!

Îşi amintea de copilul ei,—şi i se strîngea deodată inima, în visurile-i de noroc. O îndoială totuşi răzbătea. De-aceia încă n'a spus lui tatu-său, căci cine ştie... cine ştie... Prunc ul creşte încet-încet în sinul ei, şi-i bine întăiu să fie pe deplin încredinţată de înnaintarea lui Ştefan, şi pe urmă să spue picherului: «Da, am greşit, dar în luna lui Maiu facem nunta...» Dar întăiu trebue să aibă făgăduială în toată puterea cuvîntului. Altfel, dacă ar spune un cuvînt, Ion Rusu şi-ar lepăda cortelul şi pălăria şi ar începe să urle căutînd undeva un par ca să-i rupă spinarea.

Îşi făcea visuri în singurătatea căsuţei ei şi aştepta. Iar Ion Rusu venea din cînd în cînd, prăfuit şi negru la obraz, ars de soare şi de vînturi, umbla prin casă împiedicîndu-se de lăvicere şi întrebînd rar, pe nas, cu gîndul aiurea:

«Ce mai faci tu, Tudoriţă?...

— Bine, tată... cu năcazurile...

Ei, lasă. Tudoriţă, lasă... Iaca, ţine... cîţiva lei... mi-au mai rămas... Caută şi fă economie...»

Pe urmă începea să rîdă, pe cînd fata îi punea un ştergar curat pe masă.

«Tot îmi spune unul şi altul: de ce nu-ţi măriţi, *cucoane* Ioane, fata?... Şi eu de colo: Apoi fata mea... hapoi fata mea... Eu fetii mele nu-i dau zestre... Cui îi place, aşa s'o ieie...

— Cam greu tată...»

Picherul îşi sorbea încet păharul de vin şi se întorcea holbat la dînsa:

«Ce-ai spus? zestre? parale? Da' ce? eu cu lux te-am învăţat? Să nu-mi spui fleacuri, că eu nu ştiu multe... Cui îi pla-

Digitized by Google

ce, așa să te ieie... Aĭ înțeles? Eŭ umblu prin ploĭ, eŭ umblu pe vreme rea, vaĭ de capul meŭ... și încă să-ți fac zestre?... Tu să fiĭ cuminte, atita... Iĭ avea noroc, bine; nu, cum a vrea Dumnezeŭ, scurt!... Numaĭ să nu fiĭ proastă... Să nu cumva s'aud eŭ ceva, c'apoĭ atita ți-ĭ leacul...»

Ion Rusu mormăia multă vreme, pe nas, amenințînd. Tudorița se știa străină de inima luĭ, de și el într'una striga: fata mea așa, fata mea pe dincolo; știa că el o singură dragoste are: pentru *considerația* ce i se cuvenea, și pentru vorba *cucoane*. De-aceia chiar ar fi fost în stare s'o calce în picioare «dacă ar afla ceva,» dacă ar afla că «fata luĭ l-a făcut de rușine...»

Altceva nu grăia acasă; stătea o zi, mult două, pănă ce-și dădea raportul, după aceia iar pleca din canton în canton, din crișmă în crișmă, și nu se întorcea cîte-o săptămînă. une-orĭ și maĭ mult.

Dar vorbe despre dragostea Tudorițeĭ cu feciorul luĭ Vartolomeiŭ începură să răzbată în mahala. In fundul uliței, sub salcîmiĭ ceĭ bătrînĭ, sub singuriĭ copacĭ din partea locului, la casele aprozilor, cîteva cumetre se strîngeaŭ în fiecare seară și stăteaŭ la pîndă. Așteptaŭ pănă ce se întuneca de-al binelea, și vorbeaŭ despre una, despre alta, apoĭ își aduceaŭ aminte de «fata ceia a luĭ Rusu.» Iar Ovreicele din preajmă își tîrîiaŭ papuciĭ pe talpă prin pulberea drumului pănă la ele, se alăturaŭ de zăplazurĭ, și începeaŭ toate odată să spue. Maĭ ales Reiza, care ținea dughenița, și era în orice clipă a zileĭ în prag, știa o mulțime de lucrurĭ, și grăia dînd din mînĭ și trăgînd în fiecare clipă vînt în foile pieptuluĭ.

«Eŭ n'am știut... De unde să știŭ?... eŭ îmĭ caut de treburile mele... de sărăcia mea... Bărbatu-meŭ cu gaz toată ziua, eŭ cu dughenița... Da' pe urmă mi-a spus cineva... Reizăĭ, zice, eŭ știŭ un secret... Reizăĭ, zice, fata picheruluĭ trăește cu Ștefan a luĭ Vartolomeiŭ... Și m'am pus eŭ sara la pîndă și m'am uitat și n'am văzut nimica... Unde-ĭ feciorul luĭ Vartolomeiŭ? zic. Reizăĭ, zice, uită-te bine... Uită-te bine, Reizăĭ... vine pe dincolo, pe hudiță, și intră pe din dos... Și m'am uitat pe hudiță, și așa a fost, l-am văzut cum vine pe hudiță, și intră pe dindos...»

Și Reiza dădea repede din cap, cu tufele de păr fluturînd pe dinaintea ochilor, și arata cum a văzut ea, cum s'a uitat în toate serile, și dădea amănunte cumetrelor, care ascultaŭ cu ochĭ lucitorĭ, în serile acelea calde de vară. Apoĭ Reiza, naltă, uscată, numaĭ pielea și ciolanele, își întorcea spre magherniță eĭ obrazul prelung și uscat, și pornea, clămpănindu-și papuciĭ; iar celelalte vecine ale eĭ o urmaŭ, vorbind trăgănat, cu prunciĭ adormiți la sîn.

Vestea se răspîndise și 'n alte mahalale, în zilele cînd feciorul cel mic al feredeuaruluĭ, cu șapca luĭ zoioasă și cu redingota flenduri, umbla pe ulițele strîmte sunînd dintr'o talangă. In zilele acelea bolovaniĭ din cuptorul feredeuluĭ erau încălziți și fe-

Digitized by Google

meile se grămădeaŭ spre casa uriaşă, cu păreţiĭ totdeauna umezĭ, şi în lăuntru, pe treptele de stejar, în aburul năbuşitor, bătîndu-se peste trupurile marĭ cu măturile de frunze de stejar, puneaŭ la cale şi deosebitele întîmplărĭ din îngrămădirea aceia a tîrgului.

Tudoriţa îşĭ dădu îndată samă că în jurul eĭ se petrece ceva neobişnuit şi «se vorbeşte». Cînd ieşea cu lucrul în cerdac, după ce se aşeza pe scăunaşul eĭ, vedea că se întind capete curioase spre ea de pe la colţurile caselor, prin ferestrele deschise. Cînd trecea peste drum, la dugheniţa Reizeĭ, ca să cumpere ceva, privirile ascuţite ale Ovreiceĭ, de şi eraŭ însoţite de rîs şi vorbe multe, parcă o cercetaŭ, parcă o spionaŭ pănă în toate cutele îmbrăcămînteĭ. Şi toate vecinele încetau, cînd ieşeaŭ ca să-şĭ culeagă de prin pulbere orĭ din marginea băltoagelor, odraslele tîrîtoare, aveaŭ şi'n spre dînsa o privire de înţeles, o privire ascuţită care deştepta parcă o clipă obrazurile ofilite.

Haia luĭ Sanis venea acuma maĭ rar în odăiţa curată, în care ascultase povestirile triste de dragoste. Şi cînd venea, avea o însufleţire ciudată, aducînd veştĭ de prin alte părţi ale tîrgului, despre greşala uneĭ fete, despre despărţenia uneĭ cucoane. Vorbea cu amănunte, se interesa de intrigile de dragoste cu sete, parcă o viaţă nouă şi chinuită se deşteptase întrînsa.

Vorbi de cîteva orĭ, cu teamă însă, şi despre Ştefan Bucşan.

«Am aflat şi despre domnu' Bucşan ceva...

— Ce-aĭ aflat?

— Am aflat că acŭ un an fata luĭ Gavrilaş îĭ scria bilete de draguste...

— Bine, putea să-ĭ scrie...»

Şi Haia rîdea, cu ochiĭ lucitorĭ; apoĭ pleca, şi Tudoriţa rămînea pe gînduri, cu inima rănită.

Într'o seară, Ştefan îĭ spuse rîzînd:

«Cum îĭ zice feteĭ celeia pe care am văzut-o aicĭ într'o zi?...

— Aceia-ĭ Haia luĭ Sanis... da' de ce mă 'ntrebĭ?

— Aşa... Tot o văd sara pe uliţă, cînd trec şi vin la tine...

— O vezĭ pe uliţă? Şi ce face?

— Eŭ ştiŭ ce face? răspunse Bucşan rîzînd. Parcă mă spionează... Am s'o întreb eŭ odată.

— Ba nu, Ştefane, să n'o întrebĭ... Las' că am să vorbesc eŭ cu dînsa...»

Tudoriţa avea de cîteva zile bănuelĭ. De ce nu maĭ este fata luĭ Sanis ca nainte vreme? De ce a început să vorbească aşa, înfrigurată, despre atîtea? De ce spionează? De ce dă tot maĭ rar prin casa eĭ, şi'n schimb, una-două, dă năvală ziua în magherniţa roşie a Reizeĭ?

Începu să pîndească dugheniţa din faţă. Căuta să înţeleagă ce se spune acolo, între cele cîteva rafturĭ sărace. De auzit nu auzea vorbele; dar mînile Reizeĭ ş'ale Haieĭ se zbăteaŭ, se încîlceaŭ, parcă eraŭ purtate de un vînt năprasnic. Şi li se alăturaŭ capetele, şi le lunecaŭ ochiĭ în aceiaşĭ parte...

Digitized by Google

Intr'o zi Haia sosi gîfiind, gătită, cu părul luciŭ, mirosînd uşor a gaz ca totdeauna. Era cu funtă roşie la gît şi cu bluză nouă, trandafirie. Tudoriţa cosea la o bluză, cu luare-aminte,— şi îşĭ rîdică domol ochiĭ spre prietina eĭ.

«De ce te-aĭ gătit aşa? zise ea încet.

— Aşa, ca să fiŭ frumoasă... zise tare, rîzînd, Haia. Şi se aşează pe pat, alăturea.

— Hm. Ţi-ĭ drag poate cineva...»

Fata luĭ Sanis simţi două priviriĭ, care dintr'odată aveaŭ o lucire aprigă, şi se înroşi. Nu răspunse.

Tudoriţa se sculă încet. Apoĭ se aşează într'un colţ pe un scaun, cu un gemăt uşor. Era galbănă ca ceara, şi-ĭ ardeaŭ ochiĭ.

«Ce este? ce aĭ? întrebă Haia ţintind-o.

— N'am nimic, dragă; mi-ĭ răŭ... Mi-a venit aşa, o ameţeală...»

Fata luĭ Sanis tăcu iar şi rămase privind cu luare-aminte, cu curiozitate, la faţa bolnaveĭ, pătată uşor în umeriĭ obrajilor şi pe frunte.

«Ce te uiţĭ aşa la mine?» zise deodată Tudoriţa, rîdicîndu-se în picioare. În glas i se deşteptase un fior de mînie.

«Poate te superĭ?—întrebă Haia, arătîndu-şĭ dinţiĭ.

— Haie! strigă deodată Tudoriţa, privind-o ţintă. Tu nu-mĭ maĭ eştĭ prietenă... Văd eŭ bine că nu-mĭ maĭ eştĭ prietină... Viĭ să mă spioneziĭ... Pe urmă umbli cu poşta prin toată mahalaua... Stăĭ, stăĭ, nu vorbi, că te-am înţeles... Acu văd şi din ochiĭ tăĭ... Tu aĭ spus la toată lumea! Tu aĭ răspîndit vorba, ş'acu, toate femeile se uită la mine, mă pîndesc şi mă cercetează... Să-ţĭ fie ruşine, Haie! Eŭ am avut credinţă în tine şi tu te-aĭ purtat ca o mizerabilă. Aşa prietină mi-aĭ fost?...»

Fata luĭ Sanis privi întăiŭ în pămînt. Cercă pe urmă să zîmbească cu stînjenire, apoĭ îşĭ rîdică hotărîtă fruntea, şi între ochiĭ lucitoriĭ i se încreţi o dungă uşoară.

«Şi ce vraĭ dela mine?» strigă ea deodată.

Tudoriţa rămase încremenită.

«Cum ce vraŭ? Să te ducĭ vraŭ, să nu te maĭ văd!... Crezĭ că eŭ nu ştiŭ de toate ale tale? Crezĭ că nu ştiŭ că ţiĭ calea luĭ Ştefan? De asta te găteştĭ, ca să-ĭ ieşĭ înnainte!...»

Simţi o ameţeală, o sfîrşire. Fata luĭ Sanis se rîdicase, cu ochiĭ plinĭ de mînie; voià să spue ceva şi-ĭ tremuraŭ buzele. Apoĭ izbucni, şuerîndu-şĭ cuvintele:

«Crezĭ c'are să te ieie? N'are să te ieie!... Aĭ să rămîĭ cu copilul tăŭ în sărăcie... Da, poate mi-ĭ drag mie,—ce nevoe aĭ?... Iĭ ies înnainte în toată seara, ce nevoe aĭ?...»

O fulgera cu privirile, şi i se adîncea dunga de umbră de deasupra nasuluĭ. Tudoriţa simţi în toate mădularele o putere cumplită; se repezi; apoĭ căzu sfîrşită la marginea patuluĭ. Haia se strecurase sprintenă pe uşă şi fugea înfricoşată spre casă.

Dintr'odată, într'o izbucnire de cîteva clipe, se sfîrşise prietinia, ş'acuma nu-ĭ maĭ părea răŭ nicĭ de vorbele purtate la

Digitized by Google

Reiza şi la salcîmiĭ din fundul uliţeĭ; nicĭ de pîndele eĭ din fiecare seară. Acù dintr'odată işĭ simţea sufletul lămurit şi înţelegea că de multă vreme nu maĭ avea nimic cu fata picheruluĭ. Ba, după vorbele Tudoriţeĭ, caşicum i s'ar fi luat o greutate de pe inimă, simţi o zvîcnire de sînge care-ĭ bătea la tîmple şi o orbea, cum sta încruntată, cu ochiĭ aţintiţi în colţul eĭ de divan. Simţea un tremur în toată fiinţa, o dorinţă întunecată a tuturor simţurilor,—simţea însfîrşit cu toată puterea că iubeşte pe feciorul luĭ Vartolomeiŭ de mult, din seara cînd a trecut pe lîngă ea, la colţul hudiţeĭ.

De-o săptămînă în jurul eĭ, în casă, iar se vorbea despre logodnă. Sanis iar se avînta să rostească douăzecĭ de cuvinte; ea toată vremea tăcuse. Sufletul eĭ parcă aştepta izbucnirea. Ş'acuma era hotărită să se zbată, să se lupte; acuma începea să se simtă tare. Iar pînă ce va fi nevoe de zbatere şi de luptă, trebuia să se închidă în sufletul eĭ, să nu-ĭ ştie nimenĭ taina; singură în întuneric să sufere, pînă ce se va bucura!— Sta întunecată în colţul eĭ de pat; nicĭ pe jupitor nu-l vedea cum se mişcă bocănind şi mormăe amintindu-şĭ de ceia ce-ĭ spusese hahamul; nicĭ glasul trăgănat al maică-sa nu-l auzea; nu-ĭ trebuia să audă nicĭ să vadă! Voiă să fie singură.

Iar după două zile domnul Ion Rusu, picherul, se întorcea turburat de la treburile luĭ, de la cancelaria ingineruluĭ, cu cortelu-ĭ uriaş şi cu pălăria-ĭ cenuşie, pleoştită. Citea mergînd spre casă cîteva vorbe sgîriate cu o peniţă rea pe un petic de hîrtie; citea, şi-şĭ ştergea fruntea de sudoare cu basmaua-ĭ mare, roşie, şi nu-ĭ venea a crede!—Un băiat de Ovreiŭ îĭ ieşise înnainte în capătul uliţeĭ şi-ĭ pusese în mînă hîrtia,—pe urmă se dusese în treaba luĭ, la fugă, desculţ şi cu capul gol.

Domnul Rusu citea cam greŭ, abia putea citi, dar izbutise să înţeleagă:

«Domnu' picherĭ! află că domnişoara Tudoriţa trăeşte cu un funcţionar şi se întîlneşte cu dînsul cînd nu eştĭ dumneata acasă... ş'acuma-ĭ însărcinată...»

Domnu' picher citise pănă la sfîrşit hîrtia, şi simţise că i se ridică în cap sîngele. Acuma, aproape de casă, iar o citea, o citea pînă la sfîrşit, frază încurcată după frază încurcată, şi işĭ ştergea de sudoare obrazul întunecat. Se uita în juru-ĭ. Băiatul desculţ şi cu capul gol nu era nicăerĭ. De la ferestre îl priveaŭ cum trece nevestele mahalaleĭ. Zări şi capul feteĭ luĭ Leiba Sanis, dar numaĭ o clipă,—maĭ curînd doĭ ochĭ înfocaţĭ şi iscoditorĭ... El se grăbea la vale spre casă, şi se gîndea la ruşinea pe care o va avea în faţa tuturor cunoscuţilor, cînd se va afla că fata luĭ, fata luĭ cea crescută fără zestre, fără lux, fata luĭ cea harnică, l-a făcut de rîs, i-a pătat onoarea luĭ! La altceva nu se gîndea decît la asta şi-ĭ venea ameţeală.

«Adevărat să fie?...» Şi privea spre hîrtia pe care o păstra boţită în mînă.

Digitized by Google

Pe nesimțite grăbea pașiĭ, pe nesimțite îĭ creștea mînia.

«Mă miram eŭ de ce-ĭ ea așa de mîhnită de-o bucată de vreme, de ce umblă așa în jurul meŭ... parcă vrea să-mĭ spue ceva....»

Tudorița nicĭ mîhnită nu se arătase umblînd pe lîngă dînsul, nicĭ nu voise să-ĭ spue ceva; dar domnu' Ion Rusu tot maĭ multe dovezĭ de vinovăție găsea în cugetul luĭ de tată rușinat în fața lumiĭ.

Cînd intră în casă, trînti ușa ș'o încuiè cu cheia. Puse cheia în buzunar; trînti pălăria pe un pat și cortelul pe altul, puse mînile în șolduri și ridică o privire alburie, întărîtată, spre Tudorița, care sta ghemuită într'un colț, în fundul patuluĭ.

«Ce aĭ? de ce gemĭ?

— Mă doare capul...» șopti fata. Și privindu-l, simți un fior prin inimă.

Domnul Rusu începu să rîdă cumplit.

«Te doare capul? Așa? te doare capul? Crezĭ că eŭ nu știŭ de urmările tale, madamo? Crezĭ că dacă eŭ umblu prin coclaurĭ muncind și asudînd, nu știŭ nimica? De ce te doare capul? Ce aĭ?...»

Fata privea țintă hîrtia boțită pe care tată-săŭ o ținea în mîna stîngă.

«Ce hîrtie e-aceia? zise ea deodată, amețită.

— Mă maĭ întrebĭ? strigă cu mînie picherul. Mă întrebĭ ce hîrtie? Să-țĭ spun ce hîrtie? Dar tu pînă acuma mi-aĭ spus mie? Mi-aĭ spus de ticăloșiile tale? Mi-aĭ spus că-țĭ făceaĭ de cap cu nu știŭ cine, pe cînd eŭ lipseam de acasă? Mă făceaĭ de rîs și de ocară! N'am să maĭ pot ieși în lume de răul tăŭ!... Vină 'ncoace! Spune-mĭ ce-a fost!»

Tudorița se ridicase de la locul eĭ și se zvîrlise spre ușă ca să fugă.

«Unde te ducĭ? urlă cu mînie Ion Rusu. Stăĭ colea! Vină și-țĭ dă seamă!»

O apucă de mînă și o azvîrli la loc, în fundul divanuluĭ.

Fata slobozi un țipăt, apoĭ întoarse capul, cu privirile arzătoare:

«Ce vraĭ? ce să-țĭ spun? De ce să-țĭ spun? Ți-a fost vreodată milă de mine? M'aĭ îngrijit? Mi-aĭ dat ce-mĭ trebue? Aĭ căutat să mă gospodărești? Ce mi-aĭ făcut? M'aĭ lăsat așa să trăesc în lume ca o orfană!»

Se opri dintr'o dată, izbită; greutatea cumplită a pumnuluĭ îĭ zgudui oasele capuluĭ; ochiĭ i se umplură de sînge.

«Aista-ĭ răspunsul tăŭ, ticăloaso? Așa? Vra să zică-ĭ adevărat? E adevărat?...»

Și cu ochiĭ sperioșĭ, crescuțĭ pe fața întunecoasă, Ion Rusu se prăbuși asupra copileĭ. Începu să o trîntească cu capul de părete, odată, de două orĭ, de zece orĭ; apoĭ o izbea cu palma peste obrajĭ și peste ochĭ urlînd. Fata dădu drumul la treĭ țipete prelungĭ, sfîșietoare, apoĭ amuțĭ,—pe cînd sîngele îĭ năbuși

Digitized by Google

pe urechĭ şi pe gură. Glasurĭ şi tropote porniră dintr'odată pe afară, capete de femeĭ se arătară la geamurĭ, cineva zgîlţîi clampa uşiĭ.

Rusu întreba:

«Cine-ĭ acela? Ştie el de copil? Spune-mĭ cine-ĭ?...»

Dar Tudoriţa nu putea răspunde. Gemea înflorător şi abia se zbătea.

«Domnu' picher! domn' picher! se auzeaŭ glasurĭ afară. N'o omorî, domnule Ioane!...

— Ce este? răcni el întorcîndu-se cu mînie. Ce vă boldiţi pe ferestĭ? Porniţĭ şi vă căutaţĭ de treabă...»

Se repezi la uşă şi o deschise. Ieşi în prag cu ochiĭ încruntaţĭ. Izbucni iar.

«Da' ce-ĭ aicĭ? iarmaroc?...»

Femeile se trăgeaŭ înnapoĭ; Haia Sanis intră în maghernița roşie a Reizeĭ; şi de-acolo şi ea, şi Ovreica lungă şi osoasă, pîndeaŭ scoţînd în fiecare clipă capetele şi cercetînd casa de peste drum...

IV.

Seara, după o zi înnăbuşitoare, începu a bate un vînt răsunător, şuerînd prin podurile goale ale caselor, bubuind în tablele acoperişurilor: parcă umbla cineva cu cizme grele pe de-asupra lor. Haia lui Sanis de cum căzuse amurgul şi văzduhul prinsese a suna, sta toropită într'un ungher, grămădită în perinile de puf. Parcă nu vedea pe nimenĭ; ochiĭ îĭ încremeniseră aţintiţĭ cu dunga de umbră săpată între eĭ; din vreme în vreme un fior îĭ alerga prin trup şi buzele eĭ pline şi roşiĭ aveaŭ un tremur uşurel.

Maică-sa umbla prin casă după treabă; din cînd în cînd se oprea şi o privea cu grijă.

«Ce aĭ tu, Haie? Spune, poate te doare ceva? poate-ţĭ trebue ceva...

— Nu-mĭ trebuie nimic!... striga fata cu hotărîre. Să mă lăsaţĭ în pace...»

Şi Rifca dădea din cap, orĭ strîngea din umerĭ şi murmura singură prin colţurĭ:

«Numaĭ dracu poate să ştie... Aşa fată cu toane şi cu mofturĭ încă n'am văzut...»

După ce se întunecă bine, fata se sculă şi se găti repede la oglindă; apoĭ ieşi, ca într'o izbire de vînt.

«Unde te ducĭ, Haie?»

Dar fata nu răspundea. Se hotărîse. Cu paşĭ iuţĭ se îndreptă la vale, spre colţul hudiţeĭ. Apucă la dreapta, prin umbra de cărbune a zidurilor; se întoarse; apoĭ începu a umbla încet. In jurul eĭ zgomotele ciudate ale nopţiĭ tremuraŭ pretutindenĭ; secerea luneĭ printre nourĭ alburiĭ se purta ca împinsă de o apă năprasnică, undeva, spre asfinţit. Haia se oprea de cîte

Digitized by Google

orĭ un om se arăta în capătul uliței, venind din inima tîrgului. Apoĭ iar începea să umble domol; pe cînd necunoscutul înnainta încet și umbra îl urmărea pe părețiĭ caselor scunde, dispărînd în bolțĭ și iar apărînd, ca un dușman nesimțit.

Fata umbla neliniștită; cîteodată se scutura, ajunsă de răcoarea nopțiĭ; se îndosea în unghiul unuĭ zid, ieșea iar în lumina slabă. Deodată încremeni loculuĭ. Cunoscuse pe Ștefan Bucșan care venea domol la vale drept prin mijlocul uliței. Venea fluerînd încet un cîntec, și din cînd în cînd focul țigăriĭ pe care o ducea în răstimpurĭ la buze, îĭ arunca o lucire fugară pe obrajĭ. Innainte de a ocoli colțul, în hudiță, zvîrli țigara. Apoĭ se opri, plecîndu-și capul cercetător. Haia făcuse doĭ pașĭ spre el.

«Cine-i? întreabă el cu glas înnăbușit.

— Domnule Ștefan... Domnule Bucșan .. eŭ sînt... nu mă cunoștĭ?... Haia Sanis!...

— Aha!... vorbi tînărul. Te cunosc...» și începu a rîde încet, cu prietinie.

La rîsul luĭ, fata simți cum îĭ tremură o căldură dulce în piept. Șopti pripit:

«Nu ne vede nimenĭ? Așĭ vrea să-țĭ spun ceva... Dar nu trebue să ne vadă, nicĭ să ne-audă nimenĭ...

— Ce vraĭ să-mĭ spuĭ?

— Indată... Haĭ puțin maĭ încoace... pe hudiță... pe-aicĭ nu trece nimenĭ... Domnu' Bucșan, nu te duce... tatăl eĭ s'a întors azĭ acasă... Domnu' Ion s'a întors acasă... Voiam să-țĭ spun numaĭdecît... Chiar de aceia te-am așteptat...

— Te-a trimes Tudorița?...

— Nu, nu m'a trimes Tudoriță. Azĭ a venit domnu' Ion mîniat... I-a arătat o scrisoare... Nu știŭ cine-a făcut un denunț... Vaĭ! ș'așa de cumplit a bătut-o, a lăsat-o maĭ mult moartă...

Și tot o întreba: cu cine, cu cine? A cuĭ e copilul?... Ș'o bătea...

— Care copil? întreabă Bucșan întorcîndu-se spre Haia.

— Nu știĭ? ce? dumitale nu ți-a spus niciodată?

— Nu!

— Cine știe! poate acŭ e în primejdie... A bătut-o tatusăŭ și o întreba... Dar ea n'a spus nimic...»

Bucșan își plecă capu 'n piept. turburat, și începu să se gîndească. Apoĭ se întoarse spre Haia și începu să se uite la ea cu luare-aminte:

«Acŭ ce să fac?» întrebă el încet.

Fata nu răspunse; numaĭ îĭ luceaŭ ochiĭ prin umbră.

«Ce pot să fac? întrebă el iar. Nu pot să-ĭ fac nimic... Eŭ încă n'am slujbă... Dela April era vorba să mă înnainteze, dar de unde pot ști sigur că voiŭ izbuti să fiŭ numit?... La asta nu m'am așteptat niciodată... Și niciodată nu m'am gîndit că va putea să afle tatu-săŭ... De-acŭ nu mă maĭ pot duce pe la dînsa... Ce pot eŭ să fac? Nu pot să fac nimic... Eŭ n'am cu ce s'o țin..

Digitized by Google

Poate chiar să vie tată-său să-mi ceară socoteală, că nu pot face nimic... Nici nu pot sta de vorbă cu el... Ea nu ți-a spus nimic? Ce face?...

— Nu știu ce face! șopti repede Haia. Nu mi-a spus nimic...»

Apoi se apropie cu taină de Bucșan:

«Eu nu mă mai duc pe-acolo... Eu, cu dinsa, m'am sfădit!...

— Atuncea de unde știi toate acestea?...»

Ștefan se opri și se întoarse spre fată. Se opri și ea. Erau singuri, într'un colț depărtat de toloacă, în capătul mahalalei, împresurați de împletituri fantastice de spini și buruene, supt pulberea nelămurită, fugară, schimbătoare, a lunei. Vîntul fugea slobod împrejurul lor, îi împresura în vîrtejuri călduțe. — Ea îl privea deodată în față cu ochi arzători țintiți parcă cu două ace de argint. Și deodată prin pieptul lui Bucșan trecu o adiere, prin mintea lui o lumină de înțelegere, și începu să rîdă încet, arătîndu-și dinții ascuțiți.

«De ce v'ați sfădit?...

— Așa, ne-am sfădit într'o zi, săptămîna trecută... Parcă eu pot să-ți spun?... Vrai numaidecît să știi? Eu credeam c'ai să te oprești odată măcar într'o seară, să mă întrebi... Totdeauna mă vedeai, și treceai înnainte... Nu ți-a păsat niciodată de mine... Acuma știi...»

Bucșan întinse mîna. Fata se întoarse în loc, și porni în fugă, cu fustele fîlfîind în vînt. El se repezi pe urma ei, o ajunse la șanțul tîrgului, aproape de îngrămădirea neagră de case, o cuprinse strîns de braț, o opri și o întoarse în loc.

Fata se apăra gîfîind:

«Ce vrai? lasă-mă! Ți-am spus! acù ce mai vrai dela mine? Ți-am spus tot... ce mai vrei? Dumitale alta ți-i dragă și dela mine n'ai ce cere...

— Nu mi-i dragă nimeni.. cine ți-a spus asta?... Ce am eu acuma cu Tudorița? Eu cu dinsa de mult aș fi sfîrșit-o dacă aș fi știut... Ea a făcut o prostie; a aflat tatu-său... A făcut o prostie, de-acù să se descurce... Și lui tatu-său pot să-i spun dacă vine la mine... Ce am eu cu fata dumitale? Nici nu mi-i dragă, nici nimic, acù toate s'au sfîrșit între noi... Stăi, de ce te zbați? Stăi să-ți spun numai o vorbă...»

Fata lui Sanis tremura înfrigurată; parcă se grămădeau în sufletul ei lacrimi, spaime și bucurii. Iar Ștefan Bucșan simțea tremurul brațelor sub degetele lui; o năvală de sînge i se sui în ochi; cerca să tragă la piept pe fată; se lupta tăcut prin întuneric, cu dinții strînși.

«Lasă-mă! gemea înnăbușit fata. Lasă-mă că mă așteaptă acasă. Ah! lasă-mă! Acuma ți-am spus tot, ți-am spus că-mi ești drag, lasă-mă! Vin să ne întîlnim mîni; acuma lasă-mă! Vin aici mîne-seară, merg unde vrei, acuma lasă-mă!...»

Apoi deodată tăcu. Simți aproape lucirea ochilor lui, aproape de ochii ei. Și parcă avu un gemăt de durere, cînd simți o săgeată fierbinte pe buzele întredeschise. Brațele și picioarele i se

Digitized by Google

destinseră din încordare, și începu a merge repede, dusă fără voință.

Șoptea încet din cînd în cînd:

«Unde mă ducĭ?... unde mă ducĭ?...»

Și el se opri într'un timp și ea îĭ simți iar apropierea; și-l privea ca printr'un abur; și deodată îĭ cuprinse tîmplele cu palmele și se ridică în vîrful degetelor spre dînsul.

Și pipăindu-l, urmărindu-l aproape, pierdută și fericită, gîfîia:

«Unde mă ducĭ? spune-mĭ unde mă ducĭ!...»

V.

Pentru Haia lui Sanis, acuma, viața care se mișca în jurul eĭ nu mai avea nicĭ o însemnătate. Puțin îĭ păsa de privirile întunecate ale lui tatu-său, de oftările lungĭ ale maică-sa; puțin îĭ păsa de planurile de logodnă care se țeseaŭ în jurul eĭ, în auzul eĭ. In anul acela nu s'a bucurat ca altădată de sărbătorile marĭ ale neamuluĭ.—In începutul palid de toamnă, de anul noŭ, privea pe gînduri fără să vadă și fără căldură în suflet la mișcarea din ulița îngustă. Toate fețele eraŭ vesele; straele murdare dispăruseră; copiiĭ vioĭ, cu pălăriĭ adevărate în cap, făceaŭ zarvă și se jucaŭ cu nucĭ în tocurile scobite la marginea șanțurilor; darurĭ de turtă dulce treceaŭ de la prietin la prietin. O tinereță bucuroasă izvora, furnica în toate părțile pe uliță. Până acuma flăcăiașiĭ aceștia palizĭ lînceziseră în odăĭ umede și murdare, plecațĭ asupra aculuĭ, bătînd încordațĭ cu ciocanul, trudindu-se în toate meseriile, săracĭ și umiliță; iar acuma umblaŭ încet, se odihneaŭ parcă în soarele auriŭ de toamnă, care frînge raze și 'n ochiĭ lor neliniștițĭ.

Haia Sanis îĭ privea nepăsătoare dela geamul eĭ. Înstrăinată a fost în anul acela și de marile zile ale toamneĭ, de sărbătoarea împăcării și a cuștilor. Nu-ĭ maĭ aduceaŭ lacrimĭ în ochĭ povestirile vechĭ pe care Sanis, în odihna zilelor acelora, întors dela școală, în cușca acoperită cu papură, le citea cu glas trăgănat în cărțile cu scoarțe lustruite de piele. Taina trecutuluĭ, tragediile vremurilor întunecate, băteaŭ zădarnic la urechile eĭ. Nicĭ zîmbea slujbașilor templuluĭ care intraŭ purtînd într'o mînă simbolul legiĭ. Se uita numaĭ la cutia lor de tinichea în care sunaŭ baniĭ,—și i se părea că perciuniĭ din proaspăt încîrliontațĭ li se scutură prea cu grabă, și că prea din fugă atingeaŭ tablele sfinte bătute în ușorul ușiĭ...

Parcă o jale o cuprindea văzîndu-se așa de înstrăinată între aĭ săĭ. Apoĭ uita totul, rămînea cu ochiĭ ațintițĭ în necunoscut, și se înfiora gîndindu-se la dragostea eĭ, la patima iute care năvălise în ea ca un vînt de nebunie. Abia aștepta seara, nu-și găsea astîmpăr; n'asculta nicĭ glasurile care o întrebaŭ, nicĭ nimic, intra în întuneric, se ducea; și tîrziŭ se întorcea, se furișa pe ușă.

Digitized by Google

Maică-sa rîdica un cap mare, cu părul zbîrlit, prin semi-întunericul împrăştiat de lampa cu fitilul micşurat. Cu glas mustrător, cu neliniște, îngîna:

«Ce ţi-ĭ de cap, fată? Unde te ducĭ? Am să te spun luĭ tatu-tău şi are să fie rău de tine...»

Fata încrunta sprîncenele fără să răspundă, se dezbrăca repede şi se ghemuia într'un colţ, cu ochiĭ aţintiţi în tavan. Iar maică-sa murmura somnoroasă:

«Mĭ se pare mie că umbli pe drumurĭ rele!... Spune măcar unde-aĭ fost... Tu aĭ să daĭ de dracu....

— Ce-aveţi cu mine? daţi-mĭ pace! Am fost şi m'am plimbat...» răspundea cu o tresărire de mînie în glas Haia; apoĭ într'un tîrziu suspina încet, tot trează, cu ochiĭ marĭ umpluţi de visul dragostelor eĭ.

Iar în vremea asta Tudoriţa gogea singură prin colţurĭ, în odăiţa-ĭ săracă şi curată. Se simţea uneorĭ slabă; avea învăluirĭ de amărăciune şi-ĭ venea leşin. Abia se putea tîrî pănă în cerdac şi de-acolo chema pe Reiza, ca să-ĭ aducă ceva din dugheniţa eĭ de mărunţişurĭ Incolo, tăcea cufundată în gînduri dureroase. Ion Rusu venea din cînd în cînd pe acasă, trîntea într'un colţ cortelul de doc şi pe-un pat pălăria-ĭ cenuşie şi începea să umble morocănos, mormăind, prin odae.

«Asta-ĭ casă? bombănea el pe nas. Vin eŭ flămînd şi năcăjit de pe toate drumurile, vaĭ de capul meŭ, şi găsesc pustiŭ... Nicĭ tu o bucăţică de pîne, nicĭ tu oleacă de mîncare caldă... Imĭ vine să las tot şi să mă duc draculuĭ! Acu nicĭ capu nu-l pot scoate-afară, în lume, cu cinste; ştie toată lumea de pataraniа mea; şi copiiĭ m'arată cu degetul... De ce n'aĭ făcut oleacă de mîncare?...

— «De unde să fac?» întrebă într'un rînd, încet, Tudoriţa. Sta palidă şi tristă, într'un colţ.

El se întoarse spre dînsa şi o privi lung; îl privea şi ea ţintă, cu ochiĭ plinĭ de văpaia suferinţiĭ.

«Ce fel de vorbă-ĭ asta? Ce? în casa mea să nu găsesc eŭ o bucată de pîne? Nu-ţĭ las parale?

— Cîte parale-mĭ laşĭ?»

Ion Rusu se întoarse domol, cu mînie şi mirare; şi boldi spre fiică-sa ochiĭ luĭ alburiĭ, fioroşĭ pe obrazul întunecat.

«Da' dacă te-oĭ zvîrli pe drumurĭ, ha? Dacă oiŭ lua un par şi-oiŭ începe? dacă ţi-oiŭ spune: Eşĭ! Să nu te maĭ văd, soiŭ răŭ! Du-te şi-ţĭ fă plodu 'n sărăcie, în ţigănime... Ha?

—Lasă-mă, orĭ bate-mă, orĭ alungă-mă... Aĭ să răspunzĭ odată înainntea luĭ Dumnezeŭ de toate... Staŭ eŭ şi mă gîndesc că am făcut o greşală, dar destulă pedeapsă îndur ş'am să maĭ îndur... De ce să mă daĭ afară?... Puţina chirie la casa asta eŭ o plătesc, o bucăţică de pîne pe care o mînînc eŭ o plătesc, că muncesc cu acul, mă chinuesc şi muncesc, şi treĭ-patru francĭ pe care mi-ĭ laşĭ tot dumitale ţi-ĭ daŭ, cînd viĭ: ba o friptură

Digitized by Google

ș-o supă, ba vinul de care nu te poți lipsi... Și tot ce-i în casă eŭ am ținut, eŭ am făcut... Am să fiŭ eŭ vrednică, de-oĭ trăi, să muncesc și pentru cel ce-a veni... Cum a vra Dumnezeŭ și Maica Domnuluĭ!»

Ion Rusu prinse a mormăi cu nemulțămire prin casă, se întoarse în loc cu o privire de mînie spre fiică-sa, dar Tudorița închisese ochiĭ și, pe obrazu-ĭ palid, ca niște dungĭ albastre, se cunoșteaŭ semnele bătăiĭ trecute.

In ziua aceia n'a maĭ spus nicĭ un cuvînt; a plecat întunecat, fără să lese un ban pe colțul meseĭ. S'a dus cu straele-ĭ prăfuite și cu cortelu-ĭ mare spre cantoanele și spre crișmele luĭ. In urmă-ĭ, în amurg, Tudorița ceru dela Reiza untdelemn de zece banĭ și, pregăti candela la iconița veche, afumată, rămasă de la maică-sa.

Incepu după aceia să se miște trudnic prin casă, cu mădularele amorțite. Se opri într'un tîrziŭ sub candelă, în întunericul de amurg al odăiĭ, și începu să se gîndească. Iși aduse, ca prin vis, aminte de maică-sa, o femee voinică și veselă, harnică foc, care ținea o gură cînd intra bărbatul în casă, și-și îngrijea copiiĭ cu dragoste; o văzu, ca prin vis, lucrînd plecată asupra cusuturiĭ de pe genunchĭ: apoĭ o văzu tîrziŭ, în noapte, îndreptată spre iconița afumată, slab luminată de candelă... Ca prin vis își aducea aminte cum povestea maică-sa că a crescut la o călugăriță, la mănăstirea Varaticuluĭ; și dintr'o carte veche prindea să citească istoriĭ lungĭ, în legănarea cărora copiiĭ adormeaŭ... «Mama poate a fost horopsită, poate a fost bătută, poate s'a chinuit crîncen ca să ne poată hrăni... se gîndea Tudorița, cu ochiĭ pe jumătate închiși. Eŭ îmĭ aduc aminte că o vedeam împăcată și tare, cercetîndu-ne somnul și plecîndu-se asupra noastră cu dragoste...» Și deodată o vedea pe maică-sa limpede în lumina ochiuluĭ închis, slăbită, tristă, trecînd nemîngîiată spre negurile veșnice...

Și un val de foc i se iezea la inimă; apoĭ lacrimile i se urcaŭ spre pleoape. Așa visînd în singurătatea ceasurilor eĭ, fata aprindea lampa și-și căuta lucrul. Sta neclintită, și acul fugea harnic. Și ea se gîndea iar, lucrînd, la zilele ce aveaŭ să vie, la pruncul care i se mișca în sîn, la cel care a lăsat-o... Cîte-odată o cerca o adiere veninoasă de ură; apoĭ i se limpezea sufletul. Acuma era hotărîtă; acuma aburiĭ dragostelor trecuseră bătuți de un vînt năprasnic; și-l vedea limpede înnaintea eĭ pe feciorul luĭ Vartolomeiŭ, cu rîsu-ĭ de animal de pradă, cu ochiĭ plinĭ de pofte... Nicĭ nu-ĭ trebuia să-l maĭ vadă, nicĭ nu-ĭ trebuia să-și maĭ aducă aminte de el. Ce putea să nădăjduiască de la dînsul? Acuma vedea limpede. Ce-ar fi putut face eĭ în viață alăturĭ? Pe lîngă tată-său, ar maĭ fi avut o sarcină. Și prin mintea aținată i se părîndaŭ toate căsniciile nefericite din mahalalele prin care trecuse, unde învățase să sufere, dar nu pricepuse îndestul viața. Acuma înțelegea ceva cu strășnicie, cu încapățînare, și nimic nu-ĭ maĭ trebuia!—Lucra și se gîndea, că

Digitized by Google

va găsi ea sub soare un loc pentru dînsa și pentru cel nevinovat, care va veni plîngînd în lume. Va găsi ea atîta putere în sufletul ei să îndure toate și să răzbată!—Și tîrziu, tîrziu, se ridica de la lumina neclintită a lămpii și se întorcea spre icoana rămasă de la maică-sa. De undeva, din necunoscut, poate din umbra cea nețărmurită unde plutea sufletul dus, îi venise un dram de mîngîere pentru rănî. La icoane, aici, se simțise ușurată, cu sufletul hotărît să meargă înnainte. I se aprinsese deodată ceva în minte, veniseră amintirile totdeauna dragi din trecut,—și într'o seară de gemete, de amar și de disperare, amintirile acestea căzuseră ca mîngîerî line peste inima chinuită. Se ruga multă vreme; din sufletul ei izvora tălmăcirea tuturor năcazurilor și a rîvnirilor ei; buzele murmurau încet, și ochii priveau neclintiți mari, înnecați într'un văl de suferință, de iertare și de nădejde. Și tîrziu, în așternut ghemuindu-se, după ce stînse lampa,—asculta cum trec pe-afară învăluirile, suspinele și glasurile nelămurite ale vîntului de început de toamnă; privea un timp la simburele de lumină al candelei și la rumeneala de vis și de zorî a icoanei; apoi adormea.

Iar pe la începutul lui Octomvrie, într'o seară, Reiza, de peste drum, auzi țipete sfîșietoare. Cu papucii clămpănind dădu năvală, lungă și osoasă, și deschise ușa. Acuma țipetele se schimbaseră în gemete lungi, dureroase. Ovreica închise ușa în urma ei, se apropie de pat, unde Tudorița ghemuită, zvîrlită ca de un vînt de spaimă, tremura.

«Ce este? ce ai?» întrebă Reiza, apucînd mîna rece a fetei.

Tudorița începu să plîngă încet, cu jale, și-și aținti ochii asupra vecinei.

«Vaĭ, madamă Reiză, am să mor... am să mor!...»

O clipă se liniști; apoi se strînse cu genunchii la gură; și ca supt o lovitură de fulger se întinse și iar izbucni într'un țipăt de groază.

Vecina de peste drum înțelese, și dădu năvală afară. Glasul i se auzi prelung, trăgănat, în ulița, chemînd. Femei ieșiră din casele scunde și o împresurară; sosi și Haia cu maică-sa; dar nu stătu mult; numai maică-sa rămase cu părul zbîrlit, întrebînd într'una, cu milă și cu curiozitate.

Etel, baba harabagiului din colțul hudiței, își lăsă gîsca nejumulită lîngă coșteiele de pene, și veni repede cu colțurile șalului tîrîindu-se pe lîngă papucî.

«Moașă! moașă! vină repede!...» striga Reiza bălăbănindu-și brațele în toate părțile. Și pe cînd capete curioase se grămădeau la ferestî, moașa deschise ușa dind drumul gemetelor, și intră înlăuntru. Indată făcu lampa mare; căută în dulap cafeaua și zaharul, și împinse în focul aținat ibricul cu apă; își pregăti într'o ceșcuță untdelemnul; grămădi pe bolnavă într'un colț, răscoli repede patul; trînti în curmeziș o perină de perete și așază pe față cu șelele de-asupra. Apoi își lăsă șalul pe-un

Digitized by Google

scaun, se puse şi ea pe marginea patuluĭ, plecată spre faţa chinuită a bolnavelĭ, aşteptînd.

Reiza fugea, ducîndu-şi prin întuneric fantoma subţire, fugea spre salcîmiĭ din fundul uliţelĭ. Ş'acolo o împresurară femeile aprozilor şi Ovreica le povesteà repede cum s'aŭ întîmplat lucrurile. Gîrlia, da din mînĭ:

«Am adus pe moaşa Etel... Ar fi bine... trebue să mergeţĭ şi dumneavoastră... că-ĭ de legea dumneavostră... nu trebuie să se zbată aşa... poate să moară... Dumnezeŭ ştie...»

Şi porniră toate spre casa unde gemea fata luĭ Ion Rusu.

Ca o noapte se coborî în simţurile şi'n sufletul bolnavelĭ; blestema gemînd, scrîşnind, ţipînd cu înflorare; apoĭ într'un tîrziŭ nu-şĭ maĭ aduse aminte de nimic; văzu ca prin vis pe moaşa Etel cum îĭ rîdea în doĭ dinţĭ şi-ĭ întindea ceva, în scutece sărace.

«A dat Dumnezeŭ să fie băiat...» zise bătrîna. Şi Tudoriţa primi alăturea pe oaspetele acesta necunoscut, slab, care scheuna tremurat.

«Nu-ĭ de toate lunile... şopti iar moaşa. Dar are să trăiască... Bine că-ĭ băiat...»

Lehuza nu zicea nimic. Simţi cum umblă paşĭ împrejurul eĭ, căcĭ toate simţurile i se deşteptaseră, aţiţate; dar nu se întorcea să vadă ce se petrece în casă; simţea ceva cald lîngă piept şi începu să se gîndească cu ochiĭ aţintiţĭ în tavan la tovarăşul năcazurilor eĭ, pe care avea să-l crească lîngă dînsa, să-l rîdice, să l facă om, în lumea aceasta a suferinţiĭ. Nu văzu nicĭ una din figurile vecinilor, Romînce orĭ Ovreice, n'auzi nicĭ glasurile lor tînguitoare, şoptite:

«Eŭ, drăguţă, să fiŭ ca tine, m'aşĭ duce şi i-aşĭ lăsa plodul la uşă...»

Ea îşĭ aţintea mintea la duioase icoane dintr'un trecut depărtat; apoĭ ca'ntr'un painjeniş de lacrimĭ vedea înnainte candela, şi iconiţa afumată, şi toate hotărîrile, îndoelile şi mîngîierile nădejdiĭ o cercaŭ...

VI.

In vremea asta Haia Sanis nu voia să ştie de nimic în lume, decît de dragostea eĭ. Toamna îşĭ aduse înştiinţările cu firile lungĭ de argint ale funigeilor plutitorĭ, cu buciumările vînturilor; iar mahalaua prinse a clocoti. Iar se adunaŭ sara cumetrele, în caţaveicĭ, sub salcîmiĭ desfrunziţĭ, iar şopteaŭ nevestele în cete, urmărindu-şĭ pruncĭĭ şi rîdicînd la înnălţimea nasurilor andrelele neliniştite. Dragostea Haieĭ era de poveste. Se ştiaŭ strecurările eĭ sara, se ştiaŭ întristările eĭ ziua, şi mîniile eĭ cumplite cînd maică-sa punea o întrebare şi cerca s'o mustre.

«Bine, fată hăĭ, tu aĭ nebunit! Ce aĭ tu cu feciorul luĭ Vartolomeiŭ? Nicĭ nu te poate lua de nevastă, că el e de altă

Digitized by Google

lege, nicĭ n'aĭ nimic a aștepta dela dînsul... E un calic ș'un tîrîebrîu... Ce ți-ĭ de cap?... Aĭ văzut cum a lăsat pe fata picheruluĭ, după ce i-a făcut un copil!

— Lasă-mă 'n pace! începea să urle Haia. Lasă-mă 'n pace! Ce treabă aĭ tu! Mi-ĭ drag, și ce treabă aĭ?... Nu vreaŭ să știŭ de nimenĭ, nu mă tem de nimenĭ!.. Așa vreaŭ, așa fac!... Azĭ mi-ĭ drag, mînĭ n'are să-mĭ maĭ fie drag, ce treabă aveți?...

— Tu aĭ nebunit! striga Rifca. Tu eștĭ bună de legat și de dus la balamuc... Vină-ți în fire și caută-ți de treabă... Mînĭ-poĭ-mînĭ trebue să te logodim c'un băiat cinstit din legea ta... Are să te-apuce tata-tăŭ de cozĭ și are să te tărîie prin casă...»

Și Haia, ducînd mînile la tîmple, își creștea gemetele:

«Of! lasă-mă! lasă-mă! lasă-mă! Nu vreaŭ să știŭ de nimic!... Nu l-am văzut de două zile! Și poate nicĭ în astă-sară n'am să-l văd... Puteți să mă bateți, puteți să mă omoriți, nu mă tem de voĭ!»

Și privea cu sălbătăcie la maică-sa, cu dunga de cărbune între ochiĭ arzătorĭ.

Femeile cercaŭ să o urmărească, să vadă unde se duce sara, unde se întîlnește cu Ștefan Bucșan; dar la colțul hudițeĭ, Haia se înturna cu ură spre ele:

«Ce-ĭ? ce-aveți cu mine?...» Și ele să trăgeaŭ cu spaimă înnapoĭ, căcĭ fata era voinică și rea, și era în stare să le rupă cu ghiarele și să le muște cu dințiĭ.

«E nebună, ziceaŭ femeile dînd din cap. E adevărat nebună! Îĭ trebue frînghie și sopon, altceva nimic nu-ĭ trebue...»

Sanis, sara, asculta tînguirile nevesteĭ și da tăcut din cap. Aștepta o vreme, se uita pe sub sprîncene într'o parte, și se ducea tropăind la prietinul luĭ, Făluță.

«Haie! tatu-tăŭ să supără! strigă într'un rînd Rifca.

— Poate să se supere.

— Toată lumea vorbește și te-arată cu degetul. Răŭ aĭ s'ajungĭ!

— Poate să m'arăte. Ce? am tăiat punga cuiva? Am omorît pe cineva? Mi-ĭ drag un băet! Cuĭ stric eŭ? Lasa-ți-mă 'n pace!...»

Totdeauna ajungea la vorba asta: lasați-mă 'n pace! Și toată ziua, încruntată, se gîndea la cel care-ĭ era drag, la cel care trecea din cînd în cînd cu pălăria pe-o sprînceană pe dinnaintea caseĭ eĭ. Ea-l înțelegea din ochĭ. Atuncĭ îĭ trecea pe față singura lumină de bucurie și se gătea, așteptînd cu fior, întîlnirea. Tatu-săŭ nu era niciodată acasă, s'o oprească; iar maică-sa se trăgea de cap, ieșea după dînsa în uliță; apoĭ se întorcea spre vecine, tînguindu-se în gura mare.

«Un blăstăm a căzut peste noĭ... Asta-ĭ blăstăm și pedeapsă...»

Iar Bucșan aștepta în capătul mahalaleĭ pe Haia, fluerînd ușurel. O primea fără nicĭ-un cuvînt, și ea se lipea de dînsul cu strecurărĭ de uncrop prin vine. Apoĭ strîngîndu-se lîngă el

Digitized by Google

răcită de vîntul nopții, îi vorbea cu dragoste, supusă, se înnălța spre ochii lui frumoși, îi apuca tîmplele între palme; și i se tînguia repede despre năcazurile ei, despre ce s'a spus în jurul ei, despre ceasul cînd tătăl, Sanis, se va mînia.

«Dar eŭ nu mă tem de nimeni! Numai de tine mă tem!...»

Despre zilele viitoare nu vorbea; nu îndrăznea să se avînte, alăturea de cel ce-i era drag, în planurile de viitor. Planurile acestea și le făcea singură, ziua, cu ochii deschiși, ori noaptea, trează, cînd toți ai casei dormeaŭ în odăița strîmtă. Atunci se gîndea: Intr'o zi are să-mi spue el: Hai cu mine în lume! Atunci am să las totul și am să mă duc... Aŭ mai făcut așa și alte, înnaintea mea!

Iar Rifca, într'o seară, după ce dădu de mîncare bărbatului, se lăsă pe un colț de pat și începu să plîngă:

«Sanis! ce să facem noi cu fata asta? De două, de trei ori pe săptămînă fuge sara de-acasă... Se duce și se întîlnește c'un străin... E nebună; nu știŭ cum nu se gîndește că eŭ am să mor de scîrbă... Sanis! ar trebui să te gîndești ce-i de făcut... Eŭ staŭ cu mînile încrucișate și nu știŭ ce să mai fac. Degeaba am vorbit; degeaba i-am bătut capul! Strigă la mine și nici nu vrea să știe. Tu te chinuești Sanis, ca să pregătești logodnă și ea se întîlnește c'un străin... Nu te-ai gîndit în gîndul tăŭ ce să faci?...»

Jupitorul tuși încet în colțul lui. Apoi își ridică ochii spre nevastă-sa.

«M'am gîndit, vorbi el domol. Am vorbit și cu hahamul... După ce a ales ieri carnea cușer, l-am luat deoparte și i-am spus despre năcazul nostru...

— Și ce ți-a răspuns el? Ce te-a sfătuit?

— Mi-a spus așa: poate nu s'a întîmplat nimic între ei... De-acŭ vine vreme rea, s'ai să poți stăpîni pe fată acasă... Și după ce s'a mai domoli, poți face și logodnă cu băiatul lui Malamet...

— Cu băiatul lui Malamet Căprar?

— Da, cu băiatul lui Malamet Căprar. Acesta-i logodnicul...»

Nevasta suspină cu năduh,—apoi șopti:

«Dacă s'ar putea, Sanis, numai dacă s'ar putea!... Mă gîndesc că poate ne pedepsește Dumnezeŭ cel de sus... Ar trebui poate să te duci și la rabinul cel mare, la Pașcani, sa vezi ce ți-a spune și el...»

Sanis dădu din cap:

«Am să mă duc și la el...» Apoi tuși și rămase la locul lui, cu capu'n piept.

«Acŭ unde-i fata? întrebă el într'un tîrziŭ.

— S'a dus iar. Îi spun eŭ să nu se ducă. Dar ei nici de tine nu-i pasă... Mare pedeapsă!»

Sanis rămase gînditor în locul lui.

«In ia-sară nu te duci la Făluță?

— Nu mă duc..»

Digitized by Google

Femeia avu o înflorare; apoĭ îşĭ luă andrelele şi călţunul şi începu să lucreze pe gînduri în colţul eĭ de umbră.

Bărbatul aşteptă pînă ce auzi paşiĭ repezĭ aĭ feteĭ pe podeţul de dinnaintea caseĭ. Atuncĭ se sculă în picioare; şi cînd fata deschise uşa, el o apucă de-o mînă, o trase în casă—cu dreapta, şi cu stînga răsuci cheia, de două orĭ în broască.

«Ce facĭ, Sanis! strigă nevasta tresărind dela locul eĭ.

— Tu să tacĭ din gură...» vorbi cu linişte omul.

Haia se trăsese la o parte, cu ochiĭ scăpărătorĭ, cu buzele strînse. Sanis se întoarse spre ea.

«Unde te ducĭ, sara?»

Haia nu răspunse.

— Tu nu ştiĭ că-ĭ păcat să te întîlneştĭ cu om de lege străină?... Pîn'acù am tăcut, dar acuma vreaŭ să-ţĭ cer socoteală.»

Şi ochiĭ luĭ ardeaŭ, şi gura, împresurată de părul roş, zbîrlit, avea o încreţitură de răutate.

«Ce vraĭ tu să facĭ? Să te ducĭ în lume cu un ticălos care-şĭ bate joc de Dumnezeul nostru? Ce? Eştĭ de capul tăŭ? Aicĭ aĭ să staĭ, aĭ să asculţĭ de mine, aĭ să te logodeştĭ cu feciorul luĭ Malamet, orĭ te omor!

— Nu mă logodesc cu feciorul luĭ Malamet!» strigă deodată Haia, ridicîndu-şĭ ca 'ntr'un fulger ochiĭ spre tatăl săŭ. Privirile luĭ Sanis scăpărară. Bocăni de două orĭ, cu cizmele-ĭ pline de sînge, pănă la sobă, şi apucă de lîngă piuliţa din ocniţă, pilugul greŭ de alamă.

«Eŭ nu vreaŭ să te alung, nu te blestem! izbucnĭ el. şi crescu, 'nalt, lîngă Haia, cu bucata de alamă înnălţată. Nebună ce eştĭ! Iţĭ sfărm capul!»

Rifca dădu un ţipet şi se repezi. Haia căzu cu faţa 'n jos pe divan; şi prinse a răcni înnăbuşit:

«Omoară-mă! omoară-mă! Nu mă tem! Nu vreŭ să ştiŭ de nimica! Omoară-mă! Am să mă duc în lume! Lăsaţi-mă 'n pace!... Nu-mĭ trebue nicĭ pînea voastră, nicĭ nimica! Am să mĭninc pîne neagră, am să car apă, am să slujesc, am să-l hrănesc şi-am să mă duc după dînsul!...»

Se zbătea urlînd, şi Sanis rămase încremenit, cu gura cascată; mîna cu pilugul i se lăsă în jos, se întoarse spre nevastă-sa privind-o lung.

«Vezĭ? vorbi încet femeia. Aĭ văzut? Ce să facem noĭ acuma?.. Cu ce-am păcătuit, ca să cadă asupra caseĭ noastre aşa nenorocire?...»

Sanis nu maĭ zise nimic; dar în ochiĭ luĭ era grămădită o adîncă mîhnire. Stătu mult într'un colţ, privind spre fată-sa, care plîngea cu faţa în jos, la marginea divanuluĭ.

VII.

Veni vremea rea: o săptămînă de ploaie mocnită. Pe urmă ploaia se schimbă în lapoviţă, şi un vînt aspru porni la începu-

Digitized by Google

tul luĭ Noemvrie. Zile mohorîte, zile lungi. Fata luĭ Sanis, în ceasurĭ chinuite, nu-şĭ maĭ găsea astîmpăr. Pe mică pe ceas se scula de la locul eĭ, de lîngă fereastră, şi ieşea afară. Se uita la deal, se uita la vale, zgreburindu-se în polcuţa-ĭ subţire. Aştepta să vadă pe feciorul luĭ Vartolomeiŭ; aştepta de la el măcar un semn, o veste. Dar pe uliţa îngustă schimbată într'un pîrăŭ de noroiŭ, nu vedea nimic din ce aştepta ea. Trecătoriĭ îşĭ cufundaŭ şi-şĭ scoteaŭ cizmele greŭ, năcăjiţi, ca printr'o hrubă de chinurĭ. Triste fumegaŭ prin hornurĭ casele negre, şi rar cite-un cap de femeie ieşea între aburĭ, prin uşile scunde. Dudi Bulgarul, bărbatul Reizeĭ de la dugheniţă, pornea la ceasurĭ regulate cu tinichelele-ĭ de gaz, şi Zeilic harabagiul, bătrînul moaşeĭ Etel, cu straele-ĭ ninse de făină, albe ca şi barba lui mare, duruia printre ferestre cu cotiuga-ĭ hîrbuită, trasă de calu-ĭ nalt, slab, cu pielea roasă sub ştreanguri. Toată ziua Haia se tînguia încet şi ofta. Iar noaptea n'avea linişte în somn; se întorcea gemînd în culcuş şi parcă-şĭ şoptea cîteodată vorbe tainice.

Maică-sa era bucuroasă. Nu se veselea, nu făcea gură. Numaĭ sub tufele creţe de păr ochiĭ îĭ luceaŭ împăcaţi şi andrelele săltaŭ maĭ vioaie, înlănţuind firul albastru în călţun.

Sanis, într'o seară, şi-a descleştat fălcile:

«Vezĭ? a spus el c'un rînjet bucuros. Vezĭ? Aşa a trebuit să se întîmple... Hahamul nostru-ĭ om cu multă ştiinţă în cap... Noĭ n'avem minte; dar a trebuit să ne gîndim la asta... Iaca, a venit şi vremea care trebue...»

Rifca dădu din cap, şi-şĭ iuţi jocul andrelelor. Sanis se întoarse domol spre fată:

«Haie... Haie!... ţi-a maĭ trecut nebuneala?...»

Haia se uită la tată-său cu ochiĭ rătăciţi, arşĭ de plîns. Păru că-l înţelege; îl văzu rizînd; şi o tresărire de răutate îĭ trecu pe obrazul chinuit.

«Acuşĭ avem să facem logodna... zise Sanis cu linişte, închizînd încet un ochiŭ. De mult n'am băut eŭ, de mult nu m'am veselit... Da' la nunta fetiĭ mele am s'aduc talgere, şi clarinet... ş'am să zvîrl sticlele goale peste case... Am să mă uit la tine, Haie, cum umbli legată la ochĭ... Atuncea se cade să umbli legată la ochĭ... aşa-ĭ legea... Ş'are să cînte muzica, şi toţĭ prietiniĭ aŭ să bată din palme... Iar tu aĭ să te aşezĭ sub cort de mătasă cu feciorul Căprarului...»

Fata se ghemuise în fundul patuluĭ; parcă nu-l asculta; dar aţintea asupra luĭ priviriĭ veninoase care luceaŭ în umbră.

Sanis porni apoĭ cu cizmele-ĭ uriaşe prin noroiul uliţeĭ; porni îngînind moale pe nas cîntecul nunţiĭ. In urmă-ĭ Haia îşĭ lăsă capul pe genunchiĭ ridicaţĭ şi începu să plîngă.

Rifca zvîrli pe-un scaun călţunul. Porni şi ea cu voce tînguitoare:

«Iar începĭ, Haie? Linişteşte-te... Nu maĭ plînge degeaba!... Ce fel de suflet aĭ tu, Haie?... Cum vraĭ tu să fugĭ în lume şi

Digitized by Google

să ne lași pe noi ?... Nu ți-i frică de blăstăm ?... Dacă nu ți-i frică să gemi și să fugi alungată de blăstăm, măcar gîndește-te la rușinea noastră !... Cum are să se mai ducă Sanis la școală ? Ce are să spue el ? Fata lui Sanis trăește în ticăloșie !... A fugit de părinții ei, de legea ei, și are să moară ticăloasă ! Ce vrai să faci tu, Haie ? N'am plîns eu destul ? Nu m'am tras de cap ?... Acu trebuie să-ți vii și tu în fire, Haie !... Cît ai să te zbuciumi așa ? Ce ai tu cu străinul ? El acuma nu se mai gîndește la tine...»

Fata își înnăbuși glasul răgușit între palme : «Am să mă duc după dînsul ! am să mă duc să-l caut !... Mîni mă duc să-l caut... Fără el nu pot să trăesc...»

Și maică-sa își urmă și ea tînguirea, căutîndu-și iar căltunul :

«...Așa om ticălos să deie Dumnezeu să crăpe !... Ce are el cu noi ? Ce are cu fata noastră ?... Haie, tu ai să ne vîri în mormînt !... Mai bine fugeam de-aici... Mai bine ne duceam acu șase ani la America... America-i altfel de tîrg... acolo-i altfel de lume .. Acolo poate aveam parte de mai mult noroc !...»

In noaptea aceia Haia multă vreme nu s'a putut alina.

Iar de ce s'a întîmplat a-doua-zi în casa lui Sanis și azi își mai aduc aminte femeile din Broscărie... Mai întăiu un zvon lin a pornit dezdedimineață, apoi a crescut ca un vînt neliniștit. Era către mijlocul lui Noemvrie și femei jalnice călcau prin rîurile de noroi, lăcrimînd și clătinînd din cap, petrecîndu-și la gară feciorii palizi. Se duceau la oaste feciorii lor ; se duceau în alte tîrguri ; se duceau spre întunericul acela, spre ocna aceia, la care se gîndeau de multe zile, de multe luni, cu carnea încrîncenată pe ei. Și'o femeie, o prietină, întoarsă c'o lumină de bucurie, chemă pe Rifca la cerdac și-i vorbi lămurit, cu ochii mari, dînd încet dintr'o mînă :

«Rifcă ! de-acu ai scapat, de-acu toate s'au sfîrșit... S'a dus feciorul lui Vartolomeiu !... Il ia cu trenul și-l duce tocmai la Focșani... Trebue să vie și el la gară... Trei ani are să facă oaste !...»

Rifca se înnălță, cu ochi bucuroși și neîncrezători asupra vecinei. Nu-i venea să creadă.

Dar altă prietină aduse vestea în gura mare ; și nevasta lui Sanis bătu din palme și-și dădu ochii peste cap.

«Se duce ? Știți voi că se duce ?... Știți voi că se duce ?...»

Și-și întoarse rizînd capul spre Haia, care izbucni pe ușă.

«Ce este, Haie ?... Ai auzit ? Se duce !...»

— Cine se duce ? strigă fata privind-o țintă, cu ochi umpluți de mînie.

— Haie ! nu fii nebună ! nu te uita la mine așa ! strigă Ovreica. Se duce ! Parcă ce-i pasă lui ? El e feciorul lui Vartolomeiu... Parcă ce-i pasă lui de tine ? El se duce ; el are altele în cap... Se duce în treaba lui... Parcă numai o fată este pe lume ? Mai are el fete pe care să le înșele, n'ai grijă ! Are să

Digitized by Google

mai înşele multe de-acuma înainte, n'ai grijă! El se duce! tu rămîi cu noi!...»

Dar Haia avea o privire cumplită. Fără nici-un cuvînt intră în casă. Se auzeaŭ trîntiturile capacelor dela sipete, bubuiaŭ păreţii, pe cînd femeî de-ale. mahalaleî se grămădeaŭ la cerdac cu aceiaşî veste. Şi uşa se deschise zmuncită, Rifca îşî holbă privirile, iar fata cu şalu'n cap, ţinîndu-şî fustele cu stînga. se zvîrli în uliţă, prin noroiŭ, şi porni repede ca mînată de o vîntoasă.

Nevasta luî Sanis îşî pocni palmele una de alta şi începu a se frămînta. Scăpa văitărî scurte, se întorcea spre femeile care o împresuraŭ în fiecare clipă, fugea în casă, ieşea îndată şi trîntea uşa şi întreba aiurită:

«Unde se duce? unde se duce! Ce-are să zică Sanis?... Ce să fac!.. Vaî! vaî!»

Şi porni şi ea dintr'odată prin noroiul uliţeî, după Haia, urmată de ceata vecinelor. Vestea ca un fulger se întinsese, femeî din alte mahalale o împresuraŭ. Şi ea se văita încet, îşî frîngea mînile.

Şi la gară, prin ziua leşietică, trenul plecase. Invaluirî de fum negru izvoraŭ în depărtare. Lumea se împrăştia; mamele, surorile, logodnicile suspinaŭ. Şi deodată Rifca văzu pe fiică-sa venind încet, cu trudă, privind în neştire înnainte-î. Îî ardeaŭ ochiî ca de friguri. Nici nu băga de samă că femeile o împresuraŭ. Rifca o apucă de mînă. O trăgea repede spre fundul mahalaleî, spre întunericul căsuţeî din Broscărie. Şi Haia tăcea, umbla ca o nebună.

Aşa ajunseră acasă. Fata se opri in cerdac.

«Haî, intră în casă...» vorbi cu sfială Rifca.

Haia o privi cu spaimă.

«L-am văzut... zise ea încet. L-am văzut. S'a dus... Nici nu s'a uitat la mine... A trecut la doî paşi... S'a suit în tren şi s'a dus...»

Maică-sa o trăgea de mînă:

«Aşa-ţi trebuia... dacă aî fost o proastă. Ce mai aştepţi de la el?...»

Deodată Haia se zmunci, îşî vîrî capu 'ntre umerî şi începu să tremure. Îşî zmulse şalul cu care-şî înfăşurase capul şi strigă cu disperare:

«Mă'nnăduş! Mă'nnăduş! Unde s'a dus? de ce s'a dus? Lasă-mă, dă-mî pace! ce aî cu mine? Dă drumul!»

Zvîrli mîna maică-sa; şi deodată prinse a-şî întinde hainele de pe dînsa. Năvăli în casă cu capu'nnainte, izbindu-se cu fruntea de uşă, îşî scoase gemînd repede, răguşit, o grimea albă, curată, o udă cu apă, trînti pe fundul de lemn cana de aramă. şi-şî înfăşură fruntea şi tîmplele cu pînza umedă.

«Nu mai pot! nu mai pot!...» Şi năvăli afară, la aer curat. Prin ziua mohorîtă, prin vîntul rece al toamneî, plîngerile ei deodată începură să tremure, umplînd mahalaua. Răcnea cu

Digitized by Google

mînile în creştet, cumpănindu-se încet la dreapta şi la stînga, răcnea cu jale umblînd dintr' un capăt în altul al cerdacului dărăpănat.

«Nu mai pot! striga în neştire. Mă doare! mă doare inima! Mai bine m'ar înghiţi mormîntul! Vaĭ de inima mea!.»

Şi capete ieşeaŭ pe uşi; ochi o priveaŭ din toate părţile; urechile vecinelor ascultaŭ cu luare-aminte bocetele de jale. Rifca întindea mînile, chemînd:

«Vină, draga mea, în casă! nu mai boci pe-afară... Parcă ce folos aĭ acuma! S'a răscolit toată uliţa din pricina ta! S'aude şi pîn' la fata picheruluĭ!

— Nu vin! nu vin! Am să mă duc după dînsul în lume!»

Şi se văeta cu obrazul bugezit de lacrimĭ, cu ochiĭ roşiĭ şi umflaţĭ. O umpleaŭ valurĭ de mînie, îi venea să sfărme tot din juru-ĭ; se zbătea ca o fiară în lanţurĭ. Abia într'un tîrziŭ s'a liniştit, a întrat în casă şi s'a ghemuit într'un colţ, privind fix înainte-ĭ cu ochiĭ arşĭ de durere.

Şi curînd după aceasta, în casa luĭ Sanis, în jurul feteĭ toropite, începură a se face pregătirĭ de logodnă. De două orĭ, în două Sîmbete, feciorul nalt şi slab al luĭ Malamet întră în casă şi se aşează zîmbind pe-un scaun. Schimbă cîteva cuvinte cu tatăl, apoĭ cu Rifca gătită ca pentru sărbătoare şi zîmbitoare, apoĭ aşteptă o vorbă de la Haia. Dar fata umbla slabă prin casă, ofta şi gemea ca'n friguri, nicĭ nu se uita la dînsul.

Veniră rudeniĭ bătrîne şi împresurară pe Haia. Se tînguiaŭ încet, împresurînd-o, şi porneaŭ sfaturĭ lungĭ, în care era vorba de bucuriile vieţiĭ şi de păcatele de moarte, peste care nimenea nu poate trece. Fata simţea ca o legănare, parcă plutea într'un gol, şi asculta ca din depărtărĭ glasurile lor. Ca din depărtărĭ, liu, parcă-ĭ venea ogoiarea unuĭ cîntec. O pătrundeaŭ domol, în suferinţa eĭ amară, eresurile vechĭ, pluteaŭ în juru-ĭ nelămurite, izvorîte ca dintr'un trecut de negură. Cîte-un răstimp, o cucerea din noŭ lunga domnie a trecutuluĭ; rămînea cu ochiĭ ţintă, măriţĭ, ascultînd o şoaptă tainică, din lăuntru-ĭ.

Murmurînd cu creşterĭ şi scăderĭ de voce, une-orĭ, Sanis se închina umblînd pe lîngă patul eĭ de zăcere. Intunecat, cu cornul din frunte plecat spre cartea deschisă, c'o mînă înfăşurată în curèle, cu pînza vristată în spate, şoptea rugăciunile vechĭ, şi izbucnea une-orĭ într'o plîngere scurtă tremurată, bătîndu-se cu pumnul în piept. Une-orĭ se oprea. Intreba cu linişte:

«Haie...de ce gemĭ? Din pricina ta nu pot să-mĭ fac rugăciunea... Tu aĭ uitat de Dumnezeŭ, aĭ uitat de toate...»

Ea voiă să strige, să-şĭ deşerte sufletul de toată durerea. Dar maică-sa umbla pe-afară după treabă, şi Sanis, întorcîndu-şĭ privirile recĭ spre cartea veche, îşĭ pornea iar murmurările tremurate. Şi fata îşĭ înnăbuşea chinul lăuntric şi se îngropa ca într'un mormînt în deznădejdea eĭ.

Digitized by Google

Intr'o seară, nevasta luĭ Sanis tresări speriată din locul eĭ. Din amorţirea-ĭ grea de peste zi, din gîndurile-ĭ nesfîrşite, Haia deodată zvîcnise în plîngerĭ de jale.

«Ce-ĭ, Haie? strigă femeia cu frică. Ce s'a întîmplat, Haie? Ce te zbaţĭ aşa?...»

Fata o privi ţintă, cu spaimă, o vreme, apoĭ începu să geamă:

«Ah! mamă! n'am vrut să cred! n'am vrut să cred! M'a lăsat aşa şi s'a dus! Nu se poate să mă lese aşa! Trebue să mă duc până la dînsul! In genunchĭ am să mă duc pîn' la el! De ce m'a lăsat aşa? S'ajung şi eŭ ca fata picheruluĭ?... Nu vraŭ s'ajung şi eŭ ca fata picheruluĭ! Mamă! mamă! spune-mĭ ce să fac,—căcĭ am păcătuit! Mi-a fost astăzĭ răŭ... Parcă eram plină de venin... Ş'am simţit... Vaĭ! ce să fac! ce să fac! Mă omor! mă daŭ cu capu'ntr'o fîntînă!...»

In glasul eĭ creştea o durere înfricoşată. Se simţea acuma mică şi neputincioasă. Dintr'odată, după lungile sfaturĭ ale bătrînelor la căpătăiul eĭ, îşĭ vedea zdrobirea, îşĭ vedea înstrăinarea. Căcĭ acuma, singură, fără altă urmă din dragostea celuĭ ce-o părăsise, se găsea iar ticăloasă, numaĭ ca o prelungire a tuturor celor ce-o împresuraŭ. Cu păcatul eĭ, era ca o nemernică rimă în pulberea drumuluĭ. Frigurile nopţilor de vară pieriră; ca într'un vînt de groază îşĭ simţi inima.

«Acuma poate să vie... acuma poate să vie tata să mă ucidă!» şi-şĭ aţintea ca o nebună ochiĭ spre măciuca de alamă din firida sobeĭ.

Iar maică-sa, înlemnită, nicĭ nu putea să plîngă. Asta era spaima eĭ cea mare. De asta se temuse chiar din cea dintăiŭ clipă; spaima asta îĭ încleştase de multe orĭ inima; ş'acuma de-aceasta n'avea să scape.

«Ce să fac? ce să fac? se tînguia şi ea apucîndu-se cu mînele de tîmple... Ce să fac? Unde să mă duc?... Are să afle Sanis ş'o omoară... Imĭ trebue un ajutor, îmĭ trebue un sfat!..»

Ş'aşa cum era, numaĭ în papucĭ şi'n polcuţa subţire, năvăli afară, în răceala iernii. Gemînd şi gîfîind bătu la uşa moaşeĭ Etel, apoĭ în magherniţa roşie, de scîndurĭ, a Reizeĭ. Pe amîndouă femeile le trăgea după dînsa, tînguindu-se, cu glas întrerupt, chinuit. Şi ele o întrebaŭ speriate, o urmaŭ cu grabă; şi tustrele năvăliră în odaia în care Haia rămăsese plîngînd cu capul cufundat în perine. Femeia tremura:

«Ce pot să fac! Eŭ is un cap slab de femeie... Invăţaţi-mă şi voĭ cum să fac... Aşa păcat, aşa păcat cumplit cum să cadă peste noĭ... Nicĭ din neamul nostru n'a fost, şi şi-a făcut ris de noĭ... Să-ĭ dea Dumnezeŭ junghiŭ şi spînzurătoare! Să n'aibă parte de pîne şi de apă! să moară ca un cîne la marginea drumuluĭ!...»

Până într'un tîrziŭ se boci femeia, blăstămînd, apoĭ se linişti, căcĭ bătrîna Etel şi Reiza ştiaŭ multe lucrurĭ şi o sfătuiaŭ

Digitized by Google

de bine ; iar murmurele lor umpleaŭ odăiţa ca bombăniri de bondarĭ.

«Ascultă, dragă, şopti baba Etel, într'o vreme, aşa ceva se întîmplă rar, dar tot se întîmplă... Aşa a vrut Dumnezeŭ... Avem să încercăm noĭ, ş'are să fie bine... N'are să maĭ ştie nicĭ Sanis nimic, n'are să ştie decît Cel-de-Sus. Iaca ce să facĭ. Trimete-l pe Sanis la Paşcanĭ, la rabin... Să ceară şi sfatul rabinuluĭ... Să spue aşa că fata a avut o patimă după un creştin — ş'acuma tînjeşte..Să-ĭ ceară sfat pentru logodnă... El n'are să fie acasă, şĭ noĭ avem să facem cum e bine... Nicĭ să nu te temĭ, nicĭ să nu ştie nimenĭ... Maĭ ales la străinĭ, la *goĭ*, să n'ajungă vestea...»

Bătrîna se sculă tîrîndu-şĭ în urma papucilor colţurile şaluluĭ. Se apropiè de fata care tot cu faţa în jos sta, toropită. O atinse cu degetele, o ţinti cu privirĭ ascuţite :

«Haie, zise ea, încet, Haie...»

Haia întoarse obrazul răvăşit.

«Haie, mare păcat !.. grăi şuerat baba, privind-o cu ochĭ rotunzĭ. Ce-aĭ făcut tu ? Cum aĭ putut tu să greşeştĭ aşa... Ce-aĭ făcut tu, Haie !...»

Fata întoarse capul fără putere, cu ochiĭ aiuriţĭ, c'o spaimă sălbatică năvălită în faţă.

A-doua-zi Sanis, alungat de tînguirile şi lacrimile femeiĭ, porni la Paşcanĭ, la rabin, amărit, fără să ştie nimic. Se duse tropăind, spre gară, moltăindu-şĭ bucăţica de pîine, şi în sufletu-ĭ întunecat abia acum să lămurea o durere şi creştea o nădejde.

Iar în jurul feteĭ se adunară cele treĭ femeĭ, cu vorba plină de spaime şi blesteme. Mormăind întunecată, moaşa Etel ceru zaharniţa şi cafeaua. Apoĭ desfăcu o legătură murdară, plecîndu-şĭ nasul coroiat şi ochiĭ micĭ spre ea.

Haia o urmărea cu privirile prin ceaţă, fără de nicĭ-un cuvînt. Înţelegea că i se pregăteşte ceva, avea nădejdĭ, avea temerĭ de moarte. Pleoapele-ĭ căzură deodată peste luminĭ şi începu să plîngă cu amar.

«Poate-am să mor... şopti ea ca într'o aiurare... Ce voiţĭ să faceţĭ ?...» Apoĭ şopti abia auzit : «Tot mi-ĭ drag... mie tot mi-ĭ drag....»

Se linişti încet-încet, şi icoane din singurile-ĭ zile fericite îĭ năvăliră în puţina lumină a minţiĭ.

Moaşa Etel se aşează pe marginea divanuluĭ. Haia închise ochiĭ.

«Moaşă, de ce te uiţĭ aşa la mine ?

— Dragă fată, zise bătrîna, aşa ţĭ-a fost norocul. .»

Haia dădu încet din cap. Aşa i-a fost norocul ! Cine se poate împotrivi luĭ Dumnezeŭ ?

«Aşa ţi-a fost norocul ! şopti moaşa. Cine se poate împotrivi luĭ Dumnezeŭ ? De ce să morĭ în ruşine şi ticăloşie ? Maĭ bine să scapĭ... Ascultă-mă pe mine şi fă cum îţĭ spun eŭ... Eŭ am scăpat şi pe altele, şi pe femeĭ de creştin, de la năcaz... Dar

Digitized by Google

la noĭ e altceva... Acuma, tu trebue să lepezĭ păcatul tăŭ... Trebue să nu știe nimenĭ, să rămîĭ curată înnaintea luĭ Dumnezeŭ...»

Haia deschise ochiĭ și simți privirile ascuțite ale bătrînei asupra-ĭ. Maică-sa venea de la sobă, aducînd cu luare aminte o ceșcuță din care isvoraŭ aburĭ, împrăștiind un miros tare de cafea. Reiza îĭ zimbi, un zimbet de prietinie și de îndemn.

«Haĭ! vorbi moașa. Are să deie Dumnezeŭ să scăpĭ... Am adus gîndacĭ de frasin... Maică-ta i-a zdrobit și ia amestecat în cafea... Nu te speria... Bea! dintr'odată... Scăpĭ de mare păcat... Pentru ceia ce-aĭ făcut tu, Haie, legea cere pietre și foc... Ș'o cățea, Haie, acuma-ĭ maĭ curată de cît tine!...»

Fata să ridică deodată în cot, c'o privire stranie, puse tremurînd mîna pe ceșcuță ș'o sorbi din treĭ înghițiturĭ. Apoĭ își lăsă capu'n perinĭ, oftă și închise pleoapele.

Seara, tîrziŭ, cînd se întoarse Sanis acasă, toată mahalaua era strînsă în drum, înnaintea caseĭ luĭ. Și'n lăuntru, în odaia răscolită, gemea Haia în sudorile morțiĭ. Gemea cu unghiile înfipte în chilote:

«Nu maĭ pot! mă arde! mă arde, nu maĭ pot! Ce ațĭ făcut cu mine... Am se mor!...» Și-ĭ creșteaŭ plîngerile lugubre, subțirĭ și chinuite. Și se zbătea ca supt împunsăturĭ vrăjmașe, cu mîĭ de ace, pe cînd lîngă căpătăiul eĭ moașa sta privind-o țintă, cu ochiĭ licăritorĭ.

«Ce este? strigă Sanis căscînd gura cu uimire. Ce s'a maĭ întîmplat?.... E bolnavă?... De ce n'ațĭ adus doctor?..

— Nu trebue doctor, Sanis! nu trebue nicĭ un doctor, nu trebie nimic!» vorbi Rifca galbenă, clănțănind cu groază. Lasă-ne aicĭ pe noĭ. Avem treabă. Știm noĭ ce are fata... Dŭ-te la Făluță... Aĭ fost la rabin? Ce răspuns ți-a dat el?... De ce-aĭ sfîrșit așa degrabă? Credeam că viĭ mînĭ...

— Ce aĭ tu de tremurĭ și-ți clănțănesc măselele»? vorbi jupitorul — ș'o clipă o privi cu grijă.

Apoĭ își aduse aminte de întîmplările luĭ și zîmbi, cu ochiĭ aținți asupra uneĭ icoane ce i se așezase numaĭ luĭ înnainte.

«Ce răspuns mi-a dat rabinul? întrebă el, și se așeză pe un scaun, cu gust de vorbă. Maĭ întăiŭ și maĭ întăiŭ a venit la mine un credincios, unul mititel, cu picioarele scurte.... Se legăna așa, ca o rață.... M'a întrebat el ce necaz am, și eŭ i-am spus îndată tot... Zice el: Bine, așteaptă aicĭ, rabinul are să te cheme... Aștept eŭ, aștept, pe urmă vine credinciosul și spune: Intră pe ușa asta... dar încet.. Dar în urma mea așteptaŭ și alțiĭ.... Pe mine m'a chemat întăiŭ.... Cînd intru, văd cărțĭ. cărțĭ în toate părțile, numaĭ cărțĭ...»

Moașa întinse de la locul eĭ mîna spre gura Haieĭ. O clipă gemetele se stînseră. Și fata, auzind glasul domol al tatăluĭ săŭ se încordă, și parcă avu un răstimp de alinare. Asculta și ea, cu ochiĭ închiș, din cari se prelingeaŭ pe timple lacrimĭ.

«...Și văd pe rabin... grăi încet Sanis. Era într'o haină nea-

Digitized by Google

gră de mătasă... Şi m'am gîndit eŭ că aşa om învăţat trebue să ştie multe... Sta cu o mînă la tîmplă şi se uita la mine... —Ce vrei tu, Sanis? zice.— De unde a ştiut că eŭ sînt Sanis?...»

Jupitorul se uita cu uimire în jurul luĭ; ş'avea parcă un zîmbet de biruinţă.

«De unde a ştiut că eŭ sînt Sanis? Şi maĭ zice: Aĭ un mare necaz cu copila ta...—Atuncea mi s'aŭ umplut ochiĭ de lacrimĭ... Învăţătorule, zic, pentru copilul meu am venit.... Şi mă întreabă: Aĭ urmat legea cu credinţă, totdeauna?—Zic: Totdeauna, cu credinţă! Şi mi-a spus aşa, venind către mine: Du-te, Sanis, şi-ţĭ logodeşte fata... şi sileşte-o să urmeze legea Dumnezeuluĭ nostru! Aşa mi-a spus rabinul... sfîrşi cu pătrundere Sanis. Trebue să facem logodna cu feciorul Căprarului...»

Dar peste cele din urmă cuvinte ale luĭ, se revărsară ca dintr'un zăgaz furtunos plîngerile întetite ale bolnaveĭ. Ţipete aspre, fără sfîrşit, ca în ghiarele unor fiare fantastice. Femeile, cu vorbe repezĭ, grămădiră pe bărbat spre uşă. Şi Sanis, cu gîndul la minunata luĭ poveste, ieşi grăbit s'o spue şi altora la un păhar de vin. De pe podeţ totuş maĭ întrebă odată:

«Bine, da de ce ţipă aşa?... Poate trebue doctor...

— Nu trebue nimic! nu trebue nimic!...» ţipă cu spaimă, cu ochiĭ învăpăiaţĭ. Rifca.

Lumea din uliţă se împrăştiase încet-încet. Femeile vegheaŭ turburate la căpătăiul bolnaveĭ. Urletele răguşite, urletele sălbatice care nu maĭ aveau nimic omenesc umpleaŭ odaia, şi zbaterile necontenite ale cărnĭĭ arse de focul din lăuntru nu maĭ conteneaŭ. Toată noaptea s'a cutremurat Haia, izbită, frămîntată, muşcată cu cruzime de otravă. Şi prin gura arsă ca de fier roş abia pătrundeaŭ răsuflărĭ răguşite, pe cînd ochiĭ aveaŭ o sticlire fixă de nebunie.

A-doŭa-zi dimineaţa, Sanis, speriat în cele din urmă, a dat fuga la doctor. Tînărul, vlăstar al neamuluĭ, subţirel, tras la obraz, cu privirile cercetătoare, intră zîmbind şi începu a pune întrebărĭ cu glas moale. Femeile răspundeaŭ trudite, cu feţele ca de piatră. Iar jupitorul, în clipe de reculegere, înnainte de a porni la crunta muncă a zileĭ, se trăsese într'un colţ cu cele trebuitoare pentru rugăciune, şi-şĭ murmura în neştire silabele tremurate, bătîndu-se încet cu pumnul în dreptul inimeĭ... Şi Haia zăcea în perine, albă ca varul, cu ochiĭ căzuţĭ în orbite şi pierduţĭ în negura sfîrşituluĭ. Răceala morţiĭ o cucerea clipă cu clipă.

Mihail Sadoveanu.

Digitized by Google

In chestia agrară*

I

Repartiţia proprietăţii rurale în Romînia

(*Valoarea socială şi economică a diferitelor tipuri de proprietate*: *Proprietate latifundiară, mare, mijlocie, mică şi parcelară*).

In ţara noastră, în lipsa unor date precise, aşa cum ni le-ar putea da numai un cadastru, dispunem astăzi de materialul statistic, adunat cu prilejul recensămîntului fiscal din 1896, 1902, 1905. Pe baza acestor date, au fost alcătuite: lucrarea d-lui Creangă asupra proprietăţii rurale în Romînia, precum şi Raportul oficial prin care d. Căpităneanu, pe atunci secretar general al ministerului de Finanţe, rezumă ştiinţile dobîndite prin recensămîntul din 1905.

Cu deosebiri de minimă importanţă, găsim în ambele lucrări acelaş tablou general al repartizării proprietăţii după întindere. Dar cele două publicaţii nu au avut de loc aceiaşi soartă. S'ar zice că acei ce urmau să-şi însuşească răspunderea constatărilor făcute în Raportul oficial din 1906, au preferit să le dea uitării. In schimb, d. Creangă are până acum onorurile celor mai variate şi înteţite atacuri. D. Creangă este acuzat c'ar fi alterat cu bună ştiinţă limbajul cifrelor, atribuind proprietăţii mari întinderi de pămînt, pe care nu le posedă şi împuţinînd cîtimea de pămînt aflată în stăpînirea micilor proprietari. Din fericire, cei ce fac d-lui Creangă această gravă acuzaţie au fost incapabili s'o dovedească, iar pe de altă parte au neglijat să recunoască că, dacă învinuirile lor ar fi întemeiate, ele s'ar răsfrînge de o potrivă asupra Raportului d-lui Căpităneanu.

Lucrul însă se prezintă şi mai ciudat. Oricine va citi cu atenţia cuvenită ambele lucrări se va convinge din comparaţia lor că d. Creangă atribue proprietăţii mari o întindere mai restrînsă decît o arată d. Căpităneanu. Şi într'adevăr (controlaţi la pag. V), pe cînd după d. Creangă, proprietatea mare cuprinde—în pămînt

---

*) Am socotit de datoria noastră să publicăm acest interesant studiu,—ultima lucrare a doctorului I. Radovici pentru ţara lui,—fără nici o schimbare. Atragem însă atenţiunea cetitorilor, că autorul n'a putut cunoaşte legea Casei rurale, în forma ei definitivă. Unele din dezideratele sale au fost realizate de Cameră (d. p. mărirea lotului minim până la 5 ha.), dar în alte privinţi, nu numai nu s'a putut, d. p., unifica administraţia Casei Rurale cu a Casei centrale a Băncilor populare, ci chiar, cum era şi necesar în acest caz, i s'au luat Casei Rurale toate atribuţiunile relative la arendarea moşiilor, cari rămîn pe seama Casei Băncilor Populare, cu totul deosebită. Ideia fecundă a dispărutului nostru prieten,—de a crea în Casa Rurală un „organism regulator al întregii vieţi economice a ţăranului", întrunind în mînile ei toate operaţiunile relative la mutaţiunea proprietăţii ţărăneşti, la arendări, la împrumuturi ipotecare şi personale, etc.,—a rămas în sarcina viitorului....

Nota redacţiei

Digitized by Google

cultivabil—3,810,315 hectare, fiind socotite în această cifră proprietatea Statului şi Domeniile Coroanei, d. Căpităneanu afirmă că proprietatea mare stăpîneşte 3,787,192 hect., fără a socoti domeniile Statului şi ale Coroanei. La 1902, Statul şi Coroana posedau ca domeniu 297,790 hect. De atunci însă s'au mai distribuit la locuitori, din moşiile Statului, vre-o 80,000 hectare, ceia ce înseamnă că la cifrele d-lui Căpităneanu, adăogînd ce-i rămîne astăzi Statului, am găsi că proprietatea mare se întinde pe 4 milioane şi 5 mii hectare.

Această lămurire trebue pusă alături de celelalte, pe care d. Creangă are grijă să ni le dea, ca să explice deosebirile, de altfel minime, ce există între rezultatele sale şi rezultatele consemnate în Raportul oficial, supus ministrului d. T. Ionescu. Deci, cu siguranţa de a ne apropia foarte mult de realitate, ne putem folosi de tabloul general al repartiţiei proprietăţii aşa cum ni-l înfăţişează recensămîntul din 1905, servindu-ne apoi, spre a-l înţelege şi complecta, de ştiinţele, datele şi amănuntele conţinute în lucrarea d-lui Creangă. Să nu uităm că, înaintea apariţiei acestor lucrări, nu aveam la îndămînă decît date cu totul fragmentare, sau cu desăvîrşire greşite.

Şi nu e unul din lucrurile cele mai puţin extraordinare că zeci de ani s'a putut discuta în Parlament şi presă chestiunea de a şti, dacă ţara noastră este o ţară de mare sau mică proprietate,—predominătoare,—fără să se cerceteze exactitatea cifrelor improvizate. Pe temeiul unor rezultate pripite şi complect eronate, la care ajunsese d. Neniţescu,—în urma unui început de anchetă economică întreprinsă de Ministerul de Domenii,—s'a discutat ani de zile. Şi la 1906 încă, d. Ioan Lahovary, a cărui bună credinţă nimeni nu o poate trage la îndoială, îşi însuşea aceste cifre, le reproducea în Parlament, ca să ajungă la concluzia: „că ţăranul romîn are un patrimoniu de 2½ ori mai mare decît marii proprietari". Presupunem că d. Lahovary e astă-zi recunoscător d-lor Căpităneanu şi Creangă, fiindcă i-au permis să rectifice o eroare de 250%.

În realitate, statistica ne arată că din 8 milioane hectare cultivabile ale solului naţional,—fără a socoti pădurile şi viile,—

Proprietatea mică, până la 10 hectare, deţine		41½%
Proprietatea mijlocie, dela 10 h.—100	„	10½%
Proprietatea mare	„	48 %

sau, în cifre absolute cuprind:

Mica proprietate	3,319,695	hect.
Proprietatea mijlocie	861,409	„
Proprietatea mare	3,810,351	„

Dar dacă n'am cunoaşte decît aceste cifre globale, n'am avea decît o foarte incomplectă imagină a realităţii.

Cifrele nu pot servi, înţelesul lor nu ne apare lămurit, decît dacă vom ţinea seamă că în economia rurală repartiţia proprietăţii, adică raporturile de întindere ce există între bunurile

Digitized by Google

fonciare, nu trebuesc apreciate din punct de vedere geometric, cît mai ales din punct de vedere economic și social. După un astfel de criteriu, proprietatea mică pănă la 10 hectare, ca și proprietatea mare ce trece de 100 hectare, trebuesc în statistica noastră subîmpărțite în cîte alte două categorii deosebite ca valoare economică și ca semnificare socială. Și în adevăr, economiștii sînt de acord să deosebească proprietatea mică țărănească (sau proprietatea economică țărănească) de proprietatea parcelară, și proprietatea mare de proprietatea latifundiară.

După cea mai rațională definiție adoptată, înseamnă *proprietate mică* țărănească întinderea de pămînt ce se poate lucra de un țăran și familia sa, ajungătoare ca din valoarea produselor ei să îndestuleze gospodăria proprietarului țăran. Cînd acest minimum de productivitate nu se poate atinge într'o exploatație normală, sau cînd întinderea de pămînt nu ajunge să ocupe toată capacitatea de muncă a proprietarului ei, atunci *proprietatea* se chiamă *parcelară*.

Care este în țara noastră limita ce separă aceste două categorii de proprietate țărănească, sau, cu alte cuvinte, care e suprafața necesară minimă spre a constitui o „posesie țărănească economică"? S'ar putea crede că la noi, unde proprietatea țărănească este în cea mai mare parte creată prin legiuiri succesive, chestiunea aceasta a fost și ea îndelung desbătută. Lucrurile însă s'au petrecut altmintrelea. La 1864 s'a atribuit clăcașilor, ca proprietate, întinderile de pămînt ce li se acordau în folosință în schimbul dijmei și al clăcii,—după legiuirea în vigoare. La 1889 se fixează întinderea lotului de pămînt, pe care țăranul îl poate dobîndi, la 5 hectare, dar mai nici o discuție asupra valoarei economice ce ar reprezenta o astfel de proprietate. De fapt se întîmplă că o întindere de 5 hectare, după cele mai optimiste calcule, rămîne sub limita inferioară a unei proprietăți țărănești economice.

Socoteala poate fi făcută în mai multe moduri: așa bunăoară d. Creangă s'a întrebat care e cantitatea de nutriment uscat ce trebue unei familii țărănești și apoi a calculat productivitatea medie a unui hectar în porumb,—sau nutriment uscat,—ca să vadă cîte hectare sînt necesare spre a îndestula cea mai esențială dintre cerințele vieții. Metoda e riguroasă numai în aparență, și nu mi se pare cea mai demonstrativă. Chiar țăranul, nu trăește numai din nutriment uscat, și poate cultiva și altceva decît porumb. Ne vom apropria mai mult de realitate, calculînd pe de o parte budgetul normal de cheltueli al unei familii de țăran mijlocaș,—compusă din cinci suflete,—și pe de altă parte întinderea de pămînt, pe care un atare țăran ar trebui s'o muncească cu hărnicie și pricepere, ca să-și creeze un egal budget de venituri. Evident, ambele budgete nu pot reprezinta decît o mijlocie, un budget-tip. Norma cheltuelilor unui budget țărănesc mijlociu am stabilit-o după datele găsite în șeapte monografii de comune rurale (Ilfov, Prahova, Vlașca, Vaslui, Gorj, Tecuci), după

Digitized by Google

ştiinţele culese în ancheta condusă de Dr. Proca, asupra alimentaţiei ţăranului (Comunicaţie la congresul ştiinţelor sociale).

Şi se poate calcula un budget-tip, de oarece costul traiului ţărănesc e mai în toată ţara acelaş, (produsele ce intră în alimentaţie: mălai, făină de grîu, leguma, peştele, sarea, oţetul; apoi tutunul, alcoolul, petrolul, săpunul, ustensilele de casă; mai pentru toate preţuri aproape uniforme). După aceste norme se poate stabili că un ţăran mijlocaş, avînd 5 suflete de hrănit,—pentru un traiu strict omenesc cu nevoile lui de azi,—cheltueşte în medie între 500—600 lei pe an.

Ce întindere de proprietate trebue să cultive ţăranul acesta spre a-şi procura un venit echivalent? Cunoaştem productivitatea hectarului cultivat cu grîu, cu orz, ovăz, porumb, fasole. Am presupus un ţăran harnic, priceput, avînd două vite de plug şi o vacă, am admis că introduce în cultura lui asolamentul trienal ameliorat, ce se poate aplica azi într'o proprietate ţărănească, mai presupunem că are proprietatea astfel configurată şi păzită, ca să-şi poată rezerva şi loc de păşune artificială. Cu aceste elemente de judecată, şi luînd mai ales părerea autorizată a unor agricultori de mare experienţă ca d-nii D. Seceleanu, George Radovici, C. Garoflid, am socotit la 120 lei venitul mediu al unui hectar lucrat în bună cultură ţărănească. (După datele minist. de Domenii, d. Creangă calculează mult mai jos). Ceia ce înseamnă că o proprietate de 5 hectare ar reprezenta minima proprietate necesară spre a procura ţăranului care o munceşte strictul trebuitor gospodăriei lui. Aceasta pentru ţăranul bun şi deplin proprietar pe pămîntul lui. Calculînd însă budgetul ţăranului împroprietărit, se cade să nu uităm că el mai are de plătit rata către stat. (La 1889 s'a socotit în mijlociu pămîntul ce s'a dat ţăranilor 364 lei hect., ceia ce cu 6% dobîndă şi amortisment face 21,60 de hectar pe an; adăogînd 3 lei foncieră, avem 24 lei 60 de hectar, sau o plată anuală de 123 lei pentru cele cinci hectare).

Să admitem însă deocamdată că legiuitorul romîn, care a creat tipul proprietăţii de 5 hectare, a calculat exact limita inferioară a unei proprietăţi ţărăneşti de sine stătătoare. Cîţi ţărani se mai găsesc astăzi în această situaţie? Cîţi mai posedă încă o proprietate de cinci hectare? După matricolele contribuţiilor directe, unde fiecare contribuabil ţăran cap de familie e trecut cu întinderea de pămînt ce posedă, se constată că din 920,939 de contribuabili funciari sînt abia 176,375 care ar stăpîni o proprietate între 5—10 hectare, pe cînd massa cea mare de 744,563 de contribuabili posedă numai o proprietate parcelară, ce pentru 31% dintre ei cade sub două hectare. In realitate proprietatea e şi mai îmbucătăţită de cît o arată această cifră. In roluri se trece numai numele unui singur proprietar, chiar pentru acele numeroase parcele ce sînt posedate în indivizie de mai mulţi copărtaşi. In chip aproximativ D. Creangă evaluiază numărul copărtaşilor între 200—250 mii. Tot pe cale indirectă d-sa socoteşte că rămîne un număr de 250—300,000 ţărani adulţi lipsiţi cu desăvîrşire de pămînt.

Digitized by Google

Intr'o formulă simplă şi foarte apropiată de adevăr, se poate spune că din 100 ţărani romîni 14 au o proprietate economică, adică avînd o întindere între 5—10 hectare; 70% au o proprietate parcelară ce variază între ½ hect.—4 hectare; şi 16% n'au nici un petec de pămînt.

Sub altă formă, aflăm că din cele 3,319,000 hectare, cîte sînt în patrimoniul ţărănimii, abia 1,200,000 hect. ar forma proprietatea ţărănească economică, pe cînd 2 milioane şi mai bine de hectare sînt îmbucătăţite în parcele. De unde rezultă că, din punct de vedere agronomic, 25% din întinderea cultivabilă a solului naţional sînt condamnate astăzi la cea mai deplorabilă formă de exploataţie agricolă. E bine înţeles că vorbim de parcelele cultivate actualmente cu cereale, şi nu ne ocupăm de posibilităţile de cultură ale acelor proprietăţi, cît de mărunte, ce s'ar găsi în apropierea oraşelor, beneficiind de culturi şi venituri speciale.

* * *

Caracterele proprietăţii parcelare. De fapt proprietatea ţărănească parcelară, prin însăşi distribuţia şi configuraţia ei, se găseşte astăzi supusă la un asolament primitiv şi obligatoriu, ce înlătură, exclude foarte multe din îmbunătăţirile de cultură recomandate ţăranului. De pildă, pe cîţi n'auzim îmbiind ţăranul să-şi semene plante de nutreţ... Agricultorii practici ne vor explica însă că, de cele mai multe ori, ţăranul, care a semănat lucerna pe peticul lui de pămînt, vîrît între peticele celorlalţi, n'are mijlocul să şi-o păzească. De îndată ce se ridică recoltele, se lasă vitele în mirişte, şi e uşor de înţeles ce s'ar alege de lucerna semănată la kilometri de casa omului. Dar sînt şi alte culturi ce nu se pot face pe sforile de pămînt, la care sînt reduse parcelele ţărăneşti.

Din punct de vedere social, situaţia ţăranului proprietar pe o parcelă de pămînt poate fi mai bună, dar poate fi şi mai rea de cît a ţăranului proletar. Alternativa asta nu atîrnă numai de întinderea mai mare sau mai mică a parcelei, ci în primul rînd de raporturile de muncă, de învoiala ce i se dictează de proprietar sau arendaş. Prin însăşi definiţia proprietăţii parcelare, am văzut că posesorul ei, vrînd nevrînd, trebue să muncească şi la altul. Atît timp cît la marele proprietar sau arendaşul vecin poate găsi o învoială uşoară sau omenoasă, el îşi va complecta propriile sale pogoane cu pogoanele ce va lua în dijmă sau în bani şi-şi va îndestula mai bine ca un proletar nevoile gospodăriei. Pe măsură însă ce i se ridică preţul pămîntului de arătură sau imaş, şi mai ales în măsură ce i se sporeşte munca cerută ca ruşfet, situaţia acestui proprietar parcelar se înrăutăţeşte pînă ce cade sub condiţia lucrătorului agricol proletar, neavînd de cît braţele. Ţăranul proletar sau simplu lucrător cu braţele poate merge oricînd oriunde în piaţa muncii, suferind numai legea cererii şi a ofertei. La noi legea aceasta n'ar fi încă prea aspră pentru lucrător. In perioada muncilor agricole nu se cunoaşte *şomajul*.

Digitized by Google

Departe de a avea prisos de braţe, sîntem nevoiţi să deschidem fruntariile pentru zeci de mii de muncitori străini. Alta e însă situaţia proprietarului parcelar. Legat de bucăţica lui de pămînt, pe care nu se'ndură şi nu o poate părăsi, nevoia-l sileşte să-şi vîndă munca din iarnă, cu preţ redus, une-ori cu preţ de batjocură, proprietarului sau arendaşului de care atîrnă. Şi fiindcă ţăranul are vite, funia ce-l leagă de proprietarul sau arendaşul vecin e şi mai strînsă. Ori cît de grele ar fi învoelile ce i se dictează, silit e ţăranul să le primească. In distribuţia proprietăţii parcelare pe toată suprafaţa ţării, în nevoia ţăranului legat de bucăţica lui de pămînt de a primi condiţiile ce i se impun stă, în cea mai mare parte, explicaţia urcării precipitate a arenzilor şi deci a creşterii nemăsurate a rentei pămîntului.

*
* *

Proprietatea mijlocie. Alături de mica proprietate economică sau parcelară, avem în ţara noastră şi o proprietate mijlocie. Teoreticeşte, proprietatea de mijloc se caracterizâ printr'o întindere ce depăşeşte puterile de muncă fizică ale proprietarului şi familiei lui, nefiind însă ca valoare economică nici atît de mare ca să-şi scutească proprietarul de a participa efectiv în exploatarea ei. Moralmente, proprietarul de mijloc e destinat să fie educatorul social şi conducătorul politic al populaţiei rurale în mijlocul căreia trăeşte. In casa lui vor pătrunde primele noţiuni de higienă, în alimentaţia lui intră carnea şi zaharul, cafeaua şi ceaiul, în îmbrăcămintea lui şi a familiei lui—produsele industriei orăşeneşti; şi tot el va căpăta, cel dintăiu, gustul citirii gazetei, nevoia de a şti ce se petrece dincolo de orizontul satului, va simţi superioritatea stării lui sociale şi se va ridica pînă la înţelegerea intereselor generale şi naţionale.

Cum se prezintă proprietatea mijlocie în ţara noastră?

Foarte slabă. Incepînd măsurătoarea ei foarte jos, la 10 hectare, şi mergînd pînă la 100 hect., abia cuprinde un total de 861,409 hectare, sau 10¼% din întinderea cultivabilă a ţării.

Această suprafaţă e posedată de 38,699 de proprietari de mijloc. Din nenorocire, nici aceştia nu-s toţi Romîni. Pe o treime din ei (13,134) trebue să-i căutăm în populaţia străină a Dobrogei. Analizînd mai tîrziu pricinile ce au determinat în ţara noastră actuala repartiţie a proprietăţii funciare, vom lămuri şi obstacolele ce au stat în calea acestei forme de proprietate.

*
* *

Ne rămîne să cercetăm *întinderea proprietăţii mari* şi însuşirile ce pot s'o caracterizeze.

Am văzut că din întinderea cultivabilă a solului naţional marea proprietate cuprinde 48½%, adică 3,810,351 hect., împăr-

Digitized by Google

ţite în 5,385 proprietăţi. 4,436 din aceste proprietăţi mari au o întindere între 100—1000 hect., însumînd 1,619,469 hect., pe cînd proprietăţile mai mari de 1000 hect. sînt abia 949 şi acopăr 2,190,802 h. (adică o întindere egală cu cea posedată de un milion de ţărani proprietari de parcele).

Numărul proprietarilor mari e evident şi mai restrîns de cît numărul proprietăţilor trecute în statistică, de oarece sînt proprietari latifundiari care posedă numeroase proprietăţi în acelaş judeţ sau judeţe deosebite. Care sînt caracterele distinctive ale proprietăţei mari? Cum se afirmă ea din punct de vedere economic şi social? În ce măsură, după ce norme putem deosebi proprietatea, moşia mare propriu zisă de proprietatea latifundiară? Profesorul Philippovich, în cartea sa asupra Politicei agrare, defineşte proprietatea mare ca „o proprietate ce reclamă, numai pentru a dirige exploatarea ei, întreaga activitate a unui om din clasa cultivată". „Cînd proprietatea mare—zice economistul vienez—ajunge *să înăbuşe mica şi mijlocia proprietate şi să facă din ţărani şi proprietarii de mijloc o clasă fără nici o însemnătate politică şi socială*, atunci proprietatea mare se chiamă latifundiară".

Definiţiile acestea sînt, desigur, vage şi incomplecte, dar nu avem altele mai bune, şi apoi ele au meritul de a evoca cel puţin unul din caracterele esenţiale ale proprietăţii mari şi latifundiare.

Să încercăm să le precizăm înţelesul, ca să vedem apoi dacă ne-ar putea servi pentru clasificarea proprietăţii noastre într'una din cele două categorii, ce s'ar putea numi, una—proprietatea mare utilă, cealaltă—latifundiul, socotit dăunător şi în economia rurală şi pentru echilibrul social al claselor producătoare.

Odinioară proprietatea mare se putea defini prin funcţia ei socială. Atîta timp cît constituţia proprietăţii funciare a fost feodală şi deci atîta timp cît a fost apanagiul unei singure clase conducătoare, exerciţiul acestui drept de proprietate conferea drepturi mari, dar şi mari îndatoriri sociale. Pe atunci funcţia economică a marii proprietăţi nu era diferenţiată, mai tot pămîntul se lucra de ţăran, colon, embaticar, iobag,—se lucra adică cu mijloacele, tecnica şi priceperea ţărănească. Agricultura producea pentru îndestularea nevoilor locale. Mai tîrziu a sporit populaţia oraşelor, s'au deschis şi s'au asigurat căile de comunicaţie, s'au ridicat capitaluri comerciale şi industriale, s'a cerut agriculturii schimbul produselor. Valoarea pămîntului a crescut, proprietarul mare avea tot mai mult interes să exproprieze pe micul cultivator şi să-i robească munca. De la o vreme însă, intensificarea producţiei nu se mai împăca cu o muncă aservită. A trebuit deci să evolueze constituţia juridică a proprietăţii funciare şi regimul muncii ţărăneşti. Proprietatea mare în faza-i modernă se reazimă pe un titlu juridic tot aşa de valabil ca ori ce alt titlu de proprietate. Însemnătatea funcţiunii ei sociale se măsoară după utilitatea ei economică.

Digitized by Google

Proprietatea mare a avut şi are pe alocurea o vădită superioritate economică asupra micii şi mijlociei proprietăţi. Ea a avut misiunea de a introduce în exploatarea agricolă o direcţie inteligentă, spirit de inovaţie, tecnică perfecţionată, capital abundent, şi în genere a favorizat toţi acei factori care pot spori producţia solului.

Dar superioritatea aceasta nu e nici absolută, nici generală, nici definitivă.

Nu-i absolută, fiindcă dincolo de o anumită întindere,—variabilă după regiuni, după densitatea populaţiei şi economia generală a ţării,—proprietatea mare nu se poate exploata de cît foarte imperfect. In Englitera rămîn proprietăţi imense, dar nici o *exploataţie intensivă* nu cuprinde o întindere mai mare de 1000 hectare.

Nu-i generală, fiindcă sînt ţări de mică proprietate, ca Danemarca, Elveţia, Olanda, unde progresele agriculturii întrec în unele privinţi pe cele realizate în marea exploataţie.

In Italia, regiunea Nordului, cu deosebire în Emilia, cultura făcută de micii cultivatori e ajunsă la un grad de perfecţie ce nu se poate atinge în marea proprietate, cu atît mai puţin i se poate asemui agricultura făcută pe latifundiile din Sicilia.

Nu-i definitivă superioritatea marii exploataţii, chiar acolo unde s'a menţinut pănă acum, fiindcă astăzi e dovedit că economiceşte toate elementele de superioritate ale marii culturi pot fi asigurate micilor cultivatori prin virtutea şi forţa asociaţiei. Micii cultivatori asociaţi pot avea la dispoziţie capital, instrumente şi pricepere tecnică, pieţe de desfacere şi cunoştinţa necesităţilor comerciale, în condiţii superioare marilor proprietari.

Din punct de vedere social, organizarea tot mai conştientă a muncitorilor va îngreuia tot mai mult exploataţia mare în regim pur capitalist. Producţia se va organiza în cooperaţie, şi în tot cazul pretutindeni se precipită procesul de desmembrare a marii proprietăţi în mica şi mijlocia proprietate [1]).

Sînt însă ţări, unde superioritatea de producţie a marii exploatări se traduce în fond printr'o pagubă a economiei naţionale. Afirmarea aceasta e paradoxală, dar adevărată. Şi cazul se poate ilustra cu ţara noastră. E neîndoios că la noi marea proprietate, exploatată direct sau în arendă, a dat şi dă o producţie superioară în cantitate şi calitate producţiei obţinute în exploataţia ţăranului. Dar dacă privim lucrurile mai deaproape, ni e uşor să recunoaştem că numai o restrînsă parte a moşiei mari beneficiază de o cultură mai îngrijită. Şi în ce condiţii? Noi nu avem o clasă numeroasă de simpli muncitori agricoli. Trei pătrimi din marea proprietate se lucrează de micii proprietari, cu vitele, cu instrumentele lor de muncă şi, pe alocurea, cu seminţele puse de ei. Pe de altă parte constrîngerea învoelilor sileşte pe ţăran să

1) Vezi politica agrară engleză—progresele sindicalismului agrar francez, italian, belgian, danez, „Les syndicats agricoles et leur oeuvre"—*Comte de Rocquigny.*

Digitized by Google

are, să samene, să culeagă mai întâiu la proprietar, muncind târziu şi prost propriul său pământ. Iată deci pe micul proprietar sacrificînd fără voe propria sa producţie, şi iată cum ceia ce economia naţională ar trebui să cîştige din prisosul de producţie al exploataţiei mari, se pierde din toate exploataţiile ţărăneşti mici şi parcelare.

Şi cu toate acestea, e evident că în actuala stare de cultură a ţărănimii, economia noastră naţională are un vădit interes, ca o parte a solului să rămînă în domeniul acelei proprietăţi ce se exploatează direct de proprietarul ei, c'un capital suficient şi cu o tecnică modernă. In ce mod se poate deosebi această parte de proprietate mare, viabilă, utilă, sănătoasă, de proprietatea latifundiară? Deosebirea nu trebue să fie arbitrară şi totuşi o atare încercare, inconsecventă poate, dictată de împrejurări de sigur, s'a făcut de către Parlamentul conservator, în ziua cînd se vota legea contra trustului. Care era principiul acestei legi? Că proprietatea arendată, dacă trece ca întindere dincolo de anumite margini, constitue un rău social şi economic, *fiindcă pune pe ţăran la discreţia marelui exploatator, pricinuind adică, prin greutatea învoelilor, ruina gospodăriilor ţărăneşti.* Cine nu vede însă că raţionamentul ar fi tot aşa de logic şi legitim aplicat proprietăţii exploatate de către însuşi proprietarul ei? Aşa dar, după legiuitorul conservator, 4000 hectare ar fi limita proprietăţii mari ce se poate cultiva de acelaş exploatator, fără a strivi pe micii cultivatori. In realitate avem mijlocul să hotărîm nu în mod arbitrar, ci în mod firesc, limita ce desparte proprietatea mare simplă de cea latifundiară. Pentru aceasta e de ajuns să lăsăm proprietatea mare să trăiască din propriile sale resurse. Actualminte latifundiile se pot menţine şi prospera, fiindcă trei pătrimi din întinderea lor se lucrează cu vitele, instrumentele şi munca ţăranului proprietar şi parcelar, rămas la discreţia proprietarului sau arendaşului vecin. In ziua cînd legea tocmelelor agricole va institui o protecţie eficace a muncii ţărăneşti, adică în ziua cînd proprietarul sau arendaşul va trebui să-şi lucreze moşia altmintrelea, de cît cu muncile de ruşfet sau cu braţele prinse din iarnă, bună parte din exploataţiile prea întinse vor înceta de a fi rentabile şi proprietatea latifundiară se va desmembra de la sine. Pe de altă parte, incapacitatea economică şi socială a marii proprietăţi se judecă şi din practica sistemului de arendare. Moşiile între 100—1000 hectare sînt arendate în proporţie de 54.15%, iar moşiile între 1000—5000 şi peste, în proporţie de 64.61% din întinderea lor. Prin serioase măsuri fiscale împotriva absenteismului se vor atinge în primul rînd latifundiile, fiindcă puţini sînt proprietarii care ar păstra în exploatare directă întreaga întindere a domeniului. Şi în tot cazul ar fi numai acei proprietari care ar avea capitalul şi destoinicia necesară pentru o atare exploatare.

* * *

In rezumat, avem în economia noastră rurală proprietatea parcelară, mică, mijlocie, mare şi latifundiară. Raportul de întin-

Digitized by Google

dere între aceste proprietăţi se dovedeşte a fi, şi din îndoitul punct de vedere economic şi social, cît se poate de rău. Din întinderea cultivabilă a solului naţional o pătrime aparţine proprietăţii parcelare, altă pătrime proprietăţii latifundiare, şi numai jumătate din suprafaţa cultivabilă rămîne pe seama proprietăţii mici, mijlocii şi mari, adică a acelor tipuri de exploatare agricolă ce pot şi trebue să coexiste spre folosul bogăţiei naţionale şi al propăşirii sociale.

II

Pricinile care au hotărît actuala repartiţie a proprietăţii funciare.

Evoluţia proprietăţii la noi, ca şi aiurea, a fost determinată de pricini economice, sociale, politice şi istorice. Noi ne vom ocupa numai de crearea proprietăţii ţărăneşti prin legile succesive de împroprietărire începînd dela 1864. Fără îndoială însă, nici originile chestiunei ţărăneşti, nici viaţa noastră naţională nu va fi pătrunsă de cel ce nu cunoaşte aprigul şi durerosul proces social prin care ţăranul şi-a pierdut libertatea şi ocina, dar nici odată dreptul de folosinţă în largul pămîntului pe care sălăşuia. Pe temeiu de mii de documente autentice, scoase la lumină în ultimii ani, s'a putut scrie istoria socială a poporului nostru şi reconstitui fazele proprietăţii în Romînia [1]).

Să reţinem doar atît : în primele timpuri ale închegării principatelor, înainte chiar, ţara era ocupată de aşezări săteşti în care oamenii sînt liberi şi proprietari ohavnici. Fiecare poseda individual fâşia sau jirebia lui, iar pădurile şi imaşurile rămîn în indivizie. In capul satului un jude sau kneaz, judecător şi şef militar, percepînd dijmă, avînd drept de a ţinea moară şi cîrciumă, — jus Valachorum. Proprietatea mare se încheagă mai tîrziu. Pe moşiile deşarte, luate în stăpînire de Domni se croesc moşii pentru a recompensa isprăvile de războiu, sau alte servicii, dar mai ales proprietatea mare se ridică prin viclenie şi silnicie. Pentru biruri sau cisle aruncate în vremuri de războiu, pentru a se rescumpăra de o amendă, de un omor etc., sate întregi îşi înstrăinează libertatea, închinîndu-se prin legături personale către boerul vecin ; altă dată, prin acte prefăcute de danie, spre a ocoli dreptul de protimisis al moşnenilor, boerul cumpără partea unuia dintre moşneni, şi repede ajunge să deposedeze prin procese şi pe ceilalţi. Procesul acesta se înteţeşte din ce în ce, dar proprietăţile latifundiare s'au constituit abia în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, adică în cea mai tristă epocă a vieţii noastre naţionale. Ori cît de jos

1) *Radu Rosetti*, — „Pămîntul, stăpînii şi sătenii în Moldova"; *I. Nădejde*, — studii în revista lui Gherea „Literatură şi ştiinţă"; *Sturdza-Şcheianu*, — „Acte şi legiuri".

Digitized by Google

căzuse săteanul, chiar atunci cînd condiția lui de vecin îl punea sub servitute și-l apropria de rob, de fapt el a păstrat totdeauna un drept de folosință în pămîntul pe care sălășluia. Așezămintele, uricile, ofisele, ponturile domnilor măsoară în realitate nu pămîntul ce se cuvine săteanului, ci libertatea lui,—partea de muncă ce trebue s'o dea stăpînului de moșie. Tocmai tîrziu, la începutul veacului XIX, Moruzi mărginește la $^2/_3$ dreptul țăranului în moșia boerească,—zădarnic legiuirile Caragea și Știrbey au încercat întăia oară să considere pe sătean de simplu chiriaș al pămîntului

In ajunul reformei din 1864, starea de lucruri e aceasta. Proprietatea mică țărănească nu mai rămînea de cît restrînsa. moșie a moșnenilor și răzășilor, adică a acelor coborîtori din juzi și knezi care au izbutit să reziste împotriva nevoii și silniciei seculare. Proprietatea mare avea o constituție feudală, țăranul poseda dreptul asupra a două treimi din moșie, și boerul avea obligația să dea fiecărui țăran la căsătorie un număr legiuit de pogoane de muncă, de imaș, de fîneță; în schimb țăranul datorea anumite prestații în natură și muncă, adică dijma și claca.

* * *

La 1864, prin lovitura de stat a Domnitorului Cuza, proprietatea e așezată pe noi baze juridice. S'a decretat răscumpărarea clăcii, s'a recunoscut dreptul istoric al țărănimii asupra a două treimi din moșia boerească, s'a liberat în acelaș timp proprietatea mare de servituțile trecutului, recunoscîndu-se pentru întăia oară partea de proprietate absolută.

Și reforma nu se oprea aci ; pentru viitor se decreta libertatea muncii, adică a contractului de învoeli, și se înscrie în lege art. 5 și 6, adică facultatea pentru țăranul neîmproprietărit de a se strămuta pe moșiile statului.

Doi ani mai tîrziu, constituția sancționa această legiuire ca o transacție definitivă între ceia ce fusese trecutul și ceia ce avea să fie viitorul proprietății funciare.

Multora dintre noi actul împroprietăririi clăcașilor ne apare pînă acum ca un act liberator, curagios și necesar: cunosc azi buni liberali cari încep să aibă îndoeli asupra eficacității sociale a reformei și, în fine, sînt alții care, deși în rîndurile liberale, judecă și condamnă reforma cu severitate. Ba ei merg așa de departe, că în numele intereselor țărănimii ne propun astăzi, ca soluții democratice, măsuri ce ar tinde să restabilească regimul proprietății anterior anului 1864.

In realitate reforma, decretată în 1864, a fost îndelung pregătită și justificată de pricini economice, sociale și politice. La noi, ca pretutindeni aiurea, pentru intensificarea producției agricole. regimul pur feudal al muncii nu mai era ajungător. După tratatul de Adrianopoli și deschiderea gurilor Dunării comerțului internațional, agricultura putea să producă mărfuri de schimb și să capete o rentabilitate tot mai mare pentru pămînt. Din punct de ve-

Digitized by Google

dere social năzuințele unei clase negustorești în formație, programul partidului liberal care proclamă principiul suveranității naționale, egalitatea cetățenilor înaintea legii civile și politice se isbeau de puterea feudală a boerimii. De la 48 partidul roșu înscrie în programul revendicărilor sale răscumpărarea clăcii și împroprietărirea clăcașilor. După mărturia lui M. Kogăniceanu (vezi admirabilul discurs pronunțat cu prilejul aniversării celor 25 ani de la fundarea Academiei), diferențiarea partidelor politice în Moldova s'a făcut în divanul adhoc pe chestiunea țărănească.

Dar e tot așa de adevărat că în economia legii de împroprietărire din 1864 au fost greșeli, mărite mai ales prin modul ei de aplicare.

In Franța, Revoluția cea mare emancipa pe țăran, suprimînd fără nici o indemnizație toate drepturile feudale. In Austria jumătate din capitalul ce urma să fie plătit de țăran, ca rescumpărare a clăcii și a dijmei, fu luată pe seama domeniului Coroanei. La noi Statul n'a participat cu nimic la răscumpărarea clăcii, și tocmai mai tîrziu se iartă țăranului nevoiaș plata ratelor întîrziate.

De la binefacerile împroprietăririi legea excludea pe toți cîți s'au găsit nefăcînd claca,—și în prevederea legii mulți proprietari se grăbise să scutească de clacă pe țaranii de pe moșia lor, impunîndu-le alte forme de învoeli; aplicația legii a fost apoi lăsată în grija unor oameni necompetenți și dese ori de rea credință. Pămînturile noilor împroprietăriți le-au fost alese unde a voit și cum i-a plăcut proprietarului; proprietățile țărănești au rămas nehotărnicite între ele sau îmbucătățite în parcele răzlețe.

Toate criticele acestea se pot cu drept cuvînt formula împotriva unei împroprietăriri ce 15 ani mai tîrziu punea pe clăcași într'o situație mai rea decît condiția lor anterioară (vezi T. Protopopescu,—„*Casa rurală*").

Dar nici una din aceste critice nu scoate în lumină marea greșală de a se fi decretat proprietăți țărănești, ce din capul locului erau osîndite să nu rămînă independente.

In Muntenia, fruntașii au primit 11 pogoane, mijlocașii 7 pog. și 29 prăjini, palmașii 4 pog. și 15 präj. In Moldova întinderile acordate au fost mai mari (fruntașii 5 fălci și 40 prăjini; mijloc. 4 fălci, codașii 2.40), dar totuși departe de a fi îndestulătoare ca țăranul să-și poată întocmi o gospodărie de sine stătătoare. Legea din 1864 pune astfel bazele actualei repartiții a proprietății, creînd dela început nu o mică proprietate țărănească economică, ci o proprietate parcelară. Să fim însă drepți. Autorii împroprietăririi își făceau iluzii, și pe atunci ele păreau perfect îndreptățite. Populația era rară și întinderea pămîntului neogorit foarte mare. Contractul învoelilor avînd să fie pe viitor liber, nu le rămînea nici o îndoială că țăranul împroprietărit va găsi, pe moșia vecină a proprietății mari, condiții ușoare de muncă și prisosul de pămînt de care ar mai avea nevoe. Acestor iluzii corespundea teama boerilor că vor rămînea cu moșiile nelucrate. Și

Digitized by Google

abia un an după punerea în aplicare a legii de împroprietărire, partidul boieresc obţinea nefasta lege a tocmelilor agricole ce de fapt a restabilit claca, introducînd în regimul muncii execuţia silită. In realitate, mai puternică chiar decît intervenţia dorobanţului, nevoia avea să silească pe ţăranul, proprietar pe o parcelă, să primească învoelile dictate de proprietar sau arendaş; se întîmplă astfel ceia ce nu prevăzuse autorii reformei agrare. Împotriva intenţiilor lor democratice, ţăranii, împroprietăriţi pe întinderi neajungătoare de pămînt, căzeau foarte răpede sub dependenţa proprietarului sau arendaşului vecin. Şi atîrnarea a mers crescînd pe măsură ce populaţia se înmulţea şi se fărîmiţea pămîntul dat ca proprietate ţăranului.

Proprietatea mică şi parcelară n'au fost create în ţara noastră numai prin reforma din 1864. Atît timp cît statul a posedat un întins domeniu public, politica agrară a partidelor noastre de guvernămînt a fost dominată de principiul, că statul are datoria să distribue pămînt spre a îndestula lipsurile ţărănimii şi a împiedeca formarea unui proletariat agricol. Din nenorocire, toate legiuirile de împroprietărire, ce s'au succedat timp de 30 ani, reproduc greşelile şi neajunsurile împroprietăririi de la 1864.

Selecţia împroprietăriţilor e considerată ca o injustiţie şi întinderea loturilor se măsoară că să ajungă la un număr cît mai mai mare din cîţi se înscriu pentru pămînt. La 1879 împroprietărirea însurăţeilor, motivată în aparenţă pe art. 5 şi 6 din legea dela 1864, are mai mult caracterul unei recompense acordată acelor ce se luptase în cîmpiile Bulgariei. Pămîntul acordat însurăţeilor avea întindere de 6—5—4—3 şi 2 hectare, după cum se potrivea, după cum se întîmpla să fie moşia împărţită şi numărul celor ce trebuia să fie împăcat.

La 1881, Ioan Brăteanu afirma necesitatea socială de a se înfiinţa în ţara noastră o proprietate mijlocie, dar legea de împroprietărire ce se votează nu sancţiona această intenţie. Se prevedea, ce e drept, întăia oară dispoziţia de a se vinde moşii în corpuri întregi asociaţiilor de ţărani, răspunzînd solidar de plata integrală a vînzării şi anticipînd o parte din preţ. Dar vînzarea se făcea prin licitaţie publică, ceia ce în practică avu de rezultat că, în virtutea acestei legi, ţăranii asociaţi au putut cumpăra 8,000 hectare, pe cînd alte 63,000 hectare din domeniul public treceau în domeniul marii proprietăţi private.

La 1889, sub imboldul revoltei agrare, isbucnită în trei judeţe ale Munteniei, Parlamentul conservator votă „Legea de vînzare în loturi mici a bunurilor statului". In ciuda etichetei nepotrivite şi a intenţiilor foarte bune ale d-lui Carp, legea decretă o nouă împroprietărire a ţărărimii în condiţii mai rele poate decît toate împroprietăririle anterioare. Caracteristica legii stă în acele trei articole, prin care se dispune: 1) că loturile vor măsura 5 hectare, 2) că nimeni nu poate dobîndi mai mult de un lot şi, 3), punct capital, că nici un ţăran, posedînd peste un pogon de pămînt propriu, nu-şi va putea întregi proprietatea cu un astfel de

Digitized by Google

lot. Şi totuşi d. Carp dorea crearea, dacă nu a unei proprietăţi mijlocii, dar cel puţin a unei proprietăţi mai cuprinse, de 10 şi 25 hectare. Legea însă prevedea că proprietăţi de 10 şi 25 hect. nu se pot cumpăra decît la licitaţie publică, şi rezultatul se cunoaşte: timp de 7 ani, cît legea a rămas în vigoare nemodificată, abia 1549 de săteni au ajuns ca pe socoteata lor proprie, sau asociaţi cu alţii, să cumpere loturi de 10 şi 25 hectare. La 1896 s'a uniformizat cu desăvîrşire loturile şi, peste tot socotind de la 1889 până astăzi, în puterea legii s'a distribuit la 105,165 de săteni 526,233 hectare, adică o întindere de pămînt, ce apropie pămîntul cedat de stat clăcaşilor la 1864.

Şi se poate spune că aplicaţia practică a acestei legi s'a făcut cu aceiaşi nechibzuinţă ca pentru legiuirile anterioare de împroprietărire. La configuraţia şi distribuţia loturilor pe teren, la aşezarea noilor sate, n'a prezidat un serios plan economic; printre împroprietăriţi s'au chemat iarăşi oameni, care nu trăiau din agricultură, şi numeroşi sînt ţăranii care nu şi-au luat nici odată loturile în posesie, sau care s'au grăbit să le abandoneze cămătarului, întrupat în circiumar, perceptor etc.

Dar proprietatea mică, creată prin legile succesive de împroprietărire, n'a fost numai insuficientă ca întindere, rău configurată şi rău exploatată, din lipsa de capital şi pricepere. Proprietatea aceasta a mai fost şi este inalienabilă.

Fără îndoială, inalienabilitatea s'a înscris în constituţie ca o preţioasă garanţie a micului proprietar, împotriva rapacităţii, a speculei celor ce ar fi voit să-l deposedeze, profitînd de sărăcia, neprevederea şi ignoranţa lui. Decretarea inalienabilităţii a fost în practică una din principalele cauze, ce s'au opus la formarea unei proprietăţi ţărăneşti economice. Ţăranul nevoiaş a fost menţinut ca proprietar fictiv, fiindcă, pe căi piezişe, el s'a grăbit să-şi înstrăineze pămîntul, arendîndu-l pe nimica toată cămătarilor din sat; iar ţăranul vrednic şi econom a fost împiedecat să cumpere şi să-şi rotunjească proprietatea. Vom vedea însă că leacul ar fi mai rău decît boala, dacă ne-am mulţumi să ridicăm pur şi simplu inalienabilitatea. Mutaţia proprietăţii ţărăneşti trebue înlesnită, dar totuşi îngrădită cu anumite chezăşii pentru interesul ţărănimii, pentru interesul ce-l avem de a favoriza nu reconstituirea unor mari proprietăţi, dar a unei sănătoase clase de mici şi mijlocii proprietari.

* * *

Ca rezumat al acestui capitol, putem spune:

Repartiţia proprietăţii mici în forma ei actuală a fost hotărîtă de intervenţiile succesive ale Statului. S'a creat astfel, începînd de la 1864, alături de proprietatea mare şi latifundiară, o proprietate mică, devenită foarte răpede parcelară. Împroprietăririle, aşa cum au fost făcute, s'au dovedit ineficace spre a îmbunătăţi temei-

Digitized by Google

nic starea ţărănimii şi n'au împiedicat ca problema agrară să se pună societăţii noastre tot mai gravă şi mai acută.

III

Casa Rurală

Şi totuşi am face o mare nedreptate, dacă am spune că bărbaţilor noştri de stat le-a lipsit prevederea viitorului. Cu o perfectă claritate de vederi, ei şi-au dat seamă că, în ziua cînd Domeniul Statului va fi pe sfîrşite, problema agrară va înfăţişa greutăţi şi mai mari de cît în trecut.

La 1887, Ioan Brătianu propunea ca statul să fie autorizat să se prezinte la licitaţiile publice, spre a cumpăra din moşiile particulare scoase în vînzare.

In textul primitiv al legii agrare din 1889, d-l Carp prevăzuse ca o treime din venitul provenit din achitarea loturilor vîndute să fie rezervată unui fond, din care avea să se cumpere la licitaţie publică moşiile mari, destinate să reîntregească domeniul Statutui. In programul pe care partidul naţional-liberal şi-l da la Iaşi în 1891, se formula clar ideea unei instituţiuni menite să înlesnească ţăranilor creditul necesar pentru cumpărarea proprietăţilor mari ce s'ar fi ivit de vînzare.

Trebue însă să ajungem la 1897, ca din iniţiativa guvernului liberal, prezidat de d-l Aurelian, să ia naştere proectul Casei Rurale. Instituţia era concepută ca un organism de Stat, menit „să înlesnească cultivatorilor romîni cumpărarea de moşii de la particulari". De fapt, Statul ar fi cumpărat direct, spre a vinde ţăranilor.

In cuvîntarea remarcabilă,— din toate punctele de vedere,— pe care d-l Aurelian a ţinut'o, pentru a sprijini proectul, d-sa zicea: „Am căutat, curat şi simplu, ca pămîntul romînesc să treacă, cît se poate, în mîinile cultivatorilor, ca proprietatea noastră să nu se deprecieze şi să înlesnim ca cu creditul statului, care este creditul general, să înlesnim achiziţia proprietăţii acelor oameni, care nu au alte mijloace de traiu de cît munca pămîntului". Şi mai departe: „Noi voim ca fiecare ţăran să aibă o bucată de pămînt în această ţară, urmînd astfel tradiţiunea fundatorilor partidului naţional-liberal (Aplauze)".

Iar raportorul legii, regretatul Stolojan, exprima exact aceiaşi idee: „Idealul posibil este acesta: să nu rămînă nici un ţăran fără o bucăţică de pămînt şi o căsuţă, pentru ca toţi să fie lipiţi, şi cu interesul şi cu iubirea, de pămîntul patriei sale (Aplauze)." Astăzi concepţia ce ne-o facem despre Casa Rurală e poate, în această privinţă, mai puţin ambiţioasă. Intrevedem un ideal mai practic şi mai sigur de atins. Am vrea să ne ferim de a cădea în greşala legilor de împroprietărire ce s'au perîndat de la 1864 încoace. Nu ne e de loc indiferent să ştim ce întindere şi valoa-

Digitized by Google

re economică va avea bucăţica de pămînt dobîndită de ţărani şi vom fi foarte fericiţi ca, prin mijlocirea Casei Rurale, să se ridice o clasă sănătoasă şi rezistentă de ţărani proprietari. Casa Rurală nu se va dezinteresa de soarta celorlalţi. O funcţie tot aşa de mare a Casei Rurale,—pe care nu o prevăzuze proectul primitiv,—va fi să înlesnească asociaţiilor ţărăneşti creditul necesar, spre a putea arenda de la stat sau particulari moşii în corpuri întregi. Dar azi, cît de mari ar fi deosebirile de concepţie şi alcătuire între proectul din 1896 şi cel actual, un lucru e sigur, că atunci, ca şi acum, Casa Rurală se inspira din acelaşi principiu just fecund: dreptul statului de a interveni în repartiţia proprietăţii funciare, favorizînd procesul binefăcător de transformare normală a marii proprietăţi în mică proprietate ţărănească.

Nici un proect de lege n'a întîmpinat mai multă ostilitate din partea adversarilor partidului liberal. Casa Rurală a fost denunţată ca un atentat împotriva proprietăţii mari. „D-voastră voiţi,—zicea d-l Take Ionescu,—să lucraţi fără vreme, să vă substituiţi operei cuminte a vremii, vroiţi, prin o simplă măsură arbitrară, să decapitaţi o naţiune, să o împingeţi cu o sută de ani înapoi, să scoborîţi idealul său naţional şi social, să o transformaţi aşa cum n'aţi mai recunoaşte-o". Şi aşa îşi termina cuvîntarea cea mai pasionată din cîte s'au pronunţat împotriva Casei Rurale:—„După urma Casei Rurale nu văd de cît un dezastru financiar, un dezastru economic şi un dezastru social şi naţional".

Din rîndurile partidului liberal chiar, se ridicau obiecţii. Se aducea întîmpinarea că finanţele Statului ar putea fi periclitate printr'o abundentă şi precipitată emisiune de rentă. Mulţi se temeau de lipsa de destoinicie şi imparţialitate a unei administraţii de stat avînd rolul de a cumpăra şi a vinde moşii. Adevărul e, că mai ales criza internă, pe care o străbătea organismul partidului liberal, a împiedicat proectul Casei Rurale, votat de Cameră, să devină lege. Şi cine ştie dacă, pusă în aplicare de acum 12 ani.... [1])

De atunci ideia Casei Rurale a fost îndelung desbătută în Parlament, în întruniri, în presă, în publicaţii speciale, şi astăzi ea nu mai sperie pe nimeni. Ba s'ar zice că ea s'a impus tuturor ca vădită necesitate economică şi socială.

Partidul conservator, silit să recunoască, dacă nu gravitatea, dar cel puţin existenţa unei probleme agrare, tîrît, pe de altă parte, de curentul de opinie ce-l stîrnise partidul liberal, a încercat să-şi apropie ideia Casei Rurale. Dar n'a reuşit de cît s'o reducă, s'o deformeze şi s'o facă infecundă. In programul ultimului guvern conservator a figurat promisiunea că se vor cumpăra proprietăţi

1) **De sigur, aci autorul avea intenţiunea să revină, pentru a dovedi că, în acel caz, n'am fi avut, poate, să suferim grozăviile din primăvara anului 1907...** ***Nota Redacţiei.***

Digitized by Google

particulare, scoase în licitație publică,—pentru a spori domeniul Statului.

Proectul preconizat de generalul Manu, adoptat de guvern, era ca în budget să se înscrie anual, pentru acest scop, o sumă de trei milioane de lei. Cu alte cuvinte, o sumă ce ar fi ajuns să se cumpere un maximum de 5,000 hectare și să se împroprietărească pe loturi insuficiente 1,000 de săteni pe an.

Soluția aceasta, a unei poreclite „Casete Rurale", nu mulțumea pe toți conservatorii. Cel dintâiu d-l Take Ionescu s'a lepădat de ea, spre a adopta soluția acelor ce-și reprezentau Casa Rurală ca o instituție de credit privat. D-l T. Ionescu,—într'un discurs la Craiova,—era de părere că țărănimea și-ar putea mări patrimoniul în ziua când se va face pentru ea ceia ce Banca Națională a făcut pentru negustori, Creditul Funciar pentru proprietatea mare, Banca Agricolă pentru Arendași (spune expres și d. Stolojan în 1896). Și d-sa era convins că creditul privat ar fi bucuros să înființeze pentru țărănime o astfel de instituție, dacă statul i-ar da siguranța operațiilor, punîndu-i la dispoziție aparatul său de percepere și urmărire. D-l T. Ionescu mai avea grija să spună, că nu s'ar opune ca statul să fie părtaș la capitalul de fundație al instituției; ne lăsa însă în nedumerire asupra rolului ce d-sa conceda capitalului străin într'o instituție menită să prezide la mutația proprietății noastre funciare și la înălțarea economică a țărănimii românești.

Proectul acesta, foarte eclectic în principiu și vag schițat ca mecanism, nedeslușit în consecințele lui, are numai meritul să ne arate drumul, pe care ideia Casei Rurale l'a străbătut în spiritele ce-i arătase odinioară cea mai mare ostilitate.

Dar pe când partidul conservator ceda asupra principiului Casei Rurale, oprindu-se la proecte menite să-i zădărnicească aplicația, în convingerile partidului liberal concepția Casei Rurale se lărgea, se purifica și se preciza ca cea mai temeinică soluție a problemei agrare.

D-l Take Protopopescu, în studiul său asupra Casei Rurale, observă că, în interval de 10 ani de la alcătuirea primului proect de Casă Rurală, o îndoită experiență socială a venit să ne arate ce poate și ce trebue să fie această instituție.

Pe de o parte criza financiară a anului 1900—1901 ne desvălea un adînc dezechilibru al economiei noastre naționale; nu erau atunci primejduite numai finanțele statului, ci toate acele instituțiuni în care se resfrînge situația proprietății urbane și rurale. Pe de altă parte tocmai în perioada acea critică țărănimea, răspunzînd la inițiativa conducătorilor ei firești, dovedea un spirit de asociație și o putere de organizare de care până atunci foarte puțini ne dasem seamă. Succesul crescînd al băncilor populare și soliditatea obștiilor sătești, care cumpărase sau arendase moșii mari, nu puteau fi nesocotite de legiuitorul liberal. Spre marea cinste a partidului liberal, Parlamentului din 1900—904 i se datorește, pe lîngă o liberatoare politică financiară, două intervenții

Digitized by Google

de cea mai mare însemnătate economică și socială: Legea de organizare a Băncilor Populare și legea privitoare la obștiile sătești, pornită din inițiativa D-lui T. Protopopescu.

In discuțiunea răspunsului la mesagiu în sesiunea 1903—04, adversarii partidului liberal au încercat să prezinte legea obștiilor ca o renunțare la însăși principiul Casei Rurale.

Participînd la desbateri, am ținut din potrivă să afirm că, de oarece obștiile sătești vor grăbi procesul de transformare a proprietății mari în proprietate țărănească, e cu atît mai necesar ca statul să intervină în acest proces prin mijlocirea Casei Rurale. Susțineam că statul nu se poate dezinteresa nici de soarta noilor proprietăți create, nici de repercuția ce modul lor de exploatare poate să-l aibă asupra bogăției naționale. Casa Rurală urma, deci, să aibă atribuțiuni mult mai largi, de cît acelea ce pot fi îndeplinite de o simplă instituție de credit.

Și vorbind astfel, nu exprimam decît păreri pe care le știam împărtășite de cei mai numeroși membri ai majorității liberale.

De la aceiași convingere pornește și Banca țărănească propusă de d-l Haret și dezideratele formulate în luminosul studiu pe care dl. Protopopescu l'a consacrat Casei Rurale.

Evenimentele din Martie au venit însă să arate, mai mult decît orice discurs sau studiu, cîtă înțeleaptă prevedere era în inițiativa acelor care, acum 12 ani, au încercat să înfăptuiască o instituție pe care ne-o impune azi o dureroasă experiență.

* * *

In proectul ce ni se înfățișează de guvern, Casa Rurală e definită ca o instituție ce are de scop să procure asociațiilor țărănești creditul necesar spre a cumpăra sau arenda moșii (vezi definiția proectului).

Care sînt caracterele esențiale ale instituției ? Mai întăiu, în ceia ce privește organizarea ei, Casa Rurală va fi o instituție mixtă, adică formată cu capital procurat parte de stat, parte prin subscripție publică. In afară de capitalul în acțiuni, Casa va mai avea dreptul să emită obligații garantate cu fondul proprietăților împrumutate, se va bucura pe deasupra de garanția creditului public.

In această organizare, Casa Rurală e scutită de neajunsurile ce ar putea să aibă un așezămînt exclusiv de stat sau o bancă privată și întrunește deopotrivă foloasele ambelor sisteme. (v. Take Protopopescu).

Statul nu mai apare țărănimii ca un atotputernic distribuitor de pămînt. Influențele politice, lăcomia proprietarilor doritori de a vinde sau de a arenda cu prețuri exagerate, graba țăranului de a cumpăra o proprietate dincolo de puterile sale, se vor isbi de rezistența acționarilor interesați. La rîndul său, statul va păstra misiunea de a îngriji tocmai de interesele generale, el va țărmuri dorința de cîștig a acționarilor și va asigura institu-

Digitized by Google

ţiei conlucrarea obligatorie a organelor sale administrative şi financiare. (v. broşura Protopopescu).

Al doilea caracter esenţial îl găsim în mecanismul instituţiei. Casa Rurală nu mai tratează nici cu proprietarul doritor să vîndă, nici cu ţăranul izolat, ahtiat să cumpere. (*Ante-proectul cunoscut de mine*). Clientela ei exclusivă va fi formată din asociaţiile ţărăneşti, constituite după anumite forme legale, adică prezintînd garanţia răspunderii solidare şi putînd să depună o parte din preţul convenit pentru cumpărarea (sau arendarea) moşiei.

Al treilea caracter, de sigur tot atît de important, rezidă în noua funcţie atribuită Casei Rurale. Toate moşiile nu sînt de vînzare, şi toţi ţăranii nu pot să cumpere, dar ei au dovedit de mult că, asociindu-se, pot avea priceperea, hărnicia şi cinstea celui mai bun şi solid arendaş. Le lipsea creditul faţă de proprietar. Casa Rurală îşi va lua sarcina să procure tovărăşiilor de săteni creditul necesar exploataţiei şi mai ales creditul faţă de proprietarul care va consimţi să le dea moşia în arendă.

* * *

Care sînt criticele ce se pot aduce Casei Rurale, astfel constituită ?

Înlăturînd din discuţie obiecţiile ce ar privi însăşi principiul Casei Rurale, ca fiind un punct dobîndit, aşi avea de făcut următoarele observaţii de ordin practic.

O primă observaţie relativă la administraţia ei complect independentă de organismul băncilor populare. Casa Rurală e chemată să îndeplinească operaţiuni foarte însemnate, dese ori grele şi în tot cazul răspîndite în tot cuprinsul ţării. Funcţionarea ei ar reclama un mecanism complect şi costisitor, dacă nu se va putea rezema pe organismele existente ale băncilor populare. Proectul nu stabileşte legătura necesară între aceste două instituţii, menite să funcţioneze paralel.

Minimul de întindere al lotului, ce se poate dobîndi de un ţăran fără pămînt, s'a socotit la 3 hectare. Vezi demonstraţia mai sus, învederînd insuficienţa unui astfel de lot, spre a forma o proprietate ţărănească economică, şi neajunsul de a înmulţi numărul proprietarilor parcelari. S'ar putea totuşi menţine această limită inferioară, pentru loturile aşezate în apropierea oraşelor (posibilitatea de a face grădinării etc).

Alături de mica proprietate, stă în putinţa Casei Rurale să încurajeze crearea proprietăţii mijlocii. Utilitatea ei economică şi socială nimeni nu o poate pune la îndoială. Ea va utiliza munca ţăranului proletar şi va servi de model de cultură a micului cultivator. Casa Rurală ar putea rezerva o zecime din întinderea moşiilor cumpărate, prin mijlocirea ei, spre a înfiinţa proprietăţi de 50—100 hectare, pe care le-ar vinde exact în aceleaşi condiţii ca loturile ţărăneşti. Se va pune însă condiţia ca acei ce vor să dobîndească atare proprietăţi să aibă anumite garanţii profesionale. Se va da preferinţă absolvenţilor şcoalelor de agricultură superioară şi apoi celor inferioare.

Intervenţia şi autoritatea Casei Rurale trebue să se exercite

Digitized by Google

şi asupra modului de cultură în proprietăţile dobîndite prin creditul ei, bine înţeles atît cît ţăranul îi va rămînea debitor. Se invocă dese ori rutina ţăranului. Avem în ţara noastră o experienţă foarte instructivă, avem cultura tutunului foarte reuşită,— cît o permite clima şi solul,—şi rentabilă, dar făcută după norme impuse de administraţia monopolului. În 5—6 judeţe (sînt cîte-va mii de ţărani care solicită de la R. M. S. favoarea de a cultiva tutunul) mai bine de 7000 hectare se cultivă după anumite regule hotărîte de şefii de cultură ai Regiei, şi cînd ţăranul a văzut că-i raportă mai mult de cît altă cultură, s'a supus tuturor regulelor prescrise.

E datoria Casei Rurale să se ocupe tot atît de aproape de contractul de arendare pe care-l girează, ca şi de proprietatea ce se va înfiinţa prin creditul ei. Nu-i de loc indiferent numărul ţăranilor asociaţi, întinderea loturilor ce va cădea în partea fiecăruia, relaţiile convenite între membrii obştiei şi situaţia ce se crează sătenilor rămaşi în afară de tovărăşie.

Obştia nu va beneficia de creditul Casei Rurale, dacă nu întruneşte cel puţin o treime din numărul plugarilor aşezaţi pe moşia ce se ia în arendă. E neîndoios că acolo unde numai 3—4 ţărani ar înlocui arendaşul, exploatarea poate să continue mai nemiloasă chiar ca în trecut. Cunoaştem cu toţii pilde. În cît priveşte întinderea loturilor ce va reveni fiecărui asociat, e bine să se stabilească un maximum de întindere, ca şi pentru lotul căpătat în proprietate, nu e însă acelaş lucru pentru întinderea minimă pe care ţăranul s'a învoit s'o ţină în arendă. Aci nu mai e vorba de valoarea economică a unei proprietăţi, ci de nevoile individuale ale fiecăruia. Ţăranul lipsit de pămînt şi vite se va mulţumi cu parcele mult mai mici de cît consăteanul lui înstărit ; şi dacă e un interes al economiei naţionale ca printre ţăranii proprietari să se facă o selecţie, e din potrivă necesar ca în asociaţia de arendare să găsească loc cît mai mulţi săteni. Se va mai prevedea iarăşi situaţia celor rămaşi în afară de obştia de arendare, atunci cînd întinderea moşiei luată în arendă întrece suma loturilor maxime ce şi-ar putea atribui fiecare asociat. Presupunem o moşie de 1000 hectare, luată în arendă de 25 de săteni. Dacă în mijlociu fiecare asociat şi-a atribuit cîte 20 hectare, mai rămîn încă 500 hectare disponibile. Cum vor fi ele exploatate ? Evident prin subarendare. Mai nici odată obştia nu organizează exploatarea colectivă. Trebue deci prevăzute condiţiile în care se vor subarenda la alţi consăteni. E poate necesar să nu se permită altă formă de învoială, de cît subarendare în bani. S'ar acorda asociaţiilor un profit de 10%, bunăoară, peste preţul plătit de ei ca primă arendă, constituindu-se un fond de rezervă al asociaţiei....

Împotriva Casei Rurale se exprimase odinioară temerea că va provoca o prea răpede desmembrare a marii proprietăţi spre paguba economiei naţionale şi a finanţelor publice. Temerea aceasta ar fi astăzi lipsită de orice temeiu. Pe de o parte carac-

Digitized by Google

terul mixt al instituţiei,—unde capitalul privat e deadreptul interesat,—pe de altă parte îngrădirile prevăzute pentru cumpărare, sînt de natură să'ntîrzie chiar un proces recunoscut necesar. De altmintrelea, cine poate să judece mai departe de cît strîmtul lui interes de moment îşi dă seamă că proprietatea mare va cîştiga în valoare ceia ce va pierde (pe bani) în întindere.

Acţiunea Casei Rurale se poate exercita, mai repede dacă nu mai eficace, cu ajutorarea obştiilor ce se vor constitui spre a arenda moşii. Asociaţia solidară a sătenilor, exploatînd pămîntul după raţionale norme de cultură, oferind proprietarului pentru plata arenzii garanţia creditului public, ne apare ca cea mai fericită soluţie posibilă: pentru ţăran, pentru proprietar, şi pentru economia noastră naţională. De fapt experienţa e făcută de ani de zile (Vezi Anuarul băncilor populare pe 1906).

E vorba de a generaliza o experienţă reuşită şi privită actualmente cu simpatie de ambele noastre partide. Parlamentul conservator, spre a şterge impresia recensămîntului şi desigur spre a dovedi interesul ce-l poartă ţărănimii, a votat legea prin care se acordă obştiilor înlesniri la arendarea bunurilor statului *). Asociaţiile sînt ţinute să depună numai $^1/_8$ din garanţia cerută de legea Contabilităţii publice pentru a licita şi sînt preferite chiar, dacă oferta lor rămîne cu 5% mai jos de oferta concurenţilor particulari. In practică avantagiile erau minime, de oarece se menţinea principiul licitaţiei. Chestiunea va primi o soluţie definitivă, cînd prin lege se va hotărî că moşiile statului şi ale instituţiilor publice de binefacere nu pot fi arendate decît obştiilor de săteni.

Rămîne însă să ne întrebăm ce s'ar putea face spre a favoriza obştiile ce vor trata cu proprietarii particulari.

Dl. Haret (vezi Banca Ţărănească), prevăzînd obstacolele ce vor sta în calea obştiilor de arendare,—neîncrederea proprietarilor, interesele opuse ale arendaşilor eliminaţi,—a propus ca legea să isbească, cu taxe fiscale sporite, proprietăţile arendate particularilor şi să scoboare fonciera cerută obştiilor.

Principiul diferenţierii impozitului fonciar, după natura exploataţiunii la care e supus pămîntul, e consacrat de legislaţia noastră fiscală.

Pentru combaterea absenteismului, s'a impus proprietarul trăind peste graniţă cu o foncieră îndoită decît a celor ce-şi cultivă de-adreptul moşia. Fonciera e mai ridicată pentru moşia arendată, decît pentru moşia exploatată direct de proprietarul ei. De ce n'am face un pas înainte, se întreabă dl. Haret? Am convingerea că pasul acesta ar trebui să-l facem hotărît, şi sigur că vom călca în teren sănătos de dreptate.

Exploataţia în sistemul de arendăşie nu mai poate invoca în prezent nici o justificare economică sau socială. Aiurea arendaşul intervine în exploataţia agricolă ca reprezentant al capitalului. La noi multă vreme (şi astăzi în bună parte) arendaşul a

*) Proectul a rămas înmormîntat în secţiunile senatului.
Nota redacţiei

Digitized by Google

fost un colector de dijmă. El îndeplinea o funcție, pe care o abandona proprietarul leneș, incapabil sau având alte ocupații. Dar se poate spune, cu drept cuvînt, că prin arendășie s'a ridicat singura burghezie ce o avem astăzi mai înstărită. Dar cu ce preț?... In ultimii 15 ani arendașilor le-a trebuit mai mult capital ca să se poată mănține, și biruința a rămas tot mai mult trusturilor organizate de străini. Exploatarea nevoilor țărănimii a fost împinsă până dincolo de marginile răbdării;—până... la răscoalele din primăvara trecută. Arendășia este astăzi cea mai primejdioasă formă de cucerire străină a solului național și a destinelor poporului nostru.

Din 3180 arendași sînt 915 străini, care în Moldova posedă mai mult de jumătatea întinderilor cultivate.

Trebue să tindem la suprimarea sistemului de arendare,—și ne stă în putere s'o facem prin măsuri fiscale, adică ridicînd fonciera proprietăților arendate la particulari și sporind patenta arendașului cu taxe progresive. Se cuvine să fim drepți; să nu facem cumva pe arendașii de astăzi să ispășească vina unui regim. Pentru cruțarea intereselor lor legitime, ar fi potrivit ca măsurile fiscale ce s'ar vota să nu fie puse în aplicare decît peste 2—3 ani. Am da în chipul ăsta arendașilor răgazul necesar, ca să-și poată desface vitele, instrumentele de muncă și să-și reguleze compturile în bănci, etc. Pe de altă parte, acest interval ar folosi și acelor proprietari, care ar voi să-și întemeeze o gospodărie proprie.

Fi-va considerată o atare măsură ca o atingere a dreptului de proprietate? Se poate. Dar ea reprezintă cel mai ușor sacrificiu ce se poate cere proprietarilor, care atît de mult au păcătuit, lăsînd pămîntul și sufletele romînești în stăpînirea celui dintăiu pripășit din Galiția sau din insulele grecești. De altfel proprietarului îi rămîne, cu întreaga libertate de a-și exploata moșia, putința de a o arenda obștiilor țărănești, sau facultatea de a-și vinde proprietatea prin mijlocirea Casei Rurale. Cunosc însă o altă obiecție: sînt minori, interzișii, văduve ce nu au putința să-și exploateze moșia. Răspund, că e un cuvînt mai mult ca aceste moșii să treacă cele dintăi în exploatarea,—prin arendă,—a obștiilor ce prezintă chezășia Casei Rurale.

Prin înlăturarea arendașilor se va combate absenteismul proprietarului, se va asigura propășirea obștiilor și se va obține în mod indirect cea mai eficace îmbunătățire a învoelilor agricole.

* * *

Peste atribuțiile ce i se recunosc în proectul guvernului, Casa Rurală ar putea să aibă și alte atribuțiuni, justificate de principiul instituției și în perfectă concordanță cu scopul ce urmărește.

Am văzut că în materie de împroprietărire Casa Rurală nu va ajuta pe țăran să dobîndească o proprietate întîmplătoare, ci numai proprietăți având o valoare economică. Aceste proprietăți

Digitized by Google

se vor crea prin desmembrarea latifundiilor și din alte proprietăți mari, ce prin libera și buna învoială vor fi cedate de proprietarii lor.

Dar proprietatea țărănească economică de sine stătătoare, s'ar mai putea crea și pe calea transacțiilor libere, spontanee între micii proprietari. La noi însă, proprietatea țărănească creată prin lege e îngrădită de bariere artificiale. Imposibilitatea sau greutatea,—pentru țăranul ce deține pămîntul de la legile agrare,—de a vinde acest pămînt, chiar atunci cînd prin moșteniri s'a redus la cîteva prăjini, s'a opus la reîntregirea acestor parcele în mîinile celor harnici și economi.

Pe de altă parte protecția, ce legea a voit să acorde celor slabi sau neprevăzători, a fost în bună parte iluzorie.

La 1879, după intenția lui C. A. Rosetti, Camera votă legea prin care se anulau vînzările deghizate ale pămînturilor date clăcașilor. Operațiile cămătarilor au continuat însă, și statistica arată că în unele județe 14—30% (?) [1]) din aceste pămînturi nu se mai stăpînesc de proprietarii lor legali.

E neîndoios că inalienabilitatea loturilor țărănești, dintr'o măsură ocrotitoare, s'a întors împotriva unei selecțiuni firești între muncitori și a contribuit să agraveze procesul de pulverizare a pămîntului, provocat de regimul nostru succesoral.

Din toate părțile, și pe bună dreptate, inalienabilitatea e denunțată ca o piedică la o mai bună repartiție a proprietății țărănești. Și totuși, ni se pare tot așa de evident că, dacă mîine loturile țărănești ar fi declarate alienabile, s'ar petrece același lucru ce s'ar fi petrecut și după 1864. In locul unei selecții cum am dori-o, s'ar întîmpla că în fiecare sat 2—3 cămătari și-ar crea adevărate proprietăți mari prin deposedarea consătenilor lor.

Adevărul e că, între menținerea actualei stări de lucruri și desființarea pur și simplu a inalienabilității, poate să intervină o soluție, ce va permite întregirea parcelelor în proprietăți țărănești înlăturînd posibilitatea speculei. Pentru aceasta, ar fi necesar să încredințăm Casei Rurale o nouă atribuție.

Iată cum îmi reprezint lucrurile. Pămîntul țărănesc, fără deosebire de origină legală, va fi declarat alienabil, dar această înstrăinare pentru proprietățile mai mici de 10 hectare nu se va putea face decît prin licitație publică, prezidată, condusă de Casa Rurală prin mijlocirea unui organism local, comunal, ce poate fi Banca populară. Casa Rurală va participa la licitație, spre a reține pe socoteala sa proprietatea țărănească ce nu va fi atins minimul de preț fixat pe fiecare regiune. Casa Rurală va mai avea dreptul exclusiv de a institui pentru aceste proprietăți țărănești operațiile unui credit hipotecar putînd să împrumute pînă la $^2/_3$ din valoarea proprietății. Hipoteca va fi realizabilă, și

---

1) **Semnul de întrebare din manuscris se justifică. In adevăr, din statistica publicată de Ministerul de Interne, pe care autorul nu o putea cunoaște, rezultă că arendările pămînturilor țărănești nu ajung la proporțiile ce se presupuneau înnainte.**

Nota redacției

Digitized by Google

fondul vîndut prin licitaţie publică, în caz de neplată a ratelor. Cumpărătorii loturilor nu vor putea fi decît sătenii ce nu posedă mai mult de 30—40 hectare.

In fine, tot în legătură cu această atribuţie de credit rural ţărănesc, Casa Rurală şi-ar putea lua sarcina să răscumpere contractele de arendare ce grevează proprietatea ţărănească, ca adevărate datorii uzurare.

In regiuni unde pogonul se ia în arendă de la proprietar cu 30 lei, ţăranul îşi arendează propriul său pămînt cu 8—10 lei pe cîte 9 şi 11 ani înainte: practică comună şi generalizată (Vezi „Camăta la sate", de Take Protopopescu: pogonul cedat cu 5 lei şi rearendat de cămătar cu 40).

Se va stabili mai întăiu, că pămînturile ţărăneşti nu se pot arenda, decît dacă aparţin minorilor, văduvelor, infirmilor. Casa Rurală nu va arenda pămînturile ţărăneşti luate în posesie, decît pe timp de trei ani, urmînd după acest interval să le scoată în vînzare.

Pentru anularea închirierilor existente, s'ar putea proceda în chipul următor: Judecătorul de pace va cerceta toate contractele autentice de arendare. Cînd preţul de arendă stipulat reprezintă un preţ normal pentru localitate, contractul va fi declărat valabil încă pe 2 ani, adică se va aplica acestor arendaşi măsura prevăzuta de noi pentru arendaşii moşiilor mari. Atunci cînd contractul prevede o arendă mai joasă de cît cea normală regiunii, contractul va fi declarat nul şi neavenit. In ambele cazuri, dacă pămîntul a fost arendat ca plată pentru un capital împrumutat,—şi datoria se poate proba,—Casa Rurală va achita pe creditor, constituind o hipotecă de valoare egală în fondul eliberat. Presupunem o datorie de 100 lei, pentru care ţăranul, drept dobîndă, a dat creditorului în arendă cele trei pogoane ale sale, socotite în preţ de zece lei pe an pogonul, pe timp de 5 ani, urmînd ca la termen să restitue integral suma împrumutată. Casa Rurală va achita suma de 100 lei creditorului, constituind o hipotecă egală în cele trei pogoane. Ceia ce va face că proprietarul acestor pogoane se va regăsi în stăpînirea lor, avînd să plătească Casei Rurale o anuitate (socotită cu 6%), de 18 lei. Prin această operaţie, ţăranul care plătea o dobîndă aparentă de 30 lei (pogonul socotit 10 lei pe an, cînd în realitate arenda valora 20 lei), şi reală de 60 lei, pentru o datorie de 100 lei, va plăti în viitor 18 lei pentru aceiaşi datorie (bine înţeles ţăranul îndatorat va avea oricînd facultatea să-şi ridice hipoteca). Casa Rurală va avea dreptul să arendeze loturile ţărăneşti luate în posesie numai pe trei ani, urmînd apoi să le scoată obligatoriu în vînzare.

* * *

Casa Rurală va fi pentru ţărănimea noastră organismul regulator al vieţii sale economice. Casa Rurală ar putea cuprinde patru mari secţiuni sau subdiviziuni:

Digitized by Google

1) Secţia împroprietăririlor.
2) Secţia arendărilor.
3) Secţia creditului hipotecar.
4) Secţia creditului personal—(Banca populară).

Apare de o evidentă necesitate, ca aceste secţiuni să fie întrunite într'o direcţie unitară, menită să asigure o strînsă legătură şi un reciproc control între diversele operaţiuni ce cad în atribuţiile Casei Rurale.

Casa Rurală va avea deci ca rezultat: 1) să modifice actuala repartiţie a proprietăţii funciare, creînd mici proprietăţi economice, primitoare de o cultură intensivă (aceste proprietăţi ţărăneşti vor proveni din desmembrarea proprietăţii latifundiare şi din întregirea proprietăţilor parcelare); 2) va permite să înlocuim actualul sistem de arendăşie, substituind arendaşului intermediar şi spoliator—asociaţa ţărănească; 3) va pune la dispoziţia ţărănimii creditul hipotecar şi personal, menit să înlăture uzura din sate, să ajute şi să ridice gospodăria ţăranului proprietar, arendaş sau simplu muncitor cu braţele, să favorizeze numeroase iniţiative pe teren de cooperaţie ţărănească.

Casa Rurală întruneşte, pentru înălţarea economică şi socială a ţărănimii, cele două mari forţe ale societăţilor moderne: intervenţia statului şi virtutea asociaţiei între muncitori. Casa Rurală înseamnă cea mai temeinică soluţie a problemei agrare.

Dr. Ion Radovici

Digitized by Google

COMETA

Comedie în trei acte şi în versuri

ACTUL AL II-lea

Serată dansantă la D-na Gubin. In fund se întrevede salonul în care lumea dansează pe-o arie de vals. Scena din faţă reprezintă un alt salon.

Scena I

TANŢA, TITY

TANŢA

(intră făcîndu-şi vînt cu evantaiul)

Uf! Nu mai pot! Ce sară!

TITY

(aplecîndu-se pe speteaza fotoliului, cercînd să-i sărute umărul)

Ce umeri! O Carară

Nu i-ar putea întrece! **(In acest timp Roro intră cu poetul Colum*)**

Scena II

TANŢA, TITY, RORO, COLUM

TANŢA

(ameninţînd peste umăr, cu eventaiul)

Galant eşti astăseară!

TITY

(aplecîndu-se din nou)

Şi braţul....

TANŢA

(retrăgînd braţul)

Nu... nici braţul...

***) Pe acest biet poet zetarul nostru, în No. trecut, l'a făcut preot.**

Nota redacţiei

Digitized by Google

TITY
(acelaş joc)
Nici mina ?....

TANŢA
Nici-o mină !
Doar degetele numai, dar... între noi rămînă !

RORO
(din prag)
Discreţie garantată !

TANŢA
(întorcîndu-se jenată)
A, bardul !
He ! Colum !...
Cînd ai căzut din lună ? Parc'ai mai prins volum...

COLUM
Eu voiu fi prins, se poate ; dar nu ştiu editorul...

RORO
(întinzînd braţul lui Colum)
Continuaţi duetul... Revendic autorul !

(Se'ntoarce şagalnic, făcîndu-se că pleacă)

TANŢA
(căutînd să fie amabilă, către Colum)
Dar unde-aţi fost ?

COLUM
La ţară.

TITY
Ei, asta-i ! In Olimp !

TANŢA
V'aţi recules, desigur ; lipsiţi de atîta timp....

TITY
Poeţii nu'şi dau samă de timp... Ei sînt eterni...

COLUM
(cu o umbră de tristeţă)
Sînt paseri care pleacă de frigul asprei ierni
Şi noi sîntem ca ele, instinctul nu ne'nşală
Şi pribegim îndată ce presimţim răceală...

Digitized by Google

TANŢA

Din partea cui răceală ?

TITY

Te'nşeli. Un dric, poete,
N'ar fi putut să ducă grămada de regrete
Ce le-ai lăsat în urmă...

COLUM

(cu un fior)

Funebru e amicul !

RORO

(către Tity)

Pe urma Dumitale cînd să trimetem dricul ?

TITY

Eu nu's grăbit ca domnul, şi-orice temperatură
In jurul meu veţi face : răceală sau căldură,
Le-oiu îndura eroic...

RORO

De asta nu mă mir :
Te ştim cum te sacrifici....

COLUM

(către Tanţa)

Asemenea martir
Mi-ar fi plăcut şi mie să fiu, şi-aş fi rămas.
Eu, pentru o zîmbire...

TITY

Cu zeii din Parnas
Te-ai fi luat de peplum ?

COLUM

(cu un ton glumeţ)

Nu te lega de zei !
Că zeii se răzbună... Eu mi-i cinstesc pe-ai mei....

TITY

(cu o compătimire comică)

Sărmanul idolatru !

COLUM

Slujeşte fiecare
Un cult pe lumea asta şi îi înalţ'altare,
Îi trebue un idol la care să se'nchine
Şi căruia el însuşi îi dă puteri divine...

Digitized by Google

El e stăpîn şi poate să-l darme cînd voeşte,
Căci el i-a dat viaţă... Un idol nu trăeşte
Decît atunci cînd jertfa pe-altarul lui mai arde...
De aceia nu-ţi dau voe...

TITY

Aşa! Ei bravo, barde!
Revolta-i legitimă...

COLUM

Ei, domnule Rosnov,
În viaţă pentru unii e cald ca'ntrun alcov
În care îndulcită pătrunde-orice lumină;
Covoarele'n odaie aştern ca o surdină
Pe zgomotele aspre ce vin pănă la dînsul...

TITY

Destul, maestre dragă, c'o să ne-apuce plînsul!

TANŢA

Tot elegiac, ca'n vremuri...

RORO

(către Colum)

Urmează pentru mine!

TITY

(scoate batista)

Să plîngem mai departe!

TANŢA

Un *tour* de vals mai bine....

(*Tity* gata să accepte: în timpul acesta muzica încetează. D-na Gubin şi invitaţii intră pe scenă).

Scena III

ACEIAŞI, D-NA GUBIN, D-NA MIREA, LUCICA, CLEO, NINETA, SCULPTORUL PRALEA, HALS, RUDI, INVITAŢI

PRALEA

Splendid arcuş!

HALS

Diabolic!

NINETA

Serafic!

Digitized by Google

RUDI

Sarasate!

HALS

Un *Wasserfall* armonic de triluri şi stacate!

TITY

(către grupul din faţă)

Urcat e diapasonul!

D-NA GUBIN

Frumos!

D-NA MIREA

Aici staţi voi?

TITY

(arătînd pe Colum)

A re'nviat poetul!

LUCICA

Să-l auzim şi noi!

NINETA

Cînd ai sosit, divine?

CLEO

Visez?...

D-NA GUBIN

Ce vă miraţi?
La noi întotdeauna artiştii consacraţi
Sînt musafirii casei...

COLUM

(înclinîndu-se)

Prea multă cinste, Doamnă!

D-NA GUBIN

Nu... nu... noi ştim prea bine talentul ce însamnă...
Şi sîntem foarte mîndri!... Pe cînd trăia Gubin,
Alexandri, sărmanul... Ce de-amintiri îmi vin...
Colea-şi trăgea fotoliul... şi cîte nostimade
Nu ne spunea... Vai, Doamne, ce suflet cum se cade!

TITY

Să-i trecem dar fotoliul.... Nu te jena, Colum!

COLUM

Mi-ar prinde poate bine după atîta drum...

Digitized by Google

TITY

Aşază-te atuncea...

RORO

(către D-na Mirea)

Ah! E incorigibil!

TITY

(către Colum)

Ia loc şi te declară de-acum inamovibil!...

D-na MIREA

Păn' nu şi-o spune Tity sentinţa lui, se poate?
Mă rog, ce 'nsamnă asta să rîzi mereu, de toate?...

D-na GUBIN

Ei, lasă-l, că nu strică cu gluma nimănui...
Gubin al meu, sărmanul, era la vîrsta lui
Aidoma ca dînsul...

TITY

O, Doamnă, -s încîntat
Că aducea cu mine ilustrul răposat!

RUDI

C'o mică diferenţă: era un om cuminte....

HALS

Ha! Ha!

PRALEA

Ai! A păţit-o jongleur-ul de cuvinte...

TANŢA

Lăsaţi Cometa 'n pace!

HALS

Mă rog, care cometă?

(fetele rîd cu înţeles)

PRALEA

(cu mirare)

Cum, n'aţi văzut-o încă? Ciudat! Dar nu-i gazetă
Să nu-i fi dat portretul...

FETELE

(cu mirare)

Care portret?

Digitized by Google

PRALEA

Ce fel?

N'ați auzit de noua cometă Baladel?

CLEO

Cum? Baladel îi zice?...

RORO

(către Tity)

Ce! ai un concurent?

TITY

(grav)

Un *interim* pe care îl las pe firmament
Cînd mă cobor în lume...

D-na MIREA

(către Pralea)

Și cum e?...

PRALEA

O splendoare!
Dar numai către ziuă, tîrziu de tot, apare....
Cînd e senin...

NINETA

Ei, asta-i! Noi o vedem și-acum!

(Fetele rîd)

PRALEA

(se uită, mirat, în toate părțile)

Unde-o vedeți?

LUCICA

Aice!

(haz mare)

PRALEA

Tu o zărești, Colum?

COLUM

(distrat)

Eu?.... nu....

PRALEA

(întrebător, către Hals)

HALS

Nici eu, firește....

Digitized by Google

PRALEA
(către Tity)

Atunci... dar D-ta?

TITY

O văd și nu...

PRALEA

Dar unde?...

LUCICA

Ei. las'. N'o mai căta...

CLEO
(cu mirare, luînd traducerea *Iliadei* de pe masă)

Un nou volum?...

NINETA

Al cui e?...

TITY
(luînd volumul din mîna lui Cleo și uitîndu-se la copertă)

Cunoști pe delicvent?

PRALEA
(uitîndu-se peste umărul lui Tity)

Recidivist...

LUCICA

Maestre, îl știi?

TANȚA

Are talent?

COLUM

Respins de-Academie în unanimitate! (răsfoind volumul)

Sărmane hexametre așa pios lucrate!
Nemuritorii noștri adună pergamente,
Ei nu vor să trăiască în vremile prezente,
Țin să s'asimileze cu vechile carboave,
Le place atmosfera de mucede hrisoave,
Și-au devenit chirilici ca Biblia Scheiană...
Fotoliul academic e pentru ei o strană
În care dorm în pace un somn metusalemic....
Sînt ingineri, istorici, cîte-un poet anemic,
Ce-asistă la ședință ca într'un sanatoriu...
Din cînd în cînd un doctor tușește un memoriu
Sporind cu un infoliu celebrele Anale...
Din cînd în cînd s'aude cîte-un *aeternum vale*,

Digitized by Google

Spre-a da o desminţire, căci foarte-adeseori
Mor şi-academicianii, deşi-s nemuritori!
Tăcere 'n necropolă şi alt postum ia strana
Aceluia ce-şi mută fotoliu în Nirvana...
Dar dacă mai există sau nu literatura,
Şi dacă arii nouă mai cîntă zeul Pan,
Ei ce-au pierdut de-apururi contactul cu natura,
Nici nu voesc să ştie... stau după paravan,
Se 'mbracă în giubele de pergamente vechi
Şi cu peceţi şi-astupă augustele urechi,
Spre-a nu-i lovi—oroare!—cumva curentul nou...

CLEO

Dar sînt atîtea premii?....

COLUM

Da. Dar de-aşa cadou
Nu-s vrednici literaţii... Sînt premii, un nămol...
De pildă, anul ăsta, staţiunea Tekir-Ghiol
A fost încoronată...

TITY

(compătimitor)

Aveţi dreptate voi!
Poftim! s'arunci un premiu într'un aşa noroi!

RUDI

Se spune că e muncă în opul premiat...

COLUM

(ridicînd cartea)

O fi! Dar asta nu e? Homer reînviat
Prin truda şi voinţa unui Benedictin...
Ce stăruinţă trebui şi ce amarnic chin
Spre a călca pe urma lăsată de-un gigant
S'a întrebat el oare, maturul corp savant?....

PRALEA

De noi, sculptorii-i bine. Noi nici nu vrem să-i ştim.
Pe ei ori alţi macabri clienţi de ţintirim
Tot dintr'un lut îi facem... Păcat că mor cam rar...
La mine plastilina stă gata 'n buzunar...

D-na GUBIN

Dar răi sînt azi artiştii! Sărmanu-Alexandri...
Ce suflet cum se cade....

PRALEA

(către Colum)

Ca noi, cînd om muri!

(Muzica reîncepe zgomotos)

Digitized by Google

HALS
(către Roro)

Intîiul vals, *mein Fräulein?*

RORO

O nu... vă mulţămesc.

HALS

De ce?...

TANŢA

Nu-i place valsul...

HALS

Se poate?... Nu-i firesc.
La noi în dulcea ţară cu Dunărea albastră,
So eine schöne Nixe, cum sînteţi dumnevoastră,
Tresare cînd aude acordul unui vals
Şi nu mai are astîmpăr...

RORO

O fi, domnule Hals!

HALS

Da, da... In viaţa noastră nici nu aveţi idee
Ce loc ocupă valsul... La noi toate se 'nchee
C'un *tour* de vals... Da, valsul! Eu îl ador, dudue!
Atîta frenezie nici într'un cîntec nu e,
Oricît de plin de viaţă ţi s'ar părea acela...
La Capri, la Sorrento se joacă tarantella
(mimează)
In sunet de tambure... O manolă 'n Sevilla
Bătînd din castagnete danţează seguidilla...

TITY
(imitîndu-l)

Ollè!

HALS

Cu-aprinsul ciardaş se laudă Maghiarii....
Dar nici un danţ nu curge în ritmul unei arii
Mai legănat ca valsul... Nici valul mîndrei mări
Pe dune nu descrie mai sprintene mişcări,
Nici adierea serii n'alunecă mai lin
Pe lanurile 'ntinse... Da, valsul e divin!
Da, ori şi ce mi-aţi spune, nu-i nici o melodie
Aşa de fermecată...

CLEO

Destulă teorie!
La ce să pierdem vremea? N'auzi ne chiamă Strauss...

Digitized by Google

HALS

Da, 'l recunosc, *mein Fräulein*, divinul *Fledermaus!*

(îi oferă braţul şi deschide valsul).

LUCICA

Să mergem!

(porneşte cu Rudi)

COLUM

(către Tanţa)

Domnişoară...

NINETA

(Către Roro)

Nu vii?

RORO

Merci, Ninetă!

TITY

(în treacăt)

Ce-aştepţi, domnule Pralea, iar cauţi vre-o cometă?...

(către Roro, oferindu-i braţul)

Pot fi mai în favoare ca Neamţul guraliv?
Permiteţi, domnişoară?...

RORO

(respingîndu-i cu un gest)

Merci, de portativ!

(Tity iese cu tot grupul, afară de Roro).

Scena IV

RORO, singură, apoi TITY

RORO

(se plimbă enervată prin salon)

Ce plictiseală!

(Se opreşte în faţa oglinzii căutînd să-şi potrivească o şuviţă)

TITY

(intrînd)

Pace şuviţelor rebele!

RORO

(fără să se 'ntoarcă)

Aţi spus?...

TITY

N'am spus, dar astfel sînt gîndurile mele!
Cu cît le-adun, cu-atîta îmi scapă mai nebune...

Digitized by Google

RORO

Cum văd, în astă sară nu eşti în toane bune...
Te-a 'ntunecat vre-o umbră trecînd prin infinit ?...

TITY

O nu, dar mi-a fost teamă de vechiul satelit...

RORO

Escaladezi iar cerul ?

TITY

Ce-aş mai căta în cer
Cînd eşti aici ?...

RORO

Atunce ?...

TITY

Nu... am venit să-ţi cer...

RORO

Discreţia mea ?...

TITY

O glumă !

RORO

Ţi-am spus că-i garantată !

TITY

O, cum nu laşi în voe o inimă să bată...

RORO

Eşti cardiac, pe semne... De ce-mi spui asta mie
Şi nu i-ai spus-o Tanţii ?...

TITY

Aceiaşi ironie
Ce şfichiue şi arde cu fiece cuvînt...

RORO

Imi pare c'adineàori aveai mai mult avînt
Pe cînd steteai de vorbă cu blocul de Carara...
Şi blocul re'nviase atunci ca legendara
Statue-a Galateei... Noroc de evantaliu
Că e şi el o armă... Nici cel mai mic detaliu
Nu mi-a scăpat... De-o pildă :

(imitînd pe Tity)

Ce umeri ! O Carară
Nu-i-ar putea întrece !

Digitized by Google

(imitînd pe Tanţa)

Galant eşti astă seară !

(imitînd pe Tity)

Şi braţul...

(imitînd pe Tanţa)

Nu nici braţul...

(imitînd pe Tity)

Nici mîna ?...

(imitînd pe Tanţa)

Nici o mînă !...

(Tity vrea să-i apuce mîna, Roro o retrage)

Doar degetele numai, dar... între noi rămînă...
Aşa era ? !... E bine ?...

TITY

Ah, pentr'un compliment
Atîta 'nverşunare...

RORO

O, ai atît talent
Să 'ntinzi ascunse mreje viclean ca păsărarii...
Un virtuos ce cîntă pe o strună-atîtea arii,
Ţi-atragi în cursă prada ca şerpii sunători,
Ai orice îndrăzneală... De-o pildă, uneori
Te faci smerit ca pajii ce-abia ridică ochii,
Cînd duc din urmă trena bogat 'a unei rochii,
Ca Child Harold arare înnăbuşi un suspin,
Romanticul pe urmă devine-un Arlechin,
Şi dacă nu se prinde, mai faci o piruetă
Şi te arunci în spaţiu supt forma de cometă...

TITY

Cometa, iar Cometa ! Ah, bietul meu simbol !

RORO

Simbolul e o mască...

TITY

Simbolul e-un ocol...

RORO

E deraiarea celor ce-au obosit pe drum...

TITY

Ba nu, e picătura subtilă de parfum
Ce-ţi aminteşte floarea şi toată primăvara....

Digitized by Google

RORO

(ironic)

E stătuia ce doarme în blocul de Carara ?
Nu ?... De ce taci ?... Răspunde ! Allô ! Rămîi afon ?...
De ce-ai venit atuncea ?... (intră Hals, grăbit)

Scena V

Aceiași, HALS

HALS

(bătînd din palme din prag)

Poftim la cotilion !

RORO

Merci !...

HALS

(cu desperare)

Nici cotilionul ?...

(plecînd)

Ai, ai... în țara noastră...

(dispare)

Scena VI

Aceiași, fără HALS

TITY

(privind pe urma lui Hals)

Dar du-te și te-aruncă în Dunărea albastră !

RORO

(rizînd)

Nu îl urmezi ?... Imi pare că 'n alte vremi erai
În frunte totdeauna la cotilion... Ce ai ?

TITY

Un cotilion e însăși viața mea întreagă,
Un lanț de zile negre și albe ce se leagă
Și se preschimbă 'ntruna și iarăși se desfac...
Am ore pesimiste mai negre ca un frac
Și altele senine, albastre, violete,
Strălucitoare zile în roze toalete,
Ca niște flori învoalte cu splendide corole
Ce joacă 'ntr'un amestec nebun, de banderole,
De panglici, de volane,—ah, albe,-atît de albe
Ca perle prinse 'n hora unei bogate salbe,
Le văd cum se resfiră... Sînt zilele de ieri...

Digitized by Google

Şi iată, vin acuma ca negri cavaleri,
Vin zilele funebre şi-aruncă triste pete
Întunecînd lumina attor toalete,
Se 'ngeamănă cu ele şi mi le iau pe rînd,
Se duc în farandolă şi mă trezesc oftînd,
Cu două-trei cocarde la piept, şi cu un gol
Nemărginit în suflet,—vezi, asta-i un simbol!

RORO

Şi ziua de-azi ce haină îmbracă?

TITY

Ştiu şi eu!

Ah, sînt sătul de-attea luciri de curcubeu!
Şi-aş vrea să scap odată de veşnicul alaiu,
De acest bizar amestec de caravanseraiu,
De fantasmagoria aceasta de colori,
Ce m'amăgeşte 'ntruna, de'mi vine uneori
Să cred că am drept suflet o prismă de cristal...
O, dac'ai vrea, tot fastul acest de carnaval
S'ar stinge ca o lume răsfrîntă de oglinzi...

(punînd mîna pe inimă)

Pe prisma asta vie dac'ai voi să 'ntinzi
Cu mîna ta o umbră, nebunele lumini
S'ar stîmpăra, de sigur... de-ai vrea să te înclini
Asupra ei o clipă şi'n ea să te priveşti,
Te-ar prinde 'n mii de feţe frumoas'aşa cum eşti.
Şi fiecare faţă te-ar oglindi întreagă,
Purtînd întotdeauna coloarea ce ţi-e dragă...
Dac'ai voi o clipă...

RORO

(rizînd)

Opreşte-te, cascadă!
Cînd te ascult îmi pare c'aud o serenadă...
Alt'dat'ai face bine s'aduci şi o ghitară
Şi restul,—ca, de-o pildă, tradiţionala scară,
O mantă de hidalgo, o casă cu balcon,
Şi să comanzi şi luna pe-al cerului plafon,
De vrei cu dinadinsul să-mi pari un om serios...

TITY

Ah, rîsul, veşnic rîsul, ca un cuţit tăios...
De ce tot rizi întruna?

RORO

Dar ce?.. Voeşti să plîng!...

Digitized by Google

TITY

De-ai şti de cită vreme şi cu ce grijă string
Eu gîndurile-acestea de care rîzi acuma,
Ai înţelege poate ce crudă-ţi este gluma,
Şi pentru ce 'n saloane cu zgomot uneori
Rîzînd îmi sun crotalii ca şerpii sunători,
De ce devin multiplu şi pentru-ce mă schimb,
De ce melancolia s'aşază ca un nimb
Pe fruntea mea, de parcă sînt sumbrul Child Harold,
Şi pentru-ce, pe urmă, supt tainicul imbold,
Mă 'nalţ ca o cometă şi rătăcesc prin gol,
De ce îmbrac într'una simbol după simbol,—
N'ai mai glumi şi-ai crede ce nu 'ndrăzneam să'ţi spun
Că te iubesc...

(*Roro* rîde cu hohot. In vremea aceasta alaiul cotilionului trece pe-o uşă ca să iasă pe alta. *Tanţa* care-a auzit ultimele cuvinte opreşte grupul, ţinîndu-se de mînă cum se găsea fiecare).

Scena VII

ACEIAŞI, TANŢA, CLEO, LUCICA, COLUM, PRALEA, RUDI ŞI HALS

TANŢA

Ce face?...

TITY

(încurcat)

Spuneam...

RORO

(tăindu-i vorba şi rîzînd)

Că un nebun
Avea în loc de suflet o prismă de cristal,
Ce nu-l lăsa să doarmă... Un caz puţin banal
Precum vedeţi...

LUCICA

Sărmanul!

COLUM

Interesant pacient!

RORO

(fixînd pe Tity)

Vă 'nchipuiţi tortură?! La fiece moment
Să simţi că-ţi joacă 'n suflet, răsfrînt de şepte ori,
Un spectru! Şi ce spectru! Un spectru de colori!
Să-ţi fie bietul suflet pestriţ ca o paletă...

Digitized by Google

S'o vezi așa, de pildă, pe Tanța violetă,
Și indigo, și-albastră și verde, străvezie,
Și galbenă pe urmă,—apoi portocalie
Și roșie, în fine...

TANȚA
(roșie)

Și pentru-ce chiar eu
Din toată adunarea ?!...

RORO
(către Tity)

Răspundeți, domnul meu!...

TANȚA

Tot eu ?... De ce nu Cleo, Nineta sau Lucica?
E-o veșnică manie... Nu mai pricep nimica...
Ce legătură este între acel nebun
Și mine ? E vre una ? Atunci ?...

RORO

Tot eu să spun ?...

TITY

Pardon, eu sînt nebunul...

RORO
(prinzîndu-se în cotilion)

Hai să-l legăm atunci!
Degrabă, strîngeți lanțul!

TOȚI
(făcîndu-se roată în jurul lui *Tity*)

Da, lanțul!

RORO

Mai arunci
De-acuma invective ?

HALS
(conducînd, cu emfază)

La dreapta toți acum!

COLUM

La stînga! strîngeți cercul!

CLEO

Așa!

Digitized by Google

TITY
(cu braţele încrucişate)
Şi tu, Colum?!

COLUM
De sigur!

NINETA
Să nu fugă!

RORO
Să nu-l lăsăm, Ninetă!

CLEO
Rotiţi acum!

PRALEA
Mai iute!

TANŢA
Sărmana mea Cometă!

RORO
(luînd cocarde de la Hals)
Vrei două-trei cocarde?
(i le-aruncă, Tity le prinde în zbor)

RORO
Sau poate-o banderolă?
(îi flutură o banderolă pe dinainte)

TITY
(umilit)
Destul de-acum! Ertare...

HALS
(comandînd)
Atuncea, farandolă!
La dreapta! Rupeţi cercul!
(Cercul se desface şi toţi trec, înclinîndu-se, pe dinaintea lui Tity)

RUDI
Nainte! Rămas bun!

RORO
Bromură de potasă, simpatice nebun!

CLEO
Păzeşte-ţi bine prizma!

Digitized by Google

LUCICA

Acuma cum ne vezi?

Albastre, violete?...

TANŢA

Rămîi?... Nu ne urmezi?...

HALS

(comandînd)

Coloană înainte!

RORO

(schiţînd un gest de adio)

Cred că ne-am înţeles!

(Dispare farandola pe uşa din dreapta)

TITY

(rămas singur, priveşte melancolic la cocardele din mînă şi aninîndu-le la piept)

Da,—două trei cocarde... cu-atîta m'am ales!

(CORTINA)

D. Anghel şi St. O. Iosif.

Digitized by Google

Evoluția spiritului critic

— Eminescu și Socialiștii [1]

Pe la sfîrșitul deceniului al optulea al veacului trecut, statul romîn modern e constituit: *Unirea* definitivă a principatelor e un fapt îndeplinit și Principatele-Unite au luat fizionomia unui stat „european" [2])

Vremea *prevederilor* și a *așteptărilor*,—deci a examinării elementelor civilizației străine pentru a valida ceea ce e bun și a invalida ceea ce e rău, a trecut.—Acuma *s'a experimentat* deja și nu mai rămîne decît a *constata* rezultatele experienței, a face bilanțul binelui și al răului, izvorît din introducerea formelor de viață apusene.

Critica, deci, ia un nou aspect. Ea nu mai are de examinat spre a alege, ci de constatat rezultate.—Și, dacă problemele linguistice și literare, atît de importante pentru vechea critică, tot mai sînt la ordinea zilei, ele nu se mai pun cu atîta putere, căci bunul simț aproape a învins.—La ordinea zilei, acuma, se pune tot mai mult problema socială,—și, firește, din punctul de vedere al claselor care, avînd să sufere de pe urma nouăi stări de lucruri, au avut motivul să *critice* această nouă stare.

Această nouă fază a criticii,—faza a treia, deci,—care începe pe la sfîrșitul criticii Junimii, e reprezentată, la început, de Eminescu care, avînd în concepțiile sale linguistice și literare multe puncte de contact cu Junimea, și în cele politice cîteva,—se alipește de această grupare, păstrînd însă o atitudine independentă și în mare parte deosebită de a Junimii, ba uneori chiar contrară.

Această a treia fază a criticii este, și ea, un produs al culturii moldovenești, — și Eminescu, ca și criticii anteriori, un A. Russo sau un Alecsandri, își dă samă de rolul cultural al Moldovei, de rolul ei de învățătoare a Romînilor de pretutindeni:

---

1) **Un capitol dintr'un volum ce va apare încurînd.**
2) **Vezi asupra acestei chestii „V. R.", I. 1, p. 112 etc.**

Digitized by Google

„Moldova joacă în dezvoltarea modernă a Romînilor un rol însemnat. Aici, în mare depărtare de șarlatanismul intelectual, de suficiența și corupția centrului politic al țării, s'a făcut binefăcătoarea reacțiune în contra ignoranții și spiritului de neadevăr al „academicianilor“ [1])

Eminescu e atît de încredințat de incapacitatea culturală a Munteniei, încît, cînd e nevoit să constate un fapt cultural pozitiv în București, se miră :

„C'o adevărată părere de bine am văzut însă pronunțîndu-se, *spre marea noastră mirare tocmai în București*, o mișcare pedagogică sănătoasă.... [2]).

El se simte, însfîrșit, atît de moldovan, în cît, în vremea războiului, e foarte susceptibil cînd e vorba de gloria ce se cuvine soldaților din Moldova. In articolul „Moldoveni și Munteni“, polemizînd cu un ziar din București, zice:

„Ziarele bucureștene, atît literare cît și *conservatoare* (subliniat de Em.) fără deosebire, ignorează acest adevăr și pare c'ar lua mai bine foc în gură, decît să spue anume că Moldovenii se poartă escelent pe cîmpul de război“ [3]),

*

In privința limbii, Eminescu n'a vorbit mult. Aceasta din două pricini. Mai întăiu, pentrucă nu se simțea competent, sau mai bine specialist. O declară singur :

„Nefiind filolog de competință, declar eu însumi că opiniunile mele sînt cu totul personale, și nu merită de a turbura lucrările filologilor noștri“ [4])

In adevăr, *acuma*,—generația lui Eminescu,—oamenii încep să se specializeze. In epoca anterioară, numită, din acest punct de vedere numai, cu drept cuvînt, eroică,—în epoca lui Alecsandri,—pe atunci cînd era de făcut totul, și cînd cei ce puteau face ceva erau foarte puțini,—pe atunci era vremea (și nevoia) spiritelor universale : Alecsandri face politică, scoate reviste, culege literatura populară, e director de teatru, scrie în toate genurile literare, în versuri și în proză, face filologie, etc. etc. Iar la capătul evoluției, cîtă am făcut'o pînă acuma, găsim pe un Sadoveanu sau Brătescu-Voinești care, ca să vorbim numai de literatură, scriu într'un singur gen. (Și dacă Sadoveanu scrie un ziar pentru popor, apoi aceasta, cum o poate pricepe oricine, este

1) *Curierul de Iași*, 1877 (în M. Eminescu, *Scrieri Politice și Literare*, editate de Ion Scurtu, „Minerva“, p. 362).
2) *C. d. I.* 1876, (*S. P. și L.* p. 281).
3) *C. d. I.* 1877, (*S. P. L.* p. 388).
4) *Albina*, Pesta, 1870, (*S. P. și L.* p. 74).

Digitized by Google

pentrucă se mai cere încă şi azi oamenilor de elită o activitate străină de meseria lor, în folosul propăşirii poporului. In Ardeal, unde condiţiile de azi samănă şi mai mult cu cele dela noi de acum 40 de ani, un Goga e nevoit să se consacreze mai mult, poate, activităţii culturale decît literaturii.) — Eminescu e printre cei dintăiu care, dîndu-şi samă de seriozitatea lucrurilor, ştie să se mărginească, să se specializeze, conştient de greutatea de a fi desăvîrşit măcar într'o specialitate, chiar cînd îţi consacrezi ei toate puterile sufleteşti... Eminescu a fost numai poet, căci proza sa este puţină şi e poezie în proză... Afară de aceasta, a mai fost şi un *cetăţean*, care şi-a spus părerile sale,—şi atîta tot... Că uneori s'a amestecat, incidental, şi în alte ramuri, precum în filologie,—aceasta dovedeşte că el a trăit la sfîrşitul epocei oamenilor „universali"...

Iar o altă pricină, pentru care n'a vorbit mult în privinţa limbii, este aceia arătată de mai multe ori pănă aici, şi anume faptul că pe la 1880 încetase primejdia stricării limbii. Dela acea dată încetează lupta, în această privinţă, şi a d-lui Maiorescu şi a lui Alecsandri. Eminescu e conştient de acest fapt şi, constatîndu-l, mai recunoaşte încă odată rolul Moldovei în lupta pentru ferirea limbii de atentatele novatorilor:

„*Lupta Moldovei* contra numiţilor munteni nu este îndreptată în contra elementelor istorice ale Ţării-romîneşti, ci în contra celor neistorice. E o luptă comună, la care tot neamul romînesc ia parte instinctiv, *cucerind bucată cu bucată* bunurile lui naţionale. *Azi e limba pe care aceste stîrpituri o prefăcuseră într'o păsărească neînţeleasă*, mîni va fi poate organizarea socială...." [1]).

Acum că cei care prefăcuseră limba „într'o păsărească neînţeleasă" n'au fost tocmai „elemente neistorice", e altă vorbă., Se va vedea mai jos ce însemnează în limba lui Eminescu aceste „elemente neistorice". Dealtmintrelea, acela care a contribuit mai mult în Muntenia la prefacerea limbii „într'o păsărească neînţeleasă", a fost, cum se ştie şi cum o spune aiurea şi însuşi Eminescu, Eliade Rădulescu [2]), care n'a făcut parte din „elementele neistorice".

Cu toată „necompetenţa" sa, Eminescu, cum am spus, atinge, de cîteva ori, şi problemele linguistice.—Ba are chiar şi cîteva încercări de fonetică: studii asupra pronunţiei dialectale [3]).

În privinţa limbii, observăm două faze în cugetarea lui Eminescu.

Eminescu dinnainte de 1874, cînd se afla în străinătate şi în legături strînse cu Romînii din Ardeal şi din Bucovina, *cînd în-*

---

1) *Timpul* (în *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu apărute în „Timpul" în anul 1880—1891*, editate de Gr. Păucescu, p. 92).
2) *C. d. I.*, 1877. (*S. P. şi L.* p. 301).
3) Manuscris de prin 1870, *S. P. şi L.* p. 409).

Digitized by Google

că nu căzuse cu totul sub influența Junimii, este un alt om decît Eminescu, de după 1874, cînd devine membru al Junimii. (Și vom vedea că, din alt punct de vedere, politic, Eminescu, pe lîngă aceste două faze, mai trece și prin o a treia, aceia cînd e ziarist la *Timpul* în București). În această primă fază, de dinnainte de 1874, Eminescu, deși nu este etimologist ori analogist, nu simte aversiune împotriva reprezentanților acestor sisteme, ba încă e plin de pricepere pentru rolul binefăcător al acestor oameni,— după cum, și din punct de vedere al idealului social, deși nu e un „patruzecioptist", face totuși concesii ideilor „înnaintate", în orice caz are o atitudine binevoitoare față cu ele și, cum se știe, admiră, în *Epigonii*, pe aceia care au putut să viseze regenerarea țării.—S'ar dovedi, deci, și pe altă cale, că „fondul prim" al lui Eminescu a fost optimist, cum susține d. Gherea.

Dacă este împotriva purificării *„absolute"* a limbii de elemente străine, Eminescu admite, și chiar propune, o purificare moderată:

„Celor care vor o purificare *absolută* a limbii, li vom răspunde că acele vorbe, pe care vor ei să le alunge, sînt așa de concrete, așa de încrustate în țesătura limbii, încît trebue să rupi țesătura toată ca să le scoți....

„Celor care nu vor acea curățire de fel [care vor, ca A. Russo, ca „limba asta turcită, grecită..." să rămîe așa], li vom răspunde că ei singuri sînt neconsequenți, căci ei au lepădat o mulțime de vorbe grece și ruse, pe care le întrebuințau încă părinții lor,—și multe din vorbele pe care le scriu d-nii Florentin, Negruzzi ș. a.... s'or duce calea celor duse...." [1]).

Dar el pricepe și explică cu simpatie geneza tuturor sistemelor extreme:

„Mi se va spune, poate, că părerea lui Pumnul nu e bună. Dacă nu e bună, aceea însă stă, *că cronistice e dreaptă și scuzată.* După estremul latinității, a etimologismului absolut, inaugurat de bătrînul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în romînește *(extrem, ce pentru deșteptarea noastră din apatia lungă față cu latinismul, era neapărat trebuincios)*, după rîdicarea la potență a aceluiași extrem de către următori, *trebuia neapărat să vină* contra lui extremul *fonetismului* absolut, a iubirii nemărginite a limbii romînești și escluzivitate față cu limba latină și surori. *Aceste extreme au fost condiționate de însăși natura lucrului,*—nu poți defige mijlocul unei linii, pănă ce nu vei fi aflat punctele ei cele extreme". [2])

Eminescu, mai departe, apără pe istoricii ardeleni împotriva d-lui Maiorescu cu argumente decît care nici acuma nu se pot găsi mai bune. Se știe că d. Maiorescu a vorbit întotdeauna cu

1) Ms. de prin 1870 (*S. P. și L.* p. 14).
2) *Albina*, Pesta, 1870 (*S. P. și L.* p. 68).

Digitized by Google

dispreț despre istoricii ardeleni, mai întâiu pentrucă falșificau adevărul istoric, și al doilea pentrucă aceia au fost niște simpli cronologiști. Eminescu răspunde:

„Acei oameni, acei istorici, care au început istoria noastră cu o minciună, după cum zice d. Maiorescu,—de au scris tendențios și neadevărat, *scuza cea mare nu o găsești tocmai în tendința și neadevărul lor? Trebue cineva să fie mai mult de cît clasic, pentru a pretinde* dela cel persecutat... să fie în toate drept.... Șincai—chiar dacă n'ar fi atît de mare, *cum pretindem noi că este*, totuși el a fost la înălțimea misiunii sale,—la o înnălțare *cronistice* absolută; *pentrucă dacă criticul ce-l califică de mincinos, ar fi avut bunăvoința de a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de samă, că procesul între scrierea istoriei la orice națiune, se începe mai întâiu și constă din cronografie...*“ [1])

Aceiași atitudine o are Eminescu și față cu redactorii ziarelor din Ardeal, care-și împestrițau limba cu germanisme și pe care d. Maiorescu îi învinuia că corup naționalitatea romînească:

„Criticul [Petrino] ....rumegă—o copie cam infidelă a d-lui Maiorescu—ceia ce a zis acesta în *Convorbirile literare* despre limba romînă în ziarele din Austria.... Eu din partea mea, *sînt mai puțin lugubru* de cît d. critic, și deși țin la desființarea acelor greșeli, totuși nu văd în existența lor *desnaționalizarea noastră și corumperea poporului romîn* [subliniat de Eminescu]“ [2]).

Și, cu această ocazie, Eminescu se ridică în principiu împotriva atitudinii luată de junimiști față cu fenomenele culturale ale Romînilor. Iată cum se exprimă el la începutul articolului din care am citat mai sus:

„După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu, trebuia neapărat să iasă la lumină o școală a sa de partizani, care, minus spiritul de o fineță feminină și minus stilul bun și limpede al d-sale, *să aibă și ea aceleași defecte, ce le are părintele, aceeași ridicare la nivelul secolului al 19-lea, același aer de civilizațiune și greutate, care din nenorocire sînt numai o mască, ce ascunde adeseori numai foarte rău tendința cea adevărată și ambițiunea personală*“ [3]).

Această atitudine a lui Eminescu se explică și prin inteligența sa, dar ea se explică mai cu samă prin faptul că Eminescu, care învățase în Bucovina și în Ardeal, care cutreerase toate ținuturile locuite de Romîni și care se bucurase de bucuriile lor și suferise de suferințele lor,—acum, cînd scrie, trăește în Viena, între tinerii studenți Ardeleni și Bucovineni, încălzindu-se de luptele lor și îmbrățișîndu-le, până la un punct, aspirațiile, în orice

1) *Loc. cit.* p. 72--73.
2) *Loc. cit.* p. 70—71.
3) *Loc. cit.* p. 63.

Digitized by Google

caz pricepîndu-le. Această apropiere de Ardeleni și de Bucovineni, de ardelenism și de bucovinism, a avut și un alt rezultat: Limba sa este plină de expresii întrebuințate numai peste munți, ca, de pildă: „a reflecta“ (= a răspunde), „a murit înnainte *de* atîția ani“, „vom *abstrage* dela unele deprinderi“, „în Ungaria *veră*“, „nu ni se pare *consult*“, „*dătorie*“, etc. expresii de care nu s'a dezbărat cu totul, în proză, nici mai tîrziu, de pildă cînd scria la *Timpul*.

„Ardelenismul“ acesta, Eminescu nu-l va pierde cu totul nici în faza a doua, nici atunci cînd va face parte din Junimea, din școala care și-a bătut joc cu cea din urmă cruzime de ardelenism. Vorbind de o piesă localizată (*Revizorul* lui Gogol), în care localizătorul, d. P. Grădișteanu, pune în gura unui tip graiul ardelean, *șarjat*, *ridiculizat*, Eminescu protestează, zicînd că:

„a face *ridicolă* o pronunție în lăuntrul unui și'aceluiași popor, este procedura unui om care caută efect cu orice preț“ [1]).

Dar această „procedură a unui om care caută efect cu orice preț“ este procedura lui Alecsandri din atîtea comedii! Este procedura lui Caragiale din atîtea schițe! Este una din „procedurile“ prin care Junimea se desfăta! In *Amintirile* sale, d. Panu ne istorisește ce efecte comice scotea V. Pogor din această „procedură“...

In această a doua fază însă, cînd Eminescu e sub influența Junimii, atitudinea sa, în privința sistemelor linguistice, dacă nu e desprețuitoare și pătimaș adversară, e totuși deosebită de atitudinea din faza întâia.

In faza întâia, cum am văzut, Eminescu ia condeiul numai ca *să apere* „sistemele“; acuma îl ia,—foarte rar, nu-i vorbă,—numai pentruca *să le atace*.

Vorbind de etimologiștii ardeleni, Eminescu zice că ei, urmărind „așa numita *puritate* a limbii“, „au crezut de cuviință *a prăda lexiconul* latinesc și acele ale limbilor romanice...“ Vedeți că Eminescu a schimbat tonul... Iar la argumentul că latiniștii au făcut aceasta pentru a dovedi latinitatea limbii, argument la care Eminescu cel din faza întâia era senzibil, acuma răspunde că:

„Dar peste tot Romînii au dat prea mult pe părerea străinilor, *pe cînd această părere ar fi trebuit să ne fie cumplit de indiferentă și atunci poate mergeam mai bine*“ [2]).

Aiurea se ridică împotriva „plăsmuirii meșteșugite“ a limbii și cugetării „de către o anume academie“, parcă „poporul în două mii de ani n'a avut nici limbă nici cugetare...“ [3]).

1). C. *d.* l. 1876 (S. P. și L. p. 345).
2). *Conv. lit*, 1877—1878 (S. P. și L, p. 310):
3). *C. d. I.* 1877 (*S. P și L.* p. 308).

Digitized by Google

Dar acela împotriva căruia Eminescu este mai categoric e Eliade Rădulescu:

„Ruina frumoasei limbi vechi, care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut, o datorim în mare parte înrîuririi stricăcioase a lui Eliade“ [1]).

Am văzut mai sus că, mai tîrziu, în focul luptei sale împotriva păturii greceşti suprapuse, „ruina frumoasei limbi vechi‘ Eminescu o pune în spinarea acelei pături suprapuse...

Dar preocuparea lui Eminescu în privinţa limbii n'are mare însemnătate şi e cu totul incidentală în cariera sa de scriitor Încă odată: trecuse vremea primejdiei şi Eminescu nu era omul care să sfarme uşi deschise...

Innainte de a sfîrşi cu această chestie, ni se pare interesant a releva o idee pe care Eminescu a spus'o în treacăt, dar care este foarte adîncă şi care-l deosebeşte de junimişti. Este *poporanizarea* limbii ştiinţifice de către intelectualii satelor:

„Invăţător şi preot coboară cultura în jos şi traduc limba cosmopolită, nesemnificativă şi abstractă a ştiinţii, care e domeniul lumii întregi, în formele vii, mlădioase şi încîntătoare prin originalitate a poporului“ [2]).

Dar acest lucru nu s'a întîmplat şi pricinile sînt multe: Şi faptul că cultura n'a străbătut, cum ar fi fost de dorit, la ţară, şi firea limbii romîneşti care, ca orice limbă romanică, este refractară la creaţiuni, de cuvinte, voite—nu poate „da muguri“, ca să întrebuinţăm o expresie chiar a lui Eminescu. Germanii, Ruşii, Ungurii au *naţionalizat* mult limba ştiinţifică, noi n'o putem face.—Oricum, dorinţa aceasta a lui Eminescu dă o notă caracteristică concepţiei lui şi ne dovedeşte, şi ea, ceea ce vom constata mai jos: că Eminescu a fost reprezentantul claselor de jos, vechi, romîneşti.

Să mai adăugăm aici şi faptul că, caşi Asaki, caşi C. Negruzzi,—care vorbeau de „conservativi“, „juste-milieu“ şi „radicali“ în limbă,—şi Eminescu şi-a dat samă de legătura dintre tendinţile politice şi sistemele linguistice: El constată că acei care au fost „unionişti“ în politică, au fost „unionişti“ şi'n limbă, adică partizani ai unei limbi literare făcută pe baza ambelor dialecte. Cu această ocazie, Eminescu citează *Romînia literară*,—încă o dovadă că, şi după dispariţia ei, ea era cunoscută[3]). (Numai d. Maiorescu să n'o fi cunoscut?) [4]).

Despre literatură,—lucru curios,—a vorbit puţin cel mai

1) *C. d. I.*, 1877 (*S. P. şi L.* p. 301).
2) *C. d. I.*, 1877 (*S. P. şi L.* p. 307).
3) Ms. de prin 1870 (*S. P. şi L.* p. 413).
4) Vezi discuţia în „V. R.“ I, 1, p. 116.

Digitized by Google

mare poet al nostru. Nu-i vorbă, și primejdia înstrăinării literaturii nu mai era mare pe vremea lui Eminescu, dar totuși ea era destul de mare ca să inspire încă grijă, în orice caz era mult mai mare decît primejdia stricării limbii.

Și Eminescu poate nici n'ar fi vorbit de literatură, dacă n'ar fi fost oarecum silit, în calitatea sa, de redactor al părții neoficiale a *Curierului de Iași*, să-și spună cuvîntul asupra activității teatrului Național din Iași, cu care ocazie el dă dovadă de o strălucită cultură și pricepere estetică, căci paginile sale asupra genurilor dramatice nu sînt deloc mai prejos decît paginile cele mai bune din d-nii Gherea ori Maiorescu. Dar discuția acestor lucruri nu intră în cadrul studiului nostru.

Și'n privința literaturii observăm două faze în ideile lui Eminescu: Innainte de a veni în Iași, Eminescu a mai avut ocazia să vorbească de teatru, ca colaborator al unor gazete din Ardeal, unde se agita ideia unui teatru romînesc ardelean. Și ideile *literare* ale lui Eminescu din această epocă se deosebesc de cele din epoca următoare. Dacă nu poate, de pildă, gusta piesele lui Bolintineanu, el gustă pe ale lui V. A. Ureche ! [1]). Prin urmare el nu judecă încă literatura romînească, ca junimiștii, „dela nivelul secolului al 19-lea", cum am văzut că se exprimă însuși el despre atitudinea desprețuitoare a d-lui Maiorescu...

In această vreme, Eminescu,—reacționarul de mai tîrziu,—recomandă cu entuziasm pe Victor Hugo, pe acel „adorator al poporului și al libertății":

„Pe acel bard al libertății îl recomandăm cu multă seriozitate junimii, ce va vrea să se încerce în drame naționale-romîne" [2]).

O altă idee esențială a lui Eminescu din această epocă e preocuparea,—anti-junimistă,—de valoarea *etică* a artei:

„Voim ca piesele, de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică însă să fie absolută.... nu numai să *placă*, ci să și *folosească*, ba înnainte de toate să folosească",

și, din această cauză, se declară împotriva imitării autorilor de limbi oculte:

„Ca un post-scriptum voiu adauge un consiliu *esențial*, acela adică de a nu imita autori de limbi oculte, care n'au făcut calea în jurul lumii, d. e. ruși, maghiari, sîrbi,—din cauza simplă cum că aceștia au în adevăr cîte ceva original care place, însă elementul etic din ei e infectat" [3]).

1) *Familia*, Pesta, 1870 (*S. P. și d.* p. 57).
2) *Loc. cit.* p. 61.
3) *Loc. cit.* p. 62, 63.

Digitized by Google

Eminescu, cum se vede, în faza întâia e, cași în privința limbii, comprehensiv, conștient de nevoile momentului, el își apără:

sărăcia și nevoile și neamul

și, încă odată, nu privește lucrurile, dela „nivelul secolului al 19-lea"...

In faza a doua, junimistă, nu că dezvoltă în cronicile teatrale, ce scrie, cine știe ce idei contrare celor din faza întâia, dar nu mai găsim nimic din acele idei și simțim bine că, dacă poate tot ar face caz de condiția etică a operei de artă, în orice caz nu ar mai recomanda pe Hugo, *pentrucă* este cîntărețul *libertății*.

Acuma și Eminescu privește lucrurile „dela nivelul secolului al 19-lea". Relativ la teatru, el declară că publicul e și mai prost decît prostul teatru din Iași [1]) și, generalizînd, scrie:

„La noi în țară succesul mediocrității e foarte ușor și lupta tuturor elementelor mai bune peste măsura grea" [2]).

In această fază, Eminescu se ridică cu putere împotriva teatrului francez modern. Eminescu este dintre aceia care, oridecîteori pot găsi motivul, ocazia sau chiar pretextul de a arunca o săgeată împotriva culturii franceze, o aruncă cu bucurie. La noi, anti-franțuzismul, cu cît este mai pasionat, cu atîta este o dovadă mai mult de reacționarism. „Noutățile" ne-au venit din Franța, și mai cu samă „noutățile" în ordinea politico-socială, și orice reacționar, odată cu Franța revoluționară, a urît și Franța literară,—și cu drept cuvînt, căci, conștient sau inconștient, toți și-au dat samă, ori au simțit, că în literatura acestui popor, mai ales în periodele lui de viață intensă, circulă spiritul lui critic ireverențios și *frondeur*, cum se zice,—atentator la toate formulele tradiționale și sacro-sancte, ne respectuos față cu „familia", „religia" și „proprietatea"... [3]).

Și față cu lipsa de cultură și de gust în lucrurile literare, în ce își pune Eminescu speranța? Natural că el, ca toți criticii dinaintea lui,—cași'n privința limbii, cași'n privința politicii,—își pune toată speranța în Moldova, care „joacă în desvoltarea Rominilor un rol însemnat".

Așa dar, în privința limbii și a literaturii, Eminescu face parte din curentul critic moldovenesc, dînd criticismului o nuanță de eclectism: dreptul tuturor dialectelor; și admițînd, cel puțin în faza întâia, și oarecare înrîurire a sistemelor linguistice novatoare.

---

1) *C. d. I.* 1876 (*S. P. și L.* p. 347).
2) *C. d. I.* 1877 (*S. P. și L.* p. 354).
3) Pentru Eminescu, revoluția franceză e datorită „instinctelor celtice", iar mișcările revoluționare din Rusia „instinctelor tartare"! (*Culegere etc.* pp, 98, 99).

Digitized by Google

*

Dar dacă pe la 1880 problema linguistică și literară nu mai este atît de însemnată, primejdia înstrăinării fiind în mare parte înlăturată,—problema socială se pune cu o mare putere.

Formele politico-sociale europene, introduse în țară, își dăduseră roadele.—Innainte de a fi introduse acele forme, toate claeles sociale își puseseră mari speranțe într'însele. Chiar boerimea mai inteligentă, nevăzînd mare primejdie în ele, le îmbrățișase. Iar țăranii, dacă ar fi știut de reformele ce se pregătesc, ar fi tost mulțumiți și ei. Se părea că acele schimbări vor aduce fericirea generală, buna stare a tuturor claselor, armonia socială.

Dar lucrurile au fost altfel : realitatea a desmințit așteptările.

Acea parte a boerimii, care a știut să se adapteze la noua stare de lucruri, e drept, n'a suferit nimica. Cel mult dacă libertățile și mai cu samă accesul mulțimii la trebile statului, acordate de constituție, au putut s'o nemulțumească, nu atît pentru prezent, ci ca o amenințare în viitor, cînd acele libertăți și acel acces s'ar fi putut realiza în dauna păturilor de sus.—De aici s'a născut, în această clasă, un curent împotriva „relelor" *politice*, rezultate din noua stare de lucruri.—Să se observe bine : un curent împotriva relelor *politice* și nu *economice*!—Teoretizarea cea mai conștientă a acestui curent s'a numit *junimism*.—La acest curent s'au alipit cîțiva mandarini ai păturii intelectuale, cîțiva aristocrați ai profesiunilor liberale, dintre puținii care, cel mai însemnat, a fost d. Maiorescu.

Dacă d. Carp a fost reprezentantul boerimii conservatoare, d. Maiorescu, al doilea corifeu al Junimii, a fost reprezentantul mandarinatului intelectual.

Iar cînd aceștia n'au vorbit în numele intereselor claselor de sus, au vorbit în numele „Statului",—și nu în numele mizeriei claselor de jos.

Clasa cea nouă, burghezimea comercială și financiară și arhi-infima burghezime industrială, ca și profesiunile liberale născute din noua organizare a țării,—aceste clase nouă, care-și datoreau existența nouăi stări de lucruri și a căror condiție de existență și înflorire era această nouă stare de lucruri,—au fost mulțumite, n'au criticat nimica, nici rezultatele *politice*, nici pe cele *economice* ale introducerii formelor europene...

Clasele însă care *au suferit* pe urma acestei noua stări de lucruri, care au suferit *economicește*, căzînd în mizerie, și fără ca organizarea politică, care le-ar fi fost *favorabilă*, să le aducă vre-un folos, căci nu știau să se folosească de ea,—au fost : *țărănimea* cu *răzeșii* și *meseriașii*... Țărănimea, ne putîndu-se desființa, a căzut într'o mizerie din ce în ce mai mare ; răzeșii au fost ruinați și în parte desființați ; meseriașii au fost în mare parte distruși...

Pe la 1880 procesul de sărăcire a țărănimii, datorit acelor

Digitized by Google

împrejurări care au izvorît din comerțul de cereale, cași procesul de ruinare a răzeșilor, cași procesul distrugerii meseriașilor, datorit importului de fabricate străine,—este destul de înnaintat, ca unii oameni, îndurerați de acest lucru, să dea alarma.

Și acei care dau alarma fac parte dintre *intelectualii* acelei vremi, oameni care, fie din pricina altruismului, fie din pricină că înșiși, prin naștere, făceau parte din clasele de jos, a căror durere, deci, o puteau simți în mod mai egoist, fie din pricina, mai intelectuală, a înnaltelor interese de conservare a statului, amenințat prin ruina temeliei sale,—își însușesc nevoile acelor clase și fac, *in numele acelor nevoi*, procesul formelor sociale nouă și. deci, procesul acelei clase nouă,—a burghezimii,—care reprezintă aceste forme și care se folosește de ele în exploatarea claselor de jos.—Critica aceasta nu va fi, ca a junimiștilor, numai *politică*, ci și, și mai ales, o critică *economică*... Acești intelectuali nu vor critica societatea din cauza lipsei unei cam metafizice necorespondențe între fond și formă, ci din cauza suferințelor celor mulți și mici.

Și acești critici vor găsi un sprijin puternic în pătura intelectualilor, și nu numai în altruismul acestei pături, ci și în interesele ei de clasă, căci acum, pe la 1880, clasa aceasta crescînd din cauza multelor școli, începe concurența între membrii ei și deci depreciarea lor, ea nu mai este o clasă privilegiată ca mai înnainte,—*„proletariatul* intelectual" își face apariția...

Aceste interese, ale țărănimii, ale răzeșilor, ale meseriașilor și ale născîndului proletariat intelectual, vorbesc în critica socială a lui Eminescu. „Reacționarismul", cași „naționalismul" lui Eminescu, la aceste interese se reduc ! Căutînd *principiul* criticii lui, desbrăcînd această critică de frazeologia filozofiei de stat germană, ajungem la concluzia, că Eminescu a făcut procesul nouăi organizații politico-sociale, în numele intereselor acelor clase, deși, la o privire superficială, s'ar părea că Eminescu este un junimist, care duce la extrem critica junimistă. In realitate junimiștii au criticat o organizare politică și critica lor a avut ca principiu, ca punct de plecare, interesele boerimii amenințate, în viitor, de către liberalism, pe cînd critica lui Eminescu, pe lîngă critica anomaliilor politice, făcută din punct de vedere reacționar (și într'aceasta el e junimist), a fost mai cu samă critica unei organizări sociale, din punct de vedere al intereselor claselor de jos, al claselor vechi, „pozitive", cum le zice Eminescu (și aici nu e junimist).

Vom dovedi aceste lucruri.

In privința problemelor sociale, Eminescu a trecut, cași în privința limbii și a literaturii, prin mai multe faze, și anume prin trei.

Deosebirea între aceste faze, mai ales între întăia și a doua, nu stă atîta în ceea ce spune nou în faza a doua, cît în ceea ce *nu mai spune* în această fază.

In faza întăia, deși,—*fenomenalist*,—concepe societatea ca un

Digitized by Google

organism[1]),—concepție pe care, în afară de socialiști, n'au avut'o decît reacționarii, căci liberalii au fost raționaliști,—deși se declară pentru domnia absolută [2]),—totuși, politicește, nu este partizan al conservatorilor romîni, declarînd că ambele partide sînt egal de rele [3]) și spunînd că „burghezia" se dă cînd cu Albii, cînd cu Roșii [4]). Mai mult, în această fază, *care ține până la intrarea lui în Junimea*, el are afirmații care, cași cea de mai sus relativă la partide, nu se poate imagina că le-ar fi făcut în faza a doua și mai des în faza a treia. Într'un rînd laudă pe Dimitrie Brătianu [5]), pe care mai tîrziu îl va ocărî cu cruzime ; altă dată declară că în Rusia s'ar face calăul tiranilor [6]), aiurea prevede cu bucurie că *republica franceză* (subliniez ambele cuvinte !) va bate pe Nemți după pace [7]), altă dată explică starea anormală a Austriei prin rămășițele *trecutului* [8]), etc. Într'un loc apostrofează clasele de sus că au făcut „din o parte din oraș tirana celorlalte cinci părți" ca să aibă „alegători pe sprinceană" [9]). (Mai tîrziu va fi pentru menținerea celor 4 colegii). Iar în privința influenței străine, în general, declară că educația străină e rea, căci „implică spirit străin", cultura străină însă nu [10]).

Această primă fază se caracterizează, deci, prin poziția independentă a lui Eminescu față cu partidele politice, pe care le acuză la un loc, precum și prin oarecare *juvenilitate*, dacă se poate spune astfel, a sentimentelor, prin oarecare „idealism" și concesii făcute „revoluționarismului". Dacă la acestea adăogăm și atitudinea lui Eminescu tot din această fază, față cu d. Maiorescu, despre care am vorbit mai sus, atunci ni se va lămuri și mai bine fizionomia morală a lui Eminescu dintre 1870—1874.

În faza a doua, care începe cu stabilirea lui Eminescu la Iași și intrarea sa în Junimea și care se caracterizează mai ales prin ideile cuprinse în conferența sa, din 1876, despre „Influența Austriacă", Eminescu nu mai face nici o concesie „revoluționarismului". El desvoltă acuma pe larg teoria domniei absolute, singura formă bună de guvernămînt [11]). Acuma el nu mai are o poziție independentă față cu cele două partide, se ridică cu putere împotriva „franțuziților" (liberalilor) [12]) și începe, *deja*, să facă, incidental, teoria păturii grecești suprapuse din Muntenia (liberalii),

1) Ms. (*S. P. și L.* p. 1).
2) Ms. (*S. P. și L.* p. 10.
3) Ms. de prin 1870 (*S. P. și L.*, p. 26).
4) Ms. de prin 1870 (*S. P. și L.*, p. 393).
5) *Românul*, 1871. (*S. P. și L.* p. 420).
6) Ms. de prin 1870, (*S P. și L.* p. 33)
7) Ms. (*S. P. și L.* p. 35).
8) *Federațiunea*, Pesta, 1870, (S. *P. și L.* p. 37).
9) Ms. de prin 1870 (S. *P. și L.* p. 30).
10) Ms. de prin 1870, (S. *P.* și *L.* p. 31.)
11) *Influența austriacă*, 1876, (S. P. și L. pp. 84—88, 98—100, 102), C. d. I. 1876, (S. P. *și* L. p. 201,) etc.
12) C. d. I. 1876. (S. P. *și* L. p. 223).

Digitized by Google

rasă străină [1]), de „baltă“ [2]), rasă căreia se datoresc toate relele ţării, distrugerea în vreme de 50 de ani a claselor pozitive [3]).

Faza a treia se caracterizează prin înregimentarea sa în partidul conservator, în care devine un militant, şi prin faimoasa teorie a păturilor suprapuse. Caracteristic acestei faze e şi faptul că Eminescu, fiind acum „gazetar“, nu mai poate vorbi ca până acuma, cu toată sinceritatea convingerii sale, ci caută să facă compromisuri de conştiinţă :

Am văzut că în faza a doua, înainte de a intra în redacţia ziarului „Timpul“, Eminescu a fost duşman al constituţionalismului şi partizan al domniei absolute. Cînd vine la „Timpul“, ne-am aştepta să combată constituţionalismul, acea formă nouă de organizare politico-socială introdusă din străinătate, fără ca ţara să aibă nevoe de ea, acea formă care, după Eminescu, nu e bună nici pentru popoarele apusene, căci, cum zice el de a-ltitea ori (uitînd însă pe Anglia şi făcînd anacronisme), tăria ţărilor apusene se datoreşte absolutismului (....din veacurile trecute !!). Dar nu ! Eminescu, *acuma*, nu mai e împotriva constituţionalismului, sau, vom vedea, nu mai e consecvent împotriva constituţionalismului.

Deşi, într'un loc, zice că ar trebui să ne „întoarcem parţial la trecut“ [4]); deşi aşteptarea ca formele nouă să dea un rezultat bun o compară cu aşteptarea ca în cîteva ceasuri să avem o grădină bătrînă din nişte copăcei răsădiţi fără rădăcină [5]) : deşi formulează undeva lozinca, ce ar trebui să urmăm, în cuvintele : *„Forme vechi*, dar spirit pururea nou“ [6]); deşi declară că acei care au introdus formele nouă sînt *străinii* din Muntenia [7]); — totuşi nu numai că, aiurea, declară că reîntoarcerea la trecut e imposibilă şi utopică [8]), dar face toate sforţările ca să dovedească cum că constituţionalismul n'a fost introdus de liberali, ci de boeri, la 1859, şi de conservatori la 1866 [9]), că reformele dela Unire încoace (adică *reformele cele „rele“*.... complectarea *formelor nouă*) au fost făcute de conservatori [10]), însfîrşit aşa cum face, şi azi, orice gazetar de partid, silit să dovedească că partidul *său* a făcut totul !....

Dar atunci pentruce teribila luptă a lui Eminescu împotriva „Roşilor“, dacă formele nouă nu *mai* sînt rele ca la 1876, ca... în unele articole chiar din Timpul (în care Eminescu îşi descopere fondul) ? Eminescu, firește, găsește argumentul : Lupta con-

1) C. d. I. 1876, (S. P. *şi* L. p. 127).
2) *Conv. Lit.* 1874, (S. P. şi .L p. 297).
3) *Infl. austr.* (S. P. *şi* L. p. 93).
4) *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu.* p. 5.
5) *Culegere etc.* p. 20.
6) *Culegere etc.* p. 79.
7) *Culegere etc.* p. 91.
8) *Culegere etc.* pp. 57, 78 etc.
9) *Culegere etc.* p. 15. 56, 62.
10) *Culegere etc.* p. 51.

Digitized by Google

servatorilor,—și deci a sa,—împotriva „Roșilor“ e de dragul... constituționalismului și al formelor nouă! Eminescu se simte chemat ca, împreună cu partidul său, să conserve *intactă* constituția [1]) (cum se repetă banala istorie!) și să dea un fond formelor nouă [2]).

Iată-l dar, în „Timpul“, departe de reîntoarcerea totală la trecut din „Influența Austriacă“, departe chiar de acea reîntoarcere „parțială“ la trecut dintr'un articol de pe la începutul activității sale de ziarist la „Timpul“, departe de necesitatea „*formelor* vechi“ din alt articol din „Timpul“ etc.

Aceste contradicții se explică, de sigur, prin necesitățile de oportunitate ale partidului pe care-l servea Eminescu. În realitate marele nostru poet a fost, întotdeauna, împotriva formelor nouă, și dacă la „Timpul“, (unde dealtmintrelea nu s'a putut opri să nu arunce uneori fulgere împotriva acelor forme), le-a admis și le-a apărat, aceasta a făcut-o din motive de tactică ale partidului pe care-l reprezenta...

Fără a mai insista asupra altor contradicții, vom releva încă numai una. Eminescu, care în faza a doua acuză mișcarea dela 1848, acuma, pentru a combate pretenția „Roșilor“ că ei au făcut totul în această țară, citează, între semnele de vigoare și manifestările de independență națională, anterioare Roșilor, și această mișcare dela 1848! [3]).

Un alt caracter, decît contradicția, al activității lui Eminescu în faza a treia, este pasiunea și nedreptatea de care dă dovadă în scrierile sale. El merge așa de departe pe calea aceasta, încît înjură pe liberali îngrozitor,... pentrucă fac spitale la țară, căci... nicăeri, zice el, nu sînt spitale la țară și liberalii, care au pornit un fel de războiu de exterminare împotriva poporului, s'au simțit datori,—și nici pentru aceasta măcar Eminescu nu le e recunoscător!—să facă și ambulanțe!

*

Așa dar politicește, Eminescu a fost un reacționar cași junimiștii. Dar în Eminescu nu vorbea interesul vre-unei clase diriguitoare, ci al claselor mici, al meseriașilor, al răzeșilor și al țăranilor. Din acest punct de vedere a criticat Eminescu formele nouă, care sînt rele, *pentrucă* sărăcesc și distrug *aceste* clase.

Ca să pricepem și mai bine deosebirea dintre Eminescu și junimiști, să ne gîndim la atitudinea cîtorva corifei junimiști. Pe cînd Eminescu, cum vom vedea, a criticat societatea românească în numele claselor de jos, d. Maiorescu a criticat societatea românească din punct de vedere al necorespondenței între fond și formă și a luptat pentru ideea de „stat“, în numele statului, și nu al

1) *Culegere etc.* p. 16.
2) *Culegere etc.* p. 50.
3) *Culegere etc.* p. 9.

Digitized by Google

claselor de jos, ba dimpotrivă, a fost pentru preponderența celor de sus, cași d. P. Carp care, însă, a reprezentat ideea de „stat“ încă și mai mult din punct de vedere al claselor de sus, decît d. Maiorescu. In privința d-lui P. Carp, față cu Eminescu, avem de făcut o observație esențială: Eminescu a fost cu putere un adversar al Evreilor, pe cînd d. Carp le-a fost întotdeauna favorabil. Acum, *dacă* d. P. Carp ar fi fost un reprezentant al claselor mijlocii—*înlocuite* de Evrei la început, *distruse* de Evrei, cît mai rămăsese din ele, mai pe urmă,—ar fi putut d-sa avea atitudinea știută față cu dînșii? Ar fi putut privi cu liniște, ca la un proces firesc, la înlocuirea claselor de mijloc prin acest element străin? Și, dimpotrivă, un reprezentant al claselor mijlociii ca Eminescu, putea el privi liniștit la acest lucru? Nu era fatal ca, sub o formă sau alta, să protesteze îndurerat?—De *civilizația* străină s'au folosit mai întăiu clasele de sus, boerimea. *Din introducerea* acestei civilizații, de către boerime, a urmat infiltrarea Evreilor (vezi mai jos explicația lui Eminescu însuși). Boerimea a avut nevoe de acești străini, care s'o servească. Ea n'avea de ce să-i urască.—Nu tot așa și clasele înlocuite și distruse de acești străini.—Și Eminescu reprezintă aceste clase:

„Istoria celor din urmă 50 de ani, zice el, pe care mulți o numesc a regenerării naționale, mai cu drept cuvînt s'ar putea numi istoria nimicirii răzeșilor și breslașilor“.

Și adaogă imediat:

„Nimicindu-se însă talpa țării, era neapărat ca și stîlpii să cadă. Au căzut și boerii“ [1]).

Și Eminescu insistă pe larg asupra cauzelor ruinării claselor mijlocii.—Meseriașii, zice Eminescu, au fost distruși din cauza răpezii modificări a vieții, încît croitorii, de pildă, n'au putut să urmeze această răpede schimbare, și au fost înlocuiți

---

1) *Infl. austr.* (S. P. *și L.* p. 93).—Clasele mijlocii, fiind distruse, cași privilegiile boeremii și cași însăși acea parte a boerimii care nu s'a putut adapta formelor nouă (mai cu samă boerimea moldovenească) au simțit întotdeauna, în veacul al XIX-lea, simpatie pentru boerimea veche, cași aceasta pentru acele clase. Este în simpatia reciprocă dintre aceste clase, care au coexitat în timp și care au fost lovite de același dușman, un aspect curios de solidaritate în lupta pentru traiu. *De aici* simpatia reprezentanților acelor clase mijlocii pentru boerimea veche; *de aici*, deci, acel reacțiorism „boieresc“ al unor oameni eșiți din păturile de jos, pe care l'am observat, cu altă ocazie, și 'n literatura acestor reprezentanți ai claselor mijlocii. (Toate *iubitele* lor sînt fiice de boeri; Delavrancea, în *Odinioară* și *acum*, suspină după vremea cînd căruțașii trăiau bine, căci încă nu erau căile ferate, iar în *Ziua*, ca *pendant*, suspină după vechea boerime, arătîndu-și tot dezgustul pentru burghezimea „parvenită“, etc. etc.) De aici, însfîrșit, cauza socială (căci este și o altă psihică) a acelui „1400“!

Digitized by Google

de străini; din cauza concurenții fabricatelor străine; din cauza desființării breslelor; din cauza lipsei de măsuri de apărare a „desrobiților“; din cauza egalității sociale introduse pripit în Romînia, care a dat naștere „boeriri“ claselor mijlocii, cărora a început să le fie rușine de muncă și să se arunce în funcționarism [1]). De aici infiltrarea Evreilor așa de adînc în organismul romînesc: ei au umplut golurile lăsate de Romîni. Formele nouă de viață, zice Eminescu, distrug clasa meseriașilor, ai cărei membri se 'ngrămădesc la slujbe și:

„prin această grămădire la porțile privilegiilor și ale slujbelor,—rămîn goluri economice, pe care le umplu un element străin,—*Evreii*. Unde bacalul boerit și-a închis dugheana, și-a deschis'o Evreul, unde fiul blănarului s'a făcut cinovnic, blănarul evreu și-a deschis dugheană, unde ciubotarul romîn s'a făcut custode al urbei,—adică paznic de noapte,—acolo Evreul și-a deschis ciubotărie“ [2]).

In acelaș timp, sînt sărăciți și răzășii, prin procese nedrepte [3]) (dar Eminescu nu spune *cine* a sărăcit pe răzeși. O spune acuma d. Radu Rosetti...).

Iar „desfacerea parțială a latifundiilor, înmulțind numărul clasei feudale, „apăsarea devenind atomistică, țăranul începe a sărăci și a da înnapoi“ zice Eminescu [4]), cu drept cuvînt, căci în vremurile vechi, în formele vechi de viață, *înnainte de comercializarea agriculturii*, înnainte ca produsele agricole să ia caracterul de marfă, cotată la bursă,—un boer, cu cît avea mai multe moșii, cu atîta putea să ia mai puțin dela țărani, căci nici nu prea avea ce face, pe atunci, cu ceea ce nu ar fi putut consuma.

La aceasta Eminescu mai adaogă și aparatul formidabil al formelor nouă, pe care acești țărani, singura clasă, după Eminescu, care produce într'o țară [5]), au fost nevoiți să-l susțină din munca lor [6]).

E clar, credem, ce interese,—ce dureri,—vorbesc în critica socială a lui Eminescu. Și, dacă ar mai rămînea vre-o îndoială, programul său economic, expus în ultimul său articol din *Culegerea* din „Timpul“:

„Ținta noastră a fost totdeauna conservarea elementului național... Conservarea *mai cu samă* a proprietății *mici* în mîna proprietarului romîn, conservarea *meseriilor* în mîna meseriașilor romîni“ [7]),

nu mai poate lăsa nici o îndoială.

1) C. *d.* I. 1877, (S. P. *și* L. p. 226).
2) *Infl. austr.* (S. P. *și* L. p. 95 etc.)
3) *Infl. austr.* (S. P. *și* L. p. 97).
4) *Infl. austr.* (S. P. *și* L. p. 97).
5) *Infl. austr.* (S. P. *și* L. p. 86).
6) *Infl. austr.* (S. P. *și* L. p. 101).
7) *Culegere etc.* p. 132,

Digitized by Google

Pentru Eminescu, cum se vede, păstrarea claselor vechi și păstrarea naționalității sînt două fețe ale aceleiași probleme. Și ni se pune întrebarea: Fost-a Eminescu partizan al acelor clase vechi, *rominești*, *pentrucă* a fost naționalist, ori a fost naționalist, pentrucă a fost partizan al acelor clase? E greu de răspuns. Un indiciu pentru ipoteza a doua ar fi faptul că Eminescu, în deosebire de toți ceilalți „naționaliști", — Alecsandri de pildă, — nu vede în țăran un element pitoresc și arhaic, pe care să-l cînte ca pe un păstrător al rominismului, ne băgîndu-i în samă sărăcia, — ci, dimpotrivă, insistă întotdeauna asupra sărăciei lui. Și poate am avea dreptul să conchidem din aceasta, dar nu insistăm.

*

Acum, după ce am văzut mai ales atitudinea lui Eminescu față cu clasele sărăcite ori distruse de formele nouă, să vedem atitudinea sa față cu purtătorii formelor nouă, să vedem procesul pe care îl face acestora.

Eminescu, cum am văzut, bănuește, tuturor oamenilor politici în faza întăia, numai Roșilor mai pe urmă, că au copiat orbește Europa, aducînd formele nouă de viață. Această clasă a Roșilor, zice Eminescu, e alcătuită din oameni fără meserie, corupți și incapabili să aibă o convingere [1]). Această clasă este timpită și leneșă [2]); ea n'a produs nici un scriitor [3]) (ceea ce nu este adevărat; și întrucît este adevărat, lucrul se explică prin aceia că această clasă și-a cheltuit energia pentru transformarea țării: Am văzut că C. A. Rosetti, de pildă, făgăduia mult ca poet) — Această clasă timpită și leneșă, a pus totuși mîna pe stat [4]), pe o țară de oameni harnici și inteligenți, (cu toate că nici condițiile istorice nu explică acest lucru ne mai auzit. Eminescu dă dovadă, în aceasta, de o curioasă concepție în sociologie, căci este ne mai auzit, ca o clasă fără nici o însușire favorabilă în lupta pentru traiu, și *împotriva* necesităților istorice, să pună mîna pe conducerea unui stat!). — Această clasă parazită trăește exploatînd munca claselor pozitive. Ea le exploatează prin frazeologie, — „export de grîne, import de fraze" [5]), — și prin crearea a o sumedenie de funcții inutile [6]). (Deși aiurea, pentru a combate guvernul care voia să desființeze unele funcții, zice că nu sînt mulți funcționari, ci răi [7]). Acești Roși exploatează cu atîta mai crud, cu cît au gusturi foarte multe și foarte costisitoare, contractate la Paris, — gusturi care se plătesc cu sărăcia și mortalitatea țărănimii. — În sfîrșit Eminescu prevede că, dacă domnia

1) *Culegere etc.* p. 52.
2) „ p. 124, 126.
3) „ p. 123.
4) „ p. 64.
5) „ p. 64.
6) „ p. 15.
7) C. *d. I.* 1877. (S. P. și L. p. 225).

Digitized by Google

acestei clase mai durează, catastrofa, moartea țării, e de neînlăturat în cel mai scurt timp [1]). (Că într'un loc Eminescu constată în ultimii 50 de ani, de la introducerea formelor nouă, un progres, „mai cu samă pe terenul politic", datorit „contactului cu civilizația, cu ideile apusului" [2]),—aceasta este una din neconsecvențele lui Eminescu).

Dar la Eminescu, cum am văzut, chestia socială se confundă, ori, mai bine, ia aspectul de chestie națională, întotdeauna.

Clasa cea nouă dacă este rea, și dacă a adus forme străine, trebue să fie și de neam străin. De aici teoria păturii grecești suprapuse: Iar Roșii sînt în Muntenia, și nu în Moldova, [3]) pentrucă în Muntenia clasa „de baltă" (adică de cîmp) nu e românească, e bulgărească și grecească,—și mai ales grecească [4]). Roșii și funcționărimea sînt strănepoții acelor Greci, pe care i-a alungat și afurisit Mateiu-Basarab [5]) (Căci pe vremea lui Eminescu istoria cunoștea un asemenea Mateiu-Basarab), sînt urmașii Fanarioților din veacul al 18-lea [6]), sînt fiii grecilor de la 1821 [7]).—Că unii dintre Roși sau dintre funcționari or fi fost Greci ori Bulgari, e sigur, deoarece orașele noastre sînt împestrițate; dar că toți, sau cel puțin marea majoritate, erau străini, nu e adevărat, și o spune și Eminescu, în „Influența Austriacă", cînd nu avea pasiunea xenofobiei și cînd explică funcționarismul ca product al declasării vechii clase românești: meseriașii [8]).—In opera lui Caragiali, zugrăvirea burgheziei liberale, critica acelorași lucruri ca și în proza lui Eminescu, proporția Grecilor față cu autohtonii cred că e justă—și această proporție o cunoaște oricine. De altmintrelea, în partidul celălalt, pe care îl reprezintă Eminescu, erau de asemenea mulți Greci, lucru foarte natural, deoarece și boerimea și orășenii,—elementul politic al

1) C. *d. I.* 1876, (S. P. *și* L, p. 242).
2) *Culegere etc.* p. 20—21.
3) Am văzut de atîtea ori că în Moldova, care n'a avut o clasă revoluționară, „burghezia" fiind compusă din Evrei fără drepturi, liberalismul („Roșii") n'a prins ca în Muntenia. Eminescu, deci e plin de laude pentru Moldova, și din acest punct de vedere (*Culegere etc.* p. 46). Iar lupta Moldovei *critice* împotriva Munteniei novatoare Eminescu o consideră, conform cu teoria păturei suprapuse, ca lupta elementului autohton împotriva elementului străin (*Culegere etc.* pp. 79, 92). Eminescu, cu această ocazie, observă cu bucurie faptul că liberalii din Moldova,—„fracțiunea",—nu sînt „Roșii" au altă origină decît „Roșii", *cu care sînt în dușmănie*, sînt produse ale curentului ardelean (*Culegere etc.* pp. 59. 74). Observație interesantă, căci, în adevăr, curentul ardelean care n'a avut în Moldova influență asupra limbii și a literaturii, a avut în politică,—puțină, nu e vorbă, dar însfîrșit destul de apreciabilă, ca să formeze un partid, mai bine zis o școală, de doctrinari.—Pentru ce n'a izbutit în linguistică și literatură, am văzut; pentru ce a izbutit mai mult în politică,—nu e locul să discutăm aci.
4) *Culegere etc.* p. 99.
5) „ p. 97.
6) „ p. 47.
7) „ p. 106
8) S. P. și L. p. 96 etc.

Digitized by Google

celor două partide,—s'au amestecat, mai ales în veacul al XVIII-lea, cu elemente greceşti.

Eminescu e aşa de cu pasiune pornit împotriva formelor nouă, în cît, uitînd că vechiul regim a fost fanariot, îl laudă [1]). Laudă pe boerii vechi [2]) (mulţi fanarioţi ori fanariotizaţi, etc.), laudă pe cei ce ajungeau în rîndul boerilor,—„prin muncă"!—(mulţi fanarioţi ori fanariotizaţi) laudă pe subprefecţii [3]) vechi [4]) (mulţi fanarioţi ori fanariotizaţi, etc.), laudă legiuirile vechi, ca Pravila împărătească [5]). (*importaţie străină*, tradusă din greceşte).—El urăşte atît de mult liberalismul, în cît acuză pe boerii Goleşti că s'au amestecat cu „Roşii [6]) (Dar Russo, Ghica, Alecsandri, etc.?)

Ura sa împotriva liberalismului, pe care el îl traduce prin „fanariotism", e aşa de mare, încît Eminescu,—deşi antisemit,—preferă pe Evrei Grecilor, cu alte cuvinte preferă pe Evrei liberalilor! Evreii, zice el, sînt de zece ori mai oneşti, mai morali, mai umani decît Roşii [7]), urmaşii Grecilor dela 1821! [8]).

*

Aşa dar, rezumînd, Eminescu, critic al curentelor linguistice, literare şi politico-sociale, a fost un reprezentant al claselor vechi, distruse de formele *străine*, apusene, introduse în veacul al XIX-lea. Cum acele clase au coexistat în timp cu boerimea, Eminescu are simpatie şi pentru această clasă veche.—Din cauza urei sale împotriva formelor străine, el urăşte nu numai pe acei care au introdus acele forme, ci şi clasa care s'a născut de pe urma acestor forme nouă,—şi, pentru a înfiera mai puternic pe acei care au introdus formele nouă, precum şi pe acei care au fost creaţi de ele, Eminescu îi declară, şi pe ei, de străini. De aici xenofobia lui Eminescu, mai puternică împotriva celorlalţi străini, care ne-au dat şi adus formele nouă, decît împotriva Evreilor, care s'au infiltrat graţie acelor forme nouă.—Să observăm, întreacăt, că la noi mai toate clasele sînt, mai mult ori mai puţin, an-

1) *Culegere etc.* p. 121.
2) „ p. 112.
3) „ p. 117.
4) „ p. 225.
5) „ p. 232.
6) „ p. 107.
7) Culegere, etc. p. 107.
8) Fiindcă a venit vorba de antisemitismul lui Eminescu, trebue să spunem că acest antisemitism e şi civilizat şi e şi lipsit de escluzivism. Vorbind de o reprezentaţie a unei trupe evreeşti, el o laudă, (S. P. şi L. p. 363), vorbind, ca revizor şcolar, de o şcoală evreiască, el o laudă (S. P. şi L. p. 258). E împotriva violenţelor faţă cu Evreii, (S. P. şi L. p. 122). Să plece 99% în America, cu restul ne-am împăca uşor: Unii Evrei merită drepturi (S. P. şi L. pp. 106—107, 109). Evreii s'ar putea asimila prin încrucişare. Îi pare rău de cei *spanioli*, care-s buni, că trebue să fie puşi la olaltă cu ceilalţi. (S. P. şi L. p. 116). Într'un loc vorbeşte de nişte Italieni de confesie „israelită", care sînt cu totul altăceva decît „Itzig", „Şloim", etc. (S. P. şi L. p. 121).

Digitized by Google

tisemite; dar împotriva altor străini, nu se ridică decît reprezentanții claselor de jos, distruse de formele nouă, venite din străinătate. Xenofobia lui Eminescu este încă o însușire care-l deosebește de junimiști, care au fost, uneori, învinuiți chiar de cosmopolitism, pe nedrept bine-înțeles....

Idealul (și uneori și programul) politico-social al lui Eminescu este reîntoarcerea la trecut. El nu poate concepe o altă stare decît cea trecută, în care categoriile sociale, în numele cărora vorbește, să fie mai fericite, ori măcar să nu fie distruse. Eminescu, spirit simplist în chestiile sociale, se oprește mai degrabă asupra unei forme, reală odată, deci concretă, decît să conceapă niște forme viitoare, alcătuite din dezvoltarea elementelor prezente. La acest simplism a contribuit, desigur, și firea sa particulară, acea poetizare a trecutului, acea tendință de a face abstracție de părțile rele și urîte ale trecutului și de a exagera pe cele bune și frumoase. La aceste două cauze ale *reacționarismului* său, a mai contribuit, întărindu-le, o a treia, îndeletnicirea sa continuă cu *istoria* trecutului. Studiul istoriei e nu numai folositor, dar și indispensabil, nu numai pentru orice om de cultură, dar mai ales pentru un om care se ocupă cu probleme politico-sociale... Dar el poate să aducă și mari primejdii. Numai acela care pricepe viața prezentă, numai acela care are destulă vigoare de a trăi viața prezentă, numai acela care are destulă energie vitală de a voi desfășurarea vie a vieții — „care este un act de creațiune constantă, mișcare, dislocare și improvizație de fiecare clipă", — numai acela care are destulă putere de inițiativă întrînsul ca să nu se mulțumească a fi un simplu *urmaș*, ci și un creator, numai acela care imitează pe strămoși creînd mai departe, cum au făcut și ei, în loc de a-i copia,—numai acela se poate folosi cu adevărat de istorie, transformînd'o în substanță vie, în factor de progres, căci „trecutul nu poate fi interpretat decît prin cea mai mare putere a prezentului". [1]) Observ, în treacăt, că la noi, unde studiile istorice sînt singurele, poate, studii serioase, reacționarismul păturii culte se explică, în parte, și prin preocuparea cu aceste studii, *necontrabalansate prin studii de altă natură*, ca sociologia, economia politică, biologia, filozofia biologică, etc.

Și Eminescu, din toate aceste cauze, a fost unul dintre aceia care se mulțumesc a fi urmași. În „Sărmanul Dionis", cea mai caracteristică bucată pentru psicologia lui Eminescu, el se complace în visul că trăește pe vremea lui Alecsandru cel Bun. El nu poate concepe viața decît ca o copie a trecutului... La această stare sufletească a mai contribuit

---

1) A se vedea, în privința acestei chestii, studiul lui Nietzsche asupra „Folosului și neajunsurilor studiilor istorice", tratate din punct de vedere al filozofiei sale energetice; și analizele lui Jules de Gaultier asupra acestui studiu, făcute din punct de vedere al „bovarismului" său, în *La Revue des Idées* No. 52 și *Mercure de France*, vol. LXXII, No. 260.

Digitized by Google

şi un alt fapt: firea sa, înnăscută ori cîştigată mai tîrziu, lipsa sa de voinţă, neputinţa sa de a reacţiona,—catehisată în *Glossa*,—care este şi cauza *psihică* a pesimismului său, cum am arătat aiurea [1])

După Eminescu, vor veni alţi representanţi ai aceloraşi dureri, — care vor face societăţii romîneşti acelaşi proces, dar care vor căuta soluţii în altă parte, decît în trecut, în combinarea a înseşi elementelor prezente. Aceştia vor fi socialiştii de altă dată, care reprezintă a patra fază a criticii, şi care sînt o apariţie tot moldovenească. Dar vom vedea că şi aceştia, fiind nedrepţi în multe puncte ale criticii lor, adică ne pricepînd nici ei realitatea, vor recomanda tot soluţii utopice,— utopia revoluţionară, în loc de utopia reacţionară a lui Eminescu,— şi ambele aceste faze critice se vor pierde în zădar, durerile celor mici aşteptînd, mai departe, pe aceia care, pricepînd şi nevoia criticii, dar şi nevoia construcţiei pe baza formelor nouă şi în marginile lor,—vor fi în stare să facă sinteza criticismului şi a patruzecioptismului, cum a făcut'o altădată Russo ori Kogălniceanu.

II

După cum la o privire superficială s'ar părea că Eminescu a fost un ultra-junimist,—şi am văzut că în realitate n'a fost aşa— deasemenea, la o privire superficială, unora li s'ar părea că socialiştii ar fi fost reprezentanţiii proletarilor, iar altora că ei ar fi plecat dela nişte *teorii* cetite în cărţi şi ar fi încercat să facă aici un partid, care să nu corespundă nici unui interes adevărat. In realitate, ei au plecat dela dureri şi interese adevărate, dela aceleaşi dureri şi interese, dela care a plecat şi Eminescu.

In critica socialiştilor de altădată vorbesc interesele ţărănimii, ale răzeşilor şi ale meseriaşilor, şi aproape deloc ale născîndului proletariat.—„Proletarianismul“ şi „internaţionalismul“ socialiştilor de altă dată, caşi „reacţionarismul“ şi „anti-străinismul“ lui Eminescu,—la aceste interese se reduc! Căutînd *principiul* criticii socialiste, dezbrăcînd această critică de frazeologia socialismului german,—după cum la Eminescu am dezbracat'o de acea a filozofiei de stat germane,—ajungem la concluzia că socialiştii, pe căi deosebite de ale lui Eminescu,—dar care de cele mai multe ori se'ntîlnesc,—au făcut *acelaş* proces al *aceleiaşi* organizări sociale, în numele *aceloraşi* interese ale *aceloraşi* clase, caşi Eminescu. Iar leacurile propuse, deşi exprimate în frazeologia altor programe, au fost, în mare parte, inspirate de situaţia reală, făcîndu-se numai foarte puţine concesii, cum vom vedea, programelor „proletariatului“...

---

1) *Curentul eminescian*, Noua Revistă Romînă. vol. 3 No. 36. Voiu arăta altădată cum cauzele sociale, studiate în acest articol, s'au grefat pe *această* cauză psihică, pentru a da naştere pesimismului lui Eminescu.

Digitized by Google

Evanghelia vechiului socialism a fost „Ce vor socialiștii Romîni“ [1]). In acest studiu-program, se analizează clasele sociale din Romînia, relele societății,—și se propun și soluții.

E foarte curios că în acest studiu se analizează *toate* clasele sociale pe larg,—afară de..... *proletariat!* Și proletariatul nu e analizat, pentru un motiv foarte simplu, pentrucă nu exista! Mai mult: Socialiștii dovedesc cu o serie întreagă de argumente că industria mare e imposibilă în Romînia:

„Deci oricum vom învîrti și suci lucrurile, este văzut că burghezimea noastră n'are cel mai mic teren pentru a întemeia o industrie națională, pentru organizarea producțiunii industriale“ [2]).

Și, dacă nici *în viitor* socialiștii nu prevăd o industrie națională, e clar că ei nu pot spera, *nici în viitor*, în existența unui proletariat.

Socialiștii de pe atunci nu doresc *nici* proletarizarea țărănimii:

„Și ce vom avea în viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici? Vom avea o aristocrație bogată în ale cărei mîni va fi adunat pămîntul țării romînești, o aristocrație dobitoacă, crudă, tîmpită, ca și cea din străinătate și vom avea proletariat agricol. *Frumos viitor!*.... Grîul produs de proletarii agricoli va trece în străinătate, și mai mult decît azi, pentru a aduce juvaere, pălării, mătăsuri, catifele, etc. Am putea descrie încă multe din relele... etc.“ [3]).

Și dacă nu există proletariat, dacă prevăd imposibilitatea proletariatului industrial și nu doresc proletariatul agricol,—atunci în numele căror interese se ridică socialiștii? In numele căror clase fac procesul societății romînești de pe vremea lor?

Socialiștii se ridică împotriva acelorași „Roși“ ai lui Eminescu, cărora ei le zic „burghezi“.—Și, caș și Eminescu, ei deplîng mizeria țărănimii și nimicirea meseriașilor, și în numele acestor clase se ridică împotriva formelor nouă:

„Meștera noastră burghezime, pentru a zidi clădirea netemeinică a întocmirii burgheze capitaliste [introducerea formelor nouă de către Roși, ar zice Eminescu] și-a luat totodată sarcina, cu știre ori ba, de a nimici, de a expropria pe proprietarii țărani, de a îngropa în zidul acestei întocmiri pe țaranul romîn; întocmai după cum Meșterul Manole a zidit pe soția sa în zidurile mănăstirii dela Argeș“ [4]).

Desvoltîndu-se gusturile de bun traiu ale acestei „burghezii“,

1) *Revista socială*, 1884.
2) *Rev. soc.* p. 437 etc.
3) *Rev. soc.* pp. 439—440.
4) *Rev. soc.* p. 428.

Digitized by Google

importul creşte, şi cu cît creşte el, cu atîta creşte exportul de cereale, cu alte cuvinte exportul „hranei poporului", încît

„producătorii mor de foame, în timp ce hrana lor se trimite peste nouă ţări şi nouă mări cu drumurile de fier făcute pe seama poporului" [1]).

Şi zugrăvind această mizezie a ţărănimii, pricinuită de formele nouă, socialiştii, caşi Eminescu, constată că sub vechii boeri, înainte de formele nouă, ţăranii stăteau mai bine [2]).

Aceiaşi burghezime aduce nu numai sărăcirea ţărănimii, ci şi distrugerea industriei mici, a *vechii* industrii casnice ţărăneşti, caşi a meseriaşilor din oraşe:

„Cu cît creşte importul şi mai ales acea parte a importului care face concurenţă producţiilor ţării, cu atîta aceste producte şi ramurile de industrie ce le produc pier, se sting. La ţară pier industriile casnice, la oraşe industriile şi meseriile vechi. Despre însemnătatea ruinii producţiunii orăşeneşti vom vorbi mai jos, cît despre ruinarea industriei casnice de pe la sate este uşor de văzut că lucru de samă nu poate fi" [3]).

. . . . . .

„Meseriaşii noştri expropriaţi prin concurenţa unei fabrici din Austria, nu vor merge în acea fabrică să lucreze ca salariaţi, ci vor pieri de foame şi de alte lipse aice, în patria lor" [4]).

Dar socialiştii nu uită să suspine după nici o clasă *veche* („reacţionară").

Ei arată cum introducerea formelor nouă ruinează şi o altă ocupaţie productivă, cărăuşia:

„Drumul de fier ia ţăranului cărăuşia din mîni şi-l leagă de oraşe care îi sug toată vlaga ce i-a mai rămas după ce şi-a luat proprietarul partea. Cu drumul de fier vine o exploatare care îi dă lovitura de moarte şi *ne unim în totul cu poetul* nostru cînd zice...." [5]),—

şi se citează „Doina" lui Eminescu:

Şi cum vin cu drum de fier, etc...

Amintesc aci, încă odată, jalea lui Delavrancea după această clasă a căruţaşilor şi aversiunea lui pentru clasa nouă burgheză.

Unde sînt „proletarii" în tot acest proces ce-l fac socialiştii de pe atunci formelor nouă?

Dar poate mai interesant încă de cît această analiză ce o

1) *Rev. soc.* p. 423.
2) *Rev. soc.* p. 407.
3) *Rev. soc.* p. 414.—Vedeţi pe socialişti! îi doare inima de meseriile vechi!
4) *Rev. soc.* p. 424.
5) *Rev. soc.* p. 422.

Digitized by Google

fac socialiștii societății romînești din vremea lor, este programul practic, pe care-l propun.

In acest program este numai o singură cerere pentru „lucrătorii de fabrici“:

Cu totul în dezacord cu constatarea lipsei de industrie în Romînia, deci cu lipsa de lucrători de fabrici, programul cere ajutorul statului pentru societățile de lucrători care ar voi să deschidă fabrici... [1]). E, evident, un chip de a-și achita conștiința .....socialistă, căci de unde erau să se găsească lucrători de fabrică, dacă nu erau *încă* fabrici?....

Incolo, tot programul „socialist“ e un program *țărănist*, cam utopic în idealul lui, dar foarte cuminte în concesiile pe care este dispus să le facă: „a lucra individual, pe pămînt împărțit, în bucăți“ [2]), program care ar putea fi însușit de orice democrat înnaintat și cam utopic, fie el chiar dușman al socialismului.

Iar dacă la acestea vom adăoga munca practică, mai caracteristică decît programele, a vechilor socialiști, care se mărgineau aproape numai la organizarea petiționării țăranilor pentru a li se vinde dela stat, sau cu ajutorul statului, parcele de pămînt necesare pentru traiul lor,—atunci vom înțelege și mai bine ce dureri concrete au dat naștere socialismului de altădată.

Socialiștii au criticat formele nouă, pentru că erau în dauna unor clase vechi, „reacționare“. In lupta lor practică, au luptat mai în special pentru una din aceste clase „reacționare“, pentru țărănime.

*

Să vedem acuma cum critică, în special, socialiștii pe aceia pe care Eminescu i-a numit „Roși“, și pe care ei îi numeau „burghezi“.—Vom vedea că și aici critica socialiștilor e la fel cu a lui Eminescu.

Socialiștii, dacă n'au ajuns la teoria păturii suprapuse străine (și nu aveau motive să ajungă: erau „internaționaliști“!), apoi, în critica „burgheziei“ (a „Roșilor“ lui Eminescu) se întîlnesc perfect cu dînsul.

Cași Eminescu,—și cași junimiștii,—socialiștii susțin că formele „burgheze“ au fost introduse fără ca condițiile sociale ale țării să necesiteze aceasta:

„Istoria va învinui cu drept cuvînt pe tinerimea dela 1848 cum că a copiat fără critică instituțiile burgheze, atunci cînd aceste instituții arătaseră ce frumuseți cuprind“ [3]). [Prin această „critică“, socialiștii înțelegeau alegerea acelor lucruri care ar fi fost favorabile... *țărănimii* și *me-*

1) *Rev. soc.* pp. 445, 448.
2) *Rev. soc.* p. 441.
3) *Rev. soc.* p. 396.

Digitized by Google

seriaşilor, de oarece procesul pe care-l fac „burghezimii“ e, cum am văzut, făcut în numele acestor clase!].

Această clasă,—zic socialiştii, caşi Eminescu,—„burghezia“, venită din Paris, cu gusturile exigente şi stricate, avînd nevoe de un mare import de lucruri scumpe pentru satisfacerea acestor gusturi,—dă grîul ţăranului pe mătăsurile franţuzeşti [1]),— şi, cu cît „sus cresc cererile“, cu atîta „jos“, din cauza formelor nouă, „se 'mpuţinează producţia“ [2]).

Clasele de jos sînt sărăcite, zic socialiştii, caşi Eminescu, prin „un număr nespus de mare de slujbaşi“, „o droae de prefecţi, subprefecţi, comisari, şpioni poliţieneşti, controlori, controlori de controlori, copişti... magistraţi, portărei, avocaţi etc. etc.“, creaţi de formele nouă, „care iau mare parte din producţiune, consumînd'o fără nici un folos“,—prin slujbaşii care se recrutează din vechile clase pozitive, „îndepărtîndu-se dela producţiune tot mai multe braţe“ [3]). Această stare socială e, apoi, caracterizată, cum constată şi Eminescu, „prin desvălirea corupţiei, lipsei de ruşine, de convingeri, de conştiinţă la partidele noastre politice“ [4]). Şi, tot caşi Eminescu iarăşi, socialiştii văd catastrofa, „moartea chiar a existenţei noastre naţionale“, dacă programul lor nu se aplică imediat [5]).

*

Aşa dar, socialiaştii, *deşi* profesau socialdemocratismul, în realitate vorbeau în numele şi în favoarea claselor apăsate, „reacţionare“, şi cele mai romîneşti.—Ei profesau, ca social-democraţi, „internaţionalismul“... Vom vedea că, *în fond*, ei n'au fost internaţionalişti.

Pentru aceasta, să vedem atitudinea lor faţă cu alte probleme,—acolo unde, nefiind vorba de politică, unde *programul* ne impunîndu-le nimic, putea să apară fondul lor adevărat.

Aceşti reprezentanţi ai claselor *vechi* şi mai cu samă ai ţărănimii,—în privinţa limbii şi a literaturii, au fost şi în teorie, dar mai cu samă în practică, adevăraţi „ţărănişti“, ba chiar „moldoveneşti“, ducînd principiile şi procedeele şcoalei critice moldoveneşti pănă la extrem. Socialiştii de pe atunci îşi fac un merit de a scrie cît mai aproape de limba poporului şi întrebuinţează cît pot expresiile moldoveneşti, considerînd oarecum expresiile muntenesti ca deja mai „străine“. Un alt izvor din care ei scot cuvinte şi forme ale cuvintelor, e literatura bisericească veche. (Ei scriu, de pildă, *beserecă*, etc.). Ei îşi fac un punct de onoare de a întrebuinţa cît mai puţine neologisme, este o emulaţie între

1) *Rev. soc.* p. 414.
2) „ p. 434.
3) *Rev. soc.* p. 404, 426.
4) *Rev. soc.* p. 425.
5) *Rev. soc.* p. 434.

Digitized by Google

dînșii ca să găsească echivalentele romînești ale neologismelor, și dorința lor supremă este a scrie o bucată întreagă fără nici un neologism... Acești reprezentanți ai... „proletarilor", au fost cei mai „țărăniști" și mai „moldoveniști" oameni. Stilul lor mișună de „hăul", de „jariștea", de „pojarul", etc... Închipuiți-vă în Apus pe socialiști (=reprezentanți ai *proletarilor*) făcînd școli linguistice și literare *țărăniste*, făcînd din țărănism un articol din cele două-trei ale crezului lor! Și culegînd expresii și forme din textele vechi religioase! Din acest punct de vedere, socialiștii sînt adevărații urmași ai lui Alecu Russo care,—mai mult decît oricare alt critic, decît chiar Kogălniceanu căruia Russo îi bănuește că întrebuințează prea multe neologisme în *Steaua Dunării*,—a fost împotriva oricării schimbări și înnoiri în limbă, rugîndu-se de novatori să lase Romînilor „limba asta așa grecită, turcită", cum s'a format în cursul vremii [1]).

Acest arhi-naționalism linguistic și literar al reprezentaților... „proletariatului" „internațional", ne dă dreptul să spunem că, dacă doctrina nu ar fi *impus* acestor oameni internaționalismul, ei ar fi fost printre cei mai încărnați naționaliști [2]).

---

1) Nu vom vorbi mai pe larg, aici, de rolul „Contemporanului" în privința problemelor linguistice și literare.—La aceasta, să se adaoge și activitatea lui științifică, *introducerea* teoriilor științii moderne, precum și lupta lui *împotriva* plagiatorilor, adică *pentru* asimilarea științii străine,—activitate despre care am vorbit aiurea („V. R.", I, 2, p. 258—259, nota). Transcriu aici o parte din programul „Contemporanului", publicat în No. 1, anul I (1883) al acestei reviste, pe care îl laudă, firește, *Convorbirile literare* și pe care „Contemporanul" l'a îndeplinit cu sfințenie:

„Scopul nostru e a face cunoscut publicului romîn cum privește știința contemporană lumea. Vroim să aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus...

„Scopul nostru mai e de a purta o luptă înverșunată în contra producțiunilor științifice greșite și mai ales contra cărților de școală, căci dacă acestea vor fi rele, atunci nu putem aștepta nemică, nici de la generațiunea nouă... Cursurile profesorilor din toată țara încă vor fi criticate în revista noastră...

„Pentru a mîntui cultura noastră științifică de o decădere mai mare decît cea de acum, trebue să luptăm fără milă în contra ignoranței și șarlatanismului și să rupem măștele...

„Cauzele acestei stări ticăloase în care ne aflăm, cauza, că avem forme fără fond [acest strigăt îl scosese demult d. Maiorescu], trebue căutate în nesocotința cu care s'au împlut locurile de profesori cu tot felul de oameni. S'au fundat școli peste școli și profesorii au trebuit să fie improvizați.

„În privința literară vom critica producțiunile... Vom fi foarte aspri în critica noastră, dar sperăm că și alții ne vor critica pe noi. Ar fi un bine necalculabil, cînd ar ști oricine, că ceea ce s'ar scrie și publica nu va trece neobservat și că ceea ce va fi bun se va deosebi și lăuda".

2) În 1889, un socialist trecînd în partidul radical, își justifică trecerea sa prin aceea că partidul radical are același program ca și socialiștii minus numele („socialist") care sparie lumea și împiedecă răspîndirea programului.—Cineva, probabil tot autorul broșurii „Ce vor socialiștii romîni", recunoscînd că d. Panu are același program ca și socialiștii, insistă însă asupra foloaselor etichetei de „socialist", arătînd „însemnătatea psicologică a firmei, influența ei asupra spiritului". Autorul scrie: „Se zice „no-

Digitized by Google

In arhi-naţionalismul lor linguistic şi literar, care mergea *alături* de doctrinile lor împrumutate şi care, în orice caz, nu izvorau din acele doctrine,—în acest arhi-naţionalism, în care socialiştii îşi exprimau adevărata lor „fire", vedem noi că fondul lor prim a fost naţionalist. Poate că dacă ar fi simţit că „eticheta" îi „obligă" să nu fie naţionalişti nici în limbă şi literatură, ei ar fi fost şi aci împotriva „firii" lor, ar fi fost franţuziţi, neologişti, etc.

Democrat, aristocrat, naţionalist, internaţionalist, etc.,—omul se naşte aşa. Aceste lucruri sînt organice. Şi naţionalismul socialiştilor, manifestat, în vremea cînd erau robi ai *formulelor*, numai în limbă şi literatură,—naţionalism de care acei socialişti dau dovadă acuma, cînd au scăpat de jugul *formulei*, şi pe care unii îl duc pînă la şovinism şi xenofobism,—ne face să credem, încă odată, că fondul prim al socialiştilor, *reprezentanţi şi ei ai claselor mijlocii şi ai celei ţărăneşti, şi protivnici ai acordării de drepturi la Evrei*, a fost un fond naţionalist. Vechii socialişti, care au fost nişte internaţionalişti de formulă, în fond au fost nişte naţionalişti, dar cărora le-ar fi fost ruşine să se declare naţionalişti.

*

Acum, cînd am văzut că critica socialiştilor se asamănă cu acea a lui Eminescu,—că şi ei şi el se ridică împotriva formei sociale din vremea lor, în numele intereselor claselor de jos, oropsite şi sărace, că se ridică nu numai împotriva aspectului politic al formelor nouă, ca junimiştii, ci împotriva felului de împărţire a bogăţiei naţionale, revendicînd o mai mare parte pentru categoriile sociale obijduite,—acuma pricepem mai bine, ceeace am mai relevat altădată [1]), că sufletul *reacţionarului* Eminescu n'a fost aşa de străin pentru socialişti, că, cu toată deosebirea de *soluţii*, socialiştii au simţit în Eminescu un suflet tovarăş, de unde a urmat că mai toţi socialiştii, dacă nu toţi, au fost eminesciani, găsind în poezia maestrului răsunetul propriilor lor dureri. Desigur că poezia lui Eminescu e condiţionată şi de alţi factori [2]); dar factorul social e, fără îndoială, tristeţa produsă de ruina claselor „pozitive",—şi această tristeţă, care n'a găsit răsunet în patruzecioptişti, a găsit răsunet în tinerimea îndurerată de mizeriile claselor *vechi*, care a îmbrăţişat „socialismul".

Din acestea se va înţelege, apoi, şi alt fapt: acela că Eminescu a fost considerat, acum vre-o 20 de ani, de către speţa lui Cuconu Leonida şi Titircă Inimă rea, ca un *socialist*.—Chiar pentru aceia care nu cunoşteau proza sa,—nemulţumirea, revolta, atacul la formele sociale ce respiră poezia sa, erau deajuns pen-

---

blesse oblige", adică faptul că ai un titlu de nobil *te face să faci uneori lucruri peste firea ta*, ori să te opreşti de la fapte *la care natura te-ar împinge cu tărie*. Aşa putem zice şi „Socialisme oblige"..." (*Drepturile omului*, 16—19 Februarie, 1899, reprodus şi în *Contemporanul*, Anul VI, No. 12).

1) *Noua Revistă romînă*, vol. 3, No. 36.

2) Am vorbit mai sus, în treacăt, de factorul pur psihic.

Digitized by Google

tru ca Eminescu să fie calificat, de către vulgarul care știa ceva despre dînsul, ca *socialist!* [1]).

*

Așa dar, în *critica* societății, Eminescu și socialiștii samănă perfect. Și, dacă tinerimea a fost atrasă de acești oameni, aceasta se datorește criticii, și nici de cum soluțiilor propuse. (Și tot critica, iar nu soluțiile junimiștilor, au atras mulți tineri de valoare în partidul junimist).

Acele soluții, la ideal, erau: pentru Eminescu, reîntoarcerea la trecut (la care trecut?); pentru socialiști: societatea socialistă sau, mai bine zis, „viitoare"...

Dar nici Eminescu nu crede (în majoritatea afirmațiilor sale) realizabil idealul lui,—și nici socialiștii.

Și Eminescu și socialiștii se mărginesc la un program,—mai vag al lui Eminescu, mai precis al socialiștilor,—program favorabil claselor mijlocii și țărănimii.

Deosebirea dintre dînșii este numai politică. Eminescu este un conservator. Lui nu-i place liberalismul politic, dar se resemnează. Se resemnează însă cu greu, și ca să dăm un exemplu care ilustrează totul, el e împotriva reducerii celor patru colegii la trei. *Democratismul*, pentru Eminescu e sinonim cu *demagogismul*. Cînd înșiră formele posibile de guvernămînt, el scrie: *despotismul*, *oligarhia* și... *demagogismul*,—acolo unde altul ar scrie *democratismul*. [2])—De aici ura lui cea mai mare împotriva celui mai înnaintat democrat dintre patruzecioptiști, împotriva lui C. A. Rosetti.

Socialiștii, din potrivă, voesc democratizarea țării. Ei cer votul universal. De aceia, omul pe care-l vor stima mai mult dintre patruzecioptiști va fi C. A. Rosetti.

Cînd socialiști protestează împotriva asămănării lor cu junimiștii, [3]) n'au dreptate în totul, căci în critica introducerii formelor nouă se asamănă; dar protestul lor e în mare parte îndreptățit, căci socialiștii, în deosebire de junimiști, au criticat aceste forme din punctul de vedere, al claselor de jos, și apoi, ca

---

1) Vezi *Culegere etc.* p. 127, unde spre a se apăra de socialism, forțează nota reacționară.—De altmintrelea, Eminescu se pare că a avut momente de „socialism", și aceasta rezultă nu din „Împărat și proletar", cum au voit unii, căci „socialismul" din prima parte a acestei poezii are acolo numai rolul de piesă de sprijin pentru partea a doua, care e teoretizarea pesimismului. *Socialismul* lui Eminescu, manifestat în poezii cel mult în „Viața", apare în proza sa sporadic ca, de pildă, cînd, vorbind de suferințele lucrătoarelor dela Regie (în „Viața" e vorba de lucrătoarele cusutorese) scrie că: „chestiunea socială, atît de ventilată în Europa, trebue s'o revedem la noi în forma ei cea mai crudă" („Diverse" în *C. d.* I. 1876, S. P. și *L.* p. 236). Vedem de aici că Eminescu ar fi știut *unde* să aplice socialismul: în adevăr la proletari. Dar aceasta e absolut incidental la Eminescu. De socialismul său nu se poate vorbi.

2) *Culegere etc.* p. 81.

3) *Rev. soc.* p. 429.

Digitized by Google

soluţie, au dat soluţii economice şi politice, favorabile acestor clase.

Cu Eminescu, asămănarea e şi mai mare, cum am văzut: Singura deosebire stă în soluţiile politice.

*

Am expus faptele. Am putea să isprăvim şi aici.—Dar se impun oarecare judecăţi asupra atitudinii acestor critici.

Catastrofa, pe care au prezis'o şi Eminescu şi socialiştii,—dispariţia ţării,—nu s'a întîmplat. Oricît de rău ar fi în acest moment, privind lucrurile *în bloc*,—viaţa economică, politică, socială, culturală, etc,—vedem, de atunci până azi, un progres.

Aceasta e de ajuns ca să conchidem că aceşti critici n'au fost drepţi în critica lor socială, căci nimic nu poate dovedi dreptatea sau nedreptatea unei critice, de cît îndeplinirea ori neîndeplinirea prevederilor scoase din acea critică.

Iar în atacurile pătimaşe aduse reprezentanţilor formelor nouă, ei n'au avut dreptate deplină, pentrucă nu şi-au dat samă de *fatalitatea* lucrurilor.—Ba nu! Uneori şi-au dat samă. Aşa Eminescu, îşi dă samă de o latură a lucrurilor, cînd scrie că în ultimii 50 de ani, lucrîndu-se pentru emanciparea naţională, n'a fost vreme de studiat condiţiile reale ale ţării [1]).

Această simplă afirmare răstoarnă toată critica lui Eminescu împotriva „Roşilor". Căci, dacă a fost *fatal* să fie cum a fost, atunci clasa Roşilor n'a fost vinovată; relele criticate au fost, cum s'ar zice, datorite unui caz de „forţă majoră".

Dar Eminescu, în focul criticii, a uitat întotdeauna această consideraţie...

Socialiştii, care nu şi-au dat samă de acest lucru, şi-au dat samă, în schimb, de un altul de care nu şi-a dat samă Eminescu. Ei au priceput că instituţiile nouă au fost, însele, *fatale*, căci ele au fost datorite presiunii Europei [2]).

Apoi, dacă forma politică şi socială,—cu toate relele ei inerente,—a fost *impusă*, mai este vinovată cutare sau cutare categorie de oameni?

Dar socialiştii spun că patruzecioptiştii ar fi fost datori să facă o selecţie, să aleagă şi să importe numai părţile bune ale formelor nouă din Apus [3]). E serios acest lucru? Şi mai ales în gura unui socialist, a unui determinist, chiar fatalist, în politică? Apoi dacă în Apus, într'o societate cultă, şi unde păturile populare puteau opune o mai mare rezistenţă conştientă, formele nouă dăduseră atîtea rele,—de unde pretenţia ca la noi *aceleaşi* forme să dea roade mai bune de cît în Apus?

Era *fatal* ca la noi formele acelea să dea roade şi mai rele, din atîtea pricini, pe care nu e locul să le înşirăm aici.

1) *Culegere etc.* p. 131.
2) *Rev. soc.* p. 403.
3) *Rev. soc.* pp. 396, 432, etc.

Digitized by Google

pricini care, în mare parte, rezultă din însăși acea lipsă de „condiții istorice“ și autohtone pentru formele nouă, „burgheze“, de care vorbesc și socialiștii și Eminescu.

*

Și dacă se putea ca formele nouă să dea un rezultat cu puțin mai bun,—și se putea, *dacă* între purtătorii, între reprezentanții acelor forme ar fi fost mai mulți oameni buni și inteligenți,—atunci vinovații cei mari au fost aceia care au făcut „eminescianism“ politico-social și socialism.

Ne înțelegînd *fatalitatea* lucrurilor, ne înțelegînd că Romînia trebuia să îmbrace *acele* forme nouă, dacă nu din alte cauze, cel puțin din cauza presiunii europene, eminescianii și socialiștii, în loc să ajute, prin colaborarea lor, la stoarcerea maximului de bine ce puteau da aceste forme,—și-au cheltuit energia în chip steril, *criticînd*, luptînd împotriva purtătorilor acestor forme, în loc să se amestece între ei și să colaboreze la introducerea și adaptarea acestor forme.

Dacă toți acești critici s'ar fi alipit, de pildă, de C. A. Rosetti, *care voia ca aceste forme (fatale) să servească cît mai mult claselor de jos,* lucrurile ar fi mers cu totul altfel,—presupunînd că C. A. Rosetti ar fi avut stofa unui om de stat.

Acești critici, făcînd ca tot ce a fost mai bun în cîteva generații să critice, în orice caz să stea deoparte,—de unde a urmat că formele nouă au avut ca purtători tot ce a fost mai rău, —au făcut o operă dăunătoare pentru țară, au oprit progresul țării, au pus, deci, piedeci la îmbunătățirea soartei acelora tocmai, în numele intereselor cărora vorbeau... au făcut operă de reacționari.

G. Ibrăileanu.

Digitized by Google

Cronica artistică

— Monumentele noastre —

Să le zicem monumente publice sau istorice?

Legea le numeşte într'un fel, iar Buletinul oficial [1]), acum apărut, într'altul. Oricum le-am boteza însă, ele aceleaşi rămîn. Adăogînd unul sau altul din epitete, noţiunea nu se schimbă şi nici nu se clarifică. Obţinem din potrivă un pleonasm, inutil ca de obiceiu. Căci un monument e prin firea sa chiar istoric sau, în cel mai defavorabil caz, public. Este istoric, fie prin vîrsta sa, care îl trece în domeniul trecutului, al istoriei; fie prin faptele însemnate, deci istorice, pe care le aminteşte sau la care a slujit. De cele mai multe ori asemenea monumente sînt şi de domeniul public, cum de pildă numeroasele biserici.

Denumirea legală de monumente *publice* este desigur cea mai puţin nimerită. Printr'însa se exclud toate monumentele cari nu intră în această categorie, deşi multe din ele pot aveà o însemnătate necontestată.

Oricare ar fi deci epitetele, ele nu schimbă întru nimic calitatea ce au avut monumentele. Nouă este numai grija ce li se acordă acum. Această preocupare numai, şi mai ales legiferarea ei, e într'adevăr modernă. Căci au persistat monumente din vremurile cele mai depărtate şi fără ca să li se fi dat o îngrijire specială, impusă prin legi şi regulamente.

Conservarea monumentelor, aşa cum se practică acum, este o consecinţă a deşteptării spiritului istoric a vremurilor noastre. Azi, un monument nu mai este considerat numai după valoarea sa artistică, ca altă dată. Orice rămăşiţă, care face parte din avutul nostru naţional sau servă la lămurirea trecutului nostru,—este azi tot atît de apreciată ca oricare operă de artă veche. Iar acestor din urmă, în special,—cercăm să le facem posibilă o viaţă cît mai lungă. Vrem să ajungem să asigurăm şi operelor plastice sau arhitecturale nemurirea de care se bucură operele literare.

---

1) ***Buletinul comisiunii monumentelor istorice.*** Publicaţie trimestrială sub auspiciile Ministerului de Culte şi instrucţiune publică şi în editura Administraţiei Casei Bisericei. 1908 Ianuarie-Martie; Bucureşti, Göbl-Rusidescu. In 4° mare; 48 pag. cu numeroase ilustraţii.

Digitized by Google

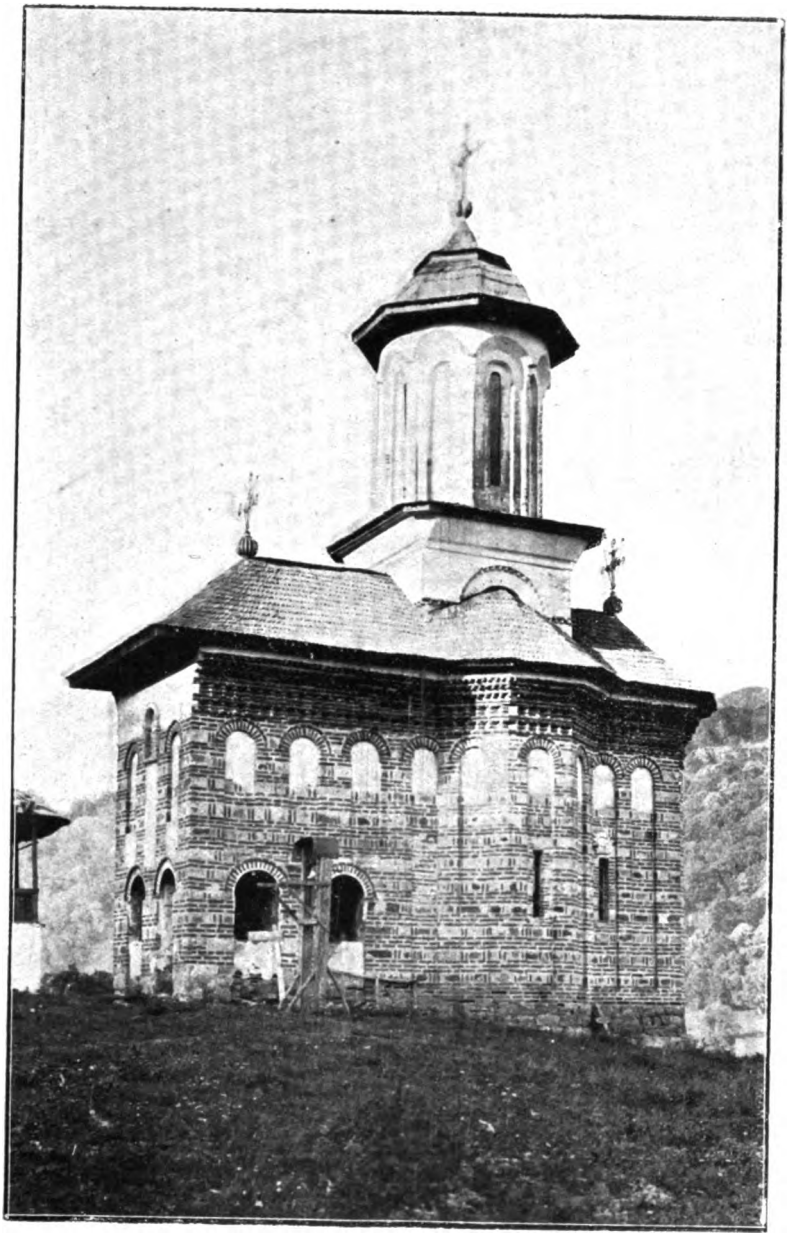

Bolnița M-rei Cozia
(inainte de restaurare)

Reproducerea oprită.

Digitized by Google

Digitized by Google

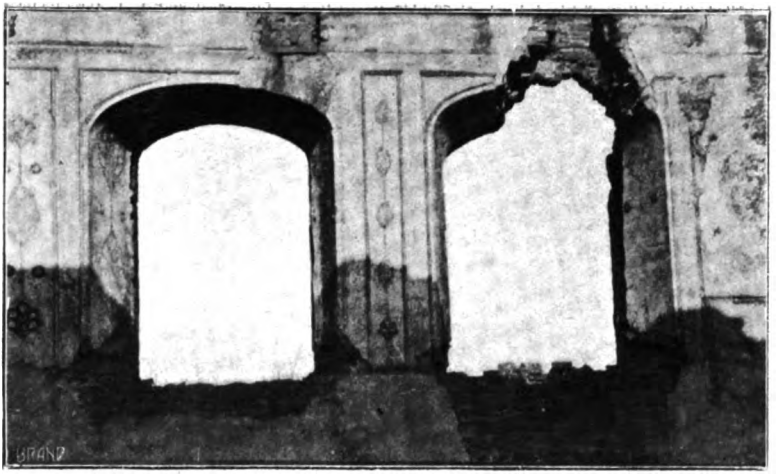

Din interiorul palatului Brâncovenesc dela Potlogi

Palatul Brâncovenesc dela Potlogi

Reproducerea oprită.

Digitized by Google

Digitized by Google

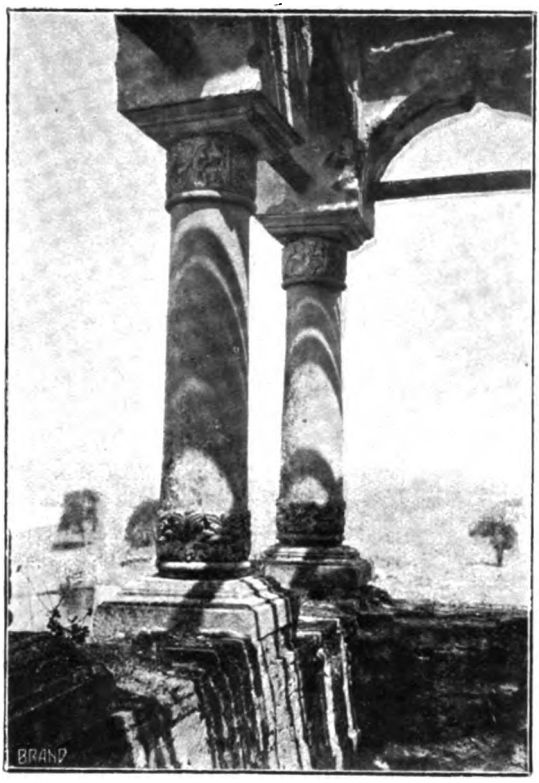

Stâlpii foișorului dela M-rea Comana

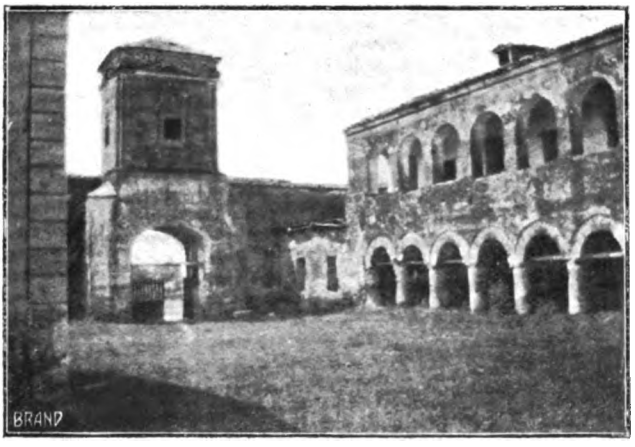

Clopotnița și chiliile M-rei Comana

Reproducerea oprită.

Digitized by Google

Digitized by Google

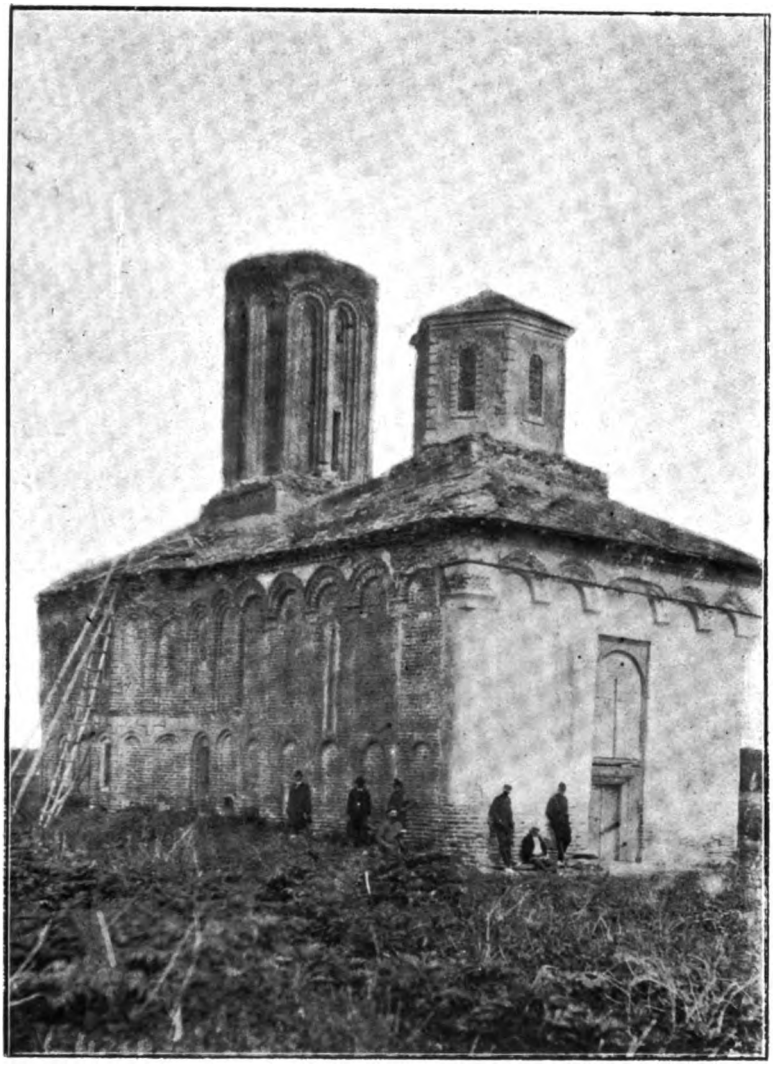

Biserica Monăstirei Snagov

Reproducerea oprită.

Digitized by Google

Digitized by Google

Asemenea sentimente şi îndatoriri sînt cu totul noi. Nici chiar revoluţia franceză, dela care am moştenit atîtea idei mari şi generoase, nu cunoştea respectul monumentelor. In timpul ei, din potrivă, s'au distrus cele mai multe documente artistice ale predecesorilor. Caracteristic este, pentru psihologia vremii, procesul verbal al Consiliului comunal al oraşului Strassburg din 1793, publicat în urmă. Cu o vădită mulţumire se înregistrează în acel act că, în scurtul timp de trei zile numai, municipalitatea, a reuşit totuşi să distrugă 235 statui dela vechiul şi splendidul Dom al oraşului! Se mai adaogă că sfărămăturile au servit la şoseluirea drumurilor.

Azi domneşte cu totul altă mentalitate. In Veneţia, de pildă, se reclădeşte cu mari cheltuieli şi întocmai după modul cel vechiu campanilele dela San Marc, a cărui valoare curat artistică nu motivează singură o asemenea măsură. Respectul tradiţiei predomină însă azi. Din fericire s'au înpămîntenit şi la noi asemenea sentimente. După ce pînă mai deunăzi am nesocotit şi dărîmat fără cruţare tot ce era vechiu, azi, în fine, începe reacţiunea. Şi la noi, caşi aiurea, vremurile cele mai dăunătoare monumentelor au fost cele mai apropriate de noi. Respectul firesc ce aveau bătrînii pentru clădirile vechi reiese şi din frumoasa scrisoare a lui Vasile Lupu prin care opreşte pe Logofătul său Racoviţă să ia pentru o clădire nouă piatră dela ruinile curţii lui Ştefan Vodă din Vaslui. *„Acesta lucru nu să cade să facem, că nu iaste cu cinste“* [1]) scria Vodă Vasile Lupu, acum 273 de ani. Iar noi am eternizat printr'o statue de bronz pe primarul Capitalei Regatului, care, sînt numai 20 de ani de atunci, a încuviinţat dărîmarea solidului şi istoricului turn al Colţei!

Din fericire însă putem înregistra şi alte fapte îmbucurătoare în această privinţă. In primul rînd se cuvine să menţionăm bine executatele restaurări ale celor mai de frunte biserici din ţară, efectuate sub înalta ocrotire şi în parte chiar cu fondurile personale ale M. S. Regelui. Astfel ni s'au redat în întreaga lor splendoare de odinioară Catedrala din Curtea de Argeş şi Trei Erarhi din Iaşi, exemplare unice în lumea întreagă şi cu care nu ne putem în deajuns făli. Deasemeni s'au asigurat generaţiilor viitoare frumoasele biserici ale sfîntului Neculae din Iaşi, a Mitropoliei din Tîrgovişte şi a sfîntului Dumitru din Craiova. Tustrele sînt pedeoparte demni reprezentanţi ai năzuinţelor artistice şi evlaviei voevozilor noştri şi totdeodată foarte interesante documente din punct de vedere al istoriei arhitecturii noastre.

In acelaş timp, cîte alte biserici şi monumente în genere nu s'au distrus şi se nimicesc încă până azi. Şi cu toate acestea şi noi, ca toate popoarele civilizate, avem o *„Lege pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice“*. Constat în treacăt numai că şi în această privinţă am fost codaşii Europei: Bulgarii au o lege încă din 1889; a noastră e din Noembrie 1892. Mai trist este însă că această lege a noas-

1) Buletinul Com. Mon. istorice, p. 47.

Digitized by Google

tră, deşi promulgată şi întărită printr'un regulament de aplicare, a rămas totuşi o ficţiune, pe cînd la Bulgari a avut rezultate excelente. Mai mult încă: autorul ei însuşi, Directorul muzeului nostru de antichităţi, a nesocotit-o în modul cel mai ruşinos.

Dealtfel şi legea e defectuoasă. Alcătuită în pripă după alte legi străine ea nu corespunde condiţiilor noastre speciale. Un prim mare defect este caracterul personal al acestei legi. Printr'însa şi mai ales prin *„Regulamentul pentru descoperirea monumentelor şi obiectelor antice"*, sancţionat în Ianuarie 1893, Directorul Muzeului, pe atunci membru influent în Parlament, şi-a rezervat monopolul exclusiv al antichităţilor. Efectul dezastros al acestei acaparări de putere se cunoaşte: unele monumente au fost distruse cu banii statului chiar, iar alte antichităţi au trecut graniţa şi împodobesc muzeele vecinilor noştri.

Legea nu a servit decît pentru a asigura monopolul Directorului, care astfel ocrotit a putut comite, fără a fi împiedicat, devastările ce cu toţii cunoaştem. De aplicarea legii nu s'a mai ocupat nimeni. Membrii cei buni ai Comisiunii monumentelor fiind împiedicaţi de a lucra, s'au retras. Comisiunea de fapt n'a existat decît cu numele. Singurul ei semn de viaţă a fost *„Inventarul monumentelor publice şi istorice din Romînia"*. Deşi prin Regulamentul legii se prevedea la art. 20 că *„cel mult până la 20 Noembrie 1893,* comisiunea monumentelor publice va întocmi, prin mijloacele ce i se vor pune la dispoziţiune de către Ministru, inventarul general al tutulor edificiilor şi obiectelor vechi din ţară", totuşi acest inventar nu a apărut decît peste zece ani, în 1903, fără însă să fie complect chiar atunci.

Devastarea monumentelor şi nesocotirea legii ar fi continuat desigur, dacă, din fericire, nu s'ar fi ivit o mînă binecuvîntată, care să dea o altă întorsătură acestor porniri periculoase.

In 1902 ivindu-se o vacanţă în zisa comisiune, Academia propune numirea d-lui I. Kalinderu. D-sa însă, după cum se constatată prin procesul verbal al şedinţei din 3 Mai 1902 „consimte a fi recomandat spre a fi numit în comisiune, cu rezerva expresă ca, dacă nu-i va fi cu putinţă a da viaţa necesară lucrărilor comisiunii, d-sa se va retrage" [1]). Precauţii necesare şi întru destul motivate, căci se cunoşteau prea bine reaua voinţă şi intenţiunile suspecte ale chiar promotorului acestei legi. I-a trebuit jertfa de sine şi stăruinţa patriotică care caracterizâ toate operele sale şi la care se adaugă, în acest caz, întinsele cunoştinţi artistice, pentruca dl. Kalinderu să reuşească să reînvieze lucrările comisiunii. Căci, dupăcum afirmă „raportul comisiunii" apărut în Buletin şi iscălit de însuşi directorul muzeului, „Legea pe temeiul căreia fusese întocmită (Comisiunea), prin neobservare şi neaplicare, căzuse în dezuetudine".

Astfel se confirmă în mod oficial observaţia ce făceam mai sus asupra defectuozităţii legii. De îndată ce a urmat să se pue de fapt în a-

1) Analele Academiei, Tom. XXV. Partea administrativă. p. 10.

Digitized by Google

plicare, s'au dovedit lipsurile şi greşirile ei. Ar fi timp ca să se revadă această lege personală, acomodîndu-se intereselor şi nevoilor generale. Să se dea cuvenita însemnatate şi acestei ramuri de activitate a Ministerului Cultelor. Ar trebui ca Comisiunea Monumentelor să formeze, ca pretutindeni aiurea, un serviciu de sine stătător şi să nu mai fie expus a depinde cînd de serviciul construcţiunilor, cum prevedea art. 14 al regulamentului încă în vigoare, cînd de Casa Artelor—„de efemeră durată efectivă"—cînd, în fine, de Casa Bisericii, cum e în prezent. Aceste schimbări aduc întrerupere în continuarea şi unitatea lucrărilor. Excelentele măsuri provizorii luate de dl. Kalinderu, în lipsa unui regulament aplicabil, ar trebui statornicite printr'o modificare a legei actuale. Cu acest deziderat se încheie şi raportul Comisiunei către Ministrul Cultelor, publicat în Buletin (p. 46). El e iscălit de însuşi autorul şi raportorul legei actuale, care e ast-fel constrîns să recunoască greşala sa. Reproducem în întreg acest pasaj, care sperăm în curînd va fi realisat; „Cîtă vreme comisiunea va sta sub regimul actualei legi pentru conservarea şi restaurarea monumentelor istorice, nu va putea lucra, după cum doreşte şi după cum cer împrejurările. Căci, prin această lege, ea nu are decît un rol *consultativ*, astfel că atunci cînd nenorocul face să nu aibă în juru-i bărbaţi mai zeloşi şi mai stăruitori, care să aducă la îndeplinire lucrurile recomandate, hotărîrile sale pot rămînea—cum s'a întîmplat—literă moartă în dosarul proceselor verbale. Se simte deci nevoia unei modificări sau rèfaceri a legii, în sensul de a se da comisiunii un rol efectiv în iniţiarea şi conducerea lucrărilor sale, creindu-i şi un serviciu special de arhitectură, în care să găsească loc şi să se pregătească cei chemaţi a supraveghea şi conduce lucrările de conservare şi restaurare a monumentelor noastre istorice".

Avînd în vedere iubirea sinceră şi grija necurmată ce domnul ministru Sp. Haret are pentru arta şi monumentele străbunilor noştri, nădăjduim în o apropiată realizare a acestor legitime dorinţe. Iar dl. I. Kalinderu, promotorul ei, va putea număra încă una din acele fapte mari, pentru care pe lîngă noi îi vor fi recunoscătoare generaţiile viitoare.

* * *

Primul număr al Buletinului cuprinde, în afară de raportul menţionat, şi un studiu complect asupra monăstirei Comana.

Partea istorică, foarte interesantă şi bine documentată, e datorită d-lui Al. Lepadatu, a cărui competinţă e atît de bine stabilită. Sub îngrijirea d-sale de alt-fel, în calitate de secretar al comisiunei, apare întreg buletinul, al cărui text e scris într'o frumoasă limbă cu tendinţe archaice, foarte potrivite cu conţinutul.

Dl. N. Ghika-Budeşti, într'un studiu foarte substanţial, arată însemnătatea architectonică a Comanei şi referă asupra lucrărilor de consolidare ce a executat. Vastele sale cunoştinţe asupra arhitecturei romîneşti, pri-

Digitized by Google

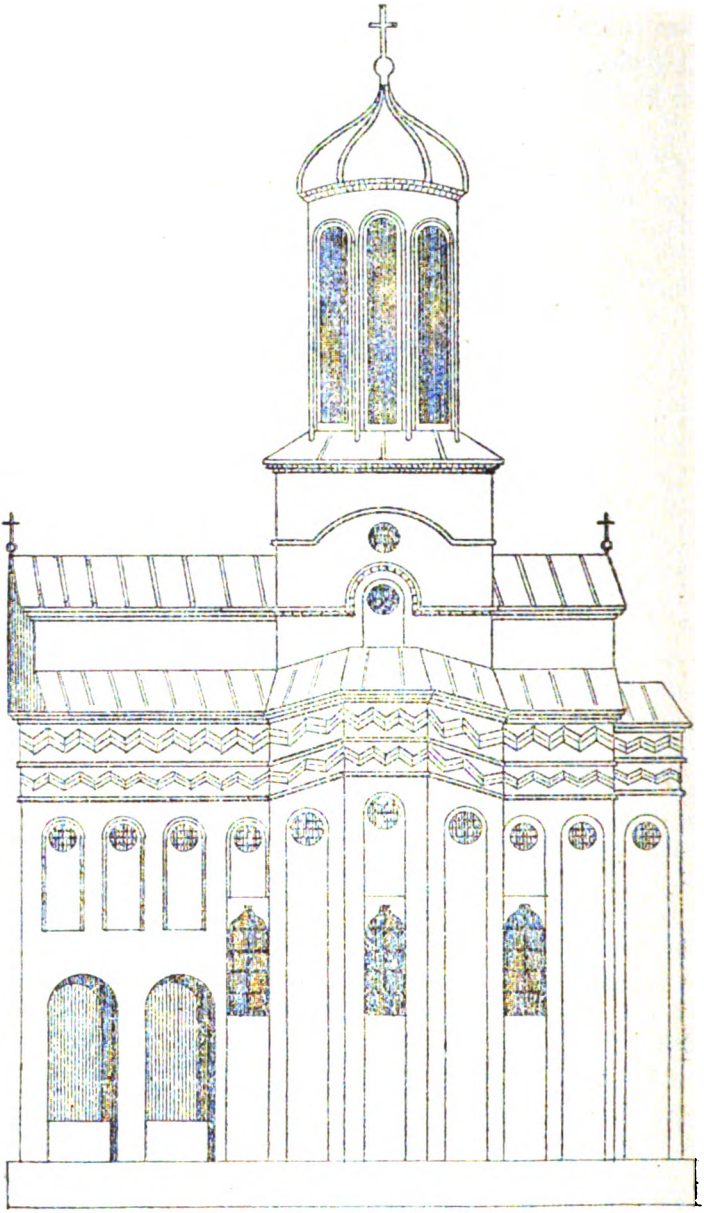

ARCH. I. BUSUIOC

Planul bisericii Bolniţei dela M-rea Cozia

după vechea pictură murală din interior.

Digitized by Google

ceperea şi îngrijirea cu care execută lucrările de consolidare sau restaurare, au găsit întreaga aprobare a comisiunii, care i-a şi încredinţat cele mai grele şi frumoase lucrări. Pe toate le-a îndeplinit în condiţiile cele mai fericite, atît din punct de vedere al exactităţei documentare cît şi al cerinţelor estetice.

Nu tot atît de îmbucurătoare sînt rezultatele reparaţiunilor întreprinse direct de serviciul tehnic al Casei Bisericei.

Astfel, pentru a preciza, voiu aduce aci exemplul Bolniţei dela M-rea Cozia, reparată de dl. N. Mihăescu. Refacerea din nou a învălitoarei nu corespunde cerinţelor unor asemenea lucrări. Prin reproducerea celor două fotografii în Buletin, una reprezentînd biserica înainte şi alta după lucrările de conservare, s'a căutat să se dovedească că acoperişul a fost refăcut *întocmai* după cum era. Şi dovada este într'adevăr pe deplin făcută: s'a imitat aidoma acoperişul anterior.

Mulţumitu-s-au printr'aceasta însă toate cerinţele unei consolidări după principiile azi adoptate? Cred că nu. Căci nu e de ajuns a se copia în mod servil o stare de lucruri care, departe de a ne da aspectul original al clădirii, nu este decît o prefacere mai tîrzie. Astfel e cazul nostru special. Acoperişul de şindrilă, pe care l'a înlocuit dl. Mihăescu, nu era desigur acoperişul original, ci lucrarea vre-unui simplu cîrpaciu de acum 20—30 ani. A reface întocmai acest acoperiş, fără altă critică, nu e operă de restaurator serios. Căci înainte de a reface acoperişul ar fi trebuit să se observe că el acoperea o parte din tamburul turlei, şi anume partea în care se mai vede foarte clar o mică ferestrue închisă de o semiarcadă cu zimţii de cărămidă, după cum se vede clar şi din fotografia alăturată. Această ocniţă însă nu era desigur menită să fie ascunsă de acoperiş. In cazul de faţă, greşala e cu atît mai neiertată cu cît presupunerea noastră e întărită printr'un document a cărui veracitate e neîndoioasă. E desenul cel vechiu al Bolniţei care se află pictat pe însuşi peretele din interiorul ei. Se impunea dar ca reparatorul din zilele noastre să ţie samă de o aşa preţioasă dovadă şi cu ocazia aceasta să înlocuiască acoperişul cel nepotrivit printr'altul conform originalului. Şi dacă s'ar ft ţinut samă de aceasta, s'ar mai fi evitat şi alte nepotriveli. Nu s'ar mai fi îngreuiat turla cea svelită şi splendidă în proporţii cu acel acoperiş comun şi nepotrivit cu stilul ales al monumentului. Disarmonia e clară pentru cine compară aspectul actual al Bolniţei cu planul ei cel vechiu. Acesta e reprodus aci după desenul ce încă din 1904 a binevoit a-mi face dl. Architect I. Busuioc, în vederea unui studiu ce întreprinsesem asupra acestui prea frumos monument al nostru. E păcat că atunci cînd se execută lucrări chiar la opere de aşa mare însemnatate, nu se iau toate precauţiile necesare.

Asemenea greşeli, mici numai în aparenţă, mari însă în realitate, s'au mai repetat şi la alte clădiri, cum de pildă la M-rea Snagov, despre care a fost vorba aiurea. Cu atît mai îmbucurătoare sînt lucrările d-luî

Digitized by Google

Ghika, care se distinge printr'o mare îngrijire, bazată pe un studiu priceput şi amănunţit.

Cele două fotografii aci alăturate, şi mai ales acea a foişorului, ne dau o idee de importanţa M-rei Comana, acum consolidată. Planul şi numeroase fotografii însoţesc studiul d-lui Ghika din Buletin, asupra căruia nu mai revin aci.

In afară de monumentele religioase, Comisiunea'şi propune să ia sub a sa ocrotire şi celalalte clădiri de un interes istoric sau artistic. Astfel se anunţă în Buletin lucrări viitoare la Palatul Brîncovinesc dela Potlogi, după care am dat aci două vederi executate mai demult [1]). Ar fi de dorit ca fără întîrziere să se salveze ce mai rămîne din acest palat, care mai păstrează urme aşa de interesante de decoraţie interioară a camerilor. După cum se vede din fotografia alăturată, zidurile sînt îmbrăcate cu motive ornamentale cu caracter pur oriental (persan chiar) scoase în relief în tencuială. La Potlogi sînt încă mult mai bine conservate ca la palatul Cantacuzinesc dela Măgureni şi la Filipeşti. Incă o dovadă a dependenţei noastre artistice de străinătate, chiar în preajma veacului al 18-lea.

Ar fi de dorit ca toate lucrările executate de Comisiune să fie însoţite de fotografii şi planuri, după modelul studiului d-lor Lepadatu şi Ghika asupra Comanei. Numai astfel se va atinge scopul urmărit de Comisiune de a ni se da prin Buletin o arhivă de documente care se contribue în mod serios la deşteptarea interesului publicului pentru comoarele noastre de artă şi să serve totodată şi la uşurarea studiului încă aşa de incomplect al istoriei artei în România.

Pentru aceasta ar trebui caşi execuţia grafică a clişeelor să fie ireproşabilă. Despre asemenea amănunte însă, 'mi propun să revin altă dată. Căci sper că apariţia regulată a Buletinului 'mi va da în curînd prilej să mai reiau acest subiect, atît de interesant şi încă puţin discutat la noi.

Deocamdată încheind se cuvine să aducem omagiul nostru de recunoştinţă d-lui I. Kalinderu şi colaboratorilor săi efectivi, cari au isbutit să ne dea acest prim număr al Buletinului. Cu plăcere şi încredere aşteptăm pe cele următoare.

Al. Tzigara-Samurcaş

1) Toate fotografiile ce însoţesc acest articol, deşi reprezintă aceleaşi monumente ca cele despre cari tratează Buletinul, nu sînt luate din publicaţia oficială.

Digitized by Google

Cronica Ştiinţifică

Relaţiunile Chimiei fiziologice cu Chimia pură şi cu Fiziologia

Chimia fiziologică este o parte integrantă a marii ştiinţi numită Fiziologia generală sau, dacă vreţi mai larg, o ramură a *Biologiei*, înţelegînd sub acest nume pe toate ştiinţile ce studiază organizmele vieţuitoare. Ea se ocupă în primul loc cu cunoaşterea amănunţită a substanţelor felurite ce alcătuesc organismul, fie el animal ori vegetal. Cunoaşterea compoziţiunii chimice a substanţelor ce intră în constituirea organismului are o importanţă deosebită, fiindcă ne arată de care anume materiale din mediu are nevoe fiinţa pentru a-şi construi şi întreţinea ţesuturile sale.

Afară de asta, cunoştinţa alcătuirii chimice a unui organ ne poate da oarecare indicaţiuni asupra modului său de funcţionare.

Raporturile de natură chimică ce există între organism şi mediu sînt de resortul chimiei fiziologice. In această ordine de idei, ea şi-a propus, încă dela primele sale începuturi, să cunoască sub ce formă intră în organism substanţele alimentare şi în ce stare sînt ele eliminate după ce şi-au îndeplinit rolul.

Comparaţiunea *ingestelor* cu *excretele* a arătat că unele substanţe, zise alimentare, nu sînt eliminate în aceiaş stare, ci foarte transformate. Din transformarea lor organismul trage beneficii.

Multă vreme chimia fiziologică s'a mulţumit, cînd era vorba să studieze transformările unei substanţe în organism, să confrunteze ingestele cu excretele. Astăzi însă, ea se sforţează să pătrundă mai adînc în misterele organismului. Nu ne mai mulţumim să ştim că cutare substanţă alimentară intră sub cutare formă şi ese sub cutare alta. Vrem să cunoaştem toate transformările intermediare între starea iniţială şi cea finală. Şi în aceste stări intermediare, noi vrem să ştim în ce stare ajunge ea la ţesuturi şi ce fac cu dînsa celulele organismului. Ţinta chimiei fiziologice moderne este să ne arăte toate peripeţiile prin care trec toate substanţele alimentare, dela intrarea în intestin până la eliminarea lor; să urmărească destinaţia şi rolul lor pas cu pas, pentru a ne

Digitized by Google

putea prezenta un tablou general, un lanţ neîntrerupt al tuturor transformărilor variate ce încearcă aceste substanţe. Vedeţi, dar, că chimia fiziologică îmbrăţişează şi întreaga chestiune a schimburilor nutritive.

Dar cu toate progresele ce a făcut această ramură a fiziologiei generale, ea nu este încă în măsură să ne dea soluţiunea complectă a problemelor ce i se pun. De pildă, deseori ea nu ne răspunde, cînd o întrebăm cum şi ce mijloace întrebuinţează cutare celulă ca să sintetizeze, ori chiar să descompună, cutare substanţă. Sînt în adevăr multe materii ale căror transformări le putem urmări dela intrarea în intestin pănă la contactul lor cu ţesuturile. Acolo însă perdem firul. In aceste cazuri chimia fiziologică se izbeşte de marele necunoscut numit *celulă*. Celula opune o barieră rezistentă cunoştinţilor aprofundate ale mecanismelor sale intime. Dar această barieră nu va rezista multă vreme; avem chiar indicii recente că a început să slăbească pe unele locuri.

Deşi departe de ţînta la care priveşte, cu toate progresele făcute în ultimii ani, putem însă spune—şi aceasta să n'o scăpăm din vedere—că chimia fiziologică, chiar dela primele sale începuturi, a adus servicii imense ştiinţii biologice în general. Ea ne-a dat posibilitatea să vedem, din ce în ce mai clar, ceia ce se petrece, sau ce se poate petrece, în organism. Ea a fost aceia care a dat cele mai mortale lovituri teoriilor vitaliste de tot felul, care urmăreau zugrumarea libertăţii de dezvoltare a ştiinţii biologice.

Mulţumită metodelor sale şi rezultatelor satisfăcătoare ce ea obţine, chimia fiziologică a început să-şi întindă sfera sa de acţiune şi în alte domenii, cu care se părea mai înainte că nu are nici o legătură. E vorba de patologie. Incursiunile chimiei fiziologice în domeniul patologiei nu sînt decît o confirmare mai mult a adevărului spus de *Cl. Bernard*, care zicea că „nu există decît o ştiinţă în medicină şi această ştiinţă este fiziologia, aplicată la starea sănătoasă şi morbidă" a organismului. In această privinţă ştim că sînt boale de acele în care leziunile anatomice sau nu există, sau au o întindere surprinzător de disproporţionată cu turburările funcţionale ale organismului întreg. Este evident că în atare cazuri, mai mult mersul normal al proceselor chimice din acel organism este deviat şi cunoaşterea exactă a acestor abateri nu poate fi dată decît de chimia fiziologică.

Chiar patologia infecţioasă face azi recurs, pe o scară destul de ntinsă, la chimia fiziologică şi se felicită de rezultatele luminoase pe care le capătă.

Afară de toate astea, chimia fiziologică e chemată să aducă lumină în unele chestiuni de ordin foarte general, care pănă acum sînt enigmatice. Prea cu toţii ne îndeletnicim să studiem chimia organismelor superioare şi neglijăm destul de mult organismele inferioare. Acest mod de a proceda are, după cum vom vedea, avantajele sale, dar nu e mai puţin adevărat că şi studiul chimico-fiziologic al fiinţilor inferioare

Digitized by Google

are o importanţă cît se poate de însemnată. După cît ştim până acum se pare că, la ele, fenomenele chimice nu se petrec exact în acelaş mod ca la cele superioare. E foarte drept că există fenomene chimice de ordin general ce se găsesc la toate fiinţile vieţuitoare, de pildă: oxidări, hidrolizări, reducţiuni, etc., dar cîtă varietate în mijloacele de a ajunge la aceste sfîrşituri. Noi nu cunoaştem decît foarte puţine din aceste mijloace. Avantajul ce am avea din cunoştinţile întinse de chimie fiziologică comparată ar fi că ele ne-ar putea poate servi, între altele, ca să înţelegem din ce cauză *formele animale* diferă una de alta. Pe cită vreme ne vom ţinea numai de studiul lor anatomic, de studii filogenetice şi ontogenetice, nu vom putea înţelege mare lucru din secretul ce determină formele fiinţilor. De multe ori structura microscopică a unui organ dela o fiinţă inferioară nu ne poate spune nimic asupra funcţiunii sale; din contra determinarea proprietăţilor sale chimice este mai totdeauna decizivă. In această privinţă e foarte sugestiv faptul că fermenţii digestivi ai multor nevertebrate diferă mult, ca proprietăţi, de cei ai vertebratelor ce studiem de obiceiu în laborator. Ceia ce se petrece cu fermenţii digestivi, s'ar putea petrece şi cu alte procese chimice. Chimia fiziologică comparată e menită ca, într'un viitor mai mult ori mai puţin îndepărtat, să dea altă bază studiilor morfologice.

Din toate acestea reesă că studiile chimico-fiziologice au un rol din cele mai importante cu privire la toate ramurile ştiinţilor biologice.

Dar cînd e vorba să judecăm valoarea rezultatelor date de o ştiinţă şi să-i putem întrevedea viitorul, este nevoe să examinăm *metodele* întrebuinţate de dînsa, pentrucă se ştie că rezultatul preţueşte tot atît cît metoda ce a servit spre a-l obţinea. Ei bine, cu toţii ştim că metodele întrebuinţate de chimia fiziologică sînt aceleaşi ce servesc şi chimiei pure. Mai mult, putem afirma că mai toate descoperirile mari în chimia pură au avut un răsunet puternic asupra chimiei fiziologice, făcînd'o să progreseze în mod simţitor. In foarte multe privinţi chimia fiziologică e strîns legată de chimia pură.

Insă, cu toate că aceste două ştiinţi întrebuinţează aceleaşi metode, există între dînsele o deosebire aproape fundamentală în ceia ce priveşte *sistemul de conducere a cercetărilor*, şi iată în ce sens.

Chimia pură este o *ştiinţă exactă*, care pretinde celui ce se ocupă de dînsa ca să întrebuinţeze totdeauna sistemul *dovezilor directe*, pentruca să poată ajunge în mod cît se poate de obiectiv la stabilirea rezultatelor. I se prezintă chimistului un corp necunoscut, el trebue să-i stabilească *individualitatea*. Pentru asta, el îl aduce în stare cristalizată, cînd lucrul e posibil, îi studiază forma şi celelalte particularităţi ale cristalelor, apoi îi determină compoziţia chimică, greutatea moleculară, temperatura de topire şi alte proprietăţi fizice. Il poate apoi angaja în combinaţiune cu alte corpuri, spre a-i studia derivatele, îl poate descompune în fragmente mai mici, pe care apoi se sileşte să le recombine

Digitized by Google

spre a obţinea din nou substanţa dela care a plecat. În fine, cînd a mai reuşit să-l sintetizeze, plecînd dela corpuri cît se poate de simple, chimistul poate să spună că a adus toate dovezile directe pentru stabilirea individualităţii chimice a substanţei studiate şi.... toată lumea e mulţumită.

Mult mai complicată şi plină de greutăţi este sarcina chimistului-fiziologist. Am amintit mai înainte cît de complicate, şi în mare parte necunoscute, sînt procesele chimice din organism. Ne este uşor să înţelegem că, dacă chimia fiziologică ar fi adoptat exact acelaş sistem de demonstrare ca chimia pură, ea nu ş'ar fi putut găsi un rost folositor decît analizînd ingesta şi excreta, rol la care s'a mărginit în primele faze ale dezvoltării sale.

Nu rămîne însă nici o îndoială că, de cîte ori chimia fiziologică are de stabilit individualitatea chimică a unei substanţe căpătate din organism, ea întrebuinţază exact acelaş sistem de cercetare caşi chimia pură. Deosebirea de sistemă începe atunci cînd chimia fiziologică îşi propune să urmărească transformările suferite de o substanţă, alimentară sau nu, în contactul ţesuturilor. Aici întîmpină ea dificultăţile cele mai mari. Ca să înţelegem mai bine aceste dificultăţi, să reamintim o noţiune întrebuinţată în mod curent în fiziologie, cu toate că e foarte obscură. Noi zicem că o celulă îşi ea din mediu substanţele nutritive pe care le descompune, le recompune, îşi clădeşte cu dînsele substanţa sa proprie, vieţuitoare; ea mai elimină din interiorul său productele aşa zise de dezasimilaţie sau, cum mai zicem, productele rezultate din schimburile materiale.—Dacă aţi încerca să traduceţi toate lucrurile astea într'un limbaj chimico-fizic, vă veţi convinge uşor că toate cuvintele acestea nu au alt înţeles decît de a ascunde neştiinţa noastră asupra acestor fenomene, care, pe cît sînt de importante, pe atît sînt şi de necunoscute. *Asimilare*! e un cuvînt frumos, dar ce însamnă asta în limba fizico-chimică. Desigur că explicaţiunile filozofice nu lipsesc; sînt chiar prea multe. Sînt filozofi care au pus un zel şi o muncă, demnă de o cauză mai bună, în a explica fenomenele vieţii, pentruca să ajungă la sfîrşit a ne spune că *viaţa nu e decît mişcare. Driesch* a zis cu multă dreptate că autorul acestei definiţii ne-ar fi putut lumina tot aşa de mult dacă, vroind să ne explice valoarea lui Kant, ne-ar fi spus pur şi simplu că.... *Kant a fost un vertebrat.*—In loc de filozofie întortochiată, nouă ne trebue fapte pipăite, căci numai cu ele ne găsim în lumea realităţii. Ei bine, cu studiul chimismului intracelular a început să se ocupe chimia fiziologică modernă, şi veţi conveni că problemele ce şi le pune nu sînt uşor de rezolvit.

Chimia organismului este tot ce poate fi mai complicat; cine se ocupă de ea, e nevoit să se mişte în mijlocul unei fenomenalităţi atît de întunecoase încît, pentru a putea să aducă cît de puţină lumină, trebue să ştie a mînui cu iscusinţă *ipoteza*. Şi în adevăr chimistul-fizi-

Digitized by Google

ologist face larg apel la ipoteză, ca să studieze o problemă ce'l interesează. De multe ori chiar rezultatul unei cercetări de asemenea natură nu se poate exprima decît în mod ipotetic, provizoriu. De aceia filozofii spun că chimia fiziologică are păcatul de a da rezultate ipotetice. Se 'nţelege că dacă te pui din punct de vedere al *absolutului,* chimia fiziologică păcătueşte prin prea multe ipoteze. Dar, oricît de paradoxal s'ar părea unora lucrul, putem spune că progresele ce le-a făcut această ştiinţă pănă acum, precum şi cele viitoare, sînt şi vor fi datorite în mare parte ipotezelor şi demonstraţiunilor indirecte. Inchipuiţi-vă că chimistul-fiziologist ar fi refuzat cu obstinaţie demonstraţiile indirecte şi că n'ar fi vrut să se conducă decît de sistemul de cercetare al chimiei pure; ce-ar fi putut el demonstra riguros din această amestecătură de fenomene, care se provoacă şi se condiţionează unele pe altele? Nimic, sau aproape nimic. Nu zic că ipoteza şi demonstraţia indirectă pot fi deajuns pentru a stabili adevărul; vreau să zic numai că ele sînt ajutoare preţioase pentru a te putea mişca în întuneric, dar cu o singură condiţie: să nu uităm nici un moment că ele sînt *mijloace* şi nu *scopuri.* Zic asta, fiindcă adese ori, mai ales la începători, se constată o confuziune regretabilă între fapte şi ipoteze. Nimic mai dăunător pentru progresul chimiei fiziologice şi a oricărei alte ştiinţe.

Chimistul-fiziologist trebue să se servească de demonstraţii indirecte; ele-i sînt impuse de natura însăşi a fenomenelor cu care se ocupă, mai ales atunci cînd e vorba de prefacerile materiale din celulă. Asta nu însamnă însă că trebue să ne mulţumim cu concluziuni provizorii. Chimia fiziologică se serveşte de dovezi indirecte, nu pentrucă ele îi sînt deajuns, ci pentrucă prin ajutorul lor, cînd le-a înmulţit îndestul, ea se apropie de *dovada directă.* Aici ţinteşte ea, întocmai ca şi chimia pură.

Idealul urmărit de chimistul-biologist este tot dovada directă, însă, dată fiind complexitatea fenomenelor ce studiază, lui îi va trebui o muncă mult mai îndelungată pentru a ajunge la dînsa, decît îi trebue chimiei pure pentru a căpăta pe ale sale. Ne putînd ataca direct problemul ce'şi pune, chimistul-fiziologist e nevoit să facă ocoliri îndelungate pentru aşi da samă de împrejurimile cetăţii şi a găsi locul cel mai potrivit de unde ar putea-o ataca cu mai mulţi sorţi de izbîndă.

Pentru înţelegerea celor spuse şi mai ales pentru a arăta cît de multă atenţie trebue să avem cînd e să scoatem concluziuni din munca noastră de laborator, e bine să luăm un exemplu. Aţi auzit cu toţii de *diabetul pancreatic.* Unui cîne i se scoate pancreasul şi constatăm că el începe să aibă urina foarte bogată în zahăr. Animalul pierde pănă la moarte zahăr prin urină. Experienţa aceasta a servit ca mijloc pentru a rezolvi problema, dacă zaharul din organism mai poate avea ca origină, afară de hidrocarbonate, şi alte substanţe organice, ca grăsimele sau substanţele proteice.

Digitized by Google

Prima experienţă făcută în acest scop a fost că s'a suprimat, din hrana cînelui depancreatizat, alimentele hidrocarbonate, cu gîndul de a se vedea dacă animalul va mai continua să elimineze zahăr prin urină ori nu.

S'a văzut că zăharul continua a se perde prin rinichi. Concluzia a fost că zaharul se poate forma în organism şi pe socoteala grăsimilor ori a albuminoidelor. Dacă vă gîndiţi bine, veţi vedea uşor că dovadă celor afirmate în concluzie nu este făcută prin această experienţă, fiindcă se putea prea bine ca zahărul eliminat în timpul lipsei de hidrocarbonate alimentare să fi provenit din rezervele hidrocarbonate ale organismului.

S'a observat însă că dacă unui cîne depancratizat i se dă o mare cantitate de alimente proteice, atunci cantitatea de zahăr din urină se măreşte şi merge aproape paralel cu sporirea cantităţii de azot eliminată. Constatarea aceasta a fost luată ca o *probă directă* de proveniența zahărului din proteice, căci s'a zis: în cazul acesta molecula proteică se desface, în organism, în zahăr pe de o parte şi în producte azotate pe de alta, ambele produse find eliminate prin urină. Cantitatea de azot şi de zahăr din urină nu pot să crească decît în mod paralel din moment ce provin din desfacerea aceleiaşi molecule.

Pflüger însă, căruia îi datorim cele mai multe cunoştinţi asupra mutaţiunii hidraţilor de carbon în organism, face o obiecţiune foarte raţională acestei dovezi aşa zise directă.—Să amintim, zice el, că azotul şi cu zahărul merg crescînd paralel în urina animalului depancretizat şi nutrit cu proteice; asta încă nu e o dovadă directă că zahărul în surplus provine din descompunerea proteicelor, şi iată cum. Noi admitem în general că celulele din organismul cînelui depancreatizat, precum şi cele ale oricărui diabetic, au perdut proprietatea de a utiliza zahărul venit sau format în organism, lucru ce pare dealtfel confirmat prin micşurarea coţientului respirator al diabeticilor. Insă această proprietate de a oxida zahărul se poate să nu fi fost perdută în totalitate de celule. E foarte posibil, chiar admisibil, că ele să-l consume încă, cu greu şi'n mică cantitate, dar totuşi să-l consume, pentru a-şi extrage din el măcar o parte din suma de calorii de care organismul are nevoe. Să presupunem acum că unui atare organism îi dăm proteice în mare cantitate. Celulele sale, nefiind atinse de infirmitate faţă de substanţele albuminoide şi avîndu-le cu prisosinţă la dispoziţie, ele le vor ataca pe acestea, ba chiar le vor preferi zăharului, faţă de care n'au destule mijloace de atac. In loc să caute a-şi extrage toate caloriile de mai înnainte din zahăr, ele-şi extrag acum o bună parte de căldură, descompunînd proteicele. Urmarea va fi că zahărul neconsumat se va aduna în sînge; şi findcă orice mărire a cantităţii de zahăr în sînge, are de rezultat eliminarea lui prin urină, se explică uşor pentruce cantitatea sa creşte acum în acest lichid. Pe de altă parte, fiindcă celulele consumă mai multe proteice, e foarte natural ca azotul să sporească în urină. Am avea a

Digitized by Google

face aici cu un fel de economisire a zahărului, produsă de albuminoide.

Vedeţi dar cum se prezintă şi cum se rezolvă problemele în chimia fiziologică. Spiritul critic trebue să ţină locul de frunte. Trebue să avem o pătrundere ascuţită şi puterea de a vedea clar unde e vorba de fapte, unde de concluziuni provizorii şi unde-s părţile slabe ale cîmpului nostru de cercetare. Cînd am descoperit partea slabă, datoria noastră e să nu ne oprim pănă cînd nu vom fi îndepărtat toate obiecţiunile, pentruca să ne putem apropia cît mai mult de concluziunea directă.

Aşa bătae de cap nu întră în obiceiurile chimiei pure. Cîmpul ei e mult mai neted, n-are atîtea şi atîtea tufişuri şi ciuline ca chimia fiziologică. Iată pentruce se poate zice că un chimist sadea, forţamente nedeprins cu obiceiul de a privi în organismul viu, nu poate face cu mult folos pe chimistul fiziologist. Aici trebue o mentalitate ştiinţifică specială, formată printr'un îndelungat studiu al biologiei. Aşa se face că cele mai importante probleme de chimie fiziologică au fost abordate şi bine rezolvite,—pe cît se poate astăzi—, de către fiziologişti, nu de către chimişti. N'aş avea să citez decît pe *Cl. Bernard*, *E. Pflüger*, *Chauveau*, *Abderhalden*, *Kossel* etc.

Nu zic că chimiştii n-au adus servicii mari în domeniul biologiei. Zic numai că aproape toate descoperirile lor ce aveau relaţiuni cu organismul au fost puse în valoare de fiziologişti, pentrucă ei au înţeles mai bine rostul acelor lucruri în lămurirea fenomenelor vieţii.

Din toate astea aţi priceput că, pentruca cineva să poată aduce foloase chimiei fiziologice, trebue înainte de toate să fie fiziologist, să fie deprins cu mănuirea şi disociarea fenomenelor complicate. De fapt, în cercetările lui chimice, el are nevoe să cunoască cu temeiu fiziologia şi uneori chiar patologia. Căci închipuiţi-vă un chimist foarte erudit, care e complect stăpîn pe ştiinţa de care se ocupă, dar ale cărui cunoştinţi de biologie ar fi rămas cele din liceu, sau ar putea să fie şi ceva mai rîdicate, aşa fel ca el să ştie că există fiinţi superioare, a căror organizaţie e foarte complicată şi altele inferioare, mult mai simple. Şi stînd el acuma şi gîndindu-se la atîtea şi atîtea fenomene încurcate ce există în organismele superioare, îi va veni desigur, printre alte idei măgulitoare, şi aceia că toate fenomenele acestea trebue să fie mai simple şi mai uşor de dezlegat la fiinţile unicelulare, cele mai simple ca morfologie precum, va zice el, şi ca fiziologie. Dacă va persista pe această cale, aproape toată munca lui va fi inutilă, pentrucă noi ştim că cu cît un organism are o morfologie mai simplă, cu atît el are un mecanism chimic celular mai complicat, deoarece aceiaş celulă cumulează într-însa toate funcţiunile vieţii. Aceiaş protoplasmă cu nucleu serveşte de o potrivă şi ca aparat digestiv şi ca aparat circulator şi ca sistem nervos şi ca sistem muscular şi ca sistem excretor etc.

Pentru chimistul-fiziologist organismele de tot inferioare ca morfologie sînt dezavantajoase în multe privinţi ca subiecte de studiu.

Digitized by Google

Chimia fiziologică va preferi, spre a se lumina, să studieze organismele relativ superioare, unde funcţiunile sînt gata disociate şi localizate în anumite organe speciale. Aici poate ea mai cu înlesnire studia chimismul digestiunii, al secreţiunii, al sensibilităţii chiar etc. Din punct de vedere al *chimismului funcţiunilor*, organismele superioare reprezintă o simplificare, o uşurare a sistemelor de cercetare.

Aceasta nu va să zică însă că organismele inferioare nu trebue studiate din acest punct de vedere. Din contra aceasta ar trebui făcută pe o scară cît mai întinsă. Singurul lucru ce nu trebue să pierdem din vedere este acela că nu trebue să ne aşteptăm să găsim la ele exact aceleaşi fenomene chimice ca la cele superioare. Aproape tot chimismul lor este încă necunoscut şi, cum spuneam mai înainte, studiul lor chimico-fiziologic ar fi extrem de preţios. Unul din rezultatele ce le-ar aduce încă, ar fi şi acela de a încurca pe filozofii care disertează cu atîta uşurinţă asupra fenomenelor vieţii şi contribue astfel a îndepărta pe mulţi tineri dela munca de laborator, făcîndu-i să creadă că totul e explicat şi că, în chestiuni de biologie, nu mai este nimic de făcut.

Viaţa se arată uniformă la toate fiinţele numai cînd o privim în mod superficial. In fond însă, totul pledează în favoarea ideii că ea are amănunte necunoscute, cu care stau în legătură cele mai importante chestiuni de biologie generală, ce se discută astăzi printr'o inlănţuire nesfîrşită de ipoteze, cum ar fi specificitatea organismelor, hereditatea, imunitatea naturală etc. Fiecare specie are, foarte probabil, un chimism deosebit în relaţiune directă cu conservarea caracterelor sale. Chimiei fiziologice îi revine rolul de a da la iveală aceste variaţiuni şi de aceia chimismul fiinţilor inferioare are o nespusă importanţă.

Fiindcă vorbim de filozofi, care explică fenomenele vieţii, să mai amintesc o specie de filozofi, caracterizaţi prin aceia că se silesc din toate puterile să pună o limită cunoştinţilor omeneşti. Printre ei se găsesc unii, *biologişti* de profesie, care afirmă cu cea din urmă energie că ştiinţa omenească nu va putea niciodată să facă în laborator o celulă veţuitoare.

Nu vă potriviţi, Domnilor. Astea sînt vedenii destinate de a paraliza spiritul de iniţiativă a cercetătorilor. Cînd ştiinţa va ajunge să cunoască toate fenomenele vieţii, cu toate variaţiunile şi amănunţimele lor, pentruca să fie stăpînă pe ele spre a le modifica, împiedeca sau provoca după dorinţă, atunci ea nu va fi departe de a face şi sinteza unei celule. Chimia fiziologică va avea şi aici unul din rolurile capitale.

In prezent, cum vroiţi D-v să construiască cineva o celulă vie, cînd noi nu ştim mai nimic din chimismul intim al fenomenelor vieţii unei amibe?

Oricum ar fi, D-v vedeţi că chimia fiziologică se îndreptează spre alte orizonturi decît chimia pură. Evident, sarcina ce-şi impune este foarte grea, însă aş putea spune, cel puţin pentru începutul acestor orientări, că ea nu ar putea păşi cu folos dacă s'ar ţinea strict de sistemul

Digitized by Google

de cercetare al chimiei pure. Chimia fiziologică trebue să se alipească strîns de fiziologie, trebue să se servească în abondenţă de experienţa fiziologică, să întrebuinţeze experienţele de control, e obligată să ţină samă de variaţiunile individuale, să recurgă pe cît se poate de des la organele izolate din corp şi întreţinute în viaţă; toate lucruri de care chimia pură nu are nevoe.

Ţinînd samă de aceste condiţiuni de progres, veţi înţelege pe deplin deosebirea dintre chimia pură şi chimia fiziologică.

In urma celor spuse pănă aici, aţi fi poate ispitiţi să ziceţi: bine, dacă chimia fiziologică e aşa de legată de fiziologie, de ce s'a mai inventat numele? De ce la universităţile străine s'au mai înfiinţat catedre speciale pentru ea? De ce să n'o lăsăm ca o parte esenţială a fiziologiei?

Aflaţi că spunîndu-vă tot ce v'am spus, nu mi-a trecut nici o clipă prin gînd că chimia fiziologică ar putea fi despărţită de fiziologie. Vă asigur chiar că, dacă această despărţire artificială s'ar produce, ea ar fi în detrimentul amîndurora. Chimia fiziologică şi cu fiziologia trebue să meargă mînă'n mînă, dacă vor să propăşească. Ele se luminează una pe alta şi dacă într'un timp nu prea îndepartat se ivise ideia despărţirii lor, ea a trebuit să cadă ca absurdă, ştiut fiind că un fenomen chimic din organism nu merge *alături* cu „fenomenul fiziologic", ci *împreună* cu dînsul.

Pentru ce universităţile străine au catedre speciale de chimie fiziologică? Tălmăcirea faptului e următoarea: Ca orice ştiinţă, fiziologia a făcut progrese considerabile. Metodele de studiu s'au înmulţit foarte simţitor. Unele chestiuni de fiziologie cer metode de fizică, altele de chimie. Fizica şi chimia au invadat întreaga fiziologie şi asta e în folosul ei cel mai mare. Cu chipul acesta, o mulţime de chestiuni de fiziologie generală au cîştigat o aşa importanţă, că nu se poate face un curs modern fără a nu se insista asupra lor. Pe de altă parte metodele de cercetare s'au înmulţit şi complicat în aşa grad, că este peste putinţă unui singur cercetător să le stăpînească pe toate de o potrivă. De aci a rezultat în mod forţat o specializare în fiziologiei. Asta a dus pe unii la ideia greşită de a pune graniţe între fiziologia pură şi chimia fiziologică. Mie mi se pare că exprim adevărul cel mai riguros zicînd că chimia fiziologică şi cu iiziologia sînt două organisme simbiotice a căror legătură este absolut indisolubilă. Nu se pot despărţi una de alta fără pericol pentru ambele. Poate foarte bine cineva să se ocupe numai cu lucrări de chimie fiziologică în laboratorul său, însă trebue să se ţină la curent cu tot ce se face mai de samă în celelalte ramuri ale biologiei. Numai aşa va putea fi de folos şi sieşi şi ştiinţii.

Existenţa catedrelor speciale de chimie fiziologică în străinătate nu corespunde la altceva decît la *diviziunea muncii* pe cîmpul întins al fiziologiei generale.

Dr. D. Călugăreanu

Digitized by Google

Cronica internă

Latifundiile şi fărămiţarea proprietăţii ţărăneşti.

Politica de struţ, politica ochilor închişi, în faţa mizeriilor vieţii, a fost întotdeauna refugiul suprem al tuturor voinţelor slabe şi al inteligenţelor timide, şi mai ales — al intereselor egoiste, ameninţate în folosinţa netulburată a avantajelor ilicite ale unei situaţiuni nenormale.

Aceasta e şi politica, în chestia agrară, a partizanilor actualei stări de lucruri în Romînia.

Am văzut, cum ei se încercau să tăgăduiască mizeria ţărănimii noastre, cum se sileau să ne dovedească că ţăranul nostru are mai mult pămînt „decît ori-care altul", şi că totul atîrnă de întroducerea unor „sisteme mai raţionale" de cultură, etc.

Acum se tăgăduеşte şi existenţa latifundiilor...

Să vedem cu cîtă dreptate.

După datele recensămîntului oficial din 1905, rezumate în raportul d-lui N. Căpităneanu,—avem 1500 de *proprietăţi* mai mari de 500 ha, în întindere totală de peste 3,000,000 ha. de teren cultivabil, fără păduri,—adică în mijlociu cite 1920 ha. de *proprietate.*

Subliniez: de *proprietate,* nù de *proprietar.*

Am arătat în altă parte [1]) că, întrucît un sigur proprietar poate avea mai multe proprietăţi, în realitate toată această întindere aparţine cel mult la 1000 de persoane (în afară de domeniile statului şi ale instituţiunilor publice).

Mai mult. Am arătat, tot acolo că, dacă vom ţinea samă şi de întinderea pădurilor particulare, aceşti 1000 de proprietari stăpînesc aproximativ 4,200,000 ha. de terenuri cultivabile şi forestiere, adică în mijlociu *4200 ha. de proprietar...*

Introducerea în calcul a întinderii forestiere este indispensabilă pentru comparaţii cu alte ţări, fără de care comparaţii nu ne putem da samă de adevăratul caracter al marii noastre proprietăţi.

---

1) *Viaţa Romînească*, vol. III.—„Ţară de latifundii"

Digitized by Google

Şi aceste comparaţii ne duc la rezultate uimitoare.

În ori-ce manual de economie politică, veţi găsi citîndu-se pilda Marii Britanii, stat de *latifundii exorbitante*, ce primejduesc tot viitorul acestei ţări.

Situaţia a fost recunoscută ca abnormă în însăşi Marea Britanie, şi în ultimii ani o serie de măsuri legislative, unele mai energice decît altele, pănă la expropriare şi arendare silită, au căutat, cum voiu arăta cu altă ocazie, să remedieze răul, să reducă întinderea latifundiilor, şi să creeze o proprietate ţărănească cît mai întinsă.

Guvernul conservator al d-lui Balfour, ca şi mai ales guvernul liberal actual, au fost silite să recurgă la aceste măsuri, cu toate că în Marea Britanie nici ţărănimea nu are acea însemnătate socială, nici agricultura nu joacă acel rol economic, ca în ţara noastră.

Şi ce întindere au „latifundiile" Marii Britanii?

Bine înţeles n'am în vedere întinderile excepţionale: ducele de Richmond, de pildă, stăpîneşte 90,000 ha., iar ducele de Argyle—peste 60,000 ha. Nu am la îndămînă datele relative la moşiile celor 2-3 proprietari mai mari din Romînia, şi nu ştiu dacă domeniile lor cad cu mult sub această fantastică întindere. (Fiind şi o ţară cu mult mai mică, e chiar firesc să avem şi mai puţine averi excepţionale).

Dar *economiceşte* nu au însemnătate cele două sau trei mari domenii excepţionale, care pot contribui la strălucirea a două sau trei nume istorice, ci întinderea mijlocie a marilor proprietăţi, care determină *caracterul economic al întregii categorii* de mare proprietate fonciară.

Din acest punct de vedere, comparaţia cu Romînia ne aduce în faţa unei realităţi foarte triste.

Voiu cita datele dinainte de reformele agrare, care au schimbat radical situaţia în Irlanda, şi foarte simţitor în Anglia şi Scoţia (şi au schimbat, bine înţeles, încă mai mult în defavoarea noastră),—adică *tocmai acele date care au îngrozit pe economiştii şi bărbaţii de stat englezi*:

In 1890 în Anglia, propriu zisă (cu Wales), erau în total 5207 proprietari, cu proprietăţi mai mari de 400 ha. (1000 *acri*), în mînile cărora se afla o întindere totală de 7,286,000 ha., — adică în mijlociu *1400 ha. de proprietar.*

Iar în Irlanda, unde guvernul actual s'a crezut dator să recurgă la expropriări silite în favoarea fermerilor, la aceiaşi dată se numărau 3745 de proprietari, cu moşii de peste 400 ha., care stăpîneau împreună 6,164,800 ha.,—adică în mijlociu cîte *1700 ha. de proprietar.*

Cu alte cuvinte: în Anglia propriu zisă întinderea mijlocie e *de trei ori mai mică*, şi chiar în Irlanda *de 2½ ori mai mică* ca în Romînia, unde ea este de 4200 ha!... Această mijlocie, deşi cuprinde şi pădurile, e chiar cu mult mai mică decît mijlocia de *proprietate*, dată de d. Căpităneanu pentru Romînia *cu excluderea pădurilor* (1920 ha)...

Digitized by Google

Chiar dacă luăm datele numai relativ la Scoția, reputată ca avînd cele mai vaste latifundii din Europa (acolo se află, de pildă, vestitele domenii ale ducelui de Richmond, amintite mai sus), încă constatăm, că 1751 de mari proprietari scoțieni (cu moșii de peste 400 ha) posedă o întindere de 6,980,000 ha.,—adică cu o mijlocie de mai puțin de 4000 ha. de proprietar, ce abia se apropie de mijlocia noastră...

Vădit, dacă datele relative la Romînia ar fi mai cunoscute învățaților din Europa, ea ar întuneca faima Scoției, ca țară ideală de latifundii !...

Dacă considerăm cifrele globale *pentru întreaga Marie Britanie* (ceea ce e mai just, de vreme ce comparația se face cu cifrele globale dîn Romînia, cu toate că în unele părți, ca în Dobrogea, lipsesc latifundiile), ajungem la următorul rezultat: 10.703 mari proprietari posedă o întindere de 20,430,800 ha., — adică o mijlocie de 1800 ha. de *proprietar*,—mai puțin ca mijlocia de *proprietate (fără păduri)* după d. Căpităneanu, și mai bine de două ori mai mică decît mijlocia reală...[1])

Iar după reformele agrare din Scoția, Anglia, și mai ales Irlanda, situațiunea e și mai urîtă pentru noi.

A tăgădui, în asemenea împrejurări, existența latifundiilor în Romînia, înseamnă a o tăgădui *ori-unde*, a renunța la noțiunea însăși a latifundiului, de care fac atîta caz economiștii.

Dar aceasta nu e decît o *reductio ad absurdum*...

Și să nu uităm,—repet iarăși și iarăși,—că în Anglia sistemul de arendășie atenuiază, pe cînd la noi *agravează* încă situația ; și că în Anglia populația rurală formează abia 20°/₀, față de 80°/₀ ale populației orășenești, pe cînd la noi raportul e invers :

Fiindcă pentru noțiunea de latifundiu nu are atîta însemnătate *întinderea absolută* a marii proprietăți, cît *caracterele economice* ce sînt legate de o întindere a ei *prea mare*, variabilă după timp și loc.

„Noțiunea (de latifundiu), — spune de pildă profesorul I. Conrad, „—e *relativă*. Într'o regiune de stepe, chiar o proprietate de o milă pă„trată (aproximativ 6000 ha., fiind vorba de o milă germană) nu poate „fi considerată ca latifundiu, fiindcă valoarea ei e foarte neînsemnată și „numai puțini oameni pot găsi ocupație pe o ast-fel de moșie. Despre „*stingerea țărănimii* (Verdrängung des Bauern) nu poate fi aici vorba. „Cu totul alt-fel stau lucrurile în Germania, Anglia și alte țări cu o po„pulație deasă și cu o cultură intensivă, și cu cît e mai mare valoarea „*economică* (wirtschaftliche) a pămîntului, cu atît o mai mică întindere „poate avea caracterul de latifundiu, atît prin valoarea proprietății, cît și „prin puternicele-i mijloace de exploatațiune"...

Și în ce constă mai ales acest *caracter de latifundiu ?*

---

1) Datele sînt luate după *Dr. A. Wirminghaus*,—„Statistik des Grundbesitzes", în *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, vol. IV, p. 167 (ed. 1892).

Digitized by Google

„In ori-ce caz, — cetim tot la profesorul Conrad, — acesta (latifun-„diul) presupune *stingerea (Verdrängung) micii şi a mijlociei proprie-„tăţi*, şi într'aceasta trebue să vedem o deosebită primejdie"...

Şi mai jos:

„Prejudiciul ce aduc gospodăriile latifundiare constă în stîngerea „(sau *înăbuşirea*) micilor gospodării"... [1]).

Tot ast-fel caracterizează latifundiile şi profesorul din Viena Dr. Eug. v. Philippowich.

In studiul d-rului Radovici, chiar din No. de faţă, veţi găsi o traducere a *definiţiunii* latifundului, datorită acestui învăţat, mai reuşită decît cea dată de mine în Cronica din Ianuarie a.c.

Iată această traducere:

„Cînd proprietatea mare ajunge *să înăbuşe mica şi mijlocia pro-„prietate* şi să facă *din ţărani şi proprietarii de mijloc o clasă fără „nici o însemnătate politică şi socială*, atunci proprietatea mare se chiamă latifundiară"... [2])

De aici d-rul Radovici, cu drept cuvînt, conchide că latifundiul se începe dela „limita proprietăţii mari ce se poate cultiva de acelaşi „exploatator fără a strivi pe micii cultivatori"... [3]).

Aşa dar, latifundiul,—după d-rul Radovici, caşi după profesorii Conrad şi Philippovich, citaţi mai sus,—se caracterizează nu atît prin întinderea lui, cît prin efectele lui economice, şi anume prin faptul că *absoarbe*, sau *înăbuşe, striveşte, stînge* proprietatea mică şi mijlocie, întinzîndu-se tot mai mult.

In Argentina, unde alături de întinderea de 100 milioane ha. a terenurilor cultivabile nu sînt decît vr'o patru milioane de locuitori, nici chiar în măsura, despre care ne vorbeşte pentru „stepe" profesorul Conrad, domeniile,—oricît de mari—nu pot avea totuşi caracterul de latifundii,—şi alta încă e măsura, în această privinţă, în Anglia, ţară covîrşitor industrială şi cu o enormă întindere a terenurilor cultivabile faţă de populaţiunea ei rurală, şi iarăşi alta pentru o ţară mică ca Romînia, dar cu o populaţie agricolă covîrşitoare, etc.

Cu alte cuvinte: latifundiul îl constitue nu o întindere determinată *în sine*, ci *raportul* între această întindere a marilor proprietăţi pe de o parte, şi celelalte proprietăţi, pe de altă parte [4]).

---

1) *Dr. I. Conrad.*—„Latifundien", *(Handw. d. Staatswissenschaften*, Vol. IV). p: 971—972, *passim.*

2) *Dr. I. Radovici*,—„In chestia agrară", *V. R.*, No. de faţă. p. 212.

3) Ibid., p. 214.

4) Dl. C. Hiotu, spre a dovedi contrariul, citează pe *D. L. Paul-Dubois*,—„L'Irlande contemporaine", relativ la rezultatele politicii agrare a landlorzilor irlandaji, cari goneau pe fermeri spre a-şi preface domeniile în păşuni: *„Latifundiile se întind cît ţine zarea"*.

Şi d-sa se întreabă: „Se schimbase ceva în repartiţia proprietăţii? Nu", etc...

Nu cunosc cartea citată, dar probabil dl. C. Hiotu face o confuziune: după cum spune şi profesorul Conrad, cuvîntul „latifundiu" are două înţele-

Digitized by Google

Am arătat în altă parte toată înrîurirea dezastroasă a sistemului latifundiar asupra economiei naţionale, şi asupra gospodăriei ţărăneşti, mai ales în Romînia,—precum şi caracterul repartizării proprietăţii funciare la noi [1]).

Aici voiu insista puţin, mai ales asupra unelor efecte ale latifundiilor, contestate de onorabilul cronicar al „Convorbirilor literare", cunoscutul fruntaş al partidului conservator, d. C. Hiotu.

Vorbesc despre fărămiţarea proprietăţii ţărăneşti, la care fatal duce regimul economic, în care predomină latifundiile.

Prin caracterul lor *absorbant, înăbuşind, strivind* mica proprietate, —după ce fac să dispară şi proprietatea mijlocie,—latifundiile nu numai fac cu neputinţă ca efectele diviziunii proprietăţilor mici, prin moşteniri, să fie îndreptate, dacă nu înlăturate, fiindcă *împiedică expansiunea economică normală a ţăranilor*,—dar accentuiază încă procesul, ruinînd direct ţărănimea (cum arată şi d-rul Radovici), creînd imposibilitatea pentru ea de a se urca la sistemele superioare de cultură, sărăcind-o şi aservînd-o (cf. Cronica din No. 3 al „V. R").

Am citat în altă parte cuvintele profesorului G. Schmoller, că regimul actual „duce pe deoparte la *fărămiţarea excesivă*, iar pe de altă parte la *concentraţiunea* proprietăţii în cîteva mîni"...

Dl. C. Hiotu mi-a răspuns, că din aceste cuvinte ar putea tot aşa de bine reeşi că „latifundiile duc la fărămiţare cît şi că fărămiţarea duce la latifundii", şi că profesorul Schmoller afirmă aici, numai, că la aceste rezultate duce—*libertatea transacţiunilor*,—libertatea proprietarului de a înstrăina, ipoteca, împărţi, sau de a-şi rotunzi proprietăţile, cum crede de cuviinţă, etc.

Bine înţeles, libertatea transacţiunilor.

Însă, cum am avut prilejul să arăt, nimene nu poate fi silit, *fără voia lui*, „să-şi rotunjească proprietăţile", pecînd în fie-care zi vedem cum, fără voe, cineva e silit să-şi vîndă, să-şi ipotecheze, sau să-şi împartă pro-

---

suri: 1) *proprietate* latifundiară şi 2) *exploataţiune* latifundiară (Handw. vol. IV, loc. cit, p. 971).

In Irlanda, ţară de *proprietate* latifundiară, predomină exploataţiunea mică; landlorzii, goniud pe ţărani, tindeau să introducă şi *exploataţiunea latifundiară*. (Acest înţeles, probabil, au cuvintele citate din Paul-Dubois).

In Romînia proprietatea latifundiară este îmbinată cu o exploataţiune latifundiară, care de altfel *nicăeri nici nu se poate naşte, decît pe temeliile unei proprietăţi latifundiare*,—amîndouă însă se caracterizează *nu prin întinderea absolută, ci prin raporturile economice*, cum am lămurit în text.

1) Nu pot în această privinţă îndeajuns recomanda cetitorilor noştri lucrarea, în care şi-a aşternut gîndirile sale înainte de a ne părăsi, D-rul I. Radovici, publicată mai sus. Pe lîngă o inteligenţă superioară şi o inimă nobilă, din ea ne răsare o adîncă cunoştinţă a chestiei şi o analiză pătrunzătoare.

Digitized by Google

prietatea moştenită, fără să mai fie în stare „să şi-o rotunjească, cum ar crede de cuviinţă".

Prin urmare, e clar *prin ce mecanism* libertatea economică poate duce la rezultatele semnalate, după profesorul din Berlin: cei mai tari economiceşte, latifundiarii, se folosesc de această libertate pentru a-şi „rotunji, cum cred de cuviinţă", domeniile pe seama celor slabi, reducîndu-i pe ţărani la neputinţa de expansiune economică, şi, deci, la fărămiţare.

Şi, iarăşi, prin urmare, cuvintele citate nu pot avea decît un singur înţeles: „latifundiile duc la fărămiţarea excesivă" a proprietăţii ţărăneşti...

De alt-fel, dacă d. C. Hiotu ar fi cunoscut cursul lui Schmoller nu numai din citaţia mea (sau dacă l'ar fi studiat mai cu băgare de seamă), numai peste cîte-va rînduri după cuvintele citate mai sus, şi ca o concluzie firească din ele, ar fi găsit următorul deziderat, care ne lămureşte pe deplin asupra raporturilor ce se nasc, după acest învăţat, între latifundii şi gospodăriile ţărăneşti, sub regimul de libertate economică:

„Chestiunea ce se pune serios,—zice Schmoller,—mai ales în Ir„landa, Sicilia, (ţări de latifundii!), şi în altă parte, este de a şti în ce „măsură Statul şi legislaţia trebue să protegiască pe micii fermeri (ţă„rani) împotriva *opresiunii şi a exploatăţiunii marilor proprietari*"...

Şi cîte-va rînduri mai jos:

„Trebue să venim *în ajutorul clasei ţărăneşti* prin o mare politică „agrară, *să transformăm o parte din proprietatea nobilă* încărcată de da„torii şi ajunsă inutilă, *în loturi ţărăneşti înconjurate de garanţii*", etc. [1])

De aici se poate uşor deduce, ce temeiu are presupunerea că, după Schmoller, nu latifundiile ar duce la fărămiţarea proprietăţii ţărăneşti, ci această fărămiţare la latifundii...

Şi mai explicit e lămurit mecanismul acestui proces de către profesorul I. Conrad:

„Ţărănimea,—zice acesta, dîndu-ne cifre ce dovedesc reducerea pro„prietăţilor ţărăneşti în Prusia,—e primejduită, după arătările de mai sus, de „către marele proprietar funciar, ce doreşte să-şi rotunjească proprietăţile, „sau de către capitalistul, ce năzueşte să-şi alcătuiască prin cumpărături „o moşie mai mare. Mai ales în vremuri de împrejurări neprielnice, cînd „ţărănimea se află la strîmtoare, ea astfel uşor pierde terenul. Iar cînd „vremurile chiar se îmbunătăţesc, pentru ea e foarte greu să-l cîştige „din nou... Din aceleaşi motive e greu să fie reconstituită o proprietate „ţărănească din parcele... *Fărămiţarea odată începută* (eine eingetretene „Parzellierung), numai foarte încet şi cu jertfe însemnate, numai în îm„prejurări deosebit de prielnice, ea poate da îndărăt... Momentele amin-

1) *G. Schmoller*,—„Principes d'économie politique", vol. II, p. 389.

Digitized by Google

„tite sînt *întărite* (unterstützt) prin principiul de egală împărţeală a „moştenirilor" [1]).

In ţara noastră, mulţumită inalienabilităţii loturilor ţărăneşti, ele nu pot fi direct „absorbite" (deşi sub diferite forme deghizate, ţăranul adesea îşi înstrăinează de fapt proprietatea). Dar tendinţa latifundiului de „absorbire", de „înăbuşire", „strivire", „stîngere", etc. a proprietăţii ţărăneşti, despre care ne vorbesc toţi economiştii, se manifestează mai cu deosebire prin *fărămiţarea* acestei proprietăţi, din cauză că regimul latifundiar împiedică şi la noi, ca şi pretutindeni, cum arată mai sus profesorul Conrad, expansiunea proprietăţii ţărăneşti. Şi astfel, *pe această cale*, şi la noi ţărănimea ajunge „o clasă fără nici o însemnătate politică şi socială",—situaţie în care, cum am văzut, profesorul Philippovich găseşte *semnul caracteristic al latifundiului* (din acest motiv învăţatul vienez tratează chestia dezavantajelor economice ale latifundiilor în legătură cu pulverizarea proprietăţii ţărăneşti).

Pe temeiul acestor consideraţii, am tras numai o concluziune logică, rezumînd—*pentru a le aplica la situaţiunea concretă a ţării noastre*—părerile tuturor acestor economişti, în ce priveşte efectele caracteristice ale latifundiului, în următoarele rînduri:

„Latifundiul, prin puterea lui de atracţiune, prin puterea financiară, pe „care o reprezintă, tinde în mod firesc să cuprindă cu timpul în corpul „său toate proprietăţile mijlocii vecine, şi în acelaş timp lipseşte şi pe „proprietarii ţărani, cari ar fi pus la o parte micile lor economii, de pu„tinţa de a se rîdica în scara economică prin cumpărarea de loturi mici „de pămînt, fiindcă, în aceste condiţii, nici nu se pot găsi întinderi „mici de pămînt de vînzare, şi nici ţăranii nu pot uşor închipui mijloa„cele necesare, sau a se organiza pentru a cumpăra trupuri mari de mo„şie (cf. citaţia de mai sus din profesorul Conrad, a cărui argumentare „se reproduce aici aproape textual). Ast-tel... ţărănimea fiind restrînsă la „cel mult acea întindere de pămînt în posesiunea căruia se află, e con„damnată la o tot mai mare fărămiţare cu timpul a pămînturilor ei"... [2])

In această privinţă, d. Radu Rosetti, cel mai profund cunoscător al chestiunii ţărăneşti şi al istoriei noastre agrare,—poate afirma, că—

„Ţăranul care s'a îmbogăţit, care a strins un capital de 15, 20, „30 mii de lei, *nu găseşte la noi pămînt de cumpărat pentru aceşti „bani*; proprietăţile, cări au această valoare, sînt foarte puţine şi foarte „scumpe, cu greu te poţi apropia de ele"... [3])

* * *

Mă rezum:

In Romînia cei vr-o 1000 de mari proprietari stăpînesc peste

1 *Dr. I. Conrad*,—„Bauerngut und Bauernstand" (Handw. d. Staatswissenschaften. vol. II, 1891), p. 269—270.

2) *Viaţa romînească*, No. 1 1908, p. 106.

3) *R. Rosetti*,—„Pentru ce s'au răsculat ţăranii"?, p. 496.

Digitized by Google

4.000.000 ha,—cu o mijlocie de proprietar, care nu numai e de trei ori mai mare ca această mijlocie în Anglia şi 2½ ori mai mare ca în Irlanda, dar care întrece chiar şi pe cea din Scoţia,—ţări vestite prin latifundiile lor.

Proprietatea mijlocie, în acelaş timp, e redusă la proporţia jalnică de 2% din întinderea cultivabilă.

Iar proprietatea ţărănească este atit de fărămiţată încît 85% din acel milion de gospodării ţărăneşti stăpînesc petice ce nu ajung nici la 5 hectare, cea mai inferioară limită a unei „proprietăţi economice",—iar o treime din ele nu posedă nici cîte 2 hectare... (cf. Dr. I. Radovici.—„În chestia agrară").

Dacă nici această situaţie nu e, pentru teoreticianii de la „Convorbiri literare", îndestulătoare pentru a recunoaşte caracterele unui regim latifundiar, atît de nefast după toţi economiştii, şi dacă ei pot găsi argumente în sprijinul ei,—le putem admira puterea de iluzie şi seninătatea sufletească...

Sîntem însă mulţumiţi, dacă am reuşit să convingem pe cei mai puţin interesaţi în *statu quo*...

Economiştii sînt de acord în privinţa mijloacelor de îndreptare, faţă de această situaţie: politica de colonizare internă, Casa rurală, mărginirea dreptului de dispoziţie absolută, în ce priveşte proprietatea funciară, etc...

Şi n'am sfîrşit.

C. Stere.

Digitized by Google

Cronica externă

Situaţia în Balcani

Chestia Balcanilor a intrat într'o nouă fază. Înţelegerea, care se stabilise la 1897 între Austria şi Rusia cu privire la afacerile peninsulei balcanice, nu mai există decît cu numele. De cînd Baronul de Aerenthal a anunţat în delegaţiuni că Austria e hotărîtă să construiască în peninsula balcanică un drum de fier care să înlesnească comerţului Austro-Ungar drumul spre Salonic, se poate spune că compromisul a încetat să mai existe. Intr'adevăr în ce a stat acest compromis ? : în asigurarea pe care Austria şi Rusia şi-o dădeau reciproc că nu vor urmări foloase proprii în orient şi că vor mărgini activitatea lor în acea parte a lumii, luptînd, cu o egală dezinteresare, pentru rîdicarea populaţiunilor creştine supuse Imperiului Otoman. Cît timp Rusia era ingrijită de situaţia ei internă sau de războiul din Extremul Orient şi nu putea să joace în Balcani rolul pe care şi-l ţărmurise prin compromisul dela 1897, ea nu putea să fie jignită nici de faptul că Austria i se substituise. nici că căuta să urmărească în Balcani mai multe foloase decît era îndreptăţită să urmărească după litera şi spiritul cuprinsului. Dar azi cînd, situaţia internă a Rusiei, fără a fi limpezită, e mai puţin îngrijitoare, cînd în Extremul Orient înfrîngerile au pus capăt pentru multă vreme ambiţiunilor moscovite în acea parte a lumii, cînd prin urmare Rusia se găseşte iarăşi în măsură să ia în Balcani rolul ei de odinioară, ea nu poate tolera ca Austria să continue a o lăsa la o parte şi a denatura astfel înţelegerea ce intervenise între ele. Mai puţin încă Rusia poate tolera acest lucru, cînd Austria vrea să afirme, în dauna ei, pretenţiuni pe care nu îndrăznea să le formuleze nici în ziua în care gloria armelor ruseşti se prăCuşea pe cîmpiile dela Liau-Yang sau cînd flotele ruseşti dispăreau în valurile roşite de sînge dela Tsu-Shima.

Totuşi, poate că dacă acestea ar fi fost singurile cauze ale nemulţumirilor dintre Austria şi Rusia, compromisul nu s'ar fi desfăcut cu totul. Diplomaţii din Petersburg ar fi intervenit pe lîngă cei din Viena ca să revie la sentimente mai prietineşti. Cei din Viena ar fi ţinut samă de

Digitized by Google

aceste demersuri şi o înţelegere s'ar fi restabilit repede. Dar Rusia n'a făcut nimic ca să scape compromisul, fiindcă nu mai are nici un interes să păstreze în Orient atitudinea pe care şi-a impus'o iscălind în 1897 înţelegerea cu Austria. Ea făcuse compromisul, atunci, numai ca să poată să se avînteze în Extremul Orient şi să facă dintr'însul centrul de gravitate al întregii sale politici externe. Cum nu putea întreprinde o asemenea acţiune fără să lămurească situaţia ei în Orient, şi fiindcă pe de altă parte nu voia nici să abdice cu totul la influenţa ei în Balcani, înţelegerea cu Austria, adică cu principala ei rivală, era formula cea mai înţeleaptă. De fapt compromisul dela 1897 nu era deci decît un armistiţiu pe care diplomaţii din Petersburg se gîndeau să-l transforme într'o adevărată abdicare, dacă visurile lor se realizau în Extremul Orient, dar graţie căruia să poată, fără a perde nimic, relua firul acţiunii lor în Balcani, dacă cumva în Extremul Orient lucrurile nu ar fi mers după placul şi după prevederile lor. Ori tocmai aşa s'a şi întîmplat. Deci nimic nu e mai firesc decît ca Ruşii să caute a relua în Orient rolul lor pe care au consimţit să'l reducă numai întru cît atenţia şi ambiţiile lor erau concentrate asupra unei alte părţi a lumii.

Afară de aceasta Ruşii au putut să-şi dea samă în ultimul timp de un lucru, şi anume că compromisul, departe de a înlătura dela afacerile balcanice pe celelalte mari puteri, a sporit influenţa lor, care a devenit astăzi cu desăvîrşire covîrşitoare în deslegarea problemelor ce agita Orientul. Doi factori au contribuit mai ales la aceasta: în primul rînd evenimentele din Balcani, care au luat o astfel de întorsătură, încît marele puteri au fost constrînse să intervie pentru a găsi soluţia şi a asigura pacea, şi în al doilea rînd neputinţa Rusiei de a mai juca rolul la care avea drept prin compromis şi tendinţa puterilor de a i se substitui pentru a contrabalansa influenţa Austriei, şi a o împedeca de a dobîndi o putere prea mare asupra naţionalităţilor balcanice. Aşa fiind, Rusia nu mai avea nici un interes să mărginească activitatea ei în Orient, din potrivă avea tot interesul să fie cît mai liberă în mişcările ei ca să poată juca rolul la care aspira printre toate puterile ce în lipsa ei, intraseră pe scena Orientului.

In fine Rusia mai avea un alt temeiu pentru care nu ţinea să păstreze neatins compromisul ei cu Austria. Rusia e eşit prea ştirbită în prestigiul şi în influenţa ei din războiul cu Japonia şi din revolta ei internă, pentruca să nu caute o reabilitare. E ştiut că puterile învinse nu se gîndesc decît la revanşă. Cu cît statele au formă de guvernămînt mai puţin democratică, cu atît dorul răzbunării e mai viu la ele. Democraţiile, care judecă mai practic, care au un spirit mai mult comercial decît cavaleresc, se pot deprinde cu ideia înfrîngerii. Monarhiile, şi mai puţin încă autocraţiile, nu se împacă niciodată cu această idee, ele sînt obsedate de nevoia de a şterge umilinţa suferită. Asupra Japoniei autocraţia rusească nu-şi poate lua revanşa. Singura scăpare a vanităţii sale rănite stă deci într'o izbîndă în altă parte a lumii, a cărei strălucire să arunce vălul uitării peste pierderile ruşinoase încercate

Digitized by Google

în Extremul Orient. Din nefericire pentru autocrația rusească, trăim într'o vreme în care războaele, izbînzile militare nu mai sînt la ordinea zilei, unde fără motive grave de tot, lumea nu mai consimte să-și verse sîngele, unde sînt întotdeauna oameni care intervin pentru a impedeca pe cei dornici de conflicte înarmate să-și satisfacă gusturile.

In asemenea condițiuni, diplomații lui Nicolae II au trebuit să renunțe la ideia unor succese militare; nu le-a mai rămas scăparea decît în succesele diplomatice. Și atunci au pornit în căutarea unor succese diplomatice. In apusul Europei asemenea succese, însă, nu se puteau dobîndi. Situația e prea limpede și dorul de pace prea adînc înrădăcinat, pentruca să poată prinde chiar intriga cea mai bine meșteșugită. In schimb peninsula balcanică era indicată. Către dînsa diplomații ruși erau atrași prin tradițiunile politicii lor externe. Nicăeri diplomația rusească nu a dat lupte mai crîncene și n'a cîștigat victorii mai renumite, decît în Orientul Europei. Tot către Peninsula Balcanică diplomații ruși erau atrași și prin situația actuală. Prin greutățile de tot felul ce naționalitățile, ca și marele puteri, au de învins acolo, Balcanii sînt terenul ideal al intrigilor internaționale. Cu oarecare pricepere, exploatînd nemulțumirile unora împotriva celorlalți, un stat poate orișicînd repurta acolo sbînzi ușoare.

Pentru toate aceste cuvinte, Rusia nu a făcut nimic, ca să menție compromisul și, deși nu l-a abrogat în mod formal, lucrează deja cașicum el nu ar mai avea ființă. De pe urma noei sale atitudini în Balcani, Impărăția moscovită nu poate, dealtminteri, decît să cîștige. Materialicește nu va cîștiga nimic, și nici nu umblă după asemenea cîștiguri. Dar din prestigiul ei, ea poate recîștiga mult și, aceasta-i trebue astăzi. Ciocnindu-se zilnic cu toate marile puteri ce sînt amestecate în afacerile Orientului, fiind chemată să-și spue la fiece pas cuvîntul alături de celelalte, Rusia va reuși să impue pe ici pe colo punctul ei de vedere Nu prea știu însă ce cîștig va avea Austria. In rolul acesta de intrigant Austria nu s'a distins niciodată și succese de intrigă, succese diplomatice platonice, nu pot aduce nici un folos monarhiei Habsburgilor, care n'are nici vreun prestigiu de redobîndit, nici de șters amintirea vre-unor înfrîngeri recente. Așa că, poate, Baronul de Aerenthal ar fi fost mai bine inspirat, dacă n'ar fi rupt cu propriile sale mîni compromisul.

Compromisul, odată desființat, naște întrebarea: va contribui oare aceasta la schimbarea situațiunii din Balcani, la îmbunătățirea soartei popoarelor ce locuesc în peninsula balcanică? Este netăgăduit că sub regimul compromisului austro-rus, soarta populațiunilor balcanice s'a îmbunătățit. Compromisului îi se datorește proectul dela Muerstegg, reformele, bune sau rele, cu care Macedonia a fost înzestrată. Nimeni nu pretinde că aceste reforme sînt strălucite. Macedonia e, încă, un focar de anarhie și populațiunile ei îndură încă multe suferinți. Dar nu e mai puțin adevărat că primul nucleu al emancipării lor a fost creat, și că Macedonia îl datorește marilor puteri și în deosebi inițiativei austro-rusești. Prin desființarea compromisului, oricît ar părea lucrul de para-

Digitized by Google

doxal, populaţiunile din Balcani nu pot însă decît să cîştige, fiindcă progresele Balcanilor nu stau numai în reformele cu care marele puteri înzestrează naţionalităţile balcanice; ele stau şi în putinţa ce acele naţionalităţi au de a se întări şi de a îndeplini ambiţiunile lor naţionale. Ori simţimintele şi idealurile naţionale se puteau dezvolta mult mai greu sub regimul unui compromis austro-rus, care tindea să rezolve chestia Orientului printr'o tutelă europeană, decît sub regimul unor competiţiuni internaţionale numeroase. Căci, din două lucruri una: sau puterile vor sfîrşi prin a se înţelege între ele, şi atunci din diversitatea tutulor pureriilor va eşi pentru Balcani un program de reforme mai largi şi mai însemnate, sau puterile nu vor putea să se înţeleagă, şi atunci din certurile lor, în virtutea proverbului „cînd doi se ceartă al treilea cîştigă"— vor cîştiga naţionalităţile.

Concluzia ar fi, deci, că trebue să ne bucurăm de era nouă în care Balcanii au intrat, prin încetarea compromisului. Cu toate acestea să nu ne bucurăm, deoarece se va ajunge la ţelul mai sus arătat în orice caz, dar calea pe care s'a luat spre a se ajunge la el, e o cale grea şi plină de spini. Marile puteri, şi în deosebi Rusia, nu vor cerceta numeroasele probleme ce se pun în peninsula balcanică nici cu dorul de a îmbunătăţi soarta deosebitelor naţionalităţi, nici cu dorul sincer de a găsi soluţia cea mai bună, a acestui grav problem. Ele le vor cerceta cu gîndul de a-şi asigura succese, şi pentru asemenea succese vor recurge la intrigile cele mai periculoase pentru naţionalităţi, se vor opri chiar la soluţiile cele mai puţin în măsură a dezlega greutăţile balcanice. Unii se vor gîndi la ambiţiile, alţii la interesele lor, la visurile cuceritoare, de care nu toate au reuşit încă să se dezbare, şi cînd în această atmosferă, încărcată prin natura ei, Rusia, în căutarea unor succese efemere, va stîrni fel de fel de intrigi, la care ceilalţi se vor crede datori, desigur, să răspundă prin alte intrigi, Balcanii vor cunoaşte zile grele şi vor trece prin multe griji şi prin multe zbuciumări.

La rezolvarea chestiunii Orientului puterile ar putea contribui, dar urmînd o altă cale, o cale largă şi desinteresată. Să se înţeleagă între ele, să întocmească un plan mare de reforme serioase, să-l impue împreună Sultanului şi, împreună, fără reticenţe şi fără gînduri ascunse, să lupte pentru îndeplinirea lui. In ziua aceia—pe care însă nu vom trăi-o—naţionalităţile balcanice vor putea fi recunoscătoare Europei. De dragostea ce ea le arată astăzi, ele s'ar lipsi, fiindcă această dragoste nu se manifestă, decît ca să împedice chestia Orientului să se deslege singură prin jocul normal al forţelor ce o compun.

Singura mîngîere ce le rămîne azi naţionalităţilor e că marile puteri, care le întîrzie fericirea prin intervenţia lor nepricepută şi interesată, îşi pierd vremea în sforţări dela care speră să cîştige ceva, dar din care, la urma urmei, nu se vor alege cu nimic.

I. G. Duca.

Digitized by Google

Cronica Vesela

FĂRIMĂTURI

38 grade la umbră.

De ce, la noi, pe timp de vară,
Văzduhul parcă e defoc?
Pesemne că s'a strîns afară
Căldura toată 'n astă ţară,
Şi d'aia 'n inimi nu-i deloc!

Bîlciul Moşilor

Trei cîrduri derbedei gălăgioşi
Cu fel de fel de muzici,—cor temut
Chiar de timpanul unui surdo-mut...
Vrei linişte, poete? Du-te 'n Moşi.

Din rînced untdelemn dela gogoşi
Se 'mprăştie-un parfum nesuferit,
Şi prafu-i gros să-l tai cu un cuţit...
Ce aer sănătos respiri la Moşi!

De haină punga dacă n-o să-ţi coşi,
Şi ceasu 'n ghete de nu ţi-l piteşti,
Eu nu puiu gir c'o să le mai găseşti....
Doar lume bună vezi în bîlciu la Moşi!

Aceleaşi „panorame" pe strămoşi
I-au desfătat, iar azi tot alea sînt...
Ah, nu-i distracţie p'acest pămînt
Cu haz ca panoramele din Moşi!

Digitized by Google

Turcoaicele atrag pe curioşi
Cu danţuri autentice turceşti....
Ovreicile din Calea Văcăreşti
Fac bine pe „turcoaicele" la Moşi!

La cîrciumi cu vopsite vinuri roşi,
Consumi fripturi de stîrv ne'nbălsămat
Şi ciorbe 'n care muşte vii se zbat....
Da 'n schimb, ce bine se petrece 'n Moşi!

Sf. Petre în dilemă

Sus, în parcul Paradis,
Sfîntul Petre bea o halbă,
Cînd i se aduse-o jalbă.
Iată ce în ea sta scris:

—„Sfinte Petre, eu sînt un
„Antreprenor de grădină.
„Dacă plouă, e ruină;
„Cînd nu plouă, teatru-i tun."

Sfîntul sorbea un mişmaş
După ce halba băuse,
Cînd factorul îi aduse
Jalba unui arendaş:

—„Sfinte Petre, te implor,
„Seceta mă prăpădeşte,
„Norilor deci porunceşte
„Să stropească 'al meu ogor!"

Sus, în parcul Paradis,
Sfîntul Petre, tot la masă,
Tîmplele 'ntre palme 'şi lasă,
Gînditor şi nedecis.

—„Ce să fac? Zău, ce să fac?
„Lumea asta e nebună,
„Rea e ploaia, ori e bună?....
„Chelner, dă-mi un coniac!...."

Tarascon

Digitized by Google

CALEIDOSCOP

Sonete indignate.

Proprietarului meu,
distins geneologist

23 April (Sf. Gheorghe)

M'am săturat de zarvă şi bucluc,
M'am săturat să dau din puţ în lac —
Ca Diogene, marele sărac,
Vreau să trăesc o viaţă de bursuc.

Apartamentul meu e un copac —
De cînd doream eu mobilă de nuc!
Drept ceas deşteptător îmi cînt'un cuc,
Iar patul meu e un splendid hamac!

Sînt fericit şi nici o grijă n'am...
Dac'aş fi fost şi eu un cap mai logic,
De mult din Capitală mă mutam...

Adio dar, proprietar infam!
Şi du-te de te spînzură de un ram!
Al arborelui tău genealogic!

Contrast.

25 April.

Asemeni unui japonez lampion
Luceşte luna pe un ram de tei —
La masă şade-un editor cu trei
Mari scriitori, şi beau vin cu sifon.

E'n vervă azi simpaticul patron
Şi-aprobă cele mai sanchii idei —
Entusiast pledează pentru ei
Privighetoarea 'ntr'un ascuns amvon.

Natura 'ntreagă 'n contra lui conspiră...
A doua zi, cînd însă-i înmînez
Ceremonios volumul meu cel nou,

Se uită lung la mine şi se miră:
E altul editorul la birou —
S'a stins acum lampionul japonez!

Digitized by Google

Vis atavic.

30 April.

Visam că umblu prin păduri virgine,
Că mă hrănesc — nu cu iluzii vane —
Ci substanţial, cu *beafsteak*-uri umane
Şi mă simţeam aşa nespus de bine.

Nu mai scriam nici versuri, nici romane...
Sub baobabi dormeam... O, nopţi divine!
Trăia în vis exoticul din mine
In mijlocul naturii suverane.

Ca un goril eram agil şi tare,
Aveam stomac să 'nghit o antilopă
Şi o dantură ca un mastodont...

Nu mă spălam pe dinţi cu kalodont...
Cum nu te-aş renega cu indignare
Cînd mi-amintesc, stupidă Europă!

Beţivul solitar.

1 Mai.

Lipsit de viaţa binefăcătoare
A aerului sănătos de ţară,
Visînd într'o tavernă solitară
Eu stau cu lăutarul şi beau soare!

Căci orice bob de strugur e-o 'nchisoare,
In care fierbe chestia agrară,
Şi'n orice sticlă arşiţa solară
A 'nchis puteri în veci renăscătoare.

Eu desrobesc un şir de raze moarte...
Aşa sînt eu! sus ridicaţi dar teascul!
Lăsaţi-mă stăpîn pe tot fantascul...

Stimez capacităţile deşarte...
Cioroiule mai cîntă'mi un adagiu!
Aşa... şi după mine — naufragiu!

Premiul meu.

4 Mai.

Azi la Băneasa-i mare *handicap*
Şi ori şi cine-ai fi, de nu eşti cal
Sau un jocheu, ori cel puţin muscal,
Ori o ţesală, sau măcar valtrap,

Digitized by Google

Nu eşti nimic... Dă *starterul* semnal...
Pornesc celebrităţile în trap
Şi *Straja* a bătut pe *Flirt* c'un cap
In veritabil intelectual.

E-o zarvă şi-o 'mbulzeală la tribune
Şi prosperează *turful* de minune:
Au trecere mîrţoagele de azi...

De-aceia m'am decis şi eu, A. Mirea,
Să pun un premiu spre 'mbunătăţirea
Degeneratei rase-a lui Pegaz!

Portret.

5 Mai.

Un speculant de speţa cea mai pură,
Un purăţ deci. Un antic anticar
Evoluat cu vremea în librar —
Căci toate-evoluiază în natură.

Din toată casa lui de editură
El este cel mai cinic exemplar —
Ca mîne o să-l vezi milionar,
Nefericita mea literatură!

Cincizeci de lei oferă pe-un volum,
Făr' a-l ceti, căci— crudă ironie! —
El nici măcar nu ştie să citească.

Aşa e tipul meu.—Feriţi, de-acum!
Eu m!-am făcut o sfîntă datorie:
Am smuls de pe-un obraz încă o mască!

Excelsior!

6 Mai.

Cunosc atîţi netrebnici care zic:
„Să nu pui preţ pe anii care zboară!“.
Ei nu pricep că viaţa-i o comoară
Şi nu prevăd în moarte-un inamic.

Lor li se pare natural să moară,
Că după moarte nu mai e nimic:
Nu ştiu că firea e un alambic,
In care tot renaşte-a doua oară.

Digitized by Google

Sub care formă viaţa-o să te cheme
Ca s'o trăeşti din nou în altă vreme,
Tu nici nu poţi măcar să bănueşti...

De-aceia mergi şi luptă înainte,
Ca *dincolo*, de-ţi vei aduce-aminte
De viaţa ta de-acum să nu roşeşti.

Nostalgie.

8 Mai.

Ah, suflet vagabond de Robinson,
De zece luni eşti rob al Capitalii!
Te-am îmbrăcat în fracul de salon,
Ţi-am arătat şi flirtul mahalalii,

Te-am dus prin fel de fel de saturnalii,
Prin locurile zise de *bon-ton*,
In *kake-walk*, *matchich*-uri şi *boston* —
Dar mi-e ruşine să mai dau detalii...

Ce mai voeşti?... Eu ţi-am făcut de toate,
Ţi-am dat ce-ai vrut: distracţii de tot felu—
Ai să-mi pretinzi acu ce nu se poate...

Devii bucolic?... Insă n'am ce-ţi face
Că fonduri n'am.—Vreau linişte şi pace.
— Ei lasă, că te-oiu duce şi la Belu!

Preparative.

9 Mai.

E ajunul zilei celei mai măreţe
Şi de pe-acum bătrîna Capitală
Se piaptănă cu grijă şi se spală
Ca prinsă de-un acces de tinereţe.

Ghirlănzi de flori şi-atîrnă pe ostreţe
Şi tot cercîndu-şi rochia-i de gală
Ca o cochetă 'n marea zăpuşală
Işi face vînt cu mii de steguleţe.

Apoi se dă petrecerilor pradă...
Iluminaţii, muzice sonore,
Şi toate celelalte ca 'n tot anul...

Digitized by Google

Mariţă, 'nchide geamul dinspre stradă
Că simt că mi se sfarămă timpanul
Şi 'ncep să am vedenii tricolore...

Defilare

10 Mai.

Imi fac revista mea, de zece Mai.
Stau pe Pegaz şi nu 'mi incap în piele,
Căci azi prin faţa maiestăţii mele
Trec versuri după versuri în alai,

Dela Minerva, Socec, Alcalay
Sosesc troheii mei cu arme grele,
Iambi răsăriţi din ceşte de cafele,
Dactili uşori în trap mărunt de cai.

Trec anapeşti, trec iambi, trec iar trohei,
Prezintă arma toţi supt ochii mei,
Şi iată iar dactilii cu duiumul...

Şi iar trohei şi iambi... Ho, mai sînteţi?!
M'am plictisit de voi. Destul, băeţi!
Căraţi-vă şi re 'ntegraţi volumul!

A. Mirea

Digitized by Google

Scrisori din Ardeal

Sinoadele eparhiale.—Pentru şcoală.—Prigonirea învăţătorilor.— Procese de presă.—Noul regulament al dietei.

In săptămîna ce a urmat după Duminica Tomii, conform Statutului Organic, cele trei eparhii romîne gr. orientale şi-au ţinut Sinodul, forul lor suprem în afacerile bisericeşti şi şcolare. De astădată pe lîngă importanta chestie a menţinerii şi apărării şcoalelor confesionale, greu ameninţate de legea lui Apponyi (1907), fiecare diecesă a mai avut o mulţime de afaceri grele de rezolvat.

La Arad, Sinodul a avut să se rostească, între altele, asupra regulamentului de administraţie a Fondului preoţesc, menit să ajute pe văduvele şi orfanii preoţilor, precum chiar şi pe preoţii care nu mai pot servi, ori din vre-o cauză oarecare n'au destul salar. Fondul acesta s'a întemeiat la 1877, sub episcopul Ioan Meţianu (azi mitropolit în Sibiu) şi a ajuns la suma de 1 milion 40.000 coroane. Regulamentul a fost întocmit astfel, ca din venit (dobînzi şi cotizaţii) 40% să se capitalizeze.

S'a hotărît apoi, în urma propunerii vicarului V. Mangra, ca pe 1912, cînd se împlinesc 100 de ani dela întemeiarea institutului pedagogic din Arad (azi pedagogic şi teologic, şcoală normală şi seminar), consistorul diecesan să se îngrijească a se scrie monografia acestui institut, de care se leagă dealtfel întreaga mişcare culturală şi politică a Romînilor din Ungaria şi Bănat.

Subscrisul a propus ca prin consistor să se adune şi materialul care să serve la scrierea monografiilor cel puţin a comunelor mai însemnate din dieçesă, unele expuse să se maghiarizeze şi foarte multe să li se schimbe numirile romîneşti. Administraţia politică a comitatelor chiar acum lucrează pe capete să dea numiri ungureşti comunelor neaoşe romîneşti.

Privitor la şcoale, s'a raportat că o parte însemnată a cemunelor din diecesă a hotărît să susţină şcoalele şi fără ajutor de stat. Sînt însă şi sate care, plătind deja 70—80% dare pentru cult, nu mai pot de unde mări salariul învăţătoresc, cum prescrie legea lui Apponyi. Sinodul a decis deci ca anul acesta, şi de-aci încolo mereu, să se pună o stăruinţă deosebită din partea autorităţii noastre bisericeşti (Consistorul, care are la dispoziţie pe toţi protopopii şi preoţii), pentru a se mări aşa zisul fond cultural, din care să se ajute comunele mai sărace, să-şi facă şcoale corespunzătoare şi să plătească pe învăţători.

O idee foarte bună i-a venit, în privinţa asta, deputatului sinodal dr. Miron Cristea, protosincel în Sibiu, care în Sinodul de acolo a propus să se ia măsuri pentru înfiinţarea unei *bănci culturale*. Banii bisericilor, care se urcă la mai multe milioane, apoi ai atîtor fonduri administrate de consistoarele noastre, să fie elocaţi în acţiuni de ale acestei

Digitized by Google

bănci, ori cel puţin să fie depuşi la banca nouă ce s'ar întemeia nu cu scop să dea dividende mari, ca actualele bănci, ci ca din veniturile acestei bănci să fie ajutate şcoalele noastre. Particularii, fruntaşii intelectuali şi bogaţii, deasemeni şi-ar considera drept înaltă datorie a se face acţionari la banca aceasta, mulţumindu-se cu dividendă cît mai puţină, ca astfel să se poată jertfi cu atît mai mult pentru cultura naţională.

Afacerea va fi studiată de consistor, care va veni apoi la viitorul Sinod cu propunere asupra modalităţii înfiinţării acestei bănci.

La Caransebeş discuţiunile s'au învîrtit deasemeni în jurul chestiilor şcolare, fiind acolo vorba nu numai de şcoalele primare, ci de şcoala normală din centru, în afacerile interne ale căreia guvernul şi-a permis să se ingereze aşa fel, încît pretinde destituirea aproape a tuturor profesorilor, pe baza unui raport făcut de un agent guvernial şi nelăsînd ca autorităţile noastre bisericeşti să disciplineze pe cei vinovaţi, dacă într'adevăr sînt, ceia ce în nici un caz nu se poate constata numai pe baza anchetei făcute de agentul guvernului.

Sinodul a protestat împotriva acestei ingerinţi a ministrului şi a invitat pe consistor să nu cedeze, ci judecată să aducă numai pe baza anchetei făcute de comisar numit de autoritatea noastră bisericească autonomă.

*

La 11 Maiu n. s'a dezbătut înaintea comisiei disciplinare comitatense procesul pornit împotriva a doi bravi învăţători romîni. Pe unul, D. Popovici din Cuvin, îl cunoaşte şi amicul Stere, care i-a lăudat mult şcoala. Amîndoi erau acuzaţi că au agitat împotriva naţionalităţii maghiare.

Să vă spun însă întăi ce însemnează „comisia disciplinară comitatensă". Foarte nimerit, „Tribuna" de-aici a numit-o *ghilotină politică*. Conform legii lui Apponyi, se institue adică în fiecare comitat (judeţ) o comisie compusă din fişpan (prefect), inspectorul şcolar (revizor), secretarul judeţian şi alţi membri, să judece asupra învăţătorilor noştri acuzaţi fie că n'ar face spor în şcoală (mai ales în ce priveşte limba maghiară), fie că n'ar avea o purtare morală bună ori că ar avea o atitudine politică „duşmănoasă statului", adică guvernului. Un denunţ, subscris de oricine, poate să aducă pe cel mai brav învăţător înaintea acestei com siuni.

De astădată procesele acestea apăreau cu atît mai trase de păr, cu cît nu numai învinuirile erau ridicole (învăţătorul din Cuvin era acuzat că ar fi îndemnat pe copii să le zică „Unguri" celor ce umblă la şcoala de stat maghiară, iar învăţătorul Magier din Vidra era învinuit că ar fi zis, la chef cu doi unguri, un advocat şi un notar, că Romînia îşi va mări hotarele până la Crişul alb; însuşi martorii de mai sus au spus că totul era zis în glumă), ci „crimele" s'au săvîrşit cu un an şi cu doi înainte de a intra în vigoare legea lui Apponyi. Advocatul dr. I. Marşeu a dovedit că nici din acest punct de vedere comisia nu este în drept să judece, după cum a ridiculizat întreaga înscenare a procurorului, pus

Digitized by Google

la cale, se înţelege, de administraţia judeţiană, căreia îi este spine în ochi toţi învăţătorii romîni harnici şi cinstiţi.

A mai arătat advocatul romîn că învăţătorul din Vidra a fost achitat de tribunal, unde i se intentase proces pentru aceiaşi „crimă"(?) pentru care vrea să-l judece acum comisia disciplinară. N'a folosit însă nimic splendida apărare: într'un nor de fum (căci membrii acestei comisiuni fumau ca la cafenea) s'a adus sentenţa: destituire pentru învăţătorul din Vidra şi 5 ani să nu aibă voe a concura să se aleagă în altă parte. Invăţătorul din Cuvin a scăpat cu 100 coroane amendă. Recurs pot face la—ministru. Zadarnic ar face însă, căci doar din porunca ministrului au fost scoşi amîndoi cu puterea jandarmerească din şcoala romînească, cărei cel grav pedepsit a servit 22 ani, iar celălalt 16 ani.

Este, desigur, îngrijitor faptul, că în felul acesta pentru învăţătorii noştri sînt *două feluri de justiţie*: dacă scapă la tribunal, îi apucă pe cale administrativă, unde se judecă nu după vreun paragraf al legii, ci după necesităţile politicei şoviniste ori din răzbunare... Mai grav este însă că se pedepseşte şi şcoala şi satul romînesc. In şcoala al cărei învăţător a fost pedepsit de comisia disciplinară, conform legii lui Apponyi obştea satului nu mai poate alege decît un învăţător pe care să-l aprobe şi ministrul, nu numai consistoarele noastre! Iar şcoala în care şi al doilea învăţător a fost pedepsit pe cale disciplinară, va fi închisă şi guvernul face în locul ei una ungurească...

Cred că e de prisos să mai fac comentar.

*

Pe ziua de 19 Maiu n. este chemat înaintea curţii cu juraţi din Oradia-Mare redactorul responsabil al „Tribunii", d. Sever Bocu. Aceasta dupăce alaltăeri acelaşi tribunal l'a mai pus sub acuză în alte două procese. Peste tot, „Tribuna" are nu mai puţin decît 9 procese de presă.

Sfîrşitul acestor procese se cam ştie: condamnarea la ani de temniţă şi mii de coroane amendă şi cheltueli.

*

De eri, în Camera ungară se aplică noul regulament, cu două şedinţe pe zi, dela 10—2 şi dela 4—8,—iar proectul de buget care este la ordinea zilei a fost declarat urgent... S'au şi învîrtit şuruburile astfel, încît discuţia generală eri a şi fost închisă şi mare minune dacă azi ori mîne nu se termină şi „discuţia" pe articole... Adică vorba vine, căci discuţie nu-i, deoarece opoziţia cît crîcneşte, e ameninţată cu—comisia de imunitate, ghilotina parlamentară.. Alaltăeri deputatul ungur Nagy György i-a şi strigat prezidentului: „ In loc de clopoţel mai potrivit ar fi să iei un revolver şi să împuşti asupra opozanţilor care întrerup!"... O stare ca în republicile din America de sud.

Arad, 2 | 15 Maiu. **I. Russu-Şirianu.**

Digitized by Google

In amintirea lui Ion Radovici[1)]

Gloriosul avînt de la 1848, plin de visuri de frăție universală, însufleţit de cel mai curat ideal de redeşteptare naţională, avu drept consecinţi practice unirea principatelor şi organizarea unităţii noastre naţionale. Mai în urmă apăru şi se desvoltă o nouă generaţie de politicieni, condusă de aspiraţiuni mai materiale, aplicînd, în scop de îmbogăţire personală, cele mai cinice metode politice şi administrative. Astfel se formă o plutocraţie burghezească care, economiceşte, se substitui vechei boerimi a ţării.

Era momentul cînd vastele încercări de sinteză ştiinţifică socială sau filozofică ale occidentului cult începeau să pătrundă şi în tineretul nostru; cînd, în contra capitalismului industrial, proletariatul apusean îşi organiza forţele sale conştiente; cînd, faţă de autocratismul rusesc, începeau să protesteze elementele liberale ale naţiunii în numele demnităţii omeneşti.

Evoluţionismul în biologie, în domeniul stiinţelor fizice transformismul forţelor şi identitatea între energie şi materie; pe de altă parte panteismul Hegelian şi puternicul criticism social al lui Karl Marx; strigătele de durere şi de desnădăjduire aruncate, din profundul conştiinţii lor, de poeţi, de Beethowen şi de Richard Wagner; acest formidabil uragan de idei şi de sentimente care, spre mijlocul secolului trecut, zgudui Europa intelectuală, avu răsunetul său puternic în sufletele tinerei generaţiuni de şcolari romîni dintre 1880 şi 1890. Faţă de materialismul ambiant se ridică, din centrele noastre universitare, un tineret vibrant, însetat de înaltă cultură şi de criticism ştiinţific, însufleţit de un nobil ideal de justiţie socială. Acestei generaţiuni aparţinea Ion Radovici. El fu, de la început, unul dintre reprezentan-

---

1). Sosindu-ne manuscrisul acestui articol prea tîrziu, regretăm că nu i-am putut da locul cuvenit, în fruntea revistei.

Nota redacţiei

Digitized by Google

ţii ei cei mai generoşi, cei mai pasionaţi, cei mai profund devotaţi idealului ei.

Un curaj combativ şi veşnic dispreţuitor de moarte, o putere de indignare gata să reacţioneze la orişice nedreptate, un orgoliu discret şi nesupus, asociat cu o extremă delicateţă sufletească şi cu o admirabilă facultate de induioşare faţă de cei obijduiţi, constituiau lui I. Radovici o fizionomie din cele mai caracteristice şi mai rare. Avea pasiunea copiilor şi celor slabi. Un bun simţ afinat şi pătrunzător făcea din el un ironist înţepător dar fără răutate, căci bunătatea sa sufletească era imensă. Inzestrat cu o comunicativă putere de convingere, el ştia, uneori, să se ridice până la o adevărată elocvenţă pornită din claritatea ideilor sale şi din profunda-i sinceritate de sentimente. Adversarii săi politici (vorbesc de cei sinceri) în mod unanim admirau cavalerismul şi lealitatea sa în discuţiunile cele mai violente. Cabotinajul, sub toate formele sale, îi provoca un sentiment de nespusă scîrbă ; iar puterea sa de a domina manifestaţiunile exterioare ale impresiunilor sale era aşa de mare încît această fire de elită a rămas necunoscută şi nepricepută de mulţimea superficială, înţeleasă numai de cîţiva prieteni care ştiau să citească în fizionomia sa energică şi mobilă nuanţele fugitive ale sentimentelor sale intime.

I. Radovici studiase medicina în Paris, şi a funcţionat mai mulţi ani ca şef de clinică la facultatea de medicină din Bucureşti ; calităţile sale de bun simţ şi de fizionomist pătrunzător îi asigurau o carieră de distins clinician. Insă natura sa combativă şi preocupările sale sociale îl depărtau de practica pur medicală. Avea sentimentul net că medicina modernă se va orienta din ce în ce mai exclusiv spre problemele de profilaxie generală; iar interesul lui, ca medic, se concentra mai ales asupra boalelor în care factorul economic şi social joacă un rol hotărîtor, cum este de exemplu tuberculoza. Timp de 6 ani el fu sufletul vivifiant, deşi ignorat de public, al societăţii pentru profilaxia tuberculoşilor săraci, iar amintirea lui va rămînea strîns legată de dezvoltarea acestei opere filantropice.

Temperamentul de luptător generos al lui Radovici îl împingea deci în mod irezistibil spre studiul problemelor economice şi spre o acţiune politică concretă. Apărător convins al social-democratismului şi al doctrinelor marxiste, el evoluă, mai tîrziu, împreună cu majoritatea prietenilor săi de idei, spre con-

Digitized by Google

cepţiunile poporaniste, condus şi susţinut, în toată evoluţia sa, de cel mai pur, cel mai dezinteresat spirit democratic.

I. Radovici era un adînc iubitor de neam. Spre ţăranul nostru despreţuit şi apăsat; spre acest ţăran fin, inteligent, însă fatalist, fără spirit de iniţiativă, deabia desrobit, inçult şi, economiceşte, dezarmat, pornea tot avîntul de dragoste al prietenului nostru. Expresiunea acestei vii simpatii era mărită la dînsul, prin senzaţiuni estetice; iar amintirea luminoaselor orizonturi şi a elegantelor siluete evocate de Grigorescu revenea mereu în convorbirile sale despre ţară şi ţărănime.

I se părea, ca multor din generaţia sa, că într'o ţară, unde clasa agricolă constitue imensa majoritate a populaţiunii, chestiunea ţărănească constitue problema socială primordială, dacă nu unică; idealul liberator, spre care erau încordate toate aspiraţiunile sale de socialist, era deci cultura intelectuală, morală şi igienică a acestui ţăran, liberarea sa economică prin stăpînirea capitalului agricol, liberarea sa politică prin introducerea votului universal.

Treceau însă zile şi zile; partidele politice se succedau la guvern, încătuşate prin egoismul lor de clasă, sfîşiate prin veşnicul conflict al intereselor personale, nepăsătoare şi oarbe. Deziluzionat, profund amărît de mizeria vieţii noastre politice, Radovici era gata să o părăsească, precum odinioară părăsise medicina.

Dar iată! Din seninul înşelător al cerului deodată tună şi fulgeră; o scîntee cade, incendiul izbucneşte; din Dorohoiu până în Mehedinţi revoluţia ţărănească se aprinde şi se întinde; spaima deşteaptă pe cei adormiţi; speranţa se redeşteaptă în sufletul acelor care desnădăjduiau: nu cumva va răsuna semnalul unei noui activităţi de reorganizare, fecundă şi liberatoare?

Zilele revoluţionare trăite anul trecut supuseră sensibilitatea vibrantă a lui Radovici unei teribile încercări. Eşi-va din această furtună atmosfera purificată prevestitoare a unei ere de justiţie mai mare? Sau poate cataclismul final în care este menită să dispară până şi naţionalitatea noastră? In acest interval de cîteva zile, Radovici trecu printr'o adevărată agonie morală, pe care n'au putut-o aprecia decît intimii săi. Palid, într'o stare de mută agitaţie, aştepta, torturat, rezultatul evenimentelor. Din această luptă interioară el a eşit sfîşiat, lovit de moarte, fiziologiceşte distrus. Tuberculoza, de care, ca student, suferise, se redeşteptă ameninţătoare în organismul lui debilitat. Cu toate a-

Digitized by Google

cestea el primi fără ezitare să plece la Vaslui, ca prefect, convins că în acele momente decizive trădătorii sînt acei care se abţin.

Această hotărîre, aşa de banală în aparenţă pentru acei care judecă superficial, fu din partea lui Radovici un sacrificiu sublim şi numai rezultatul unei violente lupte interioare; căci, în luminata sa conştiinţă a realităţilor, îi apăruse ca posibilă necesitatea de a interveni prin forţă în contra poporului său cel iubit. Pentru cine a cunoscut sufletul curat şi plin de dragoste al lui Radovici, plecarea sa la Vaslui a fost pur şi simplu un act de eroism. Cîţi însă nu-l vor înţelege!

In puţinele zile cît a durat activitatea sa de prefect, el cheltui tezaure de neobosită activitate, de tact, de fineţă, de energie şi de spirit de dreptate în aplanarea conflictelor. Toţi acei cari l'au putut urmări în această scurtă perioadă au avut revelaţiunea unei firi superioare.

Acum însă se produce peripeţia tragică a acestei vieţi, care nu-şi dăduse încă roadele sale. Din acest dar complect, pe care Radovici îl făcuse de sine, organismul lui a eşit definitiv zdrobit; iar fantasma morţii apropiate şi ineluctabile se ridică dinaintea ochilor săi tocmai în momentul cînd i se părea că toate puterile sale de idealist activ îşi vor găsi, în fine, întrebuinţarea lor.

Chiar de atunci, acestui spirit lucid, fără spaimă şi dispreţuitor de viaţă, o singură soluţiune apăru ca logică şi ca estetică, moartea voluntară. In leagănul etern al vieţii şi al frumosului, unde cîntecele sirenelor atrag pe nenorocitul rătăcit al vieţii, în sinul mării auguste şi nepăsătoare, departe de manifestaţiunile barbare ale doliului omenesc, I. Radovici a vroit să scufunde zdreanţa sa trupească, inutilă şi odioasă din momentul ce nu mai putea servi la îndeplinirea idealului său.

Acest poet şi acest orgolios a învins soarta mai înainte de a fi învins de ea.

Dr. I. Cantacuzino

Digitized by Google

Recenzii

Elena Farago. *Şoapte din Umbră.* Edit. Revistei „Ramuri" Craiova 1908.

D-na Elena Farago nu e o necunoscută pentru publicul cititor. Muzica versului său e din acele ce nu se uită uşor. Adeseori această muzică dulce, melancolică, poate cam monotonă, exprimă mai bine decît însuşi versul simţimintele pe jumătate deslăinuite ale autoarei. Mulţumită ei poţi stăpîni mai uşor nerăbdarea ce te cuprinde pentru unele versuri aşa de puţin clare, încît poezia întreagă devine un rebus, cum e de pildă între altele „De vorbă cu trecutul"... Această lipsă de claritate, ce-o imputam autoarei şi la primul ei volum, vine poate din acea delicateţă intimă ce se împotriveşte unei confesiuni publice, fie ea şi în versuri. Din teama de a comite o indiscreţiune vine poate acea tendinţă a poetei de a se exprima prin lungi circumlocuţiuni, de a căuta să redea pe departe şi prin vorbe prea multe simţirea ce pierde astfel puterea de a se comunica cetitorului şi dă frazei acea cădere greoae în desfăşurarea ei din unele poezii, mai ales din „Scrisori", care, pentru a avea interes, trebuiau tocmai să răsfrîngă simţirea în toată sinceritatea ei.

Dar tocmai alarma aceasta a simţirii intime ce pune stavilă sincerităţii trebuia să dea de ştire d-nei Farago, că subiectivismul în oarecare măsură se opune artei. Desigur opera de artă ia naştere dintr'o simţire, din emoţia intimă a artistului, dar voinţa de a o realiza în operă de artă vine din nevoia de a exterioriza, *de a obiectiva* această stare intimă. Această obiectivare nu învoeşte însă revărsarea simţimintelor în forma lor primitivă, şi poezia de dragoste, pentru a fi operă de artă, nu trebue să fie un jurnal intim scris în versuri, ea trebue să dea glas nu numai dragostei *noastre*, ci dragostei din sufletul tuturor.

Poezia aceasta personală poate uşor cădea într'o greşală de artă şi primejdia o simte instinctiv şi autoarea, care, silindu-se să nu depăşească în expresie oarecare limită impusă de simţimîntul intim al pudorii sufleteşti, devine obscură şi emoţia nu se comunică, versul e şters, cîteodată banal.

Versul d-nei Farago apare din această cauză ca o mască pe care şi-a pus'o autoarea din discreţiune şi delicateţă, de după care însă se arată uneori chipul ei adevărat în sinceritatea zîmbetului şi a lacrimilor fără pompă şi podoabă literară în versuri drăguţe ca aceste:

Stai singură 'n grădină
Şi dragostea ţi-o cînţi
Şi-atîta ţi-i de bine
Că parcă te 'nspăimînţi...

Laşi cîntecul şi iară
Pierdută'n gînduri cazi...
N'a fost niciînd sub ceruri
Seninul care-i azi...

I-atîta primăvară
În mugurii de tei.
Şi-au înflorit ast noapte
Alîţea stînjenei...

Şi iar începi un cîntec
Duios începînel...
O! nu-ţi întinde mîna
Spre bietul stînjenel!..

O nu-ţi întinde mîna
Să rupi o floare, cînd
I-atîta duioşie
În farmecul din gînd!...
. . . . . .

Digitized by Google

Dar în aceste versuri nu mai e personalismul din celelalte.

Versurile în formă populară cer anumite daruri pentruca sufletul artistului cultivat să se unească într'o armonie desăvîrşită cu sufletul poporului, atît de plin de spontaneitate, şi să dea acea impresie de firesc şi de completă sinceritate din poezia populară. Genul nu mi se pare a fi tocmai acel mai potrivit cu talentul d-nei Farago, deşi ne-a dat acea frumoasă poezie, destul de reuşită: „Busuioc floare cu dar"...

Cît despre partea de la urmă, Martie-Decembrie 1907, ar fi fost mai bine ca ea să lipsească din volum. Evenimentele la care se face aluzie sînt purtate în sufletul nostru de o atît de dureroasă amintire, încît numai glasul vre-unui vers ca acel al lui Goga ar putea să le atingă fără să ne jignească şi să ne doară.

*

Elena Farago. *Traduceri libere* (versuri). Editura Revistei „Ramuri", Craiova, 1908.

In aceste drăgălaşe interpretări ale cîntăreţilor apusului se desfăşoară toate calităţile versului d-nei Farago: muzicalitate, o limbă mlădioasă ce învoeşte redarea celor mai fine nuanţe a simţimîntului şi rugetării acestor maeştri, ritmu variat şi bine potrivit conţinutului. Dar, deşi gustul d-nei Farago a călăuzit-o, cum era de aşteptat, în alegerea cîntecelor, sînt totuşi unele care nu mi se pare că ar fi trebuit să fie alese, mai cu samă cînd volumul e atît de mic şi mărgăritarele din poezia apusului atît de numeroase. Pe cînd altele, foarte frumoase în original, cum e „Stînca" lui Sully-Prudhomme, nu au fost cizelate cu îngrijirea ce s'ar fi cerut pentru asemene juvaere, şi de care d-na Farago a dat dovadă că e capabilă în alte traduceri.

*

M. Dunăreanu. *Răsplata.* Nuvele. Edit. Minerva, Bucureşti.

In volumul acesta de povestiri d. Dunăreanu evocă scene din viaţa pescarilor din Dobrogea, un colţ de lume pitoresc şi interesant prin el însuşi, prin felul lui de a fi, atît de osebit de al nostru.

„Răsplata" e povestea suferinţelor unui veteran, care plecat în Dobrogea după miraginl unui petic de pămînt, duce o viaţă de mizerii şi chinuri amare în aşteptarea îndeplinirii formalităţilor, îndepliniri însă ce se pierd din ce în ce în infinitul vremilor viitoare, din cauza necinstei funcţionarilor. Mai bine însă rees sentimentele şi părerile autorului exprimate direct decît concretizate în povestirea vie a faptelor, şi autorul nu reuşeşte decît să ne dea o slabă şi palidă imagină a suferinţelor acestui om atît de crud înşelat în nădejdea lui şi atît de lipsit, de singur şi strain, departe de vatra lui.

„Vania", a doua nuvelă, cuprinde scene din viaţa pescarilor, pe care autorul le povesteşte cu destulă vioiciune, reuşind destul de bine să redea culoarea locală, viaţa sufletească a acestor oameni simpli, în care cele cîteva noţiuni despre viaţă şi oameni, căpătate în lupta lor aprigă cu greutăţile vieţii şi primejdiile elementelor, sînt simple şi neschimbate, simţirile tari şi violente, hotărîrile nestrămutate. Conflictele între aceşti oameni ai mării au ceva din furia oarbă şi fatalitatea elementelor dezlănţuite, în lupta cu care-şi cîştigă ei, din cea mai fragedă copilărie, pînea de toate zilele. Caracterul acesta e foarte bine prins şi redat în conflictul dintre fecior şi tată, care sînt împinşi spre dramă şi deznodămîntul fatal de aceleaşi puteri oarbe care-i mînă în largul mării, în primejdie de moarte, ca să-şi apere cîrmacii! O trăsătură de

Digitized by Google

caracter foarte bine prinsă e iarăși naivitatea copilărească a acestor suflete tari, ca în scena cînd Vania se duce la iubita lui cu ceas de nikel și haine de „domn".

Autorul însă, cum am avut deja ocazia s'o spun, prinde și redă lucrurile cum prinde și redă țiganul cîntecul după ureche, nu are ceia ce se chiamă literatură și, atunci cînd se mărginește să aștearnă pe hîrtie aceia ce vorbește și place sufletului său, dă povestiri bune ca „Vania" sau plăcute ca cei „Doi slujbași", „Într'o noapte de pândă" etc.

Cînd însă vrea să facă literatură, cu toate realele sale calități de observație și puterea sa de viziune, nu reușește decît să ne dea sarbede compoziții fără nici un relief, ca d. Davidescu, sau de un romantism falș, ce jignește gustul, ca „Maxim Ciacara" „Povestea unei iubiri", etc.

Nu e destul ca povestirea să fie plăcută și să dea pînă la un punct iluzia că s'ar putea să fie adevărată. Ea trebue să producă o impresie puternică, care să rămîe. Dar pentru aceasta trebue cași sufletul pe care o răsfrînge să fie puternic și să știe interpreta faptul brut, să se știe folosi de puternica-i viziune a realității pentru a concretiza în opera de artă o concepție despre viață și lume, căci aceasta dă operei de artă *unitatea* care se cere oricării creațiuni care vrea să fie și vie și durabilă. I. S.

* * *

I. Kont. *La littérature hongroise d'aujourd'hui.* Paris, E. Sansot, 1908. în -18, 89 pag. prețul 2 fr.

Numele autorului acestei cărți este demult cunoscut în lumea științifică; stabilit de vre-o șaptesprezece ani la Paris, însărcinat cu un curs de limba și literatura maghiară la Sorbonne, de mulți ani, prin recensiile sale din Revue Critique, de sub direcția lui Arthur Chuquet, el ține în curent lumea filologică cu producțiunile de pe terenul filologiei maghiare. Pentru un public mai întins, a publicat mai multe lucrări asupra literaturii ungurești foarte bine apreciate, două chiar încununate de Academia franceză, și tot el a fost însărcinat să scrie istoria literaturii ungurești în colecția „Literaturile răsăritului" (Litteraturen des Ostens), care apare la Leipzig în editura lui C. F. Amelang: Geschichte der ungarischen Litteratur, von Dr. I. Kont, 1906. VIII+272 pg.

Lucrarea de față, apărută de curînd, are de scop de a face cunoscut curentele principale și tendințele care caracterizează literatura ungurească contemporană. Bazîndu-ne pe numele autorului și încrezîndu-ne în obiectivitatea sa, ușurată oarecum prin faptul că de atîția ani trăește departe de patrie, noi, care nu cunoaștem limba ungurească și nu-i putem controla afirmările și aprecierile, ne mărginim să împărtășim cetitorilor cîteva din constatările făcute de autor asupra literaturii țării sale.

Data dela care pornește literatura nouă este anul 1867, anul compromisului Austro-Ungar, care însamna o eră nouă în Ungaria, nu numai în literatură, ci pe toate terenurile. Dela această dată pornind I. K. schițează evoluția literaturii ungurești în toate genurile principale, pe care le studiază în patru capitole: I Poezia, II Teatrul, III Romanul și Novela, IV Critica și Istoria. La sfîrșit, în ultimele pagini (77—89), într-un mic appendix se dă o listă alfabetică a autorilor pomeniți, cu scurte detalii bio-și bibliografice.

Față de literatura mai veche, de înaintea dualismului, care se inspira numai din istoria națională și al cărui fond era numai patriotismul—cum se vede în operele celor trei corifei ai poeziei ungurești: Vörösmarty, Petőfi, Arany—literatura nouă a luat cu totul altă direcție. Părăsind trecutul

Digitized by Google

ca izvor de inspirație, ea se ocupă de nevoile actuale ale societății, punînd preocupările sociale pe planul întâi. In locul patriotismului, ca sentiment dominant, scriitorii sînt stăpîniți de idei largi, umanitare, citeodată chiar cosmopolite: „artistul nu-i mare decît atunci cînd are un suflet larg; cînd în mijlocul oamenilor, el își uită naționalitatea sa", cîntă, într-o poezie, poetul Iuliu Reviczky. Tendința democratică, citeodată chiar cu o nuanță de socialism, caracterizează întreaga literatură nouă. Aproape toți scriitorii urmăresc prin operele lor schimbarea neajunsurilor de care sufere societatea. Mai toate operele literare urmăresc pe deoparte tendința de a discredita clasa nobililor, care, profitînd de un sistem nedrept de vot, trăesc din exploatarea mulțimii și singuri ajung la cîrma afacerilor publice, iar pe de altă parte de a răspîndi iubirea pentru cei sărmani și nedreptățiți, pentru muncitorii din orașe și pentru țăranii din sate. Astfel *Iuliu Reviczky*, mort în floarea vrîstei la 1888, *Emil Abrányi* „parnasianul tinerii generații", *Alexandru Endrődi* „maestrul *lied*-ului ungurese după Petőfi", toți se inspiră din motive sociale, toți sînt plini de sarcasm pentru nobili și de milă și de iubire pentru cei de jos, pe cînd *Francisk Kozma* își păstrează toată dragostea pentru țăran și scrie în contra clasei diriguitoare satire despre care I. K. zice că „vor rămînea", iar *L. Palágy*, *Csizmadia* și *Ady* cîntă revendicările proletariatului. Același lucru și în literatura dramatică, care, ca pretutindeni, e cea mai tînără. Pe cînd primii scriitori dramatici erau discipuli ai romanticilor francezi, iar mai tîrziu—după 1848—ai lui Scribe (cel mai talentat, în această epocă, a fost E. Szigligeti), scriitorii tineri crează drama socială: *Gr. Csiky*, „cel mai mare dramaturg din tînăra generație", ridiculizează pe scenă tipurile de nobili scăpătați, micii funcționari, care vor să trăiască ca oamenii bogați; *Herczeg* scrie drame cu teză socială, *Arpad Berczik*, „maestrul comediei", bîciuește „la jeunesse dorée", etc. etc. In proză, vechile și voluminoasele romane istorice, așa cum le scriea Mauriciu Jókai și Nicolai Jósika, dispar și sînt înlocuite cu romane scurte și nuvele realiste, caracterizate prin aceeași tendință: zugrăvirea societății, dragostea de cei slabi și mai ales zugrăvirea vieții țăranului. Șeful e *Coloman Mikszáth*, de a cărui școală țin *Ștefan Petelei*, *Tömörkény*, *Alexius Benedek* etc.

Un caracter principal al liricei ungurești mai nouă, este și importanța pe care poeții o acordă *amorului*, sentiment care în poezia mai veche—cu excepția lui Petőfi - avea un rol cu totul șters. Acest fapt, în unire cu preocuparea socială care domineaază întreaga literatură, a făcut ca epopeia, așa de iubită înainte, să dispară cu totul. Acuma din genul epic, în versuri, înflorește numai balada—nu cea istorică, ci tot socială,— a cărui maestru este poetul *I. Kiss*, evreu de origină.

Ceia ce te surprinde cînd cetești volumașul lui I. K. e mai întâi numărul mare de scriitori, citați ca distinși pe diferite terenuri și în al doilea loc bogăția producției lor: Prozatorul *Mikszáth* are 20 volume—și numai operele alese—; *Victor Rákosi*, 16 vol., dramaturgul *Eugen Rákosi*, care de mult a încetat să producă, consacrîndu-se jurnalisticei, are 20 vol. opere de teatru; *Csiky* a scris 31 de piese: tragedii și comedii, etc. etc. Nu mai puțin demnă de admirat este rîvna cu care se traduc capodoperele, literaturilor străine: mai toți scriitorii însemnați, poeți și prozatori, pe lîngă operele lor originale, au tradus și cîteva opere străine. Astfel I. K. ci-

Digitized by Google

teazâ ca traduşi de către generaţia nouă: Sophokle, AEschyl, Plaut. Shakespeare, Goethe, Molière, Schiller, Heine, Byron, Sully Prudhomme, Coppée, Rostand, Leconte de Lisle, Gauthier, Hérédia, Baudelaire, Verlaine, etc. etc., toate traduceri în versuri şi în metrele originale.

*

Romeo Lovera.—*La letteratura rumena con breve crestomazia e dizionarietto esplicativo.* Ulrico Hoepli, Milano, 1908. 199 pg., pr. 1.50 lire.

E un volumaş din cunoscuta colecţie italiană a manualelor Hoepli. Literatura română e tratată pe 124 pg., crestomaţia se întinde până la pg. 186, restul îl ocupă un „vocabolarietto", ca complement al crestomaţiei.

În prefaţă autorul declară cu prudenţă că lucrarea nu are „nicio pretenţie, nici ştiinţifică, nici estetică", ci „ţinteşte numai a da o idee despre mişcarea literară" românească.

Că nu poate fi vorba de nici-un fel de pretenţii, te convingi pe dată ce răsfoeşti volumaşul. D. L. ne vorbeşte în el despre „ultimele cercetări ale Rominilor" care ar dovedi proveniența dacă a sunetelor *â* şi *î* (pg. 13); despre elementul „basso-latino" al limbii noastre (pg. 12); despre diftongii *descendenţi ea* şi *oa* în cuvinte ca: *frumoasă*, *mireasă* (pg. 13); ne spune că G. Lazăr a tradus „operele lui Kant" (pg. 18); că D. Cantemir a scris între alte opere una intitulată *Descriptio Moldaviae* şi alta *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (pg. 22); că Milescu a fost profesorul lui Petru cel Mare (pg. 21); că Cronica lui Şincai merge cu povestirea până în anul 1808 (pg. 30); lungeşte viaţa mai tuturor scriitorilor, punîndu-i să se nască mai de vreme şi să moară mai târziu, etc. etc.

Toate cunoştinţile autorului sînt parcă nişte vagi reminiscenţe din vreun manual elementar de literatură, tipărit acum cîteva decenii în urmă. Astfel într'un loc vorbeşte de V. A. Urechie—pe care-l consideră drept cel mai mare istoric al nostru—aşa fel încît parcă ar crede că şi acuma ţine lecţii la universitatea din Bucureşti. Aiurea ne pomeneşte despre teoria lui Roesler, pe care o combate d. Maiorescu şi rupe o lance contra d-lui P. S. Aurelian. în chestia purităţii singelui nostru.

Din literatura recentă, pe care o tratează într'un capitol intitulat „Bolintineanu e i poeti minori", aşezat în urma capitolului consacrat lui Eminescu, nu cunoaşte decît pe Cuşbuc (sic), „poeziile critice de Nicolae Iorga" şi pe „Vlahuţa şi Vojen pesimişti ca şi Eminescu, de care se apropie şi în formă". (pg. 120).

Nici limba românească nu o prea înţelege bine d. L., care a scris şi o „Grammatica rumena" în aceiaşi colecţie. Lucrul acesta se vede şi din greşelile din vocabular şi din felul cum traduce unele citaţii, ca de pildă: Ciocoiaşul, boer mic, poartă şlic cît un mîrtic; evghenistul *oboroacă*, unde şoarecii se joacă, tradus: „L'omuncolo rifatto, piccolo boiaro, porta turbante come il *mirto*: il *piccolo nobile* s'*innalza* fin dove giuocano i sorci". O mică confuzie între mertic şi oboroacă (ambele it. moggio) cu planta *mirt* şi verbul „a aburca" desigur!

Vădit, directorul şcoalei comerciale din Palermo, fostul profesor la „Liceul real, „N. Bălcescu" din Brăila şi aprigul luptător pentru metoda directă în învăţarea limbilor moderne, nu era cel chemat să ne facă cunoscută literatura noastră publicului italian. Cu toată dragostea pe care o arată pentru poporul nostru, cu toate laudele pe care le-aduce scriitorilor ce nu i-a cetit, noi nu-i putem mulţumi pentru opera pe care a scris-o.

Şi o asemenea lucrare nu ne trezeşte decît îndoieli în privinţa seriozităţii colecţiei „Manualelor Hoepli".

C. B.

Digitized by Google

Revista Revistelor

Sămănătorul, No. 18—20 (April-Maiu).

In momentul cînd dăm aceste rînduri la tipar, în No. 20 al „Sămănătorului" găsim, sub titlul de „Idei disolvante", numai începutul răspunsului d-lui A. C. Popovici la observaţiile noastre din N-rul trecut.

Dar şi acest început e foarte caracteristic.

Fireşte, că „ideile disolvante", pentru distinsul publicist, sînt ale noastre, fiindcă, după d-sa, toate ideile, ce nu le împărtăşeşte, nu pot fi decît cel puţin „disolvante".

Tot aşa, de la sine se înţelege, că nici epitetul de „demagogie" nu a putut lipsi din acest răspuns, şi pentru aceleaşi motive.

Şi nici învinuirea de „şurubăria ghidemelelor": cînd cineva se află în posesiunea adevărului absolut, toţi eterodoxii sînt cel puţin nişte „şurubari".

De asemenea, e foarte natural ca d. Aurel C. Popovici să creadă de cuviinţă a ne pune *o notă rea la purtare*: „Rău face d. Stere ce face, foarte rău"...

Aceasta nu mai e decît un inofensiv *tic* profesoral...

Dar necruţătorul polemist al „Sămănătorului", nu ne declară *încă* nici criminali, nici şarlatani, nici intelectuali cu intelectul în plete, fără obraz, şi nici măcar papagali recitatori ai aforismelor franţuzeşti, ateiste, amoraliste, imoraliste, feministe, pacifiste, etc. etc,—şi nici măcar... indivizi planetari!..

E un progres, care ne dă nădejdea unui viitor mai bun: poate, cu timpul, va da D-zeu să putem sta de vorbă cu d-sa, fără a ne teme la fiece moment de a fi striviţi sub o avalanşă de imprecaţiuni, — în *„ilustra companie* cu K. Marx, Büchner, Jaurès, Clémenceau, Bourgeois şi cu *marele* Alfred Fouillée", pentru... ori-ce lipsă de reverenţă, oricît de uşoară, faţă de H. St. Chamberlain...

Cu o îndoită plăcere dar, vom urma să discutăm cu D-sa.

Dar mai întăiu: două observaţii.

Dl. Aurel C. Popovici pare a se formaliza întru cîtva, că recensiile noastre asupra articolelor d-sale n'au fost iscălite, că îl critică un „anonim".

Este o simplă chestie de obiceiu: am apucat să nu iscălim notiţele din această rubrică, ca şi cele din „Miscellanea", cari adesea sînt rezultatul colaborării colective. Dar bine înţeles, direcţia (C. Stere, afară de articole de ştiinţă pozitivă) îşi asumă toată răspunderea, încît d. Popovici putea să nu mai releveze anonimatul.

Dar spre înlesnirea d-sale, declar că scriitorul acestor rînduri, ca şi al recensiilor relative la „Convorbiri literare" şi „Sămănătorul" din N-rul trecut, sînt chiar eu, C. Stere, şi spre a

Digitized by Google

fixa mai bine ţinta săgeţilor acerbului director al „Sămănătorului“, voiu urma să scriu în persoana întâiu.

In al doilea rînd, d. Popovici se miră pentru ce m'am „amestecat“ în polemicile d-sale, cu toate că nici d-sa, nici adversarii d-sale nu au cerut arbitrajul „Vieţii romineşti“, etc., şi mă întreabă, ce aşi zice, dacă d. Popovici s'ar amesteca în polemicile mele cu d. Hiotu?

Cum?!..

Orizontul cîmpiei monotoane a literelor române e de o dată întunecat prin subita apariţie a unui vulcan în erupţiune, ce aruncă spre cer stîlpi de foc, acopere împrejurimile cu cenuşă, scorii şi lavă, ameninţînd să schimbe tot relieful nostru literar,— şi noi, cronicari conştiincioşi ai acestei rubrici, ne-am putea face datoria, trecînd asupra acestui fenomen extraordinar, fără să căutăm a-l *descrie*, a-l *caracteriza*?

Căci de „amestecat“ propriu zis, nu ne-am amestecat în polemicile d-lui Popovici, ci numai le-am *caracterizat* (Deşi aveam şi multe motive pentru intervenţie directă, fără să mai vorbesc de atîtea aluzii strâvezii la adresa noastră).

Crede d. Popovici că, dacă n'ar fi datoria de cronicari, am găsi noi tocmai acest moment, cînd sînt atîtea chestii grave la ordinea zilei, potrivit pentru discuţia asupra pretinselor „plagiate“ ale lui K. Marx sau asupra valorii lui Ed. Bernstein?

Ce aşi zice dacă ar interveni în polemica cu d. Hiotu?

Hm! Foarte subţire...

Iată ce, prietene:

Un om competent, dacă şi-ar spune cuvîntul, de bună credinţă, într'o chestiune atît de arzătoare ca cea relativă la raporturile dintre latifundii şi gospodăriile ţărăneşti,—întotdeauna va fi bine-venit, ori-care ar fi părerea lui. Chiar dacă s'ar „amesteca“ în discuţia patetică asupra greşelilor de tipar, în legătură cu chestia agrară, încă aceastâ intervenţie ar fi mai instructivă, mai interesantă şi mai utilă, privind *o problemă concretă* a vieţii noastre publice,—decît războiul furibund, pornit tocmai în *acest* moment, împotriva „ilustrei companii a marelui Alfred Fouillée“, cu prilejul nevinovatelor exerciţii literare ale unui novice neghibaciu...

„Apăr pe dl. Tăzlăuanu“ ?...

Nu. Am spus destul de lămurit gîndul meu asupra încercărilor literare ale tînărului director al „Luceafărului“, şi am scris, avînd în vedere numai acţiunea d-lui Popovici *în ţară*.

Dar cînd d. Popovici, justificîndu-şi apariţia pe arena publicisticei noastre prin necesitatea de „înfrăţire“ în viaţa noastră politică, îşi inaugurează acţiunea de „înfrăţire“ prin această *campanie de exterminare* motivată de teoria conservatoare,—nu pot să nu-mi exprim nedumerirea. Mai cu deosebire, cînd pentru Ardeal, unde, lupta fiind dată înainte de toate pentru apărarea fiinţii noastre naţionale înseşi, toate divergenţile teoretice, oricît de adînci, au o însemnătate prea secundară. Şi mai ales, că nici nu mi-aşi putea măcar încărca conştiinţa, atribuind d-lui Tăzlăuanu vre-o teorie precisă...

Şi atitudinea mea n'a fost dictată de consideraţii personale: cu d. Popovici aproape de 15 ani păstrez legături de prietenie, pe cînd în ce priveşte pe dl. Tăzlăuanu, însuşi dl. Popovici citează cuvintele sale agresive la adresa „poporaniştilor“...

Dar dacă nici o dată n'am putut înţelege psihologia oamenilor porniţi să tragă cu tunul în vrăbii, în cazul de faţă „acţiunea de înfrăţire“, întreprinsă de dl. Popovici, ameninţă să ne ducă la rezultate neaşteptate.

Directorul „Sămănătorului“ a şi ajuns să impute revistei lui Octavian Goga,—„Ţara noastră“,—„*critici şi batjocuri la adresa religiunii noastre creştine*“... Şi la „Ţara noastră“ co-

Digitized by Google

laborează trei fruntaşi ai clerului de peste munţi, cari au depus pentru ea şi cauţiunea necesară...

Infrăţire... şi nu *demagogie* ?... *)

De aci puteţi vedea nota în care e scris „răspunsul" d-lui Popovici.

In acest prim articol, d. Popovici nu intră în fondul chestiunii, ci numai „prepară atmosfera". Şi trebue să spunem că d-sale, cu toată atitudinea-i de Jupiter tonans, nu-i repugnă şi oarecari „abilităţi".

Aşa, d-sa ştie să se folosească de cunoscuta zicătoare franceză : „declară turbat pe cine vrei să-l împuşti".

Şi la acest rezultat d. Popovici încearcă să ajungă pe trei căi deosebite :

1) Caută să dovedească că „sînt şi rămîn socialist cu *profunde simpatii marxiste*" ;

2) Să arunce o bănuială asupra „scrupuloziităţii mele ştiinţifice" ;

3) Să stabilească că eu „*ţin parte unei politici care caută a rupe rîndurile Romînilor de peste munţi în mijlocul luptei*"...

Să ne oprim puţin, pe rînd, asupra acestor trei puncte.

Faţă de faptul, că nu numai am declarat de atîtea ori că n'am fost nici o dată marxist, dar am şi scris *împotriva* marxiştilor noştri o carte întreagă (studiul meu în curînd va apare în volum),—d. Popovici strecoară chiar un cuvînt, că eu numai „mă arăt" poporanist...

Adică *mă prefac*, d-le Popovici ?...

Cetitorii îmi vor îngădui să nu mă opresc asupra acestei ciudate concepţiuni, după care o convingere se asămăneşte unei boli ruşinoase, ce se ascunde, nici asupra reflecţiunilor de ordine morală ce ea îmi inspiră...

Să trecem mai bine la argumentaţia d-lui Popovici.

D-sa reproduce formula progresului economic dată de mine, în care—după ce am consacrat un capitol întreg (cap. III.) de peste 30 pagini pentru a dovedi *imposibilitatea de fapt* a desvoltării la noi a unor ramuri de industrie mare—vorbesc de necesitatea de a introduce monopolul de stat în acele ramuri ce *nu se pot desvolta* în mod normal, sau fără a se înstrăina (şi acesta e cazul normal, celelalte excepţionale, cum am dovedit).

Imediat după această citaţie, şi *ca şi cum s'ar referi la cuprinsul acestei formule*, d. Popovici citează cuvintele : „mai mult, chiar pentru socialistul *din Apus* nu poate da nici marxismul cel mai „ortodox" şi neprihănit"...

„Cred şi eu !",—adaogă d-sa.

Mai întăiu, monopolul de stat, care intră în practica zilnică a politicei noastre economice tradiţionale (Salinele !), n-are nimic comun cu marxismul,—cel mult el intră în sfera *socialismului de stat*, practicat şi de un Bismarck, predicat de aşa numiţii „socialişti de catedră" (din cari cei mai mulţi sînt *conservatori*, d-le Popovici ; nu e o contrazicere aceasta, şi în ori ce caz ei sînt *duşmani* ai marxismului). Dacă pentru d. Popovici acestea sînt „distincţii subtilisime"(!),—îl priveşte.

Dar ce este mai rău, cuvintele citate nu au nici o relaţiune cu formula amintită, cum s'ar fi învederat pentru ori-cine, *dacă d. Popovici le-ar fi citat în legătura ce o au în text.*

Iată pasagiul în întregime :

„Dar idealul nostru ne poate da,—şi acesta e rostul *unui ideal*,—în învălmăşagul inextricabil al luptelor de fie-care zi, *firul conducător, călăuza statornică şi credincioasă*. Şi mai mult, chiar pentru socialistul din Apus, nu poate da nici marxismul cel mai „ortodox" şi neprihănit". („V. R", No. 4, p. 68).

Adică, d-le Popovici, *chiar pentru socialistul din Apus*, marxismul,—*ca şi*

*) *Adaus la corectură* ; Coala de faţă fusese culeasă, cînd ziarele ne-au adus vestea sfîrşitului lamentabil ce l'a avut conflictul între d-nii Popovici şi Tăzlăuanu. Nu pot schimba cele scrise în text. Dar, cred, consecinţile „acţiunii de infrăţire" au ajuns palpabile....

Digitized by Google

orice ideal, — nu poate da mai mult decît *un fir conducător*...

Cu alte cuvinte, nu numai nu rezultă din spusele mele, că eu aș considera formula dată progresului nostru economic ca un deziderat marxist, ci nu recunosc însuși marxismul, *chiar pentru Apus*, ca un program de soluții politice imediate, ci, cel mult, ca un ideal, ce poate da un fir conducător în lupta de toate zilele (de alt-fel în altă parte a studiului meu se poate găsi această idee dezvoltată mai pe larg)...

Și de aici se deduce marxismul meu! Nu e o „șurubărie de ghilemele" ?...

Că citez pe Kautsky, Bernstein, etc.? (Și d. Popovici exclamă cu ironie: „ce-i Faguet față cu Kautsky, Bernstein și Sombart!!"... Tot așa de logică ar fi imputarea făcută unui om ce ar preferi să poarte ghetele dela un ciobotar Ionescu oare-care decît dela marele Leon Tolstoi, căruia îi place a se lăuda și cu iscusința sa în arta ciubotăriei: „Ce-i Leon Tolstoi față cu Ionescu!")

Dar pe cine să citezi în polemica *împotriva marxiștilor*, mai ales cînd ții să întrebuințezi arme mai sensibile pentru ei?

Nu l-au putut face pe d. Popovici să mă înțeleagă acele cuvinte ale studiului meu, în cari afirm, că încercarea de a sădi socialdemocratismul în Rominia „*este nu numai absurdă dar „și adînc imorală*, și împotriva acestei încercări am afirmat cu tărie „punctul de vedere *poporanist*" ? („V. R." No. 4, 1908, p. 74).

Nu l'au deșteptat atacurile violente împotriva mea ale social-democraților?

Nu! Și d. Popovici găsește că pentru mine: „Firește, poporul (este) pus mereu în opoziție cu toți Romînii ce umblă în haine orășenești, cu *albăstrimea*"!...

Asta după ce consacru un întreg capitol (cap. V) pentru a preciza noțiunea „elementelor sociale positive", și arăt că astăzi la noi nu pot avea un rol mai activ, decît „clasele mijlocii", intelectualii etc.—adică, „surtucărimea": după ce chiar în capitolul de încheere desvolt pe larg *cele trei accepțiuni* ale cuvîntului „popor";— și după ce încheiu acea analiză cu cuvintele: „punct de sprijin *în toate construcțiunile noastre teoretice* asupra progresului social, precum și punct de plecare pentru *orice program politic*, ca și pentru *orice activitate publică*, nu poate fi decît—*poporul* din care facem parte, *în toate cele trei accepțiuni ale cuvîntului!*"... („V. R." loc. cit., p. 78).

Ah, amice!...

Așa polemizează în Rominia, în anul 1908, chiar un om ca Aurel C. Popovici...

Și mai delicată ajunge chestiunea, cînd d. Popovici atacă „scrupulozitatea mea științifică".

D-sa vrea să arăte, că eu falsific ideile lui Faguet, și caut prin „șurubăria ghilemelelor", să-l prezint ca avînd simpatii pentru socialism, și acceptînd socialismul de stat „*fără rezerve*" (!)

Judecați:

Eu fac o distincție riguroasă și categorică între socialismul revoluționar, social-democratismul sau marxismul, pe de o parte, și concepția socialistă, ca o *concepție de solidaritate socială*, în opoziție cu apologia curentă a liberei concurențe, pe de altă parte.

Și *după* ce fac această distincție.—afirmînd că social-democratismul e învins, și nu socialismul,—scriu textual

„Spre a învedera biruința *socialis-*
„*mului* (în text anume e subliniat nu-
„mai acest cuvînt), voiu cita pe un
„**adversar hotărît al social-demo-**
„**cratismului, și chiar al socialismu-**
„**lui revoluționar în genere**, pe ce-
„lebrul critic literar francez, Emile Fa-
„guet" („V. R.", No. 4, 1908, p. 71).

Digitized by Google

Ce face d. Popovici ?

Mai întâiu, *nu relevează* distincţia pe care o fac între socialismul revoluţionar şi concepţia de solidaritate socială, sau socialistă pură, apoi din fraza de mai sus *nu reproduce* tocmai acele cuvinte în cari arăt că Faguet e *adversar hotărît* al socialismului revoluţionar.

Ast-fel d-sa reuşeşte (!) să mă învinuiască că atribuiu lui Faguet simpatii pentru „socialism" (în *alt* sens), şi citează în urmă, spre a mă dobori, pasagii împotriva colectivismului, etc!..

Ce-i asta ?

Mai departe. Eu spun anume că nu citez pe Faguet, ca pe un specialist, ca pe un om competent (acest gînditor, pentru care nu odată ne-am manifestat aici admiraţia, scrie întotdeauna ca *moralist*, ca psicholog individualist, nu ca economist şi sociolog), şi nu-l pot cita astfel, fiindcă ideile sale asupra socialismului, cum voiu arăta poate altă dată şi cum rezultă chiar din citaţiile d-lui Popovici, sînt foarte *confuse*, ci îl citez tocmai spre a arăta, prin exemplul unei mentalităţi *refractare socialismului*, „măsura în care socialismul [repet, ca concepţie de solidaritate socială] *a pătruns în psihica* societăţii europene" (cf. „V. R." loc. cit., p. 71).

In adevăr, poate fi o dovadă mai bună de triumful unui curent de idei, decît acea infiltrare a lor pe nesimţite în inteligenţele cele mai refractare, încît ele ajung cu timpul să formeze „părerea mijlocie",—cum m'am exprimat, luînd drept pildă pe Faguet,—a unei societăţi ?

Spre a dovedi acest proces de infiltrare, am citat cuvintele proprii ale lui Faguet, pe cari d. A. Popovici le reproduce *trunchiat*, sau nu le reproduce de loc.

Aşa, d. p., reproduce trunchiat fraza că socialismul „e o doctrină morală, care e ireproşabilă şi salutară", şi „*ca doctrină morală trebue răspîndită între toate popoarele ca o religiune*", etc.

Cînd spun că Faguet *acceptă socialismul de stat* („fără rezervă"—d. Popovici adaogă de la sine), învederez de asemenea un alt moment de „infiltraţiune socialistă", bazîndu-mă tot pe cuvintele sale proprii.

Dar mai ales, d. Popovici lasă la o parte din articolul meu (şi din Faguet) întreg pasagiul, relativ la *„socialismul asociaţionist"*,—încă un caz de infiltraţiune.

Iată acest pasagiu în întregime, în care pun în ghilemele şi subliniez numai cuvintele proprii ale lui Faguet, *omise de d. Popovici* :

Ilustrul critic, spun eu,—recunoaşte acest socialism asociaţionist *„demn de „toată consideraţiunea şi de tot res- „pectul"*, fiindcă *„nu este decît o tre- „buinţă ce ştie să-şi creeze organul, în „perfectă conformitate cu legile natu- „rale şi cu legile sociologice cele mai si- „gure şi mai bine întemeiate"*...

Şi iată cum e definit acest *„socialism asociaţionist"*:

„Socialismul, care constă în aceea „că proletarii se organizează ei în- „şi-şi; fie spre a se hrăni mai ieftin ; fie „spre a înlocui capitalul capitalist „prin capitalul colectiv şi a crea ei „înşi-şi o întreprindere industrială, „ca stăpîni nu ca servitori ; fie pen- „tru a se apăra împotriva exigenţi- „lor injuste sau excesive ale patroni- „lor; fie pentru a avea acces la proprie- „tate ; fie pentru a constitui proleta- „riatul într'o clasă considerabilă „şi importantă, cu o mare parte „în destinele naţiunii şi în răspun- „derile naţiunii"...

Cum vedeţi, în cadrul acesta poate intra şi sindicalismul şi socialismul parlamentar... („V. R", No. 4, p. 71—72; *Faguet*, loc cit. p. 371—2).

In socialismul său „asociaţionist" Faguet nu mai rămîne în limitele unei doctrine pur morale, ale *ideii de*

Digitized by Google

caritate, ci formulează un *program de luptă*, şi de luptă a *proletariatului*. Şi pentru a se convinge că aceasta nu e pentru marele critic francez o simplă scăpare de condeiu, îl rog pe d. Popovici să cetească ce spune el asupra *socialismului lui Lassalle* („*Propos littéraires*", 2-me série. 1904, p. 296).

Las la o parte, că pentru mine, ca şi pentru Höffding d. p., cum am arătat în studiul meu citat, toată chestiunea socială *nu este decît o faţă a problemei morale*.

Şi cînd un *adversar hotărît* al socialismului, un scriitor cumpătat şi sceptic (da, d-le Popovici!) face aceste concesiuni socialismului, socot că am dreptul să citez această pildă „pentru a învedera triumful concepţiunii socialiste", a concepţiunii de solidaritate socială, în opoziţiune cu doctrina clasică a liberii concurenţe, a tot salvatoare.

Cum să calific dar operaţiunea, căreia d. Popovici supune cuvintele mele pentru a mă prezinta drept un „şurubar" ?...

Aici nu mai e vorba de „scrupulozitate ştiinţifică", ci de scrupuloziltatea, pur şi simplu, indispensabilă pentru ori-ce discuţie serioasă.

Vădit, dacă aş putea crede pe d. Popovici capabil de o falşificare conştientă, de rea credinţă intenţionată, n'aş mai pierde timpul discutînd cu d-sa.

Dar îl cunosc prea demult pe acest om, prea m'am deprins să-l stimez, ca să pot da această explicaţie simplistă procedării sale.

Pănă la proba contrară, nu poate fi decît o singură explicare: pasiunea oarbă, care-l face să-şi peardă libertatea de judecală, să vadă în toate numai ce-i convine şi cum îi convine.

E un caz analog cu ceea ce i s'a întîmplat cu Fr. Engels.

(A propos.

D. Popovici, iar revine asupra acestui caz şi, deşi recunoaşte, că Fr. Engels „îl consideră pe maiestrul său aproape infailibil", dar adaogă că aceasta—„îl priveşte".

Nu, amice: dacă Engels crede pe Marx infailibil, *nu ai dreptul* să citezi „chiar şi pe Engels", pe baza cuvintelor sale asupra *brulioanelor* maiestrului, pentru a dovedi *confuziunea în idei* şi *lipsa de spirit ştiinţific* a acestui maiestru. Şi numai despre *aceasta* era vorba.)

Nădăjduesc, iarăşi, că cetitorii îmi vor da voe să nu mă opresc asupra *ipotezei* d-lui Popovici, că aş fi putut vorbi despre cartea lui Faguet fără să o cetesc...

Încă două cuvinte asupra acestei chestiuni, în fond.

N'am citat cazul lui Faguet, pentru a învedera triumful concepţiunii socialiste, decît din întîmplare, fiind-că aveam înaintea mea această carte, pe care o cetisem de curînd, şi avînd de gînd să revin asupra chestiunii, cu altă ocazie, mai pe larg.

Cu mult mai bine, de alt-fel, aş putea dovedi acest fapt, invocînd pildele de „Socialism de stat", practicat de guvernele cele mai conservatoare, citînd declaraţiile unor bărbaţi de stat, ca Gladstone, Harcourt, Morley, Salisbury, Clémenceau, etc, pănă la d. Stolypin,—precum şi amintind faptul, că astă-zi e cu putinţă participarea la guvern a unor oameni, ca J. Burns, Lloid George în Anglia, Millerand, Viviani sau Briand în Franţa; aş putea face paralele între vechile şi noile programe economice ale diferitelor partide „burgheze"; precum m'aşi putea sprijini pe curentele dominante în ştiinţa economică, a căror una din manifestări e şi „socialismul de catedră", în cadrul căruia întră fruntaşii ştiinţii germane, etc.

Ştiu, că d. Popovici iese din încurcătură, cu multă eleganţă în asemenea ocazii, declarînd pe toţi cei ce nu se potrivesc calupului d-sale, ca oa-

Digitized by Google

meni de nemic, sau ca niște „zăpăciți", ce „și-au perdut capul", etc.

Asupra acestui procedeu, de a împărți toată lumea științifică și literară, în genere, în două tabere de „țapi și oițe", întrebuințînd numai două culori,—albă și neagră. — adică asupra catastifului d-lui Popovici, în care d-sa clasifică geniile și „zăpăciții",—una din armele de predilecție ale d-sale,—voiu reveni cu altă ocazie.

N'a ajuns d-sa d.p. până la a declara, *pentru a ne dovedi nulitatea lui Lassalle*, că acesta a reușit să „zăpăcească" pe... Bismarck ?...

Cît de simple sînt toate lucrurile pentru d. Popovici, cînd d-sa operează cu... „bunul simț" !...

Dar nu mă pot opri să nu-i servesc d-sale o pildă: cum explică, admiratul și de d-sa, Emile Faguet „zăpăceala" lui Bismark.

El spune că „jidanul" de Lassalle în 1859 „se révéla homme politique *„à vue perçante et dont le regard va „très loin*"... El, cel dintăiu, a văzut consecințele îndepărtate ale campaniei italiene *pentru unitatea germană*: „il „n'y avait peut-être que *deux hommes* „qui en eussent une idée nette en Al„lemagne: *Lassalle*, et je n'ai pas be„soin de nommer l'autre"... (*„Propos litteraires"*, 2me série, p. 288 și 289). Acest al doilea e *Bismark*, „zăpăcit" de Lassalle...

Aș putea să înmulțesc pînă la infinit ast-fel de apreciări ale lui Faguet (îi recomand d-lui Popovici. d.p., „Propos lit.", 2me série, p. 286, și 4me série, p. 72—73 asupra lui Jaurès; sau asupra altui „jidan" L. Blum, de ideile căruia Faguet spune totuși că are o adevărată oroare: în „Revue Latine", No. 2, 1907, p. 66 urm.).

Dar mă tem, că cruntul director al „Sămănătorului" va declara și pe Faguet „zăpăcit", ce „și-ar fi perdut capul", dacă nu și „papagal recitator"...

În ce privește al treilea punct de acuzație, că eu aș „ținea parte" unei acțiuni de desbinare a Românilor de peste munți,—nu mai am nici loc, și la drept vorbind, mi-i și silă să vorbesc...

Cei ce n'au cetit din cîte am scris, decît Cap. IV și VII din „Socialdemocratism sau poporanism ?", încă își pot da seama ei înșiși de tot temeiul unor ast-fel de acuzațiuni.

O discretă observație însă: se vede că guvernul unguresc judecă lucrurile din același punct de vedere al *patriotismului românesc*, ca și d. Popovici, încît pentru a feri, probabil, pe Românii din Ungaria de acțiunea „ideilor disolvante" ale *Vieții românești*, ce sapă naționalismul lor *românesc*, din toate revistele ce apar în Regat, —dela „Viitorul social" din stînga, prin „Neamul românesc", pînă la „Convorbiri literare" și „Sămănătorul", în dreapta,—*numai* „Vieții românești" i-a închis granițele...

Să nu roșiți, d-lor...

Dar pînă acum cel puțin, însă-și „politica de desbinare" e o fantazie: incidentul. regretabil în sine, citat de d. Popovici, nu poate dovedi realitatea ei; ast-fel de incidente și „neisteți" se întîlnesc zilnic, ori-unde, în toate întrunirile publice, și ar fi copilăresc să ne alarmeze pînă într'atîta.

Toate acestea sînt *mijloace mici*, iubite amice, — și cu mijloace mici nu se poate susține nici o cauză,—teoretică. sau politică, indiferent,—cu șanse de reușită.

Adevărul adesea e atît de greu să fie dezvălit, problemele vieții sînt atît de complicate și încurcate, — încît ori-ce încercare de lămurire teoretică e în totdeauna bine-venită: ori-cît de greșită ar fi ea, tot poate lumina cel puțin o față a problemei, sau cel puțin ne poate ajuta să înlăturăm definitiv unele greșeli.

De aceea, departe de a imita pe d. Aurel C. Popovici. spun hotărît: „bi-

Digitized by Google

ne, foarte bine face d-sa". Intrucît încearcă să ne dea o doctrină consequent conservatoare.

Şi social-democratismul a fost mai cu uşurinţă înlăturat, cînd şi-a desvoltat toate ideile până la ultima lor consequenţă.

Tot acest serviciu ni-l pot face şi sforţările d-lui Aurel C. Popovici, în ce priveşte concepţia *reacţionară*.

Voiu urmări pe viitor acţiunea d-sale numai din *acest* punct de vedere,—lăsînd la o parte artificiile de polemică. Si nimic n'aş regreta mai mult, decît dacă aceste artificii ar face discuţia cu d-sa imposibilă,—inutilă şi neinteresantă.

In ce priveşte observaţiile critice ale directorului „Sămănătorului" asupra recentului meu studiu, în fond, voiu reveni altă dată.

Până acum constat, că în urma acestui studiu, „Egalitatea" şi „Cronica Izraelită" m'au clasat ca „antisemit", punîndu-mă alături cu cei mai feroci „mîncători de jidani"; în „Neamul Romînesc", şi chiar de pe o catedră universitară, am fost numit „jidovit" şi „plătit de jidani"; socialiştii m'au denunţat ca „burghez", şovinist şi reacţionar;—iar d. Aurel Popovici acum—ca marxist, cosmopolit, demagog, ce lucrează să rupă rîndurile Romînilor de peste munţi...

E vădit că *toate* aceste acuzaţii contrazicătoare nu pot fi adevărate, în acelaşi timp,—dar se poate ca *nici una* să nu fie adevărată.

Şi acesta este cazul: *nu se potrivesc pentru speţă etichetele obicinuite*...

Pot avea o mîngîiere: d. Titu Maiorescu de mult şi foarte bine a arătat că această cale trebue să o percurgă stabilirea ori-cărui adevăr.

Pot deci privi toate atacurile cu seninătatea omului convins, şi cu credinţa că pentru aflarea adevărului sînt inutile vociferările, insultele şi gesturile desordonate.

Voiu stărui deci să discut, cu toţi cei ce merită discuţia, cu aceiaşi obiectivitate şi urbanitate ca şi până acum:

Fiindcă, dacă urmărirea adevarului e singurul scop vrednic de un publicist serios, acest scop nu se poate realiza fără o anumită cultură sufletească.

Intr'o ţară, unde polemicele sînt atît de neînfrînate,—nu numai în ziaristică, unde ori-ce sfetnic al tronului din „partidul advers" e cel puţin pungaş, dacă nu trădător de neam, dar chiar şi în literatură şi ştiinţă (cetiţi polemicile filologilor noştri, de pildă),—chiar numai stăruinţa în formele unei polemici civilizate e un act însemnat de cultură, de educaţie sufletească.

Şi ceea ce regret, e că aceste reflecţiuni am fost silit să le scriu cu prilejul ieşirii în arena publicisticii a unui fruntaş al politicii noastre naţionale, ca Aurel C. Popovici.

D-nii Anghel şi Iosif publică o frumoasă traducere a poemului dramatic „Camoens" de Fr. Halm.

Luceafărul (Maiu) ne aduce o poezie de mare inspiraţie a lui Octavian Goga: *Răpaştie*.— D. Sandu-Aldea începe o nuvelă, *Dora Prigoreanu*.

Şcoala. (Februarie-Martie, 1908).— D. *N. Iorga*.—**Cu privire la universităţile de vacanţă**—invită pe Bucovineni la Universitatea de vacanţă din *Vălenii-de-Munte*, „tîrguşorul de munte din Prahova, unde d-sa şi-a întemeiat tipografia şi unde se strămută statornic". Cursurile vor începe la 1 Iulie şi vor fi „predate de un număr mic de oameni competenţi şi cu sentimente frumoase". „Din Bucovina s-a cerut întîi, spune d. Iorga, ţinerea într-o localitate potrivită din Romînia a unor cursuri de vacanţă, privitoare la neamul şi ţara noastră supt toate raporturile, cursuri la care să poată veni şi Romînii de peste hotare".

Necesitatea înfiinţării Universităţii de vacanţă din Vălenii-de-Munte se impune pentru toţi Romînii: „Cei care nu locuesc în Regat nu se pot bucura de cultura romînească superioară; cît priveşte pe cei din Romînia învăţămîntul secundar e cu totul formalist şi nu insuflă nimic decît dorinţa de a parveni prin orice mijloace. De naţionalismul cultural se teme. Statul ro-

Digitized by Google

mîn, reprezintat prin partide exploatare. Universităţile... nu există, se poate zice pentru cultura naţională modernă". Faţă de otrăvirea culturii oficiale din Regat de către Stat chiar, d. Iorga a hotărît să înfiinţeze Universitatea din Vălenii-de-Munte. Cine va forma corpul didactic al acestei Universităţi ? D. Iorga ne spune: „Un număr mic de oameni competenţi şi cu sentimente frumoase". Cine va forma auditorul universitar ? Tot d. Iorga ne spune: „Vor veni puţini Romîni din Romînia. Vor veni Ardeleni, se întreabă d. Iorga ? Poate nu." Dar, speră d. Iorga că vor veni mulţi Bucovineni ? Deloc. D-sa, adresîndu-se către Bucovineni, cu neîncredere, le zice: „Să vă vedem! D-stră aţi cerut ; acum vi se dă. Dacă nu se va izbuti, nu va fi păcatul celor ce au dat." Cu tot scepticismul d-lui Iorga, noi îi apreciem încercarea şi-i respectăm amărăciunea, cînd se plînge de „acea atmosferă de desconsiderare pe care o crează în jurul oamenilor de merit tăcerea meşteşugită sau calomniile josnice ale unei prese, politice şi literare, imunde".

Ne facem datoria să nu tăcem.

Buletinul Societăţii Filologice (1907).

O publicaţie care a ajuns deja în anul III, şi totuş noi abia acuma ne-am putut-o procura. In cel mai lung articol d. Ovid Densuşianu se ocupă de *istoriia migraţiunilor păstoreşti ale Valdesilor*, ceia ce-i permite a afirma că „între Carpaţi şi Balcani deoparte, şi Alpi de alta, a existat în trecut, prin mijlocirea păstorilor, o legătură care explică asemănările de limbă dintre o regiune şi cealaltă".—D. Candrea stabileşte origina dublă a sufixului *—iţă* (din *—ivus* şi *—ineus*).

Intr-o notă d. Densuşianu spune cîteva cuvinte juste cu privire la d. Gustav Weigand: *„D. Weigand, care pînă acum n-a reuşit să lămurească bine nici istoria unui singur cuvînt*, critică cu toate aceste în diferite ocazii ce nu e de criticat saŭ propune explicări care te fac să surîzi. In fascicolul din urmă din Kritischer Jahresbericht publicat de Vollmöller *vedem pe d. Weigand susţinînd etimologii imposibile*, aşa la p. 99 admite că *pipotă* poate fi *hepate* + **ficotum* + influenţa lui *pipă* şi că aceasta e „so klar wie nur möglich" (de cetit şi nota dela p. 100 pe care te miri cum cineva o iscăleşte); despre *tîrţiŭ*, cuvînt aşa de interesant, pe care ne mirăm că d. Weigand nu l'a auzit, pentrucă e foarte cunoscut în unele regiuni, ca Mehedinţi, Prahova, Banat, ş. a., d-sa spune (p. 92—93) că trebue să fie disimilaţiune din *ţîrţiŭ*, pe cînd *ţ* se explică foarte bine în derivatul din **tertius* prin faptul că nu se mai găsea dinaintea unui *e* deschis accentuat şi nu putea deci trece la *ţ*;... greşit spune d. Weigand că *zară* e necunoscut în aromîna (p. 102), pentrucă e citat chiar în articolul de care se ocupă d. Weigand". Insfîrşit d. Densuşianu se ridică „în contra sistemului de a te exprima asupra unor lucruri care cer mai multă critică cu simple cuvinte ca möglich, unmöglich, einleuchtend". Observaţiile d-lui Densuşianu sînt foarte juste şi ele ne arată cît de folositor ar fi ca noi Romînii să avem o *revistă* filologică periodică care, între altele, să cuprindă şi un repertor bibliografic critic de *tot* ce se publică de către străini cu privire la limba romînă.

Şezătoarea (X, No. 5—6). Material folkloric publicat de d-nii Mateescu şi Lupescu.—D. Gorovei publică statutele Societăţii folkloriştilor din Romînia întemeiată de curînd şi căreia noi îi dorim tot succesul.—La sfîrşit d. Gorovei reproduce cele „cîteva cuvinte pentru Şezătoarea„ scrise de d. G. Pascu în Arhiva din Iaşi, „pentruca colaboratorii noştri—zice d-sa—să le aibă în videre, cunoscînd că d. Pascu are dreptate". Iar într-o notă finală acelaş autor se plînge cu multă amărăciune de neajunsurile produse de tipografia locală. Nici noi nu sîntem în această privinţă cu mult mai fericiţi decît d-sa!

Revista din Iaşi (April 1908).

D. I. Tanoviceanu aduce probe de-

Digitized by Google

finitive după care „talerul zis al principelui Holmski“ este în realitate moldovenesc şi a fost bătut de Nicoară vel vornic de ţara de sus pentru soţia sa Todosia, în primele decenii ale secolului al XVII.—D. Ilie Bărbulescu atacă chipul cum d. Gh. Ghibănescu înţelege a publica documente.

La nouvelle Revue (Mai).—*Raqueni* scrie un articol elogios asupra lui **De Amicis**, relevînd calităţile sale artistice şi nobleţa lui sufletească. Conversiunea lui la socialism îl făcuse popular în clasele muncitoare şi la moartea lui socialiştii italieni au publicat un manifest care se termină astfel: Caşi Zola în Franţa, De Amicis în Italia a simţit că literatura trebue să redevie militantă, că în conflictul dintre apăsători şi apăsaţi trebue să îmbrăţişeze cauza celor din urmă, chiar dacă aceasta ar displăcea zeilor, că a se înrola soldat al ideii care are contra ei prezentul şi pentru ea viitorul e suprema datorie care nu se discută şi că numai cu această condiţie cineva poate să trăiască şi să moară cu demnitate.

Mercure de France. (Mai).—Într'un art. **Cîteva cazuri de bovarişm colectiv**, *Van Gennep* discută în cîteva cazuri concrete problema pusă de Nietzsche: în ce măsură convine unui popor să se conceapă, după imaginea propriului său trecut istoric sau după imaginea trecutului istoric a omenirii? Interesant e cazul republicii de Negri Liberia din Africa. Ea e formată din colonişti veniţi din America pela 1829. La început rolul preponderent l'au avut cîţiva albi. Odată cu pierderea preponderenţei lor efective, regresiunea mintală şi culturală a locuitorilor negri din Liberia s urmat cu răpeziciune. Mîndria lor a crescut însă, ei au un mare dispreţ pentru albi ca şi pentru negrii indigeni pe care-i numesc fraţi păgîni. Un observator serios Delafosse explică această regresiune prin părerea după care negrii în general şi Liberienii în particular sînt capabili de perfecţionare şi de progres, dar perfecţionarea şi progresul lor se oprese brusc, dacă căutăm să-i orientăm în senzul civivilizaţiei europene. Van Gennep conchide că colectivităţile caşi indivizii nu se pot adapta decît la anumite medii mentale.

Revue des idées. (Aprilie-Mai).—*Th. Reinach* scrie despre două descoperiri papirologice de cea mai mare importanţă, acea a **analelor lui Kratippos** şi acea a **comediilor lui Menandru**. Cele dintăi, scrise de un istoric continuator al lui Tucidide, ne dau detalii interesante asupra raporturilor dintre Atena şi Persia în urma războiului pelopenezian. Cele din urmă ne dau posibilitatea să pătrundem mai bine personalitatea literară a lui Menandru şi să apreciem întrucît elogiile pe care i le-a adus antichitatea sînt îndreptăţite. Intrigile şi situaţiile în comediile lui nu sînt variate şi se repetă dela o comedie la alta, dar în studiul caracterelor principale Menandru arată o facultate de pătrundere care nu a fost depăşită. Acest epicurian luminat şi delicat nu a putut vedea decît aspectele frumoase ale Atenei din secolul al III, aşa cum era ea atunci, elegantă, sceptică, uşoară, incapabilă de a se pasiona pentru cauzele mari, gustînd numai subtilitatea filosofică şi literară. Dar totuşi, rămînînd omul timpului său, Menandru a ştiut să nu se piardă în detalii şi să degajeze ceia ce era general şi etern în sufletul personajelor observate. Primul autor al comediei de caractere apare, prin fragmentele de curînd găsite din comediile lui, ca adevăratul fundator al comediei clasice.

Nuova Antologia. (Mai 1908).—*Pietro Carmine.* **Binefacerea modernă.** Autorul îşi propune să studieze una din cele mai moderne forme de asistenţă publică, anume acea exercitată de institutele menite să înveţe şi să procure posibilitatea de a lucra şi acelora care, din pricina unor deformări fizice, nu pot să-şi cîştige prin ei înşişi existenţa. Meritul primei aplicări în Italia a acestei forme de asistenţă revine profesorului Riccardo Galeazzi, directorul Institutului de rachi-

Digitized by Google

tici, din Milano. Se'nţelege dela sine că metoda instrucţiei profesionale în asemenea institute trebue să fie cu totul deosebită de acea întrebuinţată pentru indivizi normali. In cele mai multe cazuri, elevii trebuesc—pe cît e posibil—vindecaţi şi apoi puşi la muncă şi de aceia în Germania, multe din asemenea institute sînt anexate pe lîngă spitale. Scopul acestor institute fiind ridicarea moralului celor ajutoraţi, dîndu-le posibilitatea de a-şi cîştiga singuri existenţa, după părăsirea institutului, se-nţelege că nu pot fi primiţi în ele decît numai acei care, cu toate diformităţile lor, pot, printr-o instrucţie specială, să înveţe un meşteşug care să le dea putinţa de a se întreţinea singuri. Primirea şi acelor nenorociţi, pe care diformităţi mai grave îi opresc a ajunge vreodată în stare să se întreţie singuri, ar transforma şcoala într-un ospiciu şi, prin cheltuelile provocate, ar împiedica să atingă adevăratul scop. Rezultatele date de diferitele institute existente sînt destul de încurajatoare. Astfel în institutul din Copenhaga—care dealtmintrelea poate fi considerat ca model—din 47 de elevi care şi-au terminat educaţia lor în anul 1901, 20—mai mult de două cincimi din total, prin urmare—şi-au învăţat meşteşugul aşa fel ca pe viitor să poată ei singuri cîştiga suficient pentru asigurarea existenţei lor. Asemenea institute însă nu pot să trăiască numai prin ele însîle, fără ajutor fie dela stat, fie dela societăţi de binefacere şi pretutindenea, în Germania, Danemarca, Norvegia acest ajutor nu le este refuzat.

Rivista d'Italia (April 1908).

A. Faggi, **Un poet al ştiinţii.** Mulţi au socotit, zice autorul, că domeniul poeziei ar sta în cel mai desăvîrşit antagonism cu acela al ştiinţii. Aceasta era şi opinia lui Leopardi, pe care a şi exprimat-o într-o foarte frumoasă poezie. Cu toate acestea n-au lipsit poeţi, în timpurile moderne, care inspirîndu-se din triumfurile ştiinţii, au ştiut să se ridice la cele mai mari înălţimi ale poeziei. Nu e vorba, se-nţelege, de poezia didactică care are de scop de a ne învăţa, ci de poezia ştiinţifică, al cărei singur obiect e frumosul, pe care ea crede că îl poate extrage şi din marile descoperiri ale ştiinţii. Intre ştiinţi, acelea care au inspirat mai mult poezia, sînt geologia şi astronomia, şi se-nţelege uşor pentruce: cea dintăi ne sugerează infinitul în timp, cea de a doua, infinitul în spaţiu. Dintre toţi poeţii ştiinţii însă, acel care s-a ridicat mai sus e, fără îndoială, Sully Prudhomme, poet şi filosof, nu numai pentrucă a scris opere filosofice, ci pentru caracterul intim al înseşi poeziei sale. El, prin exemplu, a probat că progresul ştiinţii nu restringe întru nimic cîmpul poeziei, ci din potrivă îi deschide orizonturi nouă şi nesfîrşite. Arta, după el, poate şi trebue să pună spiritul nostru în comunicaţie cu cele mai înalte adevăruri filosofice şi ştiinţifice. Poezia lui Sully Prudhomme nu e numai filosofică, în înţelesul obişnuit al acestui cuvînt, ci adesea ea îşi scoate inspiraţia din descoperirile ştiinţilor pozitive. In al său Testament poétique el arată cum ipotezele moderne ştiinţifice sînt cu mult mai poetice decît vechile plăzmuiri ale mitologiei antice. Pentru el esenţa poeziei stă în a sugera un sentiment prin mijlocul unei imagini; această imagină însă poate la rîndul său să fie un simbol al unei idei ştiinţifice. Imagini poetul trebue să găsească şi pentru cele mai abstracte idei. Astfel Sully Prudhomme ajunge să stabilească—în opera sa Expressions dans les beaux arts—că abstracţia, la urma urmei, este instrumentul poeziei ca şi al ştiinţii, numai că poeţii operează abstracţia prin comparaţie, pe cînd oamenii de ştiinţă prin simplificare. Poeţii au geniul comparaţiei, prin care stabilesc legături între obiecte diferite, legături pe care nimeni altul nu le-a găsit. Aceasta însă presupune operaţia analizei mai întăi, şi de aceea el îşi defineşte singur poezia sa:

Le reflet vivant

Digitized by Google

D'une âme qui analyse un monde en l'éprouvant.

Deutsche Rundschau. (Mai 1908). *Wilhelm Lang*, **Eduard Zeller. Amintiri.** Suab din naștere, în orașul Tübingen din Suabia, și-a făcut Zeller studiile, și tot acolo s-a abilitat ca privat docent de teologie. Patria sa însă nu l-a distins și 13 semestre a profesat, avînd sălile de curs pline de auditori, fără să obție nicio înaintare, așa că fără părere de rău, la 1847, a părăsit orașul Tübingen și a primit catedra de teologie oferită, în Berna. De aici înainte cariera sa academică merge din succes în succes. După doi ani el este chemat la Marburg și de acolo la 1862, la Heidelberg, unde este preferat rivalului său Kuno Fischer. Acuma Zeller lasă teologia și își îndreaptă cercetările spre domeniul filosofiei, anume spre teoria cunoștinții. În cuvîntarea sa inaugurală, el, între cei dintăi, rupe cu logica lui Hegel și ridică lozinca: „Zurück zu Kant". La 1872, Zeller primi chemarea la universitatea din Berlin și rămase una din gloriile acelei universități până ce se retrase, în vîrstă de peste 80 de ani, în anul 1894. Membru al academiei din Berlin, cavaler al ordinului pour le mérite, doctor al tuturor facultăților, consilier cu predicatul de Excelență, astfel se întoarse Zeller în patria sa, în Suabia, stabilindu-se în orașul Stuttgart, aproape de fiul său, un chirurg mult apreciat.

Activitatea sa ca scriitor este foarte variată și vastă. Teologia l-a preocupat întăiu, supt influența profesorului său Baur, din Tübingen, pe a cărei fică, Emilia, mai tîrziu a luat-o de soție. Această influență a fost atît de puternică, în perioada începătoare a lui Zeller, încît s-a răsfrînt și asupra stilului chiar.

În diferitele sale scrieri filosofice, destul de numeroase, între care cea mai vestită este istoria filosofiei grecești, Zeller n-a dezvoltat nicăiri un sistem propriu filosofic. După cum spune el însuși, într'un articol publicat la 1899 în „Deutsche Rundschau", sistemele filosofice n-au decît o valoare relativă și veșnic sînt răsturnate de către știința care progresează; de valoare prin urmare sînt numai cercetările serioase, pe teritorii mărginite, care pot complecta și rectifica lacunele sistemelor de pînă acuma. În felul acesta a contribuit și Zeller prin numeroase cercetări asupra diferite puncte, cercetări în care se vede ușor că sînt părți ale unui tot, expuse fragmentar, dar gîndite unitar, astfel că fără multă greutate s-ar putea reconstrui un sistem filosofic, consequent cu care Zeller a fost totdeauna.

Nici de viața politică a timpului său Zeller n-a rămas străin; adesea ori a publicat articole asupra chestiunilor politice însemnate și chiar la vrista de 93 de ani, nu-l putea reține nimene ca să nu apară la urna de vot. Puterea de muncă nu l-a părăsit pînă la urmă: ultima sa lucrare din „Archiv für Philosophie" este din anul 1902, cînd el era în vristă de 88 de ani!

Deutsche Revue (Mai 1908). *Sir Henry Roscoe*, marele învățat inglez, publică un articol asupra **raporturilor dintre Anglia și Germania.** Arătîndu-și admirația pentru poporul german și mai ales pentru știința germană, căreia el îi datorește atît de mult—marele chimist și-a complectat studiile în universitățile germane—el se ridică contra acelor care ar căuta să tulbure relațiile prietenești dintre cele două state. Aceste relații prietenești sînt favorizate, zice el, nu numai de sentimentele de simpatie reciprocă, care leagă pe monarhii ambelor țări, dar și de sentimentul poporului. Aceasta o probează vizitele diferitelor autorități municipale, ziariștilor și a altor persoane influente, precum și prietenească atitudine a celei mai bune părți din presă. Dacă din nefericire așa numita „presa galbănă" face o excepție, nu trebue să se uite că ea nu exprimă adevărata opinie publică. Un singur nour tulbură seninătatea acestei prietenii: flota germană. Anglia nu poate trăi decît a-

Digitized by Google

vînd supremaţia pe mare. De ce Germania îşi întăreşte necontenit flota, silind şi pe Anglia la continue cheltueli? Ca să-şi apere negoţul şi interesele din colonii? Dar contra cui să le apere, căci nimene nu le atacă? Anglia nu opune nicio piedică comerţului german, care poate foarte mult profita din principiile liber schimbiste ale comerţului inglez. De aceea la mulţi în Anglia, se nasc bănueli. Toate ar lua un sfîrşit, dacă împăratul german ar scrie o scrisoare regelui inglez, în care s-ar stabili un statu quo şi i-ar aduce astfel încheiarea unei politice păgubitoare pentru ambele ţări.

Acestui articol al lui Sir H. Roscoe îi adaugă *V. von Brandt* un răspuns în care arată că mărirea flotei germane nu trebue să supere deloc pe ingleji. Germania a suferit multe neplăceri şi chiar ruşine din pricina lipsei unei flote: la 1848, cînd corăbii daneze au blocat porturile germane; la 1864, cînd nici cu ajutor austriac n-a putut să-şi asigure stăpînirea în propriile sale ape; la 1870, cînd se aducea pe drumurile mării ajutoare inamicului învins, ca să poată rezista mai mult. Se poate face acuma o vină Germaniei că ia măsuri ca pe viitor să nu mai păţească asemenea lucruri? Germania, zice von Brandt, a probat pînă acuma că se mulţumeşte cu ce are şi nu pofteşte proprietatea nimăruia. În ce priveşte propunerea lui Sir Roscoe ca împăratul să scrie regelui inglez, vestigia terrent, zice el. În Anglia o asemenea scrisoare ar fi interpretată ca un amestec în afacerile interne ale ei şi ar stîrni mari nemulţumiri.

Sozialistiche Monats-Hefte, (30 April 1908). *Etienne Buisson.* **Acţiunea directă şi Socialismul.** Ideia acţiunii directe, în timpurile din urmă, ocupă un loc din ce în ce mai însemnat în discuţiunile socialiste şi sindicaliste din Franţa şi Italia. Şi totuşi această idee nu e aşa de nouă pe cît se pare. Întăia oară a fost formulată de Proudhon, în ale sale *Confessions d'un révolutionnaire*, iar dacă ne urcăm la originea sa psihologică, apoi toate răscoalele şi revoluţiile ce-au fost altăceva decît acţiuni directe? Cum se explică dar succesul acestei idei în Franţa? Mai întăi proletariatul francez e prin temperament revoluţionar. Apoi reformele sociale propuse de parlament, de către reprezentanţii proletariatului, n-au putut fi aşa grabnic aduse la îndeplinire. Cei interesaţi, pierzînd răbdarea, au ajuns să creadă că mai bine ar fi întrebuinţarea unei alte metode mai repezi. Această nepopularitate a parlamentarismului a mai fost mărită apoi prin polemicile şi certurile dintre diferitele grupe socialiste din parlament. Astfel teoria acţiunii directe, fără persoane mijlocitoare, s-a potrivit cu gusturile unei părţi dintre muncitori, la care s-au adăogat şi anarhiştii. La început teoria, cum era şi natural, oferi unor fanatici ocazia de a predica orice violenţă; cu timpul însă, teoreticienii o moderară mult, cum se poate vedea din cele ce scrie Victor Griffuelhes, secretarul confederaţiei generale a muncii şi unul din cei mai convinşi partizani ai acţiunii directe. Astfel moderată, teoria aceasta n-ar fi o pricină de separaţie între sindicalişti şi socialişti; ceea ce îi separa adînc însă este chestia acţiunii parlamentare. La sindicalişti sînt două teorii: una, antiparlamentară, cere o puternică propagandă pentru abţinerea dela vot. Alta, parlamentară, care nu se interesează deloc de opiniile politice ale partizanilor săi, pe cîtă vreme nu părăsesc lupta economică. E uşor de văzut, că în practică aceste două teorii sînt deopotrivă: amîndouă duc la indiferenţă faţă de alegeri. Socialiştii nu pot accepta asemenea teorii, căci ei nu pot să nu vadă ceeace Parlamentul poate însemna pentru proletariat, cînd muncitorii conştienţi ar trimete cîţi mai mulţi socialişti în el.

The Contemporary Review. (Mai 1908). *L. March Phillips.* **Rolul criticii artistice moderne.** Se spune adesea, zice autorul, că funcţia criticii

Digitized by Google

de artă stă numai în a explica operele de artă și a ne face să le pricepem și să le simțim mai adînc și că facultatea critică trebue să urmeze pe cea creatoare. Dacă ne mărginim observația numai la marile epoci artistice creatoare, de exemplu epoca de înflorire a artei grecești și renașterea, s-ar părea că asemenea păreri despre rostul criticii sînt cu totul justificate, căci aceste epoci n-au fost deloc însoțite de o dezvoltare similară a criticei filosofice. Decît numai ceea ce s-a putut întîmpla în anumite epoci, nu urmează să se întîmple totdeauna. Dacă presupunem că anumite împrejurări, în epoca greacă și în acea a renașterii, impuneau dela sine anumite restricții salutare artei și țineau veșnic în lumină înaintea ochilor artiștilor un anumit punct de vedere, care-i ferea de a cădea în greșeli și dacă putem arăta că astăzi asemeni împrejurări nu mai există, atunci se poate ușor pricepe că rolul criticii nu mai poate fi și astăzi acela care era în trecut. Epoca renașterii coincide, sau mai bine zis e provocată, de o „mare deșteptare intelectuală; intelectul este acela care ascute simțul vederii; ochii artiștilor se luminează și încep a vedea lucrurile sub adevăratele lor aspecte. Ca urmare, figurile tradiționale și nenaturale ale artei bizantine, încep să dispară și în locul lor apar figuri de oameni adevărați. Deșteptarea intetelectului se face încă încet și progresiv. Interesul e îndreptat întăi numai asupra omului și mai apoi, treptat treptat, se întinde și asupra celorlalte lucruri și numai întrucît ele stau în legătură cu omul, care formeaza centrul. Mai întăi asupra lucrurilor făcute de mîna omului: arhitectura, apoi asupra naturii care incunjoară de aproape pe om: natura „domestică", florile, copacii din grădină; și numai la urmă și mult mai tîrziu asupra naturii sălbatice. Lucrurile pentru care interesul nu s-a trezit, ochiul nu le vede, nu le poate observa, și de aceea, artiști mari ai renașterii, care pot zugrăvi minunat, și realistic, figuri de oameni și monumente arhitectonice, nu pot zugrăvi cum se cade o stîncă ori un nour. Și de aceea, urmărind aceste studii de dezvoltare, poți cunoaște imediat din ce perioada a renașterii face parte un artist. Astăzi însă dezvoltarea intelectului a făcut ca artiștii să poată observa orice și deci să poată imita în arta lor, pictură ori sculptură, orice. Tecnica și dexteritatea manuală astăzi a atins culmea și tocmai aici stă primejdia pentru artă: Facilitatea în reprezentare și universalitatea interesului expune mult mai ușor pe artist la greșeli. Nu e nevoe să predici selecție și sobrietate unui artist care nu poate zugrăvi decît figura unui sfînt în rugăciune și un acacia; dar astăzi, cînd artistul poate zugrăvi orice, lucrul să schimbă. Acuma criticii de artă îi revine rolul de a stabili, după criteriile eterne ale artei: coherență, semnificație și simplicitate, un fir conducător în labirintul alternativelor care înconjură pe artist.

Russkoe Bogatstvo. — No. 4. (April 1908). D. I. K-off, scrie despre **„Noul guvern din Bulgaria"**, și arată că un puternic curent al opiniunii publice a determinat chemarea la cîrmă a șefilor *partidului democrat*. D-nii Malinov, Takev, cu colegii lor din minister, sînt *radicali*, cu idei foarte înaintate în chestii politice și sociale, dar opera lor întîmpină mari dificultăți, din cauza lipsei de organizare și a opoziției ce le fac elementele democratice, din afară de partid. Autorul explică această situație dificilă mai ales prin lipsa de educație politică atît a intelectualilor, cît și a maselor populare în Bulgaria.

Digitized by Google

Mişcarea intelectuală în Străinătate

FILOSOFIE, STUDII SOCIOLOGICE

Prof. Dr. Edmund König. *Kant und die Naturwissenschaft*, Braunschweig. Vieweg und Sohn 1907.

Se studiază poziţia lui Kant faţă de ştiinţa naturii a timpului său, precum şi influenţa sa asupra şt. naturale din sec. 19.

Eugen Zabel. *Russische Kulturbilder.* Erlebnisse und Erinnerungen. Berlin, Karl Curtius, 1907.

Autorul, care a călătorit în întreg imperiul Ţarilor şi a legat multe cunoştinţi cu diferite personalităţi, dă în acest volum mai multe studii asupra ultimelor evenimente politico-sociale.

ISTORIE

Emile Magne. *M-me de Suze et la Société précieuse.* Société de Mercure de France.

Studiu serios asupra moravurilor din prima jumătate a secolului al XVII.

Gabriel de Mun. *Richelieu et la maison de Savoie.* Pion Nourrit.

Operă care aduce cunoştinţi nouă asupra politicei externe a lui Richelieu.

Dauphin. Meunier şi Georges Leloir. *La comtesse de Mirabeau.* Perrin.

Studiu asupra vieţii lui Mirabeau.

Julien Tiersot. *Les fêtes et les chants de la révolution française.* Hachette.

Operă interesantă pentru psihologia epocii revoluţionare.

Grisar Harthmann. *S. J. Storia di Roma e dei Papi nel Medio Evo.* Vol. I. *Roma alla fine del mondo antico.* Edit Desclée.

Volumul îmbrăţişează epoca dela al IV la sfîrşitul sec. al. VI. E o ediţie nouă, îngrijită de prof. Angelo Mercato, şi redă cu multă exactitate textul german.

Pietro Vigo. *Gli Annali d'Italia dal 1871 al 1900.* Treves, Milano 1908.

E primul volum şi cuprinde numai evenimentele dela 1870—1874: transformarea Romei în Capitala noului regat; Garibaldi şi Vaticanul; Papa Pio IX etc. etc.

Alexander Weber. *Preussen und Polen.* Der Verlauf und Ausgang eines zweitausendjährigen. Völkergrenzstreites und deutschslawischer Wechselbeziehungen. München 1907. Verlag von I. F. Lehmann.

Autorul încearcă să lămurească politica prusiană în provinciile răsăritene, studiind atingerile etnografice şi istorice ale slavismului şi germanismului, din primele timpuri pînă astăzi.

Prof. C. Schäfer. *Einführung in die Kulturwelt der Griechen und Römer.* Hannover, Carl Meyer 1907.

Cartea conţine o schiţă a geografiei greceşti şi o expunere a legendelor antice, cu multe citaţii din autorii greci şi latini.

Emil Reich. *The General history of. western nations from 5000 b. c. to 1900a. c.*

Vol. I and II (Antiquity). Macmillan and Co.

E opera unei munci de 27 de ani, după cum spune autorul în prefaţă. E o istorie generală a civilizaţiei

Digitized by Google

europene. Autorul repudiază doctrina „întîmplării" în istorie și admite cinci factori care determină mersul istoriei: 1) cause geo-politice, 2) producția, 3) repartiția averii 4) relația bărbatului față de femee 5) personalitățile istorice.

CRITICĂ LITERARĂ

Pietro Toesca. *Masolino da Panicale.* Institut. Arti Grafiche Bergamo 1908.

Autorul studiază opera artistului, căutînd să o deosebească de acea a lui Masaccio, marele său discipol.

A. B. Walkley. *Drama and life.* Methuen and Co. New-York, 1908.

Un volum de critică dramatică, asupra dezvoltării dramei în Anglia și Franța. Studii asupra unor opere ale dramaturilor: Shaw, Barrie, Pinero; asupra lui Shakespeare, și asupra unor din marii artiști: Irving, Duse, Bernhardt, Réjane.

C. E. Vaughan, *Types of the tragic Drama.* Macmillan and Co. London 1908.

Autorul urmărind evoluția dramei, primește diviziunea obișnuită a dramei, în „clasică" și „romantică".

LITERATURA

Georges Fonsegrive. *Ferdinand Brunetière,* 1 vol. 1 fr. Blond & C-ie.

Biografie și studiu interesant asupra marelui critic.

Georges Pellissier. *Anthologie des poètes français du XIX siècle.* (1800—1866). Delagrave.

Cuprinde multe bucăți interesante din operele unor poeți ignorați acum.

Ernest Renan. *Nouveaux cahiers de jeunesse.* 1 vol. m. 8°. 328 p. 7 l. 50. Calmann Lévy.

Note interesante luate de Renan însuși asupra lui. Aduc o vie lumină asupra formațiunii spiritului său.

Arturo-Colautti. *Il terzo peccato. Poema degli Amori in XXIII canti annotati.* Hoepli. Milano.

Prima ediție a acestui volum s-a publicat cu ocazia centenarului al VI a Divinei Commedii, numai în 400 de exemplare. Poema cuprinde ca o continuare a cîntului al V din Infern, marele păcate și marii păcătuitori lascivi din ultimele șese veacuri ale istoriei europene, dela cei doi cumnați din Rimini pînă la austriacii amanți din Mayerling.

COLONIZARE

Louis Aubert. *Américains et Japonais.* 430 p. A. Colin.

Raporturile dintre aceste popoare sînt studiate mai ales din punct de vedere economic.

E. Tonnelat. *L'expansion allemande hors d'Europe.* 1 vol. în 16, 277 p. 3 fr. A. Colin.

Studiu interesant asupre vieții Germanilor din colonii.

ARHEOLOGIE, VOIAJE, GEOGRAFIE

L'abbé de la Mauvinière. *Poitiers et Angoulême.* Collection des villes d'art célèbres. Laurens 4 fr.

Studiu asupra vechilor monumente din această localitate.

Fernand Laudet. *Souvenirs d'hier: Rome, Gascogne.* Perrin 3 fr. 50.

Observații interesante de moravuri.

Gabriel Faure. *Heures d'Ombrie.* Sansot. 3. fr.

Delicios volum de impresii de călătorie.

General Beylié. *Prome et Samara,* voyage archéologique en Birmanie et en Mésopotamie. E Leroux.

Conține detalii prețioase pentru arheologia orientală.

Elive Holland. *Au Japon.* Vibert et Nonny.

Note asupra vieții japoneze.

Renato Paoli. *Nella Colonia Eritrea.* Treves, Milano. 1908.

O descripție a coloniei italiene; autorul se ocupă cu problemele navigației pe marea Roșie cu rostul minunilor catolice și protestante, cu școalele, construcția de căi ferate, organizarea justiției etc.

Compilator

Digitized by Google

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Sub-Locot. Zagoriţ Constantin. *Luptele cu Polonii.* Sărata-Năenii-Ceptuea-Bucovalul. Reconstituire istorică militară. Bucureşti. Editura „Carol Göbl". 1908. Fără preţ.

Bernardin de St. Pierre, *Coliba indiană*, traducere de I. Mihălcescu, Biblioteca Universală, Preţul 25 b.

Iosif Nădejde, *Goethe, Faust*, traducere. Bucureşti, Biblioteca p. toţi, 1908. Preţul 60 b.

V. Alexandri, *Poezii populare ale Românilor.* Bucureşti. Minerva, 1908. 1 vol. de 264 p. Preţul 1.50.

I. L. Caragiale, *Nuvele, Povestiri.* Bucureşti, „Minerva", 1908, 1 vol. de 256 p., Preţul 1.50.

M. Sadoveanu, *O istorie de demult*, Bucureşti „Minerva". 1908, un vol. de 250 p. Preţul 2 lei.

Călăuza practică pentru măsurarea diferitelor forme de ogoare, păduri, moşii, vii, etc., Bîrlad, Petroff, 1908, 1 vol. de 260 p., Preţul 3 lei.

Gh. Necşanu, *Apoteoza Meseriaşului.* Iaşi, 1908, Tipografia H. Goldner. Preţul 50 bani.

I. Tănăsescu, *Sir Humpry Davy*, Apologia chimiei sau filozofia ştiinţelor, traducere. Craiova, Pavlovici, 1907, 1 broşură de 32 p., preţul 50 b.

Andrei Lăzărescu, *Faţa economică a pământului. Studiu de Geografie economică. Omul şi natura. Evoluţia comerţului, Marile căi de comunicaţiune.* Craiova, Fulgerul, 1907, o broşură de 100 p., Preţul 1.30.

St. Michăescu. *Iohn Tyndall. Căldură şi Frig*, traducere. Craiova, Fulgerul, 1 broşură de 65 p., preţul 80 bani.

St. Michăescu, *Augustin Cauchy, şapte lecţiuni de Fizică generală*, traducere. Craiova, 1907, 1 broşură de 48 p., preţul 60 b.

C. O. Căiin, *Karl Marx*, schiţă biografică. Iaşi, Viitorul Social, fără an, 1 broşură de 20 p., preţul 25 b.

Emanuel C. Manoliu. *Decadenţa comerţului rominesc.* Bîrlad, Lupaşcu, 1908, 1 broşură 45 p., preţul 75 bani.

Dr. C. I. Istrati, *Bucureşti-Cairo*, note de călătorie. Biblioteca p. Toţi. Preţul 60 bani.

M. Eminescu, *Proză*, Colecţiunea C. Sfetea. Preţul 1 leu.

C. Cioroianu, *P. S. S. Athanasie Mironescu Episcop al Rîmnicului, Noului Severin ca scriitor. Dare de samă.* Bucureşti, Cucu, 1908, o broşură de 35 p., fără preţ.

Biblioteca Populară Petre Armencea din Brăila, *Istorie, Statute, Repertoriu*, Brăila, Minerva. 1908, o broşură de 80 p., preţul 50 b.

V. Mangra, *Ierarhia şi Mitropolia Bisericii Romîne din Transilvania şi Ungaria.* Sibiiu, 1908, fără preţ.

N. Timiraş. *Judecata din urmă. Povestire din viaţa Răsculaţilor.* Bucureşti, Jubileul, 1908, 1 vol. de 110 pg., fără preţ.

Ludovic Zeist, *Le Français parlé.* Recueil de conversations francaises-roumaines, Bucarest, Minerva, 1908, 1 vol. de 246 pg., Preţul 2.50.

Statistica *preţurilor de munci agricole după contractele scrise şi învoelile verbale din anii 1904—1907.* Bucureştf, Göbl, 908, 1 vol. de 392 pag. fără preţ.

Raymund Netzhammer. *Axiopolis und Troesmis. Die Ruinenfelder zweier verschwundener Städte der Dobrogea.* Separatabdruck aus „Alte und neue Welt", 1908, o broşură fără preţ.

Digitized by Google

Eug. Boureanul, *Povestea Lăcrămioarei*, Tipografia „Dacia" Iliescu, Grossu & Comp. Iaşi, vol. de 104 pg., preţul 2 lei.

Bucura Dumbravă, *Haiducul*, tradus de T. N. Bucureşti, 1908, Editura C. Sfetea, Preţul 2 lei.

Ana Codreanu, *Suflete de copii*. Tipografia Tache Pavlovici, Craiova, Preţul 80 bani.

G. H. *Poezii pentru copii*. Bucureşti, Sfetea, 1908, vol. de 184 p. Preţul 1.50.

I. L. Caragiale, *Momente, schiţe, amintiri*. Bucureşti 1908. „Minerva". Preţul 2 lei.

Corneliu Moldovanu, *Cîntarea Cîntărilor*. Bucureşti 1908, „Minerva. Preţul 1 leu.

M. Sadoveanu, *Dureri înăbuşite*, ediţia II, „Minerva", 1908, Preţul 2 lei.

Adina Gr. Oiănescu, *Cugetări*. „Minerva". 908. Preţul lei 1.50.

Guy de Maupassant, *O viaţă*, traducere de Em. Girleanu, „Minerva", 1908. Preţul 2 lei.

Maria Baiulescu, *Extaz*, poezii, „Minerva". 1908. Preţul lei 1.50.

N. Dunăreanu, *Răsplata*, nuvele, „Minerva", 1908. Preţul lei 1.50

C. S. Ballan, *Cauzele Criminalităţii*, Focşani. Preţul 1 leu.

Dobre Rădulescu, *In Plaiu. Poveţe despre viţele altoite*. (Biblioteca administraţiunii Domeniului Coroanei). Bucureşti, „Gutenberg". 1908.

C. Filipescu. *Imbunătăţirea agriculturii ca bază a îmbunătăţirei soartei ţăranilor*, Bucureşti. 1908.

Duiliu Zamfirescu, *In Războiu*. Roman. Bucureşti, „Biblioteca pentru Toţi". 60 bani.

A. Orna. *Două căi*, Dramă. Galaţi, „Moldova". Preţul 1 leu.

Richard Wagner, *Tannhäuser* sau *Lupta Cîntăreţilor dela Wartburg*. Dramă muzicală. Traducere de *St. O. Iosif*. Bucureşti, „Biblioteca pentru toţi". Preţul 30 bani.

Victor Poruţiu. *Adevărul asupra situaţiunii din Cluj*, Cluj, 1908, 1 broşură de 14 p., fără preţ.

A. Vlăhuţa. *Din durerile Lumii*. Bucureşti, Bibliot. p. Toţi, 30 b.

Constantin Sandu (Aldea). *Cărticica plugarului*. Bucureşti, Minerva, 1907 preţ. 50 b.

C. Sandu Aldea. *Sfaturile unui plugar luminat. Cărticica I-ia*. Bucureşti, Minerva 1908 preţul 50 b.

Edmond Rostand *Cyrano de Bergerac*. traducere în versuri de Barbu Creangă. Editura Ath. I. Niţeanu. Bucureşti, 1908 preţul 2 lei.

Camille Flammarion. *Ce e viaţa*. Traducere de Victor Anestin. Bucureşti, 1908, Biblioteca pentru Toţi, 30 bani.

Ana Octav Petrescu. *Recunoştinţa Copiilor către Părinţi*. Botoşani. Saidmann, 1908, 1 broş. de 48 p., preţul 40 b.

Al IX Congres al Camerilor de Comerţ. *Organizarea comerciului de exportaţiune al Cerealelor*. Botoşani. Reînvierea, 1908, 1 broş. de 18 p., fără preţ.

Const. I. A. Nottara. *De dincolo de Moarte*. Bucureşti, Socec. 1907. 1 vol. de 214 pg., preţul 3 lei.

Emil A. Chiffa. *Din zile Senine*. Poezii. Bistriţa, Matheiu, 1908, 68 pg., fără preţ.

Al. G. Florescu. *Sandu*. Piesă în trei acte. Bucureşti, 1908. 2 lei.

Isidor Ieşan. *Rominii din Bosnia şi Herţogovina în trecut şi prezent*. Comunicări făcute Academiei Romîne. Arad, George Nichin, 1906. 1 broş. de 90 p., 1.50 coroane.

Dr. Emil Fischer. *Uber den Ursprung der rumänischen Bojarenfamilien*. Aus der Zeitschrift für Ethnologie, Heft 3, 1908.

Fischer. *Die Haar-und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpaten- und Balkanvölkerschaften*. Extras din Archiv für Anthropologie, Neue Folge, Band VII, Heft 1. Braunschweig, Vieweg, 1908, 1 broş. de 15 pg. + 2 table,

Em. Panaitescu. *Cronicarul Radul Popescu şi Istoriile Domnilor Ţării-Romîneşti*, Göbl, 1908, 1 broş. de 30 p., fără preţ.

Digitized by Google

Stăpînia odată....

Stăpînia odată o împărăţie mare Impăratul Drăgoiu, ce-i zicea şi „Ciolac-Impărat“ dela un războiu cu Roşu-Vodă.

Roşu-Vodă fusese umilit din moşi-strămoşi de moşii şi strămoşii lui Drăgoiu, şi, îndată ce ajunse la domnie, se puse pe lucru, ziua şi noaptea, şi strînse ordii, şi le împărţi, după priceperea lui ageră, în flăcăiandri de cinsprezece ani, în voinici de până la douăzeci şi cinci şi în oameni copţi la minte mai mari de douăzeci şi cinci şi păn' la patruzeci de ani. Pornise întăiu băeţii cu prăştiile, după ei, ceva mai departe, voinicii cu săbii şi cu lănci, şi mai la urmă, pe cei în vîrstă cu căruţe ferecate, cu coase şi cu arcane aruncătoare. Aşa intrase în împărăţia lui Drăgoiu, prefăcînd în scrum satele pe unde trecea.

Cum auzi Drăgoiu răcni de treí ori şi-şi amestecă părul cănepiu cu barba cîrlionţată şi aspră. Adună sfatul. Şi pe care cum punea mîna îl scutura şi-i lăsa vînătăi.—Ai auzit?—Da.—Bine!—Inhăţă zeaua. Mîneca stîngă nu-l încăpea. „Fie!“ zise împăratul. Indesă coiful cu coadă de cal alb, şi nu i se vedea decît ochii. Incinse sabia şi 'ncălecă calul ce rîncheza a războiu. Curtea palatului, plină de ostaşi. De pretutindeni buciumile răsunau cărînd după ele piotă nemiluită. Impăratul trase sabia, o învîrti pe deasupra capetelor, şi porunci: „înainte!“.

— A! împărăteasa şi Irina....

Atît avea, că nu-i dase Dumnezeu băiat. Dar nu se întoarse din drum, ci zise robilor să spue împărătesei şi fetei „să ne vedem sănătoşi“. Şi plecă ducînd după el, la vale, mulţime ca frunza şi ca iarba de parcă se 'ndoia pămîntul sub greutatea ei. Cerul se posomorî. Norii se rostogoliră cătrăniţi ca şi cum ar fi fost un foc în depărtările pustii. Incet, încet, noaptea îi înghiţi. Un fulger, şi la lumina lui se văzu oştile ca turmele de

Digitized by Google

oi şi, la un geam al palatului, împărăteasa şi fiică-sa ştergîndu'şi ochii cu naframele.

— Săracu împăratu, n'are odină....

— De ce n'are odină, mamă?

— Ehi-ei! războiu după războiu....

— Ah! că nu sînt băiat!

Impărăteasa o sărută.

— Şi-o să ţie mult, mamă?

— De, cum o vrea Dumnezeu. Uneori abea torc o furcă de in şi s'a întors împăratul. Alteori torc d'o pînză, cu mîna mea, năvodesc, urzesc, ţes, nălbesc, fac cămăşi lui tat'tău, le calc şi le aşez binişor în lacră, şi înverşunarea nu mai ostiează: urzesc de borangic, şi ţes, şi te 'mbrac de sus pănă jos, şi, abia-abia, se'ndură sfîntul de se 'ntoarce împăratul. Ah! mare e cînd se duce, dar mai mare e cînd se 'ntoarce biruitor de nu se mai ţin hartanele pe el! Cade lat şi eu privighez la capul lui, şi'l apăr cu apărătoarea. In ceasurile d'intăiu se 'ncruntă 'n vis, dă ordin, mătură cu mîna în faţa ochilor lui, şi-i scapă năbuşit cîte un gemăt: „uiu-iuuu!" Apoi doarme dus, să spargi pietre pe dînsul şi nu se deşteaptă.

— Şi pe urmă?

— A fost să fie viteaz cum nu se află doi....

— Şi pe urmă?

— Pe urmă?.... Cîte nu ştiu copiii şi nu trebue să ştie....

— De ce nu trebue să ştie?

— Căci unele le înveţi de la alţii şi altele le înveţi singură.

— Singură? A! da! zise Irina şi se strînse la sînul mă-sei.

Impărăteasa îi netezi fruntea din păr şi o sărută. Se duseră în eatacurile lor de culcare, şi se rugară de sănătatea împăratului şi de izbînda oştilor lui.

Adouazi împărăteasa luă furca şi toarse, pănă pe supt seară, zece caere de in. Şi fata îşi făcu de lucru pe lîngă mă-sa. Şi era frumoasă, frumoasă, de pica. Naltă, subţire, mlădioasă, se 'nvîrtea ca fusul împrejur. Şi părul, ca nişte sculuri de ibrişim gălbui îi împresura capul cu o lumină răvărsată pînă la mijloc; şi ochii verzi ca zmaraldul, cu gene răsfrînte şi lucioase; şi mersul uşor, că nu s'auzea de călca, au nu, cu nişte picioruşe în doi conduri albi cu tocuri de argint; şi vorba ei, bună şi blîndă, descînta pe împărăteasa care'i zimbea uneori lăsînd fusul să plutească şi să zbîrnie a lene.

— Ş'o să torci mult, mamă, păn' să vie tata?

Digitized by Google

— Cîte strungăreţe la spată de două ori atîtea fire, cîte fire atîtea fuse....

— Atîtea fuse ?....

— Asta, urzeala, dar bătătura ?.... şi tat-tău poate să nu vie.

— Şi tata... poate să nu vie....

Irina stătu pe gînduri. Se 'ntristă. Se 'ntoarse cu spatele. Muiă deştele arătătoare în gură, le învîrti, şi zise: „vine, nu vine, vine...“

— Vine, mamă, că făcui de trei ori, şi-a treia oară svîrrr, cap în cap înnemerii.

Impărăteasa surîse.

— Bătu-te-ar norocul de fată! Să nu fi făcut cu şoalda ?

Irina descheie dela gît un şir de mărgăritare băşicate şi zise: „vine, nu vine....“ Impărăteasa se uită cu tot dinadinsul. Isprăvise caerul. Fata: „vine, nu vine...“ Şi boabele de mărgăritar, scăpate din deştele ei rumenii, alunecau în jos unele peste altele.... pic.... pic.... Impărăteasa o luă de mijloc, o puse pe genuchii ei şi mormăi şi ea „vine, nu vine“, pînă se isprăvi şirul. A de pe urmă căzu. Pic. „Nu vine!“ Amîndouă se schimbară la faţă.

— Voi ţese pînza!

— Şi va veni ?

— Cine ştie ?

— Tu să ţeşi, eu să nălbesc.

— Da, de cămăşile lui să nu s'atingă nimeni....

— Nimeni....

Nu mîncaseră toată ziulica. Se sculară şi trecură în pridvor. Impărăteasa bătu în palme. Un rob. Porunci de masă. Robul aduse mînele la piept. Din pridvor se vedea grădina cu zmochini, cu lămîi şi portocali, iar dincolo se'ntindea un codru de stejari, groşi şi bătrîni, străbătuţi de chiparoşi închişi care se subţieau la vîrfuri ca nişte suliţe uriaşe. Codrul se perdea în depărtări fumurii. La dreapta palatului aluneca o apă lată şi repede, şi vuetul ei răguşit creştea de ce s'apropia întunericul. Apunea soarele.

— Ce roşie e apa!

— Roşie şi necăjită, zise împărăteasa.

— Parc'ar fi sînge....

— Cînd e războiu soarele se 'ncruntă.

— Şi păsările nu se aud....

— S'a dus stăpînul lor....

Digitized by Google

— Nici berzele nu toacă....

— Nu, fata mea. Cocostîrcul, ca un zodiaș, pășește agale și smulge iarba unde calcă. Ce trist întinde gîtul!

— Mănîncă, mamă.

— Mănînc maică, mănînc, și scăpă dumicatul din gură. Muma purcarului are un jerpelit ș' un tont, dar n'are împărăție de'ngrijit.

— Birrr! Ea bătrînă, el ciumă! Ce-ar face leneșul ăla să se vază împărat?

— Că bine zici, fata mamei! Dimineața îl deșteaptă porcii cînd le-abate de mîncare, seara îl deșteaptă porcii cînd li se face de culcat. Și bătrîna îl văicărește că „toată ziulica aleargă".

— Mănîncă mamă, mănîncă.

— Mănînc mamă, mănînc.

Și împărăteasa se uită la jețul împăratului, și-l închină. și se plecă ca și cum ar fi fost cineva.

— Eu văz ochii tatii, zise Irina. Eu văz mînele tatii... Ce Dumnezeu! Numai una?...

— Păreri, răspunse împărăteasa.

— Ai isprăvit, mamă?

— Isprăvit. De ce?

— Păreri! zise Irina și se șterse de nădușeală.

— Ți-e cald?

— Mi-e frig....

— Să ne culcăm.

— Să....

Și împărăteasa toarse inul, urzi, puse de pînză, și fata privea, de cum scăpăta soarele, cum pasările cerului se trăgeau binișor pe la cuiburile lor. Și la jețul împăratului nu s'au mai uitat, acoperindu-l cu un plocad ales și cu ciucuri de mătasă. Așa petrecură vremea, una țesînd, alta depănînd, mama tăcînd. fata tăcînd, zile lungi, nopți scurte, amîndouă... de mîine mîine... și veste dela împărat nu sosi, să știe și ele la un fel: de e lae de e bălae.

Într'o zi eacă vine, din cotro porniseră oștile, un tînăr, într'un suflet, fluturînd naframa împăratului. Împărăteasa și fata cum îl văzură:—„Ce e?"—„Ce e?".

— Nici rea, nici bună, răspunsă ostașul. Un pahar cu apă. să'mi ud buzele.

După ce-l sorbi dintr'o suflare, să șterse la gură, trecu mînica cămășii pe la nas, tușì. înghiți, se scărpină în cap și oftă din baerile inimii.

Digitized by Google

— Aşaaa!

— Spune, băete.

— Spui, măria voastră, spui....

Şi rămase înmărmurit, cu vorba pe limbă.

— Ci spune odată, omule, zise împărăteasa, că n'ăi fi mut!

— Iacă spui... Ciolac Impărat....

— Ce Ciolac? Care Ciolac?

— Dă, cum sînt ostaşii, cu porecla.... Ce zăpăcit sînt....

Impărăteasa şi Irina schimbară feţe feţe.

— S'o iau pe şeart. Trecurăm o vale şi-un deal, ş'altă vale ş'alt deal, păn' la zece. Dai o pădure, dai două, dai nouă. Apoi un pept de stincă. Suirăm ce suirăm, şi împăratul, Drăgoi al nost, zise: „stai!" şi noi stăturăm. Să-l fi văzut, măria voastră, ca Arhanghelul! Lac de apă. Şi sue, sue pănă ce ajunse pe creastă. Acolo întinse ochianul, şi cată, cată, păn' se opri. Făcu cu mîna. Scoase coiful. Pasă-mi-te, la ălălalt împărat, la Roşu-Vodă. Dacindea erau ei. Veni şi Roşu. Vorbiră ce vorbiră, şi bătură în palme, şi zornăi ferul de pe dumnealor...

— Spune, băete, spune.

— Spui... Noaptea poposirăm. Şi cum stam, ceata şi focul, se răspîndi ştirea că adouazi au să se bată în săbii numa împăraţii, să nu se verse sînge. Adică, da. Care pe care, păn' or cădea de pe cai, şi de nu le-ar fi ceva, să'nceapă şi pe jos, care pe care, apoi de li s'ar rupe săbiile, să se stringă'n braţe, la trîntă dreaptă, şi care o birui să'i pue ăluilalt frîntura săbii pe frunte şi să se mărturisească învins...

— Apoi?

— Apoi... Să revărsa de zori. Impăratul nost, ţie'l Dumnezeu, ce să vezi? Se scoală şi 'ncalecă calul, îi pune pinteni şi calul ţîşti, sare de trei stînjeni. Şi toată oastea strigă uraaa! Şi dincolo s'aude uraaa, de se clătinau munţii. Se'ntîlnesc, se măsoară, se reped, şi săbiile ca două fulgere. La cap, nimic; la şale, nimic. Se grămădesc, se despart şi s'aruncă unul într'altul ca două vijelii. Sar scînteile, şi nouă, stele verzi...

— Ei, ei?

— Odată se ridică'n două picioare roibul nost şi dă drept pe spate, ş'apucă pe împărat supt el; şi namila lui Roşu-Vodă se împleticeşte şi cade cu Vodă cu tot. Amîndoi caii horcăiau în două bălţi de sînge negru...

— Ah! Doamne! Oamenii... nu dobitoacele.... se resti împărăteasa.

Digitized by Google

— Oamenii... dă... Sabia, la al nostu, rămase d'o șchioapă; ălălalt s'alese cu plăselele...

— Apoi...?

— Să trage de supt cal împărătul nost...

— Și...?

— Să trage și Roșu-Vodă, și cade mototol. Îi tăiase laba de la un picior...

— E! împăratul...?

— Impăratul...

— Da... Impăratul!

— Impăratului i-atîrna mîna stîngă din cot, aninată doar într'o piele și sîngele curgea gîrlă...

— Ah!

— ...Că nu'l încăpuse zeaua și ferul lovise drept la ciolan. Ș'așa, ș'aruncă coiful cît colo, și coiful se rostogoli ca și cum ar fi căzut cu cap cu tot. Și'i curgea nădușelele dela tîmple pe barbă, din barbă pe trunchiu, și răsufla din greu, și se uita, aci la mîna care bănănăia, aci la Roșu-Vodă care se ridicase în capul oaselor pîn' la șezut. La urmă se albi la față și se lăsă în brațele ălor mari. Nu se putuse birui, și se porni harța de amîndouă părțile. Și împăratul s'a făcut bine și fără o mînă, și dușmanul iar bine și fără o labă. Și ostașii, ca dracii, azi așa, mîne așa, pînă auzi împăratul că'i zic Ciolac, și rise, și i-a rămas „Ciolac Impărat". Și m'a trimes să vă spui.

Impărăteasa mai plînse, mai se 'nsenină.

— Mi se făcuse semn. Vedem pe tata întreg-întregulet, afar' de mîna stîngă.

— Să-l văz biruitor și fără o mînă...

— Făr' o mînă...

— Cu capul descurcă belelele împărățiii...

— Cu capul...

— Nouă ne trebue mîni...

— Nouă...

— Să toarcem, să urzim, să țesem...

— Să țăsem...

— Lui...?

— Lui...?

Și împărăteasa sărută pe Irina și o strînse cît putu la sîn.

Ion, purcarul palatului, dormia cu fața în sus, cu părul ciufulit și cu cîrlе pe obraz. Cămașa zloată pe el, chimirul abia se

Digitized by Google

ţinea într'o curea, ismenile rupte 'n genunchi, opincile sparte 'n talpă şi cu năjiţele învîrtite pe picioarele goale şi jegoase. O pălărie, roata carului, găurită'n fund, c'o floare de lipan veşted, îi sta la cap într'o moacă groasă şi lustruită. De cu seară, cum picase aşa adormise. Făcuse muşiţă la gură, şi sforăia, sforăia, şi porcii guiţau p'afară, mai ales o procletă de scroafă cu zece purcei, că soarele era de mult sus, şi Ion, pace, nu se scula.

— Mînce'l muica pe el, zise o bătrînă, că toată ziulica munceşte. Ci ca ho! porci împieliţaţi! nea! nea! o să crăpaţi! Acu se scoală băiatul maichii.

Şi băiatul maichii sforăia dus, şi porcii guiţau, şi scroafa cu zece purcei o lua de jos şi se suia sus, ţipînd de-ţi împuia urechile.

— Ioane, Ioane...

— Ce e fă? răspunse Ion şi se 'ntoarse cu faţa 'n jos.

— Ioane, Ioane, binişor copilul maichii...

— Ce vrei, fă?

— Măricel, măricel!... Cum samănă cu răposatul! E leit tat' său! Haidi... hop... măricel...

Ion, cu chiu cu vai, se ridică într'o rînă, crăpă un ochiu, şi se întinse de-i pîrîi oasele.

— Să mai umble ş'altul cu porcii, că m'am spetit.

Bătrîna îi vîrî mămăligă şi peşte sarat în traistă, i-întinse măciuca şi'i puse pălăria în cap.

— Vezi, să n'o uiţi.

Cum apăru în curte porcii îl grămădiră, spuindu-şi fiecare păsul.

— Hăidea! N'ăţi fi mîncat d'un an, juvine, zise Ion şi plecă buimăcit de somn.

Se duse, se duse, porcii înainte şi el după ei, pînă ajunse la o fîntînă cu apă rece. Fagii îşi scuturau jirul. Porcii se puseră pe treabă, şi mîncau cu clăbuci la gură. Ion se tolăni la umbra fîntînii şi'nbucă mămăligă şi peşte pîn' se umflă.

— Uf! că bine mi-ar prinde un căuş cu apă rece!

Şi căuşul şi apa la nasul lui.

Soarele ardea. Setea 'l birui. Se sculă bombănind. Lasă căuşul în fîntînă şi dădu să-l scoaţă.

— Măăă! da greu e!

Se opinti.

— Ca niciodată...

Digitized by Google

Şi trase din toate puterile. Cînd colo aruncă pe iarbă un peşte cu solzii de aur ce strălucea de'ţi lua ochii.

— A! tu mi-ai fost? Bună ciorbă!

Peştele se bătea de moarte, cînd în coadă, cînd în cap. Dădu să pue mîna pe el. Minune! Peştele începu să vorbească. Ion se cruci.

— Ioane, nu-ţi mînca norocul.

— Ce, mă?

— Ioane, fie-ţi milă!

— Iacă, mi-e...

— Nu ţi-e lene?

— Ba...

— Ioane, ia-mă binişor şi du-mă'n apa de lîngă poarta palatului, că mult bine ţi-oi prinde.

— Departe, mă!

— Ioane, fă ce 'ţi spui şi să nu spui nimărui.

— Ei....

— Şi cînd ăi dori ceva, gîndeşte-te la mine.

Bine, să nu mănînce o ciorbă, dar să'l ducă? Cum să'l ducă? Departe. Porcii cui rămîn? Bate lupul. Nu se poate. Da, d'ar fi pe vorba lui ar fi clipa şi dusu, clipa şi 'ntorsul.

— Ei, drăcia dracului!

Se simţea uşor ca fulgul.

— Hai, neiculiţă, să te duc.

Intr'o clipă ajunse. Îl aruncă în apa lată şi repede. Apa se lumină ca de un foc. Ion îşi făcu cruce. Într'o clipă se'ntoarse. Adună porcii; îi păzi rezimat în moacă; îi adăpă, şi pe 'nserate porni acasă. Se simţia şi el om, prost nu e vorbă, dar om. Cum sosi îi băgă în cocină, puse doi drugi d'a curmezişul strungii şi plecă în capul oaselor.

In tindă.

— Sărutăm dreapta, mamă.

Mă-sa se uită lung. De unde şi pînă unde?

— Maică...?

— Sărutăm dreapta.

Nu mai semăna cu bietul tat' său.

— Ţi-a pus, mama, de mîncare.

— Doar n'o să-mi mănînc norocul...

— Ai...?

— Ce tot foale, foale...

— Oi fi bolnav? Mai ştii?....

Digitized by Google

— De lene.

Își găsi de lucru. Orîndui curtea. Sapa la locul ei, și lopata, și securea. Se duse în magazie, luă o piele de capră, se desculță, își luă măsură, trase cu cuțitul și'și croi opinci.

— Ioane ce faci, maică?

— Ce e azi?

— Simbătă.

— Mîine duc purcelul la palat.

— Maică a Domnului!

Și'n mintea femeii: „ține-mi'l Luminată!"

Adouazi plecă cu purcelul în sac. Ajunse la apa lată și repede. Trecu p'o punte din doi ștejari aruncați cap în cap de pe maluri pe steiul din mijloc. Se plecă pe niște zăbrele și privi în curtea palatului, așteptînd să vază pe cineva ca să'i deschiză porțile. Se uită bine, bine. I să împaenjenise vederea? Prințesa, cu fustele ridicate în brîu, cu mînecele sumese, nălbia. O roabă scotea apă din fîntînă și'i turna în albia în care bătea pînza de in ș'o așeza în foi dela un căpătăiu la celălalt. Fata se opri să se odihnească. Ce obraji, ce păr, ce ochi, ce picioruțe! Și sînul...!

— Maic'a Domnului! zise Ion și începu să facă mătănii. „Ei, acum să-ți văz puterea, pește de aur!" socoti Ion, și rise, și se uită cam unde-l aruncase. Apa clocoti în cercuri luminoase. Întoarse capul. Prințesa, cum bătea pînza, se opri, întinse mînele și se cutremură.

— Du-mă'n casă... Nu mi-e bine....

Irina căzu în brațele arăpoaicei.

Și p'aci'i fu drumul lui Ion cu purcelul în spinare.

Impărăteasa nu știa unde 'ie capul.

— Ce ai?

— Nu știu...

— Ce te doare?

— Șalele...

— Să nu mai nălbești, puiul mamei.

— Nu, mamă.

— Cum 'ți-a venit?

— Ca un fulger, d'aci și pîn' aici.

— Să te odihnești.

Impărăteasa o desbrăcă. Haina și sărutul. Închină perna. O culcă și adormi cu mîna 'n mîna mă-sei.

— Niște friguri. O să treacă.

Digitized by Google

Adouazi rău, atreiazi rău. Impărăteasa își petrecu zilele: o rugăciune pentru fie-sa, o rugăciune pentru împărat. Chiemă doftori, vraci, și nimeni nimic. Ce-i da lua, că era blîndă ca un miel. Insfîrșit, să vie și Bîcă, o bahnă bătrînă și ciupită, cu ochii albi și cu luleaua'n gură, să'i ghicească ca ce să fie cu Irina.

Țiganca cum o văzu:

— Trasă'n obraji și grăsună, turturica bunichii.

Scoase ghiocul, bolborosi, suflă, se uită, și scutură din cap.

— Nu se poate...

— Ce, bătrîno, ce? întrebă împărăteasa.

— Nimic, răspunse țiganca și se uită țaglă la prințesă.

Ceru un cuțit. Trase pe jos ca o pînză de paianjen. „Aci dorul de tată; aici dorul de...; aci boală... ici rea, colea bună: colo, dăochiul; aci, dragostea; dincoace, din ele; și mai colo... d'alte alea...". Și punea, pe unde apăsa cu deștul, un ban de aramă, de argint, de aur, sare, pîne, fer și cărbune. Prinse o muscă. Îi smulse aripele și'i dete drumul drept la mijlocul semnelor. Și spuse, și bolborosi, și urlă, pe limba ei, și se bătu'n piept, și plecă fruntea la pămînt, păn' ce făcu spume la gură, și'i curgea nădușelele de pe ea. Se opri. Musca o luă pe spița dorului. Se duse păn' la „tată" și se 'ntoarse. Se îndreptă spre „boală", dar își luă seama, ș'o rupse la fugă și se duse drept la „alte alea...". Aci își spălă piciorușele de bot și nici că mai plecă în altă parte.

Țiganca, ca și cum ar fi calcat p'un șarpe.

— Aoleo!

— Ce e?

— Ce se fie...

— Spune, bunico, zise împărăteasa, spune...

— Nimic... răspunse țiganca și se uită la fată.

Irina zîmbi. Impărăteasa se'nfurie.

— Spune, cioară!

Țiganca călcă pe muscă și-o slei.

— Nea!

— Să spui, dar numa dumitale, zise Bîca și șterpeli o naframă, o băgă'n sîn, făcînd că se scarpină.

„Acu, măria ta." — „Ba, în prag." — „Ba, în ceardac." — „Ba, în capul scării." — „Ba, la poartă." — După ce deschise poarta, se plecă la urechea împărătesei și'i șopti ceva. Țiganca se făcu nevăzută. Impărăteasa înlemni.

Să duse sus. Irina îi petrecu mînele pe după gît.

— Ce am, mamă?

Digitized by Google

— Nimic ! răspunse împărăteasa şi se'ntunecă.

Fata slăbia şi se îngroşà. Impărăteasa, cu ochii roşii, nu pricepea „de unde?"

— Ce am, mamă ?

— Nimic !

In vremea aceea umbla vorba că Ciolac,—asta, să zic, Drăgoi,—ar mai fi avînd puţin de lucru cu Roşu-Vodă.

Impărăteasa, de colo pînă colo, bombănia.

— Mai tărziu, Doamne, mai tărziu !

Şi pîn' se mătură Drăgoi pe Roşu, Irina născu un cocon cu părul de aur.

Fata plîngea să se răpue, mama plîngea şi îngrijia copilul. Copilul creştea în eatacul lui, şi nimeni nu ştia ce se petrecuse, afară de un doftor bătrîn, alb colilie, şi credincios curţii. Ce-o să zică el ? Dar, ce-o să facă ? Aşa ruşine ? Cin' să crează : „copil fără tată ?" Că ele ştiau bine că e făr de tată. Ele ? Bine. Dar, el ? Şi era frumos coconul, ş'un se repezia cu bucile umflate la sînul mă-sei, şi sugea, sugea, ca un şarpe, apoi se uita în ochii ei parc'ar voit să zică : „de ce plîngi, mamă ?"

— Destul, fata mamii, ea vezi să nu dai copilului ţiţă înfierbîntată.

Irina se spala cu apă rece, se răcori, şi luîndu-şi inima în dinţi :

— Ce-o fi să fie !

Broasca crescu, c'apropria un an, şi era ca de doi ; şi vorbia vorbă îndesată, că împărăteasa şi fata ascultau la toate secăturile lui, şi'i făceau toate voile, afară de una : nu trecea pragul odăii unde se născuse.

Implinise un an şi jumătate între s-tă Mării.

Şi se porni cărăuş după cărăuş, care cu piciorul retezat, care cu capul cît baniţa, şi aducea ştiri că vine împăratul biruitor.

Şi eacă şi Impăratul. Şi muzicii ziceau, din buciume aduse la vîrf şi din gură, ce-apucase din bătrîni. Alaiul ţinea cît bătea ochiul. Impăratul intră în curtea palatului p'un cal bălţat şi şchiop. Cum văzu pe împărătească, în capul scării, dete pinteni calului, şi calul, şotînc, şontîc, făcu pe împărat de ruşine.

— Nea, nea, pui de zmeu !

Descălecă şi se duse drept la împărătească, o sărută, o coprinse cu dreapta iar cu ciolaca o mîngîè ca şi cum ar fi fost avînd un pămătuf. Şi plîngi împărăteasa, şi plîngi.

Digitized by Google

— De ce plîngi, buna mea ?

— N'am de ce ?

Ba avea, cum de nu. Impăratul crezu... Și'și retrase ciunga de pe obrajii ei.

— Dar fata, lumina ochilor mei, unde e ?

— Irina, măria ta, d'ale fetei.. cam bolnavă... dar n'are nimic... doarme...

— Da, s'a făcut măricică de cînd n'am văzut'o.

Și' ntorcîndu-se către flăcăi :

— Voinici, pe veselie !

Ș'o dată : „ura ! să trăiască Ciolac-Impărat !" Că giamurile palatului răsunară și unele se sparseră.

Să porunci să se scoață buțile, să se aprinză focurile, să se pue berbecii 'n cîrlige și boii în pari cu piele cu tot. Trei zile și trei nopți dură petrecerea și cheful.

In vremea asta de cîte-ori împăratul ridica cornul de bou cu vin roșu, întreba „ce e cu fata lui ?" Și împărăteasa răspundea :

— D'ale fetei... cam bolnavă... n'are nimic.

— Imi lipsește ca mîna stîngă !

Și împăratul se întuneca. Sufla des. „Îmmm ! Da ? bine !" Impărăteasa se făcea mică dupe pulpana lui.

A patra zi, să vază fata ! Se plimba în sala tronului mai ostenit de chef ca de război. Ș'o închipuia mică, cînd se lungia pe jos, și ea încaleca pe grumaji, și 'l apuca de mustăți. In fundul urechilor îi suna „di, calule !" Și rîdea, beat și de bucuria tatălui care n'are pe lume de cît una, fată fie, dar un singur copil.

Ușa se deschise. Impăratul tresări. Nu era ea, ci bătrînul doftor, ca un cîine care ar fi făcut vre-un rău.

— Bine ai venit, doftore ! Da, ce te-ai făcut nevăzut ?

— Cu bătrînețele, măria ta.

— Dar Irina mea, vine ?

— Nu...

Să fi jurat că'și dăduse sufletul. Alb ca varul.

— A !... De ce... ? A murit ?... Mai iute !

Și împăratul puse mîna la coapsă.

— Prințesa are.... un copil...

Pîn' să sfîrșească se sfîrși cu el. Il izbi cu sabia drept în cap și'l desfăcu în două. Impăratul bolborosi, se muie de la genuchi, și căzu pe lespezile roșii de sînge.

Digitized by Google

Un cimpoi în fundul grădinii. „Ş'apoi una!“ „Ş'apoi două!“ Un pîlc de robi, setoşi de petrecere, zobiau pămîntul.

Impăratul se deşteptă în odaia lui de culcare, înconjurat de sfetnicii credincioşi. Făcu cu mîna unuia, celorlalţi să iasă afară. Şopti ce şopti cu el. „Afară!“ Şi boerul ieşia d'a-înderatele încovoiat de mijloc. Aşa, cu toţi. Chiemă pe împărăteasă. Biata femee crezu că s'a isprăvit cu ea. Un fior rece, şi nu mai simţi nimic.

— Ei? întrebă împăratul... Cu cine?

— Jur! Din senin, măria ta!

Şi se motoli la picioarele lui. Impăratul o ridică c'a p'un mort. O privi de sus pînă jos.

— Ochii ăştia au văzut!... gura asta mă minte!

Ş'o apăsă pe ochi ca şi cum ar fi voit să'i scoaţă, ş'o întinse de gură ca şi cum ar fi voit s'o rupă.

— E a mea?... Cu tine seamănă!... Toţi mă mint în împărăţia mea!... Dar voi afla!

Şi'i făcu cu degetul spre uşe.

— Eşi!

Eşi.

Impăratul porunci să'i aducă pe Bîca ţigancă. Cum o văzu să prefăcu că e vesel.

— Bine ai venit, Bîco.

— Bine să dea Dumnezeu, măria ta.

— Şezi.

— Eacă şez...

— Vrei tu să fii bogată?

— Eu?...

— Vrei tu să ai caleaşcă cu cai şi să fii cucoană mare?

— Păi... ţigancă...

— Ei şi? Vrei?

— Să-mi zică, mie, cucoana ţiganca?

— Aşa.

— Vreau, d'o vrea măria ta.

— Ei bine, să'mi ghiceşti... prinţesa... cu cine?

— Păi asta e uşor. Să dai la baba un merişor de aur, şi să'l descînte ea, cum ştie. Pe urmă să'l dai copilului să se joace, şi pe cine o izbi cu mărul să ştii că ăla e.

Se ridicase un tron în mijlocul curţii. Avea să treacă pe supt ochii împăratului toţi flăcăii, de la o poştă împrejur. Şi

Digitized by Google

nimeni nu ştia de ce. Scoase pe copil afară. Impăratul se cutremură cînd îi puse merişorul de aur în mînă. Copilul se uită la măr, se uită la Impărat. Drăguţul! Nu mai văzuse lumea. Nu îndrăznea să meargă. Apucă pe împărat de mînă.

— Nene, asta ce e? Şi asta ce e?

— Pacat! zise împăratul printre dinţi. Ah! căţea!

Se sui pe tron mai tăcut şi mai negru ca noaptea. Şi'i trecură pe dinainte feciorii de boeri mari muiaţi în fir şi cei de boernaşi muiaţi în argint. Şi pace! Copilul se juca, săltînd pe umeri palele de aur. Impăratul nu'l slăbia din ochi. Porni şi gloata opincarilor cu sucmane. Pace! Tocmai la urmă, iacă şi Ion porcarul. Copilul cum îl văzu svîrrr cu mărul, şi'l izbi drept între umeri. Şi rîzi, şi rîzi...

— Cum se poate!

Ce să se poată? Oamenii se uitau unii la alţii. Impăratul se repezi pe trepte. „Să'i lege pe Ion şi să'l arunce în temniţă". Se sparse adunarea. Boerii, ducîndu-se pe la casele lor, vorbiau minunaţi, ca ce să fie. Unul din ei, aducînd mîna la cap:

— Poate...

— Mai ştii?...

— Ar fi păcat...

Şi se uitară îndărăt.

Impăratul luă securea şi intră în codru. O bocăneală, cînd mai tare, cînd mai încet, după cum bătea vîntul. Impăratul se'ntoarse la miezul nopţii, ca o momîe, descuie uşa palatului şi se făcu nevăzut. Aşa ţinu trei săptămîni, pănă ce într'o zi, pe înserate, îl văzură curtenii şi robii c'un car cu patru boi şi în car o butie lătăreaţă aproape încheeată, că'i lipsia doar trei doage. Mîna de foc, şi slab, de i se număra coastele. Opri în dreptul gîrliciului. Dejugă boii. Miercan scoase limba, o băgă şi pe-o nare şi pe alta, pufui şi s'aşeză pe partea dreaptă rumegînd. Impăratul trînti uşa după el. Nici-o vorbă, că pe cine întîlnea împietrea locului. Adouazi, să vie Mitropolitul.

— Părinte, să grijeşti fata c'am s'o mărit, şi'ntăiu să mi-o spovedeşti bine. Auzitu-m'ai?

Şi rînji.

Mitropolitul se uită pe supt sprincene la împărat. „...şi de zmintirea minţii..." Mitropolitul mişca buzele. Impăratul ciocăni cu maiul de lemn scurt şi gros, împănă butia şi pregăti tot ce'i trebuia, scripeţi şi odgoane.

Mitropolitul, binişor pe lîngă el, cu lacrămile în ochi.

Digitized by Google

— Măria ta...

— A mărturisit tot?

— Da, măria ta...

— Cum?...

— Cum l'a făcut cu măria ta, au cu mine, uitatul de Dumnezeu, așa l'a făcut și cu porcarul.

— Piei, părinte!

Impăratul zise să-i pue beteală Irinii, să-i acopere fața cu năframa, și s'o aducă pe ea, pe copilul ei și pe Ion porcarul. Fata păși cu mîndrie. Nu se rugă și nu plînse. Ținea copilul de mînă. Porcarul tremura vargă. Pe împărăteasă o duceau de subțiori două roabe. La urmă bătrîna, muma lui Ion, cu vițioanele despletite, în brațe c'o mămăligă din care eșia fumul, înfășurată într'un ștergar.

— Tăcere!

Nu, nu mai era de ertat.—Făcu semn cu degetul. Nici-o vorbă. Intăiu intră în butie prințesa cu copilul, la urmă porcarul. Impăratul aruncă în butie o ploscă cu apă și două șiruri de zmochine. Bătrîna cu legătura.

— Ține, maică, să mănînci sănătoșel, înainte ca să mori!

Și începu să țipe. Arapii o înhățară. Impăratul potrivi cu mîna lui cele trei doage,—una cu vrană. Izbi cu maiul. Incheie butia și îi dete drumul pe apă.

— Du-te, Irina mea, din apă în apă, păn' în zmîrcurile mări!

Butia să răsuci de cîteva ori, prinsă în ochiuri, s'o luă apa umflată și lină s'o duse, ca p'o luntre la vale. Imparatul privi pănă o perdu din ochi. Impărăteasa leșinase. O luară pe sus. Impăratul sui scările, dădu ușa de perete, trecu în eatacul nevestii-sii, deschise altă ușă și intră în odaea în care crescuse fata lui. Șezu pe pat. Trase un sipet. Jucăriile ei, păpușa ei, furca ei micuță și încondeiată, pe care i-o dăruise cînd împlinise patru ani; și sabia, și scutul împodobit, și coifiul săpat cu un leu în frunte, dăruite tot de el cînd împlinise șapte ani și nu mai voia să fie fată. Simți că nu mai vede.

Se scutură, să sculă și plecă.

— Femee! Rușine!

In fundul buții Irina plînge și-și strînge copilul la sîn.

— De ce plîngi, mamă?

— De nimic...

— Da ce făcui eu, neiculiță?

Digitized by Google

Ion, din ălălalt capăt.

— Ce e asta, mamă?

— Luntre, sufletul mamii.

— Şi un' ne ducem, mamă?

— Hei! departe... undeva...

— E frumos, mamă?

— Frumos, frumuseţea mamii.

— Da ce făcui eu, neiculiţă?

— Pe un' ne ducem noi, mamă?

— Pe apă, mamă.

— Şi pe urmă?

— Ear pe apă...

— Ear? Şi pe urmă?

— Până dăm în mare...

— Şi marea ce e, mamă?

— Tot apă, odorul maichii.

— Tot?

— Da ce făcui eu, neiculiţă?

— Şi până unde ne ducem noi, mamă?

— Până la Dumnezeu maică.

— De ce plîngi, mamă?

— Aşa îmi vine, de mă uit la tine şi te văz frumos şi cu minte...

— Uită-te şi la ăla... cine e ăla, mamă?

— Un rob, să ne slujească, maică.

— Cine ni l'a dat, mamă?

— Împăratul...

— Împăratul?

— Ce făcuşi Ioane, ce făcuşi? Că porcii porci, scroafele scroafe, că biata mama ştie... la jir... la fîntînă... ş'acasă...

Işi făcu Ion socoteala singur şi trase cu ochiul pe furiş la prinţesă şi la coconul cu părul de aur. Cărlionţii lui luminau mai tare ca lumina ce străbătea prin vrană.

— Că poate la noroc... cine ştie?... poate...

Irina trase cu urechia.

— Să prea poate... şi de ce nu?

Să rupse ghiaţa. Ce strica bietul porcar?

— Ce să se poate, Ioane? întrebă prinţesa.

— Eacă, măria ta, o minune...

— O minune? care?

— Să zic, să meigem tot aşa. Asta se ţie preţ de trei zile

Digitized by Google

şi trei nopţi, ş'avem să intrăm la o cotitură, şi de vale lesele pescarilor şi pe dreapta şi pe stinga apei. Şi cum ne-o fi norocul. Avem? Bine. Nu? Ne-am duuus!

Prinţesei 'i ticii inima. Doamne!

— Ioane, treci mai colea.

— Eacă trec, măria ta.

— Ioane...

— Măria ta?

— Ioane, să ţii socoteală de zile şi de nopţi după zarea ce licăreşte prin vrană...

— Să ţiu, măria ta...

— Şi la cotitură să ţipi cît oi putea...

— Cît oi putea, măria ta.

— Să împarţi mămăliga în trei şi să mănînci cîte-o parte în fiece zi. Ai auzit?

— Auzit, măria ta.

— Şi eu am să împart zmochinele în nouă părţi. Două copilului şi una mie. D'oi leşina să'i spui că dorm, d'oi muri să'i spui c'am adormit.

— Ce să spue, mamă?

— O vorbă, maică.

Impărţiră merindele. Prinţesei îi venia zece zmochine pe zi. Mîncară. Bău, Irina şi copilul. Intinse plosca şi lui Ion. Ion abia o atinse cu buzele ş'o stersese cu mîneca la gură. Copilul adormi. Intr'un tîrziu somnul învinse pe Irina. Plecă capul p'o mînă. Se lipi de copilul ei şi adormi.

Adouazi copilul se deşteptă. Abia crăpase ochii.

— Mie foame, mamă!

Irina se uită la şirurile de zmochine. Scăzuseră. Se hotărî ca ea să nu mai mănînce. Copilul ronţăia zmochină după zmochină. Muma îşi udă gura cu niţică apă.

— Nu mănînci, mamă?

— Nu mi-e foame, maică.

Ion 'i-intinse bucăţica lui de mămăligă.

— Nu, Ioane, tu să fii în puteri.

Şi se sfîrşi dcia inimă. Se lungi binişor.

— Ţi-e somn, mamă?

— Da, mi-e somn, puiul mamii.

A treazi cu greu deschise ochii şi ear îi închise. Copilul, flămînd, îmbuca întruna. Mai rămăsese cîteva zmochine.

Digitized by Google

— Ioane, mama ce face?

— Doarme, dar n'a adormit.

Ion înghiți în sec. Apa era mai repede. S'apropiau. Simția Ion cotitura după cum se ducea butia, în sus și'n jos. Și strigă cît luă gură.

— Măi pescari, măi, prindeți butia că ne rămîn doagele!

Irina dădu să se scoale și nu putu. Copilul o luă de gît cu amîndouă mînuțele.

— Mamă, mi-e foame!

— Ia! șopti Ion.

De pe maluri s'auzi: — „Puneți mîna pe ea.“ — „Ațineți, mă.“ — „Na, ne-a scăpat!“ Irina leșină. Copilul plîngea.

— Ce face mama, Ioane...

— Doarme neică... și eu am să dorm... și tu ai să dormi...

Butia plutia lin și se ducea pe firul apei. Ion să scărpina în cap.

— Ei, ce te faci Ioane? Ce făcuși, neiculiță? Ce rău făcui eu pe lume? Ba un bine, da...

Ș'odată se lumină ca ziua.

— Dar asta, ce fu? Eeeee! Ia să mă gîndesc, neiculiță!

Și se gîndi la peștele de aur. Ba să'i dea vin, ba mîncare ba cuțite, ba cîte alea toate. Ș'odată, ciocnituri de pahare, de farfurii, de solnițe, și două damigene pline, rase, și pește fript, și pește prăjit. Se puse masa.

— Eeeee! păi stăi verișcane!

Puse mîna pe mînele prințesei. Mînele calde. Freac'o pe mîini și pe tîmple cu vin negru, păn'o trezi. Prințesa se șterse la ochi.

— Ioane, eu sînt, mă?

— Da, măria ta.

— Ioane, tu ești, mă?

— Cum să nu, măria ta, eu Ion, purcarul, feciorul mamii din sat.

— Ei, cum, Ioane?

— O taină, măria ta. Să mîncăm, și'ți spui de unde.

Mîncară bine ha și Ion spuse toată istoria cu peștele de aur. Prințesa se cruci. Se gîndi, se răsgîndi, se'nroși pîn' în vîrful urechilor.

— Toarnă încă un pahar și se'mi răspunzi la ce te-oi întreba.

Digitized by Google

— Cum să nu măria ta.

— Mă, Ioane, și cînd aduseși purcelul, eu nu nălbiam pinzele?

— Ba nălbiai, măria ta.

— Biiine. Și, tu, ce făceai?

— Mă uitam, măria ta.

— Ei, unde?

— Eacă, așa...

— Ei, cum așa?

— Eacă, în cotrovașilea, ca omul...

— Mă, tu te uitai la mine...

— Apoi dă, măria ta, tot să mă fi uitat, ca de cînd venisem și păn' am tulit'o,..

— Și la ce te gîndiai?

— Dă...

Și plecă ochii în jos. Irina, ca un bujor.

— Mă Ioane, tu, te gîndiai la mine...

— Dă.....

— Și la peștele de aur.....

— Dă.....

— Și.....

— Știu eu?

— Dacă e așa, de ce nu te-ai gîndi tu să te facă un prinț leit?

Ion întoarse capul. Se rugă ce să rugă, și simți în toată ființa lui o prefacere. Din cap păn'în picioare fu altul, în zale și fireturi, la mijloc un cordon poleit și coiful îi strălucia de te vedeai în el. Copilul îl privi uimit și zise:

— A! Împăratul Ion!

Și se duse în brațele lui.

— Ei, Ioane, îi zise prințesa, cît o să plutim? Nu ne-a fost destul?

Ion se plecă frumușel înaintea ei, îi sărută mîna, și'și croi planul cari se izbîndi întocmai. Butia se lăsă la mal, plesniră cercurile, și se pomeniră la un luminiș cu iarbă, cu flori, cu un palat de marmură, cu roabe și robi de toate felurile, negri și buzați, albi și rumeni de'ți era mai mare dragul să te uiți la ei. Și toți se plecară la pămînt.

— Lung drum făcurăm, băeți.

— Lung, măria ta.

Digitized by Google

— Să ne odinim.

— La poruncă, măria ta.

Irina luă de braţ pe Ion care se înroşi para focului. Ajungînd la etacurile lor, prinţesa îi zise:

— Ei, măria ta, să faci acum, cînd o veni împăratul, să se întîmple tot ce-oi gîndi eu. Ah! tată, am să ţi-o coc eu!

— Ori ce-oi pofti.

Nu trecu mult şi Împăratul Drăgoi auzi că de vale, la o depărtare de patru zile, un nebun i-a turburat împărăţia, a ridicat palate şi a pus stăpînire în silă şi fără de ştirea lui. Repezi într'acolo o ceată de cercetaşi, cari dădură o raită şi'l vesti că aşa e după cum auzise el. Imparatul se cătrăni şi se puse în fruntea a o sută de călăreţi, ostaşi aleşi, unul şi unul. In două zile şi jumătate n'avură ce face, că goniau ca căluşarii la nuntă. Zăriră palatul de marmură.

— Să mi'i legaţi cot la cot şi cucoana lui să ne slujească nouă la masă.

Mai trecu puţin şi văzură o femee, p'un cal iute ca o săgeată, alergînd împotriva lor, c'o rochiă de borangic, cu coiful tras pe ochi şi de supt coif părul curgea ca nişte sculuri de ibrişim gălbui. Şi sabia, învîrtind'o pe d'asupra capului, scăpăra fulgere, fulgere.

— Ah! iepuri fricoşi! strigă femeea.

Abia scăpă vorba, şi caii lor speriaţi o tuliră pe unde veniseră. In zadar călăreţii trăgeau de frîe, în zadar împaratul se pleca pe coama calului şi să da pe spate opintindu-se din toate puterile, că se duceau într'un nor de praf şi nu se opriră de cît noaptea cînd se ridica luna cu coarnele de argint în jos. Împăratul era ca pămîntul şi sufla îndesat de mînie. Poposiră. A doua zi împăratul se arunca pe cal, şi toţi după el. Răsunau pădurile de tropotul viforos. Ear zăriră palatul de marmoră. Şi femeia iar le eşi înainte. Caii nu se mai speriară.

— Ah! d'acuma....! Navală flăcăi!

Ca grindina căzură asupra ei. Armele zăngăniră.

— Daţi, măi!

Mulţi răbufniră ca nişte buşteni răsturnaţi.

— Daţi, măi!

Răcni împăratul şi să repezi. Calul alunecă şi rostogoli pe călăreţ. Cei cari rămaseră în şea, strînse rîndurile şi năvăliră chiuind de clocotiră valea şi zăvoaele. Care cum se apropia se

Digitized by Google

scutura din scări şi se duçea de trei ori peste cap. Pînă să se ridice, două roate de arcaşi, negri ca abanosul, picaţi ca din genune, îi legară cobză şi'i duse ca pe niște măgari, unii după alţ i. Şi mergeau cu capetele'n jos umiliţi de ruşine.

In mijlocul curţei, şi în faţa lumii, îi rîndui pe trei şiruri, să le tae capul.

— Eu am murit de mult ! zise împăratul.

Trei-zeci de gialaţi cu securile'n mîini înaintară.

— Ridicaţi coiful, mai zise împăratul, să văz, cine m'a învins ?

— Da ? răspunse femeia şi'şi dete coiful peste cap. Priveşte bine.....

Impăratul căzu cu fruntea în ţărînă. Irina îl ridică, cu mînele ei, şi plînseră, plînseră, amestecîndu'şi lacrămile. Apoi îi spuse tot, şi se puseră p'un chief de se duse vestea în patru părţi ale lumii.

Pe Ion îl aşeză peste jumătate din împărăţie.

Ear împărăteasa, mama Irinii, umbla toată ziulica cu copilaşul de mînă.

8 Mai – 1908.

Delavrancea

Digitized by Google

Simbolismul

II

In articolul precedent am arătat în treacăt, între alte caractere ale poeziei noi, şi năzuinţa de a răspunde nevoii de sinteză a generaţiei contimporane. Urmînd după o generaţie ce a adunat comori prin analiză, simţim acum nevoia de a construi. Mersul firesc al evoluţiei inteligenţii larg comprehensivă şi mlădioasă, moştenită dela înaintaşii lor realiştii, mînă pe cîntăreţii generaţiei actuale spre o reprezentare sintetică a lumii, şi ei au căutat să ne-o reprezinte răsfrîngînd în aparenţa ei fenomenală toate simţirile şi gîndirile întrupate în ea de sufletul omului prin veacuri. Natura în opera lor răsfrînge în lungi şi repetate ecouri zîmbetul, plînsul şi visarea omenirii ce a contemplat-o de veacuri. In viaţa din jurul nostru, caşi în viaţa din sufletul nostru, trăeşte şi se frămîntă viaţa omenirii întregi, sufletul omului, acel reflecs în mii de feţe al unei imense şi necunoscute infinităti de fenomene inconştiente. Ei caută imaginea, simbolul, sinestezia ce ar putea mai bine exprima sau mai bine suggera această concepţiune sintetică a lumii. Această tendinţă generală a sufletelor lor face să pară în contradicţie opera lor artistică cu teoriile lor estetice.

Individualişti declaraţi în teorie, avînd cultul unei poezii înalte şi curate, inaccesibilă vulgului, mergînd cu exclusivismul până acolo încît să se revolte împotriva muzeelor publice ce profanează „Frumuseţa“ învoind tuturor „băcanilor“ să contemple Duminicile şi sărbătorile pe Venus de Millo, opera lor totuşi este. şi tinde se devie din ce în ce, reflexul sufletului omenirii întregi, expresia vieţii sociale, sinteza „sufletului colectiv“ şi a strînsei legături dintre lumea internă şi externă. Acest fenomen sufletesc se explică însă foarte uşor. In Morala sa Höffding consideră individualismul cu toate exagerările lui ca simptomul unei schimbări însemnate în mişcarea culturală. El este o protestare, o formă a aspiraţiilor dintr'o epocă spre un stadiu al evoluţiei ce nu e încă lămurit. E plînsul energiei ce nu s'a îndrumat încă spre cea mai desăvîrşită adaptare ce constitue progresul unei epoce. Poezia nouă e în adevăr o protestare în potriva realis-

Digitized by Google

mului așa cum se prezinta el pe la 1885, ca o reprezentare a unei omeniri dezgustătoare, în opere ce nu aveau alt merit și altă preocupare decît redarea cît se poate de exactă a viciilor și tuturor uriciunilor realității, fără poezia și lumina cugetării marilor realiști, promotorii mișcării aceștia literare, și ca o reacțiune în acelaș timp în potriva pesimismului ce rezultă în mod firesc din acest spectacol dezesperat.

> **Le pessimisme cher, comme un crêpe, enveloppe**
> **L'existence de son ombre désespérante ;**
> **La prose rampe au ras du sol, flairant l'immonde,**
> **Etalant au dégout les vices pathétiques.**
>
> *(Vielé Griffin)*

Nietzscheismul în filosofie, caşi simbolismul în literatură, sînt mișcări de reacție, și ca stări conțin, pe lîngă erorile și lipsurile datorite împrejurărilor ce le-au produs, și germenii cugetării noi dintr'un moment al evoluției. Mișcarea culturală se desfășoară mai departe dezbrăcîndu-se încetul cu încetul de greșeli și exagerări și îndrumîndu-se pe calea pe care trebue să urmeze.

Concepțiunea filozofilor din vremea noastră tinde a reprezinta viața ca o putere în realizare, ca o veșnică tendință de a deveni, ca o acumulare de energie ce tinde a se cheltui în acțiuni variate, ca o putere unică, din mișcarea căreia în vederea unor scopuri mereu altele, a unei finalități spre un progres indefinit ca ultimă consecvență, se întrupează infinita varietate de aspecte a omenirii întregi. Această sinteză a unei puteri unice și infinit de variată ar vrea s'o redea poezia nouă răsfrîntă, concretizată în operele de artă.

Gustave Kohn în teorie, caşi în întreaga sa operă de artă, urmărește mereu acest ideal: răsfrîngerea mișcării veșnice a vieții în opera de artă, forma care să exprime într'o viziune unică complexitatea infinită a vieții: peisajul trebue să reproducă în opera de artă nu numai armonia liniilor și toate frumusețile ce cuceresc sufletul dela prima aruncătură de ochiu, ci toate visurile care s'au răsfrînt în el din sufletul trecătorului, el trebue să fie nu numai ceia ce e el exact în natură ci *„l'heure de rêve du passant"*, ideia trebue să se tălmăcească în opera de artă legată cu toate fenomenele nedesluşite cu care a izvorît din inconștient, cu emoția deosebită, de care era întovărășită, și cu toată puterea ei de reprezentare; trecutul, prezentul, lacrimile, zîmbetul, visarea și speranța, legenda și istoria sînt în versurile lui trăsăturile variate ale sufletului colectiv, epizodele unei mentalități complicate, fixate și legate între ele. Mai ales în volumul său *„Le livre d'Images"* e vădită această tendință de a sintetiza sufletul colectiv. Toate epocile din istoria Franței sînt reprezintate în acest poem, dar nu pentru a evoca aceste epoce în culoarea vremii lor, nici pentru a caracteriza evoluția spiritului național. Chipurile din acest poem apar nu ca personajele unei drame, ci ca elementele unei simfonii: sufletul po-

Digitized by Google

porului din Ile de France, în care fiecare trăsătură are nota sa personală, dar numai pentru a degaja mai bine fizionomia întreagă, acea veselie uşoară şi plină de vioiciune ce predomină peste tot. Ceia ce urmăreşte G. Kohn e închegarea într'o puternică sinteză de artă, într'o ideală armonie de sonorităţi şi de culori a sufletului unui neam, în care trăeşte trecutul, sufletul antic, cu legendele vechi ce s'au născut din patimi vechi şi s'au asimilat totuşi atît de adînc vieţii sale sufleteşti, încît se schimbă cu ea după împrejurări, realizînd în imagini întregul suflet al poporului francez în diferitele lui momente, dar cu aceiaşi fizionomie gingaşă, înflăcărată şi plină de spirit.

Francis Vielé Griffin în teorie e partizanul celei mai aristocratice concepţii de artă. El cere poetului să creeze numai în vederea artei sale şi numai în vederea ,ei să înfrumuseţeze visul de Frumuseţă a omenirii. E cel mai despreţuitor faţă de vulg. Totuşi opera sa prea direct inspirată din viaţă, tinzînd să o prindă şi să o răsfrîngă cît mai mult în versurile sale, îl duce pe nesimţite spre acea simpatie largă şi din ce în ce mai puternică, spre acea concepţie a sufletului în care partea sufletului mulţimii, a sufletului colectiv, e din ce în ce mai mare. El însuşi împins de această dragoste de viaţă colaborează şi la „Entretiens politiques et littéraires", culegerea plină de polemici înflăcărate şi revoluţionare, ce a avut un rol aşa de însemnat în începuturile simbolismului.

Ceia ce urmăresc deci simboliştii, alături de filozofia nouă, poezia nouă, în deosebi de poezia veche, e redarea vieţii în mişcare „c'est la passion du mouvement au geste infini, de la vie même, joyeuse ou triste, belle de toute la multiplicité de ses metamorphoses, passion agile et protéenne, qui se confond avec les heures du jour et de la nuit, perpétuellement renouvelée, intarissable et diverse comme l'onde et le feu, riche du lyrisme éternel, prodigue comme la terre puissante, profonde et voluptueuse comme le mystère" [1])

Din această tendinţă spre reprezintarea vieţii în mişcare s'a născut şi nevoia de a modifica forma exterioară a versului, crearea unei prozodii noi, a cărui principiu e de a înlocui vechea distribuire a silabelor după cantitate prin o nouă distribuire după calitate, aşa numitul vers liber, care să fie mai mlădios şi să posede mai multă bogăţie în variaţii, spre a exprima astfel mai bine noul ideal: viaţa în mişcare. Vielé-Griffin este acel ce are versul liber cel mai muzical şi mai artistic adaptat cugetării pe care vrea să o exprime, şi libertatea aceasta a ritmului se potriveşte de minune în „Les Joies" veseliei nebunatice, plină de vioiciune şi izbucniri neaşteptate. Frumuseţa acestor versuri e tocmai această mişcare zburdalnică şi plină de tinereţă a sufletului, pentru care poetul alege adeseori formă populară, în care fantazia fină împrumută simplicitatea şi naivitatea, mişcarea spontană şi capriţioasă a simţimintelor din sufletele ce sînt aproape

1) Mercure de France, Oct. 1895.

Digitized by Google

de natură şi în care mai trăeşte adevărata veselie. In *Les Cygnes*, în „Clarté de vie" viaţa se desfăşoară în scene de o realitate surprinzătoare, sau pline de o poezie adevărată, urmărind însă pretutindeni să dea acea impresie de „tot", să desfăşoare un poem întreg, ale cărui mii de aparenţe schimbătoare izvorăsc din jocul luminilor vieţii şi a umbrelor morţii.

Trecînd dela operele lirice ale lui Vielé-Griffin la cele dramatice simbolul devine din ce în ce mai uman, tendinţa e din ce în ce mai vădită spre sinteza sufletului colectiv, interesul din ce în ce mai pronunţat pentru partea din sufletul nostru în care se reflectă solidaritatea. Caracteristic în această privinţă e „*Phocas le Jardinier*", capodopera dramatică a lui Griffin. Acest Phocas e un tip în care viaţa individuală, proprie e covîrşită de greutatea celor moştenite dela generaţiile trecute. Creştin, fiindcă aşa a apucat dela părinţi, fără credinţă vie, printr'un capriţiu al soartei e osîndit să sufere martirul, tocmai în clipa în care se pregătea să iasă în fine din grădina în care trăise mereu până atunci şi să meargă spre Thalia pe care o iubea, pentru a-şi trăi viaţa după visul sufletului său. Are putinţa să scape de moarte şi Thalia vine să-l libereze, dar el alege moartea, fiindcă nu simte energia să o rupă cu trecutul, sufletul său slab şi plin de îndoială nu se poate libera de apăsarea „morţilor" ce-i poartă în el. Idealul lui Vielé-Griffin se schimbă mereu, împlinindu-se, desăvîrşindu-se şi amplificîndu-se, pentrucă atît la el, cît şi la mai toţi simboliştii, el izvorăşte dintr'o arzătoare şi sinceră dragoste de viaţă.

A iubi viaţa e a o înţelege şi a resimţi în bucuriile şi durerile ei, a răsfrînge bucuria şi durerea altora în sufletul tău, şi cu cît trăeşti cu atît răsfrîngi mai mult durerea, cu atît vibrează mai puternic simpatia pentru această durere din jurul tău. De aceia găsim la mulţi dintre simbolişti preocuparea pentru dezlegarea chestiei sociale alături de preocupările artei celei mai rafinate şi opera multora dintre ei e plină de cele mai puternice simţiminte pentru suferinţa şi mizeria celor mici şi umiliţi.

Cu Verhaeren, Stuart Merril şi Maeterlinck tendinţele aceste spre simpatie şi sinteză a sufletului colectiv se afirmă precizîndu-se din ce în ce.

Emile Verhaeren se caracterizează în toată opera lui prin o putere neobişnuită de a reda impresiile dela lumea reală, pe care le percepe violent, exagerat, ca un tip din cîmpiile flamande în care s'a născut şi a crescut. Tablourile din primele sale poeme „Les Flamandes" n'au nimic din eleganţa şi delicateţa scenelor ţărăneşti ale lui Greuze. El nu-şi curăţă şi împodobeşte ţăranii, cum face Greuze, pentru a-i înfăţişa boerilor cu glasuri subţiri. Eroii lui sînt oameni de muncă arşi de soare cu sufletul simplu, porniţi la mînie, cu veselia enormă şi cam grosolană din Kermesele lui Rubens, al cărui colorit îl au adeseori şi tablourile din versurile sale, scăldate în lumină, precis redate în amănunţimi şi în o aşa desăvîrşită armonie cu sufletele simple ce-şi petrec viaţa în ele. Dealtminteri el înţelege, şi să răsfrînge ad-

Digitized by Google

mirabil în opera sa, legătura tainică dintre pămîntul strămoșesc și viața căreia i-a fost leagăn. Din pămîntul gras și îmbelșugat al Flandrei viața nu poate izvorî decît plină și arzătoare, fie că se revarsă în plăcerile materiale și senzuale din kermese sau în evlavia pasionată din ordinele lor așa de neîndurate (Les Moines. Paris Lemerre 1886) sau în însuși versul lui Verhaeren.

Dar nu în aceste opere de primă tinerețe se manifestă personalitatea lui Verhaeren în ceia ce are mai caracteristic și mai original. În ele se răsfrînge bucuria de a trăi, fericirea aproape fizică de a se bucura de viață, nici urmă de ideia pură și conceptul înalt. În poemele următoare însă: *Les soirs*, *Les Débâcles*, *Les Flambeaux noirs*, cugetarea se trezește, îndoiala vestejește culorile strălucitoare și violente în care i se arătase viața pînă acum și stinge bucuria și fericirea de a trăi. Durerile „vieții dela țară" își varsă tînguirea în cîntecele celor pe care-i văzuse poetul pînă acum numai în veseliile kermeselor, se răsfrînge în frumusețea cîmpiilor, în tristețea amurgurilor, în freamătul frunzișului și înfiorarea vîntului de sară, viziuni fantastice ce întrupeaza durerea sufletului lui și durerea omenirii întregi și-i bîntue sufletul ca niște vedenii cumplite din împărăția de dincolo de cugetarea sănătoasă, din împărăția fioroasă a nebuniei. Versurile lui, turnate într'o formă atît de suggestivă și de intensă ca putere de expresiune, te urmăresc multă vreme dupăce ai închis volumul cu imaginile lor violente și căderea ritmului regulată la aceleași intervale, ca o idee ce te stăpînește și te obsedează cu puterea unei halucinații. În poemele din *Les Apparus dans mes chemins* străfulgeră, în tablouri întunecate și pline de groază, viziunile tragice și dureroase ale *„celui din zare"*, care, sfășiat de dorinți, plin de groază pentru el însuși, aleargă pe drumuri sterpe printre stînci spre altă viață și alte chinuri noi. „Cel ce știe" cu privirea ascuțită și neliniștită pentrucă a căutat atîta vreme să pătrundă întunerecul și „Cel ce se rîdică din neant", „regele putreziciunilor" ironia nimicniciei omenești, a putreziciunii stăpînitoare peste toate ce așteaptă acolo în împărăția mormintelor...

Necunoscutul, îndoiala, taina veșnică ce ne înconjoară se răsfring cu spaimă în aceste splendide și ciudate viziuni, chinuitoare ca vedenii din visele de boală și de nebunie. Sufletul patriei flamande, acel suflet viguros și plin de sevă nu se dă învins însă, el reușește să însenineze frigurile aceste ale răzvrătirii și îndoelii în *Les Heures claires* (1896). Veselia fizică din primele poeme, caș groaza bolnavă din *Les Apparus dans mes chemins*, se revarsă în versuri pline de o bucurie calmă și ideală cu mîngîerea Ertării, a Dragostei și a Sacrificiului. Și dacă Verhaeren rămîne în celelalte poeme acelaș suflet deschis la simpatia pentru durere, dacă bucuria calmă nu ne arată decît rar pe ici pe colo în versurile sale, ce nu răsfrîng bine și cu putere decît tragicul realității, totuși puterea sa de viziune nu mai răsfrînge spaima în acele groaznice halucinațiuni din poemele pre

Digitized by Google

cedente, ci haina măreaţă, imagina violentă îmbracă ideile, sintezele sale sociale, dă expresie materială, realitate artistică unor sentimente şi concepte, pe care epoca noastră nu le-a exprimat încă decît prin limbajul abstract al filozofiei şi sociologiei.

Această faţă nouă a talentului său e în volumul *Villages illusoires* (1899). Viaţa din cîmpiile Escautului, cu pescarii, morarii şi lucrătorii ei, e fondul acestor versuri. Dar chipul lor, gesturile obişnuite cu care trăesc nu răsfrîng numai viaţa lor proprie, greutăţile cu care fiecare-şi duce povara, ele se schimbă în viziuni puternice ce *însamnă toată durerea* cu care trăesc aceşti umiliţi din cîmpiile întinse. Ideile şi sentimentele puternice ale poetului se încarnează în ele şi ele devin *mitul vremilor în care trăim*, haina strălucitoare de artă ce îmbracă sinteza vieţii celor ce luptă din greu pentru a realiza spectacolul acesta al vieţii din care-şi iau hrana dispreţuitorii partizani ai nietzscheismului şi ai artei pentru artă :

Le passeur d'eau, les bras tombants,
s'affaisse morne sur son banc,
les reins rompus de vains efforts...
. . . . . .
Les fenêtres et les cadrans
avec des yeux béats et grands
constatèrent sa ruine d'ardeur,
Mais le tenace et vieux passeur
garda pour Dieu sait quand
le roseau vert entre les dents.

Sau acel împletitor de frînghii, ce pare că trage din orizonturile îndepărtate infinitul vremilor şi al spaţiului, lumina ce joacă în firile lor de cînepă, şi acel ferar, ce lucrează mereu de ani şi ani de zile aruncînd în foc durerea, răzvrătirea, pornirea şi miniile sufletului său, din care va făuri cîndva strălucirea ţelului şi a fulgerului... Şi toţi acei nenorociţi, ce ca pescarii de pe malul apei, stau aplecaţi mereu spre năvodul în care pescuesc micile lor mizerii, chinuri, remuşcări şi boale uitînd

Qu'il est au firmament
Attirantes comme l'aimant
Des étoiles prodigieuses !...

Pentru a-i face să-şi întoarcă privirile spre această stea minunată se dovoteză el şi în activitatea lui socială, căutînd să fondeze cu Vanderwelde şi Eekhoud la Casa Poporului din Bruxelles o secţiune de artă în care să facă educarea poporului, la 1892, şi acestor preocupări corespunde admirabila sa trilogie *Campagnes hallucinées*, *Les Villes tentaculaires* şi les *Aubes*.

Oraşul se ridică la răscrucea tuturor drumurilor ce vin de la ţară, cu luminile lui extravagante şi înecate în fum, el atrage „comme un colosal et nocturne espoir" cu puterea neînvinsă a unei fericiri amăgitoare pe cei ce n'au nimic : „les buveurs de

Digitized by Google

pluie, lécheurs de vent, fumeurs de brume".... Cîmpiile, ogoarele și satele rămîn pustii înecate în tăcere și singurătate, la kermese nu joacă decît cîțiva nebuni în sunetul unei flașnete hodorogite, mizeria a alungat veselia, și ogorul zace înțelenit, pe cînd nenorociții săteni zdrențuiți, cu privirile rătăcite, se îndreaptă spre orașul îndepărtat purtînd atîrnate de toiag bocceluțele vărgate: „le linge usé de leur espoir". Au ajuns la țelul călătoriei lor, orașul, dar apariția strălucitoare și vrăjită din depărtare s'a șters. Pe piețe se mai ridică încă statuele, *Soldatului*, *Călugărului*, *Burghezului* și Apostolului cu gesturile lor convenționale și protectoare; în jurul lor însă e infernul unde se frămîntă poftele neînfrînate de bani, patimile josnice, dorințele hîlpave, spaime și gînduri de omor, sub aparența unei străluciri amăgitoare se tîrăsc trupuri istovite de desfriu și lipsuri, suflete josnice rătăcite în împărăția mașinelor

Des mâchoirs d'acier mordent et fument ;
de grands marteaux monumentaux
broient les blocs d'or sur des enclumes,
et dans un coin s'illuminent des fontes
en brasiers tors et effrenés qu'on dompte

și în acest haos, în mulțimea aceasta ce se rostogolește într'o pornire nebună spre bănci, localuri de desfriu, fabrici și catedrale, se frămîntă sufletul omenirii în durerea muncii și a lipsei, indeferent și rece pentru cele patru stoluri, simbolurile visurilor de odinioară. Dar în această frămîntare se plămădește *visul cel nou* din „Ideile" ce plutesc luminoase și imateriale deasupra haosului orașelor.

In *Les Aubes* toate forțele dezlănțuite în acest haos se zbuciumă, se ciocnesc și prăbușesc în neant orașul, curățind murdăriile și josniciile vieții de azi, pentruca să răsară apoi zorile vieții noi, nesigure încă în închegarea visului nou, ca orice lumină de zori, dar, tocmai pentru asta, mai frumoase și mai poetice....

O lumină nouă răsare în sufletul poetului din clipa în care durerea lui devine durerea milei, și simbolul său întrupează aspirații largi și înalte. El se resemnează și primește viața în dureroasa și tragica ei luptă, lipsită de bucuria în care se încrezuse atît de copilărește în tinerețe și a cării stingere îl aruncase odinioară în desnădejdea și spaimele îndoelii:

La joie helas! est au delà de l'âme humaine.
Les mains les plus hautes n'ont arraché que plumes
à cet oiseau qui vole en tourbillons d'écume
avec son ombre seule à fleur de nos domaines!...

(*Visages de la vie 1899*)

Filosofia lui se însenînează cu cît concepția lui despre viață devine mai largă, cu cît simpatia lui îmbrățișează mai mult din

Digitized by Google

manifestările ei. Viziunile puternice, violente ce păreau că-l stăpinesc, ținînd o aparență de neregulă și exagerare bolnăvicioasă operelor sale în care-și răsfrîngea numai propria lui durere, se desciplinează, devin o forță sub controlul rațiunii, se întrupează în opere de o artă originală și puternică, care răsfrînge cugetări înalte și simțiri adînci, în imagini mărețe, în strigăte de durere nesfîrșită izvorîte parcă din glasul omenirii în luptă cu Destinul[1]).

Opera lui e epopeia vremilor noastre ce răsfrînge și concepția noastră despre viață, realizează sinteza vieții universale cu miile de forțe pe care le pune în mișcare pentru a se transforma, a deveni, a crea (mai ales în Forces tumultueuses), durerea cu care se realizează în omenire această viață precum și partea ce o luăm la durerea din jurul nostru, puterea cu care se răsfrînge sufletul mulțimii în sufletul modern, suferința și sforțarea cu care năzuește acest suflet colectiv, social spre o formă nouă de adaptare spre alte visuri și idealuri noi.

Simpatia, adînca și de veacuri țesuta legătură dintre viețile ce trăesc alături, într'o comună sforțare și durere pentru realizarea acestei tainice puteri de viață ce se agită în noi, ne cucerește tot mai mult. Drepturile *„mulțimii"* se întind pe neștiute, pe nesimțite chiar în sufletele mîndre ale individualiștilor înveterați ce o hulesc și o disprețuesc. Ea bîntue mentalitatea modernă, ne urmărește, ne obsedează, se impune meditațiunilor noastre filozofice, înviorează simțimintele obosite de veșnica îndoială cu care se realizează cunoștința și ca un nou „Fontaine de Juvence" reîntărește arta, care dezamăgită de încercările zadarnice spre idealul absurd și obscurantist al „artei pentru artă", se întoarce spre ea căutînd să răsfrîngă viața ei bogată.

Caracteristică în această privință e opera lui Stuart Murril. Cîtă vreme sufletul său duios și melancolic s'a trudit să făurească versuri în care să se realizeze acea faimoasă „artă pentru artă", pentru care s'au războit atîția critici și literați, el n'a dat decît opere curioase, artificiale și sterpe. El n'a izbutit decît să îngrămădească aur, sidef, purpură, rubin și marmoră, în fulgerări și străluciri orbitoare, în poemele sale „Les Fastes" și o imensă plictiseală în sufletul cititorului, ce nu poate resimți decît doar mirare pentru sforțările și „les tours de force" pe care acest artist le săvîrșește în dragostea artei, falșificîndu-și și talentul și gustul publicului cititor.

Adevăratul poet nu s'a dezvăluit decît atunci cînd s'a hotărît în fine să fie el în ciuda esteților și a artei pentru artă. Din sufletul său larg deschis acum la durerea milei, din simpatia arzătoare cu care se'ndreaptă el spre cei ce sufăr, izvorăște o cîntare în care palpită o inspirație adevărată, largă și calmă, un vers, a cărui formă desăvîrșită, dar simplă, nu mai sună de zingănitul aurului, a săbiilor și vorbelor rare și ciudate, poetul nu a mai căutat idealul său în „artă pentru artă", în vise pline de deșertăciune :

---

1) A. Beaunier. Poésie nouvelle.

Digitized by Google

Reviens ô toi, des cavalcades et des batailles,
Et laisse choir tes étendards en loques dans le crépuscule:
Tu es las, ce soir de la guerre et des représailles
Et de la hache du bourreau *que le sang des pauvres macule*

Versurile din „Les quatre saisons" sînt scoase din sufletul său şi accentele lor adînci răsună în sufletul cititorului, poezia lui nimereşte puterea de emoţie şi de artă a poeziei adevărate.

Concepţia sufletului omenesc ca una din manifestările puterii de viaţă din univers, în armonie cu tot ce viază în jurul său, e concepţia poeziei moderne în genere în operele cele mai disparate ca culoare poetică. La Stuart Murril ea devine un fel de panteism, acelaş suflet palpită în toate, şi sufletul omului cu sufletul lucrurilor e într'o veşnică şi caldă înfrăţire; durerea, mizeria se ivesc atunci cînd omul uită şi calcă în picioare aceste legături primordiale şi veşnice între sufletul lui şi natura. Fericirea nu se găseşte decît în sînul ei, în viaţa calmă şi simplă dela ţară. Poetul ştie unde e locul tainic în care îşi poate realiza visul său de fericire simplă şi liniştită, dar nimănui nu-i e îngăduit să se închidă în cetatea egoismului. In raiul dragostei şi al fericirii te opreşte o clipă să-ţi împrospătezi puterile şi apoi ia-ţi toiagul şi pleacă mai departe, pe drumul greu al vieţii, pentruca să izbîndeşti pe pămînt împărăţia păcii şi a „iubirii":

Nous ne connaîtrons plus les tristes maisons
Dont, le soir, les miroirs sont pleins de trahisons.

Et tandis qu'étranglée aux mille poings du sort
La Ville hurlera, louve ou chienne, à la mort
Nous rêverons tout bas, saisis d'un peu de crainte
Et n'osant, pour agir, délacer notre étreinte

A ce petit jardin tout parfumé de fleurs,
Dont la porte était close aux passantes en pleurs
Jusqu' au soir saint ou nous sûmes, sans plus de doute,
***Que l' esprit du Seigneur s'avançait sur la route*!**

Durerea milei care tremură în sufletul poetului şi-l alungă din locaşul fericirii, grija de a trăi după idealul său de înaltă şi curată simpatie şi pentru uşurarea suferinţei din jurul său, dă o mare putere democratică poeziei sale senine şi adeseori duioasă. Forma versului de o frumuseţă gravă, biblică zice Beaunier, poate să exprime în acelaş timp bucuria vieţii adevărate, gîndirea plină de amărăciune „că pretutindeni e luptă" şi nobila voinţă de a revărsa în omenire gîndul păcii şi al înfrăţirii. Cît de departe sînt aceste versuri oglinda unui suflet deosebit, generos şi plin de umanitarism, de încercările falşe şi artificiale în care poetul şi-a sacrificat talentul şi-a înăbuşit sufletul nobil, pentru a servi o concepţie de artă absurdă şi antiumană!..

Din acelaş izvor de caldă simpatie îşi ia caracterul, viaţa. originalitatea şi opera lui M. Maeterlinck.

Digitized by Google

Evoluția operei lui Maeterlinck e aproape aceiași ca a lui Verhaeren. Atît doar că cîntarea lui nu începe cu imnurile de veselie și bucurie ale unei vieți în plină înflorire, ca acele din Les Flammandes. Sufletul său chinuit lîncezește izolat de lume și viață în sera caldă și artificială a „Artei pentru artă", dar viața de care el s'a dezlipit îl urmărește în singurătatea lui și se răsfrînge prin geamurile serii, în visarea-i plină de urît, deformată în vedenii înfrigurate de boală, într'o fantasmagorie de păuni albi ce păşesc agale spre locul nemişcat sub cerul fără soare, sau în imagini ciudate de plante ostenite cu frunze late lăsate în jos, cu flori de nufăr galbăn și fără vlagă, ca visele izvorîte din urîtul și lincezeala sufletului său, sau în alegorii de o subtilitate bolnăvicioasă și plină de turburare, cu cînii galbeni ai păcatului, hainele urii și leul măreț al dragostei, pe dinaintea cărora trec *„oile ispitei". (Serres chaudes* 1889)...

Incetul cu încetul sufletul acesta turbure se limpezește pînă ce ajunge la senina și măreața filosofie din *La Vie des Abeilles*. Din această turburare însă i-a rămas, plutind pretutindeni în opera sa, simțul ascuțit al misterului, tendința de a privi viața cu mirare și spaimă, tendința spre misticism: certitudinea e numai în misticism, căci adevărurile mistice au asupra adevărurilor ordinare un privilegiu ciudat: „Nu mor și nu îmbătrînesc" zice el. Filosofia aceasta indicată abia în „Princesse Maleine" (1896) se precizează în operele „les Aveugles", „les Sept Princesses", „Pelleas et Melisande", „les Trois Petits Drames" și în acea culegere de studii și reflecții „Le Trésor des humbles" (1896) în care Maeterlinck motivează și justifică filosofia sa, filosofia spre care tinde epoca sa. Adevăratul eu nu e acel ce se manifestă în ideile și simțimintele clare, conștiente. Esența lui intimă, adevărata lui activitate izvorăște din inconștient. De aceia ființile simple, ce ascultă de pornirile acestc din adîncul ființii lor intime, sînt mai aproape de adevăr, în spontaneitatea lor de ființi primitive, decît cei ce lucrează numai după rațiunea conștientă. Femeile în specie, zice el, par a fi păstrat legături tainice cu puterile primitive: „Elle savent des choses que nous ne savons pas. ....Et c'est par elles que malgré les envahissements de la raison discursive, s'est conservé sur terre le sens mystique". Revărsată în imagini clare și conștiente viața sufletească se falșifică, nu mai e imaginea exactă a acelui *„nu știu ce"* din care s'a născut, mai ales însă o falșifică vorbele. Sufletul adevărat e în tăcere, și prin tăcere se comunică stările sufletești ce încearcă în zădar să se realizese în vorbe. Taina e deci în sufletul omului și în legătura lui cu evenimentele. „Aujourd'hui, zice Maeterlinck, l'idée du Destin se réveille". Destinul nu exclude posibilitatea științii, perfecționarea cunoștinții noastre despre cele ce sînt, dar cu cît cunoștința își mărește domeniul cu atît se mărește și împărăția tainii și a neexplicabilului în jurul nostru. Destinul e taina nedezlegată ce învălue întîmplările din viața omului.

Digitized by Google

In faţa destinului şi a tainei sufletului se cuvine să ne minunăm şi să ne umilim, căci numai astfel vom privi viaţa aşa cum e şi atunci ea ne va apărea caşicînd am fi în puterea unor forţe ciudate ce ar sta în legătură cu întîmplările. Întîmplările înseşi se vor realiza anume pentru fiecare suflet, şi ele se presimt de cei ce sînt atenţi la uşoarele zgomote cu care se anunţă ele sufletului.

Privită astfel viaţa e mult mai bogată şi probabil mult mai aproape de adevăr decît redusă în mod arbitrar la cele cîteva percepţii clare ce sînt pentru făuritorii de sisteme realitatea... Din această concepţie filozofică îşi scoate el estetica şi în special estetica teatrului său. Teatrul, zice el, e în urmă faţă de evoluţia sufletului modern, căci autorii dramatici pun tot interesul dramei în anecdotele pe care le reproduce ea. În realitate nu întîmplările mari sînt cele mai grave, în viaţa omului, ci acele ce se petrec în tăcerea, taina şi adîncurile sufletului. Deci trebue pentru a le realiza altă-ceva decît gesturi mari şi potop de vorbe, asasinate şi întîmplări grozave. La cei ce se pretind psihologi şi studiază caracterele, drama e iarăşi falşă, căci psihologia lor e rudimentară şi se reduce la cîteva fenomene conştiente. Deosebirea dintre Racine şi Shakespeare de pildă e tocmai în aceia că personajele lui Racine nu se înţeleg decît din cele ce exprimă, căci, dacă ar tăcea, tăcerea lor nu ar însemna nimic şi ele nu ar mai exista, pe cînd toată frumuseţa dramelor lui Shakespeare nu rezidă în întîmplările violente şi ca străine de drama înseşi, ci în cuvintele pline de un înţeles tainic, ce deschid perspective neaşteptate asupra vieţii şi soartei omeneşti. În aceste vorbe se răsfrînge poezia invizibilului, emoţia măreaţă a infinitului ce învăluc pretutindeni cugetarea omenească, căci ele adeseori sînt nefolositoare în desfăşurarea acţiunii şi totuşi dau valoarea operei de artă. După Princesse Maleine subiectul dramelor sale nu va mai fi întîmplarea cutărui sau cutărui erou, ci drama însăşi a Vieţii şi a Soartei.

În armonie cu această concepţie sînt şi concepţiunile lui etnice, aşa de frumos redată în la Sagesse et la Destinée (1898), un fel de manual de morală mistică.

Înţelepciunea, zice el, nu poate izvorî numai din raţiune, fiindcă omul nu e numai fiinţă rezonabilă, căci faptele noastre bune, cugetările înalte, îşi au de multe ori obîrşia în partea sufletului pe care n'o putem nici cunoaşte, nici explica. Şi totuşi, de şi caută să pue în conştiinţa morală simţimîntul necunoscutului, şi al misterului, în armonie însă cu aceste tendinţi soluţiunile sale etnice sînt pozitive, căci el priveşte ca cea mai gravă şi mai dăunătoare eroare acea de a clădi şi făuri sisteme ce nu au ca bază cunoştinţa solidă şi temeinică a realităţii. El nu admite supra-naturalul, minunea unei lumi ce ar exista în afară de lumea noastră, ci vrea să deschidem ochii asupra celor ce se petrec în viaţă, asupra întîmplărilor care ne apar ca foarte naturale şi care în realitate sînt stranii şi supranaturale, vrea să deştepte în

Digitized by Google

conştiinţă simţul tainei care există şi are aceleaşi drepturi la interesul nostru caşi cunoscutul, realitatea din domeniul cunoscibilului. Pozitivismul categoric ce înlătură taina şi necunoscutul, caşi credinţa religioasă care ne opreşte de a le cerceta, sînt deopotrivă greşite, unul fiindcă le tăgăduieşte existenţa, alta fiindcă le îndumnezeeşte, şi de greşelile acestea ne va feri studiul, cercetarea ştiinţii. Din cunoaşterea adevărului vom putea cunoaşte şi *ce sîntem* şi *ce trebue să facem*.

Acestea sînt perspectivele noi, ideile şi simţimintele cu care poezia nouă reîntinereşte arta şi inspiraţia poetică.

Din cauza cadrului în care a trebuit se restring subiectul destul de vast al acestui articol, am fost nevoită să trec uşor asupra modificării formei versului, asupra calităţilor estetice ale operelor acestor poeţi noi şi am fost silită să nu mă opresc deloc şi asupra altor poeţi destul de talentaţi, ca Paul Fort, Francis Jammes, Max Elskamp etc., scopul meu fiind mai mult de a desemna în linii mari această nouă mişcare a cugetării şi artei contimporane.

Simbolismul este una din miile de feţe ale spiritului timpului „l'esprit en marche". El reprezintă nobila încercare a spiritului modern de a face din artă expresiunea cea mai desăvîrşită a concepţiunilor despre viaţă şi lume, a aspiraţiunilor şi idealurilor morale cele mai înalte şi mai curate ale timpului în care trăim.

Izabela Sadoveanu

Digitized by Google

COMETA

Comedie în trei acte şi în versuri

ACTUL III

Acţiunea se petrece la D-na Mirea.

O casă la ţară, cu terasă şi un balcon îmbrăcat în vreji de trandafiri. Balconul dă spre o grădină cu alei, care se prelungesc pe planul întâi şi în fund. La marginea scării, de-oparte şi de alta, leandri înfloriţi. Mai încolo bănci de piatră şi straturi de flori. Copaci mari prin care se străvede cerul de noapte.

La ridicarea cortinei toată societatea e în aşteptarea Cometei: singură Roro, supt un lampadar, stă izolată şi citeşte.

Scena 1

RORO, TANŢA, CLEO, LUCICA, NINETA, COLUM, PRALEA, RUDI.

CLEO

Relâche şi 'n astă seară!

PRALEA

Cum?.... Se 'nnorează iar?

LUCICA

Iar a lăsat cortina divinul impresar?

COLUM

De ce n'aveţi răbdare?

RUDI

Eu nu sînt noctambul
Ca dumneata....

CLEO

Ieri noapte am aşteptat destul....

Digitized by Google

TANŢA

Eu nu ştiu, dar ai spune c'o face întradins....

COLUM

Ieri noapte-abia plecaseţi şi norii s'au desprins
Şi-a răsărit deodată acolo, între brazi...

NINETA

Eu una, mi se pare c'o să renunţ şi azi...
Prea 'şi bate joc de public...

PRALEA

Conjur'o tu, poete!

TANŢA

Roro! tu pui pe goană sărmanele comete....

LUCICA

Roro-i de vină numai!

NINETA

De asta nu apare!

CLEO

Aşa-i!... ca bietul Tity...

PRALEA

Dar ce s'o fi făcut?

COLUM

L'am întîlnit odată... Era cam abătut
Şi îmi spunea că pleacă....

TANŢA

Cum? Fără nici un gest?
Făr' să depun' o cartă?

COLUM

Vorbea de Hamerfest,
De fiorduri şi gheţare, de nordice minuni,
De noaptea care ţine într'una şase luni,
De pinguini, de Ibsen, de ursul alb feroce,
De vesta ce-o să-şi facă din pielea unei foce,
Că nu mai merge-aicea cu traiul monoton,
Şi pleacă deci să moară ca cetăţean lapon.

TANŢA

Şi a plecat?

Digitized by Google

RUDI

E 'n stare nebunul!

PRALEA

Ce păcat!
Era așa de vesel!

RUDI

Ei ași! Un desperat!
Un om ce n'are 'ntr'însul nimica.... Un smintit
Ce 'și bate joc de toate, c'un rîs nesuferit
Rînjind ca o reclamă expusă de-un dentist....

COLUM

(cu căldură)

Eu cred că, dimpotrivă, în fond e un artist,
Un suflet ce vibrează adesea mai profund,
Mai sincer decît alții..... că 'ntr'însul se ascund
Simțiri mai delicate, mai gingașe, mai rare,
Ce parcă se sfiește să le rostească tare,
Că-i un poet din fire, ce nedeprins să scrie.
Ca un Nabab aruncă imensa-i bogăție
In daruri de cuvinte și glume sclipitoare....

RUDI

Lăsați-mă în pace!... Ce? Parcă-i lucru mare
Să 'nșiri mereu la vorbe, fără vre-un scop anume?
Și chiar artist să fie! Ce face el pe lume?....

PRALEA

(furios, către *Rudi*)

Știi dumneata ce-i lutul, un vers sau o coloare?
Știi ce-i să dai o formă simțirii ce te doare?
Ți-ai dat vreodată samă ce însemnează artă?
Cum îți permiți atuncea, mă rog?

RUDI

(înțepat)

Mă rog, mă iartă!
Dar ce-are-a face arta cu micul meu erou?

PRALEA

(se ridică furios; în momentul acesta intră D-nele *Mirea* și *Gubin*).

Digitized by Google

Scena II

ACEIAŞI. D-na MIREA şi D na GUBIN

PRALEA

Dă-mi voe, ce-are-a face?...

D-na GUBIN

(căutnd spre cer)

Ei, cum stăm? Ce mai nou?

D-na MIREA

(acelaş joc)

A apărut vecina?.... Da' scumpă-i la vedere!

PRALEA

(cu mînile la spate, se plimbă furios)

D-na GUBIN

Dar ce-are domnu' Pralea?

RUDI

Ce are?.... N'are bere!

PRALEA

(impăcat, rizînd)

Aici ai nimerit-o! E drept că n'o reneg,
Şi-o am în mare stimă.... dar totuşi, nu 'nţeleg
Ce are-a face berea cu ce vroiam să spun.
In lume fantazia-i un dar puţin comun
Şi trebue-admirată... Ce'mi pasă că nu scrie,
Cînd poate să arunce puţină poezie
In lumea asta plină de sportsmeni, cum e domnul...

(arătînd pe Rudi)

RUDI

S'a supărat maestrul!...

D-na MIREA

(întrerupînd)

Dar nu găsiţi că somnul
Işi are şi el rostul?.. Se vede c'aţi uitat
Excursia de mîne...

TANŢA

Nu, eu am renunţat...
Eu ţin să văd cometa cu ori ce preţ...

CLEO, LUCICA, NINETA

Şi noi!

Digitized by Google

RORO

(ridicînd ochii de pe carte)

Lăsați că peste-un secol se'ntoarce ea 'napoi!

NINETA

Noi azi o vrem!

TOATE

(ca la teatru)

Cometa!

D-na MIREA

Ei bine, dar e nor
Și e cam frig... Pe mine m'a prins ca un fior...

D-na GUBIN

Da, 's reci nopțile-acuma... Hai să intrăm în casă...
Poftim, domnule Pralea... Dă'mi brațu-așa, și lasă...
Știm noi cum sînt artiștii... îi știm noi cum s'aprind
Pentru-o nimică toată și ce greu se deprind
Cu lumea... Pentru-o vorbă înalță baricade!
Alecsandri sărmanul...

NINETA

(imitînd-o, către *Colum*)

Ce suflet cum se cade!

RUDI

Nici vorbă! Niște îngeri artiștii... cui o spui?

CLEO

Nici morți nu scapi de dînșii că se prefac statui!

D-na MIREA

Hai, fetelor, că-i rece... Roro, nu vii?

RORO

(ridicînd ochii de pe carte)

Acum!

Să'mi isprăvesc pasajul...

D-na MIREA

Hai!

(Toți pornesc spre ușa salonului, afară de Roro, care oprește pe Colum în treacăt)

RORO

Domnule Colum!

Digitized by Google

Scena III

RORO, COLUM

RORO

O vorbă...

COLUM

Domnişoară...

RORO

E-adevărat ce-ai spus?

COLUM

De cine ?

RORO

(încurcată)

A, de nimeni... (schimbînd vorba şi arătînd cerul).
Uite-o rachetă sus
Cum îşi descrie arcul !... Şi alta... E-o splendoare !

COLUM

Da,—e-anotimpul ploii de stele căzătoare !

RORO

(reluînd fraza de mai nainte)

Şi... a plecat ? (încurcată din nou, arată cerul)
A treia !

COLUM

(zîmbind)

Am înţeles acum
De cine este vorba !

RORO

Da, domnule Colum !
Te ştiu că-mi eşti prieten...

COLUM

(mişcat se face că se uită şi el la cer)
Priveşte încă una !

RORO

Să le lăsăm... Prieteni am fost întotdeauna...
Deci nu 'ntreba nimica şi spune'mi : a plecat ?

COLUM

Da.

Digitized by Google

RORO

(după o pauză)

Mulţămesc... Atuncea, era adevărat...

(pauza)

La revedere dară...

(îi întinde mîna)

COLUM

Mîni iarăşi va fi soare!

RORO

Nu... eu rămîn cu ploaia de stele căzătoare!...

(Colum pleacă).

Scena IV

RORO apoi TITY

RORO

(rămîne pe gînduri un moment, apoi încearcă să citească. Un colţ de cer întunecat se deschide, luminînd balconul şi o parte din grădină. După un timp se aud de departe acordurile unei ghitare. *Roro* tresare şi ascultă. Crede întîi că vin din casă şi se uită într'acolo, apoi se întoarce repede spre balcon, ghitara tace).

Mi s'a părut...

(încearcă să reiee cititul)

TITY

(în vremea asta apare de supt arbori, cu o scară de funie pe umeri, cu o lungă mantie de hidalgo şi cu o ghitară. Se uită şi vede pe *Roro*, îşi ia o atitudine de amorez romantic şi zdrîngăne ghitara).

RORO

(tresărind se pleacă pe rampă uimită, scăpînd cartea din mînă)

TITY

(îşi dă bereta pe ceafă, şi prinzînd un acord, începe:)

Aicea iat'o casă
Şi iată şi-un balcon.
Şi luna-i radioasă
Pe-al cerului plafon:
Arată-te, frumoasă,
Şi vin-o pe balcon!

(zdrîngăne ghitara)

RORO

(se apleacă din nou şi rîde)

Ce-i asta?

Digitized by Google

TITY

(continuînd serenada, grav)

Mi-ai spus s'aduc ghitara
Şi iată, m'am supus !
Mi-am procurat şi scara
Să urc pe ziduri, sus, —

(Un gest larg)

Romantică e sara
Şi toate's cum mi-ai spus !

RORO

(rizînd cu hohot)

Vai, Doamne, ce nebun !

TITY

(zdrîngănind cu *brio*)

M'am travestit, priveşte
In mîndru trubadur,
Nici manta nu'mi lipseşte :
Admir-o, te conjur !
Nimic nu mă opreşte
Ca inima să'ţi fur !

(zdrîngăne cu furie)

RORO

(abia ţinîndu-se de rîs, ia un trandafir din păr şi-aruncă'n el.)

Taci că te-aude lumea...

TITY

(întinde ghitara şi prinde trandafirul. Inspirat :)

Ei, lasă-mă să spun...
Nu-i gata serenada...

(continuînd :)

E ora cînd am brio,
Las' să mă manifest,
Că de nu vrei, adio !
Plec iar la Hamerfest !

(Mai zdrîngăne odată ghitara şi se uită la Roro, mîndru)

Şi atîta..

RORO

(rizînd)

Vino sus
Şi te prezintă mamei...

TITY

A, nu's deloc dispus...
Laponul nu admite astfel de etichete...

Digitized by Google

RORO

Să fi rămas acolo...

TITY

(amenințător, gata să reînceapă)

Anunț alte cuplete!

RORO

A... nu! Destul! Dar spuneți, vă rog, de cînd în țară?

TITY

(pregătindu-se din nou)

Ghitara mea...

RORO

Mă supăr... Surdină la ghitară!

TITY

De va tăcea ghitara, atuncea eu voiu plînge...
Dar mă supun... Privește!

(așezînd ghitara pe bancă)

Și ca un strop de sînge

(lăsînd trandafirul se cadă ușor pe strune)

Pe coarde drept surdină rămîne trandafirul...

RORO

Mi-e teamă iar de-o criză... Se'ntoarce iar delirul?

(indicînd trandafirul de pe ghitară)

Redă-mi-l! (se pleacă peste balustrada balconului)

TITY

(acoperindu-și ghitara cu brațul)

Nu se poate!

RORO

(coborînd cîteva trepte)

Ba da!

TITY

(ridicînd trandafirul de pe ghitara care vibrează)

E-al meu de-acum!
S'a îmbibat de sunet suavul lui parfum
Și cîntă toată floarea din suta ei de foi...
Sonoră cîntă floarea...

(duce trandafirul la gură)

Digitized by Google

RORO

(alergînd spre dînsul)

Nu... dă-mi-l înapoi!

(întinde mîna să apuce trandafirul. *Tity* se apără şi în luptă floarea se scutură.)

TITY

(consternat)

Vezi ce-ai făcut?... Acuma nu-i nici al dumitale
Şi nici al nimănuia...

RORO

(consternată)

Sărmanele petale!

(cearcă să adune petalele de jos, dar se opreşte cu resemnare)

Ce-i scuturat odată nu mai re'nvie iar!

TITY

(privind melancolic la cotorul fără foi)

Dar aruncat, ce-i dreptul... oricum, era un dar!

RORO

(mişcată)

Îţi pare rău?...

TITY

(dă din cap afirmativ)

RORO

Şi mie...

TITY

(brusc)

Roro!

RORO

Da! mi-eşti drag!
Mi-eşti drag cît nu'ţi închipui, laponul meu pribeag!
Mi-ai fost întotdeauna, şi mai de mult, şi azi
Şi fără de ghitară, şi cu... Şi poţi să'mi cazi,
De crezi că se cuvine, chiar şi 'n genunchi acuma...

TITY

Roro, de-i iar o glumă, hotare are gluma
Şi inimile noastre puteri ce's măsurate....
Mi-e frică...

RORO

Fericirea pe slabi îi înspăimîntă!
Ei, să te văd acuma!... Ia harfa ta şi cîntă!

(îi întinde ghitara)

Digitized by Google

TITY

Surdină la ghitară!

RORO

(trezind un acord)

Cum? Nu sîntem de-acord?
Ce? S'a 'ndreptat busola din nou spre polul nord?

TITY

Roro, mi-e frică totuși de-atîta fericire....

RORO

Copil ce ești! Ascultă! Intreaga mea iubire
O ai! Auzi? Intreagă! Și'mi dau prea bine seamă
Cît prețuești, de-aceia, vezi, mie nu mi-e teamă!

TITY

(reluîndu'și veselia)

Ghitara!... Dă'mi ghitara atunci,—și-o sărutare!

RORO

Nu.... să lăsăm ghitara, și pentru rest—răbdare!
Ghitara 'ntre relicvii vom pune-o într'un cui,
Și-acum sărmana floare adună-mi-o s'o pui
In cutioara asta, petală cu petală....

(*Tity* adună foile de jos și i le dă, *Roro* le pune în ghitară).

Să stea drept mărturie în viața conjugală
Cum într'un scrin închise stau primele scrisori...
Așa, acum ghitara-i mormîntul unei flori...
S'o respectăm...

TITY

Și dacă, tîrziu, între-amîndoi,
S'a declara vreodată iar starea de războiu,
Eu voiu lua ghitara, și ceasul de acum,
Trezit ca printr'un farmec de anticul parfum,
Ne-a sfătui mai bine ca interpreții legii:
In loc de paragrafe, cu două-trei arpègii
Voiu readuce 'n casă pierduta armonie....

(schimbînd tonul și ridicînd mantaua)

Dar cu mantaua asta ce facem?...

RORO

Panoplie!
Și scara, și mantaua... Să le-atîrnăm pe toate!
Și luna....

TITY

Da, și luna...

Digitized by Google

RORO

Păcat că nu se poate
S'o punem ca *ex-voto*....

TITY

Roro!.... şi tot decorul
Acestei nopţi în care eu, pseudozburătorul,
Modernizat cu totul, am apărut pe scenă,
Trezind florile 'n straturi cu-a mantei mele trenă,
Tot ce trăeşte 'n colţul acesta de natură
Să nu-l lăsăm să piară.... Vezi, ce frumos e cerul!
Ca 'ntr'un *Kodak* în suflet noi să-i furăm misterul
Şi să-l păstrăm de-apururi în camera-i obscură....

RORO

Nu mă opun....

TITY

(grav)

Atuncea nu mai mişca....

(Se apropie, şi cu gesturi exagerate de fotograf)

Iar eu...
Profit!.... Şi-acum.... **(o sărută)**

RORO

(surprinsă)

Ce-i asta?

TITY

(rizînd)

Un prim instantaneu!

RORO

Nu eşti serios! Nu-i bine... De ce nu ai răbdare?
Nu ştii că fericirea-i sporită de-aşteptare?
Că'n stăruinţă-i poate mai multă fericire,
Şi mai frumos e drumul ce duce la iubire
Decît iubirea însăşi, de multe ori...

TITY

Admis!
Dar vream să mă asigur întăi de nu-i un vis....
Căci am visat atîta... Dac'aş fi fost Colum,
Aş fi putut, desigur, să scriu, nu un volum,
Ci o bibliotecă cu-a mele jeremiade....
Dac'ar fi fost ca mine acolo unde cade
Zăpada şi e cronic amurgul, unde renul
Cel iute de picioare înlocueşte trenul,
Acolo unde cerul pe faţa lui cea pală

Digitized by Google

Își pune roșii farduri de-auroră boreală,
Schimbînd mereu costume, întocmai ca Fregoli,
Făcînd să joace acul magnetic al busolii
Ca 'ntr'un *delirium tremens*,—dac'ar fi fost acolo
S'audă asprul crivăț gemînd lugubru-i solo.
Cu gîndurile'mi negre și triste și amare
Ar fi 'mpletit un ciclu de cîntece polare
Să plîngă toți Laponii ca streșinele vara....

RORO

Dar ce-ai căutat p'acolo?...

TITY

Crezi c'am lăsat eu țara
Așa, de bună voe?.... Și-am părăsit eu tot
Ca să urmez o cură de emulsiune Scott
La obîrșie însăși?.... Nu.... M'am expatriat
Ca să te uit, și totuși degeaba am plecat...
Am suferit atîta, Roro, de vrei să'ți spun,
Incît acuma dacă mă port ca un nebun,
E că o fericire prea mare covîrșește
Simțirea omenească...

RORO

Dar eu!...

TITY

Și tu?...

RORO

Firește!

(Se așază amîndoi pe bancă, *Tity* îi ia mîna).

RORO

(liniștit)

Intăi nu mi-am dat seamă deloc.... dar, mai tîrziu,
O întristare vagă, așa fără să știu,
M'a cucerit cu 'ncetul, și-adeseori simțeam
Că cineva lipsește... dar cine?... nu știam...
Pierise parcă verva, și pînă și Colum
Mă plictisea, sărmanul.... Și 'n urmă, nu știu cum,
Mi-am explicat deodată cine lipsea din casă
Și ce era simțirea aceia ne'nțeleasă...

(pauză)

Și de-am ghicit că tu ești, eu n'am mai întrebat,
Dar din minutu-acela, vezi tu, te-am așteptat....

TITY

Roro! Ce farmec are orișice vorbă-a ta!
Eu ceasul ăsta dulce n'o să'l mai pot uita....

Digitized by Google

Ce viorie-i umbra!... Vezi colo un leandru....
Il vezi cum străluceşte?... Ai spune-un policandru
Cu blînde flăcări roze, aprins pentru-o serbare....
Şi 'n scorbura de colo... vezi colo, supt umbrare,
Unde-un painjen meşter hamacul şi-a ţesut,
Cum arde-un strop de rouă ca un diamant pierdut....
N'o să găsim noi ceasul acesta niciodată!
Increde-te în mine, Roro, şi te îmbată,
Să ne prefacem una cu tot ce ne'nconjoară...

(*Roro* se lasă cucerită, plecîndu-şi capul pe umărul lui)

Increde-te în mine, Roro, c'a doua oară
N'o să găsim noi ceasul acesta... Simţi acum
Subtil cum se strecoară supt ramuri un parfum,
De parc'ar trece 'n umbră procesii cu buchete?
Poţi să ghiceşti ca mine, ce floare ni-l trimete?
Inchide ochii...

(*Roro* închide ochii şi aspiră aerul)

Spune!

RORO

Garoafa!

TITY

Nu.

RORO

Verbina?

TITY

Nici ea!

RORO

Nu-i măgheranul?

TITY

Nici el...

RORO

Atunci sulfina...

TITY

Nici!

RORO

Spune-atuncea care?

Digitized by Google

TITY

E crinul! Nu-l simţeşti?
Închide ochii bine... Aşa...

(*Roro* închide ochii. In timpul acesta *Tity* se pleacă şi-o sărută repede).

RORO

(lăsîndu-se îmbrăţişată)

Şiret ce eşti!

(intră Tanţa)

Scena V

Aceiaşi, TANŢA

TANŢA

(intrînd, caută pe *Roro* şi negăsind-o pe terasă, se apleacă peste balustradă şi asistă la scena sărutării. Rămîne uimită un moment, apoi pleacă repede în casă, ca inspirată de-o idee subită, fără să spue un cuvînt).

Scena VI

TITY, RORO, apoi TANŢA, cu tot grupul.

TITY

Ce dulce!....

TANŢA

(intrînd cu un aer misterios, urmată de toţi)

Sst!... Cometa!...

(Toţi îşi îndreaptă privirile către cer, căutînd cometa).

PRALEA

Aş!... farsă!

TANŢA

(din nou întorcîndu-se către grup)

Sst!... Incet!...

(Conduşi de *Tanţa*, se apropie cu toţii de balustradă)

LUCICA

(ridicînd din umeri)

Nu văd nimica...

TANŢA

(arătînd în grădină banca unde stau *Tity* şi *Roro* îmbrăţişaţi).

Iat'o! Şi încă în duet!

(către *Roro* şi *Tity*, tare:)

Nu vă jenaţi!

Digitized by Google

FETELE
(în cor)

Cometa!

RUDI
(din fund, auzind exclamaţia)

In fine!

TITY
(ridicîndu-se, fără să lese pe *Roro* de mînă)

Da! sînt eu...

RORO

Adică noi...

TANŢA

Nici vorbă!

D-na MIREA
(către *Tity*, cu severitate)

Dar bine, domnul meu,
Ce înseamnă?...

TITY

Doamnă...

D-na MIREA

Pardon!

RORO

Te rog. *mamă!*

D-na MIREA

Tu taci!

TITY

Stimată doamnă...

D-na MIREA

Eu cred că se cădea
Ca să-ţi anunţi sosirea cum face lumea toată...

RORO
(rîzînd)

Cometa nu-şi anunţă sosirea niciodată!
Şi-apoi, la urma urmei, noi toţi n'o aşteptam?...
In lipsa celeilalte,
(arătînd pe *Tity*)
eu vă servesc ce am!

Digitized by Google

D-na MIREA
(mustrător)

Roro!

TITY

Iubită doamnă, văd bine că-s greșit...
Dar ce să fac? E poate cam neobișnuit
Să vii la ceasul ăsta și totuși prea firesc
Să se'ntîlnească astfel acei ce se iubesc...
Și eu sînt printre-aceia... La gînduri n'am mai stat
Ci... (arătînd manta și ghitara)
mi-am luat ghitara și manta, și-am plecat
Să-mi cuceresc mireasa...
(arătînd pe *Roro*)
Mireasa e găsită!
Acuma, ce-mi lipsește e mîna ei iubită...
Vă stă'n putere, doamnă, de vreți să nu-mi rămînă
Ca Venera de Milo (indicînd mîna lui *Roro*)
să-mi dați și-această mînă!

(Rîd cu toții. In timpul acesta cerul se luminează în fund și *Cometa*, neobservată de nimeni, apare d'asupra copacilor).

D-na MIREA
(răspunzînd lui *Tity*)

Incet... că despre asta... om descurca-o noi!
Acum, haidem în casă.... (către *Tity* și *Roro*)
Urcați, vă rog, și voi! (Toți rîd)

COLUM
(care-a stat deoparte zărește deodată *Cometa* pe cer)

Stați c'a eșit cometa!

TOȚI
(se uită într'acolo. Exclamații de uimire și admirație. *Tity* se oprește din urcat, pe scară, și se razemă de rampă privind, și ținînd cu un braț pe *Roro*).

D-na GUBIN
(ducîndu-și lorneta la ochi)
Ce splendidă-i, copii!

PRALEA
Zburlită-i!

RORO
Ce mai trenă!

Digitized by Google

TITY

(cu brațul întins către *Cometă*)

Știam eu c'o să vii,
Colegă vagabondă! Te presimțeam pe drum...
Atotstăpînitoare poți să rămîi de-acum:
Rivalitatea noastră de astăzi încetează!...
Desfășură-ți beteala pe cer, și luminează
Această clipă sfîntă,—și-apoi reia-ți avîntul:
Al tău rămîne cerul—că eu prefer pămîntul!
Tu du-te și-ți urmează destinul mai departe,
Și de 'ntîlnești în cale pe-amicul nostru Marte,
Pe Jupiter, Uranus sau alt distins bărbat
Al cerului,—le spune că Tity s'a fixat.
Iar dacă vrei acuma să-ți dau și o povață,
Fixează-te ca mine și tu, că nu-i o viață
Vagabondajul ăsta prin fel de fel de sfere....
Ia-ți manta ta de raze și fără 'ntîrziere
Mergi la bătrînul soare de-i cere o planetă...
Și de acum adio, iubita mea cometă!

(CORTINA)

D. Anghel și St. O. Iosif.

Digitized by Google

Despre votul universal

In ţările apusene şi în special în Romînia 1)

In articolul precedent am arătat pe ce temeiuri puţin temeinice se combate introducerea votului universal într'o ţară. Aceste argumente învechite ca *nematuritatea maselor, necesitatea de-a le pregăti prealabil prin instrucţie, primejdia întronărei anarhiei sau a absolutizmului*, au dispărut însă cu totul din arsenalul celor ce combat votul universal *a posteriori*, ceea ce dovedeşte că fantezia sau frica prevăd cu totul alături de realitate. Combaterea aceasta *după* acordarea şi funcţionarea reformei e cu mult mai interesantă căci e de presupus că protivnicii de astăzi vorbesc în cunoştinţă de cauză, se întemeiază pe fapte şi nu pe închipuiri.

Nu-i vorbă că nici astăzi nu lipsesc fantezişti, dar ne e îngăduit cel puţin să facem haz de dînşii.

Aşa bunăoară mi se istoriseşte că un profesor, de arhaică reputaţie, dela una din Universităţile noastre, speriat că iar se agită la noi chestia votului universal, l-ar fi combătut mai dăunăzi astfel de pe catedră :

— Ce nerozi sînt partizanii votului universal! Dar ce bine a adus el în Franţa de pildă? A înmulţit numărul sinuciderilor.

Curat vorba cîntecului :

Il est tombé par terre,
C'est la faute à Voltaire!
Il est tombé au ruisseau,
C'est la faute à Rousseau !

Imi închipui că avînd asemenea idei, venerabilul profesor renunţă de a-şi mai face lecţia în ziua cînd eşind de acasă ca să meargă la Universitate, întîlneşte un popă în drum sau porneşte din prag cu piciorul stîng.

O fi crezînd poate şi d-sa că numai prin răspîndirea instrucţiei se pregătesc masele pentru viaţa politică. E el însuşi o vie dovadă de puterea acestei susţineri.

---

1) Vezi „*Viaţa Romînească*“ No. 2, 1908, p. 240.

Digitized by Google

Dar nu lipsesc protivnicii serioşi, şi numai de aceştia ne vom ocupa.

A tout seigneur, tout honneur! Ca un democrat înaintat ce mă cred că sînt, să încep cu revoluţionarii, cu acei revoluţionari ce nu văd posibilitatea schimbărilor în bine decît prin mijloace violente. Nu că ar fi oameni bătăioşi din fire şi însetaţi de sînge, din contra, mai rar întîlneşti naturi mai blînde şi idei umanitare ca la majoritatea revoluţionarilor. Dar ca chestie de principiu, mai exact ca chestie de izbîndă sigură şi de aşezare temeinică a unei reforme, ei nu văd altă cale mai eficace decît revoluţia. N'ar dori-o, dar cred că fără ea nu se poate. Revoluţionarii nu sînt prietenii votului universal, pe care-l acuză că n'a dat nici un rezultat de seamă, că numai înşală omenirea şi o ţine în loc.

Va părea poate parodaxal ceea ce voiu spune, dar mi se pare că prin acest mod de-a vedea revoluţionarii, de astăzi se arată a fi rutinari. Dacă e adevărat că în trecut numai prin revoluţii violente s'a ajuns la prefaceri adînci şi temeinice, nu urmează că este şi azi adevărat aceasta şi va fi pe vecii vecilor. Armele şi felul de luptă se schimbă, evoluiază şi ele. Nu e permanent în firea oamenilor de-a izbuti numai prin revoluţie sau de-a ceda numai revoluţiei, ci a fost în felul împrejurărilor din trecut ca să se întîmple aşa.—Un individ sau un popor recurge la mijloace violente numai cînd n'are încotro, cînd nu poate lucra în alt fel. Dar cînd putem ajunge tot acolo pe o cale pacinică, de ce să punem mîna pe chibrit, pe topor sau pe puşcă?

Revoluţionarii răspund că votul universal, calea pacinică, nefiind în stare de-a învinge singur dificultăţile cele mari, acestea trebuesc rîdicate la un moment dat cu forţa. La ce-au ajuns ţările apusene cu votul universal, întru cît s'a împuţinat mizeria celor de jos, ce reforme însemnate s'au realizat ca să simţim vre-o deosebire între trecut şi prezent? Masele populare, mereu înşelate, delegă într'una puterea tot stăpînitorilor şi apăsătorilor lor, care acum ca şi altă dată fac tot ce ştiu şi ce vor.

Chiar de-ar fi adevărat aceasta, încă nu e un argument în favoarea revoluţiei violente, căci dacă masele populare nu ştiu să se apere împotriva apăsătorilor şi nu sînt în stare să-şi croiască o stare mai bună prin votul universal, sau prin ori şi care alte căi pacinice, cu ce se vor folosi ele mai mult dela revoluţie? Căci doar starea de revoluţie nu poate dăinui la infinit ci trebue să-i urmeze neapărat o perioadă de linişte în care se va stabili necesarminte tot un fel de sistem de delegaţii, de alegeri, şi dacă stăpînitorii vor şti şi vor putea să triumfe, vor face-o tot aşa de bine atunci ca şi acum.

Cărei revoluţii nu i-a urmat o stare de reacţiune, cîteodată mai rea ca cea veche răsturnată, şi cum ne putem închipui altfel rezultatele unei revoluţii decît ca o organizare mai bună şi mai dreaptă pe bază de înţelegere reciprocă, de alegeri, de vot, de lucrare prin delegaţia puterei celor mulţi în mînile a mai puţini? Adică, în definitiv, cam ceva analog cu votul universal, pe

Digitized by Google

care-l avem deja și cu care putem lucra cum am lucra și cu sistemul de organizare politică ce s'ar naște *după* o revoluție, însă cruțîndu-ne-o pe aceasta.

Dar votul universal așa cum îl posedăm astăzi nu e tot de origină revoluționară, nu izvorăște el tot din revoluțiile ce s'au săvîrșit mereu dela 1789 încoace? Doar nu s'a dat din buna voința cîtor-va de sus, nu s'a născut din senin, ci el este rezultanta tuturor frămîntărilor sociale ale unui veac întreg.

Să ne folosim deci de dînsul ca de un dar al revoluțiilor, ca de un dar pe care revoluțiile ni l'au făcut spre a nu se mai repeta sub forma lor cea violentă.

Mai e încă ceva de spus, și pare-mi-se mai important ca toate. In definitiv, privind lucrurile foarte de sus, pe lungi perioade istorice, e indiferent dacă o schimbare în bine se petrece într'o țară sau în omenire pe cale pacinică ori violentă. Puțin ne mai impresionează astăzi grozava frămîntare a marei revoluții franceze și tot așa de mult ne-am fi folosit de roadele ei și dacă lucrurile s'ar fi petrecut în mod pacinic. Tot astfel cam de un mic interes va fi pentru urmașii noștri din veacul al XXI dacă li s'ar hărăzi o stare foarte prielnică printr'o teribilă revoluție săvîrșită în veacul al XX sau prin acumularea de reforme cu încetul pe calea pacinică a votului universal.

Dar pentru cei chemați să trăiască momentele unei revoluții și mai cu osebire pentru soarta imediată a reformelor de realizat, lucrul nu e de loc indiferent. Să mă explic puțin.

Revoluțiile,—atît de fatale în trecut,—cînd au izbutit, au dat naștere la o stare imediată cu mult prea înaintată de ceea ce ar fi fost normal să urmeze. E foarte natural. Prin apăsarea de veacuri, interesele legitime și coapte, ca și cele necoapte încă, toate dorințele, patimele, suferințele, au isbucnit cu furia unei năprasnice explozii. Toate visurile, ideile și idealurile făurite în veacurile de comprimare, neputînd fi supuse la discuție publică, la analiză, la discernămînt, s'au crezut fiecare în parte pe dată realizabile și în toiul fierberii, cînd regimul vechiu era sfărîmat, cu toatele au dat buzna la viață, la realizare. Dar cum nu putea isbuti decît ceea ce era în cerințele vremii, a venit *reacțiunea neagră*, care a înăbușit pe cele prea timpurii și deci neviabile, tăcînd ca mai tîrziu, după un nou șir de suferințe și de frămîntări, să se stabilească numai acele idei și reforme pentru care omenirea era pregătită.

Cînd revoluțiile n'au isbutit, a urmat *reacțiunea roșie*, teribila represiune care a înecat în sînge mișcarea necoaptă, ducînd starea de lucruri și mai înapoi decît fusese mai înainte.

De aci s'a născut probabil și ideia că mișcările omenirei sînt ritmice, că unui pas înainte îi urmează fatal unul îndărăt, că progresul și regresul se alternează ca ziua cu noaptea, că la orice revoluție corespunde o contra-revoluție.

Acest mers ritmic, care e de natură a insufla mai curînd idei pesimiste sau sceptice, nu-l cred etern. El a fost numai o

Digitized by Google

fază a desvoltării omenirii, care nu e menită să se repete la infinit. Ritmul acesta, de rău augur pentru destinele omenirei, e numai un compliment al necesității de până astăzi de a se realiza schimbările în bine prin mijloace revoluționare, și va înceta de-a se mai produce cu putința revoluțiilor pacinice, izvorite din mersul încet dar sigur și continuu al reformelor pe calea liniștită a exercițiului suveranității populare.

Nu este deci indiferent dacă o reformă se va căpăta prin revoluție violentă sau prin dreptul de vot al popoarelor, căci prin al doilea mod nu mai riscăm așa de mult să cădem în reacțiuni de acelea care echivalează cu o dare înapoi tot așa de importantă pe cît o revoluție poate fi o împingere înainte.

Revoluționarii pretind că votul universal n'ar fi realizat speranțele puse în el de partizanii lui. Cum se poate oare dovedi una ca asta? Reacționarii se înspăimîntă de rezultatele lui prea revoluționare. Adevărul trebue să fie la mijloc, ca mai întotdeauna.

Multe sau puține, bune sau rele, în parte, rezultatele sînt ceea ce sînt și ce pot să fie. Asta este și n'avem ce face decît să lucrăm ca votul universal să ne dea nouă dreptate și nu adversarilor. Nemulțumirea e și ea un semn bun, e pirghia progresului. Pentru toate epocile mari din omenire au fost nemulțumiții vremei, ceea ce nu împiedică că epoci mari au fost, sînt și vor fi.

De altmintreli, cum am mai spus-o, votul universal nu e altceva decît o armă, o formă de luptă și atîta tot. Dintre toate formele folosite până astăzi mi se pare că aceasta e tot cea mai eficace, chiar prin faptul că e cea mai modernă, că s'a ajuns la ea după ce s'au încercat atîtea altele. Să ne slujim dar de dînsa în loc s'o criticăm numai, și dacă e s'o criticăm s'o facem în senzul îmbunătățirii, a perfecționării ei, punct asupra căruia vom reveni mai jos.

* * *

O a doua categorie de nemulțumiți de votul universal sînt aceia cărora nu le place nimic din ce se face. Nemulțumiții subiectivi, i-aș putea numi. Pe aceștia e de prisos să-i întrebi ce vor să pue în loc, căci n'au nimic de propus.

Sînt o seamă de oameni care s'au născut ca să critice. Deși fac și ei parte din specia omenească, tot ce e omenesc le displace, în toate direcțiunile. Dacă i-am prenumărat și pe ei printre adversarii votului universal este că atunci cînd vine întîmplarea să-i întrebe cineva și despre votul universal, îl critică cum critică orișice. Ei îngroașă numărul protivnicilor dar fără a adăuga un argument nou și fără a ridică vre-o obiecție specială, cu atît mai puțin au o soluție de indicat.

La noi, unde cele mai multe se maimuțeresc decît se cugetă propriu, numărul acestora e cu mult mai mare decît al ad-

Digitized by Google

versarilor conştienţi. Noi n'avem votul universal, şi cu toate astea cred că, proporţional, avem mai mulţi critici ai votului universal din.... alte ţări, decît în chiar ţările acelea. Nici n'am început bine lupta pentru o reformă care în altă parte e de mult aplicată, nici n'am avut deci a suferi măcar un început al neajunsurilor, şi criticii noştri născuţi o. critică deja. Ei se aseamănă cu acel vecinic deziluzionat citat de Jules Claretie care cînd vedea prima floare a primăverei, exclama cu desnădejde: uite au eşit florile, de-acum vine şi iarna!

Sînt mulţi de aceştia care n'au cea mai mică idee de ce este chimia, fizica, astronomia, biologia, dar proclamă faliment-ul ştiinţei. Fenomenul e frecvent în ţările semiculte, unde puţini sînt acei ce-au trecut prin toate gradele de cunoştinţe şi de muncă, ci găsind roadele de-a gata produse de învăţaţii şi muncitorii ţărilor înaintate, nu le înţeleg gustul, le par fade sau amare. Lui nătăfleaţă poate să-i pară rea para mălăeaţă ce-i cade de-a gata în gură, pe cît timp ce dulce i se pare pînea, şi de ce preţ, aceluia ce-a ciştigat-o cu sudoarea frunţii!

Dintre toţi aceşti puţin demni de interes critici, trebue totuşi să deosebim pe-o parte care merită oare-şi care atenţie, anume pe cei ce sînt indiferenţi la marile lucruri sau reforme, nu din insuficienţa minţei şi a inimei ori din pur snobism ci pentru că le e greu, lipsiţi cum sînt de o cultură mai întinsă şi de o mai adîncă înţelegere a lucrurilor ce-i înconjoară, să-şi dee seamă de importanţa lor. E interesantă această categorie, căci pe aceşti fel de oameni se bizue mult reacţionarii cînd îndrăznesc a ataca prezentul şi a lăuda trecutul. Oamenii simt neajunsurile prezentului şi nu cunosc de loc trecutul, sau îl cunosc după poveşti, şi cad astfel uşor în cursa reacţionarilor.

De cîte ori nu ne este dat să auzim zicîndu-se: Da ce-a făcut, mă rog, revoluţia franceză? Ce bine a eşit pentru omenire din elucubraţiunile unor nebuni şi criminali, care au atacat bazele seculare ale societăţii pentru a încerca să le înlocuiască cu smintitele lor idei! Naivii sau inculţii care nu cunosc nici cine erau nebunii aceştia, nici ce voiau, nici care erau bazele seculare ale societăţii atacate de criminalii revoluţionari, sînt gata să se întrebe şi ei, ca un ecou, că în adevăr de ce s'a întîmplat aşa şi ce bine a eşit de-aici?

Sau li se zice: Pe ce am schimbat noi bunele noastre aşezăminte din bătrîni! Am stricat tot ce era vechiu, tot ce era strămoşesc. am dărîmat casa în care părinţii şi-au dus traiul lor tihnit, pentru a le înlocui cu maimuţării apusene, care ni se potrivesc ca nuca în părete! Şi aceiaşi naivi şi inculţi, cad trişti pe gînduri. însă fără ca habar să aibă de cum era acel trecut, de cum trăiau strămoşii şi dacă civilizîndu-ne după felul apusului am făcut rău sau bine.

Să luăm o pildă foarte vulgară, dar perfect de bine potrivită pentru caracterizarea acestui fel de oameni pe care reacţionarii îi momesc ca să-şi îngroaşe rîndurile.

Digitized by Google

E destul să pleci dela București la Ploești ca să auzi în totdeauna povestindu-se ce pacoste nesuferită sînt căile ferate. Nu e neajuns pe lume care să nu-l aibă, până și pe aceia de a merge încet. Dar întreabă-i pe nemulțămiți dacă unul măcar a călătorit cu vechea diligență, dacă au citit o iotă din ce erau voiajurile acum 40—50 de ani. Nici vorbă că s'ar mira grozav dacă le-ai spune că fără aceste mizerabile și nesuferite căi ferate n'ar fi cu putință să se cultive nici un sfert din pămîntul ce se cultivă astă-zi, că mai nici o industrie n'ar putea exista, că chiar hrănirea zilnică a orașelor mari ar deveni o problemă aproape insolubilă.

Pentru acești vecinic nemulțămiți de toate dar fără a le înțelege, cari simt și ei, fără îndoială, neajunsurile vieței moderne, dar mai mult repetă ce aud de la alții, e un singur răspuns de dat potrivit cu mintea lor: să-și închipue că ce este ar dispare subit și să cugete la ce-ar urma.

E prea puțin lucru Constituția pentru țara romînească, dar să presupunem că am suprima-o și atunci îi vom înțelege importanța. Legile cîte le avem se calcă mereu în favoarea cîtorva și în defavoarea celor mulți, dar ce-ar fi fără ele! Căile ferate merg încet, sînt scumpe, te înăbuși în vagoane, e murdar în ele, fac un zgomot infernal, te asfixiază cu praful și cu fumul, personalul e impertinent, etc., dar ce-am deveni dacă le-am desființa și ne-am reîntoarce la diligențe!

Nemulțumirea e, în adevăr, pîrghia progresului, dar cu condiția că ea să producă reflecția și dorința de-a cunoaște pricinile raului. A fi nemulțumit pur și simplu, este a-ți amări viața degeaba, este a avea sentimentul cel mai steril.

* * *

Sînt însă două mari categorii de nemulțumiți de votul universal cari știu ce spun și știu ce vor: reacționarii și..... chiar partizanii lui.

Criticile reacționarilor nu sînt lipsite de temeiu, ca chestie de fapt. Neajunsurile pe care le găsesc ei funcționării actuale a votului universal, le găsim, la fel, cu toții. Bine înțeles că sînt nuanțe, sînt deosebiri în modul de-a privi lucrurile, dar faptele în sine le vedem aproape cu toții la fel. De altmintrelea e prea cunoscut că în critica relelor presentului extremele se ating. Conservatorii ca și socialiștii nu arare ori sînt de acord în găsirea și descrierea relelor de care sufere societatea modernă. Lucrul e foarte natural, și unii și alții fiind partide de opoziție, și unii și alții representanți ai celor două clase care nu au puterea și nu se bucură pe deplin de roadele ei, unul fiind-că a pierdut-o, celălalt fiind-că n'a ajuns s'o poseadă încă. Deosebirea între ele începe însă de îndată ce se indică soluțiile relelor constatate. Pe cînd reacționarii, de scîrba unui prezent uricios —de altmintreli la fel cu toate presenturile ce au fost și pro-

Digitized by Google

babil și cu cele viitoare—vor să ne ducă înapoi; partidele înaintate găsesc leacul în perfecționarea stărei de lucruri de astăzi și introducerea de reforme noui cu un caracter și mai progresist.

Iată de pildă pe reacționari găsind votului universal cusurul de-a da puterea în mîinile unei mulțimi ignorante, care nu știe să aleagă între oameni pe cei mai de seamă ci pe acei ce-i lingușesc patimele sau o încîntă cu vorbe goale. Destinele unei țări sînt astfel la discreția voinței mulțimei josnice, pătimașe, ignorante, imbecile.

S'a vorbit și s'a scris mult, în rău, pe socoteala psihologiei mulțimilor, de sigur cu mare doză de dreptate. Dar oare psihologia coteriilor e mai bună și mai prielnică? Cu greu, dacă nu chiar cu neputință, este ca mulțimea să pue la cale un complot în potriva binelui public, să ia o hotărîre, care să surprindă țara, să făurească și să ducă la capăt planuri menite să tulbure și să asuprească lumea. Pentru o coterie lucrul e cu mult mai lesnicios. Tirania mulțimei e vagă, șovăitoare și de scurtă durată, pe cînd tirania unei coterii poate dura cu zecile de ani. Crimele și nedreptățile ce se pot atribui mulțimilor, ca atare, se numără pe degete, și fără o adîncă și specială cunoaștere a istoriei, un individ de-o cultură mijlocie nu ți-ar putea înșira decît două-trei. Dacă amintești de poporul atenian care a silit pe Socrat să bea otravă și de poporul ierusalemitean care a preferat pe Barabas lui Hristos, le-ai cam isprăvit pe cele de căpitenie. In schimb crimele și nedreptățile coteriilor sînt nenumărate și cu mult mai bine cunoscute.

In viața de toate zilele nimeni nu se plînge de relele ce le sufere din partea mulțimei, doar numai că te calcă Duminica pe picioare prin locurile de petrecere, dar de relele coteriilor țipă lunea zilnic. Ori-cine îți poate înșira zece fapte chiar din cursul lunei curente, fără ca măcar să fi fost o alegere în luna aceea.

In definitiv în chiar această învinuire ce se aduce votului universal că folosește mai mult coteriilor, găsim mai curînd o dovadă în defavoarea coteriilor decît în a mulțimei, o dovadă că influența rău făcătoare a coteriilor e așa de teribilă încît nici cu votul universal n'a putut fi pînă acum cu desăvîrșire înlăturată.

Asta revine la a zice, pentru a lua lucrurile mai de sus, sau mai din adîncul lor, cum voiți, că ne aflăm încă tot sub puterea domniei unei clase, că tot interesele ei triumfă încă și cu votul universal, după cum triumfau și cu colegiile restrînse. Dar asta însamnă nu că votul universal e o formă rea de luptă. o armă imperfectă, ci că menirea istorică a acestei clase nu e încă sfîrșită și că noua alcătuire socială ce va să vie nu e încă coaptă. O dovadă mai mult dar că votul universal nici nu sdruncină imediat societatea din temelii, nici n'o dă înapoi, ci o lasă să evolueze în mod natural, decît numai că formează mai repede masele pentru rolul lor istoric, smulge mai multe și mai bune reforme de la clasa stăpînitoare, pregătește mai bine vii-

Digitized by Google

torul şi ne duce înspre el mai repede, dar totuşi incomparabil cu mai puţin sdruncin şi cu mai puţin sacrificiu decît ori ce alt sistem politico-electoral.

Domnia coteriilor, dacă ar fi fost bună, potrivită progresului şi prielnică tuturor n'ar fi ajuns să fie repudiată, răsturnată şi înlocuită cu domnia maselor sub care, ori de cîte neajunsuri am suferi, sîntem departe de a fi atît de rău ca sub vechile domnii înlăturate.

De altmintreli puterea nu se hărăzeşte de o faţă externă societăţilor omeneşti, cum ar fi de pildă un Dumnezeu, ci posesiunea ei rezultă dintr'un lung şir de lupte în care triumfă cel mai înarmat şi forma cea mai prielnică progresului. Dacă coteriile au căzut, măcar nominal, de la putere şi mulţimile le-au luat locul, este că domnia mulţimilor corespunde unor necesităţi fatale, izvorîte din chiar mersul omenirei.

Că şi cu domnia mulţimei sînt şi se vor mai ivi mari neajunsuri, nimeni nu neagă. De cît ce e de făcut, de mers înapoi? Dar cum? Pe ce forţă vor să se întemeieze reacţionarii ca să ne readucă la vremile trecutului? Au avut toate puterile în mînă, Stat, biserică, justiţie, armată, jandarmi, avere, şi cu toate astea au fost înlăturaţi de ideile democratice care n'aveau altă faţă decît pe ele înşuşi. Azi cînd democraţia ajunsă la putere are ea la dispoziţie statul, armata şi justiţia, cum ar putea reacţiunea să o doboare, cînd ea n'are nici măcar forţa ideilor?

Socotesc unii că lumea înşelată în speranţele ei, desgustată de slabul în aparenţă rezultat dobîndit cu reformele democratice, dela care se aştepta aşa de mult, îşi va reîntoarce privirile spre trecut, ca o slugă care schimbînd pe-un stăpîn rău pe un altul şi mai rău, revine la cel d'întăi?

Abdicarea de bună voe poate fi fapta unui individ, nici o dată a unui popor sau a omenirei întregi. Nu e cu putinţă de gîndit măcar, că o ţară care a practicat odată suveranitatea naţională, aibă aceasta şi cele mai grozave inconveniente, să mai nutrească chiar veleitatea de-a voi să abdice dreptul ce l'a căpătat. Şi chiar de s'ar întîmpla o minune ca asta, de scurtă durată ar fi renunţarea.

Reacţionarii se arată a fi cei mai extraordinari utopişti, cînd năzuesc a vedea lumea readusă la o turmă şi-un păstor, de-a face din mulţime iarăşi turma mută şi supusă, care n'are a se amesteca în trebile publice, n'are a-şi spune cuvîntul în chestiile la ordinea zilei. Asta nu se mai poate. De ne e sortit să cădem în prăpastia ce ne stă deschisă în cale, după cum susţin conservatorii, e cu 99 la sută mai probabil că vom cădea în prăpastie mergînd înainte decît să ne mai reîntoarcem la trecut. Pe unde a fost, omenirea nu mai trece, după cum la clipa ce-a sburat nimeni din noi nu se mai reîntoarce. Aşa zisul mers ritmic al istoriei în senzul de progres şi regres alternant, eu unul nu-l cred adevărat. Popoarele n'au mers mereu cînd înainte, cînd îna-

Digitized by Google

poi, ci vecinic înainte, schimbînd forme care *puteau părea* unele mai înapoiate ca cele din trecut, dar de fapt nu erau.

Orice s'ar zice, feudalitatea a însemnat un pas înainte faţă de antichitate, domnia burgheziei un pas înainte faţă de feudalitate.

Doi oameni pleacă spre-o ţintă. Unul în drumul lui se află pe-o culme, cela-l'alt într'o mocirlă. Dar mocirla fiind mai în apropiere de ţinta comună, cel de pe culme va fi mai îndepărtat de ea. Dacă la două popoare ce trăesc simultan am descoperi, la unul înflorirea intelectuală a antichităţei dar cu formele ei sociale înapoiate, iar la altul întunerecul feudalismului dar cu formele lui sociale mai înaintate, trebue să conchidem că cel de al doilea e mai avansat pe calea progresului.

Chiar de-am presupune că conservatorii ar fi în stare să ne dea o mai statornică pace socială şi o înflorire economică şi culturală mai mare dacă am consimţi să ne reîntoarcem la formele trecutului,—ceeace nu e cîtuşi de puţin, nici probat, nici probabil,—omenirea s'ar găsi mai înapoiată pe calea progresului căci, oricît ar fi de rea starea prezentă—şi ştim că e mai bună ca cea din trecut, sub toate privirile—această stare prezentă e un inel al lanţului ce ne leagă cu viitorul, e, dacă voiţi, mocirla prin care trebue să trecem ca să ajungem mai departe, mocirlă care se află mai în apropiere de ţinta finală decît culmea din urmă spre care sîntem îndemnaţi să ne urcăm.

Criticile ce le aduc deci conservatorii votului universal nu pot fi întemeiate decît în fapt, de loc în principiu.

Şi noi cu toţii găsim că votul universal e departe de-a fi dat cine ştie ce roade ideale. Dar le-a dat pe acelea ce le putea da până astăzi şi unul din cele mai mari foloase ale lui este tocmai educarea, formarea, maturarea acelei mulţimi care ar fi fost pentru mersul omenirei cea mai mare primejdie dacă rămînea străină de problemele politice, economice şi sociale ce ni se pun în timpurile moderne.

Prin suveranitatea populară aceste mulţimi, de votul cărora depinde venirea şi şederea la putere, au fost până în adînc pătrunse de toate curentele de idei. In cincizeci de ani de practica votului universal s'a făcut mai mult pentru formarea, educarea şi maturarea mulţimilor decît s'a făcut în tot timpul scurs mai înainte. Prin aceasta principiul suveranităţii populare a fost ideea cea mai progresistă, mai folositoare şi mai salutară din cîte au existat până astăzi în omenire. Cînd vor trece veacuri după veacuri şi se vor putea vedea bine roadele ideei, fără îndoială că în istorie ea va apare ca una din culmele cele mai înalte, cum e filozofia greacă, codificarea romană, morala evanghelică şi arta Renaşterii.

* * *

Votul universal cum e practicat azi are defecte, şi încă mari. E adevărat că politica de gaşcă îşi joacă încă mendrele. Dar lea-

Digitized by Google

cul nu stă în restrîngerea dreptului de vot care ar spori încă puterea coteriilor, ci în mărirea şi mai mult a colegiilor. In loc de votul pe plasă şi pe candidat, e de preferat votul pe judeţe şi încă pe judeţe mari, cu scrutinul de listă. Astfel influenţa de gaşcă se va atenua cu vremea. Cînd ideile imperialiste vor slăbi şi în Europa, se poate închipui alegeri cu votul universal numai pe regiuni mari, chiar cu plebiscituri. Sistemul american e şi mai de preferat poate, dar trebue ca ideile democratice să prindă rădăcini şi mai adînci în Europa.

E adevărat că coteriile din parlament fac şi desfac totul. Leacul ar sta probabil în înfiinţarea referendului pentru toate legile importante votate de parlament.

Mai e adevărat că tirania de altă dată a minorităţii a fost înlocuită cu acea a majorităţii, cu tirania mulţimei. Leacul ar sta nu în îndepărtarea mulţimilor dela vot ci în reprezentarea proporţională cu suprimarea balotajelor, ocazii de cele mai josnice compromisuri.

E adevărat încă că cu votul universal nu pătrund în totdeauna în parlamente oamenii cei mai de seamă şi că multe interese mari sînt jertfite. Sînt numeroase relele ce se observă dar e de remarcat că fiecare din aceste rele semnalate cu votul universal, existau înzecit şi însutit cu colegiile restrînse.

După cum cînd criticăm neajunsurile căilor ferate nu ne gîndim să ne întoarcem la dilijenţe, tot astfel cînd criticăm votul universal nu trebue să ne gîndim la restrîngerea lui. Ar fi să cădem din lac în puţ. Tendinţa noastră trebue să fie spre perfecţiune, şi tot ce ne supără azi trebue îndreptat. Ca ori ce pe lume, şi votul universal e susceptibil de îndreptări şi de perfecţionări de-o mai bună organizare, care, cu vremea i se vor aduce neapărat, însă nu în senzul reacţionar ci progresist.

* * *

Acestea zise,—şi ar mai fi încă multe dar nu ne îngăduе spaţiul—să ne reîntoarcem la ţara noastră asupra căreia mai am ceva de spus cu privire la introducerea votului universal.

Prietenii mei pretind că îmi plac uneori paradoxele. Să le dau aci o confirmare de formă, lansînd un paradox, care totuşi mie mi se pare a fi cel mai adevărat adevăr. Voiu zice şi susţine dar că votul universal se impune tocmai la popoarele cele mai sărace, cele mai înapoiate şi mai inculte şi că la acestea mai cu osebire e menit el să facă cel mai mare bine şi să fie de cel mai mare folos.

Da, văd bine, acum cînd îl scriu pe-acest paradox de atîta vreme numai gîndit, cît e el de puţin un paradox! In orice caz, sînt logic cu mine însu-mi, căci dacă am spus că popoarele au votat din caverne şi pînă astăzi, necontenit, dar cu toporul, apoi e adevărat că toporul, crima individuală ca şi cea colectivă, adică dreptul de vot sub forma *ab antiquo*, s'au mănuit, şi se mănuesc încă şi astăzi, mai mult de popoarele înapoiate, incultе şi sărace. Niciodată nu simte cineva mai puternic nevoea de a fi cetăţean activ ca atunci cînd e nevoiaş sub toate raporturile.

Digitized by Google

E încă un paradox, dacă voiţi, dar e un fapt că virtutea cetăţenească e mai cu samă practicată de cei mici şi săraci decît de cei mari şi bogaţi. — Insă o fac cum pot, cum li se îngădue de împrejurări.

Revoluţii — nu tulburări superficiale — puţine pornesc de sus în jos, mai totdeauna de jos în sus. Popoarele votează mereu, cum le vine mai la îndămînă. Faceţi-le să le vie mai la îndămînă buletinul de vot şi revoluţia violentă nu-şi va mai avea rostul.

Un olandez, care cîştigă bine, e administrat bine, e instruit, trăeşte într'o ţară cu moravuri blînde, civilizate, se poate dispensa la o adică de dreptul de vot,—Olanda n'are încă votul universal—fiind-că posedă omul atîtea şi atîtea mijloace isvorîte din bogăţia lui, din dreptatea relativă ce i se face, din instrucţia lui, din civilizaţia generală a ţării, de a putea trăi cum se cade. Ce poate să facă bietul romîn, bietul rus sau bietul italian chiar, dezarmat cum e din toate punctele de vedere? cu ce să se apere el, cum să ajungă la dreptate şi la o stare mai bună? Rabdă cît poate, dar cum şi răbdarea are margine, începe a şi-o perde şi votează, devine cetăţean activ: dă foc, omoară, dărîmă. Puneţi-i în mînă un buletin de vot, dar cu votul universal, şi i se va auzi glasul şi i se va face dreptate măcar cît de cît, căci trebue să răzbească el măcar zece ţopîrlani cu vremea în cameră, de cei *aleşi* nu de cei *numiţi*, şi se vor deda acolo la un tăraboiu al dracului.

Credeţi că dacă în Parlamentul ăsta al nostru de acum ar fi fost vre-o zece veritabil aleşi de ţărănime, de cei care pun picioarele în strachină, nu s'ar fi schimbat complect fizionomia şi atmosfera Camerei? Puteţi dv. să credeţi ce voiţi, eu cred că da.

Ori cîtă durere şi amărăciune am simţi spunînd-o, Romînia nu e încă decît o expresiune geografică, nu e o ţară constituită de un popor omogen avînd strînse legături între straturile ce-l formează. Negreşit că ţara nu e împărţită după limbi, după rase sau după religii deosebite, dar e împărţită în două popoare tot aşa de îndepărtate între dînsele ca şi cînd le-ar despărţi mări şi oceane: în poporul dela tîrguri şi în cel dela sate. Ce folos că dincolo de barierile tîrgurilor se vorbeşte aceaşi limbă şi să crede în acelaşi D-zeu, dacă între suflete nu e aproape nici o legătură! Tot atît de mare deosebire de neam întîlneşte un tîrgovăţ romîn cult sau bogat care ar merge cu vaporul zece zile dincolo de hotarele ţării ca şi cînd ar păşi cu zece chilometri dincolo de bariera oraşului natal.

Revoltele din Martie trecut n'au vădit numai mizeria materială a poporului de la sate, care se găseşte şi la alte popoare şi care e în definitiv felul de mizerie cel mai puţin primejdios, ci şi mizeria intelectuală şi sufletească cea mai profundă, care e simptomul cel mai alarmant pentru viitorul unui neam.

Ideile, problemele, dorinţele, aspiraţiunile care ne frămîntă pe noi oraşenii, lipsesc dela sate; mai rău, nu le preocupă de loc; şi mai rău, pe unele din ele ţărănimea le înţelege de-andoasele.

Digitized by Google

Vorbim aceiaşi limbă, dar numai dacă nu trecem de-un vocabular de cel mult două sute de cuvinte. Mai departe nu ne mai putem înţelege cu ţăranii. Cărţile, broşurile şi gazetele noastre, dacă nu tratează despre fapte mărunte şi diverse, nu spun nimic ţăranilor ca şi cum ar fi scrise pe chinezeşte.

Pînă şi ideia naţională lipseşte la sate. Pentru mine unul, care de cîţi-va ani am de-a face cu ţărănimea şi-mi place să mă interesez şi de sufletul ei, ancheta d-lui Banu la Seminarul Nifon n'a fost o revelaţie ci o palidă reflectare a realităţii.

Nu voesc să zic că ţăranul romîn e o brută, cum vor unii să ne facă să credem. Din contra am convingerea că e foarte inteligent şi foarte priceput în ale lui. Am cunoscut de aproape pe ţăran în Italia, în Belgia şi în Franţa şi cu toate că sînt departe de-a fi şovinist, îl găsesc pe al nostru mai ager la minte. Cînd vrea să-şi deschidă inima şi gura, te uimeşte modul lui clar, înţelept şi adînc de a privi şi înţelege lucrurile. Dar suferinţele şi incultura seculară, l'au făcut să judece ca un primitiv, cu logica acea simplă şi geometrică a individului pe care nu-l încurcă ideile şi problemele mai înnalte, cu scepticismul acela care isvoreşte din felul fatalist de-a privi viaţa, special omului care nu o preţueşte fiindcă pentru el ea n'are nici o valoare şi nici un farmec mai superior.

O singură pildă. Ori cărui ţăran, din adevăraţii ţărani, i-ai vorbi de primejdia naţională, de primejdia de-a se cotropi ţara lui de-o ţară străină, nu-i vei face nici cea mai mică impresie. Ba cei mai mulţi îţi vor răspunde că n'ar fi rău să se întîmple una ca asta. De ce? Fiindcă poate o fi mai bine atunci ca acum.

Ori de cîte ori s'a rupt un trup dintr'o ţară, măcar cît de puţin, părţile rupte au singerat şi în membrul instreinat a rămas dorinţa, fie măcar veleitatea de a se reîntregi cu trupul. In orice cas o comunitate cît de mică de aspiraţiuni şi dorinţi comune a plutit de la unii la alţii peste noua graniţă despărţitoare. Intrucît ţărănimea basarabeană simte că a fost ruptă de noi şi întru cît ţărănimea noastră cugetă la cei rupţi de dînsa? Dacă basarabenii ar fi fost duşi la antipozi, n'ar fi fost mai mare şi desăvîrşită înstrăinarea lor de noi şi a noastră de ei.

Mă tem grozav că dacă o catastrofă politică ar redespărţi pe Moldoveni de Munteni sau dacă pe fiecare în parte i-ar cuceri alte popoare, nici unii, nici alţii n'ar simţi catastrofa şi n'ar mişca un deget din propria-le iniţiativă ca să redevie la starea anterioară. *Vorbesc numai de ţărănime*, bine înţăles.

E aceasta o stare de lucruri care să ne lese nepăsători? Putem să ne socotim o ţară serios închegată şi cu viitor dacă vom continua a fi împărţiţi în aceste două popoare aşa de streine unul de altul, în poporul orăşenilor şi al sătenilor? Dar evenimentele din Martie trecut au dovedit ceva mai rău de cît atît, au dovedit că aceste două popoare sînt mai mult decît străine unul de altul, sînt duşmane între dînsele şi adînc duşmane.

Digitized by Google

Mergem între două prăpăstii ţinîndu-ne în echilibru pe-un ascuţiş de sabie.

Aşa am mers decînd sîntem, de sute de ani, şi tot n'am pierit, se va zice poate.

Asta nu e motiv ca să nu cădem odată. In trecut am fost încunjuraţi de popoare la acelaş nivel cu noi. Avîntul nou dat omenirei de Revoluţia cea mare a făcut să se urce repede nivelul în jurul nostru, şi avîntul acesta n'a atins încă masele noastre populare. Popoare noi şi mici create la graniţele Romîniei merg mai repede ca noi. Vom ajunge în curînd să asistăm la culmea ironiei pentru neamul românesc, că părţi rupte din acest neam şi subjugate de alte neamuri, să se bucure de o viaţă politică şi intelectuală mai superioară ca poporul din Romînia zisă liberă, după cum se bucură deja de o stare economică cu mult mai bună.

In Transilvania, în Banat, în Bucovina şi în Basarabia neamul romînesc *subjugat* duce un traiu material cu mult mai omenesc de cît cel *liber* şi *independent* şi, exceptînd Basarabia, e mai luminat, mai instruit. Cînd vor căpăta ca mîine votul universal *subjugaţii*, în ce situaţie inexprimabilă se va găsi Romînia liberă şi independentă ?

Din tot ce s'a încercat la noi, ceea ce a dat rezultatul cel mai de plîns a fost Liga pentru unitatea culturală a tuturor Romînilor. E un fapt prea cunoscut. Şi cum se putea să fie alt-fel ? Cum putem noi, un popor de mizeri şi de neştiutori de carte, un popor fără drepturi reale, să ne încumetăm a slobozi şi a instrui pe alţii ?

In loc să fim un far de lumină pentru cei ce ne înconjoară şi să stîrnim rîvna printre vecini prin buna noastră stare culturală, politică, economică şi socială, sîntem pentru dînşii un misterios şi îngrijitor punct de întrebare, ca să nu zic mai mult.

Să nu ne fie cu suparare, dar nu arare ori se întîmplă că ţăranii din Transilvania cari vin ca *servitori* pe la noi, să fie superiori în multe privinţi chiar stăpînilor la care se tocmesc. Ştiu un caz admirabil, care merită să fie cunoscut şi de alţii.

Nişte servitori transilvăneni, tocmiţi la o şcoală publică din Bucureşti, roagă pe corpul profesoral al acestei şcoale să le cumpere cîteva bilete de bal—Ce era cu aceste bilete ? Din comuna respectivă se aflau în Bucureşti vreo 80 de inşi, care formaseră o societate ce da regulat anual două baluri, cu produsul cărora se contribuia la susţinerea şcoalei din satul lor.

Şi pe de-al de aceştia voim noi, romînii liberi din regat, să-i desrobim şi să-i unim cultural cu noi, iar ca pildă şi îndemn le oferim starea culturală, morală, politică şi economică a ţărănimei noastre !

Revoltele din Martie trecut au fost ca un fulger care au luminat sub picioarele noastre adîncuri prăpăstioase din cele mai îngrozitoare. In ele se pot nărui visurile, dorinţele, năzuinţele noastre toate, împreună cu ţara, dacă nu vom şti să astupăm repede aceste prăpăstii.

Digitized by Google

N'avem de dat numai pîine poporului, n'avem numai să'l învățăm școala primară, nu e vorba numai de-o mai bună gospodărie. Cu acestea nu se civilizează un popor și poporul nostru trebue civilizat, trebue înnălțat măcar la nivelul romînilor subjugați din Austria și Ungaria.

Cu ce-l putem scoate din starea aceasta, ce punte să aruncăm peste prapastia dintre el și noi, cum să-l facem să se simtă și *om* și *romîn*, legat de țara asta cum sîntem și noi, tîrgoveții mai luminați ?.

Pînă acum n'am văzut arătîndu-se decît aceste trei soluții : *pămînt, școală, bună administrație.*—Eu unul le cred cu totul insuficiente, sau ca să exprim mai bine ce gîndesc, prin ele nu se răspunde la întrebările de mai sus.

Cîntărim noi patriotismul cuiva prin averea ce-o are ? Nici țăranul nu va fi mai bun patriot fiindcă va poseda cîteva hectare mai mult. Prețuim noi calitățile cuiva fiindcă poate descifra buchile ? Nici țăranul nu va fi mai format pentru viața modernă dacă va ști să descifreze cîteva slove. Buna administrație nu cred că se poate realiza numai prin măsuri de sus în în jos, singurele care se iau acum.

Pămînt, carte și administrație sînt foarte bune dar nu rezolvă problema.

Trebue să ridicăm pe țăran pănă la noi și noi să ne scoborîm pănă la dînsul. Trebue o apropiere morală și intelectuală între cele două popoare străine din țară și atît de dușmane. Apropierea aceasta nu se poate săvîrși decît pe calea de reforme politice, prin votul universal.

Prima și cea mai puternică legătură dintre straturile unui popor e egalitatea înaintea drepturilor ca și a datoriilor. Constituția a proclamat-o dar încă n'am realizat'o. Am dat țărănimii un rol și un loc de robi și ne mirăm că ea are mentalitatea, viața și psihologia unor robi ! Cum se putea săfie altfel ? In formele vieții moderne am lăsat să subziste toate păcatele trecutului. Deși am proclamat că nu mai sînt deosebiri de clase, ele subzistă chiar din punct de vedere politic. Și țăranul continuă a trăi ca o clasă cu totul aparte, fără a avea nici una din egalitățile de drept care în alte țări există, și fără a simți nici o solidare cu celelalte clase. Trebue să ajungem a desființa și noi clasele politice, dacă pentru desființarea celor economice și sociale n'a venit încă vremea,—și asta nu se poate face decît cu votul universal.

Cînd toți locuitorii țării vor fi egali în fața urnei și cînd puterea politică în stat va emana egal dela întreaga masă populară, dela sine se vor stabili, și încă imediat, întinse legături între orașe și sate. Vom fi nevoiți a ne scobori în mijlocul poporului suveran și, cu solicitarea votului, fie chiar cu cerșirea lui, fie măcar și cu smulgerea lui, va trebui să ducem pănă la el ideile noastre, să i le spunem, să-l facem să le înțeleagă ; iar pe el va trebui să-l ascultăm, la rîndul nostru.

Digitized by Google

Azi nu poţi pătrunde la sate că te leagă autorităţile. Atunci vom pătrunde cu toţii, cu întreg vălmăşagul nostru de idei, de idealuri, de interese, de dorinţi, şi contactul între toţi Romînii se va face.

La această perspectivă se cutremură carnea de pe reacţionari. Li se pare că va fi sfîrşitul lumei şi al ţării. Nu, va fi salvarea. Cînd azi intră unul tiptil, sau cînd o idee se strecoară singuratică şi trunchiată prin sate, poate să fie o primejdie căci persoanele şi ideile contrare lipsesc. La lumina mare, în deplină libertate, cînd şi la sate vor fi discuţii publice, întruniri publice, libertatea presei, putinţa pentru toate ideile de-a pătrunde de o potrivă şi în luptă unele cu altele, orice primejdie va dispare căci din lupta ce va urma între toţi va eşi o rezultantă care va fi cam aceea ce o vedem în Bulgaria, în Serbia. în Grecia şi mai departe în Germania, în Franţa, în Belgia.

Numai astfel ţăranul se va deprinde a fi şi el un om modern, ne va cunoaşte şi-l vom cunoaşte; numai astfel tîrgoveţii şi sătenii vor avea idei comune, interese comune, suferinţi ca şi bucurii comune, se vor simţi de acelaş neam, legaţi între ei, respectîndu-se, iubindu-se sau urîndu-se după interese şi după convingeri iar nu ca acum ca neamuri deosebite.

Vor fi atît dintre tîrgoveţi cît şi dintre săteni liberali, conservatori, socialişti, ţara romînească nu se va mai divide după haine ci după idei. Romînia rurală nu va mai fi un hinterland pentru Romînia orăşenească, una nu va mai privi, toată la o-laltă, pe ceealaltă ca duşmană. Un ţăran va însemna şi la noi un cultivator de pămînt nu un neam aparte şi protivnic care să se teamă de noi şi să ne temem de el, ca un Francez de un Arab; un partid liberal, conservator, socialist va avea partizani de o potrivă şi la tîrguri ca şi la oraşe, după interesele indivizilor şi după convingerile lor.

Ce păreri politice are azi un ţăran şi care partid politic îl poate revendica? A face această întrebare este a rezuma întreaga problemă ce se pune, în toată floroasa ei goliciune.

Nu vom avea nici pace temeinică în ţară, nici progres real, nici omogenitate naţională până ce nu vom ajunge ca fiecare din partidele politice existente şi viitoare să-şi aibă partizani şi dintre ţărani, până ce ţăranii, pătrunşi de ideile moderne, nu se vor despărţi şi ei şi grupa după partide politice.

Cîtă vreme vom continua a ne divide numai în tîrgoveţi deoparte şi ţărani de alta, viitorul ţării, după mine unul, rămîne nesigur, orice alte reforme s'ar face.

* * *

O chestie de amănunt preocupă pe mulţi care-şi zic totuşi că în cele din urmă şi poporul romîn, deopotrivă măcar cu cel bulgăresc sau cu cel negru din Cuba, va putea ajunge la exerciţiul suveranităţii naţionale.

Dar ce va fi la început, ce haos, ce tulburare adîncă în viaţa ţării, în politica noastră, în partidele noastre cu acest po-

Digitized by Google

por așa de puțin pregătit! De unde o apuci cu el, cum să începi?

Se poate să fie greu la început, să poate să dăm peste niște situații chiar grave deocamdată. Dar cu revoluțiile periodice e mai bine? Și vedeți cum merg crescendo! La 1888 a fost o frică, la 1907 o spaimă, la nu știu cîte să nu fie cumva o catastrofă.

Va fi greu cu votul universal? Cu atît mai bine va fi! Să eșim din trîndăvia asta care durează de 50 de ani și care ne-a adus în stare de degenerare. Să muncim cu toții, fiecare în senzul ideilor lui, ca să-l formăm pe țăran la viața politică. Cu cît lucrul va fi mai anevoios, cu atît va trebui să ne încordăm puterile și rezultatul se va obține în măsura muncii ce vom depune.

Da, cu votul universal merge treaba altfel decît cu cele trei colegii, vom avea altfel de aleși, altfel de parlamente, altfel de guverne, totul se va schimba. *Numirile în funcția de deputat* vor deveni tot mai rare, vom începe a cunoaște și noi guverne răsturnate de Camere, «acordurile dintre partide» se vor realiza mai anevoe. Ideea de a schimba tembelicul de azi pe activitatea de mîne, iată ce-i sperie mai mult pe unii din politicianii noștri.

Însă pentru cei dornici de muncă și de binele general, frica de greutățile covîrșitoare ale începuturilor votului universal în Romînia n'are de ce fi întemeiată. E și aceasta tot una din urmările lipsei de contact cu țărănimea de a o crede așa de diferită de noi ca maturitate politică

Cu tot regimul nostru electoral menit parcă anume să împedice producerea și desvoltarea oricărei virtuți civile, în special la țărănime, aceasta a dat totuși suficiente dovezi de bărbăție cetățenească. După mine, cu mult mai numeroase și mai puternice decît orășănii noștri.

In timp de 50 de ani de viață constituțională nu știu dacă s'au dizolvat 10 consilii comunale orășănești. Consilii comunale rurale s'au dizolvat *cu zecile de mii*. Dacă nu mă înșel în anul 1898, fiind Ministru de Interne An. Stolojan, s'au dizolvat în șase luni vre-o 1500 de consilii rurale. Fără îndoială că un mare număr din aceste dizolvări au fost pricinuite de vicii de formă, de necinstea sau incapacitatea Consiliilor sau Primarilor. Dar multe, foarte multe consilii s'au dizolvat fiind-că nu erau pe placul proprietarilor, arendașilor sau autorităților administrative superioare. Și, ceea ce e esențial în chestiunea ce ne preocupă, țăranii au reales adesea consiliile dizolvate, nu o dată, nu de două ori, ci chiar de cîte 7, 8, 10 ori în șir, dînd astfel o strălucită dovadă de civism.

Sînt numeroase cazuri în care cu nimic nu s'a putut izbuti a se înfrînge cerbicia alegătorilor; puterile acumulate ale proprietarului și ale autorităților au rămas învinse.

Cînd se fac alegeri comunale la tîrguri, aproape în totdeauna se știe mai dinainte cine va isbuti, partidul de la putere. La alegerile rurale mai nici odată nu se știe care va fi rezul-

Digitized by Google

tatul, numai acolo candidații tremură de emoția necunoscutului.

Știu ce mi se va riposta: că unii cîrciumari, proprietari mijlocii sau învățători și preoți duc de nas pe țărani, îi înșală ca pe niște copii, și acești aleși pentru cari bieții săteni se devotează, sînt nu arare ori niște mizerabili. In totdeauna se poate da acest răspuns la o alegere. Cei căzuți găsesc că alegătorii sînt niște oi, niște brute sau niște corupți. Trebue o mare înălțare de spirit cui-va ca să primească înfrîngerea cu seninătate și cu simțul dreptății. Tot așa se critică izbînda electorală în Franța, în Anglia, în Germania. De aci ar trebui să tragem concluzia extra-ordinară că numai învinșii sînt morali, numai cu ei e dreptatea și adevărul, iar învingătorii sînt totdeauna niște mizerabili și niște corupători ?!

E admisibil ca un cîrciumar, un preot sau un învățător să aibă, *într'un sat romînesc* o putere mai mare decît proprietarul unit cu guvernul ? Iar dacă o au, să nu fie oare fiind-că ei, în anumite cazuri, și față de proprietar sau față de guvern, ori de ambii împreună, reprezintă mai bine interesele sătenilor ? Frecvența cazurilor, repetarea lor necontenită de 50 de ani, intenzitatea rezistenții sătenilor în alegerile comunale, dovedesc că e la mijloc existența unei adevărate virtuți civice.

Am spus'o și mai sus, ori cît s'ar părea de paradoxal, cei mici și săraci sînt, cînd e un interes serios la mijloc, mai independenți decît cei mari și bogați. S'a scris mult despre defectele mulțimei, dar cît ar fi de scris asupra calităților ei! Să reținem numai un singur fapt: De cînd lumea toți reformatorii religioși, politici, sociali, mulțimelor s'au adresat și nu claselor restrînse.

Chiar în alegerile legislative țărănimea a dat dovadă de independență. Lucrul e aproape miraculos cînd ne gîndim la ce e colegiul al 3-lea !

Alegerile d lor Dobrescu, Mille, Popovici, Morțun, Nădejde, Veniamin, Dincă Schileru, spre a nu pomeni decît pe acestea, dovedesc ce virtute cetățenească e în țăran și cum știu sătenii să se atașeze de acei în cari capătă încredere.

Eu unul nu m'am îndoit și nu mă îndoesc un moment de virtuțile civice ale țărănimei romîne. Explicația că am rămas politicește coada lumei stă tocmai în marea siguranță ce au avut-o clasele noastre de sus că nu vor putea să-și joace mendrele cu țăranii. Nu nematuritatea maselor a împiedecat acordarea votului universal în Romînia ci mai curînd teama de aceste mase, de inteligența lor vie gata de-a se adapta la ori-ce împrejurări și a pricepe ori-ce i s'ar expune, de caracterul dîrz în fond al unei populații supusă orbește numai în aparență.

In rezumat votul universal mi se pare singurul mijloc de-a ajunge la vindecarea temeinică a relelor de care sufere țara și sînt convins că poporul romînesc e perfect apt de a exercita cu folos și pricepere suveranitatea națională.

Cine crede și poate dovedi contrarul, să vorbească.

I. Teodorescu

Digitized by Google

H. DE REGNIER

din La corbeille des heures *

Îţi închipui tu că ceasul poate trece mai încet
De-l trăim cîntînd în preajmă-i ca să nu-l simţim cum trece
Ca să n'auzim cum trece cu paneru-i înflorit,—
Strecurîndu-şi pururi umbra după gard, şi după zid,
După an, şi după vreme,—
În mers paşnic ori zorit ?...
Fie-i umbra de cenuşă ori de-azur,—paneru-i fie
Înflorit atunci din proaspăt, ori cu totul veştezit,—
Drumul ceasului i-acelaş de zîmbeşte, ori suspină,
De se'nalţă drept, ori trece aplecîndu-se în pas,—
Şi la fel se scurge vremea şi în umbră şi 'n lumină
Ceas cu ceas....

Tu-ţi torci caeru ori poate împleteşti ceva cununi ;—
Rîndunica ciripeşte şi albina 'n zumzet sboară,
Cade-un fruct,—se'nclină pomul,
Cîte-o frunză se 'nfioară,
Şi se 'ndoaie cîte-un spic,
Tu culegi din fericire ici şi colo cîte-un pic,

*) Odelette V.

Digitized by Google

Iei tulpina, dară floarea e a ei,
Și dac'o iei,
Nici n'apuci s'o vezi și 'ndată risipită stă să moară;—
Firul tău ți-l torci
Dar dînsa de pe furcă-ți desfășoară
Aurul ori borangicul caerului care-l torci.—

Uite-te cum toamna 'și țese ploile și plcla, iată
Picături de ploaie 'n soare, sore 'n lacrămi înecat.
Și privind prin viața-ți toată
Ceasul ăsta ți-l privește,
Ceasul care trece acuma vezi-l ce frumos se-arată
De te cerci să-l întrupezi,—
Are aripele deschise, și privirea i-e curată,
Și-i așa, pentru-că-i seamăn gîndului prin care-l vezi.—
Trece tainic, blînd și palid și zîmbește ceasul ăsta
Căci tu rîzi, iubești, și cînți !...

Elena Farago

Digitized by Google

Doĭna

Caracterul şi locul eĭ în literatura noastră populară

In Viaţa Romînească I 241—247 am arătat care este „origina, caracterul şi evoluţia doineĭ". În acest articol îmĭ propun pe de o parte a insista asupra caracteruluĭ doineĭ, ĭar pe de alta a arăta partea anume din literatura noastră populară pe care poporul o numeşte orĭ o înţelege ca doină.

Colecţiile folklorice, de care m-am servit, aŭ fost maĭ ales următoarele:

Dr. Ioan Urban Iarnik şi Andreĭŭ Bîrseanu, Doine şi Strigăturĭ din Ardeal, Bucureştĭ 1885 (prescurtat Iarnik).

I. G. Bibicescu, Poesiĭ populare din Transilvania, Bucureştĭ 1893 (prescurtat Bibicescu).

V. Alecsandri, Poesiĭ Populare ale Romînilor, Bucureştĭ 1862 (prescurtat Alecsandri).

Elena Didia Odorica Sevastos, Cîntece Moldoveneştĭ, Iaşĭ 1888 (prescurtat Sevastos).

G. Dem. Teodorescu, Poesiĭ Populare, Bucureştĭ 1885 (prescurtat Teodorescu).

Teodor T. Burada, O călătorie în Dobrogea, Iaşĭ 1880 (prescurtat Burada).

Teodor T. Burada, Datinele poporuluĭ romîn la înmormîntărĭ, Iaşĭ 1882 (prescurtat Burada Bocete).

Alexandru Ţiplea, Poeziĭ populare din Maramureş, Bucureştĭ 1906 (prescurtat Ţiplea).

În dezvoltările care urmează ĭaŭ ca bază poeziile publicate efectiv sub numele de *doine*. Afară însă de d. Ţiplea, care dă informaţiĭ respective aşa de categorice încît nu pot fi puse la îndoială, oare ceĭlalţĭ culegătorĭ aŭ fost şi eĭ tot aşa de scrupuloşĭ? Oare poeziile populare publicate sub titlu de doine de către Alecsandri, Bîrseanu, Burada, Teodorescu corespund în adevăr realităţiĭ? Nu cumva aceştĭ culegătorĭ, ademeniţĭ de frumuseţa doineĭ, aŭ strecurat supt acest titlu şi poeziĭ pe care informatoriĭ lor le vor fi numit cu totul altfel? Întrebînd personal pe d. Burada despre poeziile publicate de d-sa sub titlul de *doine*, d-sa mĭ-a răspuns că titlul dat este real. Aş dori în această pri-

Digitized by Google

vință declarații categorice și din partea altor culegători. În tot cazul ar trebui pornită o anchetă în această privință, căci, împreună cu scurgerea vremii, poeziile populare tind și ele a dispărea.

Declar dela început că eŭ mă pun din punctul de vedere nu al estetuluĭ, care abordează literatura populară înarmat cu teoriĭ de clasificație a genurilor literare, ci din punctul de vedere al filologuluĭ, care *constată* un lucru *la popor* și caută să-l explice *ca atare*.

Spuneam că *doĭna exprimă orĭce sentiment* și are ca substrat *melancolia și resemnarea*.

Melancolia doĭneĭ a fost observată demult: „*Doĭnele* sînt cîntice de iubire, de jale și de dor, *plîngerĭ duĭoase* a inimiĭ Rominuluĭ în toate împregiurările vieții sale", Alecsandri 223;—[Mocaniĭ] cîntă tot felul de cîntice și moldovenești și mocănești și ardelenești și însfîrșit știe a o întoarce și pe struna aceleĭ poeme așa de simplă și nevinovată, așa de dulce și plină de dor și *duĭoșie*, ce se chiamă *doĭna!*", A. Russo, Soveja, în Revista Romînă 1863 pg. 448;—„*inimă albastră* are omul cînd e *trist*, mîhnit, cînd pe dînsul nu-l mîngîe nemic din frumusețele ce-l încunjoră. *Doĭnele sînt cîntece de inimă albastră*", M. Lupescu la Hasdeu, Etymologicum 719;—„Rominul cîntă în șezătoare; cîntă la munca cîmpuluĭ, la drum și, ca cĭoban, pe cele dealurĭ. *Doĭna* luĭ e *duĭoasă* caşi el... Rominul la chef e sfătos, dă la poveți orĭ îĭ vin în minte toate amărăcĭunile și cîntă *doĭna de jale*, de se topește inima-n el", I. Paul, Țaranul romîn și ungur în Ardeal Iași 1899, p. 37. 40. Acelaș lucru și despre *aria doĭneĭ*: „Toți păstoriĭ rominĭ port în brîŭ un fluer mic ce se numește fluer cĭobănesc și sună din el deosebite *arĭĭ*, unele vesele, ĭar cele maĭ multe *melanholice* și foarte espresive... La Bicaz, pe malul Bistriței, am întîlnit un păstor, anume Brînduș, carele se înalța la gradul unuĭ adevărat artist prin talentul cu care cînta *doĭna* din fluerul săŭ" Alecsandri 193; „Balada Dolcăĭ precum și aceĭa a Mioriții le-am cules din gura unuĭ bacĭŭ, anume Udrea, dela stîna depe muntele Cĭahlăŭ. Acel păstor suna din bucĭum cu o putere estraordinară, încît munții se răsunaŭ în mare depărtare. El cînta și din fluer maĭ multe cîntice cĭobănești, ĭar maĭ cu samă *doĭna* cu o espresie de *îndulșire ce aducea la lacrimĭ* în ochiĭ celor care-l ascultaŭ", acelaș, ibid. 57. Faptul a fost remarcat și de străinĭ: „Un muzic de mare talent, d. Henri Erlich, care a locuit cîțiva anĭ în Rominia și a publicat un album de arĭĭ rominești, zice în precuvîntarea aceluĭ album: „naționalitatea Rominilor se arată curată și necontestabilă atît în limba și datinele lor cît și chĭar în muzica lor deosebită de orĭcare alta. Negreșit *ariile rominești* vor părea foarte curioase popoarelor occidentuluĭ pentru melodia lor cu totul originală și cĭteodată, putem zice, sălbatică, și pentru companiamentul lor ce cuprinde uneorĭ acordurile cele maĭ capricioase, cele maĭ bizare, și alteorĭ foarte simple și monotone. *Ele aŭ însă o espresie de melan-*

Digitized by Google

holie dulce şi dureroasă chiar. Sînt mai cu samă unele pasaje misterioase carele fac să se prezinte dorinţi înfocate şi ascunse în fundul inimii, şi care se manifestă *printr-un soiu de blînset melodic. Aceste sînt ariile doinelor*", Alecsandri 233 [1]).

Resemnarea doinei n-a fost însă observată îndeajuns. Bibicescu XXXVII spunea că *„doina transilvăneană* e tot un fel de *consolare* a oricăror suferinţi", dar se grăbea să adauge că „Rominul e optimist, dar nu fatalist" (ibid. XL) şi că „optimismul înăscut poporului romîn esplică doina lui" (ibid. XXXIX). Totuş o doină, din Transilvania spune:

Fii, inimă, răbdătoare,
Că-ai pămîntul supt picioare!
Rabdă, inimă, şi taci
Ca pămîntul care-l calci!
(Bibicescu 3)

Pe acest fond de melancolie şi resemnare şi în mijlocul naturii poetice a Carpaţilor, Rominii aŭ brodat *doina, care cîntă iubirea, dorul, durerea şi natura.*

Cu totul altfel înţelege doina d. Delavrancea. Intr-o conferenţă, pe care a ţinut-o la Iaşi şi pe care a publicat-o în întregime şi în Calendarul Minervei pe 1903 p. 95 — 103, d. Delavrancea a susţinut că doina a fost la origină un cîntec de războiŭ: „Cuprinsul doinei trebuia să fi fost vitejesc, iar nu jalnic. Nu plîngere, ci strigăt de bărbăţie; nu melancolie, ci energie naţională. Prin ea se exprima nu poezia iubirii, ci energia etnică a celui mai războinic popor de acum cinci secole. Altfel dece s-ar fi gîndit Cantemir la „Marte", cînd vroia să-şi dea samă de origina doinei? Şi de ce el, pela începutul secolului al XVIII, leagă doina de faptele războinice?" D. Delavrancea nu bagă de samă, între altele, că Cantemir nu face etimologie în sensul filologic al cuvîntului. Notiţa lui, foarte preţioasă, se referă la doina din timpul lui, nu la doina primitivă născută în Carpaţii Transilvaniei. Apoi, adevărata etimologie a doinei, acea dată de d. A. Philippide, exprimă tocmai durere. Amintesc însfîrşit d-lui Delavrancea că „din toată înfăţişarea fizică a Rominului, din expresia feţei şi din mişcări, vezi *temperamentul melancolic saŭ flegmatic*, pe omul cumpănit şi liniştit, care nu-ş iese cu una cu doŭă din sărite" (I. Paul, Ţaranul romîn şi ungur din Ardeal, Iaşi 1899 p. 11). Conferinţa d-lui Delavrancea este însă importantă prin faptul că în ea s-a admis ideia de evoluţie a doinei, idee emisă deja mult mai înainte. A. Russo, Poesia poporală în Foia societăţii pentru literatura şi cultura romînă în Bucovina an. 1868 p. 189—195 spusese: „Cele mai multe balade [= cîntice bătrîneşti], ce le avem, datează dela seculii XVI, XVII şi

1) Despre Ehrlich şi colecţia lui de arii romîneşti, v. mai pe larg Alecsandri; Melodiile romîneşti, în Romînia Literară an. 1855 pg. 110—113.

Digitized by Google

XVIII, precum Toma Alimoș, Gruia Grozovan, Codreanul, Ghimicîu, Novac, etc. Societatea depe atunci era războinică; toți oamenii eraŭ înarmați, toate ideile pornite spre luptă cu dușmanii țării... Frumoase timpuri de vitejie aŭ fost acelea, unde Rominul intra în doi ca în doisprezece, și unde Hanul Tatarilor trimetea jalobă cătră Domnii Moldovei cu rugăminte ca să poruncească Grozovenilor depe atuncea de a nu li mai opri calea, cînd se întorceaŭ cu pradă din țara leșască! Insă roata noroculuĭ se întoarce! Starea Principatelor se schimbă, neatîrnarea lor pîere: poporul sufere, vitejia luĭ amorțește și trece dela gloate la cete, dela cete la indivizi, și prin urmare *baladele strămoșești sînt înlocuite prin cîntice de frunze, cîntice hoțești [= doine haĭducești]*".

Iarnik și Bîrseanu împart *doinele* din colecția lor în: *doine de dragoste* (puterea dragosteĭ, lauda ibovniculuĭ și ibovnicii, dragoste nehotărîtă, îndemnări la dragoste, dragoste cu frică și cu zulie, dragoste ascunsă și cu piedici, dragoste pizmuită, dragoste cu gluma, deosebite), *doine de dor și de jale* (puterea doruluĭ, năcazuri din pricina doruluĭ, drăguții depărtați unul de altul, moartea unuia dintre iubiți, dragoste stricată, jalea celor ce n-aŭ nimerit bine cu căsătoria, jalea celuĭ mustrat și pizmuit, jalea celuĭ depărtat dela aĭ săĭ, jalea orfanuluĭ, deosebite), *doine de mustrări și de blăstămuri* (neînțelegeri între iubiți, dojeniri făcute celor necredincioși în dragoste, mustrări și blăstămuri din partea drăguței părăsite și drăguțuluĭ părăsit, mustrări din pricina socrilor și părinților, mustrări din partea feteĭ silite la măritiș, deosebite), *doine haĭducești, doine de-ale cătăniei*.

Dar aceste sentimente se găsesc și în alte poeziĭ decît acele publicate supt titlul de *doine*, se găsesc și în *cîntece*, în *hore* și în *bocete*. Deja din citațiile precedente s-a putut vedea că *doină=cîntec*. Alecsandri definea *doinele* prin *cîntece*, ba chiar adăuga: „Unele *doine* port și numele de *cîntece, voinicești* în Moldova, *oltenești* în Valahia și *haĭducești* în Ardeal" (ibid. 223), și într-adevăr unele *doine* poartă la el titlurile: *cînticul răzeșului, cînticul plugarului, cînticul călugărului, cînticul orbului*.—C. Negruzzi, Opere I, Bucureștĭ 1905 p. 317: „Sînt deosebite *cîntece* populare [în Moldova]: cîntul ostășesc saŭ istoric, cîntul religios, cîntul dragosteĭ și a nunții și cînticul codruluĭ saŭ voinicesc": acelaș, ibid. 321: „Aceia însă ce caracterisește pe Moldovan sînt *doinele* saŭ *cînticele muntene*". Deci sînt *doine Cîntece(le) Moldovenești* publicate de Elena Sevastos, împărțite în cîntece privitoare la *părinți și fiĭ, dragoste, codru și cîmp, străinătate, soartă*, apoĭ *cîntece de chef, ostășești și bătrînești*. Sînt *doine* și *Poezii(le) populare din Transilvania* culese de I. G. Bibicescu, privitoare la *iubire* (dragoste, drăguții certați, iubirea de familie), *străinătate, cătănie, codru*. Sînt *doine* și *horele*, căci „*hore* se numesc și ariile ce împreunează danțul, precum și versurile ce sînt improvizate în vremea gioculuĭ. Caracterul lor e vesel și glumeț și mai adesea *iubitor*" (adică privitor la *iubire*).

Digitized by Google

Alecsandri 323; — *„horă=cîntec, doînă, baladă.* Poporul din Maramureș nu face deosebire între *baladă* și *doînă*. Cîntecile mai lungi, *baludele*, de comun le numește *hore* pl. *hori*; cele mai mici, *cînticéle*, *doînéle*, *hore* și *dîrlaîă*; cest din urmă de regulă însamnă melodie; diminutiv *horicé*" Țiplea 110 b.; *„[ariile horelor]* răsună cu o veselie la care omul nenorocit se dă în momentele sale de uitare și de plăcere", Henri Ehrlich, la Alecsandri 223. — Sînt *doîne* și *bocetele* care se cîntă la morți „cu glas jalnic și monoton" și pe care le-am putea numi *doîne elegiace*. Într-adevăr în *bocete* se cîntă *jalea* pe care o lasă cel răposat. Însă, firește cu o intensitate ceva mai mică, și fără să fie vorba de moarte, același subiect îl aŭ și unele *doîne* și *cîntice*. Astfel sînt *doînele* pe care Iarnik 191—210 le-a publicat supt titlul 'Jalea celuĭ depărtat dela aĭ săĭ' și 'Jalea orfanuluĭ' și unele *cîntice* pe care Sevastos 7—36, 211—223, 227—254 le-a publicat supt titlul de 'Părinți și fiĭ', 'Străinătate' și 'Soartă'. In Maramureș „cînd moare vreun fecior tînăr orĭ vreo fată din sat, atuncĭ nu-l *cîntă (=bocesc)* femeile, ci-l *horesc* fetele, adică îl petrec cu *horĭ*, *cîntece*, până la groapă, de regulă cu acompaniarea mai multor lăutarĭ" (Țiplea 110 b), de unde rezultă că *hore=bocet*, și am văzut mai sus că *hore=doînă*. In ținutul Oașuluĭ (Candrea, Graĭul Oașuluĭ 50 a) *a hori=a cînta*, iar în Ardeal *a cînta* și *a chiui*: „Prin grădină pe cărare, pagubă că-ĭ iarba mare și nu pocĭ mere *horind*, mîndruluĭ versurĭ făcînd!" Iarnik 253. (Se știe că în popor *v(i)ers=cîntec*). — „Ce *horeștĭ*, ce chiuești, că de glasul gureĭ tale, da stă apa-n loc pe vale!" Bibicescu 301. *(Horeștĭ* este imediat alăturĭ de *chiuești).* — „Văd o dalbă de cătană ce *horăia* și chiuĭa. De cîntecele luĭ pica frunza codruluĭ". Bibicescu 301. *(Horăia* este alăturĭ de *chiuĭa* și se spune cu privire la *cîntece).* Din cauză că *a hori=a cînta* și *horă=bocet*, în ținutul Oașuluĭ (Candrea ibid 49 a) și în Maramureș (dupăcum rezultă din citația dată mai sus după Țiplea) *a cînta=a boci, a jeli un mort.*

În sfîrșit sînt *doîne* și *strigăturile (chiuiturile): strîget= doînă, cîntec, chiuitură* (Candrea, Graĭul din ținutul Oașuluĭ p. 52 b); iar în prima parte a acestuĭ studĭu am arătat că în Moldova *cîntecele de leagăn* se numesc și *doîne de leagăn* (Șezătoarea IX 162). Deși nu am la îndămînă o informație pozitivă, totuș același lucru se poate spune și pentru Ardeal, căcĭ din *daĭnă=doînă* s-a derivat verbul *a se dăĭna*, care, după Viciu Glosar 39 a, însamnă *a se legăna în huiț, în scrînciob* (de pildă „ieri toată ziua *m-am dăĭnat* cu scîrcĭomu la gura văiĭ"), de unde apoĭ *dăĭnuș, dăĭnuș* 'huiț cum fac copiiĭ, țuțul', ibidem. În cele mai multe părți ale Ardealuluĭ *horele* se numesc *strigăturĭ* (Iarnik IX).

Ca observație finală notez că în Maramureș la orice poezie se-ntrebuințează ca refren cuvintele *daĭna* și *daĭnu=doînă*. Țiplea 108 a: „*Daĭna* și *daĭnu* e veșnicul refren în poeziile din Maramureș. '*Morți duĭnu* și *daĭna*', orĭ 'heĭ *daĭna*, mîndră *daĭna*,

Digitized by Google

și ĭară mîndră *daĭna'* și așa maĭ departe. Sînt melodiĭ așa întocmite, unde după fiește-care vers urmează vreun '*daĭna* mîndra și *daĭnă*' orĭ altele".

Pentru maĭ multă edificare ĭată cîteva apropieri:

Fratele răzleț
(cîntec)

Frunză verde pădureț,
Olĭolĭo frate răzleț,
Pela noĭ tîrziŭ te-arăț,
Că decînd te-aĭ răzlețit,
Pela noĭ n-aĭ maĭ venit!
Cum te plîng surorele
Pe toate cărărele,
Cum te plînge cea maĭ mare,
Cu păr galbăn pe spinare,
Cu lacrămĭ pănă-n paftale;
Te plînge cea mĭjlocie,
Cu rochiță vișinie,
Cu lacrămĭ pănă-n bărbie;
Cum te plînge cea maĭ mică,
Cu rochița de-alestincă,
Frunza-n codru să despică,
Să despică, să usucă,
Și la pămînt jos că pică.
Cum te plînge maĭcă-ta,
Nu te plînge nicĭuna,
Ți să rupe inima!
(Sevastos 7)

Variantele 'Fratele răzleț' și 'Fratele răsnet' sînt date de Alecsandri 379, 280 ca *doĭne*.—Tot ca *cîntic* este dată și varianta din Șezătoarea X 52 b.

Bocet

Scoală, scoală, voĭnicel,
Dragul mameĭ tinerel,
Și te uĭtă, tu, la mine,
De privește cum îțĭ vine
Toată ceata preuțască,
Dela noĭ să te pornească!
Aŭ tare te-aĭ suparat,
Tu pe mama de-aĭ lasat
Și de ea te-aĭ depărtat
În pămînt întunecat?
Ziŭa bună n-aĭ luat!
Dece, dragă, nu grăești,
Lîngă tine nu privești,
Cum te plîng surorile
Pe toate cărările,
Cum te plînge cea maĭ mare,
Cu păr galbăn pe spinare,
Cum plînge cea mĭjlocie
Cu lacrimĭ pănă-n bărbie,
Cum te plînge cea maĭ mică
Frunza-n codru se despică,
Pică jos și se usucă.
Scoală, scoală, pe picĭoare
Și fă umbră pe cărare
Pănla casa ta din vale,
Ca să-țĭ vezĭ tu armele,
Armele și gloanțele,
Că decînd tu le-aĭ lăsat
Rugina că le-a mîncat!
(Burada Bocete 116—117)

Doĭnă

Săraca străinătate,
Mult avuĭ de tine parte!
Vaĭ mîncatu-s de străinĭ
Ca ĭarba de boĭ bătrînĭ,
Și mîncatu-s de dușmanĭ
Ca ĭarba de boĭ bălanĭ;
Mîncatu-s de răutate
Ca ĭarba de vacĭ cu lapte,
Și mîncatu-s de nevoĭ
Ca ĭarba de cele oĭ!
(Iarnik 191)

Bocet

Nicĭ n-aĭ mamă, nicĭ n-aĭ tată,
Parcă eștĭ lăsat din peatră;
Nicĭ n-aĭ fraț, nicĭ n-aĭ surorĭ,
Parcă eștĭ lăsat din norĭ;
Eștĭ mîncat tot de străinĭ
Ca ĭarba de boĭ bălanĭ,
Eștĭ mîncat tot de nevoĭ
Ca ĭarba crudă de ploĭ!
(Burada Bocete 106)

Digitized by Google

La Podeţul cel de piatră
(cimtic)

La podeţul cel de piatră
N-am nicĭ mamă, n-am nicĭ tată ;
La podeţul cel cu florĭ
N-am nicĭ fraţĭ, n-am nicĭ surorĭ.
Creşteţĭ florĭ cît gardurile
Ş-astupaţĭ pîrlazurile
Să vă bată vînturile
Ca pe mine gîndurile.
Creşteţĭ florĭ ş-imbobociţĭ
Bobociţĭ şi nu-nfloriţĭ,
Că mie nu-mĭ trebuiţĭ.
Că decînd v-am semănat,
Tot cu lacrimĭ v-am udat,
Şi decînd v-am răsădit,
Tot cu lacrimĭ v-am stropit.
Es afară cat la munţĭ,
Intru-n casă, n-am părinţĭ ;
Es afară cat la brazĭ,
Intru-n casă n-am nicĭ fraţĭ ;
Es afară cat la florĭ,
Intru-n casă, n-am surorĭ ;
Es afară, cat la spinĭ,
Intru-n casă la streinĭ !
(Sevastos 11)

Doĭnă

Creşteţĭ, florĭ, cît gardurile
Să vă bată vînturile,
Ca pe mine gîndurile,
Şi secaţĭ din rădăcină,
Cum plîng eŭ dela inimă.
Creşteţĭ, florĭ, şi nu-nfloriţĭ,
Că mie nu-mĭ trebuiţĭ,
Că n-am fraţĭ să vă-ngrădească,
Nicĭ surorĭ să vă plivească,
Nicĭ nepoate să vă poarte !
(Iarnik 209—210)

Fragment de bocet

Nicĭ n-am fraţĭ, nicĭ n-am surorĭ,
Numaĭ grădina cu florĭ.
Creşteţĭ, florĭ, dar nu-nfloriţĭ.
Mie nu-mĭ maĭ trebuiţĭ ;
Creşteţĭ florĭ cît gardurile,
Să vă bată vînturile,
Ca pe mine gîndurile !
(Burada Bocete 103)

În *cînticul* 'La Podeţul cel de piatră' e vorba despre *podeţul cel de piatră, podeţul cel cu florĭ*. Tot aşa în *cînticul* 'Frunză verde stuh de baltă' din Sevastos 9 este vorba despre *podeţul cel de piatră, podeţul cel de-aramă, podeţul cel de brazĭ, podeţul cel cu florĭ*. Aceste *podeţe* sînt *podurile* care se pun în calea mortuluĭ (v. Burada Bocete 26) şi despre care e vorba şi în unele *bocete*, ca d. p. bocetul XIX din Burada ibid. 120.

Aceste exemple arată în mod lămurit că *doĭnă=cîntic=bocet*.

Pentru legătura *doĭnă-cîntic-horă bocet* să se maĭ compare însfîrşit următoarele. Poezia CLXXIV este dată de Iarnik 79 ca *doĭnă;* o variantă a aceşteia 'Sarace dragostele' este dată de Sevastos 107 ca *cîntic*.—Poezia CCCXX este dată de Iarnik 144 ca *doĭnă;* doŭă variante ale aceşteĭa 'Cum să nu-mĭ fie dor ?' sînt date de Bibicescu 31 şi 118 ca *poezii de ĭubire*.—Poezia CDX este dată de Iarnik 191 ca *doĭnă* (jalea celuĭ depărtat dela aĭ săĭ); o variantă a aceşteĭa 'Sărmana străinătate' este dată de Sevastos 8 ca *cîntic* (părinţĭ şi fiĭ); o alta este *cîntic cătănesc* la Hodoş, Cîntece cătăneştĭ 9 ; ĭar o alta constitue începutul *bocetului* XL din Burada Bocete 106.—Poezia CDXXXI din Iarnik 201 este dată ca *doĭnă* (jalea celuĭ depărtat dela aĭ săĭ) ; o variantă a aceşteĭa 'Apoĭ cum să nu suspin ?' este dată de Bibicescu 111 ca *poezie de străinătate;* o alta 'Frunză verde doĭ bujorĭ' de Sevastos 88 ca *cintic* (părinţĭ şi fiĭ) ; ĭar 'Dorul de rude' şi 'Aşa-mĭ vine' sînt date de Teodorescu 284 tot ca *doĭne*.—Po-

Digitized by Google

ezia CDLXX este dată de Iarnik 200 ca *doină* (doine de mustrare și blăstămuri); două variante ale aceștia 'Frunzuleană de negară' și 'Frunză verde de negară' sînt date de Sevastos 11, 214 ca *cîntice* (primul—părinți și fii, al doilea—străinătate).—'Cînticul răzeșului' este dat de Alecsandri 227 ca *doină;* o variantă a acestuia 'Cîntec răzășesc' este dat de Sevastos 320 ca *cîntic bătrînesc* și amîndouă sînt *doine haiducești.*—'*Doina* voinicească a lui Ion Petrariul' din Alecsandri 259 este *cînticul bătrînesc* 'Petrariu' din Sevastos 318, iar *cînticul bătrînesc* 'Văleanaș' din Sevastos 297 este în realitate *bocet.*—'Frunză verde cimbrișor' este *cîntic de dragoste* la Sevastos 142; o variantă a acestia este *poezie de iubire* la Bibicescu 81—82, iar o alta este *horă* la Alecsandri 374. Și nu găsesc de nevoe să mai înșir și alte variante.

Concluzia care se degajează din aceste fapte este următoarea. In Carpații Transilvaniei s-a născut doina primitivă între 400 și 1200. După acest interval, alături de doine, Rominul a mai creat și alte feluri de poezii populare, anume cîntece, hore, strigături, bocete. Aceste feluri de poezii s-aŭ născut însă pe baza aceloraș sentimente de melancolie și resemnare și motivul lor e acelaș—iubire, dor, durere și natură. Odată ajunși aici, două ipoteze se pot face. Ori cîntecele, horele, strigăturile, bocetele sînt *doine transformate, localizate* după împrejurări,—cînd se cînta, *doina* lua numele de *cîntec;* cînd se cînta și se juca, lua numele de *horă;* cînd se striga ori chiuia, *strigătură* ori *chiuitură;* cînd se bocea, *bocet.* Ori cîntecile, horele, strigăturile (chiuiturile), bocetele aŭ fost dela capul locului poezii de alt gen decît doinele, și numai mai tîrziŭ, din cauza asemănărilor de care am vorbit, aŭ trecut în rîndul doinelor, așa că astăzi pentru țăran, și deci și pentru cercetător, o deosebire de fond între doine de o parte și cîntece, hore, strigături, bocete de alta nu se poate face. Și deci, ori *toată* literatura populară este *doină*, ori *doina* a constituit *o grupă* aparte de poezii, dar care astăzi nu se mai poate deosebi în fond de celelalte grupuri reprezintate prin *cîntece, hore, strigături, bocete.*

La părți din Rominime însă o diferențiare a genurilor tot a avut loc. Așa, la Moldoveni, unde prin *chiuitură* se înțelege excluziv o poezie obișnuit de 4 pănă la 6 versuri care se chiue în horă și prin care se satirizează diverse vicii și defecte, iar prin *horă* poezia care se cîntă în timpul dansului cu acelaș nume, și în acelaș tact.

Rezultatul la care-am ajuns prin această cercetare va surprinde desigur pe cei care caută în literatura populară genuri literare tranșante. Din parte-mi eŭ aș fi foarte bucuros dacă acest articol ar putea deștepta atîta interes, încît să provoace reluarea chestiunii pe baza unei anchete folklorice conștiincioase, căci colecțiile de poezii populare de pănă acuma n-aŭ fost publicate după toată rigoarea științifică.

G. Pascu

Digitized by Google

Note şi schiţe din Dobrogea*)

II

...Pornim din Constanţa spre miazăzi pe un drum de ţară, care merge pe-aproape de ţărmul mării, întîi pe lîngă vii şi ogrăzi, apoi numai între suprafaţa lucie şi mişcătoare a apelor în stînga, iar în dreapta cîmpia arsă şi fără copaci, întretăiată ici-colea de cîte-un deluşor sau vre-o vîlcea uscată.

Cale ferată nu se pomeneşte. De-atîţia ani se luptă *coloniştii* să lege Tulcea cu Constanţa şi tot nu se poate; dar-mi-te marele nostru port cu un *sat tătăresc*, deşi e şi staţiune balneară de-o oarecare însemnătate! De-aceia mergem cu trăsura.

După un drum de-o oră, ne oprim într'un sătucean, la uşa unui *han*, înaintea căruia e un amestec zgomotos de călăreţi, trăsuri şi căruţe. Aici, supt un umbrar de lemn învechit, în căldura năbuşitoare a lui Iulie, supt un adevărat cer de Orient, se poate bea cafea în ceşti mari turceşti, cu semilună aurită în mijlocul smălţuelii aşa de colorate. Nu vezi decît figuri străine şi n'auzi decît vorbă la fel. Singură pajura Romîniei... dela tabla cu „Regia monopolurilor" îţi spune sub ce stăpînire te găseşti.

In sfîrşit pornim, şi după încă vre-o oră de pustiu, trăsura se opreşte pe şosea în faţa unui pîlc de clădiri noi, albe, vesele, în mijlocul unui parc de salcîmi tineri, cu bănci şi alee, parc ce se întinde scoborînd încetişor pînă jos, la plaja pe care o bate fără încetare valurile spumoase ale mării. Acest ţinut înfiorător, această oază în pustiul de pînă acum, e Sanatoriul Eforiei. Prin parc se preumblă şi se joacă micii bolnavi şi desmoşteniţi, aduşi să se întrămeze în aerul ozonat al coastei. Parcă ar fi nişte plante ofilite, exotice în acest ţinut, care e numai apă, mişcare, aer, senin şi soare...

De-aci înainte drumul e aşternut pe o limbă de pămînt, prinsă între mare şi lacul mohorît şi cu aspect metalic pe care l-au numit *indigenii*, Tekir-Ghiol, adică Lacul-Sărat.

Pentru cine vizitează satul cu acelaş nume, numai pentru băi, drumul se împarte: cine are mijloace puţine şi-şi caută numai de sănătate, o ia pe drumul gloduros şi neîngrijit, care se desface în dreapta, pe malul lacului, spre sat; cine nu *se bucură* de condiţiile de mai sus, mai face cale de-un ceas, pe-o şosea

*) Vezi V. R. VI. 59.

Digitized by Google

mai îngrijită ca să ajungă la așa numitul Otel Movilă. E o clădire singuratică, nouă, costisitoare, așezată pe țărm, avînd în spate lacul și-n față marea, la a cărei plajă te cobori pe trepte săpate în pămîntul argilos al țărmului. Plaja e foarte întinsă și se îndoae, împreună cu țărmul, în adîncul mării, pînă la un colț de uscat înalt, pe care se înalță în zare albul far dela Turla. Și cînd dai de monumentala și moderna clădire răsărind din mijlocul bălăriilor, și-ți arunci ochii în jos, la plaja argintie pe care foește lumea în toalete multicolore și uniforme strălucitoare, în acel decor format de lucirea apelor mișcătoare și de seninul cerului—ți se pare că-i în basme, și, după-ce-ai trecut prin ținuturile arse de cine știe ce scorpii, ai dat de vestitul palat fermecat...

Dar aici e viața scumpă, unde „se arată" sănătoșii bogați; aici e o viață trecătoare și de paradă, care ține două luni pe an; pe cînd viața locală, trainică, adevărată, a „indigenilor" e dincolo, la capătul cel mai depărtat al lacului, unde te poți duce dela otel cu-o barcă, sau din dreptul Sanatoriului, pe drumul gloduros și neîngrijit, cînd pe sus, pe cîte-un mic podiș, cînd pe jos, pe-aproape de noroiul negricios metalic și greu-mirositor al lacului.

Nu poți merge decît cu ceiace găsești, adică cu o căruță, cu *harabaua*, pe care un glumeț îndurerat a numit-o „gondola" stepei dobrogene. Tatarul, cu fes și'n haine înfoiate, subțiri și viu colorate, cu fața negricioasă și cu ochii vii aprinși, își mînă căluții cu multă îndemănare și... tace. Tace, pentrucă tu nu știi tătăreasca lui. Cu multă greutate am aflat că-l cheamă „Mirilè"

— Mirilè, nu știi rominește ?

— *Ioc.*

Și rîde, ridicînd din umeri și biciuind caii.

De pe un delușor pe care trecea drumul, am zărit capătul lacului, împrejurul căruia se înșiruiau pe mici înălțimi clădiri lungi, scunde și albe, așezate paralel. Deasupra unora din ele fîlfîie voios tricolorul nostru. Iar mai departe, în gurile unor vălcele cîteva cumpene, pe dîmburi cîteva mori de vînt, și tocmai în fund, o îngrămădeală mohorîtă de colibe joase și pămîntii, care formează adevăratul sat tătăresc, a cărui așezare începe într'o adîncitură și se sfîrșește tocmai sus, pe creasta dealului.

Întorc ochii, ca să văd, după pajiștele arse, dunga lată și cenușie a mării, care pare că tae bolta azurie. Un vuet prelung îmi izbește auzul, iar la picioare apele lacului, aci negre, aci verzui, aci tulburi numai, se mișcă încetișor sub bătaia vîntului. Cam pe la mijloc se leagănă ușor două mici bărci cu pînze.— În față abia se deosebesc clădirile cele lungi, joase și aliniate, deasupra cărora fîlfîesc drapele. Mi s'a părut că am înainte unul din tablourile acelea ce înfățișează posturi militare, pe malul unui lac, în clima caldă, în vre-o colonie africană...

Peste un sfert de oră am ajuns. Pe marginea lacului sînt corturi cu-o întreagă gospodărie, locuințl ale oamenilor sărmani.

Digitized by Google

bolnavi de prin împrejurimi, sau ale celor care, venind prea tîrziu, n'au găsit nici macar o colibă tătărască. Asta mi-aminti de „Balta-Albă" a lui Alecsandri. Ei, dar era în 1844!

Clădirile cele lungi şi scunde sînt parte grajduri turceşti, transformate într'un fel de „oteluri" pentru vizitatori mai nevoiaşi. Centrul şi toată viaţa o găseşti în jurul uneia din aceste barace uriaşe, a cărei firmă şi explică „centralizarea". Iat'o în toată întinderea ei:

„Hotel Traian. Băile Centrale. Băuturi spirtoase.

„Restaurant. Cofetărie. Cafenea şi lăptărie.

Nu ştiu zău ce mai lipsea! Şi asta-i pentru *colonişti*, deoarece Tatarii şi Turcii au „centrul" lor, sus pe deal, în fundul satului, o mică ceainerie, la „Belvedere". Pentru 5 bani, Tatarii şi Turcii primesc un pahar de ceai sau o ceaşcă de cafea. Tineri beau şi pleacă repede. Bătrînii, cu cealmale mari şi cu bărbi albe la fel, stau la „taifas", cu ciubucile în gură, aşezaţi turceşte pe nişte modeste sofale—paturi lungi de scînduri, acoperite cu rogojini. Podeaua e pămînt gol. Stăpînul e şi bărbierul satului. Lîngă marele ceainic strălucesc lighianele de aramă—şi până să ducă ceaiul vre-unui muşteriu, celălalt rămîne nemişcat pe scaun, cu săpunul pe obraz. Afară, mai la o parte, pe o măsuţă de lemn schiloadă, doi Tatari joacă cărţi. M'am apropiat. S'au sculat respectuos şi cu temenele m'au salutat:

— Sabalai rusum!

Le-am răspuns şi eu, murmurînd acel „sabalai" pe care-l prinsesem dela dînşii.

Prin semne şi prin cîteva vorbe cunoscute i-am întrebat ce joacă.

— *Otuzbir.*

Adică „treizeci şi unu".

Unul din cei doi jucători e turc şi-l cheamă Ali. E căruţaş. Umblă prin satele din jur, pe la Movilă, pe la „Kiustenge"—aşa că mai rupe ceva romîneşte. Peste cîteva luni o să între în armată. Se duce cu plăcere:

— La tini ioc batai!

A pătruns şi la ei vestea că nu se mai bate în armată. Asta li-era singura grijă şi temere cît or sta în armata stăpînitorilor. Ba mai duce grijă şi de „beigir"—de căluţul lui. Şi dacă-i pare rău de ceva, e că n'are pămînt. Nu le dă decît pentru casă, din vatra satului. Mai cu samă suspină ei după pămînturile emigranţilor, adică ale celor ce pleacă de voe în Orient, nemulţumiţi, mai ales Turci—pămînturi care încap pe mînile altora, străini de el şi de neamul lor.

Pămînt! Nu-l cer numai Turcii şi Tătarii. Il cer şi Romîni de-ai noştri. La întoarcerea în sat, m'am dat în vorbă cu un Ardelean, căruţaş şi dînsul, de fel din Surduluc, o comună din apropiere. A venit acum treizeci de ani de prin părţile Sibiului.

— Apoi de ce te ţii numai de cărăuşie?

— Da ce să mai fac?

Digitized by Google

— N'ai pămînt?

— De unde? Nici noi, nici păcătoșii ăștia de Turci ori Tătari, ce sînt!

— Dar am auzit că au avut pămînt, însă l-au vîndut și au plecat.

— Așa au făcut, domnule, bată-i pustia. Și bine li-e, că l-au dat pe nimic,—cu cinci lei hectaru și fără acte mai toți. Da chipurile nu l-au dat de tot, ci pe 20 de ani, socotind, cum zic unii mai colțoși din ei, că peste 20 de ani vine Sultanu ăla al lor, cu putere turcească, să ia Dobrogea. Și unii s'au întors. Crezi d-ta c'a mai văzut vr'unu pămîntu lui? Azi le ia ciocoiu 20 de lei arendă pe hectar...

— Si toți aceștia mai cuprinși de pe aici s'au îmbogățit cam așa?

— Aș! ăi mai mulți au început-o pe vremea pomenilor, cînd nu să putea ști cum și ce fel, cînd s'a luat Dobrogea dela Turci. Păn unele locuri te trăgea ingineru de minică, că și el lua un leu de fiecare hectar măsurat. Pe mine nu mă ruga? „Ia, mă, zicea domnu inginer, dela noi, că mă sărăcești, dacă nu iei!" Intreabă-mă și d-ta pentruce n'am luat? Mă țineam de altele pe atunci... Și luau, domnule, toți, pe numele lor, pe-al nevestii, al copiilor, al slugilor. Uite Bulgaru ăsta după deal, cu casa aia frumoasă, a luat 300 de hectare cu 75 de bani...

— Cum asta?

— Păi, trei timbruri de 25 de bani pe trei petiții—pentru el, nevasta și-un copil. De fiecare petiție 100 de hectare. Nu-i vorbă, că plătea pe urmă, în 10, 20 și 30 de ani cu 4—5 lei hectaru pă an—da la început te făceai ciocoi fără nici-un ban. Și mai tîrziu, ce să vezi d-ta, că s'a căit statu—așa a mers vorba pe la noi—și-a luat seama și-a vrut să vază cum și cui s'a dat.

Și-au căutat și pe unul, căruia-i zicea Dulău în petiție, pe la curtea unui mocan dela Megidie. Și l-au tot căutat, pănă ce au dat peste un cioban bătrîn, fost în slujbă la mocan, care cum a auzit de cine se întreabă, a început să mormăe: „Dar ce tot îl căutați, călca-l-ar nevoile, că a murit demult și n'a fost decît un cîine bătrîn al stăpînului". Păi cum vezi, domnule, s'au dat pămînturi și pă nume de cîni. Iacă de-aia nu trebue să-i plîngă nimeni pe păcătoșii ăștia de Turci, de și-au vîndut pămînturile!...

Și și-a luat ziua bună și-a plecat...

A douazi am vizitat satul mai cu de-amănuntul. La dreptul vorbind, e cam risipit. De-o parte, pe-un deal mic, e partea turcească, iar în vale și pe dealurile din stînga văii, sînt așezările tătărești, deasupra cărora, între armanuri, se'nșiră morile de vînt, iar între șerpuiturile văii, fîntînele.

După cum am aflat dela unii și alții, Turcii și Tătarii o duc bine între ei, iar ai noștri prețuesc mai mult pe Turci, care sînt mai pașnici și ascultători; Tătarii sînt vicleni și dîrji. Turcii de altfel sînt și puțini. Casele sînt adevărate fortărețe, fiind în-

Digitized by Google

conjurate cele mai multe, deşi numai un fel de colibe, cu ziduri înalte de „cărămizi locale," aşa numitele „chirpici", făcute din pământ amestecat cu pae. Aproape nu e casă să nu aibă pe-alăturea depozitul de „chirpici" gata sau în lucrare. Ogrăzile Tătarilor sînt foarte curate şi ei au din toate cele ale gospodăriei de ţară — şi au încă din belşug, dar numai cînd *vor* să-ţi dea. Altmintrelea, cum te-au simţit cînii — care nu lipsesc dela nici o casă, „chiopeci", — se crapă uşa casei tainic de careva şi...

— Ioc ! Ioc !

„Ioc", adică „nimic", n'au nimic, din tot, din orişice ai căuta, sau chiar şi ce nu te-ai gîndit a căuta. Toată silinţa pe care ţi-ai da-o să-i dumereşti, să-i îmbunezi, să mai stea în uşă măcar, e zădarnică. Dealtfel nici n'ai cum, căci semnele şi interjecţiile nu te pot ajuta în asemenea cazuri. *Nici o vorbă* românească nu s'aude şi nu se înţelege în mai toate casele tătăreşti.

Interiorul îl poţi cuprinde atît cît poţi fura cu ochiul prin deschizătura uşii : curăţenie, ordine, simplitate, rogojini pe podeaua de pământ galben şi lungi paturi-sofale pe de margini ; nici un ornament ; prin *ferestre* n'ai cum te uita, căci nu sînt, afară numai dacă nu vei da acest nume singurului ochi al fiecărei odăi, cîrpit şi zăbrelit şi-acela, şi nu mai mare de două palme.

De-aceia prin deschizătura uşii cînd te uiţi, ai o priveliştе tainică, curioasă, din care se desfac, cînd vor să'ţi iasă înainte, figurile acelea caracteristic-tătăreşti, feţe palide, unghiulare, cu ochi puţini oblici şi vioi — mai ales ai femeilor, care sînt mult mai albe ca bărbaţii şi par umflate, cu ochii mai mari şi de-obicei cu două coade groase pe spete. Au un aspect foarte pitoresc, mai ales că poartă haine uşoare, multicolore, şi, în loc de rochii, foarte multe au nişte lungi şalvari liliachii. Nu primeşti nici un zîmbet, nici o privire prietinoasă. Şi-o linişte, de-ţi pare că se pregăteşte ceva în fiecare casă, cînd îi vezi ieşind şi intrînd, după îngrăditura înaltă de chirpici, strecurîndu-se tainic şi'n tăcere...

Tot cercetînd satul, am ajuns şi la Primărie. E pe coasta unui deal din dreapta văii principale şi, caşi casele chiaburilor din partea locului, are piatră la temelie şi piatră, iar nu chirpici, la zidul împrejmuitor. Tricoloru! filfîia deasupra. Pe primar l-am recunoscut imediat. E un „tip" cunoscut al Bucureştilor şi-al unor anumite cafenele. Cine ştie ce protecţie l-a aruncat aici, ca să se plictisească amarnic cu administraţia ţărănimii pe care o disprefueşte, pentru 150 lei pe lună ! Stă la masă şi împarte corespondenţa, împreună cu „domnul secretar comunal", adică notarul. Vezi aici e tăria şi experienţa ! El face şi desface orişice afacere a primăriei. Are 60 de ani şi face slujba dobrogeană de la anexarea provinciei. Ştie toate rosturile dobrogene, înjură pe toţi şi de toate, cunoaşte toate limbile *coloniei* şi e Romîn *acuma*, mai ales că n'a ştiut niciodată, sau a uitat din ce neam face parte ca origine. E un tip de vulpoi dobrogean pentru nenorocitele sate cu neamuri străine. Ii administrează rău şi-i stoarc e

Digitized by Google

bine. Inaintea celor două biurouri din primărie e un grilaj care desparte administrația de cîrmuitori ; în fund portretele suveranilor, iar într'un colț 7 puști—din care 4 merită numele, iar 3 sînt un fel de ciomege cu baionete lungi, ruginite și îndoite. Jos, într'un colț, sînt niște felinare, iar lîngă ușă au încremenit patru „fesurlii" cu ochii țintă la primar. Sînt oamenii șefului de garnizoană. Și-abia acum îmi amintii că în sara trecută, pe la orele 10. au trecut pe la poarta noastră Ali și încă unul, cu felinare aprinse în mînă și cu puștile de lemn pe umăr. Au trecut drepți, serioși, tăcuți—cu toate sisiiturile și strigătele cîtorva vizitatori adunați sara, pentru petrecere, la poarta casei. Ali și cu tovarășul, oameni ai datoriei și ai cîrmuirii,—erau de gardă în acea noapte, încă cu alți 5 inși, judecînd după cele 7 puști ale primăriei !

A doua zi, de dimineață, am întîlnit din nou pe Ardeleanul din Surduluc. I-am spus ce-am văzut și l-am întrebat:

— Nu s'ar putea ca oamenii aceștia, și unii și alții, să îngrijească mai gospodărește de satul lor ?

— Da de unde ?

— Ei cum ? n'au voe, n'au drept, ori n'au bună-voință?

— Au, domnule, și voe, și drepturi, că doar ïs și ei *contilii*... Da li-e frică de primar și mai ales de hoțu ăla de secretar. Ii bagă în beleli mereu,—și el trage foloasele. Ala și cu primaru să fie oameni, și toți ar fi... Da așa nu-s buni de nici o treabă, că, după toate, nu știu nici romînește...

— Apoi atunci, cam cum se înțeleg ?

— Ia le deslușește și el, secretaru, ce poate, și ei... iscălesc. Uite ia, ăștia trei bătrîni, cu cealmalele și bărbile alea mari, ăștia ce vin încoa, de parcă-s înțelepții înțelepților... Ii vezi ? Ïs „contilii" și ei. De multe ori iscălesc și habar n'au de ce-au iscălit. Cînd vine cîteodată domnu subprefect, în cercetare, la orice întrebare a dumnealui, numai îi vezi ploconindu-se până la pămînt și zicînd :

— Bil belmem ! Bil belmem ! (noi nu știm, nu știm).

— Apoi aici spune, strigă d-l subprefect, că ați fost față.

Și secretaru, vulpoiu, le tălmăcește, D-zeu știe cum. Iar ei:

— Dăscal ! Dăscal !

Și-l arată pe secretar—adică el știe și pentru ei, pacatu lor!

— Bine omule, zice d-l subprefect către unu din ei, arătîndu-i hîrtia, cu vre-o pricină, n'ai iscălit d-ta aici ?

Și numai să-l vezi pe Turc, domnule, cum ia hîrtia, o socește, holbează ochii cît cealmaua lui și răspunde tacticos, ploconindu-se :

— Gal i ba benim ! (Ba *mi se pare* că e a mea...)

. . . . . .

După amiază am plecat spre mare, să fac o preumblare pe țărm, ca să dau de vre-o pescărie despre care îmi vorbise Ardeleanul. E departe de sat cale de patruzeci de minute, tăind drept. Pe țărm nimeni, cît se poate vedea, nici în dreapta, spre

Digitized by Google

Movilă şi farul de la Tusla, care se vede bine, nici în stînga, spre Constanţa, care se ghiceşte după o cotitură. Ţărmul e înalt şi spintecat ici şi colo de valuri, care vin furioase şi spumegînde, ca să sue malul cîtva timp, umplînd spintecăturile şi şerpuind printre ele, şi ca să se retragă învinse în sînul lor uriaş şi veşnic în mişcare. În zare, pe deasupra valurilor, cu prora ridicată în direcţia Constanţei, un vapor taie valurile în grabă.

După vre-o oră de mers pe ţărm, pe o potecă, între flori cîmpeneşti, am coborît la o mică plajă, unde se află şi pescăria. Pe jos e un întreg popor de scoici multicolore şi de diferite mărimi, amestecate cu nisipul cald şi fin. Ici-colo sînt risipite tot felul de instrumente şi unelte de pescărie. M'am odihnit în bordeiul pescarilor, aşezat sub mal. Şi-am fost ospătat cu peşte proaspăt. La „cafea" — care nu lipsea nici aici, — am stat mai mult de vorbă. Sînt patru tovarăşi, doi Turci, un Grec şi un Bulgar. Sînt oameni în vîrstă, îmbătrîniţi în meserie. Muncesc mult şi cîştigă binişor. Nu urăsc pe Romîni şi nu se plîng decît de formele astea noi şi complicate ale unei administraţii nesimpatice, pe care n'o înţeleg şi care nu le aduce folos. Şi aici fu locul să-mi povestească unul din Turci, cunoscuta anecdotă a lui Ahmet, care în timpul domniei Turcilor a dus pe datornic în faţa paşii şi la ameninţarea „că-i tae capu" a plătit banii imediat, dar că sub domnia cea nouă, Ahmet, avînd din nou să urmărească un datornic, şi-a luat lumea în cap, căci a sărăcit cheltuind, deşi *a cîştigat*, dar la judecătorie, apoi la tribunal, apoi la apel, şi-*aşa mai departe*...

Am mulţumit pescarilor şi-am plecat. Pe la jumătatea drumului m'am întîlnit cu un cunoscut, care fusese şi dînsul „la mare" şi, întorcîndu-ne împreună, am început o aprinsă convorbire despre „foştii noştri suzerani", despre firea lor paşnică, despre Tătarii aceştia ai noştri, foşti cutrierători ai stepelor, caşi despre modul cum îi administrăm de vitreg. Cînd deodată, într'un nor de praf, trecu, ca o arătare, ca o simbolizare ironică, o numeroasă herghelie de cai voinici, turmă vajnică dar necuvîntătoare, mînată în goană de un singur Tătar călare, fără şea şi fără frîne, care-i ducea numai fluierîndu-le şi zbierînd, sau aruncînd în grămadă cu o măciucă scurtă, pe care o ridica apoi din goană, plecîndu-se, fără să descalice....

D. Munteanu-Rîmnic

Digitized by Google

Cronica artistică

Expoziţiunile d-lor: Ţincu, Satmary; a Şcoalei de Arhitectură; Monumentul lui Vasile Lascar. Artă şi Edilitate.

N. Ţincu.—Sînt desigur şi artişti nu îndestul de cunoscuţi, care multă vreme nu s'au arătat publicului, aşteptînd, se vede, un prilej care să-i pună în evidenţă motivînd totdeodată şi rezerva lor. Printre aceştia e şi d. Ţincu, un debutant care, însă, a ales rău momentul pentru a se produce, deoarece alături de d-sa şi anume în sala Exarcu se produceau, în acelaş timp, şi talentele „Tinerimii Artistice". Desigur că dacă d. Ţincu ar fi expus opere cel puţin egale, în valoare, cu acelea ale artiştilor din sala vecină, impresia căpătată din vederea operelor d-sale i-ar fi fost mai favorabilă.

Dar... să ne silim a judeca opera d-lui Ţincu, caşicum nu am fi văzut decît pe a d-sale, folosindu-ne, adică, numai de impresiunile culese în expoziţiunea d-sale, mai cu samă că-i datorăm, ca oricărui debutant, obiectivitatea primelor aprecieri.

Nu e lipsit de calităţi d. Ţincu. Se vede în toate pînzele d-sale oarecare aptitudini de culorit, uneori şi de factură care, bine conduse. ar putea să nască lucrări de merit. Nu consultă însă natura d. Ţincu, sau o consultă rar. Aşa în acel „Cap de Fetiţă" un efect de soare, sau de lumina unui interior—nu se ştie bine—e o inegală şi nenaturală distribuţie a luminii. O pată de lumină pe vîrful nasului, pusă cu aparenţa unei îndrăzneli proprii, e tot ce şi-a închipuit artistul că reprezintă efectul de lumină, cînd de fapt această lumină trebuia susţinută de una pe buza inferioară, o alta pe bărbie, apoi alta pe gît şi aşa mai departe aşa cum se vede chiar în *natură*, de unde e bine să ne inspirăm, sau cel puţin, cu care să controlăm aceia ce facem în atelier. Şi din acest punct de vedere d. Ţincu rămîne cu mult în urma artiştilor, care chiar dacă nu fac pictură cu pretenţii, dar cel puţin execută un cap după toate regulele desemnului şi ale valorilor. Şi pentrucă veni vorba de *valori*. cu regret trebue să o spunem că d. Ţincu nu le menajează decît atît cît îi permite pornirea d-sale de a face ceva grăbit, ceva la modă. Sfătuim pe d. Ţincu ca să nu neglijeze bunele calităţi de colorit ce le posedă şi să le cultive după toate pretenţiunile acelei ştiinţi a culoarii, inavuţîndu-le de se poate cu acele însuşiri de a vedea just şi de a reda sincer, lucru ce se poate lesne căpăta printr'o muncă statornică, şi de care va rămînea veşnic departe dacă d-sa se va fi mulţumit cu ceia ce a expus.

Intr'un eboş, un „Copil" pe fond deschis de un culorit transparent, artistul uită să ne dea şi mînile care lipsesc, şi lipsesc nu pentrucă vor fi duse la spate sau ascunse în poala copilului, ci pentrucă—(lucrul

Digitized by Google

e inexplicabil) artistului îi va fi fost greu să lupte cu desenul, acest abecedar al picturii pe care mulţi din cei ce colorează o pînză au naivitatea să-l creadă mai puţin indispensabil decît se pretinde. Şi aşa se face că această pînză a d-lui Ţincu e anatomiceşte (pentru a nu mai mă lega de desen) anormală. „La Tors" e pînza de căpetenie a artistului, la care a muncit mai serios, şi unde a izbutit să redea în mod complect toate calităţile ce le posedă. Nu e rău desenată, după cum nu e rău compusă. Culoritul cam crud şi figurile puţin caracteristice.

Al. Satmary.—Cu oarecare gust şi îngrijire în execuţie d. Satmary a izbutit să prindă pe pînză cîteva impresii culese din viaţa de toate zilele, o viaţă cu zile ticnite, fără zbucium, fără nici o tresărire mai deosebită, care să trezească în artist o gîndire oarecare şi care să-l ducă la înfăptuirea unor opere cu însuşiri emotive. D. Satmary parcă se distrează; pare că ţine ca ceia ce face, ceia ce reprezintă în opera sa să nu-l coste prea multă energie sufletească de unde şi lipsa unui interes superior în opera sa. Ce păcat că, bine pregătit cum este, acest artist nu se hotărăşte să iasă dintr'o lîncezeală care cu vremea îi va ucide talentul, pentru a se pasiona cu adevărat de arta pe care de altfel o iubeşte şi pentru care are şi chemare. Din expoziţia aceasta mi-au plăcut în deosebi „Interiorurile" d-sale cum şi un „Efect de crepuscul": acoperit de un nor vînăt, soarele mîniat scapă săgeţi de lumină, care fulgerează bolta unui cer învineţit; pămîntul de o tonalitate negricioasă ia şi el parte cu coloraţia lui sombră la acest soiu de fenomen, care nu odată pe întinsurile pustii împrăştie monotonia momentelor, strămutînd parcă sus viaţa, care jos a dispărut odată cu ultimul sunet de talangă.

Şcoala de Arhitectură.—Am examinat cu plăcere lucrările elevilor dela această şcoală, şi am găsit chiar unele studii demne de atenţiune, care pot însemna un real progres în învăţămîntul arhitecturii la noi. In special m'au mulţumit releveurile după monumentele istorice, M-rea Văcăreşti, Sf. Ioan Domnesc etc., făcute cu multă meticulozitate de elevii Soţu şi Zagoriţ, cum şi de către elevul Victor Simionescu. O imagine mai complectă a acestor elemente ale unei arhitecturi rămase din vremuri ar fi putut fi redată, dacă se făcea uz şi de alte mijloace decît creionarea simplă şi seacă a conturelor. Astfel frumoasa lespede de piatră care susţine amvonul din interiorul mănăstirii Văcăreşti (elevul Soţu) e redată incomplect, deoarece, pe lîngă corectitudinea proporţiilor, lipseşte şi relieful. Nu fără a ajunge la bune rezultate d. Simionescu studiază interiorul bisericii Sf. Ioan Domnesc din Piatra. De rău gust e însă acea pecete moldovenească întrebuinţată fără nici un rost în toate releveurile acestui elev, care de altfel pune toată dragostea în execuţia lucrărilor sale. Mult caracter am întîlnit în schiţa-proect „Un garaj de automobil" a d-lui Soţu cum şi într'o „Fîntînă" a d-lui I. Nicolăiţă. Intre cele două „Uşi de muzău" acea a d-lui Mih. Simionescu, un sîrguitor elev,

Digitized by Google

e, se pare, mai în caracter, deoarece prezintă o uşă cu canaturi masive fără geamuri, un fel de uşă ferecată care apără mai sigur bogăţiile adunate dincolo, înnăuntru. Prea mari cariatidele dela „poarta" d-lui Stănescu, care a comis greşala de a pune uşilor geamuri. Interesant proectul pentru Palatul Bursei al d-lui Zagoriţ cum şi „Un azil de bătrini" a d-lui T. Socolescu, care insistă asupra caracterului, lucru ce nu am observat la d. Culina, care într'un „Turn de observaţie la o cazarmă de pompieri" pune nişte ferestre caşi la orice casă de oraş. La fel face şi d. Iofciu, din al cărui „chioşc de grădină" s'ar putea face cu puţine modificări—un mauzoleu. E desigur lipsa de *caracter*, asupra căruia ar trebui să se insiste mai mult, mai cu samă cînd elevii şcoalei dovedesc atît de frumoase aptitudini.

Bine a făcut Ministrul că a ţinut să încurajeze prin cîteva mici premii silinţa elevilor. Este acesta un început spre înţelegerea cauzelor care fac să crească munca şi talentul, pentru a căror sporire nu se face mai nimic la noi.

O operă a sculptorului Horvath.—D. Horvath, autorul statuii lui Vasile Lascar, e un nume nou în viaţa noastră artistică. Pentru aceasta era şi bine ca să ne fi dat prilejul de a-i fi înregistrat un succes, care i-ar fi fixat un rang în lumea de artă. Afară de cîteva calităţi de factură cum şi un just echilibru al proporţiilor ceia ce face ca portretul marelui patriot să samene, opera d-lui Horvath nu are nimic care s'o rînduiască printre lucrările de merit. Mişcarea banală şi afectată e un împrumut din clişeele în curs, care strică grozav originalităţii unei opere şi care nu deşteaptă nici un fel de interes pentru o operă de sculptură. In această privinţă nimeni nu a putut întrece sau măcar egala până astăzi pe artistul (Ferrari) care pentru prima oară a aşezat o operă de artă într'una din grădinele Capitalei. Voi să vorbesc de Statuia lui Heliade, care singura are o mişcare frumoasă şi originală şi căruia nu i s'a aşezat la picioare, din fericire, vre-o femee decoltată—chipurile gloria—această banală şi primitivă concepţie simbolistă, care face un efect atita de urît în jurul statuilor noastre, cum e şi în opera d-lui Horvath. Efectul pe care îl face acea femee pe jumătate nudă în statuia sculptorului e cu atît mai prefăcut cu cît statuia are un soclu mic—urît şi acesta—pe care muza aceasta picată din cer nici nu se poate ţine, mai ales că şi-a permis libertatea să întindă un condei pentru a scrie pe peretele soclului nemurirea ilustrului răposat, reprezintat în statue. In rezumat e o operă ca orişicare alta şi pentru care se găseau şi la noi destui sculptori mediocri care să o execute, aşa cum a făcut d. Horvath; afară numai dacă alegerea n'ar fi căzut pe vreunul din sculptorii noştri de merit, şi atunci aveam ceva mai mult decît a putut da d. Horvath.

Decoraţiunea la „10 Mai"; Chioscurile de instalaţiuni electrice.—Cînd se zice „edilitate" în capitalele Europei se înţelege oare-

Digitized by Google

cum şi „arta", care e aceiaşi, posedă aceiaşi însuşire a frumosului caşi arta din marile opere. Impreunarea aceasta dintre „util" şi „frumos" face ca multe din oraşele străine să se deosebească prin caracterul lor, care nu e altceva decît caracterul ţării adaptat regulelor de artă sau, mai simplu, ideilor de gust. La noi edilitatea este şi ea condusă de oarecare consideraţiuni de estetică; dar cît lasă de dorit uneori sub acest raport unele din lucrările edililor noştri, cine or fi ei! Ştiu, că din acest punct de vedere nu avem o autoritate *artistică* care să ajute la lucrările de edilitate ale comunei şi că prin urmare nici nu pot exista responzabilităţi, fără de care în artă nu se face nimic ne la locul lui. Ştiu mai cu samă acest lucru, decînd am văzut odată, şi deatunci în fiecare an — cum un văpsitor de case avînd de git o cutie cu văpsea verde, spoia regulat statuia lui Mihai Viteazul din faţa Universităţii. Desigur: *se'nvechise* statuia!

Am rămas mai puţin impresionat deci, cînd am văzut anul acesta la „10 Mai"—nu pe Mihai văpsit curat—ci acele decoraţiuni de tribune întocmite fără gust, deşi pentru aceasta comuna cheltueşte îndeajuns. Nici un plan, nici o pregătire; pentru arcuri încrucişate, stilpi cu capitel fără de nici o noimă şi alese la întîmplare — cum erau capitelurile dela tribunile alăturate — din vre-un „dicţionar de arhitectură". Ca ansamblu, nici o armonie şi mai ales nimic original. E de crezut că primăria are cel puţin un arhitect de gust care şi-a dat osteneala pentru un lucru *ocazional.*

Acelaş lucru se poate spune şi despre acele chioşcuri sau cutii de fer pe care Primăria le-a aşezat în unele puncte ale Capitalei şi destinate a primi aparate sau ceva la fel care să servească iluminatului electric. Cine ar fi crezut că bizantinomania din unele edificii îşi va avea o nouă manifestare şi în bietele cutii de fier pentru aparate electrice! Chiar aşa: Cutia are o cupolă joasă, unul sau două brîuri bisericeşti şi pe patru suprafeţe, patru lozanje cu patru noduri imitînd, chipurile, încolăciturile de linii din manuscriptele bizantine. Ce mentalitate, ce gust! Nu era mai bine—o cît de bine!—să se publice un fel de concurs pentru cel mai bun proect de chiosc pentru instalaţiuni electrice? Am fi văzut atunci planuri cu caracter, cu linii severe, cu mase viguroase şi însfîrşit cu o decoraţiune în caracter, care te-ar fi făcut să gîceşti de departe că e vorba de un aparat tehnic, o instalaţiune tehnică. Şi cît ar fi ciştigat capitala cu aceste instalaţiuni întocmite după vederi arhitectonice, controlate şi sprijinite de specialişti a căror judecată nu dă greş. Să sperăm că va veni timpul, cînd şi pentru lucrările de edilitate va mai fi, pe lîngă cei însărcinaţi cu gospodăria comunală, şi un ochiu deprins cu frumosul, care să aibă voe a-şi spune cuvîntul în chestiuni în legătură cu estetica Capitalei.

Spiridon Antonescu.

Digitized by Google

Cronica medicală

Pregătirea personalului sanitar inferior.

In lumea medicală romînească acum e la ordinea zilei chestiunea personalului sanitar inferior. La congresul din Maiu al medicilor s'a discutat pregătirea acestui personal, iar la congresul din Brăila a agenţilor sanitari şi a moaşelor s'a discutat mai mult situaţia lor materială. Deşi în amîndouă chestiunile şi-a spus cuvîntul de magistru profesorul Babeş, şi, după o tristă tradiţie din corpul sanitar, este o îndrăzneală, ca în aşa împrejurare, un medic mai tînăr, chiar după ce a făcut o practică suficientă şi cunoaşte mai bine anumite chestiuni, să-şi spue părerea, totuşi, cu riscul de a fi socotit îndrăzneţ şi a fi califcat cu un cuvînt mai aspru, voiu călca tradiţia, dînd mai jos rezultatele unei anchete întreprinse între medici în această chestiune, şi aceasta cu atît mai mult, cu cît rezultatele anchetei sînt în complectă contrazicere cu concepţiile simpliste ale profesorului Babeş. Domnia-sa -- concepţia proprie (deşi neoriginală, nu e d-sa cel d'întăi, cum îi place a crede că este în multe alte chestiuni speciale) asupra învăţămîntului în general o extinde şi asupra învăţămîntului agenţilor sanitari şi a moaşelor.—Se ştie, că în chestiunea învăţămîntului în general d. Babeş cere „stîrpirea actualei şcoli secundare ca a unui pericol social şi înlocuirea ei cu o alta în care se doarme mult şi se învaţă puţin" 1). Extinderea acestui principiu şi asupra pregătirei personalului sanitar inferior, susţinută cu prestigiul cîştigat de d. Babeş în alt domeniu, putînd constitui un pericol real pentru ţărani, sănătatea cărora sînt chemaţi să o ajute agenţii sanitari şi moaşele, pregătiţi după reţeta d-sale, este absolută nevoie ca să i se opuie o alta, practică şi folositoare ţărănimii.

Asupra pregătirei personalului sanitar inferior la noi în ţară avem o practică făcută. Am avut pe vechii subhirurgi şi moaşe, pregătiţi după concepţia regretatului profesor dr. Felix. Subhirurgii se recrutau dintre foştii sergenţi sanitari din armată. Aceştia după un an de practică şi pregătire teoretică în spitale depuneau un examen înaintea unei comisiuni judeţiene şi-şi căpătau titlul, în baza căruia puteau funcţiona. Moaşele îşi învăţau arta timp de doi ani la şcolile de moşit speciale pe lîngă

1) Vezi articolele asupra acestei chestiuni în Revista Învăţămîntului şi recenziile din „Viaţa Romînească.

Digitized by Google

Maternitățile dela Iași și București. Această pregătire era uniformă pentru personalul sanitar dela țară și cel dela orașe.

In anul 1904, din nevoia de a găsi cît mai repede pentru fiecare comună rurală, sau cerc rural, cîte un agent sanitar și o moașă, s'a înființat la București, pentru sate numai, o școală de agenți sanitari cu studii teoretice de 6 luni de zile și aproape fără nici o practică—și școli de moașe la București, Iași, Craiova și Galați cu o pregătire pentru unele de un an școlar, pentru altele numai de 6 luni sau chiar 3 luni. Pentru acest fel de pregătire a personalului sanitar rural a luptat mult directorul școalei de agenți sanitari din București—profesorul Babeș.

Acești oameni pregătiți, fie după concepția regretatului profesor Felix, fie după acea modernă și specială pentru sate a d-lui V. Babeș, au fost trimiși la țară în ajutorul medicului rural; au lucrat acolo mai mult timp în anumite condițiuni.

E natural deci înainte de a vorbi despre pregătirea ce trebue să se dea în viitor personalului sanitar inferior, să cercetăm întru cît pregătirea ce s'a dat pănă acum a fost bună și suficientă.

Am crezut obligator și util în acest scop să ne adresăm medicilor rurali, care au avut și vor avea în viitor sub a lor conducere și apreciere imediată acest personal, ca ei să se pronunțe.—Am primit 125 răspunsuri.

Asupra agenților sanitari subchirurgi, pregătiți după concepția regretatului profesor Felix, din 125 medici se pronunță 100 (25 se abțin); din acești 100,—79 îi apreciază în mod favorabil și 21 în mod nefavorabil.

Asupra agenților pregătiți în școala modernă dela București, din 125 medici se pronunță 116, din care 95 în mod nefavorabil și 11 favorabil (9 se abțin).

Asupra moașelor de pregătire nouă cu un an, 6 luni și 3 luni de studii, din 125 medici se pronunță 115 nefavorabil și 10 favorabil.—Iată cum califică cei 115 medici pe moașele de clasa II-a și a III-a.

38 le zic insuficiente
34 „ proaste
27 „ rele
2 „ nenorocire pentru sate
4 „ calamitate „ „
1 „ periculoase „ „
3 „ incapabile „ „
6 le cer desființarea.

Voi cita din aceste răspunsuri cîteva mai plastice și mai expresive:

Iată ce ne scrie un bun medic de plasă dintr'un județ din Moldova: „In ceia ce privește moașele, sistemul de studii de un an, 6 luni și 3 luni credem că e absolut defectuos. Ceia ce cerem noi unei moașe este înainte de toate o aplicare strictă, scrupuloasă a asepsiei și antisepsiei, o diagnoză măcar probabilă—a unei eventuale distocii. Dar a cere apli-

Digitized by Google

carea antisepsiei de către o femeie ignorantă (care în acelaş timp este de multe ori şi amorală), cum este *în genere* moaşa de cl. II-a şi a III-a, este, fie-ne permisă această afirmare,—*o mare naivitate.*—Pentru ca cineva să aplice strict regulele asepsiei şi ale antisepsiei trebuie: 1) să aibă o convingere profundă despre rolul microbilor în etiologia boalelor, 2) să aibă o practică îndelungată a antisepsiei, aşa ca ea să ajungă la el oareşicum automatică. Dar la această a doua condiţiune poate ajunge şi un om incult, ignorant în microbiologie. Cine nu cunoaşte cazurile frumoase de infirmieri asistenţi în marile săli de operaţii chirurgicale şi obstetricale, care sînt oarecum „*dresaţi*", practica antisepsiei ajungînd a fi la ei oareşicum „organică". — Moaşele de cl. II-a şi a III-a n'au nici convingerea nici deprinderea în antisepsie şi asepsie, de aceea constatăm zilnic că nu au nici o scrupulozitate în aplicarea lor strictă".

„Trebue desfiinţate moaşele de cl. II-a şi III-a, spre a mai împuţina cît de cît înmormîntările clasa III-a a neamului Romînesc".

„Am avut, pe unde am servit ca medic de plasă, multe moaşe sistem cl. II-a şi chiar a III-a; le cunosc bine; mai bine nu le aveam! Ele au compromis în popor funcţia socială atît de importantă o moaşelor. Unele din ele, ţărance inculte, sărace, umile, erau bune, le chema poporul, dar le chema cum chiamă şi pe celelalte babe şi aduceau aceleaş foloase ca şi babele! Dar atunci ce nevoie de ele? Dar în această privinţă fac o nedreptate babelor, căci ţărancele moaşe publice cl. III-a erau de multe ori primejdioase, avînd pe lîngă necultura lor şi un irigator cu obligaţie de a face spălături, adică cu obligaţia de a infecta lehuzele, pe cînd baba se ţinea totdeauna numai în expectativă".

„Dar sînt şi au fost multe altele „de cl. III-a" nu ţărance din popor; a fost o adevărată invazie în satele noastre de toată drojdia imorală a oraşelor, de toate declasatele oraşelor, foste antreprenoare şi menajere de oteluri, care după un „studiu" de trei luni şi cu un bileţel dela cutare, apăreau în satele noastre cu misiunea de a înlocui pe moaşa de veacuri a Romînului, pe „baba".

„E de prisos cred să mai continuu,— din cîte am aflat din Buletinul Direcţiunei sanitare, pare că se urmează calea cea bună prin Căminul moaşelor. [1])—Dar printr'o singură trăsătură de condei în budgetul serviciului sanitar s'ar putea face, cred, o faptă admirabilă: să se desfi-

1) In anul 1904. după propunerea şi stăruinţa prefesorului Dr. Sion s'a organizat învăţămîntul pentru moaşele rurale în felul următor: nu se admit decît fete de săteni plugari, ele trebuie se aibă cursul primar făcut. vîrsta între 21 şi 30 ani, dovezi de moralitate; ele urmează cursurile şcoalelor de moşit de pe lîngă Maternitate timp de 2 ani, tot acolo îşi fac practica; trăesc însă în comun la „Căminul moaşelor", unde-şi fac singure gospodăria şi urmează în orele libere cursurile elementare de bucătărie, lucru manual, gospodărie casnică, noţiuni de hygiena şi creşterea copiilor etc. După terminarea şcoalii, elevele capătă titlul de moaşă, însă timp de 20 ani nu poate practica decît la sate, fiind oprite de a practica în oraşe.

Digitized by Google

inţeze toate moaşele clasa a 3-a şi a 2-a şi cu economiile realizate să mărească numărul elevelor dela „Căminul moaşelor".

„Am asistat şi eu odată, scrie acelaş medic, la o şcoală de agenţi sanitari. Am avut prilejul să văd uimirea asistenţilor, cînd un elev din şcoală a vorbit foarte bine de apofiza Crista-galli şi rolul liquidului cefalo-rachidian, dar cînd a fost vorba despre dezinfectare am avut cu toţii o decepţie. Elevul nu cunoştea diferitele mijloace de dezinfectare a unei locuinţi contaminate.—Noi, medicii rurali, avem nevoie de agenţi sanitari cu studii, este adevărat că nu atît despre apofiza Crista-galli, ci mai cu samă cu mai multă practică spitalicească, cu *deprinderi formate*, cu practica epidemiologică, cu practică în spitalele de copii şi în secţii chirurgicale.—Dar agenţii sanitari de clasa 2-a şi a 3-a?! Nu voi uita niciodată zilele de tristă memorie, cînd am avut prilejul să văd trimişi, ca agenţi sanitari, foşti ucenici de croitori, foşti cizmari, sau brutari, ajutori de notari, chelneri, telefonişti, care într'o bună dimineaţă au fost improvizaţi—agenţi sanitari.

„Fiecare îşi poate închipui ce foloase au adus ei ţăranului nostru. A fost deajuns o recomandaţie a cutărui elector către medicul primar, sau prefect şi telefonistul lăsa din mînă receptorul aparatului telefonic, apucînd sticla de „aţă felnică" acest fetiş nou al agentului sanitar, care a înlocuit aghiazma preotului, cu care stropea cele 4 colţuri ale bordeiului contaminat de scarlatină, crezînd că prin aceasta îşi îndeplinea suficient rolul său. Şi apariţia acestor sanitari clasa III-a în satele judeţelor, unde cu o zi mai înainte făcuseră parte din cele mai variate corporaţii, a stîrnit un imens hohot de rîs!...

„Cine ar putea îndrăzni să afirme, că un individ de obicei absolut fără nici o instrucţie şi cu o foarte rea educaţie, după 6 luni de bucheriseală teoretică şi aproape fără nici o practică, cu un trecut adesea variat şi încurcat, a putut fi de utilitate practică ca agent sanitar—asanator al satelor. Întrebaţi pe agenţii sanitari şi pe moaşe, că habar n'au cei mai mulţi de regulele igienice şi dietetice atît de necesare în profesia lor de la ţară."

„Da, ne trebue agenţi sanitari mulţi şi bine instruiţi, teorie multă, dar mai multă practică în spitale cu bolnavii şi în epidemii."

„Dar pe lîngă educaţia ştiinţifică teoretică şi practică, e absolut necesar şi de o însemnătate tot atît de mare, *educaţia sufletească* morală (care e deosebită de cea religioasă, făcută de preoţii scoalelor de moşit)."

„Cei mai mulţi agenţi sanitari au o concepţie foarte urîtă de rolul, de datoriile lor. Ca mulţi funcţionari, de altfel superiori „culţi" ai ţărei noastre, ei socot ca un fel de graţie ce fac ţăranilor din serviciul lor. Ei n'au conştiinţa, că sînt şi *trebuie să fie* servitorii ţăranilor, fiind plătiţi din birul lor. Se socot mai mult ca un fel de jandarmi (în sensul rău romînesc al cuvîntului) ai sănătăţii publice; cei care nu le-ar da de

Digitized by Google

mîncare şi băutură. ar trebui, după ei, pedepsiţi ca contravenienţi. „Ţăranului să-i dai la cap" l'am auzit spunînd nu pe un singur agent sanitar.

„Trebuie deci formată *simţirea* tînărului menit a fi agent sanitar şi în această privinţă rolul unui profesor educator e foarte mare."

„Ceea ce citeşte medicul romîn în revistele bune, cînd citeşte, îi cultivă sufletul, îi nobilează inima şi-l ţine într'o atmosferă de simpatie pentru ţărani. Dar agentul sanitar e lipsit de aceste impulsuri frumoase şi trebuie să se găsească cineva care pe lîngă minte, să cultive şi sufletul acestor funcţionari. Trebuie, aş zice, să li se facă o educaţie poporanistă continuă agenţilor sanitari. Şi cînd agentul sanitar şi moaşa vor veni între ţărani cu sufletul cultivat în direcţia iubirii ţăranului,— creatorul tutulor bogăţiilor materiale şi artistice ale neamului, pe lîngă cunoştinţele lui speciale, numai atunci vor corespunde rolului, pentru care s'au creat, de a fi adevăraţi fraţi şi surori de caritate pentru ţărani".

Un alt distins medic de plasă (din Muntenia) scrie :

„Nu cunosc din practica mea cum au fost recrutaţi şi pregătiţi agenţii sanitari subchirurgi, după concepţia regretatului profesor Felix. Cunosc însă bine cum s'au recrutat agenţii sanitari în ultimii ani. Am avut sub conducerea mea agenţi din şcoala agenţilor din Bucureşti, cît şi elemente de ocazie, numiţi provizoriu prin recomandaţii politice ori protecţii. Din şcoala de agenţi s'au arătat ca elemente bune acei care au avut în armată rangul de caporal şi sergent sanitar. Din nenorocire, tot în această şcoală s'au admis mulţi tineri, fără nici o pregătire morală, avînd un trecut obscur şi certaţi cu justiţia, respinşi de la alte servicii, cît şi tineri eliminaţi din şcoli ca elemente turbulente şi nesupuse. Diversitatea aceasta de indivizi fără o pregătire prealabilă şi fără selecţiune, au conrupt multe elemente ce ar fi devenit bune în viitor."

„Cît priveşte moaşele cu trei luni, 6 luni şi un an, din cauza insuficienţii de pregătire medicală, cunoaşte toată lumea rezultatele obţinute. Sperăm că Căminul pentru moaşele rurale va da rezultate bune."

Iată ce ne scrie un foarte bun coleg, medic primar de judeţ :

„Agentul sanitar din trecut a fost bun. S'a abuzat însă mult de unele consilii de higienă. S'au eliberat certificate de subchirurgi fără ca candidatul să fi împlinit stagiul de un an în spital, aşa că, cu toată concepţia bună şi practică, uneori s'au obţinut rezultate regretabile."

„Scoala de agenţi sanitari, funcţionînd numai la Bucureşti, şi candidaţii pentru asemenea posturi fiind în genere sărmani, şcoala nu este accesibilă tinerilor ţărani din toate părţile ţărei, mai ales celor care au făcut serviciul medical activ la spitale sau infirmerii, pe cînd este la îndămînă elementelor îndoelnice din rămăşiţile oraşelor mari.

„Moaşele de gradul al 2-lea şi al 3-lea sînt insuficient preparate chiar pentru asistenţa la faceri normale."

Un excelent medic primar de judeţ din Moldova scrie : „In fine

Digitized by Google

cred că empiricele sînt mai folositoare de cît moaşele incomplect instruite (clasa 2-a şi 3-a), care de obicei cad în pedanterie, căci babele nu se dedau la asistenţă în faceri de cît numai atunci, cînd simt în ele vocaţiunea naturală la această meserie pe de o parte, iar pe de alta fiind că, repet, se pot adapta complect la cerinţele populaţiunei rurale, pe cînd cele d'întăiu fac aceasta numai pentru a-şi găsi un mijloc de existenţă".

Iată criticele cele mai plastice făcute de medicii rurali modului de recrutare şi pregătire a personalului sanitar inferior. Din cele citate şi din cele pe care nu le citez, precum şi din declaraţiile directe, se degajază în mod evident următoarele observaţiuni juste de care trebuie să se ţină seamă în viitor:

I). Agenţii sanitari rurali şi moaşele rurale trebuie să se recruteze de preferinţă, dacă nu exclusiv, din săteni şi sătence (piugari) din cauză că între aceştia nu a pătruns încă demoralizarea şi perversitatea elementelor suburbane şi din cauză că, sufleteşte, ar fi mai bine pregătiţi a simţi şi pătrunde în toate intimităţile vieţii sătenilor în ajutorul cărora sînt chemaţi.

II). Trebuie să se cîntărească bine şi să se ia măsuri de garanţie suficiente pentru a feri de pătrunderea între agenţii sanitari şi moaşele rurale a elementelor dubioase.

III). Faţă de agenţii sanitari şi subhirurgii existenţi întru cît se vor dovedi viţioşi sau incapabili, să se facă uz de articolele 25—32 şi 33 din regulamentul pentru obţinerea titlului de subhirurg, retrăgîndu-li-se autorizaţia de funcţionare.

IV). Majoritatea medicilor, între condiţiile de admisibilitate pentru agenţii sanitari rurali şi moaşele rurale, se mulţumesc a cere cursul primar, unii nu specifică întinderea studiilor şcolare, alţii cer cîte o clasă sau 2 secundare şi cîţiva pretind chiar un curs gimnazial complect.

V). Pentru personalul sanitar inferior rural şi cel urban nu trebuie să fie nici o deosebire de pregătire, cum nu există deosebire de pregătire între medicii rurali şi urbani.

Prin urmare moaşele de cl. 2-a şi a 3-a vor trebui să dispară, rămînînd ca moaşele rurale ca şi cele urbane să facă învăţătura meşteşugului lor doi ani la Maternităţile existente.

VI). De preferinţă să se recruteze agenţii sanitari rurali dintre sătenii care au făcut armata ca soldaţi sau gradaţi sanitari la infirmeriile şi spitalele militare.

VII). Cursurile în şcolile pentru personalul sanitar inferior trebuie să fie cît se poate de demonstrative şi practice, — durata lor să fie de cel puţin un an şcolar pentru agenţi, şi doi ani în Căminurile speciale, pentru moaşe.

VIII). Titlul de agent sanitar să nu se dea decît acelor, care înainte sau după cursurile teoretice de un an şcolar, vor face practică spi-

Digitized by Google

talicească (de preferinţă în secţiile chirurgicale şi cele de boli contagioase) de un an în calitate de infirmier cu plată sau benevol.

IX). Şcolile de agenţi sanitari să nu fie numai la Bucureşti şi Iaşi, unde viaţa e prea scumpă şi materialul de spital acaparat de studenţii în medicină, ci şi în oraşele de provincie cu spitale bune şi mari.

X). Intre studiile agenţilor sanitari rurali: boalile infecţioase, scarlatina, rugeola, difteria, febra tifoidă etc., precum şi boalele cele mai frequente la noi la ţară: ca frigurile şi pelagra, combaterea lor, dezinfectarea şi îngrijirile hygienice şi dietetice a bolnavilor, să fie obiectele de studii principale.

XI). Educaţia şi instrucţia agenţilor sanitari şi moaşelor să nu se termine în şcoală şi anul de practică. După şcoală şi practică medicul primar de judeţ şi medicul de plasă trebuie să le continue instrucţia şi educaţia, atît prin contactul zilnic în serviciu, cît şi prin conferinţi generale şi cursuri speciale de reîmprospătarea studiilor.

XII). Pentru a putea recruta un personal sanitar inferior bun, pentru a-i impune stricta implinire a datoriilor lor frumoase, de a fi adevăraţi fraţi şi surori de caritate pentru ţărani, trebuie să li se amelioreze situaţia materială, dîndu-li-se un salariu de cel puţin 80 de lei pe lună, instituindu-le gradaţii, o casă de pensiuni, dîndu-le locuinţi şi o stabilitate mare pentru cei buni.

Dr. P. Cazacu.

Digitized by Google

Cronica Ştiinţifică

Fragmentele moleculei proteice şi importanţa lor biologică.

Substanţele albuminoide, numite încă şi *proteice*, sînt foarte răspîndite în natură; se găsesc în orice celulă vegetală şi animală. Ele iau o parte cu totul predominantă la constituirea ţăsuturilor. Apoi proteinele, împreună cu hidraţii de carbon şi grăsimile, sînt cei mai principali reprezentanţi ai alimentelor organice. Aceşti reprezentanţi nu au însă toţi o importanţă egală, după cum se poate vedea din experienţa următoare, care e fundamentală. Se poate nutri un animal, cu o anumită cantitate de proteine, hidraţi de carbon, grăsimi, plus săruri, aşa în cît el să se menţină în *echilibru nutritiv*, adică nici să nu cîştige nici să nu piardă în greutate. Noi ştim însă că cantitatea de alimente introduse corespunde unei valori calorifice anumite, ce se poate uşor determina. Ştim astăzi precis ce putere calorifică are fiecare soi de alimente: un gram de proteină dă prin ardere complectă aproape 4,1 calorii, un gram de hidraţi de carbon 4,1 calorii, un gram de grăsime 9,3 calorii. Ei bine, în experienţa noastră se poate înlocui, fără să schimbăm suma caloriilor ce trebuesc primite de animal, un fel de aliment prin altul, dar înlocuirea va trebui să fie făcută ţinînd samă de puterea calorifică a alimentului ce dorim să experimentăm. Aşa bună-oară se poate înlocui toată grăsimea din hrană prin hidraţi de carbon, dar cu condiţie, ca aceşti din urmă să fie serviţi în o cantitate ponderală cam de două ori mai mare (şi chiar mai mult) decît cantitatea de grăsime ce o primea animalul; numai aşa îşi va putea el menţinea echilibrul. Invers, se pot înlocui hidraţii de carbon prin grăsimi, observînd şi aci valoarea calorifică, fără ca echilibrul nutritiv să fie deranjat.

Acest fapt important, pe care-l datorim mai ales lui *Rubner*, nu se mai potriveşte, cînd e vorba de proteine. S'a reuşit, cum a arătat *Pflüger*, să se menţină în viaţă, lung timp un cîne hrănit numai cu substanţe albuminoide,—carne slabă,—dar este imposibil de a înlocui proteinele prin grăsimi ori hidraţi de carbon, ba nici chiar prin ambele împreună. I se poate pune animalului la dispoziţie o cantitate cît de mare

Digitized by Google

am vrea, el tot moare, şi într'un timp tot aşa de scurt, ca şi cînd nu i s'ar fi dat de loc hrană.

Asta însamnă că proteinele sînt substanţe indispensabile vieţei animale şi nu pot fi înlocuite.

Nu-i de mirare dar, că biologiştii au sacrificat o mare parte din munca lor la cercetări asupra acestor substanţe.

Inainte de a veni la rezultatele acestor cercetări, să ne'nţelegem întâiu asupra caracteristicii acestor substanţe proteice şi cum s'ar putea ele mai corect defini.

Proteinele se îndepărtează, în privinţa compoziţiei lor elementare, de celelalte substanţe hrănitoare adecă de hidraţii de carbon şi de grăsimi. Acestea au în compoziţia lor numai *C. H.* şi *O*, pe cînd proteinele mai au încă şi *N* (Azot) şi aproape fără excepţie *S* (Sulf.).

Prezenţa Azotului, mai cu samă, ne face să'nţelegem pentru ce proteinele nu pot fi înlocuite prin alte substanţe alimentare lipsite de Azot. Azotul este un element absolut indispensabil vieţii şi animalele nu'l pot lua decît din substanţele albuminoide. Dar dacă vorbim din punct de vedere chimic, apoi vedem uşor că prezenţa azotului în compoziţia lor, nu e de loc un caracter ce le-ar putea deosebi de alte substanţe chimice, fiindcă mai sînt o mulţime de alte corpuri ce posedă aceleaşi elemente (C. O. H. N. S.) fără să fie substanţe albuminoide şi nici n'au vr'o relaţiune cu ele.

Spre a le putea caracteriza, trebue să ne adresăm mai mult la proprietăţile lor fizice. Vedem atunci că toate proteinele naturale sînt în stare *coloidală*, deşi această stare o mai găsim şi la substanţe, de altă natură.

Ele mai au proprietatea de a se *denatura* prin căldură, alcool şi unii fermenţi, devenind solide sau semisolide. Ba găsim chiar proteine ce sînt denaturate în mod, ca să zicem aşa, natural; de exemplu: părul, unghiile, coarnele, mătasa. Cele nedenaturate pot fi solubile în apă, altele în soluţiuni slabe de săruri alcaline. Dar e probabil că grupurile stabilite printre proteinele solubile nu corespund unor individualităţi chimice definite, ci sînt mai mult nişte amestecuri de albuminoide diferite.

In definitiv, ele nu au caractere absolut proprii, care să le deosebească în mod absolut de alte substanţe din natură, şi gîndind bine, nici nu poate fi altfel, din moment ce ele fac parte din natură, unde totul se ţine şi nimic nu e complect izolat.

Intrucît priveşte însă *structura* lor *chimică*, s'a lucrat foarte mult pentru a o dezvăli, dar fără rezultate sigure. Pănă acum o singură metodă de studiu s'a arătat folositoare. E metoda descompunerii lor prin căldură cu ajutorul acizilor minerali diluaţi, mai ales acidul chlorhidric şi cel sulfuric. Tratate, în modul acesta, proteinele se descompun, cu fixaţiunea apei în corpuri mai simple ce, în aceste condiţiuni experimentale, nu se descompun mai departe.

Digitized by Google

Această sfărmare a moleculei proteice prin ajutorul acizilor se numeşte *hidroliză.*

Cercetările de natura aceasta au dat rezultatul remarcabil că toate proteinele dau naştere, prin hidroliză, aproape la aceleaşi sfărămituri — substanţe cristalizabile mai simple,—care toate aparţin unei mari clase de combinaţiuni organice numite *aminoacizi.*

Cetitorul să nu se sperie, dacă-i voi înşira aci pe cei vr'o 19 aminoacizi cunoscuţi până acum, care au fost căpătaţi din sfărmarea feluritelor molecule proteice. Aceste numiri, ce i se vor părea mai mult sau mai puţin barbare, nu au aci alt scop decît de a'l angaja să ştie, în interesul celor ce urmează, că una e tirogina, alta e lucina etc.

Iată acum şi lista: 1) *Glicocol*, 2) *Alanină*, 3) *Valină*, 4) *Leucină*, 5) *Isoleucină* 6) *acid aspartic*, 7) *acid glutamic*, 8) *Serina*, 9) *Cistina*, 10) *Fenilalanină*, 11) *Tirosina*, 12) *Prolina*, 13) *Oxiprolina*, 14) *Triptofanul*, 15) *Histidina*, 16) *Lizina*, 17) *Arginina*, 18) *acidul Diaminotrioxildodecanic*, 19) *Glucozamina*, ce are strînse raporturi cu hidraţii de carbon.

Această înşirare ne dă o idee de complexitatea extraordinară a structurei chimice a proteinelor, şi trebue spus, că încă nu se cunosc toate fragmentele moleculei albuminoide.

Negreşit că nu toţi aceşti 19 aminoacizi se găsesc în orice moleculă proteică. In unele proteine pot lipsi unul sau doi termeni ai listei precedente, dar majoritatea lor există în totdeauna. Insă dacă prezenţa lor e constantă, nu e tot aşa în privinţa *proporţiunii* în care se află ei în diversele proteine. Cunoaştem proteine ce conţin peste 30% glicocol, pe cînd altele îl au în cantităţi minime, ori sînt chiar lipsite de el. De asemenea unele proteine conţin peste 80% arginină pe cînd altele au o cantitate neînsemnată. Pentru toţi aminoacizii s'au constatat ast-fel de diferenţe. Foarte bine, va zice cetitorul. Am înţeles că dv. ferbeţi proteinele cu acizi minerali şi obţineţi din ele aminoacizi, pe care'i consideraţi ca fragmentele cele mai simple ce se pot obţinea, pe calea asta, din molecula albuminoidă. Dar, mă rog, hidroliza produsă în chipul acesta, are ea vr'o relaţiune cu transformările ce le sufăr substanţele proteice în organism? Răspundem *da*, bazaţi pe următoarele fapte.— Dacă molecula proteică este supusă la acţiunea fermenţilor proteolitici energici, cum ar fi tripsina, se constată că ea se desface în aceiaşi aminoacizi, ca şi în cazul cînd am fi hidrolizat'o cu un acid. Mai mult, s'a putut constata prezenţa aminoacizilor chiar în conţinutul intestinului, pe cînd se făcea acolo digestiunea alimentelor practice.

Prin urmare nici fermenţii nu lucrează alt-fel decît acizii combinaţi cu căldura.—Hidroliza cu acizi este dar cît se poate de apropiată de cele ce se petrec în organism.

Odată aceste noţiuni cîştigate, savanţii au căutat să meargă mai departe; şi cea întăi întrebare ce şi-au pus-o a fost relativă la sinteza

Digitized by Google

substanţelor albuminoide. Asta e o chestiune care agită de o mulţime de vreme spiritele celor mai de samă oameni de ştiinţă, dar care pînă astăzi n'a putut să dea de cît numai cîte-va rezultate izolate. Vom vedea îndată de ce chestiunea avansază aşa de încet. Deocamdată să vedem rezultatele căpătate pînă azi.

Aminoacizii, pe care-i scoatem acum cu atîta uşurinţă din molecula proteică, erau, cel puţin în parte, cunoscuţi de multă vreme chimiştilor. Şi încă de pe atunci unii s'au gîndit, cum ar putea face ca să lipească la loc aceşti aminoacizi între ei, spre a obţine molecula proteică. Unii din aceşti învăţaţi reuşiseră să capete, prin anumite procedee, o substanţă mai mult sau mai puţin asemănătoare cu gelatina, dar rezultatele erau aşa de inconstante încît nu se putea vorbi de ceva sigur. Cauza nesuccesului erau metodele nepotrivite de care se serveau savanţii pe acele vremuri.

Pentru prima oară a reuşit *Emil Fischer* să sudeze între dînşii, în mod sistematic, doi sau mai mulţi aminoacizi şi să capete din ei nişte compuşi mai complicaţi, a căror constituţie se poate cunoaşte cu preciziune. Aceştia obţinuţi, Fischer a căutat să-i descompună iarăşi, pentru a vedea dacă obţine dintr'înşii aceiaşi aminoacizi, cu care plecase ca să le facă sinteza. Un exemplu din cele mai simple n'ar strica.

Două molecule de glicocol se pot reuni, perzînd o moleculă de apă şi ne dau un corp mai complicat numit Glicil-glicină :

$$\underset{\text{glicocol}}{NH_2—CH_2—CO}\boxed{OH+H}\underset{\text{glicocol}}{NH—CH_2—COOH}=\underset{\text{apă}}{H_2O}+$$

$$NH_2—CH_2—CO—NH—CH_2—COOH$$
glicil-glicină

Acest corp, supus la hidroliza prin acizi minerali diluaţi sau chiar la acţiunea tripsinei, ciştigă din nou molecula de apă perdută şi ne da două molecule de glicocol.

E. Fischer a numit acest fel de combinaţiuni a doi sau mai mulţi aminoacizi între ei : *peptide.*

Dacă sînt doi aminoacizi ce s'au combinat, produsul se numeşte *dipeptidă*, dacă sînt trei—*tripeptidă*, patru—*tetrapeptidă* etc. Cite un exemplu de fiecare : *pipeptide :* glicil-glicină, glicil-alanină, alanil-leucină, etc. *tripeptide:* giicil-glicil-glicină, leucil-alanil-glicină, etc. *tetrapeptid*: glicil-glicil-glicil-glicină, alanil-leucil-glicil-tirozină etc.

De pe aceste exemple putem vedea cît de numeroase pot fi combinaţiunile ce putem obţine sudînd diferiţi aminoacizi în ordine variată. Ele ne mai explică destul de clar pentru ce unele albuminoide dau la hidroliză foarte mult glicocol şi puţini din ceilalţi aminoacizi. De asemenea putem înţelege mai bine cum se face că albuminoidele naturale

Digitized by Google

ori denaturate sînt aşa de variate. Ele diferă unele de altele din cauza proporţiei diferite a aminoacizilorce intră în compoziţia lor.

După cum vedem, metoda care s'a întrebuinţat în studiul chimic al proteinelor şi care a îngăduit un progres atît de important, este hidroliza prin acizi sau fermenţi, dusă pănă la ultimele sfărămituri ce pot da aceşti reactivi—aminoacizii—şi apoi reconstituirea în parte, prin sudarea aminoacizilor, a unor fragmente mai mari din molecula proteică, fragmente numite peptide.

Ajunşi aci, nu ne mai rămîne de cît să sudăm între ele mai multe peptive şi, probabil, că din această alipire vom obţine molecula proteică.

Incercări de natura aceasta au fost făcute, dar nu s'a reuşit încă a se obţinea o substanţă albuminoidă. De sigur că vor trebui multe încercări pînă să se găsească chipul cel mai potrivit spre a lega peptidele între dînsele.

Chimiştii-fiziologişti însă nu se pot resigna la atîta rabdare; ei caută o altă metodă care i-ar putea duce mai repede la rezultat şi de aceia vedem că în timpul din urmă, sub impulsul profesorului *E. Abderhalden*, se introduce o metodă întru cîtva diferită de cea precedentă. Ea constă în a ataca molecula albuminoidă cu multă menajare, aşa fel ca hidroliza să nu ajungă repede la isprăvit, ci să meargă foarte încet, în cît să poată fi oprită la momente vroite, pentru ca să putem surprinde stadii de peptide, provenind din molecula pe cale de ruină.

O dată aceste peptide căpătate, ne e uşor să cunoaştem *cantitatea* şi *calitatea* lor. Şi cînd vom cunoaşte aceste amănunte, ne va fi uşor să le sudăm între ele, fiindcă tocmai cunoaştem felul şi cantitatea de peptide născute din o substanţă albuminoidă dată. Lucrările conduse după acest plan sînt deabea la începutul lor; din puţinele rezultate ce le-au dat pînă acum putem însă scoate un învăţămînt important: acela că va trebui o muncă uriaşă pînă să ajungem la sinteza albuminoidelor. Un exemplu ne va lămuri mai bine. Din mătasă s'a obţinut o peptidă, ce se arată formată din patru aminoacizi; e deci o tetrapeptidă. Hidroliza mai departe a acestui produs a arătat că el conţine glicocol, alanină şi tirozină. Cantităţile în care aceşti aminoacizi se pot izola, arată că tetrapeptida în chestie e formată din doi glicocoli, o tirozină şi o alanină. Ceva mai mult, sa reuşit ca această tetrapeptidă să fie, prin hidroliză menajată, desfăcută în două dipeptide: o glicil-alanină şi o glicil-tirozină; mai mult nu se ştie despre dînsa. Dar se'nţelege că pentru a fi stăpîni pe ea şi a o putea angaja în combinaţiune cu vr'o altă peptidă, e de cea mai mare importanţă să'i cunoaştem compoziţia precizâ, adică să ştim în ce ordine sînt uniţi cei patru aminoacizi pentru a o forma. De pildă, avem noi a face cu o Tirosil-glicil-alanil-glicină, sau cu o alanil-glicil-glicil-tirozină, ori cu vr'un alt aranjament?.

De pe acest exemplu ne putem face o idee nu numai de complexitatea unui produs relativ simplu, ca o tetrapeptidă, dar şi de gre-

Digitized by Google

utăţile ce se vor întimpina pentru a avea cunoştinţele precize, necesare unei bune îndrumări către sinteza albuminoidelor.

In starea actuală însă, e de necontestat că am făcut progrese multe în chestiunea proteinelor. Rezultatele căpătate pot fi chiar întrebuinţate pentru crearea de curente noi de cercetare în domeniile cele mai variate ale biologiei generale. Profesorul Abderhalden, unul din cei mai mari chimişti-fiziologişti moderni, a indicat cu multă pătrundere, care ar fi chestiunile de biologie generală ce-ar putea căpăta o soluţie cu drept cuvînt ştiinţifică, dacă cercetările chimico-fiziologice s'ar îndrepta spre dînsele şi dacă s'ar găsi metode de studiu potrivite.

Dacă ne-am referi întăiu la digestiune, vom putea constata că cunoştinţele recente asupra prefacerilor suferite de proteine, au modificat considerabil concepţiunea ce ne-o făceam noi de rolul digestiunii în viaţa organismului. Cu privire la digestiunea substanţelor albuminoide, noi ziceam mai înainte că rolul digestiunii este de a reduce aceste principii alimentare în substanţe solubile şi absorbabile, adecă în peptone. Apoi, de îndată ce peptonele au străbătut întestinul, ele devin din nou proteine, cam de acĕiaşi complexitate ca cele ale sîngelui, şi se pun la dispoziţia organismului şi a celulelor sale. Altădată o astfel de concepţiune putea fi primită ; astăzi însă ea ni se pare cu totul insuficientă, ba chiar, pe unele locuri, inexactă.— Ca să'nţelegem mai bine toate astea, vom lua un exemplu. Mamiferele, imediat după naştere, se hrănesc în mod exclusiv numai cu lapte, ce conţine, ca substanţe proteice, cazeină, globulină şi o albumină.

Afară de globulină, ce conţine 3% glicocol, toate celelalte nu conţin nici urme de acest aminoacid şi cu toate astea noul născut îşi formează pe socoteala lor globulina sîngelui său ce conţine 3,5% glicocol precum şi Keratina din părul şi unghiile sale, care conţin 4,7% glicocol, apoi elastina cu 25,75% glicocol. Aceste fapte nu se pot pune în relaţiune de cît admiţînd că sfărmarea moleculei proteice . merge mult mai departe de cît stadiul de peptonă. In intestin chiar digestiunea ajunge la aminoacizi—s'a constatat prezenţa lor în conţinutul intestinal—ce sînt apoi absorbiţi. O dată ajunşi în ţăsuturi, ei se sudează din nou spre a forma proteine, dar proporţiunile, în care se face sudarea, variază pentru fie-care aminoacid după natura ţăsutului pe care'l vor forma.

Aşa dar digestiunea nu are rolul de a face posibilă străbaterea albuminoidelor alimentare, ci mai ales pe acel de a sfărma diferitele proteine în aminoacizii lor, ca să dea organismului putinţa să-şi rezidească albuminoidele sale proprii după planurile ce'i aparţin. Lucrul acesta nu se întîmplă numai cu proteinele, ci şi cu grăsimele ca şi cu hidraţii de carbon. Pe socoteala produselor lor de digestiune organismul îşi formează grăsimele şi hidrocarbonatele proprii ţăsuturilor sale.

Prin această sfărmare înaintată a alimentelor, organismul devine independent de felul acestor substanţe. El le rezolvă în părţile cele mai

Digitized by Google

simple şi apoi le recombină în aşa mod cum îi comandă trebuinţile sale.

Această concepţiune nouă asupra rolului digestiunei se razămă pe cîteva fapte experimentale stabilite cu preciziune. Iată de ce e vorba.

Noi ştim că pentru a menţine un animal în *echilibru de azot*, adecă în aşa stare ca el să elimineze prin excretare aceiaşi cantitate de azot pe zi, e de nevoie să-i dăm ca hrană o anumită cantitate de proteine. Avem, după cum se zice, *o raţiune de întreţinere a echilibrului de Azot.* Ei bine! Dacă e adevarat că intestinul nu dă organismului, din ori ce substanţă proteică alimentară, de cît aminoacizii rezultaţi din sfărămarea sa, atunci urmează că va trebui să putem înlocui albuminoidul alimentar natural pur şi simplu prin productele sale de hidroliză, adică aminoacizii, pe care să'i prezentăm animalului gata preparaţi. Va putea el să se folosească de dînşii spre a'şi întreţine mai departe echilibrul său de azot? Experienţa a aratat că aceasta e posibil şi că albuminoidele alimentare pot fi înlocuite foarte bine prin aminoacizii cuprinşi într'însele.

O observaţiune importantă trebue să facem aci.

E că organizmul nu întrebuinţază de o potrivă pe toţi aminoacizii rezultaţi din o substanţă proteică oarecare. El face printre dînşii o alegere, comandată de trebuinţele ţăsuturilor sale, lucru ce reesă în mod luminos din următorul experiment.

Se poate întreţine echilibrul azotos al unui cal dîndu-i numai *gliadină*, o substanţă albiminoidă extrasă din grîu, care conţine de cinci ori mai puţin *acid glutamic* de cît albuminoidele sîngelui de cal. El îşi va reconstitui, cu toate astea, proteinele sîngelui său pe socoteala puţinului acid glutamic din gliadină; dar cu o condiţie: cantitatea de gliadină primită de cal să nu fie regulată nici după puterea ei calorifică, nici după bogăţia ei totală în azot, ba nici chiar după cantitatea totală de aminoacizi ce e capabilă să dea, ci numai după cantitatea acidului glutamic de care animalul are nevoe.

Vedem dar că valoarea nutritivă a unei proteine nu e totdeauna în raport direct cu cantitatea totală de Azot conţinut în ea, ci mai de grabă cu cantitatea de anumiţi aminoacizi pe care'i poate da şi de care organizmul are nevoe. Aşa se face că pentru organizmul omului, de pildă, albuminoidele animale şi cele vegetale nu au aceiaş valoare nutritivă, deşi bogăţia lor în azot poate fi aceiaş.

Raţiunea de albuminoide necesară la întreţinerea echilibrului azotos trebue să fie dar, pentru o specie animală dată şi pentru o proteină dată, în raport cu cantitatea de aminoacizi pe care acea proteină îi poate da ca să satisfacă necesităţile organizmului considerat. Aceasta este *legea minimului de albuminoide a lui Abderhalden.*

Dacă aşa este, atunci putem întrevedea existenţa unor proteine care nu vor putea nici odată avea valoare nutritivă pentru anumite spe-

Digitized by Google

cii, din cauză că le lipsesc anumiţi aminoacizi necesari speciei. Or noi ştim că tocmai aşa e cazul cu gelatina. Deşi destul de bogată în azot, ea are o valoare nutritivă nulă (cel puţin pentru mamifere), fiindcă'i lipsesc tirozina şi triptofanul. Dacă vom asocia însă, în mod artificial, aceşti doi aminoacizi cu gelatina şi apoi vom servi amestecul,ca hrană albuminoidă, unui animal, el îşi va putea întreţine echilibrul său azotos. Gelatina a devenit astfel o substanţă cu valoare nutritivă.

Intrebarea se pune acum, *unde* se face recombinarea acestor aminoacizi absorbiţi, pentru a forma albuminoidele organizmului considerat? Se pare că asemenea recompunere se face chiar în peretele intestinal. Ei s'ar suda acolo în proporţiunile trebuitoare spre a da naştere mai întâiu proteinelor ce intră în compoziţia plasmei sîngelui speciei considerate. Apoi aceste proteine sanguine s'ar duce în tot organizmul şi ar fi luate de fiecare celulă. In ţăsuturi, ele ar suferi o nouă hidroliză, poate nu aşa înaintată ca în intestin, dar în orice caz o hidroliză, şi apoi din fragmentele astfel liberate, celulele ţăsuturilor ş'ar lua pe cele de care au nevoe spre a'şi forma substanţa proteică specifică lor.—Sînt şi oarecare fapte ce vin în favoarea acestei ipoteze. Aşa fibrinogenul, proteină proprie plasmei sîngelui, îşi are, după *Doyon* şi elevii săi, originea la nivelul intestinului.

Din toate astea reesă că intestinul are un rol însemnat în menţinerea caracterelor speciei. Un fapt important din acest punct de vedere este următorul: Se ştie că nu putem schimba caracterele specifice ale albuminoidelor dintr'un organizm, ori care are fi natura proteinelor ce i le-am servi ca alimente. Dar tot aşa de bine se ştie că dacă vr'o proteină străină străbate în organizm pe altă cale de cît cea digestivă, cum ar fi bună-oară înjecţia eî în sînge sau sub piele, atunci ea produce schimbări în acel organizm, dintre care cea mai uşor de pus în evidenţă este apariţiunea unor anticorpuri numite *precipitine,* specifice pentru proteina injectată.

Putem dar considera intestinul ca un fel de strecurătoare între lumea externă şi lumea internă a organizmului. El garantează, până la un punct, constanţa compoziţiunii ţăsuturilor şi celulelor acestui organizm. Prin ajutorul fermenţilor săi, el despoaie substanţele alimentare de caracterele lor speciale şi atunci un amestec indiferent de sfărîmituri simple se prezintă celulelor intestinale. Acestea le iau, le resudează şi formează cu ele substanţe potrivite organizmului.

Vedeţi dar că importanţa digestiunei apare în o nouă lumină. Digestiunea ar fi mijlocul prin care organizmul îşi menţine caracterele sale specifice.

In această ordine de idei se poate merge mai departe şi aborda, bine'nţeles în mod *apriori,* una din problemele cele mai importante de biologie generală, care până astăzi este în întregime de domeniul ipo-

Digitized by Google

tezelor. E *hereditatea*—menţinerea caracterelor prin moştenire.—Care's fenomele ce fac pe mamifer, de pildă, să se nască cu caracterele speciei? Unul cel puţin din factorii ce intervin poate fi întrevăzut. Tot digestiunea ar avea şi aci, în ultima analiză, rolul important. Ovolul şi spermatozoidul fiind celule construite după un anumit plan chimic, propriu speciei, plan care a fost determinat de aminoacizii intraţi în organizmul adultului, în anumite proporţii, şi venind din intestin; se poate admite că aceste celule reproducătoare vor conserva, după unirea lor, acelaş plan de sinteză, cînd va fi vorba să'şi mărească cantitatea de proteine a protoplazmei şi nucleului. Mai consideraţi apoi că, pentru mamifere în special, embrionul nu poate avea alţi aminoacizi la dispoziţie de cît cei ce'i primeşte muma din intestin şi veţi înţelege că e *fatal* ca tînăra fiinţă să ia caracterele speciei, de oarece intestinul mamei nu'i permite să-şi croiască o altă metodă de sinteză a substanţei vii, de cît cea ce există în organizmul părintesc.

Toate cele expuse în cronica de faţă sînt un exemplu strălucit de răsunetul ce pot avea, în biologie, cercetările de chimie fiziologică.

Dr. D. Călugăreanu.

Digitized by Google

Cronica externă

Alegerile prezidenţiale din Statele-Unite.

Alegerile prezidenţiale din Statele-Unite au intrat în faza lor cea mai activă. De cîteva zile delegaţii partidului republican sînt întruniţi la Chicago pentru a proclama pe candidatul lor. După toate probabilităţile d. Taft, actualul ministru de războiu, care e sprijinit de d. Roosevelt, va fi ales. Peste o lună se vor întruni la Denver democraţii, al căror candidat va fi desigur şi de astădată tot d. Bryan. Iar la toamnă se va da lupta între aceşti doi candidaţi proclamaţi de pe acum de către partidele lor respective. Ceeace dă luptei un interes deosebit, e că Statele-Unite au ajuns la un moment critic al evoluţiunii lor. Extraordinara prosperitate economică care domina toată viaţa republicii americane şi care dicta politica ei, s'a oprit în mersul său ascendent. Societatea americană sufere de unele excese ale acestei prosperităţi şi caută să lupte împotriva lor. Dar, pe de altă parte, greutăţile luptei pentru trai nu au devenit destul de mari spre a face din chestia socială problemul cel mai însemnat al vieţii americane. Între aceste două elemente, opinia publică nehotărîtă caută o formulă de echilibru pe care nu a găsit'o încă, iar partidele politice şi-au pierdut linia lor de demarcaţiune ; programele lor, odinioară lămurit diferenţiate, se confundă astăzi atît în idei cît şi în tendinţe, aşa că alegătorii americani nu sînt chemaţi să se rostească pentru cutare sau cutare politică, cum a fost cazul cu prilejul celorlalte alegeri prezidenţiale. Luptele dintre d-nii Mac Kinley şi Bryan s'au dat, de pildă, fie pe chestia tarifelor vamale şi a întregii politici protecţioniste, fie pe chestia monometalismului şi a bimetalismului. Luptele d-lui Roosevelt cu Parker s'au dat pe chestia imperialismului sau a antiimperialismului, pe întreaga chestiune a politicii externe a Statelor-Unite şi a rolului ce ele urmau să joace în politica universală. Astăzi, toate chestiunile acestea sînt nu numai lămurite, dar atît de bine intrate în moravuri, încît fac parte integrantă din patrimoniul comun al naţiunii, şi democraţii înşişi nu se mai gîndesc ca pe baza lor să se diferenţieze de republicani sau să lupte cu aceştia. Nu rămînea deci decît chestia trusturilor şi lupta împotriva plutocraţiei, care ar fi putut diferenţia partidele politice. Aci, atît prin tradiţiunile cît şi prin tendinţele lor, democraţii ar fi trebuit să fie aceia care să ridice stindardul împotriva trusturilor, şi s'ar fi cuvenit ca republicanii, care, prin politica lor economică, au făcut posibile trusturile cu abuzurile lor, să fie apărătorii milioanelor şi ai milionarilor. Printr'o ciudată intervenţie de roluri, se întîmplă însă că tocmai republicanii s'au pus în capul luptei contra trusturilor şi că democraţii au lasat astfel să le scape din mîni şi această armă firească a lor. Ceeace face că,

Digitized by Google

deşi vîntul vremurilor ar bate mai mult în vîsiele democraţilor, democraţii să fi perdut din nou pulsul naţiunii. Vina lor e cu atît mai mare şi cu atît mai neertată, cu cît ar fi trebuit să înţeleagă că societatea americană nefiind încă coaptă pentru o politică înaintată mai activă, datoria democraţilor era să devie cel puţin luptătorii cei mai aprigi împotriva abuzurilor capitaliste.

Marele merit al d-lui Roosevelt e tocmai de a fi înţeles că partidul său, care e un partid conservator, este destinat să piardă din zi în zi mai mult teren şi că dacă vrea să se menţină şi să nu piardă definitiv încrederea naţiunii, trebue să găsească o diversiune. Diversiunea au fost trusturile şi plutocraţia. Azi d. Roosevelt este mult învinuit în Statele-Unite pentru atitudinea pe care a luat'o împotriva trusturilor. Unii îl învinuesc că a lovit pe nedrept în cea mai puternică forţă economică din Statele-Unite. Alţii, deşi recunosc în trusturi un pericol şi în plutocraţie factorul cel mai disolvant, germenul cel mai însemnat de corupţie al civilizaţiunii americane, susţin totuşi că d. Roosevelt ar fi trebuit să ţie samă de faptul că partidul său este partidul finanţei şi al marilor bogătaşi şi, ca atare, că n'ar fi trebuit să aducă dezbinarea în rîndurile lui. Cei ce raţionează astfel uită însă că dacă d. Roosevelt nu ar fi creat diversiunea trusturilor, ar fi mai mult decît dezbinare în rîndurile republicanilor: partidul lor ar fi încetat de a mai juca un rol precumpănitor în politica Statelor-Unite. Democraţii i-ar fi luat singura platformă populară, astăzi la ordinea zilei, şi republicanii ar fi rămas streini de toate aspiraţiunile şi de toate nevoile reale ale societăţii americane. Precum Disraeli a scăpat acum 30 şi mai bine de ani conservatorismul englez, asvîrlindu-l în imperialism, creînd o diversiune dibace fără da care conservatorii ar fi pierdut toată influenţa lor asupra maselor, tot astfel d. Roosevelt a scăpat azi conservatorismul american creîndu-i o diversiune mîntuitoare.

Democraţii ar fi avut încă un mijloc să recîştige, dacă nu în totul, cel puţin în parte, încrederea naţiunii: să se fi făcut luptătorii cei mai aprigi împotriva corupţiei administrative, iarăşi un mare flagel de care sufere societatea americană. Din nenorocire ei au lăsat să le scape şi această armă. În ochii Americanilor tot republicanii sînt campionii purificării moravurilor administrative. Desigur că dacă lucrurile stau astfel, ele se datoresc tot d-lui Roosevelt. Nu partidul, ci el personal a pus mîna pe aceste două mari chestii şi şi le-a însuşit. Încît se poate spune că personalitatea puternică a d-lui Roosevelt a absorbit întrînsa toate năzuinţile naţionale şi de aceia lupta de azi nu se dă, precum am spus'o, între două politici, ci pentru Roosevelt sau contra lui Roosevelt. Aceasta şi explică de ce, cu toate declaraţiunile sale repetate că nu vrea să candideze pentru a treia oară la prezidenţia republicii, republicanii se încăpăţinau totuşi să-l proclame candidatul lor. Iar dacă convenţia din Chicago va alege pe d. Taft, e tot fiindcă e dominată de personalitatea d-lui. Roosevelt şi că în lipsa acestuia, vrea cel puţin să-l aleagă pe cel pe care d.

Digitized by Google

Roosevelt îl susține și căruia i-a împrumutat o parte din autoritatea și din marele său prestigiu, pe cel cu care au siguranța că politica d-lui Roosevelt va fi continuată. D. Roosevelt a avut dealtminteri dreptate să nu candideze. A avut dreptate din două puncte de vedere. Intăi din punctul de vedere al intereselor sale personale și al doilea din punctul de vedere al interesului obștesc. E vădit că după 7 ani de prezidenție, cu intensitatea de muncă ce se cere unui președinte al Statelor-Unite, e greu ca acesta să mai poată fi la înălțimea sarcinii încă alți 4 ani. Afară de aceasta, cele două presidenții ale sale au fost peste măsură de strălucite. De ce d. Roosevelt să le întunece gloria prin alți 4 ani de guvernămînt care, din cauze absolut streine de voința lui, pot să fie mai întunecoase sau mai puțin norocoase? Dar e ceva mai mult: d. Roosevelt și-a luat o sarcină grea, aceia de a lupta împotriva celei mai mari forțe din America, a miliardarilor. Ori, fiind președinte al republicii, d. Roosevelt nu poate să ducă această luptă așa cum trebue să fie dusă; ca șef suprem al statului el trebue, într'o măsură oare-care, să fie omul națiunii întregi, iar nu reprezintantul unor interese împotriva celorlalte. Ca șef suprem al națiunii, sînt anume fapte care e bine să nu le facă cineva și sînt anume vorbe pe care nu le poate rosti. Și totuși, aceste fapte trebuesc făcute și aceste vorbe trebuesc spuse. Devenind iarăși un simplu cetățean, d. Roosevelt va avea deplina libertate de a duce la bun sfîrșit războiul pe care l'a întreprins cu atîta entuziasm și cu atîta bărbăție și va aduce fără îndoială Statelor-Unite cel mai mare serviciu pe care i l-a adus decînd luptă pentru binele obștesc. Dacă pe lîngă aceasta d. Taft va fi la White House, politica d-lui Roosevelt va rămînea și fără el pretutindeni unde ea poate să se exercite cu folos și nu va lipsi decît de acolo unde, pentru a se exercita cu eficacitate, se cerea ca d. Roosevelt să nu fie la președinția republicii.

In asemenea condițiuni, de ce alegătorii americani ar vota pentru d. Bryan? In chestiunile sociale, soluțiunile lui sînt nelămurite, sfioase și adesea contradictorii; în politica externă ele sînt aceleași ca ale republicanilor; în politica colonială sînt nepopulare fiindcă nu țin îndestul samă nici de ambițiunile nici de mîndria Americanilor; în cele două mari chestiuni la ordinea zilei, trusturile și corupția administrativă sînt copia politicii d-lui Roosevelt, o copie ca toate copiile, fără măreție și fără vigoare.

Dar să nu proorocim. Pănă la toamnă mai trece vreme, pot interveni fapte care să răstoarne toate prevederile noastre. Un lucru e însă sigur: e că viitoarea președinție, oricare ar fi ea, va reprezinta o fază de transițiune în evoluțiunea poporului american, și că din această transițiune va eși o altă societate americană decît cea de azi. Cea de azi, formată din oameni veniți din toate colțurile lumii pe pămîntul american pentru a-l coloniza și pentru a-i exploata bogățiile fără de sfîrșit, este o societate de pionieri îndrăzneți, brutali dar puternici, pentru care sforțarea materială era toată grija și succesul singurul

Digitized by Google

ideal. În această societate, inițiativa individuală trebuia să fie rîdicată la înălțimea unui cult și admirațiunea generală trebuia să se îndrepte înspre cei ce reprezintau această inițiativă împinsă oricît de sus și oricît de departe.

Societatea americană de mîne, formată din fiii colonilor fără frică și a pionierilor fără scrupul, va fi desigur o societate în care sforțările materiale vor fi prețuite numai întrucît se vor împreuna cu oarecare idealuri și succesul individului nu va fi slăvit decît întru atîta, întrucît nu va fi în prea mare contrazicere cu interesul obștesc. Într'o asemenea societate, grija armoniei sociale, simțimintele umanitare, solicitudinea pentru cei mulți, pentru cei slabi și pentru cei desmoșteniți va înlocui admirația pentru cei puternici, care pe ruina altora au adunat bunuri lumești și s'au transformat în forțe economice necunoscute pe alte vremuri. În această societate materialismul brutal va face treptat loc intelectualismului; splendoarea inteligenții, cercetările științifice, eflorescența artelor și a literelor vor fi mai gustate decît plăcerile materiei.

In acele vremuri, rolul partidului democratic va începe. După cum partidul republican a avut menirea să organizeze vechea societate americană partidul democrat va avea sarcina să organizeze societatea americană, de mîne. Lui i se va cere să găsească formula de echilibru între plutocrație și muncitorime. El va trebui să prefacă sforțările excesive și adesea anarhice, prin care societatea americană lucrează și progresează, în armonia mai liniștită a unei munci organizate. Și tot el va trebui să împace sentimentele de mîndrie ale unui stat tînăr, cu aspirațiunile umanitare ale maselor sale muncitoare.

Fără îndoială că această societate de mîne ne este nouă, fii ai unor civilizațiuni vechi, mai simpatică decît societatea americană de azi, care n'are pentru noi decît farmecul tinereții și al exuberanții. Dar fi-va societatea americană de mîne mai fericită decît cea de azi? Nu o credem. Cea de azi are privilegiul, rarul privilegiu de a nu cunoaște mizeria. Viața se cîștigă lesne în Statele-Unite, lucrătorul e plătit acolo mai mult decît aiurea. Dezechilibrul averilor nu este în republica americană, ca în Anglia, clădit pe foametea celor mulți. In societatea americană de mîne echilibrul bogățiilor va fi mai mare, dar cu solicitudinea pentru sărac se va lăți și mizeria. Aceasta va fi consecința fatală a creșterii populațiunii și a greutăților luptei pentru trai ce derivă din această creștere.

E desigur aci partea cea mai ciudată a luptei ce Americanii o duc. Iată o societate fericită care, fatal, trebue să se frămînte pentru a evolua spre o formă socială ce-i va asigura mai puțină fericire. Și cînd te gîndești că sînt încă oameni care neagă că societățile omenești evoluează după legi ce nu se pot întătura și care le conduc destinele după neștiutele dar implacabilele lor hotărîri!

I. G. Duca

Digitized by Google

Cronica Veselă.

COLOQUIUM

Marelui Sacerdot.

PERSOANELE:

Poetul.
Servitoarea Cleopatra.
Ceasornicul.
I-iul papuc.
Al II-lea papuc.
Un manuscris neisprăvit.
Clopoţelul.
O sticlă cu vin.
I-iul pahar.
Al II-lea pahar.
O Poliţă.
Un cont.
Streşina casei.
Un dulap.
Un pat.
Un fotoliu.
Un calendar de părete.
Un portofel gol.
O citaţie.
Voci din bibliotecă etc.

Scena se petrece în casa unui poet plecat în Bucovina. E noapte. Lumină fantastică de lună.

CEASORNICUL.

Tic-tac! Tic-tac!

I-iul PAPUC (căscînd).

Ce oră-i?...

CEASORNICUL.

Tic-tac! Dang! dang!...

AL II-lea PAPUC.

Tîrziu!

CLOPOŢELUL (pe birou).

Coloquium!

I-iul PAHAR (trezindu-se).

Mi-e sete...

STICLA.

Mai rabdă...

AL 2-lea PAHAR.

(suspinînd)

Un burghiu!

Digitized by Google

DOPUL.

N'ai grijă!

PATUL (trosnind).

Pac!

DULAPUL.

Ce-ţi este?

1-iul PAPUC.

Ce ai?

AL 2-lea PAPUC.

(ironic)

Presentimente!

CALENDARUL DE PĂRETE.

Mîni e zi 'ntîiu!

POLIŢA.

Ce facem?...

AL 2-lea PAPUC.

Las' că plătim procente!

UN SEMN DE ÎNTREBARE.

Dar unde-o fi?

UN PUNCT DE ESCLAMAŢIE.

Nebunul!

MANUSCRISUL.

Eu mîne ce mă fac?
Imi trebui două pagini...

TOCUL.

(plictisit)
Ei aşi!

UN PORTOFEL GOL.

Tare's sărac!

UŞA.

Dar cînd a spus că vine?...

STICLA.

Tare mi-e dor de dînsul.

FOTOLIUL.

Cu braţele deschise l-aştept...

STREŞINA CASEI.

M'apucă plînsul...

Digitized by Google

UN „VIRGIL“ DIN BIBLIOTECĂ.

Da. *Sunt lacrimae rerum*

UN PAHAR.

Prefer *lacrima Christi*...

MANUSCRISUL.

Ce mutră o să-mi facă directorul revistii!

UN „UNIVERS“ SUB BANDĂ.

Da' bine se distrează!...

UN CONT NEPLĂTIT.

Ei, asta nu se face!

O CITAŢIE DE LA TRIBUNAL.

O să-l condamne 'n lipsă...

SOBA.

Lăsaţi pe om în pace
Că toate sînt cenuşă...

SCRUMELNIŢA.

Cenuşă, da—şi scrum!

CEASORNICUL.

Trei ore...

UN PAPUC.

Noapte bună!

AL 2-lea PAPUC.

Merçi

CLOPOŢELUL.

Silentium!

POLIŢA.

Protest...

CONTUL.

S'achite suta!

CITAŢIA.

Ehei?..

MANUSCRISUL.

Dar eu?...

CEASORNICUL.

Tic-tac!

CLOPOŢELUL.

Silentium tic-tacu!

Digitized by Google

CEASORNICUL.

Tic...

CLOPOŢELUL.

Taci odată!

CEASORNICUL.

Tac! (se opreşte şi el din mers, şi toate lucrurile celelalte cad în somnolenţa lor obişnuită).

SCENA II.

(se face dimineaţă.)

POETUL

(cu hainele boţite, cu faţa umflată de nesomn, obosit de drum, intră aruncându-şi geamantanul într'un colţ. Privind extaziat în jurul lui):

V'am regăsit în fine, o larii mei iubiţi!
Cînd sînt de voi departe, de-aţi şti cît îmi lipsiţi!

(zărind *Fotoliu*)

Cu braţele deschise m'aştepţi tu, drag fotoliu!

(către *Lavabou*, cu mîinile întinse)

Nu te uita la mine c'am unghiile 'n doliu...

(către *Sobă*)

Ţie ţi-aduc căldură...

(către *Lampă*)

ţie ţi-aduc lumină!

(cu un gest larg, îmbrăţişînd camera)

Aduc la fiecare din dulcea Bucovină
Un pic de veselie!..

(melancolic)

Ce oameni sînt pe-acolo!
Ei ştiu să preţuiască pe fiii lui Apolo!
Cu dragoste frăţească întîmpină pe fraţi,
Şi ce surori frumoase!.. Hei! patru zile 'ntregi
Am fost noi, cei cinci oaspeţi, trataţi ca nişte regi...
Aşa e 'n Bucovina, o zeii mei Penaţi!

(către *Oglindă*, potrivindu-şi hainele)

Ei, ce te uiţi la mine?! Mi-e cam boţit decoru'...
Dar... nu sînt eu de vină!.. E domnu' Teodoru...
Auzi?! să'mi dea el mie, poet de 'ntîia clasă,
Bilet de clasa-a doua?!... Ei, dar, la urmă, lasă!...
Cînd o să trecem Styxul, Caron pe dînsul, parcă,
N'o să-l transporte'n Hades tot în aceiaşi barcă?!..
Am stat mai treaz ca Argus... de-aceea's cum mă vezi...

(se 'ntoarce spre birou şi dă cu ochii de *Manuscris*)

Dar tu, ce faci acolo?... Sărmane, vegetezi...

Digitized by Google

Ia să 'ncercăm o frază...

(moaie tocul în călimară și rămîne pe gînduri).

Hm! (tușește. Ca prin vis:)
Dulce Bucovină!

(tresare)

Nu merge... Las' pe mîne!...

(aruncă tocul și zărește *Citația*).

Vii chiar la apropont!

(vede *Poliția*)

Dar asta?! (grav) se amînă!

(vede *Contul*; mirat:)

Salut, domnule cont!

Cum ați crescut...

(către *Portofel*)

Plătește!.. Ce stai?.. N'ai astăzi?.. Mîne?..

(vede *Ceasornicul*:)

Și tu?... Pe loc, repaos?...

(îl întoarce și dă cu ochii de *Sticlă*, pe care o ridică-n sus, adresîndu-se către Ceasornic:)

Deșteaptă-te, Romîne!

(cercetează mirat sticla)

Mai este?...

(cu bucurie): Da!.. Ei drace! Cum l-am uitat?!...

(toarnă în amîndouă paharele, apoi ia unul și ciocnește cu celălalt)

Trăiască!

(bea cu sete)

Nu-i rău... îmi era gura uscată ca o iască!

(trece de cealaltă parte a mesei, și închină cu celălalt pahar. *Ceasornicul* bate.)

Silentium! (*Ceasornicul* continuă)

Dați'mi voe... (tușește)
deși nu's orator... (tușește încurcat)

Să vă salut... (adresîndu-se *Patului*:)

Ilustru vechiu membru fondator!

Primește tot respectul...

(către *Autorii* din bibliotecă.)

O, membri „emeriți"

De șoareci, dee Domnul să fiți în veci feriți!

Digitized by Google

(către *mobile*)

Voi, mobilele mele, „comilitonii" mei
Şi, vastă călimară, tu, puţul cu idei,
Şi tu, ilustră peană, o! scaun, o! dulap,
Iertaţi-mă cu toţii de mi-am făcut de cap
De patru zile 'ntruna... Voi care m'aţi urmat,
Ca nişte demni tovarăşi, oriunde m'am mutat,
Şi-adesea 'n nopţi de veghe aţi stat ca mărturie
Privind cum truda'mi aspră să face poezie,
Tu, lampa mea, ce-adesea n'aveai un pic de gaz
Şi mă lăsai prin beznă călare pe Pegaz,
Tu, calendar, ce adesea mi-ai anunţat scadenţa,
Şi tu, ritmice ornic, ce'mi măsurai cadenţa,
In fine, voi, cu toţii, societatea mea,
„Care nu se mai află", permiteţi'mi a bea
In sănătatea voastră acest „pocal" cu vin...

(ciocneşte)

Să zicem : *Vivat! Crescat!* şi *Floreat!* Şi-amin!..

(cade în fotoliu, şi-adoarme, vorbind cu întreruperi prin somn)

La revedere!... Ura!... Iţcanii... Foarte bine!...
Ce paşaport?!.. Celebru!.. (pausă) Un şpriţ!.. „Indată... vine!"
Cinci sprituri!... Alte sprituri!... Spre Spritberg!... U! jidanii...
Vereştii... Cinci minute!.. Cinci sprituri!.. Cinci!.. Paşcanii...
Trăiască sacerdotul!... Şampanie... banchet
Tănase... Tanasache... Discursuri... berechet
Care nu se mai află... Adios!

(adoarme de-abinelea şi sforăe cu deliciu)

I-iul PAPUC.

Ei îţi place?!

AL II-lea PAPUC.

S'a îmbătat pîrlitul de glorie—şi pace!

CĂLIMARA.

Uitaţi-vă la dînsul!

OGLINDA.

Priviţi-l! Ăsta-i—hal?!

PATUL.

Lasaţi-l ca să doarmă...

POETUL.

(prin somn)
Rîdic acest pocal...

(intră servitoarea)

Digitized by Google

Scena III.

SERVITOAREA.

Vai!... s'a întors conaşul!... Conaşule...

POETUL.

(deschide un ochiu)

Trăiască!

SERVITOAREA.

V'am aşternut...

POETUL.

(buimacit)

O fiică a Romei, te salut!

(se trezeşte uimit)

A... tu eşti, Cleopatro?...

SERVITOAREA.

Eu sînt.... V'am aşternut...

POETUL.

(gătindu-se de culcare, fredonează somnoros)

O, dulce Bucovină! O, ţară pitorească!...

SERVITOAREA.

Ce spune? !...

POETUL.

Dulce ţară!... In fine: să trăiască!!

A. Mirea.

FĂRIMĂTURI

Banchetele politice.

Citit-aţi, sigur, prin gazete,
Cum că partidele, în Maiu,
Au dus-o numai în banchete...
S'au pus partidele pe traiu!

Petrec!... De ce să nu petreacă?
Nu-i ţara pentru dumnealor,
Un rîu de aur ce nu seacă
Acum şi'n vecii vecilor?

Digitized by Google

Dar pe banchete, Doamne dragă,
S'au dus pe gîrl'atîţia bani,—
C'ar fi trăit o lună 'ntreagă
Cinci milioane de ţărani !

Şefiea d-lui Stere.

E Stere şef, ori şef nu este,
Al liberalilor din Iaşi ?...
Ce mai subiect pentru poveste
Au bravii mei reporteraşi !

Şi aţi citit cu toţi romanu
Brodat în jurul ăstui caz,
Ş'aţi rîs... Iar Stere şi cu Panu
Au rîs, sînt sigur, mai cu haz.

Dar mult mai mult am rîs eu unul,
Pe jos de rîs m'am tăvălit,
Am rîs întruna ca nebunul
Şi rîsu'mi nu s'a isprăvit.

Căci, eu să fiu ca domnul Stere
Aş spune presei :—„zău, glumeşti ?
„N'aş da pe nouă ministere
„Şefiea *Vieţei romîneşti !*"

Vreau să'l ucid !

La Călăraşi s'a constatat că măcelarii vindeau publicului carne de vite bolnave de dalac.

Mă urmăreşte 'ngrozitor,
Mă urmăreşte nemblînzit,
Un mizerabil... Aţi ghicit :
Un creditor.

Văzînd de monstru că nu scap,
Nutream în minte'mi gîndul vag,
Dar totuşi banditesc, să-i trag
Un glonţ în cap.

Dar 'mi-este frică de Parchet !
Nu moare 'n ocnă criminal,
Ci 'n balamuc sau la spital
Azi un poet.

Digitized by Google

Şi groază am de ucigaşi!...
Deci, am făcut un plan mai bun:
Am să-i ofer un mic dejun
La Călăraşi...

Romanţă.

Grădina mea e azi o feerie...
Garofele, narcişii, trandafirii,
Stîrnesc în toţi ispitele iubirii
Şi spre nădejdi robuste îi îmbie.

De ce'mi par totuşi brazdele paragini
Şi silă'mi fac chiar rozele'nflorite,
Şi las să curgă lacrimi otrăvite
P'o floare veştedă'ntre două pagini?

E umbra unei flori decolorate
Şi care nici parfum acuma nu mai are...
Însă de ce ea mai frumoasă-mi pare
Şi o prefer grădinei fermecate?...

Tarascon

Digitized by Google

Cronica Internă

— Democratismul şi d. Aurel C. Popovici —

Dl. Aurel C. Popovici continuă seria sa de articole împotriva „democratismului". („Sămănătorul", No. 21—24, 1908).

Din nenorocire afară de articolul din No. 21 al „Sămănătorului", care precizează ceva mai mult ideile d-sale fundamentale,—şi pe care l'am cetit cu multă plăcere,—celel'alte articole se prezintă aproape exclusiv ca „artificii de polemică".

Şi ce e mai exasperant, apare tot mai clar că aceste artificii *nu sînt voite*, ci izvoresc din felul însuş de a gîndi al acestui publicist, din felul său de a înţelege toate lucrurile, şi, deci, de a scri.

Nu „mă plîng" de aceasta, cum nu m'am plîns nici odată, dar regret, şi regret nu pentru mine...

Cîte-va pilde.

Caracterizînd felul de a polemiza al d-lui Popovici, între alte, şi numeroase, mustre de violenţe de limbaj, am relevat şi o butadă împotriva lui Renan, şi, în parenteză, faţă de această maltratare a ilustrului istorician al creştinismului şi al judaismului, evocam respectul ce'l are pentru Renan un scriitor atît de apreciat de d-l Popovici, ca Emile Faguet.

Aceasta dă prilej polemistului nostru, să ne amintească — *în răspuns* !—că Renan e împotriva democraţiei, împotriva căreia ar mai fi fost şi Hamilton, şi Cavour, ca şi Bismark, Guizot, Vacher de Lapouge, Otto Ammon şi chiar Comte însuş (pentru ce *numai* aceştia ?), etc.

Ce au a face toate aceste cu maltratarea lui Renan ? Rezultă de aici că este iertat în publicistica serioasă să iai aşa „peste picior" pe un Renan, să afirmi, cu inimă uşoară, că el ar fi scris numai „pentru a plăcea jidanilor" ? Pentru ce dar d. Popovici face răsipă de ironie şi de cerneală ?

Tot aşa, d-sa mă învinuise că „fireşte vorbesc peste tot despre popor în opoziţie cu *albăstrimea*" (deşi n'am întrebuinţat nicăeri acest cuvînt elegant).

La aceasta eu îi atrag atenţiunea asupra acelor pagini din scrierea încriminată, în care încerc tocmai să lămuresc rolul claselor mijlocii şi

Digitized by Google

al intelectualilor, ca elemente din „popor", precum și asupra acelor în cari caut să desvălesc și cele trei înțelesuri ale cuvîntului „popor", din cari, toate, rezultă netemeinicia învinuirii.

D-l Popovici îmi răspunde numind cele trei accepțiuni ale cuvîntului popor, semnalate de mine, „profunde", în ghilemete, lipsite de preciziune și confuze; spune că n'ar trebui să citez pe Höffding; și caracterizează ca demagogică concluziunea la care ajung! [1])

O fi! Dar cum rămîne cu învinuirea că eu aș pune mereu „poporul" în opoziție cu „albăstrimea"? Este ea prin aceasta mai întemeiată?

Sau: cînd cuvintelor mele că un Bismarck a practicat socialismul de stat, mi se opun citații din discursurile cancelarului de fier, în cari socialiștii se asimilează „hoților și tîlharilor, ce trebuesc striviți" și „guzganilor ce trebuesc stîrpiți" (bine înțeles, în litere negre de o șchiopă, dar cu o amabilă prevenire, că aceste amenități nu mă privesc personal...)?

Dar cine nu știe, că Bismarck e autorul celebrei legislații represive împotriva socialiștilor? Cine nu știe însă, în același timp, că tot el este și inițiatorul legislațiunii sociale în Germania, și inspiratorul chiar al ideei unui congres internațional „al muncii", pentru legislația socială, care congres s'a și adunat la Berlin în 1890, sub președinția ministrului de Comerț și Industrie Freiherr von Berlepsch, cu participarea delegaților oficiali din partea Franței (Jules Simon), Angliei (John Burnett), etc.? Nu s'au citat chiar anul trecut de doi miniștri, în Reichstag-ul german și în Parlamentul nostru, cuvintele lui Bismarck pentru a justifica dreptul statului de a merge pănă la expropriarea proprietăților particulare, în interesul social și național superior?

Ce are a face una cu alta? D-l Popovici, căruia îi place atîta să citeze zicătoarele populare, n'ar fi trebuit să uite pe „scripca cu iepurele"... (Sau d-sa crede că eu îl prenumăr și pe Bismarck între socialiștii revoluționari?)

Și ași putea înmulți pănă la infinit pilde de ast-fel de „obiecțiuni" ale contrazicătorului meu de la „Sămănătorul".

Dar, la ce rezultate poate duce polemica în aceste condițiuni?

Dacă la afirmările mele, că cutare cîntăreață cîntă frumos, mi se răspunde:

„Frumos? Admirați concepțiile estetice ale acestui domn! O femee cîrnă și cu dinții stricați e proslăvită ca ideal al frumusețiі!"

Poți face alt-ceva decît să dai din umeri și să treci?...

---

1) Deși acele trei „accepțiuni" pe cari le ironizează d. Popovici erau cunoscute încă Grecilor antici, cari aveau pentru ele și cuvinte deosebite: ethnos, demos și laos; iar interesul pentru care am citat pe un filosof și moralist spre a accentua *însemnătatea etică* a principiului de naționalitate, și de care am avut nevoe tocmai pentru a-mi motiva acea „demagogică" încheere,—e clar pentru oricine m'a cetit.

Digitized by Google

Să trecem... la alte întîmpinări, mai suggestive, dacă nu şi mai interesante, în sine.

Aşa: cu toate că am lămurit, pare-mi-se, pe deplin, pentru ce l'am citat şi cum l'am citat pe Faguet, şi că în ori-ce caz nu-l consider *socialist* (desigur, ilustrul critic s'ar fi mirat el însuşi, dacă ar fi putut afla, că la „porţile Orientului" poate fi considerat ca o autoritate în chestiuni de sociologie sau economie politică), d. Popovici mai citează cîte-va fraze ale acestui scriitor împotriva socialismului, (omiţînd din nou să arăte, în ce senz se întrebuinţează cuvîntul de „socialism"), şi, probabil, pentru a învedera limpezimea de vederi în această sferă a autorului d-sale favorit, reproduce şi afirmarea acestuia că formula „socialismului-asociaţionist" (care, cum am văzut, cuprinde organizarea *proletariatului*, atît economică cît şi socială, cît şi pentru *lupta politică*) este nu numai „anti-comunistă", ci chiar şi „anti-etatistă".

Iar, pe de altă parte, la amintirea din parte-mi, că direcţia în care evoluează gîndirea politică modernă se învederează prin profesiunile de credinţă ale atîtor bărbaţi de stat, din fruntea statelor celor mai civilizate şi puternice,—intrepidul polemist al „Sămănătorului" ne promite, că-i va înfunda pe toţi—„de la Gladstone pînă la Clémenceau, J. Burns, „Millerand, Viviani şi Briand (nu ştiu pentru ce l'a miluit pe Stolypin)... „Aveţi puţintică răbdare, vom discuta noi şi *valoarea* acestor politici şi „mai ales—politiciani cu care aţi crezut că ne veţi birui!".... („Sămănătorul" No. 24).

Bietul Gladstone! Să fie peste o jumătate de veac în fruntea celei mai puternice şi mîndre naţiuni, a celui mai întins, mai bogat şi mai populat imperiu din lume,—în epoca de glorie a Reginei Victoria,—să inspire admiraţie contemporanilor şi urmaşilor din patria lui, şi chiar din lumea întreagă,—şi iată: d. Aurel C. Popovici se însărcinează să ne arăte adevărata lui „valoare", şi să ne dovedească că lui i se datoreşte „lamentabila decădere a partidului liberal englezesc", şi chiar faptul, că Parlamentul a ajuns astă-zi „să fie asaltat pînă şi de batalioane de mueri!"...

Am putea, vorba Francezului, să ridicăm scara.

Dar d. Aurel Popovici e iară-şi în afară de chestie.

Nu ne putem permite îndoiala, că d-sa va reuşi să desfrunzească cununa de lauri a aceluia, care pînă acum în istorie e cunoscut sub numele de „marele bătrîn" (great old man),—dar pînă atunci faptul rămîne fapt: două din cele mai glorioase naţiuni din lume pot să fie guvernate azi de oameni, ale căror idei sînt aşa de mult *infiltrate* de socialism; şi chiar în Duma Rusească, un prim-ministru vorbeşte despre un fel de „socialism util şi salutar" (mă mir, că dl. Popovici nu m'a învinuit încă, că eu aş clasa şi pe cruntul sprijinitor al ţarismului, Stolypin, între „socialişti"); şi acum îndrăznesc să expun urgiei directorului „Sămănătorului" o nouă victimă, pe lordul Salisbury, care a putut şi el să declare, în Camera Lorzilor, într'un discurs din 19 Mai 1890:

Digitized by Google

„Planurile socialiste sînt în legătură cu mari rele, şi nimene, dacă „nu e cu desăvîrşire orb, nu poate tăgădui existenţa acestor rele... Da„toria noastră este de a face tot ce ne stă în putinţă spre a găsi re„medii pentru aceste rele; *chiar dacă vom fi numiţi socialişti* pentru „astfel de fapte, trebue să ne resemnăm la aceasta"[1])...

Poate, dar, d. Popovici să dărîme pe toţi bărbaţii de stat „de la Gladstone pănă la Clémenceau, J. Burns, Millerand, Viviani şi Briand", şi pănă la Stolypin şi Salisbury, şi chiar pănă la Bismarck (da, cu toată titanica-i luptă împotriva social-democraţiei); poate să cufunde în neant pe toţi savanţii „vestiţi" sau „zăpăciţi" ca Schmoller, Wagner, Brentano, Menger sau Sombart; dar întrucît de ai de aceştia azi guvernează statele şi domină în universităţi, sîntem în drept să vorbim despre prăbuşirea doctrinei clasice a liberei concurenţe şi despre triumful concepţiunii socialiste.

Ce va fi cînd directorul „Sămănătorului" va isbuti să întoarcă îndărăt roata istoriei, vom vedea. Dar simpla promisiune de a săvîrşi această eroică ispravă, nu ajunge pentru a ne schimba aprecierea *faptelor*...

E adevărat, că d. A. C. Popovici declară, că nu ştie ce înţeleg eu prin „concepţie socialistă" sau „principiul de solidaritate socială"; şi cu această ocazie enumără diferite categorii de socialişti, cunoscute d-sale, şi printre ele nu găseşte „concepţionişti socialişti, nici solidarişti sociali, nici socialişti puri".

Foarte spiritual.

Dar n'ar fi să pierdem timpul pe degeaba dacă aşi căuta acum să arăt că n'am înţeles să poreclesc ast-fel un anume *partid*,—ci să formulez o *noţiune abstractă?* Sau să arăt rostul noţiunilor abstracte, legătura lor cu fenomenele concrete din care izvoresc,—sau să dezvolt cu acest prilej, poate, şi toată „teoria cunoştinţii" (Erkenntnisslehre)?

La aseminea urmări ajungem, cînd locul discuţiunii de idei îl ia *exegeza* ce se zbate în jurul cuvintelor.

Să-mi îngădue dar cetitorii să nu'l urmez pe polemistul „Sămănătorului" în acest labirint. Am făgăduit să trec cu vederea zadarnicile artificii de polemică, spre a căuta să pătrund *ideile* teoreticianului nostru conservator, şi nu m'am oprit de data asta, şi sper pentru ultima oară, asupra acestor exerciţii gladiatorice, decît pentru a învedera toată lipsa lor de interes şi de utilitate pentru lămurirea ideilor înse-şi.

Pentru cei mai mulţi e indiferent dacă X sau Y au pătruns mai bine cutare pasagiu din Z, indiferent chiar şi însuşi acest pasagiu, dar lămurirea concepţiunii democratice e interesantă pentru ori şi cine.

Dar înainte de a trece la partea cu adevăr interesantă a polemicilor d-lui Popovici, să-mi fie iertate încă două cuvinte, pe de lături.

---

1) Citat în: „*Socialism, Labour and Capital*", by the rev. Kaufmann, Professor James Thorold Rogers. etc., p. V.

Digitized by Google

Faptul, relevat de mine, că sînt atacat în acelaş timp de socialişti şi de reacţionari, de Evrei şi de antisemiţi, etc., d. Popovici îl explică prin aceia că sînt „obscur" şi „necategoric", — „căci să vorbim drept, cine va proclama d.p. pe d. Carp antisemit", etc.

Că sînt pentru mulţi obscur, se prea poate, dar „necategoric"? atunci, mai curînd, aşi fi fost îmbrăţişat de toată lumea, şi nu atacat.

Adevărul este, că pentru cei deprinşi cu anume formule, este greu să-mi potrivească o etichetă cunoscută.

Cu acest prilej, chiar d. Popovici însu-şi caută să scoată la iveală contradicţia între „liberalismul" şi „socialismul" meu.

Dar această pretinsă contrazicere formează chiar fondul gîndirii mele.

D. Popovici nu cunoaşte, probabil, cele două cărţi publicate de mine „Evoluţia individualităţii" şi „Introducerea în studiul dreptului Constituţional" (Partea I—urmarea n'am avut mijloace să o public), — din care cea dintăi a apărut mai bine de 10 ani,—fără să mai vorbesc de numeroase scrieri mai mici.

Din ele ar fi putut vedea că sînt un *individualist* extrem, întrucît văd în puternica dezvoltare şi afirmare a individualităţii factorul şi rezultatul suprem al progresului, dar sînt în acelaşi timp şi *socialist*, întrucît cu aceiaşi energie afirm şi principiul de solidaritate socială.

„Individualism" şi „socialism"! Pentru „tipicari", chiar această împărechiare de cuvinte pare monstruoasă, sau cel puţin paradoxală,—totuşi, pentru mine, toată sbuciumata istorie socială se rezumă în căutarea unei sinteze superioare între aceste două principii, care pe rînd, sau chiar în acelaşi timp, în diferite combinaţii şi proporţii, colorează fazele propăşirii sociale. Toate şcoalele sau partidele care exagerează pe unul din ele în dauna celuil'alt nu pot cuprinde decît o parte din adevăr, sau, ceeace este acelaşi lucru, nu cuprind adevărul.

Cetitorii vor înţelege de aici, că îmi este cu neputinţă, în cadrul acestor notiţe, să risipesc nedumeririle d-lui Popovici.

Dar aceasta impune şi d-lui Popovici îndatorirea de a nu se mărgini, în criticile sale, la cîte-va interjecţii, cu cari însoţeşte diferite crîmpee de fraze din articolele mele.

In paginile „Vieţii Romîneşti" de multe ori voiu avea ocazia să revin asupra diferitelor laturi ale concepţiunii mele sociologice,—am făgăduit cetitorilor şi o expunere a ei sistematică într'o serie de studii.

Dacă d. Popovici va bine-voi să studieze cele scrise de mine pănă acum, precum şi să urmărească cele ce voiu scrie de acum înainte, poate i se vor lămuri „obscurităţile" şi „contrazicerile" mele, şi în orice caz i s'ar impune o critică şi o analiză mai aprofundată.

Pănă atunci mă va ierta dacă nu mă voiu opri asupra şirurilor excesive de semne de exclamaţie, pe care le intercalează între rîndurile citate din notiţile mele fugitive din rubrica „Revista revistelor".

Digitized by Google

* * *

Să intrăm, în sfîrşit, în chestie.

Centrul de gravitate în polemicile energicului director al „Sămănătorului", pentru noi, nu-l constitue atacurile sale furibunde împotriva socialismului.

Mai întăiu, socialismul nu e pentru ţara rominească o chestiune de actualitate. Mai mult,—un partid socialist serios e la noi cu neputinţă ; toate încercările în această privinţă au rămas zadarnice, şi sînt şi pentru viitor condamnate la sterilitate.

Ieşirile războinice ale d-lui Popovici în potriva socialismului,—cu toată gravitatea atitudinilor d-sale, şi cu tot diapazonul tragic pe care stărueşte a-l da adesea discuţiunii,—îmi produc dar, fără voe, acelaşi efect de fantasmagorie, caşi asalturile eroice ale social-democraţilor noştri împotriva „Burgheziei", ce—vai !—nu există decît în închipuirea lor...

Luptă melodramatică împotriva... umbrelor....

Am scris şi eu, e adevărat, asupra social-democratismului, dar am scris în tonul ştiinţific obiectiv, şi mai mult pentru a-mi lămuri vederile proprii.

In al doilea rînd, ideile d-lui Popovici asupra socialismului sînt foarte vagi şi nu ies din cercul prejudecăţilor naive ale doctrinarilor din vechea şcoală liberală *à la* Léon Say şi Leroy-Beaulieu.

Doctrina şi viaţa de mult au rupt acest cerc ; în practica de guvernămînt, nici un om de stat „dela Gladstone"... pînă la Stolypin nu mai şovăeşte să calce dogmele sacrosancte de altă dată, ori-de cîte ori aceasta se impune de vr'un interes social sau naţional superior.

Dacă m'am oprit cîteodată şi asupra vehemenţelor anti-socialiste, n'am avut alt motiv decît spiritul de obiectivitate şi interesul pentru adevărul ştiinţific.

Cu totul alt-fel stau lucrurile în ce priveşte lupta întreprinsă de d-l Popovici împotriva spiritului democratic.

Intr'o ţară stăpînită de oligarhia „celor o mie", pe deoparte reacţionarismul poate prinde cu mare uşurinţă, iar pe de altă parte, cea mai urgentă nevoe a momentului istoric este, pentru noi, tocmai chemarea la viaţa publică a maselor populare, atît de oropsite.

Dar pentru d. Popovici democratismul nu e decît o manie a unor vizionari, dacă nu o curată şarlatanie ; democraţia nu există nicăeri, şi nu poate exista, decît doară ca „eterne trageri pe sfoară".

In zădar am invocat pilda Elveţiei, ale cărei instituţiuni le-am caracterizat—mai mult pentru a complăcea d-sale—prin cuvintele unui profesor de drept constituţional din Oxford, de greutatea lui A. V. Dicey.

D-l Aurel C. Popovici în articolul din No. 21 al „Sămănătorului",—partea cea mai substanţială a polemicilor sale,—ne spune că „democraţia" (neapărat în ghilemete) elveţiană nu e decît o iluziune a unor

Digitized by Google

oameni, cărora le face totuşi de astă dată cinstea de a-i recunoaşte „serioşi", ca Freeman, Laveley, Dicey, Lloyd, Richman, Mc. Crackan, şi— „după ei"—subsemnatul.

Şi d-sa ne citează din cartea lui H. D. Lloyd un pasagiu, ce se încheie cu fraza ce urmează: „In deosebi consiliul federal îşi merge drumul său [omite însă aici următoarele cuvinte: *delibertnd, pregătind, şi redactînd măsurile ce trebuesc recomandate camerelor*] fără [aci, nu ştiu pentru ce, sînt intercalate sacramentalele *două* semne de exclamaţie] a ţinea urechea mereu la pămînt [to the ground], sau fără a socoti ce influenţă o să aibă actuala popularitate sau nepopularitate a unui proect la alegerile viitoare".

Şi subliniind această frază, polemistul nostru exclamă: „Apoi dacă asta se numeşte «democraţie»—atunci şi eu sînt democrat!"...

Dar pentru „oamenii serioşi, de ştiinţă, ca Freeman, Laveley, Dicey", etc, şi „după ei", pentru noi toţi, democraţii, instituţiunile elveţiene reprezintă *culmea democratismului*, până la care omenirea a putut ajunge până astăzi; *aşa* înţelegem noi democraţia; în desvoltarea în *această* direcţie vedem înaintarea spre idealul nostru democratic!

Atunci pentruce... Malbrough a pornit la războiu?....

Vrea d. Popovici să combată concepţia *noastră* a democratismului? Atunci nu poate tăgădui democratismul elveţian, şi nici, deci, *existenţa* democraţiei (rămînîndu-i dreptul, bine înţeles, să deplore toate relele-i reale sau imaginare). Sau d-sa acceptă *această* concepţie? Atunci pentruce ne combate?

„Din această dilemă nu puteţi eşi":

Este Elveţia o democraţie? Deci democraţia *există*.

Nu este? Să-şi îndrepte d. Popovici săgeţile în altă parte, căci pe noi atacurile d-sale nu ne pot privi.

In orice caz unui „om serios" nu-i este ertat, în lupta împotriva altor „oameni serioşi", pentru a-şi asigura o biruinţă uşoară, a-i gratifica pe aceştia cu vre-o concepţie închipuită, a substitui ideilor *lor* vre-o fantazie proprie.

Desigur, nimene nu poate fi oprit să se joace cu ce vrea şi cum vrea; să-şi desfăşure talentele de strateg şi tactician împotriva unei armate de soldaţi de plumb; sau să întrebuinţeze cuvinte în alt înţeles decît acela pe care ele îl au pentru toată lumea: să zică epurelui scripcă şi scripcei epure.

Dar unui om serios i se impune, în asemenea caz, o datorie elementară: să nu implice pe alţii, fără voia lor, în distracţiile ce vrea să şi le procure şi să-şi precizeze înţelesul cuvintelor.

Altfel, riscăm la fiecare pas să cădem într'un lamentabil *qui pro quo*.

Şi în cazul de faţă, vădit, ne aflăm în faţa unui astfel de *qui pro quo*.

Ni se impune, dar, o lămurire.

Digitized by Google

* * *

Ce înseamnă o *democraţie ?*

E o anumită *formă de stat.*

In clasificarea *formelor de stat* şi în literatura de astăzi predomină încă, cu uşoare variante, terminologia lui Aristotel.

Precum se ştie, Aristotel a stabilit trei forme *normale* de stat, *după numărul de guvernanţi*: 1) *monarhia* (regalitatea)—guvernarea unui singur; 2) *aristocraţia*—guvernarea unei elite (a minorităţii); şi 3) *democraţia*—(politia) guvernarea poporului însuşi (a majorităţii).

Dar norma de clasificare, după un semn exterior foarte puţin precis,—numărul de guvernanţi,—care prin complicarea formelor concrete ale vieţii politice dădea loc la confuziuni inextricabile, cum am arătat şi eu în altă parte, şi cum puteţi afla din orice manual bun de drept constituţional,—e de mult părăsită.

Două milenii după Aristotel, în veacul XVI, Jean Bodin, a formulat cel dintâi noţiunea de *suveranitate*, ca un caracter esenţial al formei de stat.

Intrucît statul se distinge de toate celelalte forme sociale, prin acea *putere supremă*, care leagă pe toţi membrii lui, şi în virtutea căreia el şi-a *monopolizat dreptul de constrîngere socială*,—forma de stat e determinată nu de numărul de guvernanţi, ci de modul în care este atribuită această putere supremă, căreia i s'a dat în ştiinţă numele de *suveranitate* (definiţia lui Bodin: „la souveraineté est la puissance absolue et perpétuelle d'une République").

Monarhia, în sensul propriu al cuvîntului, nu e guvernarea „unui singur",—fiindcă nicăeri „unul singur" nici nu poate guverna,—ci acea formă de stat în care suveranitatea aparţine, pe temeiul „dreptului divin", unuia singur; după cum în *aristocraţia* adevărată, cum d. p. era republica veneţiană, suveranitatea aparţine unei clase privelegiate.

Prin *democraţie*, dar, se înţelege acea formă de stat, în care suveranitatea *legalminte* aparţine poporului însuşi, alcătuit în stat,—adică, în care poporul însuşi e considerat ca *izvorul legal* al tuturor puterilor statului.

Iată, de pildă, fiindcă este vorba despre Elveţia, definiţia pe care o dă în această privinţă constituţia cantonului Nidwalden (Art. 2): „*Constituţia e pur democratică:* suveranitatea rezidă în popor; poporul îşi dă el însuşi constituţia; toate legile emană de la el şi el exercită suveranitatea sa *în formele constituţionale*".

De aici rezultă două consecinţi principale.

Mai întâiu, într'o democraţie, instituţiile trebue să asigure poporului, *în forme constituţionale*, cu alte cuvinte *opiniei publice organizate*, exerciţiul suveranităţii sale, adică participarea la guvernare.

In al doilea rînd, evident, guvernarea nu poate avea alt scop, de-

Digitized by Google

cît *interesul poporului însuş*. Se ştie, ce rol juca pentru Aristotel acest moment, care, pentru el, determina viciarea formelor normale (după cum guvernarea se exercita în interesul propriu al guvernanţilor, sau în interesul binelui general), în cele trei forme paralele degenerate : tirania, oligarhia şi ohlocraţia.

Pe de altă parte, e vădit, că *de fapt* democraţia nu se realizează, decît în măsura în care poporul e conştient de drepturile şi interesele sale, şi ştie să le exercite şi să şi le apere. Cu alte cuvinte, democraţia presupune un nivel rîdicat de cultură generală şi politică.

Prin urmare, un democrat serios nu poate lupta *numai* pentru introducerea instituţiilor democratice, ci în acelaşi timp şi pentru rîdicarea culturii poporului, pentru educaţia lui politică, prin şcoală, prin presă, prin întruniri publice, etc.

Dar tot de aici rezultă că democratizarea statelor moderne este fatală, că ea se impune, în adevăr, cu o putere irezistibilă, cum spunea Tocqueville.

Fiindcă, cum am arătat în altă parte, chiar în monarhiile cele mai despotice şi în oligarhiile cele mai excluziviste şi netolerante, puterea statului nu se poate răzima numai pe forţa brutală ; şi atotputernicia aparentă a stăpînului totdeauna de fapt trebue să se sprijine, într'o formă sau alta şi mai mult sau mai puţin pe *consensul moral*,—oricît de obscur şi nedesluşit,—al maselor.

Ceia ce încă pe Hume, l'a făcut să observe, că „minunea prin care mulţimea poate fi guvernată cu uşurinţă numai de cîţiva inşi" se explică prin faptul „că puterea materială e totdeauna de partea celor gu„vernaţi, şi că stăpînitorii n'au în realitate alt razim decît opinia celor „supuşi. *Baza guvernării deci e totdeauna numai opinia publică ; şi „acest principiu e adevărat şi pentru guvernele cele mai despotice şi „militariste, ca şi pentru cele mai libere şi populare...*" [1]).

De aci rezultă, că cu înălţarea culturală a unui popor, cu desvoltarea conştiinţei lui de demnitate omenească, cu cît acel popor îşi dă samă de drepturile şi interesele sale, nici o forţă în lume nu poate opri recunoaşterea *legală* a principiului de suveranitate naţională, şi, deci, stabilirea formei democratice de stat şi transformarea instituţiunilor, în conformitate. Cu atît mai mult, că încă Aristotel ştia, că statul nu poate avea altă bază *raţională* şi *legitimă*, decît interesul poporului ce-l alcătueşte (*Politica*, cartea IV [7], cap. VIII), şi încă Toma de Aquin a spus, că „regnum non est propter regem, sed rex propter regnum".

Şi cu atît mai mult, cu cît această transformare se impune şi ca o necesitate materială : în neîncetata luptă economică, pe care o duc astăzi toate neamurile pămîntului, se cere încordarea tuturor energiilor naţionale ; popoarele bicisnice vor fi fatal strivite ; şi, pe de o parte, nu-

1) *D. Hume*,—„Essays" (1875), I, p. 110.

Digitized by Google

mai instituţiunile democratice fac cu putinţă desvoltarea tuturor energiilor, iar pe de altă parte popoarele energice, pline de viaţă, nici nu vor tolera jugul unei aristocraţii sau al unei monarhii de drept divin.

Unde poate duce întîrzierea desvoltării normale în această privinţă ne învederează criza groaznică prin care trece astăzi imperiul Ţarilor, şi chiar cel Persan, în zilele noastre.

* * *

Dar aici trebue să ne ferim de o confuziune, care pare a fi şi una din cauzele acelui *qui pro quo*, în care a căzut d. Aurel C. Popovici.

In toate manualele de drept constituţional veţi găsi distincţiunea între *forme de stat* şi *forme de guvernămînt.*

Cele dintăiu sînt determinate de *atribuirea legală* a suveranităţii, cele de al doilea—de modul cum această suveranitate este *exercitată* de purtătorul ei legal.

Forma de stat răspunde la întrebarea: *cui* aparţine suveranitatea?

Forma de guvernămînt:—*cum*: este ea exercitată,—direct sau prin delegaţie?

Şi în *democraţie*, poate fi forma de guvernămînt *direct*, ca şi de guvernămînt prin delegaţie, adică *guvernămînt reprezentativ.*

Democraţiile antice, cînd „statul" nu trecea peste zidurile unui „oraş", nu cunoşteau altă formă de guvernămînt, decît cel *direct*; şi una din gloriile eterne ale rasei anglo-saxone va fi că ei i se datoreşte principiul de guvernămînt reprezentativ, care a putut da naştere democraţiilor moderne.

Astă-zi guvernămînt democratic direct, în această formă antică, se întîlneşte foarte rar, în acele cantoane elveţiene mici, despre care ne vorbeşte şi d. Aurel Popovici. El nici nu prea este compatibil cu condiţiunile vieţii moderne: ar putea o adunare plenară a cetăţenilor să consacre deliberărilor sale atîta vreme, cît cere adesea astăzi chiar un proect de lege din cele mai neînsemnate? Doar şi în Atena, dacă cetăţenii îşi puteau petrece viaţa în *agora*, aceasta se datora numai muncii sclavilor, cari—fiind consideraţi ca lucruri—nu făceau parte din stat.

Dar, ceeace este şi mai însemnat, azi *nici nu sînt necesare* adunările plenare ale cetăţenilor pentru formarea opiniei publice. Antichitatea nu cunoştea nici presa zilnică, nici literatura de broşuri, pamflete, foi volante şi afişe, şi toate acele mijloace de a pune în mişcare masele populare, şi a provoca în ele vre-un curent de opinie. Ea nu avea la dispoziţie decît—discursurile oratorilor în faţa întregului popor adunat.

De aceia astă-zi chiar şi în micile cantoane din Elveţia se pot constata acele semne de slăbire a adunărilor plenare, despre care ne vorbeşte Lloyd, citat de d. Popovici (acesta din urmă, de alt-fel, le exagerează, şi trece cu vederea şi constatările contrarii, făcute de acelaşi autor).

In viitor, probabil, adunările plenare nu se vor păstra decît în vi-

Digitized by Google

aţa municipală, pentru comunele rurale mici, precum sînt şi astă-zi în „parohiile“ engleze, în *township*-ul american, în *mirul* rusesc, etc. Natura chestiunilor ce se pot dezbate în ast-fel de adunări săteşti, însemnătatea lor educativă, numărul restrîns de persoane ce se pot aduna, legătura şi cunoştinţa lor intimă, pot asigura adunărilor populare, în această sferă, dezvoltarea sănătoasă şi trainică.

Dar tocmai în Elveţia s'au dezvoltat alte forme de intervenţie directă a poporului în guvernare, despre care am vorbit data trecută: referendum, veto popular şi iniţiativa populară, — forme, care, cum cu drept cuvînt observă Dicey, duc la desăvîrşita dispariţie a distincţiunii obicinuite între *guvern* şi *popor*.

Dar pe cînd forma democratică de stat apare, mai curînd sau mai tîrziu, ca o necesitate imperioasă pentru toate statele moderne, în ce priveşte formele de guvernămînt, acestea sînt dictate de împrejurări de timp şi de loc, de moravurile, de gradul de cultură a unui popor, etc. O formă ideală de guvernămînt, bună pentru toate neamurile şi pentru toate vremurile, nu există; pot fi unele instituţiuni excelente pentru Elveţia şi detestabile pentru Romînia, şi invers; constituţia Statelor-Unite, de pildă, a putut să trăească fără modificări esenţiale mai bine de un veac, şi să aducă un mic grup de colonii cu vre-o trei milioane de locuitori, la starea înfloritoare a unuia dintre cele mai puternice şi mai bogate state ale lumii, cu o populaţie de peste 80 milioane; dar aceiaşi constituţie introdusă în statele latine ale Americei centrale şi ale celei de sud a creat acolo vestitul regim de periodice revoluţiuni.

Şi dl. Popovici, deci, îşi ia gratuit pe suflet păcatul de a afirma că „oameni serioşi de ştiinţă, ca Freeman, de Laveley, Dicey“ etc., „şi după ei d. critic de la Iaşi“ am cere să se introducă, „şi în statele de milioane şi zeci de milioane de locuitori, democraţii integrale ca în Uri“, etc.—adică guvernămîntul direct al adunărilor populare,—cînd acest „d. critic de la Iaşi“, chiar în articolul incriminat, anume spune că „nici un om cu mintea întreagă“ nu poate cere să copiăm instituţiile elveţiene.

Dar susţin că nici un popor ce vrea să trăiască,—şi e vrednic să trăiască,—nu mai poate astăzi avea altă *formă de stat* de cît acea democratică, creîndu-şi prin urmare formele de guvernămînt, conforme cu principiul suveranităţii naţionale, dar potrivite şi cu trebuinţele sale, şi cu condiţiunile desvoltării sale istorice; el va putea introduce, bine înţeles, în aceste instituţii şi diferite moduri de participare populară în guvernămînt, însă numai în *măsura* şi în *forma*, compatibilă cu gradul lui de conştiinţă politică, de însuşiri civice, de cultură generală,—compatibilă şi cu temperamentul naţional şi cu moravurile înrădăcinate; dar mai ales: *în măsura trebuinţelor şi după natura problemelor vieţii lui naţionale*.

Prin urmare, după firea lucrurilor, instituţiunile unui stat democratic sînt susceptibile de o nesfîrşită variaţiune.

Digitized by Google

*
* *

Pentru d. Popovici însă nu există distincțiunea între forma de stat și forma de guvernământ. Și democrația pentru d-sa este nedespărțită de guvernământul direct al poporului și, ca și pentru J. J. Rousseau, necompatibilă cu guvernământul reprezentativ. (Vom avea ocazia să arătăm, altă dată, că d. Popovici ia de bune și alte concepțiuni *greșite* ale filosofului genevez, pe care îl desprețuește totuși atîta).

Și, mai mult încă:—de ce fel de guvernământ?—guvernarea de către o masă amorfă, în care nu s'ar fi diferențiat nici un fel de agenți administrativi, nici un fel de oameni de stat, de „politiciani profesionali", cari să se fi consacrat excluziv sau de predilecție treburilor publice, intereselor statului!...

Și încă nu ajunge: pentru d-sa, într'o democrație, toate capriciile trecătoare ale mulțimii, în fie-ce moment, trebue să aibă un reflex imediat asupra acțiunii de guvernământ!...

In aceasta constă pentru directorul „Sămănătorului" acea „democrație integrală și dezastroasă", pe care mereu o combate.

Ați văzut, faptul simplu, semnalat de Lloyd, că în Elveția membrii guvernului *prepară* proectele de lege, *discută redacțiunea* lor, etc., spre a le supune apoi Adunării legislative, „fără a ține urechea la pământ" și fără să se îngrijească de „popularitatea" acelor proecte,—simplul acest fapt îl face pe d. Popovici să exclame: „Apoi dacă asta se numește «democrație»—atunci și eu sînt democrat!"

Și notați bine, că față de instituțiunile elveține, membrii consiliului n'au nici nevoe, nici interes să procedeze altfel, fiindcă aceste proecte urmează să fie supuse Adunării legislative, și după ce sînt votate de aceasta, în unele cazuri, pentru a căpăta putere de lege, ele au încă nevoe de sancțiunea populară, de aprobarea sufragiului universal (referendum), iar în alte cazuri aceste proecte pot fi nimicite prin dreptul de „veto popular", adică tot prin sufragiul universal; și, încă în alte cazuri, chiar dacă membrii guvernului n'ar voi să ia vre-o măsură reclamată de opinia publică, ea totdeauna le poate fi impusă prin „inițiativa populară".

In aceste împrejurări, nici poporul nu are motive de a se emoționa prea mult de proectele guvernului, nici membrii guvernului „să țină urechea mereu la pământ", pentru că, pe de o parte, dacă un proect este sau nu este popular, o va spune la timp poporul însuși, iar, pe de altă parte, ei n'au să se îngrijească de influența ce ar putea avea acest proect asupra alegerilor, fiindcă... el nu va avea, și în condițiile descrise nu poate avea, *nici o influență*. Și *atîta* vrea să spună Lloyd, care anume ne arată, că în Elveția „poporul are putința de a impune „orice lege dorește, și de a împiedica orice act, pe care nu'l dorește".*)

Tocmai pe acest teren s'a desvoltat acea stabilitate de funcționari publici, despre care ne vorbește d. Popovici, ca și acele însușiri ale oamenilor de stat din Elveția, despre cari d-sa tace (deși în Lloyd, pe care îl citează, ar putea găsi destul material), precum și întreg acel regim de-

*) *H. D. Lloyd*,—„The Swiss Democracy", p. 211.

Digitized by Google

mocratic original, fără un cabinet de miniştri propriu zis, fără responsabilitate ministerială cum înţelegem noi acest cuvînt, în scurt—fără *sistem parlamentar.*

Şi tocmai aceste fapte, cari decurg din desăvîrşita *subordonare* a funcţionarilor publici sufragiului popular, d. Popovici ni le citează nu numai ca dovada diferenţiării dintre guvernanţi şi popor, ci şi a *conflictului* dintre ei !...

Şi ori de cîte ori d. Popovici constată vre o urmă de o ast-fel de diferenţiare, d-sa e gata să exclame cu triumf: „variantă de oligocraţie !", „fruntaşi, conducători fireşti" !...

Dar cu ori-cît de mari litere ar scrie d-sa cuvîntul acesta mistic de „conducători *fireşti*", şi cu ori-cîte semne de exclamaţie l'ar însoţi, rămîne întreagă întrebarea: exercită aceşti conducători puterile lor în virtutea dreptului *lor* propriu, a „dreptului divin", sau ca o *delegaţiune* populară ?

Şi între aceste „variante de oligocraţie" este toată distanţa ce desparte o *aristocraţie*, bazată pe privilegii, de o *democraţie*, bazată pe principiul de suveranitate naţională.

Cît va trăi societatea, ea va avea şi „fruntaşii" ei, cari o vor „conduce", chiar dacă n'ar avea altă autoritate, decît prestigiul lor personal, talentele lor, dragostea sau încrederea ce le inspiră concetăţenilor,—precum şi mîndra democraţie ateniană era condusă de un Pericle sau un Demostene, nu în virtutea calităţii lor oficiale.

Dar ori-cît de *firească* ar fi această conducere, autoritatea unor ast-fel de fruntaşi, în democraţie, nici într'un caz nu izvoreşte din vre un *privilegiu de clasă*, ci numai din opinia publică, *suveranitatea populară.*

„Democraţia" pe care şi-o închipue şi pe care o combate d. Popovici, pentru salvarea neamului de pierzare, e o fantasmagorie, pe care nici măcar anarhiştii nu o visează, cu toată negaţiunea lor a formei înseşi de stat: nici din societatea *lor* „fruntaşii" nu pot fi excluşi.

***

Dar d. Popovici neagă însă-şi *opinia publică*, şi întru aceasta citează pe un privat docent din Zürich, d. Eleutheropulos.

Dar pentru a învedera înţelesul cuvintelor citate, voiu reproduce dela începutul pasagiului respectiv, cîteva rînduri ce au fost omise de d-l Popovici.

După ce arată, că nu se poate vorbi despre „scopul statului, respectiv al vieţii sociale", ci numai despre „scopul sau scopurile *în* stat, respectiv *în* viaţa socială"; şi întrucît, afirmă acest autor, faptele ne ţin un singur limbaj, şi anume, că „toate scopurile în viaţa socială, care „par a avea o însemnătate generală, sînt propriu zis scopurile unui anu-

Digitized by Google

„mit grup (clasă, partid), scopuri *ce s'au impus* (durchgesetzte)“,— d. Eleutheropulos, întemeindu-şi, cum vedeţi sociologia pe o teorie de clase,— încheie:

„Prin urmare e stabilit (steht fest), ceea ce am dedus din faptele „înseşi: clasele, respectiv partidele ce se înjghebează la fiecare anu„mită împrejurare, formează atomii materiali, ce condiţionează viaţa so„cială; şi acestor atomi corespund şi funcţiunile morale (geistliche), „anume în formă vizibilă scopurile de clasă, respectiv scopurile de par„tid, adică ideile şi complexele de idei de clasă, respectiv de partid, „precum şi voinţile de clasă, respectiv voinţile de partid“... [1]).

Şi urmează *imediat*:

„Este *ast-fel* direct greşit, că în viaţa statelor se vorbeşte de vo„inţa generală a poporului şi de o opiniune publică“, etc.,—pasagiul citat de d-l Popovici.

Cum vedeţi, aceste rînduri sînt îndreptate împotriva concepţiunii „voinţii generale“, ca însumare a voinţilor individuale, în sensul lui J. J. Rousseau, şi critica învăţatului din Zürich, deşi nu e lipsită de exagerări, vădit, e justă.

Dar pentru ce îl citează d-l Popovici? Îşi însuşeşte şi d-sa teoria de clase? Şi pentru ce l'au impresionat cifrele, prin care d-l Eleutheropulos îşi ilustrează ideea? Că din trei milioane de locuitori nu au dreptul de vot decît 700,000? Adică, pentrucă „voinţa generală“ nu însumează şi voinţile pruncilor dela sînul doicilor? Ei, şi? Sau poate pentru votul... acestor doici?...

Contrazicătorul nostru e şi aici în afară de chestie:

Din punctul de vedere ce ne interesează aici,—chestiunea *cum* se formează opinia publică, sau concepţiunea teoretică a naturii sale, ca „voinţă generală“ în care se fuzionează toate *voinţile individuale*, sau, dimpotrivă, ca rezultantă a voinţilor şi ideilor de *grupuri sociale*, de clase sau partide,—ne este cu desăvîrşire indiferentă.

Ba chiar, dacă, cum spune autorul citat, „substratul vieţii sociale e un complex de atomi materiali şi morali, cari sînt clasele, respectiv partidele, şi scopurile lor“, [2]) dacă adică opinia publică nu e decît o *rezultantă* a voinţilor şi a ideilor diferitelor clase sau partide, — rezultantă adese determinată de lupte aprige,—atunci se impune şi cu mai multă putere crearea unui aparat politic pentru armonizarea, sau cel puţin pentru echilibrarea acestor voinţe şi idei.

Şi acest aparat nu ni-l poate da decît democraţia.

* * *

Firește, şi instituţiunile democratice pot da naştere la multe a-

1) *A. Eleutheropulos*,—„Soziologie“, p. 145.
2) Ibid., 147.

Digitized by Google

buzuri şi rele. De perfecţiune nicăeri omul nu poate avea parte, fiindcă nici omul nu este perfect.

Dar dacă d-l Popovici ne semnalează aceste rele,—cîte-o dată cu dreptate, de cele mai multe ori fără nici o dreptate,—nu recunoaşte d-sa implicit, că democraţia totuşi *există*, oricît de „categoric" ar declara „că democraţia reală nu există" ?

Din nenorocire, nici declaraţiile oricît de categorice, nici şirurile cît de lungi de semne de exclamaţii, nici bombardarea cu nume de autori, nu pot întuneca realitatea.

Şi dl. Popovici e silit la o concesiune: că democraţia „nu poate să existe *decît* ca formă de trecere spre—Cesarism sau spre ocupaţie străină".

Dar nici pentru a dovedi aceasta nu ajung—„afirmaţii, încîntare, entuziasm"... pentru conducătorii „fireşti"...

Pentru a încheia, cer scuze cetitorilor că am fost nevoit să reproduc aici şi locuri comune din manualele de şcoală, şi trebue să adaog că anti-democratismul d-lui Aurel C. Popovici isvoreşte, în realitate, dintr'o concepţie metafizică asupra lumii şi vieţii, concepţie care merită în sine o discuţie mai aprofundată. Pănă acum însă abia o putem întrezări din cîteva pasagii ale articolelor sale.

Vom aştepta pănă ce ea se va lămuri mai bine, şi vom reveni.

C. S.

1) Ibid., 147.

Digitized by Google

Viața Romînească în Bucovina

Viața politică.—Societăți de meseriași.—Teatru.—Conferințe.

Partidele mici joacă și un rol mic în viața parlamentară; ele trebuie să știe bine a se folosi de toate împrejurările favorabile, spre a realiza ceva pentru poporul lor. Partidul romîn din Viena este mic și ca atare el trebue să fie foarte expeditiv dacă nu voiește să se treacă cu totul peste pretențiunile sale. Ocaziune bună de a'și desfășura doleanțele lor li se oferă partidelor mici în comisiunile parlamentare, care sînt mult mai potrivite pentru discutarea acestor lucruri decît plenul parlamentului. Cea mai însemnată comisiune a parlamentului e de sigur *comisiunea bugetară*. In această comisiune a delegat clubul romîn parlamentar din Viena pe deputatul dr. *Aurel Onciul*. Deputatul Onciul a ținut în comisiunea bugetară mai multe cuvîntări importante, care se ocupă cu chestiuni de samă ale Romînilor bucovineni, și pe acestea voiu să le amintesc aici în treacăt.

Primul său discurs în chestia unor abuzuri ce se comit la judecătoriile din Bucovina, și în care a fost discutată și chestia numărului prea mare de judecători Evrei la tribunalele din Bucovina, a stîrnit, grație agitației ce a știut a înscena presa evreească, și oarecare agitație în țară, mai de ales că gazetarii Evrei au știut a prezinta chestia așa ca și cînd Aurel Onciul ar fi denunțat pe toți judecătorii din Bucovina ca parțiali și netrebnici, și ar fi calomniat în deosebi pe judecătorii romîni. Agitația care la început s'a răsuflat în cîteva telegrame, foarte deșanțate, adresate din partea judecătorilor romîni lui N. Wassilko, care s'a grăbit să apere pe judecători, s'a liniștit cînd s'a cunoscut cine a înscenat toată campania și mai de ales cînd s'a văzut că țărănimea romînă din toate districtele s'a declarat solidară cu expunerile d-lui Onciul. Un efect al oratiunii lui Onciul, — fie a acestei din urmă, fie a celei din dietă în toamna trecută—s'a văzut deja. Președintele tribunalului de Suceava, un Neamț care numai binevoitor nu ne era, a fost scos la pensie și s'a deschis un loc care, probabil, va fi ocupat de un Romîn fie ca d. A. Pridie, vicepreședinte pe lîngă acelaș tribunal, fie de cunoscutul scriitor d. T.

Digitized by Google

Stefanelli, consilier pe lîngă curtea de apel din Lemberg.—La desbaterea bugetului ministeriului de instrucţie a ţinut acelaş deputat trei cuvîntări. Despre cuvîntarea în care a cerut crearea unei catedre de istoria Rominilor la universitatea din Cernăuţi, oraţiune care a adus această chestiune din nou în discuţie parlamentară, s'a scris deja în revista aceasta. La capitolul şcoalelor secundare, deputatul Onciul s'a ridicat contra postului introdus în buget pentru crearea de paralele nemţeşti la liceul utraevist din Cîmpulung şi a arătat că crearea acestor paralele ar promova şi mai mult elementul jidovesc din şcolile noastre secundare care şi aşa are deja o situaţie predominantă. Presa evreească din Bucovina a ridicat din nou un strigăt contra acestui deputat. Amintesc numai în treacăt că tot la capitolul acesta a propus deputatul creştin-social profesorul *Schmidt*, arătînd numărul prea mare al Evreilor din şcolile secundare, ca guvernul să aducă o lege prin care să se fixeze pentru Evrei un numerus clausus.

Această propunere, primită în comisiune, a produs între Evreii din Austria o furtună de proteste. Dacă Nemţii din vestul monarhiei sînt siliţi a cere scut contra puhoiului evreeesc, cu toate că se ştie că numărul lor acolo e considerabil mai mic ca la noi, ce să zicem noi, în Bucovina, unde 100,000 Ovrei, cîţi a dat D-zeu să'i avem, dau un contingent de 2000 elevi, iar restul de 650,000 locuitori creştini dau asemenea 2000 elevi, poate numai ceva peste. [1]).

La capitolul şcoalelor primare, deputatul Onciul a abordat chestiunea salarierii învăţătorilor. Aceasta'i o chestiune interesantă, care în urma rezolvării ei negative a ajuns o chestiune de care se ocupă aproape întreaga presă austriacă. Dieta bucovineană, care are să legifereze asupra salarierii învăţătorilor — şcolile primare sînt susţinute în Austria de provincii—a *decis de trei ori unanim* o sporire a lefilor învăţăţoreşti, fixînd salarul învăţătorului egal cu cel al celor patru categorii inferioare de funcţionari publici. Această lege, care s'a făcut în înţelegere cu guvernul, care s'a modificat după dorinţa guvernului, pentru a cărei aplicare ţara s'a îngrijit cu fondurile necesare, a fost după multă zăbăvire şi îngăimare respinsă de guvernul central, cu toate asigurările formale ale ministrului de resort că legea va fi supusă sancţionării. Deputatul Onciul,—care şi-a dat multă silinţă ca să devie acest proect lege, pe cînd alţi deputaţi, care în şedinţa publică a dietei au votat de faţa lumii pentru lege, au intervenit însă pe urmă contra ei—a cerut ministrului explicaţii. Învăţătorimea bucovineană indignată peste măsură de această tratare puţin binevoitoare a ţinut o adunare mare în care s'a ridicat protest energic contra acestei tratări.

---

1) Să se vadă mai pe larg corespondenţa din numărul 10 anul II al acestei reviste.

Digitized by Google

In timpul din urmă deputatul A. Onciul a mai ţinut două cuvîntări de un interes palpitant. Intr'o secţiune a cerut convocarea congresului bisericesc şi aceasta ca răspuns la oraţiunea lui N. Wassilko, care, după o tăcere mai lungă, a accentuat din nou punctul de vedere al Rutenilor cerînd despărţirea diecesei. Asupra chestiunii aceşteia de o importanţă capitală pentru poporul romîn din Bucovina, sper să pot reveni odată cu un articol special.

Intr'o a doua oraţiune, ţinută cu ocazia discuţiei bugetului ministerului de agricultură, deputatul nostru a vorbit despre administraţia fondului religios greco-oriental. Constituit din moşiile mănăstireşti dăruite de domnitori şi boieri romîni, acest fond care dispune astăzi de mai bine de 30 milioane e un mijloc de exploatare şi cămătărie a ţăranului din partea arendaşilor Jidani. In loc ca pămîntul acesta, care e pămînt romînesc, să hrănească gloata peritoare de foame care apucă drumul Canadei prăpădindu-se în fundul lumii, îngroaşă şi îmbogăţeşte toate lipitorile şi lăcustele hămisite, strînse aici din lumea întreagă ca'n pămîntul făgăduinţii. Fondul acesta are 30,000 de fălci de arătură, din care 19,000 se folosesc pentru hergheliile statului iar 11,000 se arendează. 25 de Jidovi arendează acest pămînt cu *20—30 cor. falcea şi o subarendează ţăranilor cu 100—160 coroane.* Loc de păşunat iarăşi nu dă fondul ţăranilor aşa încît aceştia nici vite nu'şi pot creşte. Lemnul de clădit şi lemnul de foc ce se taie în pădurile fondului îl cumpără tot Jidanii pe nimică şi-l vînd celor ce au trebuinţă cu preţuri enorm de ridicate. Anul trecut a început Centrala însoţirilor economice o acţiune în privinţa aceasta înaintînd direcţiei fondului oferta băncilor sătesti şi a cantităţii de lemn trebuincios membrilor lor. Cu mare greu, după interveniri şi cereri energice, au primit unele bănci, nu toate, lemnul cerut şi atunci însă cu un preţ mai ridicat decît oraşul Cernăuţ care a împărţit lemnul primit între Evreii săi cu preţuri mai mici de cum l'au primit ţăranii noştri. In direcţia aceasta Centrala are un plan întreg de activitate. Ea a făcut deocamdată un pas mare înainte. Directorul ei dr. Fl. Lupu a compus un memorand detailat, în care arată situaţia precară a ţăranilor, cămătăria ce-o fac arendaşii străini cu pămîntul fondului şi cere ca ministerul să aprobe vînzarea în loturi mici, respectiv arendarea, moşiilor fondului obştilor ţărăneşti. Şi fiindcă motivul cel mai puternic al direcţiei fondului, care e potrivnică acestei idei, era îngreuiarea administraţiei şi neregularitatea în plăţi a ţăranilor, Centrala a hotărît a lua asupra sa toată gestiunea, aşa încît direcţia bunurilor se bucură de o uşurare, căci în loc de a trata cu 25 sau 30 de arendaşi, va trata numai cu unul. Dară la direcţia de bunuri lipseşte bunăvoinţa. Inainte cu un an a fost scoasă la licitaţie moşia fondului Dubova, pe care voia s'o ia în arendă obştea locuitorilor din Tereblecea; atunci s'a sistat licitaţia după intervenţia deputatului Hurmuzachi până la studiarea chestiunii şi de un an de zile studiază domnii chestiunea şi au scris deja un raport de 30 de coale şi tot

Digitized by Google

nu's gata. Dacă s'ar realiza proectul Centralei s'ar face un pas hotărîtor în lupta economică pentru dezrobirea economică a ţăranului bucovinean din ghiarele cămătarilor. Dar clica cămătarilor şi sprijinitorii lor lucră pe un cap ca să zădărnicească proectul acesta. De n'ar dormi cei puţin oamenii noştri!

Politica romînă din Bucovina pare că intră pe o cale nouă. Azi e deja sigur că ambele partide romîne: democraţii şi apărăriştii doresc o conlucrare cu partidul creştin-social. Deputaţii romîni din Viena au lucrat împreună cu căpiteniile partidului creştin-social un statut pentru un partid nou: *partidul creştin-social romîn*, care să cuprindă pe toţi Romînii din Bucovina. Acest statut urmează să fie aprobat de ambele partide, care aleg totodată şi cîte şese delegaţi pentru deliberarea asupra împăcării. O adunare de bărbaţi de încredere ai partidului democrat a aprobat statutul care vorbeşte despre o cooperare a partidului creştin social romîn cu partidul creştin-social nemţesc în afacerile economice şi în toate afacerile politice ale împărăţiei, cu excluderea chestiunilor naţionale şi culturale, a decretat alipirea de partidul creştin-social şi a ales atît o dirigenţă provizorie cît şi pe cei şese delegaţi. Se aşteaptă acuma deciziunea celuilalt partid.

„Voinţa Poporului" pănă acuma organ poporal independent şi-a schimbat subiectul în „organ creştin-social romîn" şi tipăreşte în ultimele două numere articole de fond despre Carol Lueger şi ministrul Gessmann.

Şi „Apărarea Naţională", organul partidului naţionalist, a rupt'o definitiv cu Jidanii şi scrie articole antisemite vehemente. Inainte de Paşti a apărut un ziar nou—acuma avem deja 9—intitulat „Apărarea Neamului" organ poporal creştin. Scris pentru popor, acest organ combate Evreimea aşa că în prezent toate cele trei ziare politice ale Romînilor bucovineni sînt antisemite.

Polemicele violente dintre cele două ziare politice vrăjmaşe au încetat. Se ivesc zorile unei vremi mai liniştite.

Nu de mult şi-a ţinut „Societatea meseriaşilor romîni din Cernăuţ şi suburbii" adunarea ei generală.

E lucru cunoscut că Romînii bucovineni n'au nici meseriaşi, nici comercianţi, nici industriaşi; lor le lipseşte cu totul această clasă mijlocie de o însemnătate atît de mare în viaţa popoarelor. Comerţul e cu totul în mîna Evreilor, tot aşa meseriile şi puţina industrie ce'i în ţară. Intr'un oraş ca Cernăuţul, cu 80,000 locuitori dintre care 10,000 Romîni, afli ca meseriaş un singur frizer şi acela bănăţean: într'un oraş vechiu ca Suceava, unde au trăit renumitele bresle de negustori, afli *o singură prăvălie românească*; în satele noastre numai străinii ţin prăvălii. Stările acestea triste cereau un remediu grabnic. Paralel cu acţiunea întreprinsă pentru dezrobirea ţăranului tre-

Digitized by Google

buia ceva făcut şi pentru negoţul şi meseria romînească. S'a înfiinţat prăvălii în Cernăuţ şi alte prăvălii prin sate şi, cînd se va putea înfiinţa un magazin central pentru aprovizionarea prăvăliilor mici din centrele romîneşti, spre a le feri de impasul în care ajung trebuind să cumpere marfă dela angrosiştii străini care le-o vînd cu astfel de preţuri încît prăvăliile noastre n'o pot revinde cu acelaş preţ cu care o vînd prăvăliile străine, atunci vom fi cucerit definitiv acest ram al economiei naţionale. Mulţi puţinii meseriaşi care există rămăseseră însă neorganizaţi. Inainte cu un an s'a înfiinţat după stăruinţa unor oameni de inimă societatea meseriaşilor, care să adune pe puţinii noştri meseriaşi din suburbii, rezleţiţi, pierduţi prin organizaţii socialiste, hărţuiţi şi storşi de antreprenori străini,—într'o societate romînească, conştientă de chemarea ei. Ceeace s'a făcut în această societate în decurs de un an, cu concursul oamenilor de bine, după stăruinţa comitetului în fruntea căruia stă directorul de tipografie *D. Bucevschi*, un vechiu luptător naţionalist, şi un alt muncitor harnic şi priceput, tipograful *Trăian Ilcău*, bănăţean—trebuie recunoscut că la crearea societăţii puţinii Romîni din Ungaria ce se află în Cernăuţ au jucat un rol frumos şi hotărîtor—se află scris în primul raport anual, care va rămînea un document preţios pentru vremile viitoare. Comitetul a îngrijit *pentru creşterea unei generaţii tinere de meseriaşi instruiţi* care să fie capabili a purta lupta cu meseriaşii de alte neamuri şi mai bine pregătiţi şi cu capitaluri suficiente. Comitetului i-a succes să înscrie patru elevi din Bucovina în şcoala de arte şi meserii din Iaşi. Bunăvoinţa şi sprijinul arătat de direcţia aceştia şi de ministrul de instrucţie fac cinste acelor autorităţi şi ne dovedesc că începe a se înţelege care sînt datorinţile noastre reciproce de fii ai aceleaşi mame. Comitetul s'a îngrijit de viaţa socială a meseriaşilor căutînd să'i îndrepte pe calea binelui. O mare problemă, dela a cărei rezolvare favorabilă atîrnă viitoriul acestei societăţi de mare trebuinţă, preocupă în prezent comitetul: *zidirea unui internat pentru meseriaşi şi tineri ce se destină comerţului.* Cît se poate cunoaşte până acuma, se pare că vom reuşi şi şi cu această afacere.

Şi Cîmpulungul, care avînd o şcoală profesională pentru prelucrarea lemnului, era indicat pentru aceasta, are deja o societate de meseriaşi romîni. Activitatea ei de până acuma a dat roadele cele mai frumoase. Societatea, în fruntea căreia stau domnii Pişlea, Stefureac şi Cocîrlă, a aranjat mai multe şezători în Cîmpulung şi Dorna, care au avut un succes frumos. Societatea, care dispune de puteri excelente, şi-a pregătit un repertoriu potrivit pentru şezători poporale, compus din piese teatrale cu conţinut moral, declamări, jocuri naţionale şi este gata a urma oricărei învitări spre a se produce.

In zilele aceste s'a constituit în Sirete, din iniţiativa Centralei însoţirilor economice o tovărăşie a cojocarilor romîni, urmaşii caliciţi ai vestiţilor cojocari de altădată.

Digitized by Google

Societatea muzicală „Armonia" a dat din nou două reprezintări teatrale. Inainte de Paşti s'a reprezintat de diletanţii ei piesa lui *I. L. Caragiale*: *O noapte furtunoasă*, care a reuşit foarte bine şi cu care ocaziune am putut admira din nou talentul destul de apreciabil al d-lui *Aurel Berariu*, desigur cel mai de frunte diletant dintre Romînii bucovineni; iară acuma după Paşti s'a dat *Baba Hîrca*, operetă comică în 2 acte şi 3 tablouri de M. Millo, muzica de H. Flechtenmacher. Reprezintarea acestei piese a trezit în inimile multor Bucovineni amintiri frumoase din timpul cînd vestitul Millo a jucat în Cernăuţ cu trupa sa această piesă la 1871.—Millo juca rolul Babei Hîrca.—Ce depărtare între atunci şi între azi: n'au trecut aproape 40 ani, ci mai mult de o sută! Atunci trupe romîneşti de prima ordine ca cea a doamnei Fany Tardini, repausată zilele trecute, a lui Pascali, M. Millo, mai tîrziu artişti ca Manolescu, Nottara se perindau în fie-care an pe dinaintea ochilor scăldaţi în lacrimi ai Romînilor bucovineni,—astăzi avem în Cernăuţ o stagiune de o lună a teatrului naţional rutean din Lemberg! Un strop de balsam şi un strop amar de ironie a fost acea reprezintare romînească intercalată între reprezintările trupei rutene.

Publicul adunat, în sara primă în număr mai mic, în sara a doua în număr mai mare, s'a delectat la cîntecul d-nei Onciul (născută Lupu) a d-lor Scalat, Litviniuc şi Ucraineţ şi a avut o ocazie nouă de a admira interpretarea minunată a d-lui Berariu în rolul Babei Hîrca.

Societatea studenţască „Junimea" a aranjat înainte de Paşti o serie de conferinţe de popularizare cu subiecte din literatura modernă. Seria a reuşit bine, conferinţele au fost instructive şi au fost bine cercetate de public.

După Paşti, aceeaşi societate aranjează o nouă serie de conferinţe de astă dată cu subiect ştiinţific. S'au ţinut pănă acuma două conferinţe de acest feliu; a treia e în pregătire.

Suceava romînească şi cu ea toţi Romînii bucovineni se pregătesc pentru două frumoase serbări naţionale: jubileul de 25 de ani de existenţă a societăţii „Şcoala Romînă" şi aniversarea a 25 de ani dela moartea componistului *Ciprian Porumbescu*.

Gt.

Digitized by Google

Scrisori din Ardeal

Procese.—Condamnarea doamnei Vlad.—Bancă ori fond cultural.—Proiectul lui Apponyi.—Prigonirea tinerilor universitari.—Congresul partidului țărănesc ungar.

Cu cele patru procese ale „Tribunei", dezbătute în ziua de 23 Mai înaintea curții cu juraţi din Oradia-mare, s'a întîmplat adevărată minune. In trei dintre ele, Sever Bocu, redactor responsabil, a fost achitat. In al patrulea a fost condamnat destul de moderat: la 14 zile temniță de stat şi 200 coroane amendă. Adevăra, s'a dovedit cu acest prilej, că nici unul dintre articolele incriminate n'a fost scris de acuzat. Mai mult chiar: cînd au apărut articolele în „Tribuna", d. Bocu nici nu era în Arad, ci în concediu, lăsîndu-şi loco-ţiitor, care gira ziarul. Iar pe autori i-a numit, dupăcum a dat şi manuscrisele. Pe baza asta, apărătorul său dr. I. Marşeu a şi purtat luptă straşnică, cerînd ca acuzatul să fie scos de sub acuză şi să fie aduşi la judecată adevăraţii autori, care s'au declarat gata să suporte consecinţele.

Sub pretext că autorii n'au fost arătaţi îndată dupăce s'a pornit procesul, tribunalul a respins incidentul. Noroc că juraţii (în majoritate Evrei) s'au arătat mai concilianţi şi spre surprinderea procurorului (dar şi a noastră!) au achitat pe redactorul hărţuit întruna de doi ani încoace, iar în al patrulea proces au dat verdict afirmativ, admiţînd circumstanţe atenuante.

A ieşit, cu acest prilej, la iveală, că cel care a atras atenţia procurorului şi i-a tradus articolele încriminate, este un—Romîn! Renegat, se înţelege. El s'a distins de altfel prin astfel de fapte încă înainte de asta cu ani de zile, atăcînd în presa maghiară pe naţionaliştii romînî... Fără îndoială, guvernul îl va remunera şi astfel ne vom mai întîlni cu Pap Iànos, căci aşa-l cheamă.

*

In săptămîna trecută tribunalul din Deva a osîndit pe d-na Ana Vlad la *o lună închisoare* şi şase sute coroane amendă. Atît d-na Vlad,

Digitized by Google

cît şi d-na Aurelia Boldea, mama deputatului, au fost acuzate că *au agitat împotriva ungurimei*, ocărînd niţel pe învăţătorul romîn din Bobîlna (lîngă Orăştie) pentrucă întrînd ele în şcoală, copiii le-au întîmpinat ungureşte! Au mai comis crima să îndemne pe copii să înveţe carte romînească, iar părinţilor le-au spus că numai la şcoală romînească bună să-şi trimită copiii.

Cetitorii acestei reviste ştiu că, pentru „delictele" de mai sus, ambele Romînce au fost deja osîndite la amendă în bani, *pe cale administrativă*, comiţînd „transgresiune", şi anume: „conturbînd liniştea publică" prin faptul că au intrat şi vorbit în şcoală.. Vorba e că ceeace înaintea fiscăraului (subprefect) este transgresiune, înaintea procurorului e—crimă. Iată de ce au fost date în judecata tribunalului. Le-a apărat dr. Iustin Pop, advocat din Deva, care a reuşit să scape de osîndă pe venerabila d-nă Boldea. Tînăra d-nă Vlad va face cunoştinţă cu—Seghedinul. *Este prima Romîncă osîndită de tribunal pentru agitaţie...* S'au găsit pănă şi ziare maghiare care n'au aprobat această osîndă. Astfel, „Budapesti Naplo" a scris: „Avem obiceiul să ne îngrozim de cîteori e vorba de tiranii Rusiei. Ei,—*acum putem să ne îngrozim de noi înşine.* Procuratura a intentat proces d-nei deputatului dr. A. Vlad. Bine a făcut. Judecătoria însă n'a făcut bine osîndind *o femee* la 1 lună închisoare şi 600 cor. pedeapsă în bani. Căci, în sfîrşit, nu credem ca d-na Vlad să stăpînească talentul oratoriei, în aşa măsură, încît cu tiradele ei de naţionalism să fie în stare a primejdui ideea de stat. Ci credem, dimpotrivă, că soarta unei femei, care din pricina unei vorbării mai ascuţite ajunge să fie închisă o lună încheiată, e foarte acomodată de a stîrni o agitaţie mult mai cu efect, decum e în stare să desvolte bărbatul ei cu întreg partidul său. Dacă azi în ţara noastră se face agitaţie între naţionalităţi,—*vina e a sistemului. Surpăm terenul subt noi, dacă întregim şirul martirilor—cu femei martirizate*".

*

Contele Apponyi iar ne fericeşte. Chiar în ajunul vacanţei de Rusalii a depus pe biuroul Camerei *două* proiecte de legi. Chiar şi prezidentul Iusth a obiecţionat că rău să procedează surprinzîndu-se dieta cu astfel de proiecte—importante, dar care probabil se vor discuta superficial, căci toţi grăbesc să intre în vacanţa de vară. Totuşi proiectele au fost date în discuţia secţiunilor şi mîne va începe discuţia în plin parlament. E vorba întăi de proiectul privitor la *gratuitatea învăţămîntului primar*, o idee bună, dar pe care Apponyi vrea s-o realizeze aşa fel, ca să aibă o armă mai mult împotriva celor 3000 şcoli romîneşti. Căci iată care este economia noului proect de lege:

„La cererea susţiitorilor actualelor şcoale, statul poate da o despăgubire de 16 cor. după fiecare copil obligat să umble la şcoală, ceea ce corespunde didactrului obişnuit. De aci încolo deci—spune comuni-

Digitized by Google

catul oficios—în şcoalele primare de stat, comunale şi confesionale, instrucţiunea va fi absolut gratuită, de oarece nu se va mai plăti nici didactru, nici taxa de 30 fileri, ci cel mult se va putea percepe taxa de 50 fileri pentru bibliotecă, şi aceasta însă numai de la elevii care nu vor putea dovedi că sînt săraci. Pentru învăţătorii comunali şi confesionali, statul va garanta anual suma de 700,000 coroane în fondul de pensie regnicolar. La rugarea autorităţilor confesionale, statul va întregi, deasemeni, suma cu cît confesiunile încasează mai puţin. Suma aceasta însă, pentru o şcoală, nu poate fi mai mare decît suma ce ar corespunde taxei de 15 coroane didactru şi 1 cor. taxa de înscriere pentru fiecare copil obligat să umble la şcoală.

„La acordarea ajutorului de stat sînt hotărîtoare aceleaşi principii naţionale care se cuprind în legea despre întregirea salarelor învăţătoreşti...“

Pentru şcoalele romîneşti principiul gratuităţii e valabil deci *numai întructt ele vor corespunde dorinţii ministrului de a maghiariza.*

Tot aşa de periculos este al doilea proiect, în virtutea căruia fiecare comună este datoare să ridice o *şcoală economică*, dacă are 50 elevi obligaţi a umbla la şcoala de repetiţie (Duminica şi în sărbători). Se înţelege, limba de propunere este cea *ungurească* şi cum învăţătorii noştri nu pot să fie specialişti în toate ramurile economice, *pe banii noştri* guvernul ne va împăna satele cu „specialişti“ (?) unguri, simpli agenţi de maghiarizare.

Deputaţii romîni au decis să ducă cea mai crîncenă luptă împotriva acestui proiect de lege. Sperăm că şi prelaţii vor face acelaş lucru în Camera Magnaţilor. Extraparlamentar, durere, nu prea sînt semne că se va face ceva.

*

In Budapesta, la Universitate, e curată judecătorie. Decanul facultăţii de drept şi rectorul fac pe judele de instrucţiune şi pe procurorul. Iar cei strînşi deaproape sînt studenţii universitari romîni. Crima ce li se impută este că la 26 Martie au aranjat o masă comună, la care au invitat şi pe deputaţii naţionalişti. Se înţelege, s'au ţinut toasturi şi s'a cîntat „Deşteaptă-te, Romîne!“... Aşa ceva nu se poate tolera în capitala Ungariei. De vre-o trei săptămîni se urmează deci cu investigaţiunea împotriva tinerilor care au aranjat şi participat la serată. In primul rînd sînt acuzaţi studenţii Vasile Lucaciu (fiul deputatului, care mai are un merit: a fost deja eliminat dela universitatea din Cluj) şi Mircea Russu (fiul subsemnatului), care pe lîngă că a rostit toast la serată, asigurînd pe deputaţi de devotamentul tinerimei, şi-a mai agravat situaţia cu o declaraţie în care, protestînd contra prigonirilor, scrie rectorului puţin măgulitor despre cultura şi libertatea maghiară. Ne e teamă, că senatul universitar va judeca fără să acorde vre-o circumstanţă atenu-

Digitized by Google

antă: avînd în vedere cei 19 ani ai „delicventului",—ci va aplica maximul!... La croirea pedepselor, toate autorităţile maghiare sînt cît se poate de generoase.

*

In Bichiş-Ciaba, oraş aproape de Arad, pe linia către Pesta, s'a ţinut la 7 şi 8 Iunie n. un congres interesant: al noului partid unguresc, zis al plugarilor (ţărani), condus de Andrei Achim, fost deputat, şi el însuşi ţăran inteligent şi cu stare. Au luat parte delegaţi din toate părţile ţării. Programul noului partid este *dezrobirea ţăranilor* (de toate neamurile!) *de sub domnia oligarhilor.* Pentru acest scop se cere cu stăruinţă *sufragiul universal,* aşa cum Impăratul l'a dat în Austria, dar cum magnaţii unguri nu vor să-l facă în Ungaria. S'a şi trimis în acest senz o telegramă lui Francisc Iosif I şi s'a decis ca să se ceară drept de vot pentru fiecare cetăţan în vîrstă dela 20 ani în sus. In caz contrar să se organizeze o grevă agrară generală.

E interesant, şi de mare importanţă, că la acest congres au participat şi au luat cuvîntul şi deputaţii naţionalişti dr. A. Vlad şi dr. M. Hodja. Ei au accentuat că ţărănimea din Ungaria, fără osebire de naţionalitate, are un scop comun: să lupte pentru dreptul de vot, să ajungă a fi reprezintată în parlament, ca astfel să se inaugureze *domnia poporului* şi să scăpăm de jugul clasei dominante, a boierilor, care numai la interesele lor speciale, egoiste, se gîndesc şi aduc în discuţie chestii care întărîtă popoarele, pe cînd interesul patriei este să se afle punctele comune de apropiere şi înfrăţire. Hodja a vorbit slovăceşte (în Ciaba majoritatea populaţiunii e slovacă).

Amîndoi deputaţii naţionalişti au fost aplaudaţi.

Arad, 27 Mai (9 Iunie) **I. Russu-Şirianu.**

Digitized by Google

Miscellanea

FRANÇOIS COPPÉE.

Poetul, pe care Franţa l-a pierdut de curînd, a fost desigur o figură în literatura ei contimporană.

Născut la 1842, a debutat la 1866 cu un volumaş de versuri, „Le Reliquaire", remarcat de Sainte Beuve.

Făcea parte din grupul parnassienilor, de la care a învăţat precizia desenului, arta savantă a versificaţiei, perfecţia desăvîrşită a formei.

O piesă într'un act în versuri, „Le Passant", reprezentată la 1869 la Odéon, l-a făcut cunoscut marelui public. De atunci, timp de aproape patruzeci de ani, a scris numeroase opere, volume de poezii, drame romantice,—în ultimul timp mai mult proză.

Opera dramaturgului, care nu-i decît un romantic întîrziat, ca şi acea a prozatorului, nu va rezista desigur vremii, şi din acea a poetului numai o parte va rămînea.

Poemele lui de inspiraţie epică par lipsite de putere alături de acele ale lui Victor Hugo sau Leconte de Lisle; acele de lirism intim, de sentiment pur sînt departe de a avea adîncimea, subtilitatea de analiză, fineţa poeziilor lui Sully Prudhomme.

Originalitatea lui trebue căutată în altă parte. Ca şi Sainte Beuve în poeziile sale din tinereţă, cu mai multă sănătate şi cu mai multă artă decît el, Coppée s'a inspirat mai totdeauna în chip fericit din realitatea actuală şi zilnică. A excelat în naraţiunile familiare, în tablourile de *genre*, în scenele luate din viaţa micii burghezii sau din acea a mahalalelor parisiene.

Cu o simpatie adevărată şi largă, amestecată uneori cu o uşoară ironie, a ştiut să pătrundă şi să descrie bucuriile, fericirile, durerile din lumea cea mare a celor ignoraţi şi umiliţi.

Reprezentant al realismului vremii noastre, Coppée a descoperit şi a scos la lumina zilei poezia ascunsă în lucrurile mici, neînsemnate, mărunte ale vieţii, considerate atîta vreme ca nevrednice de marea artă. Prin această notă personală a îmbogăţit poezia franceză şi i-a lărgit orizontul.

Digitized by Google

TACT ŞI CUVIINŢĂ....

In zilele de 8 şi 9 Iunie st. n., s-a serbat la Cernăuţi jubileul de 30 ani al societăţii academice „Junimea", care a avut şi caracterul, mişcător pentru noi, de cinstire a d-lui profesor D. Onciul, înfiinţătorul şi primul preşedinte al „Junimii".

Nu voim să descriem aici serbările, pe cari cetitorii le pot cunoaşte din presa zilnică, ci numai să relevăm un incident semnificativ.

Societatea a *invitat* la serbările acestea pe mai mulţi profesori universitari şi reprezentanţi ai revistelor literare din ţară. Au răspuns însă la această invitare numai *trei* profesori universitari, cari reprezintau în acelaşi timp revistele „Neamul Romînesc", „Convorbiri Literare" şi „Viaţa Romînească".

Ni se impunea, în aceste împrejurări, mult tact, întrucît Romînii din Bucovina sînt împărţiţi, cum se ştie, în mai multe tabere politice, şi chiar studenţii, sînt grupaţi în trei societăţi deosebite (celelalte două *nici n-au luat parte* la serbările jubilare ale „Junimii").

Dar reprezentantul „Convorbirilor Literare" a găsit nimerit tocmai acest prilej pentru a polemiza împotriva... „poporanismului", debitînd întregul pachet de insinuări mincinoase obicinuite („buruiană străină", „cosmpolitism", etc.)...

Reprezentantul „Convorbirilor Literare" a dat astfel dovadă şi de mult bun simţ, întrucît vorbea înaintea unui public care cunoştea poporanismul dintr-o revistă cu mult mai răspîndită şi cetită în Bucovina decît acea reprezintată de dînsul,—şi de nu mai puţin tact şi cuviinţă, atăcînd, în casă străină, pe un *oaspete invitat*, care singur reprezinta acolo Universitatea din Iaşi, capitala *vechii* Moldove...

Reprezintantul nostru, bine înţeles, n-a răspuns... Atita lipsea!...

Preşedintele „Junimii" foarte jenat şi, probabil recunoscător, că s-a evitat astfel un spectacol, picant de altmintrelea, al unui *tournois* între „fraţii din ţară",—*a cerut scuze reprezentantului nostru*... Acesta bine înţeles, nu avea nici un motiv de a face responsabilă „Junimea" Cernăuţeană pentru excesul de zel al urmaşului „Junimii" *Ieşene*.

Dar nu putem şti dacă acesta din urmă a înţeles lecţia ce i s-a dat...

P. Nicanor & Co.

Digitized by Google

Recenzii

Caton Teodorian. *Singele Solovenilor.* Edit. Minerva Bucureşti.

Tată a doi copii, dintre care unul legitim, recunoscut în faţa lumii, crescut şi hărăzit să trăiască în condiţiunea fericită de fiu unic al unui om bogat şi altul natural, menit să ducă viaţa de neajunsuri şi nedreptăţi a situaţiei sale, Ilie Murat, recunoaşte cu durere, în copilul legitim Andrei, singele Solovenilor, neamul mamei egoist, uşuratec şi crud, iar în Mitruţ, fiul natural, tot ce preţueşte el în om, toate însuşirile propriei sale firi: voinicie, cinste, vrednicie şi bunătate. Conflictul trebue să se petreacă în sufletul bătrînului, drama trebue să fie în ciocnirea aceasta de simţiminte contrarii, exagerată încă de o veche boală de inimă ce se redeşteaptă şi de peripeţiile duşmăniei şi invidiei fratelui legitim, bicisnic şi istovit pentru flăcăul voinic ce era fratele natural. Singele Solovenilor, acel suflet al unui neam ce a chinuit deja pe bătrînul Ilie în tinereţe, cu deziluziile, amărăciunea şi suferinţele din căsnicia lui, se arată acum în fiu-său, provoacă o suferinţă nouă altoită pe alte suferinţi vechi, deci cu îndoită putere de a chinui sufletul bătrînului şi agravată încă de împrejurarea că fiul său natural e şi ar trebui să fie fiul său adevărat din carnea şi sufletul lui şi totuşi e sacrificat. Aceasta e problema pusă de autor şi cîtă vreme interesul e în conflictul din sufletul bătrînului, naraţiunea se susţine interesantă, drama se desfăşoară, încet în împrejurări mici, însă cu izbucniri sufleteşti puternice în sufletul bătrînului şi cu manifestări juste şi măsuratę în acţiune, aşa cum cere simţul adevărului şi al realităţii. Greşala e că se deplasează interesul povestirii. Cuconul Ilie moare dintr'un accident la vînătoare. Întîmplările năprasnice ce trebuiau neapărat să se producă în situaţia celor doi fraţi, dată fiind şi intriga destul de puţin interesantă în ea însăşi, dintre Andrei şi nevasta fratelui său Mitruţ, nu mai au interesul şi puterea dramatică ce ar fi avut-o, dacă s'ar fi răsfrînt în sufletul actorului principal. Unitatea povestirii, unitatea de tot organizat, logica ei de creaţiune vie ar fi cerut ca interesul principal să fie pînă la sfîrşit în sufletul bătrînului. Căci pentru el Singele Solovenilor e obsesiunea ce creşte în timpul desfăşurării acţiunii, se răsfrînge în mii de simţiminte dureroase, îl bîntue cu vedenii de spaimă, înecînd toate celelalte simţiminte şi deznodămîntul ce l'ar fi nimicit într-o ultimă vedenie: moartea tragică a fiului natural şi inconştienţa adîncă, iremediabilă, Singele Solovenilor, întrupat într'o creatură atît de neumană, fiul său legitim, ar fi avut adevărata lui semnificaţie.

D. Caton Teodorian e o veche cunoştinţă a publicului cetitor. D-sa a

Digitized by Google

atras de mult atenţiunea prin calităţile solide ale prozei sale: o atitudine firească şi serioasă faţă de realitatea ce caută să o redea în operile sale şi pe care adesea o prinde în scene şi tablouri, foarte bine văzute, cum sînt multe din scenele de intimitate în viaţa de ţară între tată şi fiu. În ceea ce priveşte sufletele eroilor săi: o intuiţie fină a nuanţelor de delicateţă în bunătatea oamenilor celor mai simpli, trăsături de caracter ce-ţi produc o adevărată încîntare, cum sînt unele din sufletul bătrînului Ilie Murat, a bătrînei servitoare Catinca şi al lui Mitruţ. Acestea te fac să-i erţi zugrăvirea în genere a caracterelor, ce corespund mai mult concepţiilor sale ideologice de cît simţului realităţii. Raporturile dintre săteni şi autorităţi, tipul lui Mitruţ ca primar, descrierea realităţilor *vieţii rustice*, sînt toate izvorîte din concepţiile sale ideologice, închipuite de un intelectual ce a visat adeseori, la biroul, său o stare ideală a ţăranului şi a alcătuit o realitate cu frînturi din observaţia realului şi visele sale de pace socială, de bunătate şi mărinimie generalizate în toată omenirea.

Realitatea sufletească îl e mai bine cunoscută deşi uneori e prea simplist: oamenii sînt numai buni sau numai răi, prea aproape de ceia ce-i visăm noi şi prea departe de realitate cînd sînt buni; cu o uşoară exagerare, ce jigneşte simţul adevărului, în poznirile lor rele, în defectele şi păcatele lor, depăşind ridicolul şi atingînd bufoneria, cum e teama lui Andrei în întoarcerea dela gară, cînd vrea să sară din trăsură.

Cu toate neajunsurile şi calităţile ei opera d-lui C. Teodorian e interesantă şi place încă prin seriozitatea şi sinceritatea ei.

Al. Cazaban. *Chipuri şi suflete.* Editura Minerva Bucureşti.

Povestirea curge dela începutul la sfîrşitul volumului cu o uşurinţă uimitoare, trecînd grăbită dela una la alta, într'un potop de vorbe adeseori... deşarte. Tot ce e mai superficial şi mai banal în viaţa de toate zilele, e pus de autor la contribuţie. Sentimentalitatea efteină pentru suferinţele şoimului împărătesc (ce poate fi mai la urma urmei şi un uliu vulgar) murind de nostalgia cerului albastru pe o grămadă de gunoi „ca o cruce svîrlită de vînt pe un mormînt uitat", scene din viaţa de birou, ce nu depăşesc cu însemnătate artistică mahalagismul obişnuit din mediul funcţionarilor, aventuri mediocre cu femei îmbrăcate în mătasă dar cu sufletul vulgar, potrivite cu idealurile şi mijloacele de seducţiune ale eroilor, ca acea eroină din „Firul de mătase" ce citeşte versuri, pluteşte într'un nor de ambrosie şi în valuri de mătase, pentru a se arunca apoi atît de vulgar şi dezgustător în capul unui „nespălat" numai fiindcă bănueşte că ar fi un „intelectual". Pare că ai asculta pe un licean lăudăros ce-şi povesteşte aventurile sale imaginare cu dame din lumea mare sau lumea „de pe alături" şi te-ai simţi stînjenit de nedibăcia inventiunilor sale, lipsite de cele mai elementare cunoştinţi de viaţă şi de sufletul omului, al femeii în specie.

Dar cele mai multe subiecte sînt povestiri de vînătorie şi contrabandă ca unele ce se găsesc mai mult în gura povestitorilor limbuţi şi se cunosc în limbagiul de toate zilele sub numele de „minciuni vînătoreşti". Unele dintre ele ai putea zice că nici nu au subiect, atît e de mărunţel şi fără nici o semnificaţie psihică, morală ori estetică. În scurt dacă eşti silit să citeşti tot volumul, ca mine, care a trebuit să-i facă recenzia, rămîi uluit ca sub potopul de vorbe ale unui limbut ce „te-a prins" şi-şi descarcă toate palavrele fără milă şi cruţare pentru cel ce-i silit să-l asculte. Servită în doz

Digitized by Google

mici, proza de altminteri destul de curgătoare ar putea fi o recreaţie plăcută într'un mare cotidian, bună oară „Universul", între cronicile mondene ale babei Vişa şi crîmpeele din „socriada" lui Marion.

I. S.

* * *

C. Rădulescu Motru. *Studii filosofice. Vol III. Puterea sufletească.* (Afirmarea personalităţii omeneşti în principalele momente ale culturii. Legea conservaţiunei unităţii sufleteşti. Persoană şi mediu). Bucureşti. Redacţia revistei „Studii filosofice". 1908. Preţul 6 lei.

Iu această operă destul de voluminoasă, care e numai începutul unei opere mai întinse pe care o anunţă, savantul profesor al universităţii din Bucureşti, cunoscut prin interesante lucrări anterioare, studiază problemele filosofice pe care le ridică chestia puterii sufleteşti: raportul dintre tendinţele ştiinţei moderne şi idealul moral al religiei creştine, caracterizarea culturii moderne faţă de cea antică, stabilirea unui postulat pe care să se sprijine cauzalitatea fenomenelor sufleteşti, valoarea legilor cauzale psihice şi a determinizmului sufletesc faţă de legile cauzale ale naturei externe. Vom încerca să expunem, întru cît ne permite caracterul destul de abstract al lucrării, ideile emise de autor în privinţa acestor probleme.

Partea I. Afirmarea personalităţii omeneşti în principalele momente ale culturii.

Autorul arată că primele sistematizări ştiinţifice care au apărut în istoria culturii omeneşti, sînt pătrunse de tendinţa personificării antropomorfice, caracteristică omului primitiv. Insuşi Aristot explica origina şi direcţia mişcării în analogie cu activitatea finalistă a omului. Contrar aparenţelor, epoca în care cultura era stăpînită de tendinţa antropomorfică, este departe de a fi epoca în care puterea sufletească a individului era apreciată ca fiind principalul element al naturii. Niciodată personalitatea omenească n'a jucat un rol mai şters, n'a fost mai anihilată de covîrşitoarea influenţă a obiceiurilor şi a ignoranţii. Statul sau comunitatea erau stăpîne pe destinele vieţii individuale, totul era determinat printr'un ritual riguros. Analogia personificării se întorcea împotriva omului însuşi, natura era plină de divinităţi duşmane şi omul primitiv era sclavul lor. Manifestările antropomorfizmului în ştiinţă, morală, religie sînt astăzi judecate şi condamnate, valoarea lor e recunoscută numai în domeniul artei. Părerile lui Nietzsche asupra decadenţei morale aduse de creştinizm şi a superiorităţii culturii elene, sînt subiective şi false. Sub un aspect strălucit, această cultură ascundea nedreptate, superstiţie, ignoranţă. Creştinismul a adus sufletelor deprimate o hrană nouă şi aproape toate bunurile pe care dectratorii săi, în frunte cu Nietzsche, le-au pus pe nedrept în sama vechii culturi. Creştinizmul a înzestrat omul cu mijloace de luptă şi de cucerire; în locul superstiţiei şi a fricei de necunoscut i-a dat încrederea în voinţa divină şi indirect, în voinţa sa proprie; l'a învăţat să lupte împotriva lui însuşi, a viciilor şi păcatelor sale, a stabilit o ordine socială mai dreaptă, chemînd pe toţi în rîndurile societăţii. In istoria omenirii a însemnat momentul cele, mai intense încordări. El a dovedit că popoarele creştine sînt singurile puternice şi cuceritoare. După autor, părerile curente asupra obscurantizmului evului mediu sînt exagerate. Prin separarea spiritului de materie, prin înlăturarea elementelor subiective din natura externă, creştinismul în această epocă, a dat lovitura de moarte ştiinţei antice şi'a pregătit desvoltarea

Digitized by Google

ştiinţei moderne. Influenţa religiei asupra desvoltării ştiinţei a fost continuă şi indispensabilă. Datorită ei, natura a început să fie privită din punctul de vedere al fenomenelor sale şi mişcarea în care cugetătorii vremei credeau că se oglindeşte mai clar voinţa omenească a capatat o realitate. Postulatele noii ştiinţi, simplicitatea şi armonia legilor naturii, care au condus la presupunerea unei analogii între aceste legi şi raporturile matematice, sînt de origine religioasă. Părerea filosofilor materialişti, după care ştiinţa modernă spre deosebire de religie, are un ideal pur impersonal în care se resfrînge determinizmul obiectiv al universului, e falşă. Numărul acelor care susţin că ştiinţa e într'o strînsă legătură cu cerinţele sufleteşti ale omului, creşte mereu şi concepţiile mecaniciste şi materialiste trăiesc în judecata publicului, numai în virtutea legilor inerţiei. Premisele acestor concepţii: afirmarea că totul se reduce la materie şi mişcare şi afirmaţia că ştiinţa este o oglindă fidelă a obiectului cu care se ocupă, au fost răsturnate, cea dintâi de spiritualism, şi mai ales de teoria energetică, cea de a doua de criticizmul kantian, continuat în timpul nostru de metoda genetică în operile unui Mach, Poincaré, Le Dantec. Pentru aceştia, ştiinţa nu se impune inteligenţii omeneşti în mod pasiv, ca o copie după o realitate externă şi străină omului, ci ea se elaborează de inteligenţa lui, după cerinţele personalităţii sale. In ştinţă omul dobîndeşte un instrument potrivit măsurii şi dorinţelor lui. De aceea nu poate fi vorba de un conflict imanent şi perpetuu între ştiinţă şi celelalte manifestări ale culturii. Toate manifestările culturale, judecate din punct de vedere istoric, urmăresc un scop comun: întărirea şi înalţarea personalităţii omeneşti. In acest scop comun, ştiinţa se întîlneşte cu religia şi continuă opera creştinizmului. In afirmaţiile lui asupra falimentului ştiinţii, Brunetière a sacrificat adevărul, oratoriei şi nu a exprimat decît o părere subiectivă. Ridicînd poziţia din care personalitatea omenească poate înrîuri asupra naturii, ştiinţa a sporit şi puterea sufletească însăşi. „Prin ea, cultura modernă a dobîndit mijlocul de a complecta înarmarea ideală urmărită în cursul veacurilor. Cultura antică a cunoscut liniştea sufletului isvorîtă din contemplarea artistică. Cultura creştină, liniştea morală. Activitatea ştiinţifică, metodic condusă, a adus liniştea gîndului luminat".

In partea a II-a, *legea conservaţiunei unităţii sufleteşti*, autorul arată că în domeniul fenomenelor sufleteşti nu se pot stabili legi fundamentale explicative, aşa cum s'au stabilit în domeniul fenomenelor fizice, decît prin postularea unei unităţi între diferitele fenomene sufleteşti. Unitatea sufletească e un concept necesar pentru psihologie, după cum acel de energie e pentru mecanică. Un raport dovedit experimental şi analog cu acel al equivalenţii între diferitele forme de energie în lumea materială, găseşte autorul în lumea sufletească în legea psihofisică a lui Weber, care aşa cum e interpretată de Wundt, apare ca un caz al legii de relaţiune şi o consecinţă directă a unităţii sufleteşti. In sprijinul acestei legi vine şi acea a corelaţiei organice, pe care Taine a aplicat'o cu succes fenomenelor sufleteşti. Teoria dependenţelor mutuale şi necesare ale acestuia, presupune unitatea fenomenelor între care aceste dependenţi se stabilesc. Pe temeiul legii dependenţilor mutuale şi necesare între fenomenele sufleteşti, aplicată factorilor culturii, autorul caută să ne explice legătura între creştinizm şi ştiinţa modernă. Omul transformat prin creştinizm cerea dela ştiinţă sa-

Digitized by Google

tisfacerea unor noi trebuinți ideale. Satisfacerea acestora a adus după sine desvoltarea științelor experimentale și cu aceasta, descoperirea legilor cauzale după care se urmează succesiunea fenomenelor naturii. Știința modernă și creștinizmul sînt în strînsă corelație, nu din cauza vre-unei identități în natura lor, ci prin faptul subsumării lor sub unitatea culturii europene.

In partea a III-a *„Persoană și mediu"*, e studiată valoarea determinizmului sufletesc față de legile naturii externe. Toată istoria culturii dovedește afirmarea din ce în ce mai puternică a personalității omenești. Transformarea raporturilor juridice, puterea noastră mereu crescîndă asupra naturii externe, prin aplicațiile practice ale științei, îndreptățesc cel mai larg optimizm. Nu e însă tot așa cînd ne aruncăm privirea asupra lumei interne, a vieții sufletești. Filosofii și moraliștii se îndoiesc de influența pe care omul o poate avea în acest domeniu. Pentru a suprima dualismul între lumea externă și cea internă, Mill a reclamat odinioară înființarea unei științi a caracterului, a etologiei, arătînd în acelaș timp obstacolele ce se opun cestei științi. Fenomenele sufletești sînt mult mai complexe ca cele fizice și prevederea în acest domeniu se izbește de existența factorului ereditar, care nu se găsește în studiul fenomenelor mecanice. Dar imposibilitatea prevederii nu însamnă lipsă de cauzalitate. Toate faptele contrazic teoria nedeterminizmului ereditar. Caracterele mai formate, acele cari cuprind mai numeroase și mai variate influenți ale trecutului, au manifestările cele mai ușoare de prevăzut. Un caracter cu cît e mai bogat în dispoziții sufletești hereditare, cu atît e mai logic. Puterea de coheziune și de coherență a caracterului se pare că i-o dă elementul ereditar. In întreg sufletul acest element joacă un rol important, aproape exclusiv. In toate actele sufletești, experiența trecutului intervine și determină experiența actuală. Toate operațiile logice săvîrșite de crierul nostru, se bazează pe factorul eredității. Numai o eroare de judecată a putut ridica nedeterminizmul ereditar la rangul unui principiu. Această eroare e datorită imaginii actului reflex, care falșifică cunoștința adevaratei realități sufletești și ne face să credem că influențele depozitate în centrele de ideație, aduc îndeterminizmul actului sufletesc și deosebirei care se face între elementele esențiale și cele secondare ale conștiinței,—pe baza criteriului simplicității, deosebire care ne face să considerăm funcțiile superioare sufletești ca stări accidentale, rebele determinizmului. De aci credința că în domeniul naturii externe sînt legi cauzale constante, că aici putem vorbi de energie și putere, pe cînd în viața sufletească asemenea legi nu există decît pentru funcțiile inferioare, care se confundă cu funcțiile fiziologice adică cu fenomenele materiale. De aci credința că activitatea omului nu poate avea o bază sigură decît în cunoștința naturei externe care-l înconjoară și că fenomenele sufletești sînt o simplă traducere în limbajul subiectiv a fenomenelor reale din lumea mediului extern. Dar poziția privilegiată în care se găsește azi pentru știință determinizmul fenomenelor naturii față de cel al fenomenelor sufletești, pretenția că legile cauzale ale naturii externe privesc o realitate de un ordin superior realității la care se raportează legile vieții sufletești sînt din punct de vedere istoric de odată recentă. Cu trei secole înaintea noastră valoarea determinizmului extern era prea puțin apreciată. Adevarata lege era cea care se refera la actele de voință sufletească și nu la fenomenele naturii. Prin determinizm cu adevarat necesar orce om de știință înainte de secolul

Digitized by Google

al XVII, ar fi întâles în primul rînd determinările venite dela voința divinității, apoi determinările produse de viața socială sau de voința reprezentanților societății, apoi de voința sa proprie și numai în urmă ar fi întâles determinizmul mediului exterior în care omul trăiește.

Adevărurile științei moderne au fost practicate înainte de a fi recunoscute ca formînd o știință. Prima activitate industrială a omului a fost dirijată de determinizmul social. Natura era în gîndul omului primitiv, schimbătoare și fără temeinicie; cunoștința legilor ei a fost precedată de o cerință a sufletului omenesc. Dogmele creștinismului au cernt o noțiune a naturii curățită de superstițiile trecutului, o natură demnă de a fi opera lui Dumnezeu. După pregătirea acestei noțiuni de către creștinism, a venit rîndul aplicației matematicelor, stabilirea fundamentelor mecanicei și apoi a științei moderne. Determinizmul fenomenelor externe nu s'a impus prin sine însuși, ci s'a ridicat pe determinizmul cerințelor sufletești; el e un product istoric și relativ. Nimic mai superficial decît părerea acelor istorici și sociologi, cari cred că evoluția socială a fost determinată de progresul treptat al științei despre natura externă, care ar fi adus o transformare în technica producției, transformare urmată de o alta în dispozițiile sufletești ale societății. Popoarele sălbatice nu pot fi civilizate prin schimbarea technicei de producție ci prin influența moralei creștine. Conștiința determinizmului lumii externe este departe de a avea importanța pe care i-o atribue acești istorici și sociologi. Această conștiință nu numai că nu produce o transformare a sufletului în total, dar ea n'ar avea nici o existență macar, dacă n'ar fi pregătită de determinismul acestui suflet însuși. Mediul determinizmului științific care-l încătușează pe om și îl constrînge să se adapteze lui, nu e mediul complexității intuiționale pe care-l cunoaștem fiecare din noi. Intuițiile pe care le avem în conștiința noastră și din care pe unele le atribuim mediului extern și pe altele celui intern, sînt intuiții supuse unui singur determinizm, acel al conștiinței. De acesta nu ne simțim de loc constrînși, fiindcă lumea intuițională complexă, care umple întreaga noastră conștiință și eul nostru, sînt unul și acelaș lucru. Numai tîrziu, prin reflexiune logică, s'a separat domeniul mediului extern de cel al mediului intern. Mediul determinizmului științific nu e acel al intuițiilor, mediu în care sufletul și natura sînt deopotrivă de existente, ci un mediu alcătuit în urmă, prin mijlocul abstracției și logicei, un mediu al elementelor raționale, în care totul se petrece în ordine și după anumite legi. Acest mediu are superioritatea pe care o arată, nu din cauza naturii sale intrinseci, ci din cauza definiției date de teoreticieni sub influența momentului cultural, care cerea ca la începutul erei moderne, raportul dintre natură și om să se întoarcă.

Determinizmul naturii externe a luat caracterul unei dogme, fiindcă devenea indispensabil conservării sufletești a omului modern. Acesta se deosebește de omul antic printr'o afirmare din ce în ce mai pronunțată a personalității lui; el ține să apară în activitatea sa ca o individualitate bine distinctă de mediul care-l încunjoară; el ține să însemneze ca persoană, înainte de a însamna ca membru al unei comunități sau asociații. Activitatea voluntară desprinsă de trunchiul comunității sociale și îndreptată exclusiv spre formarea de personalități libere, nu putea să-și găsească un razem mai sigur, decît în determinizmul naturii externe. În locul terenului solid, pe care

Digitized by Google

mai înainte unitatea sufletească a omului antic îl găsea în legăturile de sînge, de rasă, de religie, trebuia terenul solid al mediului naturii. Triumful științii despre natură a mers alături cu triumful personalizmului individual în viața politică și economică. Cea mai mare laudă pentru știință fu că poate să prevadă. 'Prevederea înainte de toate! Știința care dă prevederea e adevarata știință, acea care nu o dă, nu e știință, neființd de mare folos individului.

Numai cerințele sufletești au acordat determinizmului naturii valoarea de care acesta se bucură în știința modernă. Nimic mai eronat decît teoria, după care sufletul constitue o realitate secundară, o realitate de epifenomen față de realitatea lumei externe. Adevărul e în teoria opusă. Realitatea lumii externe noi n'am ajunge să o studiem și s'o separăm de noi, niciodată, dacă n'ar fi determinismul sufletesc, care să ne împingă la aceasta. Adevarata realitate, cea mai apropiată de noi, e acea a sufletului. In acest domeniu prevederea fenomenelor viitoare nu e nici posibilă nici utilă. Posibilitatea prevederii depinde de posibilitatea de a te putea desprinde cu desăvîrșire de obiectul asupra căruia vrei să aplici această prevedere. Ea a devenit posibilă numai după ce a devenit posibilă izolarea naturii ca un sistem de forțe sau de obiecte, înafară de actele de conștiință ale omului, căci numai înăuntru unui sistem izolat și neinfluențat de nimic din afară, se pot stabili raporturi sau legi cauzale. Această condiție nu e cu putință de realizat în domeniul fenomenelor sufletești, decît numai în privința fenomenelor petrecute, nu și a celor viitoare. Știința sufletului nu poate explica decît actualitatea noastră sufletească. Pentru ca prevederea în domeniul fenomenelor sufletești să se poată stabili și să fie utilă, ar trebui ca cel care o are să nu intre ca parte în rîndul fenomenelor pe care le prévede. Ar trebui ca individul cugetător să fie complect izolat de domeniul sufletesc pe care-l studiază. „Altfel dacă individul cugetător nu se poate desprinde de totalitatea fenomenelor, prevederea sa atunci va trebui să se întindă implicit și asupra activității sale, ca parte a întregului, în care caz ea nu mai este utilă, căci poate fi, utilă altora mai mult decît sie-și". Adaptarea mediului sufletesc la cel cosmic nu se petrece în aceleași condiții, ca adaptarea lumii animale și vegetale. Pe cînd acestea, au rămas aceleași, sufletul omului a evoluat. Determinizmul pe care-l constatăm în mersul istoriei unui popor, nu-l putem explica prin influența mediului fizic. Nu solul determină cultura, ci cultura determină întrebuințarea ce o face un popor cu diferitele proprietăți ale solului. In sufletul, în aptitudinele poporului, există determinizmul pe care-l urmează evoluția culturii sale, mediul cosmic nu poate decît să împiedice sau să ajute la desfășurarea acestui determinizm, iar nici de cum la crearea lui. Legile cauzale sufletești sînt însă tot atît de inexorabile ca și cele fizice. Pe aceleași principii logice se bazează certitudinea lor, diferența e numai că cele fizice făcînd abstracție de individ, au posibilitatea să se proiecteze înafară, cuprinzînd deci trecutul și viitorul; pe cînd cele sufletești, trebuind să ție samă de existența individului, se opresc de regulă la actualitatea acestuia. O lege sufletească nu e concepută ca realizabilă în viitor, decît prin contribuția voluntară pe care o va depune individul. Dar cunoscînd-o, individul dobîndește un razem puternic pentru activitatea sa. Cunoștința legilor desvăluie puterile sale sufletești, pe care le poate afirma cu mai multă tărie.

Digitized by Google

Pe cînd mediul fizic e compus din elemente, acel sufletesc e compus din unităţi. In lupta dintre aceste unităţi fiecare din ele impune elementelor ei constringeri, unitatea individuală diferitelor stări sufleteşti, unitatea de cultură diferitelor unităţi individuale. O cultură ca şi o fabrică, nu poate funcţiona decît pe baza unei întregi serii de fenomene sufleteşti, înlănţuite în vederea conservării unităţii sale totale. Această înlănţuire constituie ceea ce numim puterea sufletească a culturii.

Mulţi n'au ochii formaţi pentru a vedea asemenea înlănţuire sufletească şi întreabă de resortul material al puterii sufleteşti. Mai multe unităţi de cultură diferite pot exista alături, cită vreme cele mai puternice nu vor avea nevoie de spaţiul ocupat de celelalte. „Cînd au nevoie de aceasta, lupta se încinge şi în lupta dintre diferitele unităţi de cultură, decide puterea lor sufletească. Din conştiinţa datoriei de a se conserva ca unitate, în faţa pericolului pe care-l poate aduce ziua de mîne porneşte îndemnul spre întărirea şi formarea caracterelor."

După cum se poate vedea din această imperfectă expunere, această operă conţine multe idei interesante şi juste. Aceste idei în care se simte influenţa puternică a cugetării germane contemporane, sînt însă mai mult juxtapuse decît sistematizate. Legătura între ele nu apare totdeauna clară şi cugetarea autorului, chiar pentru cei familiarizaţi cu reflexia filosofică, e uneori destul de greu de pătruns. Această operă reprezintă însă o muncă intelectuală considerabilă, ea impune prin erudiţia vastă a autorului în curent cu ultimele producţii ale cugetării filosofice şi ştiinţifice, şi în literatura noastră filosofică, importanţa ei nu poate fi desigur pusă la îndoială.

*

Emile Boutroux. *Science et Réligion dans la Philosophie Contemporaine.* Paris, Ernest Flammarion, preţul 3.50.

Această operă de mare însămnatate, care tratează despre una din problemele ce frămîntă mai mult vremea noastră, e scrisă cu pătrunderea adîncă, spiritul larg, înălţimea de vederi obicinuită a eminentului cugetător francez.

Între doctrinele privitoare la raportul dintre ştiinţă şi religie, se deosebesc după el două tendinţi: una naturalistă, alta spiritualistă. In cea dintăi intră: religia umanităţii a lui Comte, agnosticizmul lui Spencer, monizmul lui Haeckel, explicarea psihologică şi sociologică a fenomenelor religioase (psihologizmul şi sociologizmul). Toate aceste doctrine sînt supuse analizei şi criticei.

Umanitatea lui Comte e o noţiune incapabilă de a procura un principiu prim. Bariera pe care Comte o ridică între fapte şi idei, între realităţile date şi posibilităţile ideale, e iluzorie. Sufletul omenesc e tocmai sforţarea de a depăşi ceeace e dat, pentru a face mai bine, pentru a încerca altceva, pentru a se depăşi pe sine. Omul nu e o colecţie de fapte, un lucru. In el există o putere creatoare. In umanitate chiar se găsesc germenii unei religii al cărui obiect o depăşeşte. Pozitivizmul nu cunoaşte decît realul şi utilul, dar mai presus de aceste noţiuni omul pune binele, adevărul, frumosul, obiecte superioare realităţii date şi pe care Comte zadarnic s'a încercat a le elimina. Menţinînd o realitate supra senzibilă, ca obiect al religiei, Herbert Spencer nu s'a contrazis, căci în raţiunea omenească însăşi e înscrisă afirmaţia unei realităţi invizibile, superioare faţă de tot ce ne e dat în experienţă. Punc-

Digitized by Google

tul contestabil al doctrinei sale e în altă parte. După Spencer supra-senzibilul e transcendent, inaccesibil, incognoscibil. Principiul agnosticizmului său e obiectivizmul absolut. Dar acesta e oare un punct de vedere posibil și legitim? Obiectivitatea absolută nu poate fi atinsă nici în științele naturii, cu atît mai puțin în științele morale. Cum va pătrunde metoda obiectivă în viața intensă, profundă și bogată a religiei? In realitate subiectul și obiectul nu sînt niciodată efectiv separate. Religia nu poate consista pur și simplu în afirmarea și adorarea mută a unui incognoscibil transcendent. Spencer ne dă în acelaș timp prea mult și prea puțin. Dacă umanitatea lui Comte e o concepție incompletă și instabilă, fiindcă omul e prin esența lui o ființă care se depășește pe sine, cu atît mai mult nu putem pune cu Spencer oamenii în prezența unei ființi, din care totul derivă, pentru a le spune pe urmă că despre această ființă nu pot ști nimic, nici nu se pot aștepta la nimic. Mai puțin satisfăcător încă e monizmul evoluționist al lui Haeckel. Intrucît se opune religiilor, această filozofie insistă asupra unității fundamentale a ființelor, a mecanizmului universal, a fatalității luptei pentru existență, asupra neantului convingerilor noastre subiective și a solidarității absolute ce leagă fiecare ființă cu totalitatea universului. Se pot oare deduce din aceste principii libertatea, valoarea personalității omenești, fraternitatea, urmărirea idealului? Pentru a putea înlocui religiile, Haeckel a fost nevoit să introducă noțiuni normative alături de cele experimentale, să dea o valoare imperativelor care sînt date subiectiv în conștiința noastră. Dar asemenea imperative subiective și imaginare, înalțate la rangul de cunoștințî și obligații reale nu sînt în sistemul lui Haeckel decît un principiu străin, inserat în chip arbitrar și analog revelației religioase. Tot atît de nereușită e încercarea de a se întemeia pe baza noțiunei de solidaritate, o morală științifică care să poată îndeplini în viața omenească rolul religiei. Dacă știința descopere raporturi de solidaritate, descopere și stabilește și raporturi de independență. De fapt omul se găsește în prezența unei mari multiplicități și varietăți de solidaritate date. Intre acestea el trebue să aleagă. Pentru aceasta trebue să aibă un criteriu de adevăr și de valoare, care să le depășească. Acest criteriu nu se poate reduce la sentiment, el nu poate fi decît un scop către care tindem: justiție, bunătate, umanitate, solidaritate ideală. Dar acestea nu sînt fapte obiective și științifice, ci reprezentări imediate, subiective, ireductibile. Morala științifică ca și religia științei, au omis o critică esențială, acea a nevoilor intelectuale și morale ale spiritului omenesc. Ele au căutat să satisfacă aceste nevoi înainte de a se întreba care e natura și valoarea lor. Psihologizmul și sociologizmul reduc fenomenele religioase la manifestările naturale ale activității psihice și sociale. Dar chipul cum explică ele aceste fenomene nu e în realitate științific, căci nici eul omenesc nici societatea omenească nu pot fi asimilabile unor cauze mecanice. Psihologismul nu poate explica sentimentul obligației religioase, iar sociologizmul face apel la o societate ideală, nu la cea reală.

Doctrinele cele mai însemnate, care reprezintă tendința spiritualistă prin modul lor de a înțălege raportul dintre știință și religie, sînt: dualizmul radical a lui Ritschl, doctrina limitelor științei, filozofia acțiunei sau pragmatizmul și teoria lui James asupra experienții religioase. Cea dintăi susținută în Germania de o întreagă școală, care-și are originea la Schleiermacher și în Franța de Sabatier, înlătură

Digitized by Google

din religie orce element dogmatic sau intelectual. Dar religia nu poate fi redusă la un subiectivizm lipsit de conţinut, abstract şi vid. Critica modernă răsturnînd vechea concepţie dogmatică a ştiinţei, a arătat limiţele ei. După unii cugetători, aceste limite nu sînt simple negaţii, ci ele implică existenţa unei realităţi supra ştiinţifice ca condiţie a însuşi obiectului ştinţei. După ei ştiinţa nu ar fi absolut neutră, ci ar însamna o orientare către religie. Dar limitele ştiinţei pot fi oare interpretate într'un senz favorabil religiei? Una din dogmele fundamentale ale ştiinţei e tocmai faptul că ea nu ştie încotro merge. Ştiinţa nu simte nevoia să supună interpretării ceea ce se ascunde dincolo de limitele ei. Pe de altă parte conştiinţa religioasă nu vrea să fie obligată a cere ştiinţei autorizaţia existenţii sale, ea revendică pentru ea autonomia. Teoriea primelor principii ale vieţii intelectuale şi morale, filozofia acţiunii sau pragmatizmul, consideră ştiinţa şi religia ca derivînd în spiritul omenesc dintr'un izvor comun. Această filozofie e o sforţare de a găsi în conştiinţă un principiu mai profund decît inteligenţa. După ea, activitatea omenească desvoltîndu-se ca inteligenţă, produce ştiinţa; realizîndu-se ca voinţă, tinde către religie. Raportul dintre ştiinţă şi religie e redus la acel dintre inteligenţă şi voinţă, raport obscur care poate primi soluţii diverse. Dualizmul reapare şi în sfera acţiunii cu toate greutăţile sale. Empirizmul radical al lui James, cu toată ingeniozitatea şi pătrunderea superioară a autorului, nu e nici el la adăpostul obiecţiilor. Experienţa religioasă nu e, cum crede James, cu totul independentă de concepte, dogme, instituţii şi religia personală nu poate fi considerată ca singura formă a religiei.

In partea ultimă a operei sale, Boutroux susţine că rezultatul luptei seculare dintre religie şi ştiinţă nu poate fi prezis, căci nu e vorba aici de două noţiuni, dar de două organizme între care nu poate hotărî decît puterea lor de vitalitate. Inteligibilitatea abstractă, caracteristică ştiinţei şi sentimentul omului, nu sînt opuse decît în noţiunele substituite de noi pentru a putea dogmatiza asupra naturii lor. In realitate această separaţie nu există şi dacă ştiinţa e un sistem de formule, în care realitatea individuală nu are nici un loc, ea nu poate fi creată, nu se poate dezvolta. nu poate trăi decît în spiritele individuale, elaborînd ideile şi impresiile lor. Individul, în ştiinţă, caută să sistematizeze lucrurile dintr'un punct de vedere impersonal, dar ştiinţa care e opera sa, nu-i interzice de a căuta deasemeni să le sistematizeze din punctul de vedere al individului însuşi. Acest gen de sistematizare, e adevărat, n'ar comporta o valoare obiectivă în senzul ştiinţific, dar satisfăcînd sentimentul, ar corespunde unei reale nevoi omeneşti. O sistematizare de acest gen reprezintă religia. Ea atribue individului o valoare şi îl consideră ca scop în sine, dar nu-i recunoaşte alt mijloc de a-şi îndeplini destinul, decît considerînd şi pe ceilalţi indivizi ca scopuri în sine, trăind prin urmare pentru altul şi în altul. Nu personalitatea unei persoane unice, dar acea a tuturor personalităţilor luate fiecare ca scop şi trăind în acelaş timp o viaţă comună, iată ideia centrală la care se rapoartă totul. O astfel de sistematizare, în acelaş timp subiectivă şi concretă, nu e întru nimic exclusă de spiritul ştiinţific. Ele sînt lucruri diferite dar nu incompatibile. O asemenea sistematizare coincide şi cu fundamentul necesar al vieţii omeneşti: credinţa în realitatea şi valoarea individualităţii. „Totuşi religia şi ştiinţa rămîn şi trebue să rămînă distincte. Dacă nu ar fi alt mijloc de stabilit între lu-

Digitized by Google

cruri o ordine rațională, decît reducerea diversității lor la unitate, fie prin asimilare, fie prin eliminarea lor, destinele religiei ar părea îndoelnice. Dar conflictele produse de opoziții, comportă în viață alte soluții decît în știință sau dialectică. Cînd luptă împreună două puteri, înzestrate una ca și cealaltă cu vitalitate și feconditate, ele se desvoltă și se măresc prin conflictul lor însuși. Și valoarea și indestructibilitatea amîndurora, fiind din ce în ce mai mult puse în evidență, rațiunea se încearcă să le apropie în luptele lor și să formeze, reunindu-le, o ființă mai bogată și mai armonioasă decît fiecare din ele luată în parte. Așa se întîmplă cu religia și cu știința. Lupta oțelește pe una ca și pe alta și din principiile lor distincte devenite în acelaș timp mai largi, mai puternice, mai suple, va apărea o formă de viață mai bogată, mai profundă, mai liberă și mai inteligibilă. Dar aceste două puteri autonome, nu pot decît să se îndrumeze către pace, acord și armonie, fără să pretindă că vor ajunge vreodată scopul, căci astfel e condiția omenească."

O. B.

***

Michel Bakounine. *Oeuvres. Vol. I.* P. V. Stock. Paris Bibliothèque sociologique.

In acest volum sînt trei scrieri teoretice ale lui Bakounine. Trăsătura fundamentală, care caracterizează aceste opere de teorie, este contrazicerea între silința ce și-o dă mintea lui de a explica lumea în mod fenomenalist și de a aplica la evenimentele și manifestările istorice ale omului materialismul istoric și între năzuințele socialismului său anarchist, rezultatul unui spirit dezordonat și născut într'un temperament impulziv și idealist.

Activitatea socială a lui Bakounine nu se simțea în largul ei în concepția determinismului economic al istoriei. Această nepotrivire se traduce în scrierile sale teoretice prin aceia că modul său de gîndire *raționalist*, ca al socialiștilor utopici, alternează, ba uneori se pune în contradicție,—cu modul fenomenalist de interpretare a istoriei.

Deși în nenumărate rînduri, consideră faptele omului, de orice natură ar fi ele, ca fiind determinate de *interes*, adică de tendința proprie oricării ființi de a se conserva, cu cît mai multă ușurință și mai puțină sforțare, adică că faptele societății sînt determinate de economia subjacentă, totuși deseori,—printr'o contrazicere evidentă—atribue, inteligenții, neinfluențată de împrejurările vieții, și voinții individuale un rol precumpănitor.

In multe locuri consideră că mersul istoriei consistă în desvoltarea logică a inteligenții omului dealungul timpului, creînd din această inteligență un fel de entitate metafizică.

Această necontenită șovăire a punctului său de vedere rezultă de acolo, că el nu a fost un cugetător adevărat, ci, de cele mai multe ori, teoriile ce le expune nu au izvorît din adîncul cugetării sale; ori au fost generalizări pripite, ori au fost luate din altă parte avînd aparența unor haine de împrumut, care tradează pe cel ce le poartă, că nu-i el adevăratul proprietar.

Lipsa unui sistem, care să fie expresia adevărată a spiritului său, care să prezinte o logică internă între toate părțile sale, ese cu putere în evidență, cînd tratează vre-o chestie de un interes mai mare teoretic.

Un exemplu, între altele, este modul cum explică și apreciază el „*Statul*".

După dînsul, statul e un *organism parasitar*, care s-a născut din desvoltarea ideii religioase, absorbind puterile vii ale poporului. El s'a născut în sînul societății omenești, pe care a subjugat'o, și nu s'a putut menține decît grație prostiei oamenilor. Statul

Digitized by Google

a apărut şi se menţine ca *ceva în afară de societate.*

E lucru indiscutabil că concepţia lui asupra statului, aşa cum a construit-o, se potriveşte de minune cu temperamentul său revoluţionar. Dar, dacă orice spirit revoluţionar simte o mare repulziune în faţa oricărei impilări, oricărei constrîngeri ce subjugă individul, acest lucru nu împedică un spirit ştiinţific ca să nu caute a-şi da samă de adevărata origine a lucrurilor, a căror realizare nu s'a putut ocoli.

Şi statul, care s'a născut din sfărămăturile societăţii gentilice, prin forma sa de cooperaţie cu putere de constrîngere, a fost nu numai un produs necesar, ci şi un produs util, superior faţă de vechea organizare socială. Chiar avînd caracterul odios de tiranie, el a putut asigura o cooperaţie între indivizi, mult mai întinsă ca înainte, şi aşa s'au putut ivi zorile civilizaţiei. In faptul că diferitele clase s'au folosit de puterea statului, pe care-l monopolizaseră, pentru a trăi în voe din plusvaloarea creată de impilatul popor, se explică prin continuele diferenţieri economice în sînul societăţilor omeneşti, organizate în state.

Idealul lui Bakounine este asigurarea celei mai complecte dezvoltări a individului, emancipîndu-se şi de constrîngerea exterioară a statului şi de tirania sufletească a religiei.

Iar această emancipare, continuă el, nu o va putea căpăta individul eşind din societatea—eliberată şi ea de tirania statului,—rupînd legăturile de solidaritate cu ceilalţi oameni, ci din potrivă libera desvoltare nu se poate desăvîrşi decît în sînul societăţii.

Societatea trebue emancipată de stat şi atunci şi omul se va putea desvolta liber în sînul ei.

Cu toate acestea, nu trebue să ai înţelepciunea Minervei, ca să pricepi, că forma de stat bazat pe stăpînirea de clasă, şi influenţa bisericei, nu pot dispărea printr'un simplu argument retoric, căci trebuesc realizate anumite procese economice, *ca să devină cu neputinţă exploatarea omului de către om* să fie cu putinţă o cultură raţională a maselor populare. şi acest lucru nu se poate realiza decît tot în societatea de stat.

I. N

Digitized by Google

Revista Revistelor

Luceafărul (Nr. 11—12). Începutul unui interesant studiu asupra *Poeziei poporale romîne*, datorit d-lui Andreiu Bîrseanul.—Trei poezii frumoase de O. Goga (*Trandafir*, *Cîntec*, *Sonet*), etc.—Numerele acestea sînt închinate lui Vlad Delamarina: Bucăţi din acest scriitor; amintiri după dînsul etc.

Junimea Literară (Iunie).—D. Vladimir S. T. Mironescu publică un important studiu despre *Mănăstirile şi bisericele întemeiate de Ştefan cel Mare*, care trebue cetit de oricine se interesează de această chestie.

Săptămîna (Maiu).—Remarcăm un articol al d-lui Panu asupra piesei d-lui Florescu, *Sanda*. D. Panu recunoaşte calităţile de psichologie ale acestei piese şi arată că lumea, în care se petrece acţiunea, trebue să ne-o închipuim ca o lume „îndoelnică“: „Nu este tocmai le demi-monde în sensul pe care acest cuvînt l'a căpătat acuma, dar nu este nici lumea cinstită, nici lumea mare coruptă, coruptă, însă care ascunde corupţiunea sub vălul demnităţii şi al bunei creşteri“.

La nouvelle Revue. (Iunie).—*René Doumic* scrie un articol, **Teama de copil.** Statisticele anului trecut dovedesc că în Franţa cifra deceselor întrece pe acea a naşterilor. Acest fapt grav poate fi considerat ca rezultanta boalelor sufletului contemporan şi se reduce la teama părinţilor de a avea copii. Cauzele acestui fapt sînt: dragostea şi grija excesivă ce au părinţii pentru copii, dorinţa bunului trai care a devenit o nevoie imperioasă, teama lor de responsabilităţile pricinuite de interesul pe care-l poartă pentru viitorul copiilor. Dar cea mai însemnată din cauze, e slăbirea ideei de familie, slăbire la care a contribuit abuzul divorţurilor, femenizmul, slăbirea sentimentului religios. Remediul acestui mare rău nu poate fi socializarea copiilor, cum crede colectivizmul, nici reforma legilor actuale. Puternică e numai opiuia; imperiul lumei aparţine astăzi ideilor. Marele rău de care suferim e individualismul, împotriva lui trebue să luptăm cu toată energia şi ingeniozitatea noastră.

Mercure de France. (Iunie).—*Remy de Gourmont* într'un articol **Les premières idées de Chateaubriand** analizează opera din tinereţă a acestuia, „L'essai sur les révolutions“. In această operă se simte influenţa ateizmului şi raţionalizmului lui Voltaire şi Helvetius şi nimic nu face să se prevadă evoluţia de mai tîrziu a lui Chateaubriand către creştinizm.

Louis Dumur în **Le surhomme contre Nietzsche**, apreciind personalitatea celebrului cugetător, spune că au fost în realitate doi Nietzsche, filosoful şi omul, sau supraomul şi subomul. Primul, creator genial al pute-

Digitized by Google

rii de voinţă, minunat profesor de energie, al doilea, înzestrat cu un temperament bilios de reacţionar, cu o furie floroasă împotriva a tot ce e nou, neobosit laudator temporis acti, partizan al tuturor aristocraţiilor în declin. Aceşti doi Nietzsche sînt inconciliabili sau atît de diferiţi unul de altul, în cît zadarnic am încerca să-i conciliem. Adevăratul nietzschism însă după părerea lui George Brandes trebue să părăsească partea negativă a doctrinei lui Nietzsche, pentru a scoate în adevarata ei valoare doctrina revoluţionară şi atît de fecundă a voinţei de putere.— *George Palante* caută să definească şi să analizeze **sensibilitatea individualistă**. După definiţia lui negativă, ea e contrarul senzibilităţii sociale, e o voinţă de izolare, aproape de mizantropie. Ea presupune o nevoie vie de independenţă, de sinceritate faţă de sine şi faţă de alţii, o nevoie de discreţie şi de delicateţă care porneşte dintr'un sentiment viu al barierei ce separă eurile şi le face incomunicabile şi intangibile. Trăsătura ei dominantă e sentimentul diferenţei omeneşti; şi acel al unicităţii persoanelor. Senzibilitatea individualistă intră totdeauna în conflict cu societatea în care evoluiază şi e însoţită de un intelectualizm ostil tuturor doctrinelor de apăsare socială, ea e antisolidaristă, antidogmatică, antieducaţionistă. Individualizmul psihologic e un pesimizm social, o neîncredere raţionată faţă de orice organizaţie socială. Atitudinea individualizmului e defensivă şi arma lui de aparare împotriva mediului social e indiferenţa şi disprețul. Această senzibilitate se manifestă de obicei la oamenii de tip senzitiv. Exemple: Benjamin Constant, Vigny, Amiel. Sau la senzitivi activi. (Stendhal). Uneori la activi. (Disraeli).

In epoca noastră în care triumfă senzibilitatea socială şi solidaristă, acea individualistă poate plăcea prin contrast, cel puţin acelora care preţuesc excepţia şi „diferenţa" omenească.

Revue des idées (Iunie).—Intr'un interesant articol, „**Este progres în civilizaţie?**". *A. Van Gennep* susţine că putem vorbi de un progres general al civilizaţiei în materie de technică, dar nu în materie de inteligenţă sau de artă. Un om de geniu modern valorează exact ceia ce a valorat un om de geniu preistoric sau ceia ce valorează cutare geniu necunoscut din Africa sau din Oceania. Graţie progresului technic, omul de geniu european găseşte la dispoziţia sa mijloace mai delicate sau mai numeroase de a se exprima de cît fratele său negru sau galbăn. Dar nu e diferenţă între ei în privinţa posibilităţei interne, a inteligenţei. Remy de Gourmont a scos minunat în relief caracterul de spontaneitate al geniului, arătînd prin aceasta că geniul nu poate fi evaluat după norme exterioare. Omul de geniu e de sigur o mutaţiune, adică o variaţie bruscă, dar o mutaţiune fără valoare generală, fără acţiune asupra evoluţiei universale, pentru că caracterele sale proprii nu sînt transmisibile nici prin împrumut, nici prin procreaţiune. Conoştinţele noastre s'au înmulţit de sigur în cursul vremilor, dar baza însăşi a cunoştinţei, scheletul său a ramas neschimbat. Noi utilizăm inteligenţa noastră pentru scopuri din ce în ce mai numeroase şi mai complexe, de aici iluzia superiorităţei noastre. Dar faptul fundamental, e acel atît de bine arătat de Gourmont: inteligenţa noastră e o calitate specifică, neschimbată, constantă.

La Revue Latine (Maiu.)—Emile Faguet se ocupă în articolul: **Nietzsche împotriva istoricilor**, de opera lui Nietzsche *Consideraţii inactuale*, tradusă acuma în franţuzeşte. Cetitorii noştri cunosc ideile

Digitized by Google

din această carte, din cîte-va recenzii ale noastre din numerile trecute.—Emile Faguet, recunoscînd dreptatea multor considerații și atacuri ale lui Nietzsche împotriva istoricilor,—neagă, totuși, că îndeletnicirea cu istoria ar stînjeni activitatea creatoare. El dovedește aceasta și deductiv, și prin exemple. Comparînd pe istorici cu artiștii, din acest punct de vedere, comparația ar fi în defavoarea acestor din urmă. —„considerație, la care Nietzsche ar fi trebuit să cugete"...

Rivista d'Italia (Mai 1908). *E. Rocchi* „**Arma geniului în armatele moderne**". Dacă considerăm extensiunea cîmpurilor de acțiune, puterea distructivă a armelor moderne și multiplele nevoi ale maselor pentru a se mișca și manevra, se vede ușor importanța pe care o are astă-zi arma geniului. A construi drumuri și poduri, a înlătura obstacole, a stabili telegrafuri, funiculare aeriene, observatoare fixe și mobile-aerostate;—a ilumina cu reflectoare, a lua fotografii instantanee ale terenurilor și pozițiilor și alte multe, iată principalele îndatoriri pe care tecnica modernă le cere trupelor de geniu. Toate aceste lucrări trebuesc făcute cu mare repejune și cu siguranță. S-a trecut vremea vechilor războae de asediu, cînd geniul era chemat să construiască pe îndelete fortificații greoae. Mobilitatea trupelor de astăzi, cași puterea gurilor de foc, nu mai permit încetineala lucrărilor. Acuma nu se mai poate ști cu mult înainte nici măcar localitatea unde va avea loc acțiunea principală. Asta nu însamnă însă că serviciul trupelor de geniu a ajuns de prisos, nici că poate fi înlocuit prin micile lucrări de retranșamente pe care le poate executa și infanteria cu ajutorul micilor sape pe care fie care soldat le poartă cu sine. Asemenea lucrări executate de infanterie, deși au o mare însemnătate, nu-s totuși suficiente. Intinderea rețelelor telegrafice sau subminarea solului cu materii explozibile, cer numai decît prezența armei speciale. Ceea ce se cere acum armei geniului, este repejunea executării lucrărilor și imediata folosire, pentru aceste lucrări, a tuturor avantajelor pe care le oferă terenul. Pentru acest scop, zice autorul, soldații și ofițerii de geniu nu mai pot rămînea izolați, de-o parte de mișcările infanteriei, ci trebuesc amestecați cu aceasta din urmă, trebuesc să o însoțească în toate mișcările ei pe teren, pentru a-și putea da seama imediat de poziția terenului și a putea astfel lua măsurile cele mai potrivite. Față de condițiile actuale ale războiului, această fusiune între arme trebue să se facă numai decît, dacă e să se tragă vre-un folos din arma specială a geniului.

Nuova Antologia (1 Iunie 1908). *Luigi Lussatti* „**Vechile și noile metode sociale pentru ajutorarea muncitorilor invalizi și bătrîni**".

In Italia există, de mai bine de zece ani, ca instituție a statului, *Casa Națională*, creată pentru asigurarea accidentelor și bătrîneței lucrătorilor. De și această instituție dispune de însemnate fonduri pecuniare, totuși nu se poate spune că a avut succesul pe care-l merita. In 1907 asigurații atingeau de abia cifra de 251.000, și acum o pătrime din acest număr a scăzut, necontinuînd ratele, iar din cei rămași, cea mai mare parte reprezintă înscrierile obligatorii ale guvernului sau în sarcina industrialilor. Și în Italia ar trebui doară să se ridice cifra asiguraților pînă la 8 milioane! Există și un institut privat, în acelaș scop, care, deși nu dispune de fonduri așa de însemnate, are totuși un număr mai mare de asigurați: 362,000. Pricina e, poate, în felul organizării: pe cînd institutul oficial așteaptă să-i vie de bună voe clienții, cel privat,

Digitized by Google

prin agenţi interesaţi prin tantieme, îi caută singur. Lucrul acesta se observă şi în alte ţări; asigurarea liberă şi spontană nu corespunde nicăiri sacrificiilor băneşti pe care le fac statele. Astfel devine simţită nevoia de a alege între sistemul german (asigurarea obligatoare, cu concursul întreprinzătorilor şi a statului: 14 mil. asiguraţi), sau sistemul anglo-saxon din Australia şi Danemarca, propus acum în Anglia de ministrul Asquith (îndatorirea statului de a procura pensii, fără contribuirea muncitorilor.) Sistemul german care e pe cale de a se introduce în Franţa, se prezintă în următoarele cifre: pensiuni plătite la invalizi 750.000; la bătrîni peste 70 de ani: 150.000. Media pensiunei e de 180 mărci (225 fr.) Asigurările sînt parte în contul lucrătorilor, parte în acel al patronilor, parte în al statului; cheltuiala totală, pe an, e de 450 mil. 45 mil. din budgetul statului, 172 mil. plătesc lucrătorii, 233 milioane patronii. Guvernul francez era dispus să acorde 100 mil. pe an, dar după planurile propuse (plata unei pensii de 360 fr. oricărui lucrător care a contribuit 2% din salar timp de 30 ani) s-a calculat că statul francez ar trebui să dea anul întâi 282 mil. şi ar trebui să meargă crescînd până la 545 milanual. Este o cheltuială, pentru care n-ar ajunge nici bogăţiile Franţei, zice Luzzatti. În ce priveşte proectul inglez de a da pensii, fără a primi nici o cotizaţie din partea celui asigurat, autorul crede că n-are să fie posibil a fi pus în practică.

Deutsche Rundschau (Iunie 1908). *P. Walther.* **Curentele antiingleze în India şi combaterea lor.** Autorul îşi propune să studieze pricinile luptei, care s-a început de mai bine de douăzeci de ani,—de o cam dată numai cu armele spiritului—între Ingleji şi Indieni. După perioada de cucerire, s-a pornit opera înzestrării ţării cuprinse, cu cultura apusului; acela care a luat asupra-şi această uriaşă sarcină, a fost guvernatorul Bentinck, avînd de colaborator şi pe marele istoric Macaulay. Odată cu limba, literatura şi ştiinţa ingleză, au pătruns însă în India şi ideile democratice de libertate şi progres, şi mulţumită faptului că s-au primit băstinaşi în funcţiile de judecător şi cele administrative, precum şi faptului că s-a impus în toată India limba ingleză ca limbă oficială, aceste idei au căpătat în curînd o mare răspîndire. Educaţia inglează a făcut ca numeroasele popoare din India, despărţite până acum prin rasă, religie şi mai ales prin limbă, să capete mijlocul de a se pune în comunicaţie şi de a ajunge cu timpul să-şi dea seamă de interesele lor comune, opuse dominaţiunii ingleze. Trezirea conştiinţei naţionale a avut de urmare mai întâi crearea acelui congres naţional, care se adună în fiecare an, la finele lunii Decembrie şi în care iau parte membri aleşi din clasele culte ale Indienilor. Tendinţele congresului au fost dela început de natură politică şi au urmărit, în primul loc, cîştigarea dreptului de a participa mai mult la guvernarea ţării. Presa desvoltîndu-se în acelaş timp, s'a început o activă propagandă pentru autonomia Indiei, propagandă care nu se sfia să îndemne pe faţă la revoluţie. Faţă de această mişcare, Inglejii au luat măsuri: au cedat la unele cereri—pe care le puteau acorda; au arestat şi dat judecăţii pe propagandiştii prea violenţi; au mai schimbat sistemul educaţiei în şcoli şi—mai cu seamă—au procedat la o nouă împărţire a provinciilor. Astfel ei au făcut din Bengal două provincii, Bengalul şi Ostbengalul, pentru a da supremaţia populaţiei mahomedane, care în general e mult mai credincioasă faţă cu guvernul inglez. Aceste măsuri sînt cauza tulburărilor recente

Digitized by Google

și ceeace viitorul poate să aducă, nu se poate încă gici.

Deutsche Revue. (Iunie 1908). *Achille Loria*, cunoscutul sociolog din Turin, își pune întrebarea dacă **cultura modernă a făcut omenirea și societatea mai fericită?** Considerînd faptele așa cum se prezintă, zice el, fără a le supune la o examinare critică. apoi se pare ca ar trebui să răspuudem negativ la întrebarea de mai sus. E destul să se compare starea sufletească a unui țăran, care se lasă liniștit în voia soartei, cu acea a unui lucrător industrial, veșnic amărît de soarta sa, pentru a se părea că se confirmă vechea teză biblică despre izgonirea din paradis a acelui care s'a încumetat să guste din fructele arborelui cunoștinței. O cercetare critică însă mai profundă, dovedește îndată că o asemene concluzie este greșită. Faptul că cultura modernă, așa cum e răspîndită astăzi, risipește fericirea din suflete și trezește chinuri, e adevărat. În clasele de jos, din pricina relelor condiții economice, există o lipsă de echilibru sufletesc, în mod latent. Această lipsă de echilibru devine acută de îndată ce sufletul e luminat de o știință care e pur intelectuală, fără a fi însoțită și de o cultură morală care să se adreseze inimii. Și aceasta e tocmai ceea ce s-a întîmplat în timpurile prezente, cum de altmintrelea nici nu se putea întîmpla altfel. De acest neajuns al culturii de astăzi, nu trebue însă învinovățită cultura în sine, căci ceeace are loc astăzi e numai o fază intermediară care are să dispară. Că o semiștiință ca acea de astăzi nu poate face fericirea nimărui, e lucru foarte natural; dar pentru a-i înlătura relele efecte, nu trebue a căuta să o înlături ci să o completezi. Omenirea, care mai înainte prin narcoticele neștiinței și ale superstiției era adormită, a ajuns astăzi în acea staro de semitrezie, care o face senzibilă la durere, dar care-i dă și mijloacele de a o învinge. Starea de nemulțumire, care se observă astăzi, este fermentul binecuvîntat care va aduce transformarea dorită, adeverindu-se încă odată faptul că durerea este sentinela vieții.

The North American Review. (Mai 1908). *Louis Livingston Seaman* „O criză în istoria armatei americane". În Congresul statelor americane s-a propus un proect pentru îmbunătățirea departamentului medical al armatei. Autorul critică violent acest proect ca insuficient și invinuindu-l că nu ține samă de progresele medicinei, mai ales de ale bacteriologiei. Cu această ocazie arată **starea deplorabilă a serviciului sanitar al armatei americane, precum și rolul funest pe care-l joacă boalele în timp de campanie.** Istoria, zice el, probează că dintr-o 100 de oameni morți în războiu, 80 mor de boale și numai 20 de răni. În ultimul războiu ruso-turc 80.000 au murit de boală și 20,000 de răni. În războiul Crimeei, aliații au perdut în șase luni 50,000 de soldați de boale și numai 2000 au murit de glonț; în campania franceză din Madagascar, în 1894, din cei 14.000 de soldați puși în front. 29 au fost uciși în acțiune, iar 7000 au fost secerați de boală. Însă „încununarea exhibiției de imbecilitate", zice autorul, a fost lăsată Statelor Unite. În recentul război cu Spania „campaniе de operă bufă", pentru un soldat ucis de dușman au murit 14 de boală. Așt-fel în insulele Philippine, au căzut în luptă 17, de boală 203; în Puerto Rico, în luptă 3, de boală 262; în Cuba, în luptă 273, de boală 567; pe teritorul Statelor Unite, unde nu s-a dat nici o luptă, au murit 2,649, pe loc, în lagăre. Rezultatul dar al conflictului cu Spania, care aproape n'a costat singe, este că statul plătește anul acesta pen-

Digitized by Google

siuni în sumă de 146,000,000, iar în budgetul anului viitor s-a înscris suma de 151.000,000. Că printr'o organizare serioasă a serviciului militar asemenea lucruri s'ar putea evita, au probat-o Japonejii în recentul lor războiu: au perdut 27.168 soldaţi din pricina boalelor şi 58,887 în luptă; deci proporţia e cu totul schimbată; pentru 2 morţi în luptă, 1 de boală. Acest rezultat nu l-au atins Japonejii de cît numai prin faptul că au priceput rolul preventiv al medicinei şi şi-au organizat serviciul sanitar din acest punct de vedere. Medicul militar nu trebue numai să panseze rănile, ci trebue să ia măsuri higienice, care să împiedice isbucnirea molimelor şi să oprească răspîndirea lor. Pentru aceasta însă, serviciul sanitar trebue astfel organizat şi medicul trebue să fie ascultat de ofiţerul de trupă, în chestiuni de igienă. Noul proect propus, conchide autorul, nu remediază întru nimic vechile rele de care sufere serviciul sanitar al armatei americane.

The Contemporary Review (Iunie 1908. London).— D. *Sidney Webb* —„Temelia necesară a societăţii"— analizează de aproape structura unei societăţi alcătuite normal, făcînd declaraţii dela început că ideile sale politice nu-l vor influenţa în tragerea concluziilor. Autorul e convins că numai Democraţia poate asigura o desvoltare fericită pentru un popor; dar concepţia Democraţiei din 1789 nu se mai potriveşte cu concepţia Democraţiei de azi. Democraţia cunoscută în principiile Revoluţiei Franceze cere „libera concurenţă" şi e foarte confuză şi sgîrcită în privinţa dreptului de intervenţie a Statului. Ea cere legi folositoare tuturor celor mulţi şi reclamă interes pentru clasele mijlocii, care sînt cele mai numeroase. Dar acest utopizm lipsit de preciziune s-a dovedit că, de multe ori, asigură satisfacerea intereselor numai pentru cîţiva, în schimbul asigurării degenerării poporului întreg. Societatea azi e extrem de diferenţiată, viaţa în toate formele e variată şi complexă, interese opuse se ciocnesc în fiecare moment. Poate atunci Statul—regulatorul şi răspunzătorul superior— să tolereze libera concurenţă şi să izbutească, prin legi generale aplaudate de toţi, să realizeze fericirea generală a unui popor pe o scară înaintată de diferenţiare socială? O lege care ar urmări să scoată din ghiarele asupritorilor pe cei asupriţi ar fi folositoare, dar ar mulţămi oare pe asupritori? Cu cît complexitatea structurii unei societăţi creşte, cu atît legile au un caracter mai puţin general, cu atît ele trebue să privească revendicările unor categorii mai restrînse. În statele înaintate în civilizaţie, nici instituţiile nu prezintă aspectul generalităţii şi omogenităţii: cîte tipuri de şcoli, de spitaluri, de bănci.... toate la acelaş popor! Un popor nu e o masă omogenă; numai garantarea dezvoltării tuturor a fiecărei porţiuni din mozaicul total poate asigura fericirea acelui popor. Autorul cere Statului să exercite poliţia tranzacţiilor dintre capitalişti şi muncitori: *aici el vede împlinirea celei mai înalte datorii naţionale a Statului.* În adevăr, dacă muncitorul e plătit prea puţin, ori e muncit prea mult, el degenerează; şi degenerarea unei categorii de oameni din societate contribue la degenerarea întregului popor. De aceea intervenţia Statului în tranzacţiile individuale, pentru a asigura un minimum de salar şi un maximum de muncă, e o datorie naţională a Statului. Cel care plăteşte muncitorului un salar mai mic decît îi este necesar pentru refacerea puterilor fizice, ar trebui dat în judecata tribunalelor penale pentru furt din bunul comun.

Digitized by Google

Varietăţi

Serum Marmorek. Cîţiva autori germani şi olandeji au publicat de curînd resultatele ce le-au căpătat cu acest serum. Aceste resultate fiind concordante şi foarte interesante, le dăm după *Revue Scientifique.*

Schenker a limitat întrebuinţarea serului la tuberculoşi, la care boala presenta o gravitate mijlocie, a administrat serul pe cale rectală şi un timp îndelungat. Din 39 de bolnavi, opt au fost vindecaţi, şi la 11 starea s'a îmbunătăţit; unul a murit, iar cei lalţi au ramas în starea de mai înainte. Nici într'un caz serul nu face rău şi nici un alt tratament n'a permis să se amelioreze mai repede starea, decît acesta.

Wohlberg a constatat că serul e de o eficacitate reală în scrofuloză. Acelaş lucru l-au observat *Hymans, Polak Daniels,* cari nu pun în îndoială resultatele bune ale tratamentului cu serum *Marmorek.*

Proecte de secarea Zuyderzeei. E vorba de a se face un dig, care să tae faimosul lac olandez în două; partea de sud ar fi de 350,000 hectare; ea ar deveni un lac cu apă dulce, umplîndu-se necontenit cu apele rîului *Ysel.* Puţin cîte puţin s'ar seca din această suprafaţă un număr de 210000 hectare. Digul ar costa 82 mil. franci iar lucrarea în total 500 mil. Pămîntul de cultură ce s'ar căpăta s'ar putea vinde cu 3,700 fr. Hectarul.

Aprinderea lămpilor în vagoane. Cu greu se despart oamenii de gazul aerian, mai ales de cînd *Auer* a introdus sîta cunoscută de oxid de *Cerni* şi *Thorni*, care a făcut să crească puterea iluminatoare a gazului. La trenuri era o chestiune foarte grea acea a aprinderei lămpilor cu gaz aerian. Pe unele linii, care trec prin tuneluri, e nevoe să ardă gazul cîteva ore pe zi, ceeace necesitează cheltueli mari. Se pare că problema aprinderei lămpilor e acum rezolvită. Un singur funcţionar poate să le aprindă în cîte-va minute. Lămpile au cîte un fir de Nikel de-asupra sitei şi prin acest fir se dă drumul unui curent electric. Se dă întăi drumul gazului şi apoi curentului, firul de nichel se înroşeşte şi aprinde gazul. Pentru linia Paris—Basel se calculeaza o economie de 223 fr. ce fiecare vagon pentru un an, din întrebuinţarea sistemului acestuia de aprindere a lămpilor.

Exploatarea petrolului submarin. Pe coasta Californiei se găsesc un număr destul de mare de puţuri petrolifere, care timp de 40 de ani au adus mari beneficii acţionarilor. In timpul din urmă s'a observat că debitul puţurilor se micşorează; fiind că pătura de petrol se întinde sub mare, s'a căutat s'o urmărească acolo. Pentru asta se împlîntă în fundul mării ţevi de fer ori de beton armat, atît cît trebue ca apa mării să nu mai poată pătrunde în ţevi, se scoate apa din ele şi apoi se procedează la sondat, întocmai ca pe uscat. Marea oferă un aspect deose-

Digitized by Google

)it cu vasele ei aşezate în linie, ser-/ind la aşezarea tuburilor, la sondaj şi la culesul petrolului. Din timp în imp marea distruge toate construc-iile, dar oamenii le ridică în scurtă /reme la loc, căci cîştigul e destul le mare. Puţurile nu-s adînci. De nulte ori ele întîlnesc 2 şi 3 zone)etrolifere.

Uciderea guzganilor din corăbii. Conferinţa internaţională de igienă ţinută la Paris în 1903, a recomandat ca să se facă toate sforţările pentru a ucide guzganii de pe corăbii, căci aceştia aduc ciuma. Studiile făcute în Franţa, arată că cel mai bun mijloc constă în a lăsa să intre în corabie gaz sulfuros. Consiliul superior de igienă publică din Paris, a recunoscut eficacitatea aparatelor *Clayton*, *Marot şi Gauthier-Deglos*. In primul aparat se arde S şi gazul sulfuros produs e trimes în corabie. In al doilea aparat se ia ca punct de plecare acidul sulfuros lichid, care e prealabil amestecat cu aer şi supus acţiunei scînteelor electrice, pentru ca o parte din el să se transforme în anhidridă sulfurică şi în fine e trimes în corabie. Cel mai răspîndit e aparatul *Marot*.

Lupta contra ţînţarilor. Pentru a distruge larvele de ţînţari se toarnă petrol peste apele stătătoare; Dr. *Sauzean* din *Gabon* arată că în ţările calde se poate utiliza cactus spinos, căci acesta tăiat în bucăţi şi aruncat în apă, îi comunică o substanţă mucilaginoasă ce se depune ca şi petrolul la suprafaţa apei şi împedică respiraţia larvei. Acţiunea acestei substanţe durează mai multe luni, pe cînd a petrolului e redusă la m'o 20 zile, în care timp pătura de petrol se evaporează.

Cercetarea curenţilor atmosferici. Experienţe făcute în Zurich anul trecut, au arătat de cîtă importanţă sînt baloanele mici şi cu cîtă uşurinţă ne putem servi de dînsele pentru a determina direcţia vînturilor şi repegiunea lor. Se lasă balonaşe să se ridice în sus şi se urmăresc cu un teodolit special construit, care dă la fiecare moment azimutul şi înălţimea unghiulară a balonului. Cum arată *Quervain*, care a propus metoda în 1906, se poate şti în ori ce moment distanţa la care se află balonul de observator. Dacă balonul intră în un nour, se poate şti astfeliu distanţa acestuia. Baloanele se urcă uşor la 5000 m. şi se pot înalţa şi pînă la 10000 m.

Monox. Americanul Dr. *Potter* a reuşit să prepare un Oxid al siliciului, care să conţie un atom de siliciu şi unul de oxigen; compusul e deci analog cu oxidul de cărbune. El a numit acest oxid *Monox*. Proprietăţile lui i-au asigurat deja o întinsă întrebuinţare. Il găsim în comerţ sub formă de pulbere; nu-i atacat de nici un licid, şi de nici un alt corp afară de *O* care-l atacă, la temperatură foarte înaltă; în acest cas el arde şi transformîndu-se în silice, desvoltă o cantitate enormă de căldură. Suflînd pulberea prin tub de cauciuc, ea esă electrizată; nouraşul fin electrizat rămîne multă vreme în suspensie în aer; dacă întîlneşte o suprafaţă rea conducătoare, ea se depune pe dînsa, formînd o pătură, prin care poate străbate aerul, dar nu şi corpurile aflate în suspensiune în aer, cum sînt pulberile, bacteriile etc... Această proprietate a şi găsit întrebuinţare în Statele-Unite, unde e obiceiul să se filtreze aerul destinat la ventilarea localurilor. Filtrarea se face prin o pătură de Monox depusă pe o ţesătură de bumbac. Fiind-că el e uşor şi rău conducător de căldură, se servesc de el în fabricarea unor pînze cu care învăluesc conductele de vapori de apă, ca acestea să nu se răcească. Depus pe metale le împedică oxidarea; serveşte încă la fabricat cerneală neagră pentru tipărit. Industria porţelanei scoate mari foloase de la Monox. Fiind dur se fac din el pietre pentru şlefuit metalele.

Spicuitor

Digitized by Google

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Correspondance de Stendhal. (1800—1842) publiée par Ad. Paupe et P. A. Chéramy sur les originaux de diverses collections. Préface de Maurice Barrès. Paris. Charles Bosse, 1908, 3 vol. în 8.

Ediţie complectă şi critică a corespondenţei celebrului prozator. In prefaţă, Barrès scrie despre sentimentul onoarei la Stendhal.

Casimir Stryénski et Paul Arbelet. *Soirées du Stendhal Club*, deuxième série. Documents inédits „Mecure de France" 1 vol. în 18. 3 l. 50. Cuprinde detalii noi asupra vieţii şi fizionomiei lui Stendhal.

Edouard Schuré. *Femmes inspiratrices et poétes annonciateurs.* Perrin 1 vol. în 18. 3 l. 50.

Studii asupra cîtor-va scriitori contimporani, curioase prin sentimenta lizmul religios al autorului.

Maffre de Baugé. *L'iris bleu.* A. Pedone. Un vol.

Colecţie de cugetări, maxime, reflexii, asupra vieţii, femeilor, amorului.

I. Barbey d'Aurevilly. *Le théatre contemporain.* (I-e série). Stock. 3 l. 50. Cronici teatrale asupra pieselor unor scriitori ca Augier, Sardou, Dumas fils.

E. Rigal *Molière.* 2 vol. Hachette. 7 fr. Studiu aprofundat asupra marelui scriitor.

FILOSOFIE

Georges Fonsegrive *Regards en arrière.* 345 p. Blond ed. 3 fr. 50. Studii importante de istorie religioasă şi filosofică.

Paul Gaultier *L'idéal moderne: La question morale. la question sociale, la question religieuse.* 3 fr.50. Hachette.

Opera importantă care discută cu un spirit larg problemele vitale ale vremii noastre,

Albert Leclère: *La morale rationelle dans ses relations avec la philosophie générale.* 544 p. 7 l. 50. Alcan.

Autorul adversar al metodei empiriste şi al acelei mistice, a încercat o sinteză a tuturor chestiilor fundamentale ale filosofiei în vederea stabilirei unei morale, riguros raţionale.

P. Souriau *Les conditions du bonheur.* 3 fr. 50. Armand Colin. Incercare de a da o soluţie raţionată şi practică problemei fericirei aşa cum se pune ea pentru oamenii timpului nostru.

Scipio Sighele. *Idee e problemi di un pozitivista. Sandron edit.*

E o colecţie de articole publicate în diferite reviste. Are trei părţi: studii privitoare la suggestie şi psichologie colectivă; studii asupra delictelor şi chestiuni de artă şi politică.

SOCIOLOGIE

Paul Acker *Oeuvres sociales de femmes. 3 fr. 50.* Plon Nourrit. Culegerea articolelor pe care autorul le-a publicat în Revue des deux mondes asupra rolului social al femeei contemporane.

Charles Benoist. *Pour la réforme*

Digitized by Google

electorale. 3 fr. 50. Plon Nourrit. Articole asupra chestiei electorale şi reformei proporţionale.

Jean Cruet. *La vie du droit et et l'impuissance des lois.* 3 fr. 50. Bibl. de Philosophie scientifique. Flammarion.

Adversar al concepţii dogmatice a legii, autorul e un partizan al atenuării ireductibilei autonomii dintre textul legii şi viaţă.

Eugène de Roberty. *Sociologie de l'action.* Alcan. In prima parte autorul studiază geneza socială a raţiunei, în a doua originele raţionale ale acţiunei şi etiologia conduitei omeneşti.

Eduard v. Hartmann, *Die sozialen Kernfragen.* Verlag Deutsche Bücherei, Berlin, 1908.

Sînt trei volume de studii asupra chestiunilor sociale pe care cunoscut filosof le-a lăsat. Intăiul se ocupă cu repartiţia produsului muncii ; al doilea, cu mărirea acestui produs şi al treilea cu micşurarea apăsării muncii.

STUDIU ŞTIINŢIFIC-LITERAR

Dr. med. Paul Albrecht. *Fritz Reuters Krankheit.* Halle, Marhold 1907.

Autorul stabileşte că marele poet n-a fost ceea ce se chiamă un beţiv, ci un bolnav care suferea de dipsomanie, adică atacuri periodice de alcoolism.

ISTORIE LITERARĂ

Carlo del Balzo. *L'Italia nella letteratura francese.* Soc. tip. edit. Nazionale.

E al doilea vol. al acestei opere. Se tratează perioada dela moartea lui Henri IV până la revoluţiune.

POLITICA

V. Mantegazza. *Questioni di politica estera.* Treves.

E o colecţie de articole de jurnal referitoare la principalele evenimente politice internaţionale, precum conferinţa din Haga, revolta din Romînia, chestia Marocului, acordul Anglo-rus etc.

ISTORIE

L. Cappelletti. *Da Aiaccio alla Beresina.* Torino, Bocca.

E un studiu asupra lui Papa Leon, care porneşte de la naşterea eroului pînă la retragerea din Rusia.

MEMORII ISTORICE

Daniel Freiherr von Salis-Soglio. *Mein Leben und was ich davon erzählen will, Kann und darf.* I. Band. Stuttgart 1908, Deutsche Verlags-Anstalt.

Primul volum din memoriile bătrînului general austriac.

GEOGRAFIE-CALATORIE

Hans Vollbrecht. *Im Reiche des Negus Negesti Menelik.* Stuttgart Union Deutsche Verlagsanstalt 1907.

Autorul e un medic care a însoţit în 1905 misiunea germană la curtea lui Menelik şi care îşi publică impresiile şi observaţiile făcute cu acea ocazie.

Compilator

Digitized by Google

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Un agronom, *Legea Tocmelilor agricole şi noile numiri de Inspectori Agricoli.* Bucureşti, 1908, 1 broş. de 16 pg., fără preţ.

Lascar Catargiu, 1823—1899). Bucureşti, Biblioteca politică, Lazareanu, 1908, 1 broş, de 64 pg., preţul 30 b.

Dr, Mărgăritescu, *Institutul de Fisioterapie şi Chirurgie ortopedică, Bucureşti, Calea Griviţei 67.* Bucureşti, Socec, 1908, 1 broş. în 4 de 52 p.

Caton Teodorian, *Sîngele Solovenilor.* Bucureşti „Minerva", preţul lei 1.50.

Ion Birseanul, *Dor Pustiu.* Bucureşti, „Minerva" preţul lei 1.50.

M. Eminescu, *Poezii Postume*, ediţie nouă. Bucureşti „Minerva, 1908 preţul lei 1.50.

Al. Cazaban, *Chipuri şi Suflete*, „Minerva" preţul lei 1.50.

Schiller, *Wilhelm Tell*, Dramă în 5 acte, traducere din limba germană de B. Marian. „Biblioteca pentru Toţi" preţul 60 b.

Cridim, *Epigrame*, Bucureşti, 1908, preţul 1 leu.

A. Vlahuţă, *Din Trecutul nostru*, Bucureşti, 1908, preţul lei 3.50.

Maxim Gorki, *Nuvele* traduse de Lia Hirsu, Alcalay, preţul 30 b.

Ivan Turgenieff, *Duelistul*, traducere de Ludovic Dauş, Alcalay, preţul 30 b.

C. Negruzzi, *Poezii*, Alcalay preţul 30 b.

I. C. Brătianu, (1821—1891). Bucureşti, 1908 preţul 30 b.

Fr. Grillparzer, *Ale mării şi iubirii valuri (Hero şi Leandru)*, Tragedie în 5 acte, traducere de C. Berariu, Cernăuţi, 1904. preţul 2 coroane.

Isidor Ieşan, *Despre Noroc*, Studiu etic—moral, Ciurcu, Braşov, 1908, preţul 1 cor. 80 kr.

Paul Ionescu Pastion şi **Corneliu Maiorescu Maior** avocaţi *Din Culisele Baroului.* Bucureşti, 1908, preţul 2 lei.

Preotul **Constantin Morariu**, *Ciprian Porumbescu* după 25 de ani dela moartea lui. Editura reuniunei de cîntare „Ciprian Porumbescu" în Suceava, preţul 50 b.

Dr. Eusebiu R. Roşca, *XXIV Anuar al Institutului pedagogic teologic* Nagyszeben, 1908.

Digitized by Google

TABLA DE MATERII

a

Volumului IX

(ANUL III, NUMERELE 4, 5 şi 6).

I. Literatură.

	Pag.
D. Anghel şi St. O. Iosif.—Cometa comedie în 3 acte în versuri	5, 230, 370
G. Coşbuc.—Vlad-vodă Călugărul (versuri). . .	56
Delavrancea.—Stăpînia odată...	345
Farago Elena.—H. de Regnier. Din La corbeilles des heures	413
C. Hogaş.—In Munţii Neamţului.	26
Mihail Sadoveanu.—Haia Sanis	169

II. Studii. Articole. Scrisori din ţările romîne.

Dr. I. Cantacuzino.—In amintirea lui Ion Radovici (cu un portret)	318
G. Ibrăileanu.—Evoluţia Spiritului critic. (Eminescu şi Socialiştii)	250
D. Munteanu-Rîmnic.—Note şi Schiţe din Dobrogea.	423
George Murnu.—Expoziţia a VII-a a „Tinerimii artistice".	81
Gt.—Viaţa romînească în Bucovina. (Viaţa politică.—Societăţi de meseriaşi. — Teatru. — Conferinţe)	478
Pascu Gheorghe.—Doîna	415
Dr. Ion Radovici.—In chestia agrară.	206
Sadoveanu Izabela.—Simbolismul	365
C. Stere.—Socialdemocratism sau poporanism? (VI şi VII. Incheere).	59
Un Romîn Bucovinean.—Viaţa romînească în Bucovina. (Catedra de istoria romînă la Universitatea din Cernăuţi); Vizita Bucovinenilor.	117
I. Russu-Şirianu.—Scrisori din Ardeal. (Lovitura dela Caransebeş.—Congresul Presei.—Alte ştiri).	121
„ Scrisori din Ardeal. (Sinoadele eparhiale. — Pentru Şcoală.—Prigonirea învăţătorilor.—Procese de presă.—Noul regulament al dietei)	315
„ Scrisori din Ardeal. (Procese.—Condamnarea d-nei Vlad.—Bancă ori fond cultural. —Prigonirea tinerilor universitari. — Congresul partidului ţărănesc ungar) . .	484
Teodorescu I.—Despre votul universal . . .	396
Viaţa Romînească.—Dr. Ion Radovici. . . .	122

III. Cronici.

Sp. Antonescu.—Cronica Artistică (Expoziţiunile dela Ateneu)	90
„ „ Cronica Artistică (Expoziţiunile d-lor Ţincu.	

Digitized by Google

Pag.

numentul lui Vasile Lascar. Artă şi Edilitate 430
Dr. P. Bogdan.—Cronica Ştiinţifică (Căldura pămîntului şi Radiul) 99
Dr. P. Cazacu.—Cronica Medicală. (Pregătirea personalului sanitar inferior) 434
Dr. D. Călugăreanu.—Cronica Ştiinţifică (Relaţiunile chimiei fiziologice cu chimia pură şi cu fiziologia) 287
„ „ Cronica Ştiinţifică. (Fragmentele moleculei proteice şi importanţa lor biologică) . 441
I. G. Duca.—Cronica Externă (Situaţia în Franţa) . 106
„ „ „ „ (Situaţia în Balcani) . 304
„ „ „ „ (Alegerile prezidenţiale din Statele-Unite) 450
A. Mirea.—Cronica Veselă (Caleidoscop) . . . 113
„ „ „ „ . . . 310
„ „ „ (Colloquium) . . . 454
Dr. C. Parhon.—Cronica Medicală. (Cîteva cuvinte asupra creşterii, dezvoltării şi involuţiunii organismului la animalele superioare şi în special la om) 102
C. Stere.—Cronica Internă (Latifundiile şi fărîmiţarea proprietăţii ţărăneşti) 296
„ Cronica Internă (Democratismul şi d. Aurel C. Popovici) 403
Ip. Strîmbulescu.—Cronica Artistică. (Rolul societăţilor de arte la noi) 80
Tarascon.—Cronica Veselă (Fărîmituri) . . . 111
„ „ „ „ 308
„ „ „ „ 460
A. Tzigara-Samurcaş.—Cronica Artistică (Monumentele noastre, cu 7 ilustraţii) . . . 280

IV. Miscellanea.

O scriere postumă a d-rului I. Radovici. — In jurul unei greşeli de tipar. — O Scrisoare a d-lui Lovinescu.—În amintirea d-rului Ion Radovici.—Erată . 124
François Coppée.—Tact şi Cuviinţă... . . . 488

V. Recenzii.

Bakounine M.—Oeuvres (I. N.) 500
Boutroux Emile.—Science et Réligion dans la Philosophie Contemporaine (O. B.) . . . 497
Bodnărescu Leonida—Cîteva datini de Paşti la Romini (A. B.). 323
Cazaban Al.—Chipuri şi Suflete (I. S.) . . . 491
Dantec Felix le.—Science et Conscience (A. Z.) . 138
Dinescu Eugeniu.—Euripide, Hecuba. (M. J.) . . 132
Dunăreanu M.—Răsplata. (I. S.). 323
Faguet Emile.—Le Pacifisme. (O. B.). . . . 135
Farago Elena.—Şoapte din umbră (I. S.) . . . 322

Digitized by Google

Pag.

Farago Elena.—Traduceri libere (I. S.) . . . 323
Iorga N.—Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Rominilor. (R. Rosetti) . . . 126
„ „ Inscripţii din Bisericile Rominiei vol. II. (M. T.). 129
Kont I.—La Littérature hongroise d'aujourd'hui. (C.B.) 324
Rădulescu Motru C.—Puterea sufletească (O. B.) . 492
Lovera Romeo.—La Letteratura rumena con breve crestomazia e dizionarietto esplicativo. (C.B.) 326
Mermeix.—Le syndicalisme contre le socialisme (I.N.) 141
Netzhammer R.—Dem Schwarzen Meer entlang. (M.J.) 133
Otescu I.—Credinţele ţăranului romîn despre cer şi stele. (G. P.) 130
Zagoriţ Const. Sublocotenent—Treisprezece zile din viaţa lui Mihai Viteazul (7—20 Oct. 1600. Luptele cu Polonii) (M. T.). . . . 129
Teodorian Caton.—Singele Solovenilor. (I. S.) . . 490

VI. Revista Revistelor.

(Numele revistei se înregistrează atunci cînd i se anunţă numai cuprinsul; în toate celelalte cazuri se înregistrează autorii şi articolele).

Arhiva 156
Bossert A.—Hyppolite Taine în scrisorile sale. . 159
Buisson Etienne.—Acţiunea directă şi socialismul . 339
Buletinul Comisiunei monumentelor istorice . . 156
Buletinul Societăţii filologice 335
Carmine Pietro.—Binefacerea modernă . . . 336
Castel Emma Bolognese.—Ludwig Ulland, ca poet caracteristic al baladei germane. . . 158
Doumic René.—Teama de copil 502
Dumur Louis.—Supraomul împotriva lui Nietzsche . 502
Faggi A.—Un poet al ştiinţei. (Sully Prudhomme) . 337
Faguet Emile.—Sully Prudhomme 157
„ „ Nietzsche împotriva istoricilor . .
Gaullier Jules de.—Bovarismul istoric. . . . 157
Gourmont Rémy de.—Cele dintăi idei ale lui Chateaubriand 502
Iorga N.—Cu privire la universităţile de vacanţă . 334
Îndrumarea.—«Scopul nostru» (Reviste de partid) . 145
Junimea Literară 156
K—off I.—Noul guvern din Bulgaria. . . . 340
Kowen D. Reginald.—Declinul şi Căderea lui Wagner. 162
Lang Wilhelm.—Eduard Zeller. Amintiri . . . 338
Loria Achille.—Cultura modernă a făcut omenirea fericită? 506
Livingston Seaman Louis.—O criză în istoria armatei americane 596
Luceafărul 156, 334
Luzzatti Luigi.—Vechile şi noile metode sociale pentru ajutorarea muncitorilor invalizi şi bătrîni. 504
Michels Roberto.—Werner Sombart 159
Palante Georges.—Sensibilitatea individualistă . . 503

Digitized by Google

	Pag.
Panu G.—Sanda	502
Phillips March L.—Rolul criticei artistice moderne	339
Popovici Aurel C.—Demagogie criminală	146
„ „ Doctrine şi Realitate, etc	151
„ „ Idei disolvante	327
Pouvourville Dr.—Mişcarea revoluţionară chineză	160
Raqueni.—Edmondo de Amicis	336
Reinach Theodor.—Analele lui Kratippos, Comediile lui Menandru	336
Revista din Iaşi	335
Revista celorlalţi	156
Revista generală a învăţămîntului	156
Rocchi E.—Arma geniului în armatele moderne	
Rod Edouard.—Tendinţele actuale ale literaturii franceze	162
Roscoe Henry Syr.—Raporturile dintre Anglia şi Germania	338
Săptămîna	156
Streltzow Roman.—Situaţia politică şi social democraţia în Rusia	161
Săzătoarea	157, 335
Teohari N. E.—Răscoalele şi intelectualii noştri	149
Walter P.—Curentele antiingleze în India şi combaterea lor	505
Webb Sidney.—Temelia necesară a Societăţii	507
Van Gennep.—Este progres în civilizaţie?	503
„ „ Cîteva cazuri de bovarism colectiv	336
Zeitschrift für romanische Philologie	161

VII. Varietăţi.

Adormirea prin curenţi electrici.—Invierea animalelor ucise de electricitate. — Fotografii reproducînd relieful corpurilor.—Împrăştierea norilor de grindină prin ajutorul tunurilor. —Apa în atmosfera planetei Marte.—Pompele de incendiu la New-York.—Case înalte în New-York.—Industria blănii de Astrahan în Europa.—Legiferarea întrebuinţării razelor x în Austria.—Electrizarea curelelor de transmisiune.—Smochini şi blastofagi.	164
Serum Mormorek.—Proecte de secarea Zuyderzeci.—Aprinderea lămpilor în vagoane.—Exploatarea petrolului submarin.—Uciderea guzganilor din corăbii.—Lupta contra ţînţarilor—Cercetarea curenţilor atmosferei.—Monox	508
VIII. Mişcarea intelectuală în străinătate	167, 341, 510
IX. Bibliografie	343, 512

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06943 1024

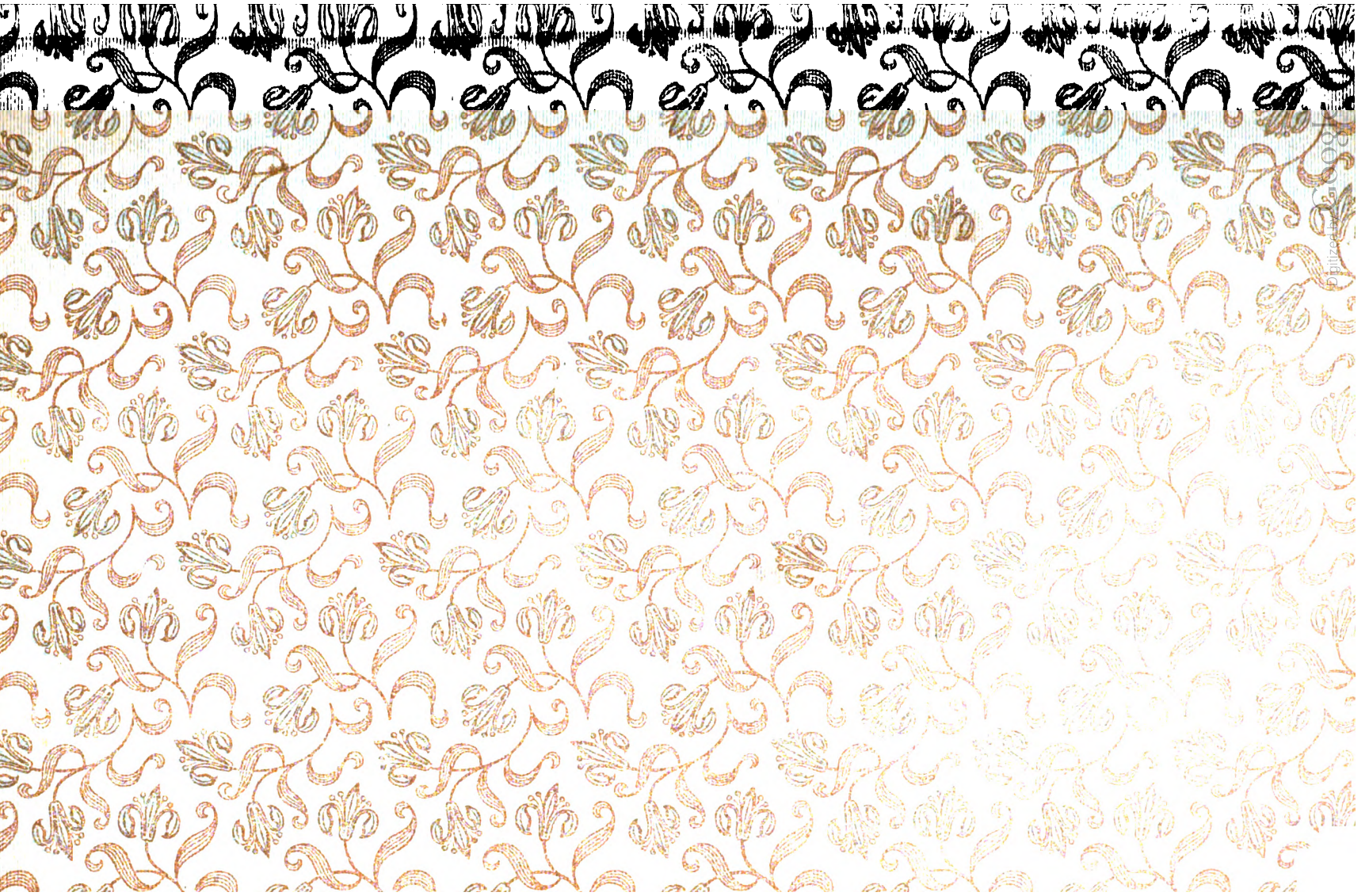

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06943 1024

Digitized by Google

Digitized by Google